VAIŽGANTAS

raštai



13

VAIŽGANTAS

raštai

13

VAIŽGANTAS

PUBLICISTIKA

1929–1933

VILNIUS · 2001



Parengė
Eglė Bielskytė
Eligijus Daugnora
Redagavo
Vytautas Rakauskas
Dailininkas
Saulius Chlebinskas
Vyr. redaktorius
Vytautas Vanagas

ISBN 9955-475-09-9 (13 tomas)
ISBN 9986-513-38-3 (bendras)

STRAIPSNIAI
APYBRAIŽOS
KALBOS

DĖL PAŽAISLIO DIEVO MOTINOS PAVEIKSLO

Kilus polemikai dėl Pažaislio Madonos paveikslo[1], ar ji Rubenso ir jo bendradarbių darbo, ar kieno kito, aš buvau kreipęsis, tiesa, privatiškai, į mūsų atstovybes Romoje, kad jos ten pradėtų ieškoti to paveikslo metrikos, bet negalėjau ir šiandien dar negaliu duoti jokių autentiškų dokumentų ar bent davinių, kuriais remiantis galima būtų pradėti archyvuose tyrinėjimai.

Gerb. mūsų atstovas prie Šv. Tėvo dr. Jurgis Šaulys[2] dabar štai rašo man ir be tų artimesnių davinių pradėjęs žygius, remdamasis vien tradicija, gyvai ir raštais palaikoma Pažaislio vienuolyne, jog tą paveikslą esąs Šv. Tėvas Aleksandras VII[3] dovanojęs Christoforui Patsui[4] maždaug apie 1662 metus. Aš rašiau „Lietuvos Aide" 1928 m. 27, 77–79, 88 apie Pažaislį[5], bet nė vieno autentiko – dokumento neturėjau.

Spėjant, kad tasai paveikslas būsiąs Rubenso ar jo bendradarbių pieštas, dr. J. Šaulys kreipęsis į monsignorą Tirrardo, prašydamas, kad būtų ištirtas to paveikslo autoriaus klausimas. „Mano įteiktoji fotografinė to paveikslo kopija, – sako, – iš pradžių pateko pas Bartolomeo Nagara, generalinį Šv. Tėvo muziejų ir galerijų direktorių; jis atsiuntė šitą savo nuomonę: nors ir sunku esą spręsti iš fotografijos apie autorių, vis dėlto tikįsis galįs patikrinti, jog paveikslas – nesąs Rubenso darbo.

Tai buvo nesusipratimas: žinoma, iš fotografijos sunku spręsti apie autorių, todėl atkreipiau monsignoro Tirrardo dėmesį į tai, kad žinių reikėtų ieškoti anų laikų archyvuose, bene bus ten likę žinių, nors pėdsakų apie dovanotojo paveikslo autorių. Dabar gavau iš monsignoro Tirrardo rašytą jam tuo reikalu iš Vatikano archyvų laišką. Ten kreipiama dėmesio, kad, norint nukreipti tyrinėjimus į tikras vėžes, reikėtų gauti bent kokią tikrą citatą iš kokio dokumento, kuo remiantis spėjama ar tvirtinama, kad paveikslas buvęs Aleksandro VII dovanotas Chr. Patsui (ir metai). Tik tada būsią galima paieškoti tikresnių žinių ar Sekretorijos[6], ar Varšuvos nunciatūros archyvuose iš anų metų; jie dabar sukrauti Vatikane".

Dailininkai Pažaislio Madonos paveikslą priskyrė Rubenso dirbtuvei dviem sumetimais: 1) kad šiai Madonai modelis buvo paimtas – Rubenso žmona, 2) kad Vaikelio Jėzaus atvaizdui paimtas jos pat sūnelis, jau kelerių metų, ilgom kojom ir plaukeliais lig pečių. Taip V. Jėzus nebuvęs niekur vaizduojamas, tik vienam Rubenso paveikslui jis atitinka. Iš pačios tapybos to spręsti nebėra galima, nes paveikslas buvo jau kelius kartus „permaliavotas"; paskutinį kartą tai yra padaręs savo rėžtu, nors buvo prašytas, kad to nedarytų, p. Rudolfas[7]. Jei būtų aptikta pėdsakų, kad tai kurio žymaus artisto darbas, paveikslas būtų pasiųstas į Romą tikriesiems paveikslų restauravimo specialistams, kad naująsias varsas nuimtų ir išvaduotų pirmykščias.

Dr. Šauliui ačiū už pastangas! Rūpinsimės susekti kurį dokumentą. Jų teks ieškoti Vilniaus vyskupų archyve.

BALTOJI LIEPSNA

Sausio 7 d. rytą buvo 20° C. Dangus visiškai blaivas; visas oras tyras – norėjai per jį patį Jurbarką pamatyti. Linksmakalnio šlaito medžius šaltis čiurlioniškai stilizavo: jie stovėjo ramūs, sustingę, – nusigandę ar nustebę? Gal nustebę, kad į šitą rūkų

ir debesų puodą – Lietuvą benori geltona saulutė skaisčiai įšviesti.

Nenori mums saulė šviesti, tai tiesa. Bet kai pasitaiko jai toks užgaidas, kaip aną minėtąjį rytą, tai duoda tokių gamtos stebuklų, kokių tegali duoti šaltoji šiaurė magnitino ašigalyje.

Magnitinės audros mūsų beveik nesiekia; mes turtingi vandens ir šalčio. Gana ir to. Kai saulės šviesa sumano bent su jais pažaisti, patenkina lakiausiąją fantaziją; tada ir Čiurlionis su Šimoniu ima rodytis realistai esą tapyboje, ne fantastai.

Tatai belapius aukštojo Nemuno kranto medžius šaltis padabino šarma ar šerkšnu. Apžėlė, apkerpėjo žiemos kiminais ar samanomis medeliai perdėm nuo apačios iki pat viršūnių – taip ištekini kamienai, taip gausingos jo šakų šakelės. Miškas pasidarė vėl tankus ir tamsus kaip vasarą nuo gausių lapų. Tik lapynuose šmūksėti gyvybėms, voverims, lūšims, o šerkšnynuose – romantiškosioms šmėklelėms. Antai mano Napalio Gamtos Karaliūnaičia pasirodė jam pavasario šalnos diemenčiukais, rubinais, sapfirais, topazais nusagstytuose krūmuose (žr. „Pragiedrulių" I, 228)[1]. Dabar ta pati Gamtos Karalaitė, perregimais baltais šydais apsigaubusi, atsirado Linksmakalnio parke ir savotiškai iliuminavo jį sau, nenujėgdama, kad kas iš šalies tai pasergės ir su ja pasidžiaugs.

Ūmai suliepsnojo visos viršūnės. Iš pradžių tik pačios aukščiausios galūnės, paskui daugiau, daugiau, ir visų medžių viršūnės užsidegė liepsna. Visi medžiai pražydo, kaip azalijos, rausvai gelsvais žiedais. Žėrėjo tvysko baltų baltų medžių viršūnės, rausvumas pynės su gelsvumu, įvairavo. Dega dega Mozės krūmas[2]. Norėjau klauptis, iš antropus Nemuno žiūrėdamas, nes ta vieta, Lietuvos vieta, man šventa pasirodė. Norėjau rankas ištiesti tai žarai, tam keistam Lietuvos miškelio bukietui, tik – užsigavau. Viršūnių liepsna buvo šalta ir negyva; neplasnojo, nevirpėjo, kaip gyvoji, karštoji liepsna, kuri šviečia, raipina, žadina tokia galybe, kad net naikina. Sunaikino medžiagą, ir jos nebėr. O šitoji liepsna vis ta pati, graži ir klaiki – negyvybės klaikumu; kaip žemės formavimosi stadijoje prieš gyvybei atsirandant; kaip tai poetine ir mistikine savo intuicija M.K. Čiurlionis atspėjo.

Patekanti žiemos saulė visam pusvalandžiui, ačiū, nukėlė iš šios realybės į kitą realybę, buvusią prieš daug šimtų milijonų metų, ir davė paragauti tokio ypatingo egzotinio grožio. Man matos, Čiurlionis ir Šimonis kūrė, ko panašu matę.

Antrą rytą jau tyčia išėjau vėl to gamtos majesto sutiktų. Buvo nebe taip šalta, bet medžiai stovėjo dar nenubirusiais šerkšnais. Praėjo saulės tekėjimo laikas, o viršūnės nebeužsikūrė rausvai gelsva šalta liepsna: vėl dangus buvo parūkavęs padūmavęs ir vogė nuo Lietuvos stebukladarę saulę.

Vėl pilka ir liūdna... vėl lemta ilgėtis ir dairytis kurių, nors mišiurinių, diemenčiukų...

MINTAUJOS KLASIKINĖS GIMNAZIJOS DEŠIMTIES METŲ SUKAKTIS

Mintaujos gimnazija 1925 m. šventė savo 150 metų sukaktį, kaip Petras Bironas[1] įsteigė ją „sapientiae et musis"[2] ir buvo vadinama „Academia Petrina"[3].

Prašmatnus Latvijos pedagogas Jonas Lapinis[4] 1919 m. sudarė čia klasikinę gimnaziją, kai visos kitos latvių gimnazijos – realinės. Antra klasikinė Rygoje.

Mintaujos gimnazija iš visų valstybės laikomų mokyklų turi daugiausia moksleivių, būtent 600. Tiek pat teturi realinė Mintaujos gimnazija. Po tiek ar po daugiau mokinių teturi miestų savivaldybių laikomosios mokyklos.

Mintaujos gimnazija jau išleido kelius šimtus klasikiškai išauklėtų piliečių. Be to, Mintauja-Jelgava yra Kuršo sostinė ir iš senų laikų buvo ir tebėra žymiausis tautinės latvių gyvybės centras net ir laikais, kada latvių žemę kultūriškai ir ekonomiškai laikė pavergę vokiečiai.

Nemint kodėl savo Jelgavos (jau nebe: Mitau[5]) tautinio mokslo įstaigos minėtų susirinko ne tik garbės nariai, išrinktieji 1925 m. (tarp jų ir du lietuviai: p. Antanas Smetona ir p. Jonas Jablonskis, žinoma, neatvykę), bet buvusis švietimo ministeris,

dabar departamento direktorius, mintaujiškių labai mylimas, keletas universiteto profesorių, pirmasis Mintaujos gubernatorius, šviesiausis kunigaikštis Lieven[6], buv. Mežotnės latifundijos savininkas, karininkas, Latviją gynęs nuo bermontininkų ir bolševikų, latvių atstovas Tautų Sąjungoje, ir daug šiaip jau žymių Jelgavos ir Latvijos piliečių.

Šventė prasidėjo sausio 25 d. 6–7 val. protestantiškomis pamaldomis, patriotiškomis pamaldomis, patriotine giesme ir Mintaujos katalikų klebono monsinjoro Kazimiero Jasėno[7] lotyniška kalba. Jis čia iš pradžių dėstė lotynų kalbą, o dabar dėsto vokiečių, prancūzų ir lietuvių kalbas.

Pažymėtina, kad p. Jono Lapinio, direktoriaus, pastangomis Mintaujos gimnazijoje įvestas ir lietuvių kalbos dėstymas, valstybės lygiomis užmokamas. Kun. Jasėnas turi 80 klausytojų. Pavyzdys lyg rodyte rodo, kad reiktų ir Kaune ar kur kitur įvesti latvių kalbos dėstymą.

Toliau sekė ilgas paties direktoriaus pranešimas. Paminėjus, kad šiuo kartu Jelgavos klasikinės gimnazijos pedagogų kolegija savo posėdyje š. m. sausio mėn. 17 d. svarsčiusi Lietuvos universiteto docento literatūros istoriko ir Kauno Vytauto bažnyčios rektoriaus Juozo Tumo darbuotę ir išsirinkusi jį savo garbės nariu, gimnazijos orkestras pagrojo Lietuvos himną, visiems sustojus.

Daugiau, ilgą referatą skaito prof. Diel[8] ir ilgomis kalbomis sveikina gimnaziją daugiau nei 20 asmenų. Tarp jų ir kunigaikštis Lyvenas taisyklinga latvių kalba. Jis autorius knygos rusų kalba „Pamiatka Livenca"[9], jos egzempliorių dovanojo gimnazijai. Atsiųsta daugybė telegramų. Pirmiausia latviškai paskaityta mūsų Prezidento, garbės nario, Antano Smetonos telegrama, lietuviškai surašyta. Visus sveikintojus publika gyrė smarkiu brūžavimu kojomis; katučių latviai neploja, bent nuo to susilaiko, kai nesikarščiuoja.

Aktas salėje pasibaigė lotynišku himnu ir įteikimu kan. Tumui „Goda Biedra Diplomo" (garbės nario). Jis „konstatēja, ka J. Tumas ar gara varonību un lielu iekšēju disciplīnu darbojies, kā brāļu lietuvju tautas atmodas darbinieks, literatūras pēlnieks

un skolotājs, vienmēr stāvējis tuvu latvju tautai un Jelgavas klasiskai ģimnāzijai, ar ko darījis godu mūsu skolai"[10].

Išeinantį į katedrą kan. Tumą visa auditorija sutiko homerišku rankų plojimu, nebe brūžavimu kojom. Kan. Tumas pasakė lietuviškai, o kun. Jasėnas tai paskaitė išvertęs latviškai.

„Augsti Cienījamās Kundzes un Kungi!

Mīļā Jaunatne![11]

Garbės, pasididžiavimo ir džiaugsmo kupina širdimi aš dėkoju Jelgavos klasikinės gimnazijos pedagogų kolegijai, kad mane, lietuvių literatūros atstovą, malonėjote padaryti savo garbės nariu. Jūsų gimnazija dabar – mūsų mokslo įstaiga.

Tos progos pasigavus, miela man pasveikinti latvių tautą šito savojo mokslo židinio, latvių jaunuomenę – humanitarinio mokslo ir patį poną direktorių – to, kad jis yra toks, koks yra.

Latvijos Žmonės! Kiek džiaugsmo jums, kad jau ištisą dešimtmetį metų Jelgavos gimnazija dirba tautinės kultūros darbą! Sakote, neilgas tai laikas. O aš sakau, mūsų kultūros istorijoje tai lygu amžiams. Jei kuri ragana dabar imtų ir apvožtų tos tautinės šviesos žiburį, ar jis beužgestų? Nebeužgestų nė tada, jei visa Latvija tebūtų turėjusi tą vieną tautinę savo gimnaziją Jelgavoje. Tie keli šimtai iki šiol jos išauklėtų piliečių, įmišę į negausingą tautą, tikrai pajudintų Latvijos žemę.

Veltui mums žvalgytis į Vakarų kultūros aukštybes ir jų gvieštis! Mūsų gyvybės šaltinis – mūsų pačių tauta, pasakos gyvasis vanduo – senoji mūsų kultūra. Niekuo kitu mes pasaulio nenustebinsime, kaip tik savaisiais kultūros turtais. Neniekinkime jų, kad jie praeityje buvo nežymūs! Kažin ar tai, kas yra in potentia[12], mažiau bus, kaip kas pasireiškė in actu[13]?

Jaunuomene! Tas nebus vertas latvio vardo, kurs nesidžiaugs tautine savo kultūra ir nesididžiuos dėl jos; dėl tokios, koki ji yra!

Ne mažiau svarbu, kad Jelgavos klasikinė gimnazija – humanistinė. Pozityvizmo laikais manyta, būk tik griežtieji mokslai ir gamtamoksliai tebrendiną žmogaus protą. Klysta. Matematika, gamtamoksliai gal tik pagilino proto pajėgumą, o ne išplečia jo horizontų; veikiau susiaurino juos, apibrėždami jį viena tikrenybe. Svarbu plėsti protas, bet dar svarbiau lavinti siela. O šiąją

sėkmingiausiai lavina humanitariniai mokslai – filosofija, istorija, literatūra. Apsčiausi visa to šaltiniai – klasikiškoji senovė ir modernusis tautamokslis. Aš pats esu ėjęs realųjį mokslą vienoje Latvijos mokykloje[14]; bet dabar bepasidžiaugiu tuo, ko man paskui davė humanitarinis auklėjimas.

Jaunuomene! Lenk savo galvas klasikumui ir stenkis savo kultūros aukštį padaryti jam lygų. Čia visų mūsų, mažųjų tautų, buvimo racija. Graikija nebuvo didesnė už Latviją, o dėlto tapo nemirtinga.

Pagaliau Jelgava laiminga yra, gavus aukštai vertinamą pedagogą poną Joną Lapinį šitam mokslui suorganizuoti ir jam vadovauti. Klasikiškajam auklėjimui jis duoda daugiau kaip aukštą savo mokslą ir gilų protą, – jis duoda savo darbui visą patį save. Jis pats pilnas poezijos, humanumo, žmoniškumo, meilės ir teisybės, tolerancijos ir lygybės, – organinio pamėgimo, kas estetinga ir etinga. Jis platus sintetikas, darbo mėgėjas, savojo ir svetimojo tautiškumo vertintojas ne vienais žodžiais, bet ir praktika. Visa tai garantuoja, kad Jelgavos klasikinė gimnazija, jei Dievas pavelys jai pabūti ir antrą ir trečią dešimtmetį jo vadovybėje, pražydės latvių kultūros istorijoje nepaprasta skaistybe.

Jaunuomenė mylėjo savo Auklėtoją besimokydama ir mokslus išėjusi!

Prietelinga lietuvio širdimi aš savo vardu ir lietuvių literatų vardu šaukiu:

„Lai dzīvo Latvju Tauta, viņas kultūra un viņas Veicinātāji!

Lai dzīvo Latvju Jaunatne, tautas cerība!“[15] Pasibaigė Latvijos himnu.

Paskui buvo kukli arbata bent dviem šimtam žmonių; na, žinoma, vėl su ilgiausiomis kalbomis, kurios tęsės iki pat 2 val. ryto. Jaunimas tuo tarpu šoko. Tai ir visi faktai. Sumetimus paskui.

KELETAS ĮSPŪDŽIŲ

Ypatingą įspūdį darė garsiosios gimnazijos Jelgavoje-Mintaujoje aktų salė. Gale estrada garbės svečiams, garbės nariams; į estradą patiesalas, šalimis latviškai gana įdomiai stilizuotos

aukštos žvakidės pakaitomis su žaliais medžiais. Estrada apstatyta gyvų laurų konusais. Iš garbės narių teatvykau aš vienas asmeniškai atsiimti diplomo, tad ir visą publikos dėmesį sutraukiau į save.

Iš pradžių rodės būsiant nejauku man, katalikui dvasiškiui, sutonuotam tarp vienų pasauliečių protestantų. Bet kun. Kaz. Jasėnas, trečią dešimtį metų dirbąs šiam Kuršo latvių sostinės miestui, pastatęs jam gražiausią šventyklą, tiek metų mokąs gimnazijoje, nė vienam momentui nenusivilkdamas savo taliario, pakankamai pripratino protestantiškąją publiką prie regėjimo katalikiško dvasiškio jo uniformoje. Nė vieno žvilgsnio žvairomis, nė vieno panikos ar nepakentimo vyptelėjimo. Korektinga, draugiška. Jaučiama, kad čia kažin kas sudaro ypatingą tolerancijos atmosferą, vadovauja, toną duoda ir palaiko. Gerai išauklėtos taikumo dvasioje jaunuomenės, niekieno nesukiršintų miestelėnų ir nepartinių inteligentų nuotaika.

Ir iš viso tuojau pajutau bendrą tos ramybės dvasią, kurią padaro žmonės, rimtai atsidėję kūrybiniam ar moksliniam darbui; tie žmonės, kurie prieš savo akis teturi savo jaunimo, savo miesto, savo tautos, savo valstybės realią, ne svajotinę gerovę; tie žmonės, kurie visu tuo nežaidžia, tuščių eksperimentų nedaro, naujenybėmis nepasitiki, o remiasi tik jau patirtomis tikrenybėmis: tautybe, religija, grynuoju mokslu ir daile. Gal dėl to socialdemokratų atstovų, jie Latvijoje šiandien viešpačiai, nė būti nebuvo. Tautininkų „Latvio" laikraštis ir uolus jo bendradarbis direktorius Jonas Lapienis (gal taip bus lietuviškai: Lapiņš) valdančioms sferoms lyg svetimi; bet direktorius toli gražu nepaniekintinas už jo mokslą, darbštumą, organizacinį talentą ir pedagogo prityrimą auklėti.

Man, papratusiam girdėti ir skaityti apie visokias neramybes mūsų mokyklose, apie nevienodas „kryptis" ir „pasaulėvaizdžius", apie nevieningas tarybas, – Mintaujos mokykla ir jos pedagogų kolegija atrodė lyg idealus pavyzdys. Čia dirbamas darbas rimtai ir vien tik tam atsidėjus; čia niekas niekuo negaišina, niekas nieko visiškai nesprendžia. Darbas padalytas ir – Ordnung![16]

Gal klystu, gal pakankamai neįsigilinęs sakau, bet sakau: man rodos, Mintaujos klasikinė gimnazija yra pavyzdingai izoliuota nuo gatvės, nuo rinkos ir nuo seimo su politika, kurią veda 130 ideologijų žmonės... Miškas, chaosas. Kur čia nepražūti tame aistrų ir galvojimų sūkuryje dar nebrendusiam jaunimui. Tai šalin nuo jo!

Kalbėjo kelios dešimtys laisvų profesijų žmonių. Jiems niekas nieko nediktavo, niekas jų nevaržė. O visų tų ilgiausių prakalbų (lietuviai jų nė pusės neišturėtų) turinys – tas pats objektyvumas: mokslas, istorinė pedagogika, tautinė kultūra, tautos priepuolių, nelaimių ir pragiedrulių bei žvaigždžių minėjimai ir ramios, ramios, tikros viltys, kad visa tai buvo ne veltui daryta. Kiek mechaniškai vargau, septynias valandas klausydamas, tiek dvasiškai rimau, ilsėjaus ir dariau savotiškų išvadų... kad tikrieji tautos žmonės, na, tautininkai, labiau sugeba palaikyti harmoniją, yra tolerantingesni, nors nacionalistais tiek apšaukiami, neg tie internacionalistai, kurie skelbia kilnius šūkius, o praktikoje tik skaldo, rūšiuoja ir stabdo kolektyvųjį darbą.

Sausio 25 d. fakto akivaizdoje kokia tuščia rodos Lietuvių–latvių vienybės draugija[17] su visais savo kongresais ir apsčiomis rezoliucijomis, kurių nė viena nėra realizuojama! Meiliai pasikalbėti, pasivaišinti, komplimentų prisisakyti, – visa to maža. Geriau ką tikrai rimta padaryti, apčiuopiamai abiem pusėm naudinga. Direktorius Lapienis praktiškai moko savo auklėtinius gerbti brolių lietuvių tautą, mokytis jos kalbos. Darykime tą patį broliams latviams. Tai nereiks dirbtinių „vienybių": jos savaime susidarys. Šiuo atveju direktorius Lapienis, man rodos, stambus Latvijos valstybės vyras, plačiais humaniškais horizontais, tai ir pažangos vardas tikriau jam tinka ne kam kitam.

KADA BUVO REHABILITUOTOS LOTYNIŠKOS RAIDĖS

„Kovotojo", 7-to pėst. Ž. K. Butegeidžio pulko laikraštėlio[1] (hektografuoto) Klaipėdoje, gegužės 15 d. 1924 m. 4 nr. praėjo

nepasergėtas įdomus atminimas, kada gi iš tikrųjų buvo vėl leista mums vartoti senovinės lotyniškos raidės. Pulko kapelionas kun. Julijonas Kasperavičius, dabar tėvas Ipolitas Ord. Fr. Min., Kretingos pranciškonas[2], rašo „Iš nesenos praeities" („Mūsų spaudos leidimo pradžia")[3].

„Kunigavau Kaune. 1904 m. pabaigoje balandžio mėn. mano draugo arkivyskupo Šembeko[4] buvau pakviestas į Petrapilį, į jo ingresą. Kadangi vienkart buvo pakviestas ir Žemaičių vyskupas M. Paliulionis[5], tai man jis įsakė lydėti jį kapeliono vietoje. Besišnekant vagone, vyskupas prasitarė po ingreso norįs gauti pas carą Mikalojų II audienciją. Aš, to nusitvėręs, sakau vyskupui, kaip gerai būtų, kad Jo Ekscelencija panaudotų tą progą ir dar kartą paprašytų carą, kad galų gale nuimtų nuo mūsų tautos baisiuosius pančius ir sulygintų mus su kitomis tautomis, leisdamas mums, lietuviams, vėl viešai vartoti dabar draudžiamą lotyniškais rašmenimis spaudą. Vyskupas kiek susimąstė ir tarė: „Gerai būtų; tik ar užteks laiko? Audiencijai skiriamas tik apribotas laikas. Vyskupų trys, o medžiagos kalbėti kalnai..." Pabučiavau ranką vyskupui ir vėl sakau: „Mūsų spaudos klausimas – mūsų gyvybės klausimas. Reikia rasti laiko..." Vyskupas Paliulionis pasižadėjo.

Audiencijos teko laukti ištisos keturios savaitės. Pagaliau Mogiliavo (Petrapilio) arkivyskupas, Vilniaus vyskupas[6] ir Žemaičių vyskupas Paliulionis gavo iš vidaus reikalų ministerio oficialų raštą – caras sutinkąs priimti gegužės 27 d. 11 val. 15 min. Salonvagonas atvežė mus į Carskoje Selo, kur tuomet buvo caras. Visi trys vyskupai buvo vežami iš stoties į rūmus atskirose karietose. Kelyje dar sykį priminiau vyskupui Paliulioniui mūsų spaudą.

Ką vyskupas turėjo carui pasakyti, jis laiku žinojo iš v. r. ministerio. Aplinkybės tačiau taip laimingai susidėjo, kad vyskupai buvo priimti kiekvienas skyrium; vyskupas Paliulionis paskutinis. Po audiencijos jis išėjo labai linksmas ir, paspaudęs man ranką, tarė: „Pasėkos labai geros: caras pasakė, spaudą mes gausią – „Pečat' litovcam segodnia budet razrešena", spauda lietuviams bus šiandien pavelyta.

Rytą visi Petrapilio laikraščiai paskelbė: „Po ukazu Jego Imperatorskago Veličestva pečat' litovcam razrešena" – Jo Imp. Didenybės įsakymu lietuviams pavelyta spausdinti... etc.

Paskui didž. kun. Sergijaus[7] rūmuose visiems trims vyskupams ir trims jų kapelionams buvo iškilmingi pietūs. Šeimininkavo kunigaikštis Putiatinas[8]. Per pietus buvo pakeltas tostas ir už laimingą mūsų spaudos plėtimąsi.

Atgal į Petrapilį vyskupai grįžo tuo pat ceremonialu". Tiek „Kovotojas".

Dabar tuo pat reikalu paklaustas tėvas Ipolitas pakartojo man:

„Gali manim tikėti, kad mano parodytoji data teisinga; man tebėra laiškai, kuriuos aš tuomet iš Petrapilio rašiau savo sesutei Bronislavai (Knabikaitei Zabulionienei. – *T.*): ten aiškiai stovi, kada caras Mikalojus priėmė audiencijoje vyskupą Paliulionį. Ir aš pats tai geriausiai atmenu, nes domėjaus visų įvykio aplinkybių... Negali sau įsivaizdinti, Branguželi, kokio prityriau džiaugsmo, kai gegužės 28 d. pateko man į rankas „St. Peterburgskija Vedomosti"[9], kur kaip jautis stovėjo trumpas straipsnelis: „Po ukazu etc." Savo silpnybei pasidavęs, tuoj pamaniau: „I my pachali"[10]. Ilgai laikiau tą laikraščio numerį parsivežęs, kol dingo.

Per pietus pas arkivyskupą Šembeką pirmasis vysk. Paliulionis pakėlė tostą už laimingai atgautą mūsų spaudą ir jos plėtojimąsi.

Vyskupas Paliulionis kaltinamas lenkavimu. Aš ir Tu turėjome progos jį pažinti ir iš kitos pusės. Vysk. Paliulionis giliai jausdavo mūsų skriaudas, padėjo kovoti ir yra vertas, kad laikytume jį veikėju spaudos atgavimo reikale".

Taigi, anot tėvo Ipolito, lotyniškai lietuviškos raidės mūsų raštenybėje buvusios rehabilituotos 1904 m. gegužės 27 d. sen. kal. arba birželio 9 d. nauj. kal., o ne balandžio 24 dieną.

Iškeltas abejojimas buvo reikalingas išaiškinti, ir aš kreipiaus tuo reikalu į Vilnių ir į Maskvą. Iš mūsų atstovybės Maskvoje š. m. vasario 21 d. gavau štai kokį atsaką:

„Didžiai Gerbiamasai Pone Profesoriau!

Gavęs iš p. J. Baltrušaičio[11] Tamstos laišką ir įsakymą surinkti žinias apie lotyniškųjų rašmenų grąžinimą, pradėjau raustis

Lenino (buv. Rumiancevo) viešajame knygyne. Įstatymų rinkiniuose („Sobranije uzakonenij i rasporiaženij" ir „Polnoje Sobranije zakonov") neradau jokių pėdsakų. Laikraštyje gi „Russkija Vedomosti"[12] radau telegramą; griežtą jo nuorašą pridedu. Šįvakar vykstančiam Kaunan p. Baltrušaičiui nieko daugiau neturiu įteikti. Ieškosiu daugiau ir rezultatus netruksiu nusiųsti.

Reiškiu Ponui Profesoriui didžiausią pagarbą,

L. Bagdonas, Lietuvos Pasiuntinybės Maskvoje sekretorius".

„Russkija Vedomosti", 1904 m., geg. 7 d., 126 nr. „Telegrafičeskija izvestija. Vilna. „Vilenskij Vestnik" soobščajet, čto 24-go aprelia sego goda sostojalos Vysočaišeje utverždenije položenija komiteta Ministrov, soglasno kotoromu poveleno v otmenu vsech sostojavšichsia ograničitelnych postanovlenij i rasporiaženij pravitelstva v otnošenii litovskoj i žmudskoj pismennosti razrešit' upotreblenije v proizvedenijach takovoj, sverch russkago, takže latinskago i inago šrifta (T. A.)"[14].

Telegramos nuorašas tikras. *L. Bagdonas*, Lietuvos pasiuntinybės Maskvoje sekretorius".

Taip tad jokio abejingumo nebėra, kad caras ministerių kabineto nutarimą patvirtino, destis „razrešil" vėl leisti vartoti lotynų šriftą lietuvių spaudoje balandžio 24 dieną – gegužės 7 d. Tą dieną šiemet sukanka 25 metai, tą dieną ir mes minėsime.

TRADICIJA. DU DRAUGU

Kai man tenka kalbėti apie bet kurios tautos žmogų veikėją, man jis rodos sąmoningai ar nesąmoningai klausęs istorijos pamokymų, kitą kartą 77 psalmėje duotų žydų tautai, o per ją ir kitoms tautoms, kad jos atsimintų didžius Dievo veikalus.

Aš atversiu prilyginimais savo burną,
 kalbėsiu mįsles iš senų laikų.
Ką mes girdėjome ir ką patyrėme
 ir ką mūsų tėvai mums papasakojo,
tai tenebūna paslėpta nuo jų vaikų kitoje kartoje.

Jis (Viešpats) paskyrė...
liepdamas mūsų tėvams kalbėti tai vaikams,
kad patirtų kita karta;
vaikai, kurie gims ir kelsis,
turėjo skelbti savo vaikams...
kad neužmirštų Dievo veikalų...
idant nebūtų, kaip jų tėvai,
nedora ir erzinanti karta,
karta neturėjusi tiesios širdies.

Ps. 77, 2–8.

Dievo veikalai reiškiasi bet kurioje tautoje ir sudaro jos tradiciją. Ji žinoti iš tėvų, ji skelbti vaikams – prievolė ne vieniems romantininkams, idant nepasidarytų kuri karta erzinanti, nedora, netekusi tiesios širdies.

Tokia visuomenę erzinanti karta, man rodės, tikroji lietuvių tautos, ne atėjūnai, bajorija. Kad ji niekais pavirto dabartiniame visuomenės gyvenime, kalta artimoji tėvų karta, nutraukusi lietuvių tautos tradicijas ir tuo vienu save ir ypač savo vaikus padariusi gyvenimui svetimus, nereikalingus, o gal ir nepakenčiamus. Erzino, ne taikės; dirbo nebe bendrą darbą ir lyg patys atsisakė naudotis tais vaisiais, kurių išsiaugino bendrą tautos darbą dirbantieji. Nedaugelis teįminė senų laikų mįslę, ir tie nežuvo.

Vienas iš to nedaugelio buvo a. a. Vladislovas Putvinskis[1]. Ar jis savo tėvo balsą[2] girdėjo, sakantį jam Putvinskių prabočiu Putvys buvęs, Lietuvos žemėje dygęs ir plėtęsis, ar jo tik kraujas aikštėn išvertė, kas buvo dugnan nustelbę (motina lenkė grafaitė Plioterytė), dabar mums vis tasia. Mes teįvertiname faktą, kad iš lenkiškosios Lietuvos šeimos, iš privilegijuotojo gana stambių dvarininkų luomo aikštėn iškilo vienas ainis, drįsęs visam savo luomui balsiai pasakyti: Putvys sum ab initio et usque ad finem; lietuvis esu buvęs iš pradžių, lietuvis liksiu iki galo. Visą save atidavė lietuvių tautai ir savo vaikams skelbė lietuvišką tradiciją, kad neerzintų visuomenės.

Savasis luomas jam sakė: „Klysti; mūsų pareiga šitame „krese“[3] kitoki, mes skelbiame jungę su tais, kurie tą „kresą“ valdė ir

vėl nori valdyti". O luomo išsigimėlis Ladys sakės pajutęs kitą jungę, su tos vietos didumu, ir šitam didumui, liaudžiai, tepripažįstąs suverenines teises savo tėvynėje. Tiesios širdies netekusiam jo luomui tai buvo keista; pasipiktinęs jam terado pajuokos ir paniekos žodį, o čia būta išganymo pranašo.

Lietuvos didikų luomas palaikė Ladį Putvinskį atskalūnu ir nebeturėjo su juo santykių. Viena negalėjo jam nepripažinti, kad jis tai darė ne savo asmeninės naudos ieškodamas. Jis lietuvystę, senąją to krašto tradiciją, apaštalavo patiems nesusipratėliams lietuviams. Mokė, švietė, tiekė jiems draudžiamų spaudinių, savo lėšas ir triūsą knygų kontrabandai dėjo, puldinėdamas šen ten, kur numanė rasiąs gyvesnės minties ar kur galėsiąs jas įžiebti. Prie visa to dar pridėjo savo laisvę, kantriai pakėlė kalėjimą ir ištrėmimą[4]. Visa tai jau išdėstyta laikraščiuose.

Ladys Putvinskis, kaip ir nemaža kitų jam lygių bajorų: Č. Pancerzyńskis, J. Kymantas, G. Landsbergis, Petkevičiai, Pečkauskiai[5] ir k., anksčiau susiprato esąs lietuvis ir apsisprendė būti lietuviu neg liaudies žmonės. Iš liaudies, lietuvystės nešiotojos ir išlaikytojos, šviesuolių buvo reta; jų reikėjo ieškoti. Na, kas ko ieško, to randa. Šiauliuose rado Ambrazaitį[6], Kurtuvėnuose grafų Plioterių repetitorių studentą Povilą Višinskį[7], užventiškį. Ir ėmė su juo santykiauti, tampriai susidėjęs į tą patį lietuviškos idėjos darbą.

Abudu tos pat krypties, Lietuvos demokratai, varpininkai–ūkininkiečiai. Višinskis redagavo Tilžės „Ūkininką"[8], Putvinskis, pramokęs literatūrinės lietuvių kalbos, ėmė rašyti „Varpui". Tilžė–Šiauliai, o tarpe Kelmė–Kurtuvėnai. Višinskiui–Putvinskiui tarpininkaujant, susidaro didysis knygų kontrabandos kelias kiaurai per Lietuvą. Višinskis–Putvinskis abudu vienas antrą papildinėjo darbe ir nuomonėje. Višinskis, labiau apsisprendęs, gabesnis ir inteligentingesnis ir laiku ankstyvesnis, pabaigė sutvirtinti Putvinskį. Užtat Putvinskis paskui, Višinskiui mirus, buvo lyg jo darbo ir idėjos tęsėjas.

Abudu progresistai, pirmeiviai, laisvų nuomonių politikos ir religijos dalykuose, nebuvo nė viename pėde destruktoriai, nesusipratėlį privertę ko nors užsiginti in verbo magistri[9]. Nei erzi-

nančios luomų kovos obalsių, nei laisvamaniško žodžio aš nesu iš abiejų girdėjęs, o pažinau juos ilgai. Jiems tai buvo per piga. Jiedu turėjo viršiau galvos – darbo; darbo tikro, naudingo, kultūros darbo, dedamo pamatan visam kam. Juos matei „rinkoje ir bažnyčioje". A. a. kun. Jonas Vizbaras[10], Kurtuvėnų, paskui Liepojos klebonas, džiaugės turįs nors vieną inteligentingą klausytoją, dėl kurio verta ir tenka pamokslam ruoštis. Tai tik moralis pabaidymas kunigui, faktinai abudu draugu buvo kuo geriausi kaimynai ir kunigams. „Kromelių" tik nekentė taip kunigų, taip socialistų. Ir reikėjo matyti, koks Višinskis buvo nelaimingas, kai mūsų socialistai „vėl-vėl su savo kromeliu" darė 1905 m. Vilniaus seimui obstrukciją[11].

Putvinskiui toliau teko tęsti kūrybinis darbas. Jis susilaukė nebepriklausomos Lietuvos, laisvai plėtoti tautinę kultūrą. Bet jos buvimas dar netikras; tenka gintis, o kariuomenei išlaikyti pinigų maža. Tai imasi sudaryti miliciją – šaulių, įkalbėti visai visuomenei prievolę patiems gintis ir mokėti gintis. Buvo visokių valdžių, o Putvinskis su savo šauliais liko vis tas pats – darbo žmogus. Jo auklėjamoji šaulija – visiems reikalinga. Jis nekvalifikuodavo valdžių gera ir bloga: jam buvo Valdžia – būtinoji valstybei. Negera, tai pasikeis; o yra darbų, kuriems nereikia keistis – Tėvynės meilės ir pasišventimo darbų. Juos nudirbdamas, krovės sau ir Tėvynei neginčijamų nuopelnų.

Morališkai, idėjiškai Višinskis ir Putvinskis buvo stambūs žmonės; jiems pravartu atleisti kai kurie jų trūkumai. Kas be ko?

LOTYNIŠKAS RAIDES LIETUVIAMS SUGRĄŽINUS

P. L. Bagdonas[1], Lietuvos pasiuntinybės Maskvoje sekretorius, dar malonėjo man atsiųsti visa, kas tik buvo parašyta „Vilenskame Vestnike"[2], lietuviams lotyniškuosius rašmenis sugrąžinus.

1. 1904 m. geg. 5 d. 261 nr. Tos vietos kronikoje.

„Komitet ministrov, razsmotrev predstavlenije ministra vnutrennich del po voprosu o šrifte dlia litovsko–žmudskich izdanij, položil: v otmenu vsech prežde sostojavšichsia ograničitelnych postanovlenij i rasporiaženij pravitelstva v otnošenii litovskoj i žmudskoj pismennosti razrešit' upotreblenije v proizvedenijach onoj, sverch russkago, takže latinskago ili inogo šrifta.

Gosudar' Imperator v 24-j den' aprelia 1904 goda položenije komiteta Vysočajše utverdit' soizvolil"[3].

1904 m. geg. 12 (25) d. 267 nr.

„P. Vyriausiajam krašto viršininkui[4] prisistatė Vilniaus gubernijos lietuvių gyventojų deputacija, maldavusi įteikti Jo Malonei Ciesoriui (chodatajstvuja povergnut' k stopam Gosudaria Imperatora) ištikimybės jausmus, atpalaidavus (razsvobodnenija) lietuviškus rašmenis".

1904 m. geg. 20 (birž. 2 d.) 274 nr. Tos vietos kronikoje. „Kunigas Juozapas Ambroževičius[5] pradėjo prašyti, kad jam pavelytų leisti pirmą šiame krašte periodinį organą, skiriamą bitininkystei. Jis gi pradėjo prašyti, kad pavelytų Vilniuje įsteigti tipografiją su lotynų–lietuvių rašmenimis".

1904 m. geg. 27 (birželio 9) d. 281 nr. Visame krašte.

„E. A. Vataci[6] ir jo darbuotė mūsų krašte... 1898 m. E. A. buvo paskirtas Suvalkų gubernatorium, 1902 m. Kauno gubernatorium. Suvalkų gubernijoje E. A. pasižymėjo nepaliaujamu kėlimu klausimo apie leidimą lietuviams spausdinti knygas lotynų rašmenimis".

1904 m. birželio 4–6 d. 289, 290, 291 nr.

Straipsnis „Nauja gadynė lietuvių tautos gyvenime", kur stengiamasi įrodyti, jog spaudą iš lietuvių atėmęs ne Muravjovas[7], jis tevelijęs lietuviams gera. Spaudos uždraudimas įvykęs, klaidingai nusistačius šiuo klausimu „lietuviui" Mikuckiui, Gilferdingui[8] ir kitiems.

1904 m. geg. 5 d. 261 nr.

Lotynų lietuvių rašmens.

„Šių metų 24 d. Jo Malonė Ciesorius patvirtino Ministerių Komiteto nusprendimą; juo įsakoma „atmainant visus pirma buvusius siaurinančius valdžios nusprendimus ir įsakymus apie

lietuvių ir žemaičių raštenybę, leisti vartoti jos veikaluose, be rusų, dar lotynų arba kitokį šriftą.

Taip tatai šiuo maloningu įstatymu pašalinamas nuo lietuvių kalbos per keturias dešimtis metų slėgęs ją draudimas vartoti jos veikaluose lotynų–lietuvių rašmenis".

Apsakęs, kaip sunkiai daugėjo lietuviškų spaudinių XVI–XVIII amžiuje, padaręs klaidingą priekaištą katalikų kunigams, būk jie tyčia lietuviškas knygas naikinę bijodami protestantizmo, Lietuvos Vyresnybės organas šitaip baigia savo raštą: „Dabar, pašalinus draudimą ir pavelijus lietuviškas knygas spausdinti bet kuriais rašmenimis, neabejojame, Rusijoje ir ypač vasaros vakarų krašte padaugės lietuviškų leidinių. Tenka laukti, kad lietuviai tinkamai įvertins parodytą jiems Aukščiausią malonę ir pasitikėjimą jais ir ims leidinėti taip darbščiai ir rimtai, ko taip reikalinga, imantis tokio svarbaus darbo, kaip spausdinimas knygos, dažnai giliai įsiskverbiančios į pagrindinę liaudies masę. Lietuvių tautos veikėjai turi nusimanyti, jog valdžia, tiekdama jiems teisės naudotis gimta spauda, kaipo ir žmonių švietimo ir lavinimo įmone, pareikalaus iš jų, kad šitas švietimas ir lavinimas eitų ankštai susijęs su bendraisiais valstybės reikalais tos pat lietuvių tautos naudai".

RAIDŽIŲ GRĄŽINIMO 25 M. SUKAKTUVĖMS

RUSŲ RAŠMENIMS NEPASISEKUS

1929 m. balandžio m. 24 d. (gegužės 7 d.) sueina dvidešimt penkeri metai, kaip nukrito nuo mūsų didysis tautinės mūsų kultūros slogutis – draudimas mūsų raštuose vartoti lotynų–lenkų–lietuvių rašmenis, rusiškai vadinamus „latinica".

„Ministerių komitetas, apsvarstęs vidaus reikalų ministerio raportą apie rašmenų klausimą lietuviškiems-žemaitiškiems leidiniams, nusprendė: visus iki šiol buvusius valdžios nusprendimus

ir įsakymus, siaurinančius lietuvišką ir žemaitišką raštenybę, panaikinti ir jos veikaluose pavelyti vartoti, be rusų rašmenų, taip pat lotynų rašmenis ir kitokius.

Jo Malonė Ciesorius 1904 m. balandžio 24 dieną šitą komiteto nusprendimą Aukščiausiu savo autoritetu malonėjo patvirtinti".

Šios progos pasigaudama, mūsų visuomenė minės keturių dešimtų metų „Lietuvių Golgotą", no prof. V. Biržiškos „Žinyne" betariant[1]. Pasakos ir raštu skelbs savo žygius, vargus, pralaimėjimus ir laimėjimus. Džiaugsis, kad nebuvo vargta veltui, kad ir didžiausis prispaudimas išėjo geran, užgrūdijęs lietuvių būdą ir privertęs organizuotis. Keturių dešimtų metų Babilonijos vergija[2] buvo lyg etapas į pilną politinę laisvę, kuria dabar džiaugiamės.

Besistiprinant heroiškais savo darbais ir tvirtos valios pasireiškimais, pravartu bus, ypač grynojo mokslo dalykui, ir teoriškai panagrinėti, kurie veiksniai privedė prie uždraudimo, kuriais sumetimais uždrausta ir ar vien blogais, klastingais sumetimais; pagaliau kas buvo kalčiausias sumanymo „latinicą" uždrausti, „kirilicą – graždanką" primesti ir kas kaltas, kad šita raidžių reforma maskoliams okupantams nepavyko; dar blogiau, kad patiems sumanytojams virto į didžiausią nenaudą.

Ką aš čia pasakysiu, nebus koks Rusų valdžios pateisinimas ar atgailavimas, kam taip, ne kitaip daryta. Bus tik gryni, bešališki sumetimai, nebeturį jokios praktiškos vertės, nes ir kaltininkų, ačiū Dievui, mūsų Tėvynėje nebėra, ir mūsų sąskaitos su jais baigtos. Teoriškieji galvojimai visai nepaveiks į silpninimą mūsų pasiryžimų, reikalingų taip pat aršiai kovai su kitokiomis priešingybėmis. Dvidešimt penkerių metų laiko tarpas tiek jau didelis, politinės mūsų gyvenimo sąlygos tiek jau pakitėjo, jog anos kovos dėl istorinių kultūrinių mūsų teisių jau ataušo ir pavelija mums jau sine ira et studio[3] kiek kitaip atsakyti į vieną antrą klausimą, kurie vos dabar teima kilti, kai kultūros kova laimėta ir ginklai šalin atidėti.

Antai L. Universiteto liet. istorijos profesorius kan. Antanas Alekna[4], be ko kita, užminė man mintį, bene būsiąs tariamasis mūsų laimėjimas kovoje dėl senųjų raidžių Piro laimėjimas[5], ir

mes bene pasidžiaugią jo laurais apsivainikavę? Nekalbant apie bet kurius idėjiškuosius mūsų veiksmus, kurie jokių abejojimų nesukelia ar yra buvę tikslūs, grynai praktiškais sumetimais ar nebūtų buvę mūsų kultūrai pelningiau (ar sveikiau – visai kitas klausimas), kad būtų priėmę Rusų vyresnybės, vyriausybės ir mokslininkų pasiūlytą jų raidyną? Ar ano laiko mūsų inteligentija nebus padariusi istoriškos klaidos ir nesąmoningai nuskriaudusi lietuvių kultūrą? Pakartoju, šis klausimas ir jam panašūs tegalėjo kilti mokslininko galvoje, oportunistiškais, ne idėjiškais ir ne etiškais sumetimais. Lyg taip pat yra linkęs manyti ir dr. Jurgis Šaulys[6], 1924 m. redagavęs „Klaipėdos Žinias", ir dar kai kas.

1904–1924 m. sukaktuvėms paminėti aš esu paskelbęs raštelį „Lietuvių literatūra rusų raidėmis" („Vaivos" leidinys, 74 p.), su priedu jam „Broliai Juškos-Juškevičiai"[7]. Šitą raštą ir paskaitas L. Universitete spaudos draudimo tema esu skelbęs senovine bendra opozicine nuotaika. Aš, pats keliolika metų dalyvavęs anoje kovoje dėl raidyno ir prityręs skaudžių smūgių, per tas dviejų dešimtų metų sukaktuves ūmai atsirūgau buvusiu kartėliu. Patiriamos skriaudos ir tautinės savimylos užgavimai buvo ir mane, kaip ir kitus publicistus bei visuomenės veikėjus, laikę aktingu opozicininku Rusijos vyriausybei. A guerre comme à la guerre[8]. Buvo aukų, nuostolių, vargo, įnirtimo, įsiaistrinimo, net keršto ir neskyrimo priemonių. Visa tai ne taip lengvai užmirštama ir atleidžiama. Per sekamuosius penkerius metus mokytojavimo[9] teko daugiau ir giliau pagalvoti apie tuos pačius dalykus, daugiau pasigauti sviegų minčių, ir susidarė man bent kiek kitokia nuomonė apie rusų rašmenų istoriją mūsų literatūroje, mokykloje ir gyvenime. Jau kitaip nušvietęs šitą dalyką savo auditorijai, kitaip jį ir raštu išdėstau.

Žiūrint į rusų rašmenų likimą Lietuvoje laiko perspektyvoje, jis man dabar rodos fatalus taip lietuviams, taip patiems rusams; šiems gal net fatalesnis neg mums. Kad rusams nepavyko filologinis uždavinys – lietuviškos rašybos reforma, tėra kalti vieni patys nesumaningi ir nesąžiningi reformatoriai biurokratai rusai, ne lietuvių inteligentija ir visuomenė. Tai mano atsakymas

prof. A. Aleknai. Mūsų politikos ir visuomenės veikėjai rusų raides faktinai buvo priėmę, tik vartoti jų negalėjo, nes kiti veiksniai, paveikę iš rusų valdžios pusės, atstūmė nuo jų pirmiausia Žemaičių Ganytoją vyskupą Motieju III Valančauskį, paskui prof. Joną Baudouin de Courtenay[10], šis nuo rusų valdžios atitraukė mūsų kalbininką Joną Jušką-Juškevičių[11]; atlyžo ir mokytojas Laurynas Ivinskis (Apie šį sk. „Šv. Darbe", 1924 m., 218, 305 ir 446 p. ir skyrium)[12].

Pirmiausia kyla opus klausimas, kuria intencija buvo sumanyta senovinės lietuvių per 318 metų vartotos gotiškos ir lotyniškos raidės pakeisti svetimomis lietuviams rusiškomis raidėmis.

Lietuviškojo raidyno keitimas susijęs su Hilferdingo–Mikuckio–Kornilovo[13] vardais. Slavofilas akademikas Aleksandras Hilferdingas (1831–1872) patriotiniais sumetimais, kurie rusuose buvo lygūs imperialistiniams, sumanė vadinamąjį „obščeslavianski alfavit", bendrą visiems slavams rusiškai modifikuotą cerkvinį alfabetą, taip pat bendrą esantį visiems slavams, be lenkų. Mėginta ir lenkus apibendrinti raidynu, tačiau vos tik pabandžius atlyžta: šita slavų padermė buvo per gausi žmonėmis, per seniai kultūrinta Vakarų Europos būdu, per labai sulotyninta, kad bebūtų buvę vilties ji nulotyninti.

Autoriaus rašto „Neskolko slov o litovskom i žmudskom plemeni"[14] ir kitų apie lietuvius Hilferdingo neturime pagrindo kaltinti nepalankumu lietuviams, juoba noru naikinti šitą mažą skaičium, bet svarbią istoriškomis tradicijomis, kuriomis jis pats grožėjos. Lietuviai su latgaliais jau gale 1863 m. pateko į tą slavų apibendrinimo tinklą „vyriausiojo slavų brolio ir galingojo protektoriaus ruso" naudai pašaliniais sumetimais. Jam įkalbėję, menama Varšuvos Vyriausios mokyklos lektorius Stanislovas Mikuckis (1814–1890), štai ką. Lietuvių pradžios mokyklos savo mokytojų lietuvių neturi; jų rusų valdžia neparuošė, o duoda savų mokytojų rusų; jie lietuviškai nemoka, o mokėti privalą; tik nelaimė, kad tie mokytojai rusai niekaip kitaip nepaskaitą, kaip tik rusiškais rašmenimis spausdintą raštą. Kad jiems patogiau būtų verstis lietuviškaisiais mokymo vadovėliais, reikią

jie, šie vadovėliai, mušti rusiškomis raidėmis. Vadinas, rusų rašmens mokslo tikslams būsią patogesni. Hilferdingui šitas praktiškas sumetimas pasirodęs pagrįstas abipuse mokytojų rusų ir mokinių lietuvių nauda, ir jis tai paskelbė raštu „Litva i Žmud"[15].

Su tuo akademiko raštu idėja apimti bendrąja slavų abėcėle ir mažai kultūringus artimuosius slavų giminaičius lietuvius bei latgalius pateko į pačią Rusijos Mokslų Akademiją, o per ją užkliudė ir gerą mūsų tautietį mokytą filologą Joną Jušką-Juškevičių, žemaitį bajorą, tos Mokslų Akademijos korespondentą, ir Kornilovą. Jau 1861 m. Akademija buvo išsispausdinusi jo veikalą: „Kalbos lëtuviszko lëžuv'o ir lëtuviszkas statraszimas arba ortograpija. Peterburge" (56 p.). Čia dar nėra kalbos apie rusiškuosius rašmenis, čia Jonas Juška lotyniškuosius rašmenis modifikuoja lietuviškai, svodamas lietuviškai fonetikai reikšti ženklus *ë, ï, û, š, č, d', t', v'*, išmesti minkštinamąją *i*, o minkštinti priebalsę, kaip latviai kad daro. Tai buvo Jono Juškos principas, kurio tačiau pats griežtai nesilaikė patogumo sumetimais. „Asz sźame karte ne rižaus ant to, kad tamsta, skaijtitojau, isz jaunumo pripratęs pri dvigubu żenklu sz, cz, ne użsikludinėtum beskaitidams ir manęs didej ne pejktum" (53–54 p.).

Mums čia svarbu pažymėti faktas, kad lietuviškų rašmenų modifikavimas nuolat evoliucionavo, pradedant nuo pačių pirmųjų mūsų rašytojų – Mažvydo ir K° Mažojoje Lietuvoje, Daukšos – Širvydo[16] ir K° Didžiojoje Lietuvoje. Pirmykščiai gotiškieji rašmens tebegyvuoja 1644 m. (žiūr. Širvydo „Punktai sakymų"). Daukša juos modifikuoja lenkiškais nosiniais ženklais ir kai kuriais lietuviškais, neminint ilgumo ir kirčių ženklų. Ir juos vartojo inteligentiškesnieji mūsų rašytojai – S. Stanevičius, A. Savickis[17] ir k. – per visą pusę XIX a. Šalia jų atsistoja tiek radikalus rašybos modifikuotojas, autorius „Budą Senowęs Lëtuwiû Kalnienû ir Žámajtiû" Simonas Daukantas, kad juo nedrįso pasekti nė vienas paskesnis rašytojas.

Vadinas, tariamieji lietuviškieji rašmens, perėję gotišką – lotynišką, niekados nėra buvę nepaliečiami tabu, nebuvo nusistovėję, ir Mikuckio–Hilferdingo idėja tretį kartą pakeisti niekam

nepasirodė keista. Ji pamažu dygo mokslo žmonių sąmonėje ir praktiškai buvo panaudota Jono Kornilovo, tik ką paskirto Vilniaus apygardos Mokslo globėju. Jis šitaip nusako savo knygoje „Russkoje delo v Severo–Zapadnom kraje", izdanije vtoroje, S. Peterburg[18], 1908 m., 448 p.

„1864 m. vasario mėnesyje „inspektor klassov auditorskago učiliščia v Peterburge"[19] Juškevičius , žemaitis, gimęs Kauno gubernijoje, patyręs mane esant paskirtą Vilniaus Mokslo apygardos globėju, įteikė man savo rusiškai–žemaitiškos gramatikos rankraštį, kur žemaičių žodžiai buvo parašyti lotyniškomis raidėmis. Atmindamas, jog daugelis rusų pradedamųjų mokyklų mokytojų nemoka šitų raidžių, aš prašiau Juškevičių, ar jis negalėtų rusų graždankos pritaikinti žemaičių kalbai. (Kornilovui tokį keistą nekeistą sumanymą pakišo Mokslų Akademijos raštai. – *T.*). Juškevičius pasisakė tai esą visiškai galima ir būsią taip rusams, taip žemaičiams naudinga, ir apsiėmė tai padaryti. Keletą dienų praleidęs, jis man atnešė pavyzdžiui keletą savo gramatikos rankraščio lapelių su žemaičių žodžiais, rašytais rusų raidėmis. Tos progos pasigavęs, jis prašė mane, kad priimčiau jį tarnauti Kauno gubernijoje, pasižadėdamas sudaryti ir išspausdinti savo rusišką–žemaitišką gramatiką ir skaitymų knygas liaudies mokykloms. Atvykęs į Vilnių kovo mėnesyje, aš įteikiau M. Muravjovui[20] Juškevičiaus rankraštį. Grafas Muravjovas pagyrė Juškevičiaus sumanymą (kodėl gi Juškevičiaus, ne Kornilovo? – *T.*) ir darbą, vis dėlto jo Kauno gubernijon nepriėmė, nes čia kunigavo tikras jo brolis[21] lotynikas fanatikas. (Kun. Antanas, folklorininkas, kurio žodyną ir dainas ta pati Rusijos Mokslų Akademija spausdino ir tebespausdina. – *T.*). Muravjovui pavelijant, aš pasiūlijau Juškevičiui, kad atvažiuotų į Vilnių ir užsiimtų pasiūlytais darbais; Juškevičius nesutiko, ir iš to nieko daugiau nebuvo". Tai ir visa mūsiškio Juškos rolė tariamajame rusų raidžių privalomume lietuviams, jų sumanyme ir įvedime. Šisai istorinis „griekas" tenka mums nuo Jono Juškos faktinai nuimti.

J. Kornilovas tą grieką nuima ir nuo paties M. Muravjovo. L. c.[22] jis rašo:

„Istorijoje rusų rašmenų įvedimo į lietuvių kalbą reikia griežtai skirti, kas yra M. Muravjovo padaryta ir kas K. von Kaufmano[23]. Grafas Muravjovas tėra įsakęs išspausdinti abėcėlę ir paskleisti ją Kauno ir Vilniaus gubernijose. Tai ir visa, ką jis tada suskubo padaryti, trumpai valdydamas Vasaros vakarų kraštą. Tą dalyką prižiūrėti buvo pavesta man. Gr. Muravjovas žinojo, kaip uoliai kunigai moko lietuvius skaityti lenkiškai–lietuviškomis raidėmis, kaip ragina, kad ir nepaskaitantys vaikščiotų į bažnyčią su knygelėmis ir laikytų jas namie. Muravjovas, būdamas be galo atsargus, nenorėjo liesti šito giliai įsigyvenusio papročio ir visai nėra įsakęs uždrausti lenkiškai–lietuviškųjų knygų spausdinimą ir jų pardavinėjimą. Lenkiškai–lietuviškosios knygos persekioti imta K. von Kaufmano laikais ir to „gonenija"[24] aš visai ne dalyvis: Kaufmanas veikė savaimingai. Muravjovas nebuvo pasigavęs tam jokių prievartos priemonių. Ir Kaufmanui prikišama, kam jis per daug pasiskubinęs uždrausti žemaitiškai–lenkiškąsias knygas" (459 p.). Taigi nieko nekaltas esąs ir Kornilovas.

J. Juškevičiui atsisakius tyčia būti Vilniuje ir gaminti mokykloms vadovėlius rusiškomis raidėmis, „neilgai trukus, Muravjovas gavo iš Varšuvos, iš Mikalojaus Miliutino[25] laišką, jog sudarinėti ir spausdinti liaudies mokykloms žemaičių „Abėcėles" ir knygas rusų raidėmis apsiimąs Varšuvos Didžiosios mokyklos lektorius Mikuckis. M. Muravjovui su M. Miliutinu susitarus, Mikuckis atvyko to darbo dirbti į Vilnių. Čia buvo sudaryta tam tikra komisija: 1. Iš žemaitiškųjų knygų cenzoriaus protojerejaus Petkevičiaus[26], lietuvio (vyskupo Valančiaus iš rūbų išvilkto kunigo – *T.*); 2. Iš Mikuckio, taip pat žmudiako; 3. Iš vienos Kauno gub. mokyklos mokytojo žmudiako Ivinskio ir 4. Iš to vieno Vasaros vakarų krašte ruso, žmogaus, pasirodė, pagrindinai mokančio žemaitiškai, buvusiojo mokytojo J. Krečinskio"[27] (448 p.). (Ir to vieno „ruso" būta Lietuvos totorio). Citatos nurašytos iš mano rašto 1904–1924 m. atminti „Lietuvių literatūra rusų raidėmis".

Rusų rašmenų atsiradimo lietuvių raštuose kaltininkas bepasirodo tas vienas primus movens[28] Stanislovas Mikuckis. Tą

vieną, piktąjį savo genijų, galime kaltinti blogais norais. Mikuckis per visą savo amžių dirba lenkų nenaudai; lietuviai, lenkiškųjų Infliantų[29] latgaliai ir unitai jam stovėjo nuošaliai, kaipo reikalingi globos ir užstojimo nuo lenkintojų ir katalikintojų. Mikuckis įvykino T. Žilinskio[30] sumanymą, kad lietuviams atitraukti nuo lenkinančios Varšuvos Maskvoje būtų įsteigtos tam tikros stipendijos, kaip tai buvo įsteigta ir unitams. Bet visa tai darė, kad minėtosios grupės surusėtų, ne sulenkėtų. Tauta kaipo tokia jam nebuvo svarbi. Jis buvo bernas nulenkintojų nelenkų žmonių, rusintojas, tuo žygiu ne savo noru, o ir sąmoningas nepritarėjas tautiškiems dalykams, kaip rodo Duonelaičio raštų leidimas. Sk. žemiau.

Alfabetų keitimas pats savaime nėra kokia kultūrinė šventvagystė. Rusų Mokslų Akademija, kurios tradicija visados buvo nepasiduoti politikos įtakai, pritarė, kad lietuviams tiktų rusų rašmens. Ir į savo leidinius kiek vėliau įsidėjo: Литовскія народныя песни съ переводомъ на русскій языкъ. И.А. Юшкевичъ. Санктъ Петербургъ, 1867 m., 43 p., kur buvo padėta Предисловіе: Опытъ примененія русской азбуки къ литовскому языку[31].

Rusų raidyną čia Juškevičius papildo 12 savotiškų ženklų nosinėms žymėti, *e, d, l* minkštinti ir dvibalsę *uo* vieną ant antros. Rusų raidėmis tam pavyzdžiui surašyta 34 lietuviškos dainos, ir jos atrodo visiškai padoriai; rašyba net daug patogesnė, nes paprastesnė už dabar vartojamą, o atmetus tarmių taikinimo sistemą, kurią Juška manė būsiant būtiną, jo rašyba dar labiau suprastėja. Štai kaip atrodo lietuviškieji žodžiai rusiškoje transkripcijoje.

Атлек сакалас ант эжерельо, нуслејд сакалас ант эжерельо, Таме эжере руту ловеле, тоје ловелеје гулі тėвелис.

Bešališkai imant, reikia sutikti su prof. Jonu Baudouin de Courtenay, jog bet kuriuo raidynu bet kuriuos kalbos garsus gali išreikšti. Sk. jo „Kwestya alfabetu litewskiego w państwie Rosyjskiem i jej rozwiązanie", Kraków, 1904.[32] Tad ir lietuviškieji garsai visai gerai išreiškiami rusų raidėmis. Ką galėjai pasakyti prieš grynojo mokslo bandymus šiaip ar taip, šiokiais ar tokiais ženklais reikšti kurios nors kalbos garsus, kad tai būtų kuo tin-

kamiausia? Pačios kalbos tuo būdu negi nuskriaudi, nes jos esmės nekeiti; keiti tik jos rūbą kitu, kuris šiuo ar tuo atžvilgiu pasirodo patogesnis ar bent manoma būsiant patogesnį.

Rašmenis keičiant matome ir kitur ir ne tuo vienu laiku. Anglosaksai (vokiečiai, skandinavai, anglai) seniai pradėjo šalia savo gotiškojo šrifto vartoti lotyniškąjį. Pamažu jais pasekė finai (suomiai, estai), latviai, o lenkai, griežtai atmetę gotiką, bevartoja latiniką. Japonai šalia savųjų rašmenų ir rašybos ėmė vartoti anglų rašybą. Pereitais metais tą pat padarė turkai, persai; dabar tą reformą daro aigiptėnai. Vadinas, labai aukštos civilizacijos tautos, nėkieno iš šalies neverčiamos, vien tik savo noru sueuropėti, savo ir kitų patogumo dėlei, šalia savųjų archajinių, nepatogių ir painių rašmenų, ima vartoti daug paprastesnius ir patogesnius lotyniškus. Tai tik fanatikų rytų kunigų nuomone tai reiškią paneigimą šventos savo senovės; tikrai gi ta pažanga palieka turkų, persų ir k. senovę pirmykštėje pagarboje, bet tik kaip senovę: dabartis reikalauja ką kitą vertinti – praktiškumą.

Ir lietuviai pirmeiviai pradžioje buvo nusvirę į pakeitimą gotiškai (*w*)–lotyniškai–lenkiškai (*ł*, *sz*, *cz*)–lietuviškojo raidyno rusiškai–lietuviškuoju ar lietuviškai–rusiškuoju. Juška pritarė Mokslų Akademijai, Laurynas Ivinskis, vyskupas Valančauskis – Juškai, Tomas Ferdinandas Žilinskis – Ivinskiui. Kornilovas liudija: „Visas knygas (rusų raidėmis – *T.*) yra peržiūrėjęs ir patvirtinęs žinomasis katalikų fanatikas Žemaičių vyskupas Motiejus Valančauskis. Ant visų šių knygų jis yra parašęs savo pavelijimą spausdinti ir savo pavardę žemaitiškai rusų raidėmis padėjęs; taip parodęs, jog pilnai pagiria rusų raidžių vartojimą žemaičių kalboje" (l. c. 450).

Kad Val. neturėjo argumentų prieš pačias raides, reiškia ir tai, kad jis rusams rekomendavo L. Ivinskį kaipo vienatinį žmogų, kurs šv. Evangelijas sugebės prideramai perrašyti rusiškomis raidėmis. L. Ivinskis, be šito darbo, padirbo ir visą eilią kitų tolygių darbų. Tai tuodu vienatiniu belikusiu lietuviu inteligentu (Val. ir Iv.), Daukantui mirus, o Akeliui[33] emigravus į Paryžių, nė nemanė iš pradžių prieštarauti rusų raidžių primetimui lietuvių raštams. Trečias Jonas Juškevičius su savo broliu kunigu

Antanu dar 1879 m. buvo beketiną visą kun. Antano Juškevičiaus dainų ir žodžių rinkinį perrašyti rusiškai, bet tik jis išvystų pasaulį ir nepražūtų, ko taip bijojo patsai Juškevičiaus ganytojas vyskupas V. Dabar mums vaikiška rodos badyti akis vyskupui Motiejui, kaip tai ilgai darė mūsų kairieji pirmeiviai, kaip jis padėjo savo parašą rusų raidėmis. Akademijos profesorius ir pats mokslo daktaras negalėjo siaurai žiūrėti į filologinius bandymus ir prieštarauti faktui, kol neturėjo rankose argumentų, verčiančių pasielgti kitaip.

Rusų tendencija, slavofilų vedama, sumegzti tuos kultūros ryšius tarp lietuvių ir rusų, kurie esą buvę iki XVII am., iki įsigalinčiai lenkų kultūros įtakai, vadinas, centralizuoti, devynioliktame amžiuje buvo bendra visoms valstybėms, ne tai vienai Rusijai, – toks jau visur kultūros aukštis. Bet kurios epochos faktai tenka įvertinti savotiškais kriterijais.

Nė viena Europos valstybė dar nebuvo įjautrinta individuališkai brendinti mažumas, įtraukiamas į savo įtakos orbitą, ir decentralizuotis. Didžiosios valstybės į visas sudedamąsias tautas, kartais daugiau kaip į šimtą (Rusijoje), žiūrėjo per savąjį branduolį, per centrą, visai mechaniškai jas apibendrindavo, vienaip teauklėdavo, kad visi ir visur būtų paklusnūs centralinei valdžiai, neprieštarautų jai, nekeltų riaušių, net nekritikuotų valdžios vadovybės. Visi turėjo bręsti toje pat kultūros ir politikos atmosferoje; vieni savojoje dvasios srityje, kiti dirbtinėje, jiems primestojoje. Kitokių eventualybių nebuvo numatoma, tai retas kas jų laukė, tesiruošė į tai bent kiek lietuviai, lenkai ir gruzinai.

O šiame XX amžiuje ar kitaip daroma? Individualinė vaikų auklėjimo metodė turėjo galų gale apimti ir mažumų auklėjimą valstybėje, tiekiant jiems autonomijas, sudarant dominijas. Bet ir dabar individualines teises ten tepripažįsta, kur patys tesi ir sugeba jas apginti. Nei Ispanija, nei Anglija nebūtų gera valia paleidusios savo kolonijų. Kas pagali ir dabar taip tebedaro Afrikoje ir pačioje Europoje. Ar prancūzai, įkūrendami viso pasaulio karą dėl vokiškojo Elzaso ir pusiau vokiškos Lotaringijos[34], buvo jų nors vieną kartą atsiklausę, katron kultūron ir

valdžion jie patys linksta? Nesiklausia jų ir dabar, į kalėjimus sodindami jų autonomistų atstovus. O Lenkija atsižvelgia į Ukrainą, į Gudiją?[35] Ką bekalbėti apie jos atsižvelgimą į Lietuvą!

Taigi XIX a. politika elgėsi su savo mažumomis lygiai taip pat, kaip ir XIX a., kaip savininkai su savo inventorium: karpė ausis ir uodegas, pačios gamtos išaugintas, nes taip savininkams rodės būsiant geriau, ne anglizuojamiems arkliams ar šunims. Per ilga ausių ir uodegų netekę šunes rodo net prisirišimo savo šelmuotojams ir visai nuramina jų sąžines, jog barbariškieji jų aktai – visai nebarbariški. Jie šiaip galėjo ramintis:

– Na, kas čia tokio, kad rusai nukirps lietuviams Europos raides? Ar tai barbarybė? Raidės pačios savaime ne kultūra, tik reiškėjos jos, esamos ar buvusios. Kitos raidės bus reiškėjos būsimos, sakysime, Azijos kultūros, kuri sparčiai vejas Europą, deja, tik vis negalėdama pasivyti, lyg organiškai netesėdama. Seniau visi, o ir dabar daugumas tebežiūri į tokį valstybių fatalizmą abejingai ir tolerantingai. Tai ir lietuvių literatūros rusinimas iš pradžių nieko nenubaidė: politikos priemonė – galingojo fantazijos priemonė; ji nepastovi, čia yr, čia keičias, kai žmonių elementas vis tas pats. Yra lietuvių. Jų du – trys milijonai. Jie sau žmonės, turi tvirtą religinę literatūrą, savo katekizmus, savo maldynus, kurius paskaitę net pabučiuoja. Na, tai ir turės jų Dievui garbinti. Kam tai kliūva? O kad šalia to kažin kas, turėdamas pinigų, sumanė dar kitomis raidėmis tas pat knygas persirašyti, tai tegul bus ir jiems į sveikatą; teesie ir jų fantazija patenkinta. Žinai reakciją ir jos užmačias! Pašėls, pašėls ir liausis. Visam kam bus amnestija. Lietuvos malšintojų reformatorių sumanymai neplaningi; jie yra atsiradę, kaip deus ex machina[36]. Tad kam ir prieštarauti? Taip galėjo galvoti lietuviai oportunistai, kurie pagalvojo. Man yra trys 1865 metų leidiniai tokiais parašais: 1. Евангеліесъ антъ неделіосъ денунъ etc. Ишспаусти далейду. Кауни 1865 метуси менесе 14 деной. Мотеюсъ Волончаускисъ Вискупасъ; 2. Трумпасъ Катекизмас. Ишспаустъ далейду. Метуси 1865 Ругсеіо менесе 3 деной. Матеюсъ Валанчаускисъ Вискупас; 3. Кантычкасъ арба книнга гесмю паръ Мотею Волончевски вискупа парвейзета иръ ишнауе ишспауста. Reimprimatur

1865. Augusti 9 die; ketvirta: Сенасъ Аукса Алторюсъ 1866. Ишспаусти далейдзю. Кауни 1865 м. Лепасъ менесе 8 денай. Жемайтю Вискупасъ М. Волончаускисъ.

Vadinas, visos ketverios knygos patvirtintos dar prieš privalomąjį Kaufmano (perkrikšto žydo, anot Valančauskio; žiūr. „Maskoliams katalikus persekiojant", mano leidinį. – *T.*)[37] įsakymą, kada Muravjovo rusiškoji abėcėlė laisvai konkuravo su lietuvių lotyniškąja abėcėle, kada tebebuvo grynai filologinis, ne politinis sumanymas.

O kaip galėjo galvoti rusų centre? Jei kam rusų raidės buvo tik politikos įmonė, ne mokslo ir kultūros, tas galėjo šiaip ramintis. Lietuviams skriaudos nebus, nes jie, primo[38], visai mažai raštingi, nuošimtis piliečių, kurie buvo vienuolynų ar bažnytinių mokyklų išauklėti visiškai mažas. Kasdienes maldas iš savo maldynų, tiesa, paskaito absoliutus daugumas, bet tai visai ypatingas „skaitymas"; jo išmoksta mechaniškai, atmintinai, kaip ir poterių. Tai ne tas skaitymas, kuriuo galima semtis kultūros iš bet kurio spaudinio. Lotynų raidės lietuviams tėra istorinė, ne faktinė, brangenybė, ne kultūros įmonė. Jei rusai nuo 1795 m.[39] pasiėmė kultūrtrėgerystės monopolį, tai turi teisės ir įmonių tam pasiieškoti. Keliant Lietuvoje kultūrą ab ovo, iš pat pradžių, nieko negali būti tokio, kas vadintųsi gvoltu kultūros atžvilgiu.

Taip tatai galėjo pasiteisinti politikuojanti centralinė valdžia.

Visos aplinkybės būtų reiškusios galimumą rusų raidyną priimti į lietuvišką raštenybę, jei šis dalykas būtų stovėjęs toje plotmėje, kurioje jį matė Juška, Valančius ir Ivinskis. Vadinas, labai rūpestingas ir idėjiškas katalikų ganytojas vyskupas Valančauskis rusų rašmenims neprieštarauja, ištikimiausis katalikas išpažintojas Ivinskis neprieštarauja, toks pat katalikas T. Žilinskis taip pat ne, – visi ramia sąžine prieš Dievą ir tautą pasiryžę bendradarbiauti ar bent nesabotuoti tų raidžių įvedimo. T. Žilinskis, senatvėje atgailodamas prieš dabartinę Lietuvos visuomenę, sakydavo: „Valia smerkti mane, valia galvą nukirsti, bet anuo laiku mes kalti nesijautėm, padėdami lietuviškus vadovėlius mokyklai rengti rusų raidėmis". Lietuvių visuomenė svei-

ka savo nuomone nei jo, nei Valančiaus nebesmerkė už tai, kad pirštą buvo pridėję prie pakeitimo lietuviškųjų raidžių; taip pat nebūtų smerkę, kad tai būtų ir visiškai įvykdę. Tai dar labiau negali smerkti ir už tai, kad sudaromas faktas neįvyko: raidžių pakeitimą lietuvių raštenybėje sutrukdė ir niekais pavertė patys tos reformos sumanytojai rusai zapadnikai[40], ne lietuviai šviesuoliai ir išminčiai.

KLAIDINGAIS KELIAIS

Jei „obščeslavianskij alfavit" būtų laisvai rungęsis su lotyniškuoju ir Lietuvos administratoriams rusams būtų buvę kantrybės evoliucijos, ne revoliucijos būdu laukti laimėjimų, be to, jei akciją būtų pradėję ne religinėmis knygomis, bet pasaulinėmis, periodiniu laikraščiu ir mokyklomis, – rusiškojo raidyno laimėjimas būtų buvęs neabejotinas ir spėrus. Manau, iki „Aušros" laikų jau būtume turėję tiek gerai paskaitančių rusų raidėmis, kiek tokiuo vargu visu draudimo laiku buvome paruošę paskaitančių lotynų raidėmis, būtent 4–5 tūkstančius.

Rusai nelaiku susigriebė, karo laiko priemones netinkant ramiajam laikui. M. Muravjovas karą kariavo, „kramolą"[41] naikino; bet kai ginklai iš insurgentų rankų buvo jau visi išmušti, o jis ir vidaus tvarką tvarkė tuo pat karišku metodu, – teko jis kuo greičiausiai atšaukti. Deja, rusų vyriausybė vėl pasidavė griežtesniųjų įtakai ir jo vieton paskyrė tolygų radikalą K. von Kaufmaną, perkrikštą žydą ar iš žydų, karjeristą be atodairų, darbštų tarnautoją, bet žmogų, kuriam visi Rusijos dalykai daugiau stovėjo galvoje kaip širdyje. Tolygių „ispolnitelnų nemcų"[42] buvo pilna Rusų biurokratija. Griežtumu kai kuriuose dalykuose jis pralenkė patį Muravjovą ir tuo tik pakenkė „russkomu delu v severo–zapadnom kraje"[43].

Laisva dviejų raidynų konkurencija, turėjusi laisvai ir ramiai įsisunkti į lietuvių sąmonę, buvo pašalinta; protų edukacijos imtasi tuo pat metodu, kaip arklių dresavimo – su bizūnu rankoje. Kaufmanas, vyriausias Lietuvos krašto viršininkas, pristatė Vidaus reikalų ministeriui statssekretoriui Valujevui[44] žemaičiams,

lietuviams ir latgaliams labiau sulieti su to krašto gyventojais rusais, rusų kalbai ir tautinėms šnekoms (suprask: gudų, didžiarusių, mažarusių) praplisti tarp minėtojo krašto gyventojų savo gubernijų viršininkams pavedąs šios tvarkos laikytis:

1. Uždrausti visiems tipografijų, litografijų ir chromo litografijų laikytojams spausdinti savo įstaigose bet kurius lietuvių ir žemaičių tarmėmis leidinius lotynų – lenkų rašmenimis.

2. Pasirūpinti visomis gubernijų viršininkams vartotinomis priemonėmis, kad nebeįvežtų, nebepardavinėtų ir nebeplatintų jokių pirmame punkte paminėtų leidinių.

3. Šį įsakymą paskelbti visiems tipografijų laikytojams ir knygų pardavėjams, o neklausant konfiskuoti draudžiamuosius leidinius.

Šią Kaufmano sugalvotą Vilniaus generalgubernatorijai priemonę vidaus reikalų ministeris patvirtino ir praplėtė, kad būtų privaloma ir Varšuvos generalgubernatorijai, kur Augustavo (paskui Suvalkų pavadintoje) gubernijoje gyvena lietuviai.

Čia mes matom Rusų administraciją ėmus siekti visai ko kita. Pirma, Mokslų Akademijai, jos nariams ir korespondentams, slavianofilams politikams rūpėjo Lietuvos gyventojai lietuviai mokslo priemonėmis suderinti su Lietuvos gyventojais rusais, lietuvius patraukti į rusus; dabar antraip: taisomas kelias rusų kalbai tarp lietuvių plisti. Lietuvių reikalo mokyklose Kaufmanas nebemini, su juo nebesiskaito, – jam berūpi dvasinėje lietuvių srityje padaryti tuštumas ir šitą tuštumą užlieti rusiškumu, rusų prigrūsti tarp lietuvių.

Bet „russkij nemec"[45] von Kaufmann klydo: tuštumo nebuvo galima padaryti ten, kur žmonės turi turtingą žodinę literatūrą ir nuo 318 metų rašytinę su dviem tūkstančiais knygų vardų. Buvo jau knygų mokslui ir knygų gyvam reikalui; vienas aukštai vertino kultūros žmonės, be kitų nebegalėjo apsieiti plačiosios minios. Lietuvių kalbos žodynų rinkimas ir jos gramatikinimas ėjo gyvai, čia pat Kaufmano akyse (Jonas Juška, Augustas Schleicheris[46] ir k.).

Visas tas darbas, literatūros nudirbtas ir tebedirbamas, dabar virsta „priešvalstybiniu" darbu, nusidėjimu valstybei, priešta-

ravimu jai, bandymu nuversti esamąją tvarką, – nusikalstamu darbu, baudžiamu trimis dalimis 129 §: mirties bausme, tvirtovės kalėjimu ar paprastu kriminalistų kalėjimu.

Įstatymas paleistas ir tiems nusikaltėliams, kurių dar nebuvo. Sąmoningai gintis nuo rusų kalbos plitimo tarp lietuvių teteko paskui; spaudimas turėjo iššaukti atsispaudimą. O iki tol mes teturėjome du sąmoningu prieštarautoju svetimosios (lenkų) kultūros plitimui: kanauninką Mikalojų Daukšą, Ariogalos bajorą nuo Dotnuvos[47], ir mokytą vyrą Simaną Daukantą, žemaitį. Prieštarautojų rusams ir jų kultūrai per visus 70 metų jų viešpatavimo Lietuvoje dar nebuvo atsiradę ir nebuvo jaučiama, kad atsirastų. Juos iš nebuities pašaukė piktasis Lietuvos ir pačios Rusijos genijus, vienai ir antrai svetimas žmogus – von Kaufmann. Daukšos ir Daukanto tautiška sąmonė tapo dabar veidrodžiu, į kurį gavo žiūrėtis jaunoji paspaustoji ir instinktyviai sąmonėjanti lietuvių karta. Ji turėjo griauti Rusų administracijos užmačią lietuvius surusinti, tad griauti ir visas rusinimo priemones drauge su jų raidynu, kuriam, kaipo mokslo dalykui, pirmiau niekas nemanė prieštarauti.

Mes į tą laiką jau turėjome geroką skaičių instinktyvų lietuviškos tautinės kultūros adeptų ir jos žiedų: Joną Jušką, Antaną Jušką, Jurgį Ambraziejų Pabrėžą, Motiejų Valančių, Lauryną Ivinskį. Pabrėžos „Botanika"[48], Ivinskio „Metskaitliai", Valančiaus „Žemaičių vyskupystė" ir k. t. literatūros ir mokslo dalykai išdygo savaime. Naujas filodendro lapas išdygsta iš pažasties, o paskui kitas dygsta jau iš jo pažasties, t. ir t. Mūsų literatūroje tokio natūralumo nebuvo; žymieji mūsų literatūros veikalai „vaikų" neturėjo. Kiti vėl dygo savaime, ne iš pirmininko. Idėjiškai mūsų literatūrą „fabrikavo", pakartoju, tik du žmogu. Sekėjų jie neturėjo, tai ir „podstrekatelej"[49] kaltė ant jų negulo, – jie nieko prieš valstybės tvarką nebuvo suorganizavę, o jei ir būtų suorganizavę, tai prieš lenkų valstybę, ne prieš rusų.

Tuo tarpu rusai ir idėjinius spaudos veikėjus, ir instinktyvuosius apėmė tuo pačiu paragrafu, kurs priešingai juridiniam nusistatymui siekė atgal. Von Kaufmano įsakymu visos lietuvių kalba spausdintos knygos turėjo išnykti iš publikos akių, ir senosios

buvo paimtos iš magazinų ir užrakintos daržinėse. Reiškia, valstybei nusidėjusiais buvo palaikyti Pabrėža už asketiškas knygeles, Valančius už istoriškas, t. ir t.

Kaufmanas rodyte parodė lietuviams, kad jų kultūra drauge su literatūra niekados nepakils į tinkamas aukštybes, kol tik ją slopins kuri galinga, bet pašalinė, lenkų ar rusų vis tiek, kultūra, dar tikriau, kol svetimi viešpataus ir šeimininkaus ne tik tavo ūkyje, bet ir tavo sieloje. Daukša su Daukantu jau buvo parodę savo nepasitenkinimą, kad lenkiškoji kultūra per 400 metų ryte rijo tautinius lietuvių ypatumus, ryte rijo pakraščių žmones, bežiūrint siaurino etnografines lietuvių sienas, o ir viduje teršė krėtė kalbą ir papročius, atsiiminėjo geresniąją jos dalį – šviesuomenę ir taip skurdinte skurdino originaliąją kultūrą. Ji merdėjo lenkų prieglobstyje.

Anot paties lenko istorininko Anat. Lewickio[50], tai buvę pradėta jau 1386 m.[51] Jau tada buvę sąmoningai suplanuota lietuvius nutautinti. „1386 metais nebuvę jokios lenkų–lietuvių unijos – tada įvykęs Lietuvos įjungimas Lenkijon. Jogaila ir lenkai padarę tai labai gudriai ir gerai, nes tik tokiuo būdu galėję tikėtis kuo greičiausiai tikybiniai – tautiniai – politiniai ir kultūriniai asimiliuoti lietuvius". D. Alseikos citata: „Vytauto D. sum. vain. Lietuvos kar. vainiku", 31 p.[52] Lenkams nepavyko tai padaryti iki galo tik dėl to, kad per tuos ilgus amžius lietuvių tauta turėjo tokius savo korifėjus, kaip Vytautas Didysis, kaip galinga, nepriklausoma savoji bajorija, per visus amžius ešeriu stojusi prieš unionistinę lenkų politiką, nors pati lenkėjo.

Taip blogai tautiniams kultūriniams lietuvių dalykams stovint su lenkais, naujiesiems lietuvių okupantams rusams turėjo būti luce clarius[53], kad kovojant su senąja įtaka lietuviams, reikia šieji pastarieji stiprinti, jie patys padaryti galingi atsispirti lenkams. Tai labai gerai suprato M. Muravjovas. Jis stiprino lietuvius kaimiečius ekonomiškai, kad jie kuo mažiausia bepriguletų nuo sulenkinto dvaro. Jei būtų ilgiau pavaldęs, neabejoju, būtų stiprinęs ir tautiškai, bent nebūtų jų sąmoningai smaugęs, kaip tai padarė nieko nenusimanąs politikos von Kaufmann. Šisai tiesiog virvę užnėrė lietuvių kultūrai; įsakė ūmai pasmaugti,

tikėdamasis, kad Rusų valdžia turi pakankamą aparatą mechaniškai užpildyti padaromą tuštumą. Ir klydo.

Po revoliucinio (1863) laiko lietuviai ir rusai buvo natūralūs sąjungininkai, jei ne entente cordiale'i[54] sudaryti, tai bent sueiti į talką prieš bendrąjį kultūrinį priešą – lenką. Rusai būtų siekę lenkų kultūros vietoje padėti savąją, žinoma, savo, ne kieno kito naudai; lietuviai būtų siekę visa to – savo naudai kreipti.

Žinomasis gale XIX a. rusifikatorius Vilniaus pedagogas Briancevas[55] tai gerai numanė, kai Vytautą barė, kam jis pravoslavus postponavęs, prevalenciją duodamas katalikams. Girdi, kaip tik priešingai reikėję daryti, norint atsipalaiduoti nuo lenkų pinklių ir slogučio. Pravoslavai būtų laimėję tikėjimo srityje. Vytautas būtų tapęs jų pastangomis politiškai nepriklausomas.

Tolygią sąjungą sudaryti ir 1864 m. buvo mums rusai lyg pradėję siūlyti viena maža sąlyga – apibendrinus rašmenis. Rašmens turėjo virsti lyg bendra kultūrine vėliava, kurią iškėlę būtume bendrai atakavę lenkiškąją kultūrą, kenksmingą taip mums, lietuviams, taip naujiems krašto administratoriams, rusams. Galgi ne?

Lenkai visados buvo stiprūs politiška savo nuovoka; nė vienam momentui jie nesiliovė rengę savo visuomenę atstatyti sugriautą valstybę 1772 m. sienose, od morza do morza[56], nuo Baltijos jūros iki Juodųjų jūrių, destis drauge su Lietuva. Lietuvą visados norėjo turėti savo politikos orbitoje. Senoji lenkų politika buvo nevykusi – ji sugriovė bendrą valstybę; lietuviams ji niekados nepatiko, lietuviai visados jai prieštaravo, numatydami visas blogybes valstybei, nors nenumanė blogybių tautai kaipo tautai. Kai lietuviai ėmė formuotis ir tautos reikalai lenkams ėmė iš rankų kristi, krito ir didžioji politinė apibendrinimo reikalų priemonė. Jie beliko su ta viena – religine priemone. Katalikų tikėjimas turėjo palaikyti tuos visus ryšius, kurie (politiški, tautiški etc.) griūte griuvo. Lenkai ir nusitvėrė katalikybės abiem rankom; ir tie, kurie religijai atstovavo, dvasiškiai, ir tie, kurie jai šiaip jau buvo priešingi.

Šiaip ar taip, Muravjovas buvo politikas, jei ne diplomatas. Jis buvo atsargus ir tokiam galingam veiksmui, senajai Vakarų

Europos religijai, niekados nebūtų skelbęs karo, nors 1863 m. užgniauždamas „rebelijas", gerokai pagniaužė dvasiškiją. Lietuvių liaudis nejautė tikėjimą varžant, ir insurgentų kunigų pastangos iš sakyklų įkalbėti žmonėms ateisiant rusus ir juos uždrausiant giedoti „Dominus vobiscum"[57] etc. maža ką teįtikindavo. Baidomi žmonės verkė, bijojo, kaip bijojo Antikristo ateinant, bet nelabai tikėjo, kad štai štai jis atvažiuoja su savo krosnim ištikimųjų degintų ar popas ateina su raktais katalikų bažnyčių uždarinėtų. Net revoliucijai pasibaigus, kada viena Žemaičių vyskupija neteko viso trečdalio savo dvasiškių, šimto su viršum, liaudyje niekas nekalbėjo, tie dvasiškiai kenčią už religiją, o kunigų šaudymas ir į Sibirą trėmimas esąs katalikų persekiojimo aktas. Neliko nė vienos legendos, kuri būtų 1863 m. kunigą šventą kentėtoją dariusi; nė apie kunigą Juozapą Silvestrą Dovydaitį, tikrai šventą buvusį[58], rusai sakės ir jį išvežę ne dėl to, kad jis buvo kunigas, bet kad palaikęs ryšius su Laikinąja lenkų valdžia ir daręs (politiškai) blogos įtakos vyskupui Motiejui. Kai du „vojevojas", vienas esti nugalėtojas, kitas nugalėtas, ir pirmas antram diržus iš nugaros rėžia. Tai paprasta kariavimo tvarka; ne vieni rusai taip daro. Taigi ir 1864 m. reakcija lietuvių liaudies neįerzino; su ja buvo galima rasti bendros kalbos. Nelabai erzino liaudį ir paskesnieji katalikų kunigų teisių siaurinimai, jau aiškiai nukreipti prieš pačią katalikybę; vis tebebuvo atminime senoji rusų bailė, kad kunigai neturėtų politinės įtakos, kad negalėtų siundyti ne rusų prieš rusus, kad nedarytų neramumų ir maištų.

Tikėjimo dalykus Lietuvoje pablogino pravoslavų dvasiškija. Bevalgant jiems padidėjo apetitas; jie savo tikslams sumanė panaudoti žydo pataikūno netikusią politiką ir rusų administracijos rankomis išsikepti pravoslavišką jį pyragą, jos pastangomis atlikti mechaniško pravoslavinimo misiją; ne atvertimo laisvu išauklėjimu, bet galingųjų presija ir materialiais vyliais.

Visi yra be galo jautrūs savo religijos dalykuose; tai pigiausia priemonė supjudyti žmones yra tikėjimo dalykai, pakišami bet kuriais pašaliniais tikslais. Kokia tad buvo nesąmonė rusams nekatalikams imtis aprūpinti katalikų religinius reikalus, tiekti jiems maldynų, katekizmų, evangelijų, pamokslų, ritualų etc.!

Gera intencija to daryti jie negalėjo. Jei būt buvusi gera intencija, rusai pirma būtų patys virtę katalikais. Bet jie nevirto, reiškia, kitus norėjo į sau paversti pigiomis priemonėmis, kuriais ženkleliais, be ko kita, rusų raidėmis. Visai neitralės raidžiapalaikės šiuo atveju tapo konfesijų simboliais. Vokiečiai lietuviams buvo lygu liuteriai, rusai lygu pravoslavai, lenkai lygu katalikai. Liuterių šventoji knyga Biblija buvo išspausdinta gotiškomis raidėmis, pravoslavų – slaviškomis, katalikų – lotyniškomis. Lenkams–lietuviams bažnyčios reikalui duoti knygų rusiškomis raidėmis reiškė tad duoti ko pravoslaviško, įtartino net ir tada, kai ant tos knygos stovėjo katalikų vyskupo parašas. Parašą gali padirbti arba per nevalią gauti. Žinai rusus – jie ceremonijų nedaro. Kiekviena kaimynė tauta turėjo savo ritualinę kalbą, tai kalbai savo sritį ir būdą patarnauti. Rusų rašmenimis spausdintas katalikiškas religiškas knygas varyti iš katalikiškųjų bažnyčių ir namų, matėme, ne patys lietuviai pradėjo. Ganytojas Motiejus III laikės pasyviai, net pradžioje rėmė. Tad kovos su rusų raidėmis iniciatorių tenka mums ieškoti tarp lenkų. Tą uždavinį lenkams bus itin sėkmingai palengvinę patys rusai minėtaisiais savo kultūros mažmožiais, kurie neprivalėjo nieko bendra turėti su religija. Lenkų politika radikaliai žlugo, parodžiusi visą savo negalią; tarpe nelenkiškųjų gaivalų Respublikos pakraščiuose lenkai nebeteko autoriteto. O užsimojimas stovėti griežtoje opozicijoje okupantams rusams ir nepasiduoti nė mažiausiai jų įtakai paliko. Tai kas daryti? Beliko pasalomis pasiknisti, mažmožiais kiršinti nerusus ir šiaip diskredituoti rusus, kad jų sumanymas nesisektų. Rusai manė rusinti būsiant lygu valstybinti, lenkai manė lenkinti – lygu savotiškai valstybinti. Bet kaip čia priėjus prie lietuvių, tarp kurių nebuvo jaučiama jokio antagonizmo rusams? Štai dabar Vilniaus „dejateliai"[59] seklapročiai ir patiekė lenkams geros medžiagos – rusiškai katalikišką literatūrą. Lenkai lietuviams liepė šaukti: „Žemė dreba, dangus griūva – pravoslavija, rusiškais rūbais apsitaisiusi, kiša galvą į katalikų bažnyčią!!"

Ji ir ėmė kišti, panaudodama vaikiškus menkniekius. Rusai neprašomi pasišovė lietuviams katalikams patarnauti jų religijos

srityje – duoti katalikiškų knygų. Viena antra knyga iš tiesų buvo griežtas nuorašas katalikiškos knygos. Bet iš trečios, iš kalendoriaus jau pareikalauta išmesti keletą pravoslavams nemalonių katalikų šventųjų; pavyzdžiui, unijos veikėjų šv. Juozapato Koncevičiaus, vyskupo, šv. Andriejaus Bobolos, šv. Ignoto Loyolos[60], jėzuitų ordino. Jėzuitams šiuo metu pareikšti savo nepalankumą, kad jų seniai seniai buvo nebelikę Rusijoje ir jie niekam nebegalėjo įkyrėti, tegalėjo kurs psalomščikas ar šiaip jau pusinteligentis, kuriais atsirūgo protestantiškoji gatvė. Unijotus archijerejus Juozapas Siemaška[61], gudas, jau 1839 m. buvo pribaigęs „mirno vozsojediniat"[62]. Tad, tikrai sakant, šitas lietuvių katalikų kalendoriaus reformavimas tebuvo gryniausia ir betikslė provokacija, „chamskaja bezzastenčivost"[63], kuri pranašavo itin liūdnus santykius viešpataujančių rusų pravoslavų ir pavergtųjų lietuvių katalikų. Po 70 metų pakenčiamo sugyvenimo matės prasidėsiant žiaurybes ir savabaudiškumą, o šiuos duosiant lietuvių tautai žalingų rezultatų.

Katalikų kalendoriaus „reforma" nustebino vyskupą Valančauskį. Supratęs, ko tai yra pradžia, jis negalėjo nesutikti su lenkais kurstytojais, negalėjo nepradėti sabotuoti neprašomų svetimų leidinių principų: timeo danaos et dona ferentes – bijau danajiečių ir tada, kai jie dovanų atneša. Rusai matė jį tyčia tai darant ir ėmė apsieiti be vyskupo bendradarbiavimo. Tai dar labiau pablogino dalyką. O kai pasklido gandas, kad priešakyje visos akcijos atsistojo kunigas renegatas žemaitis Petkevičius, vedęs moterį ir tapęs Vilniuje rusų iš katalikų paimtos gražiausios Šv. Kazimiero bažnyčios protojerejum, asmeniškas mylimojo mūsų vyskupo Motiejaus priešas, dar totoris Krečinskis, gal ir kiti tokios pat rūšies žmonės, – tai jau tokių „misijonorių", tiekėjų katalikams dvasiško maisto intencija pasidarė visiškai perregima. Abejingomis rusų raidėmis kėsintasi ant katalikų tikėjimo. Reikėjo ginti tikėjimas, ginantis nuo rusų rašmenų.

Štai kaip prasidėjo herojiškoji keturių dešimtų metų kova Dovydo su Goliatu[64] dėl tokio menkniekio: dėl raidės akims ir dėl nujautimo, jog tai yra ne kas kita kaip pigiai sumanyta klasta,

Trojos medinis arklys, kurio viduriuose slėpėsi priešas. Ir visas sumanymas ėmė irte irti. Sk. kiek žemiau.

Į kultūrą, į religiją nederama kišti pašalinių dalykų. Ir dirbant kultūros bei religijos darbai, reikiama dirbti visa siela atsidėjus, kitaip tik juos subagatelizuosi. Rusai gi lietuviškąjį raidyną sureformuoti ir juo katalikus paveikti, kad surusėtų ir supravoslavėtų, – tokį rimtą ir sudėtinį darbą, – pavedė visai nerimtiems, nekvalifikuotiems, tam dalykui neatsidėjusiems žmonėms, pradžios mokyklų mokytojams – „mokslininkams". Ir tie, pirštą kyštelėję, drauge su Mikuckiu atsitraukė, pamiršę svarbų savo uždavinį. Taip ta reforma ir tebuvo vykdoma tik ant popieriaus; tiek tos popierinės ir tvermės tebuvo!

Jei tačiau ir būtų pavykę lietuviams prisegti svetimas lopas, tai nesujudinus jų sielos gelmės, potencialės jų galybės, vis tiek nebūt buvę jokios naudos nei rusams, nei patiems lietuviams. O tokiems uždaviniams dar nebuvo atėjęs laikas.

BE TALKININKŲ

Rusams nemokant, nesugebant lietuviškųjų rašmenų reformą panaudoti sau, argi nederėjo patiems lietuviams įkibti į tą jų užgaidą ir taip dalykus pasukti, kad jie būtų patekėję ant lietuviškojo malūno rato – lietuviškosios kultūros naudai? Argi nekalti ano laiko lietuvių vadai, kad jie pasuko šalin ne savo kultūros sumetimais? Jei to laiko lietuviai inteligentai būtų toliau matę ir būtų buvę politikai oportunistai, ne romantikai, jie būtų abiem rankom nusitvėrę lietuvių mužikų tautai palankios rusų politikos.

Taip kalbama, iš piršto išsilaužus premisų ir greitas darant išvadas.

Pačios raidės dar ne kultūra, jos tik raktas į kultūros priemonę, į rašto kalbą. Pirmiausia reikia atsirakinti. Ko gi vertas ruso ir lietuvio kontraktas dėl to rakto? Rusas sako: „Šekit jums komplikuotos sudėties atraktas: vartokite jį". Lietuvis sako: „Gerai. Bet išmokykite mus jį pavartoti". Krašto pagrindas, valstiečiai, nė vienos rusiškos raidės nepažįsta, nė vieno rusiško žodžio nemoka. Tuščia pasakyti – vartokite. Kad visa lietuvių

tauta imtų ką nauja vartoti, reikia ji to išmokyti mokyklose. Rusas sako: „Ne, mokyklų jūs negausite, lietuvių mokytojų joms savo seminarijose neruošime". Jūs tai padarykite anekdotiškai, kaip anas protestantiškas misijonorius. Jam pasakyta: tikėjimo šaltinis esąs tas vienas Šventraštis, iš jo tegalį semtis tikėjimo pažinimo. Na, jis padalijo afrikiečiams vokiškų Biblijų ir ramia sąžine sugrįžo į Europą, atlikęs savo uždavinį. Taip pat padarykite ir jūs. Vyriausybė deda nemažų lėšų, spausdina lietuviams knygų: Abėcėlių 4, skaitymo mokslo 6, gramatikos 2, tariamosios chrestomatijos 1, pasaulinio turinio pasakaičių 3.[65] Visa tai lyg mokykloms derinama, o teliepiama jos „rasprostranit v narode"[66]. Apie mokyklas vyriausybė nieko nesako. Na, jūs tas knygeles ir pabarstykite žmonėms, jie patys išmoks skaityti, ir rusų raidės bus prigijusios... Tai ne anekdotas; taip iš tikrųjų buvo sakoma ir daroma.

Lietuvis nustemba ir tik savo akis išpučia. Rusų vyresnybė savo lėšomis ir pastangomis pridirbo mokyklai vadovėlių, bet pamiršo įsakyti toms mokykloms, kad juos vartotų. Nei Vilniaus, nei Varšuvos Mokslo apygardų, nei pačios Švietimo ministerijos archyvuose neaptiksi nė mažiausio užsiminimo, kad šitie vadovėliai būtų mokyklose vartojami. Rusų raidžių pasaka tai aiškioji rodytoja, jog rusų biurokratijos principas Ščedrino-Saltykovo teisingai buvo formuluotas: „taščit i nepuščat"[67]. Sumanė, padarė, vadinas, temptelėjo ir čia pat – tpru, atgal, kad nepavažiuotų. Bejėgė rusų biurokratija taip elgėsi visur ir visados, stabdydama bet kurią pažangą. Neva darė, ką ir kitų kraštų administracija daro, o įsibėgėti niekam neleido.

Šita viena kontradikcija pakankamai paliuosuoja lietuvius nuo priekaišto, kam rusiškųjų raidžių mes nepriėmę. Nebuvo kas daro ir priėmus. Raidė, kad ir rusiškoji, turėjo mokyti lietuvius lietuvių kalbos. Šita gi kalba reikėjo kas rašyti. Kas gi, jei ne tokie dalykai, kurie pamoko gyventi ir gyvenimą suprasti. Betgi liaudį mokyti, kad jį susiprastų, anuo laiku buvo lygu politiniam nusidėjimui, prieštaravimui esamai tvarkai, t. ir t. Liaudis Rusijoje tebebuvo „panurgovo stado", „pušečnoje miaso", „platelščiki podatej"[68]. Jos dalykas tebuvo produkuot, juodąjį darbą

dirbti, o ganyti ją paganys tam tikri skerdžiai. Jie geriau mato, kur daugiau žolės tai kaimenei ir kurioji žolė ėdama, o kurioji neėdama. Taigi prileisti kunigą, bajoriją ar šiaip jau inteligentiją prie liaudies reiškė pavelyti, kad vėl kiltų maištai, prieštaravimai, valdžios kritika, – na, visa tai, kas buvo, biurokratiškai imant, nevalstybiška.

Rusija, valdydama pavergtus kraštus, norėjo laikytis principo divide et impera: suskaldyk – lengviau pavaldysi. Bet Rusijos biurokratijai tai nesisekė. Ji nebuvo gudri elgtis svetimais protais, importuotais iš Vakarų, o savu protu elgtis nebuvo „europėjiška". Tai Muravjovas ir jo pasekėjai, gavę neapibrėžtą įgaliojimą Lietuvoje sustabdyti sukilimą ir taip vidų sureformuoti, kad paskui niekam nebebūtų nei noro, nei galėjimo pakartoti insurekciją, manė lengviausia tai būsiant padaryti – mechaniškai. Na, korė, šaudė sukilėlius, tūkstančius trėmė į pačią šaltąją Sibiriją, kad ten išnyktų, dvarininkų dvarus dalijo rusams valdininkams, o kas liko, parceliavo tarp importuotų rusų valstiečių. Kunigiją lygiai taip pat naikino, galabydami, tremdami, o likusius laikydami nuolatiniame namų arešte. Abudu galingi privilegijuoti luomai buvo mechaniškai naikinami.

Bet ta priemonė pavergtajam kraštui išlaikyti ramybėje buvo dviašmenė. Sudarius principą – kas lenkiškai kalba ir katalikas, tas jau eo ipso[69] lenkas, „lico polskavo proischoždenija"[70], o kas lenkas, tas aiškus Rusijos valdžios priešininkas, buvo pabaigtinai apvogta lietuvių tauta nuo šviesuomenės. Ir kas tik netyčia kilo iš liaudies, nors nelaikomos lenkų kilties, ligi tik apsišvietė, tuoj buvo izoliuojamas nuo liaudies ir nubloškiamas svetur, į gilumą Rusijos. Žemažiūriams pirmai pradžiai tai rodės labai tikslu; neilgai trukus tačiau pasirodė, kad kraštą valdantieji liko be talkininkų padėjėjų, vieni patys, o lenkiškasis priešas vis dėlto nebuvo galutinai išnaikintas. Lenkuojančios bajorijos liko trys keturi nuošimčiai, ir jų gana buvo išmėtytų po visą kraštą, masėms raugti lenkiškuoju raugu. To raugo gamino jie patys iš savęs, o dar daugiau gaudavo iš šalies. Visa tai gerai.

Tokiu būdu rusai, atimdami iš mūsų priprastąsias raides, o su jomis visą literatūrą, neva pašalindami visą šviesuomenę, tik

nuvalė dirvą lenkiškai kultūrai dygti ir tarpti. Vadinas, kalavijas lenkybei iškapoti antra puse ėmė kirsti pačią ruskybę, kuri visuomenėje neturėjo jokių nelenkų talkininkų sau apsiginti.

Kornilovas tai vadino „neuriadica", netvarka, ir tuo kaltino gen. gubernatorių Potapovą[71], kam jis kiek palaidavo lietuvių būklę. Ir tokiam gudriam „dejateliui" Kornilovui visam amžiui liko įspūdžio, lyg Muravjovo ir Kaufmano griežtumo būtų užtekę lietuviams suruskinti, pradėjus raidėmis, o pabaigus santykiais. Baigdamas savo amžių, jis dar įrašė savo pritarimą Varšuvos gen. gubernatoriui Miliutinui, kurs Mikuckio rekomendavimą Muravjovui į jo sudaromą raidžių komisiją pabaigė žodžiais: „Russkija pismena okončat to, čto načato russkim mečom" – rusų rašmens pabaigs tai padaryti, ką yra pradėjęs rusų kalavijas.

St. Mikuckis buvo tas vienas žmogus, kurs arti stovėjo prie vyriausiojo krašto viršininko, kurs galėjo turėti įtakos ir lietuvių dalykus pakreipti kitaip. Bet Mikuckis maskolbernis, ne lietuvis. Lietuvius, unitus ir kitus tokius jis tik padėjo saugoti nuo lenkėjimo, lietuvius, kaip ir kitus, tyčia ar netyčia murdydamas į rusų jūrą. Ir anoji minėtoji „geradarybė" – įsteigimas lietuviams stipendijų Maskvoje turėjo ne kitokį tikslą: lietuviams rusais daryti, ne lietuviais. Laimei, jis čia apsiriko. Lietuviai stipendijas ėmė, o rusais vis dėlto nepatapo. Miliutino uždavinys Mikuckiui buvo savas. Turime ir kitą faktą, kad Mikuckis buvo lietuviams priešingas. Petrapilio Mokslų Akademija 1865 m. išleido Duonelaičio raštus, A. Schleicherio suredaguotus. Mikuckis per Miliutiną denuncijavo už tatai Akademiją carui, nors pats buvo tos Akademijos globojamas. Vadinas, Mikuckis ėjo drauge su Kaufmanu, drausdamas lietuviškąją spaudą.

Kosciuškos[72] sukilimui 1794 m. pasibaigus, pas carą liko tikras lenkas patriotas kunigaikštis Adomas Čartoryskis[73] visos Rusijos politikos vedėju, užsienių ministeriu, Vilniaus universiteto ir devynių gubernijų kuratorium. Jis lenkams gerai pasitarnavo, lenkindamas žiemos vakarų ir vasaros vakarų kraštus. Po dar dviejų insurekcijų nebegalėjo būti nė kalbos, kad atsirastų antras Čartoryskis ir tiek pat lietuviams gera padarytų, kaip anas

lenkams. Lietuvos bajoras ar kunigas, į pabaigą net pats vyskupas Motiejus, nebebuvo prisileidžiami prie krašto vairuotojų. Mes neturėjome savo „žmonių".

Vienas tačiau klausimas palieka atviras: ar nereikėjo įkibti į lietuvišką laikraštuką, kad ir rusiškomis raidėmis? Laikraščio reikalas liaudžiai buvo pribrendęs. Apie tai patys bajorai kalbėjo Petrapilio ir Vilniaus lenkų spaudoje, apie tai svajojo Ivinskis su savo „Aitvaru" ir Mikalojus Akelevičius su savo „Žeme"[74] veikiančiojoje insurgentų armijoje; svajojo v. Valančius su savaisiais. Žmonėms jo reikėjo, žmonėse laikraštukas pirmai pradžiai gal būt radęs nors dvejetą trejetą šimtų skaitytojų rusų raidėmis.

Rusų valdžiai jis būt buvęs tiek pat reikalingas, kiek dabar Prūsų valdžiai yra reikalingi lietuviški laikraščiai, nors ji lietuvius nuosekliai marina. Laikraštis tegalėjo niveliuoti gyvąją, intyminę lenkų agitaciją liaudies opozicingumui palaikyti. Lenkai gi buvo pirmieji ir patvarieji rusų „gramotos"[75], tad ir jų rašmenų sabotuotojai. Rusiška knyga neturėjo įeiti į lenkiškai mokančią šeimą nei Lenkijoje, nei Lietuvoje.

Bet... ir čia stovi didelis „bet". Kad laikraštukas būtų buvęs geras lietuvių kultūrai, jis negalėjo būti pačių rusifikatorių rankose. Jie būtų saviškai „valstybinę" nerusiškus pakraščius, propaguodami savuosius „tri kita"[76], kuriais Rusijos imperija laikąsis: monarchizmą, pravoslaviją ir rusybę. Jei laikraštukas, neradęs tam tikrų publicistų tarpe rusintojų, būtų atitekęs į pačių lietuvių rankas, tai vėl galėjo būti gera ir negera. Lietuviai tuo laiku teturėjo vieną gerą publicistą Mikalojų Akelaitį-Akelevičių. Jis savo talentą gražiai yra pareiškęs slapyvarde: Chłop z powiatu Marijampolskiego[77]. Jo rankose periodinis leidinėlis būtų buvęs gyvas, dvasią keliąs, protą neraminąs, verčiąs galvoti ir ieškoti. O dėl tokio periodinio leidinio verta buvo daug kas paaukoti! Bet jei jis būtų patekęs į Ivinskio rankas, jis būt buvęs lygus savo nuotaika „Metskaitliams", davinėtojams žinomųjų dalykų. Bet Akelevičius buvo politinis emigrantas; pirma būtų reikėję jam parūpinti amnestiją. Dar išdėti lėšų. Ir vis tai „svetimam", pusruskiam dalykui... Nebuvo noro rizikuoti, nes kai iš pradžių mūsų inteligentai tereiškė rusų raidėms abejingumą, tai paskui pradėjo

jausti tikrą ir nebenugalimą aversiją kaip veidmainei. Mūsų šviesuoliams darėsi aišku, kad su rusais eidamas obuoliauti liksi be obuolių ir be tarbos, o bendradarbiaudamas katalikų religijos spaudime, liksi be moralės ramybės ir pusiausvyros.

Mums matos, ne ta viena ruskinimo ir pravoslavinimo bailė nukreipė lietuvius nuo rusiškųjų raidžių, tad gal ir nuo bandymo gauti laikraštuką. Čia veikė visas kompleksas sąlygų, kurios vertė šviesiuosius lietuvius nusigręžti nuo rusų raidžių. Pirmon galvon tai: arba tu veiksi taip, kaip Mikuckis veikė, tais pat motyvais, arba visai neveiksi. Daugiau, laisvėje, nors ir lygtinoje, rusiškai–lietuviškas raidynas nebūt labai pakenkęs nei tautiškajam lietuvių būdui, nei jų Romos katalikybei. Dėdamas laikraštukan kad ir tokios krypties, kokią būtų sudaręs Ivinskis, katalikų religijos dalykų, lietuvių istorijos dalykų, tautos folkloro ir gyvojo gyvenimo nuotykių, nors ir be komentarų, būtumei gana lengvai atsvėręs tai, ką priešai priešinga būtų skelbę. Kylanti savoji kultūra būtų atsilaikiusi svetimosios įtakai, kaip atsilaikė latviai prieš vokiečių kultūrą. Jie mokės vokiškai ir rusiškai, o mokyklą vis dėlto turėjo latvišką su savais mokytojais. Svetimųjų kultūrų pasisavinti nereiškia savąją prarasti. Deja, tokių mokyklų susilaukti lietuviams nebuvo jokios vilties, nes į mokytojų seminarijas nebuvo įsileidžiamas nė vienas katalikas, tad ir lietuvis; tik pačiais paskutiniais laikais, kada viskas kitaip virto ir raidžių klausimo nebebuvo, idėjos žmogui Jonui Jablonskiui buvo pasisekę pačiam įeiti į Mok. seminariją[78] ir keletą moksleivių įsivesti. Veikė didesnės galybės neg lietuvių nusistatymai ir, nu jau, bene tik mūsų naudai.

Taip tik matos, būk kova dėl lotyniškojo raidyno rehabilitacijos lietuvių raštenybėje buvo dėl menkniekių. Iš tikrųjų tai buvo rimta dviejų kultūrų kova: europėjinės ir azijatinės, lietuviškos ir rusiškos. Tautinė, įgimtoji kultūra, turėdama tikro, tvirto pamato žmonių masėse, laimėjo, ir jos laimėjimo laurų negalima lyginti su Piro laurais jau vien dėl to, kad šioje kovoje inertingas lietuvis užsigrūdijo daug sunkesnei kovai už pilną savo nepriklausomybę. Vadinas, lietuvis paliko sau žmogus, grynesnis, negu būtų tapęs rusėdamas.

Geras publicistas, deja, dabar visai bergždžias, dr. Jurgis Šaulys šitaip nusako, ką mes anuo kovų laiku esame laimėję: „Mūsų kovos už spaudos atgavimą mūsų tautos atgimimo istorijoje yra ta kibirkštis, kuri, rusėdama metų metais, pagalios sukėlė tą didelį visų mūsų gaisrą, kuris išvedė mus, tarsi feniksą iš pelenų, į tuos naujai atstatytosios mūsų valstybės rūmus, kuriuose mes dabar randamės... jos davė mums atsparumo ir sustiprino tautinę mūsų sąmonę". „Klaip. Žinios", 1924 m., 79 nr.[79]

Tiesa, kur du grumiasi ginčijasi, visados trečias laimėja. Manydami lietuvius greičiau suartinti su rusais, su Europos rytais, ir atitraukti juos nuo Europos vakarų, rusai susilaukė visai priešingų laukiamiesiems rezultatų. Nevykusiu savo sumanymu automatiškai raidėmis lietuvius surusinti rusai sparčiai ir galutinai atstūmė juos nuo savęs ir kaip tik pastūmėjo vakarop, lenkų ir vokiečių link. Lietuviai nepirko jiems nenaudingų keistų knygelių. Lietuviškai–rusiškos ar rusiškai–lietuviškos, vadinkite kaip sau norite, knygelės gulėjo sau sukrautos mokyklų spintose, sudarydamos mokyklų inventorių, kurį vienas mokytojas perdavinėjo kitam, o kai nusibodo iš savo kišenės siuntė į Mokslo apygardą rublį–antrą, o knygeles dalijo veltui, dovanomis, neva už gerą mokslą. Mokiniai, gavę knygelę į nuosavybę, margino ją, „iliustravo", kol namiškiai įmetė ją į krosnį. Tiek jos įtakos ir tebuvo. Rusiškos knygelės vietą veikiai paėmė lenkiška knyga, ypač tose šalyse, kur lietuviška kontrafakcija nepasiekdavo. Ir įsigalėjo ji ten, kur kaip tik nebuvo pageidaujama, kad ji lenkintų rusų ir lietuvių nenaudai. Visas kitas žalas, padarytas nevykusios raidyno reformos, mes jau atitaisėme; šitos žalos, galutino mūsų pakraščių sulenkinimo, įvykusio kaip tik lietuviškos spaudos draudžiamuoju laiku, mes nebetesėsime atitaisyti.

Kad rusų raidyno brukimas mums bus vien žalingas, tuojau pajuto iki tol instinktyvūs tebuvę lietuviai šviesuoliai. Neveiklume surūgusi jų dvasia pakirdo, instinktyvusis lietuviškumas pradėjo sąmonėti ir daryti aktingus kovotojus su šitomis rusų užmačiomis. Pirmas rusų raides priėmęs Žemaičių vyskupas Motiejus III, pirmas ir prieštarauti pradėjo. Ėmė tokioms knygoms nebeduoti savo aprobatų, vilkino jas kiek galėdamas, –

aiškiai sabotavo rusų administracijos veiklumą; kibo, kad transkripcija padaryta nesumaningai ir netaisyklingai, nors pirma tai nekliudė gauti jo aprobatą, ir jis neprotestavo, kad knygos eina be jokios korektūros. Tai tuojau pasergėjo ir ypatinga denuncijacija pareiškė rusų vyresnybei vyskupo Motiejaus priešininkas, jo gi iš rūbų išvilktas, o dabar popas Petkevičius. Jau 1866 m. spalio mėn. jis rašė: „Iš šalies girdime vyskupą Valančauskį rusų raidžių įvedimą į žemaičių-lietuvių knygas vadinant aiškiu pasikėsinimu ant šventos Romos katalikų tikybos. Štai didžioji priežastis, kodėl jis tam priešinasi. O tuo tarpu tęsia jis nuo pat pirmųjų savo vyskupavimo dienų pradėtąjį dauginimą žemaitiškų knygų, dvasiškų ir pasauliškų, kad jos palaikytų katalikybę ir tautybę". L. c. 481 p.

Įdomu čia pažymėti, kad vyskupo tautybės idėją, kaipo veikimo stimulą, jau 1866 m. yra pasergėję ir pažymėję jo priešininkai. Tai didelis įrodymas, kad Valančius veikė ne tik kunigo rolėje.

Vyskupas Valančius nesiliovė dirbęs tuo pat tikslu iki galo amžiaus. Inteligentija, neilgai trukus, šoko į jo pramintus takus. Ir nuo to laiko mums betenka žymėtis vieni moraliai laimėjimai mūsų ir vieni pralaimėjimai – „dejatelių zapadnikų".

Negryna kultūrinė rusų intencija jų pačių darbus atkreipė prieš juos pačius.

MEDŽIŲ IR PAUKŠČIŲ ŠVENTĖS

„SPAUDOS MEDIS"

Šiemet medžių sodinimo dienos – gegužės 6, 7, 8; paukščių diena – gegužės 14.

Nepriklausomoje Lietuvoje kasmet tai pasikartoja didžiausia nauda taip Lietuvos jaunuomenei, taip ir visam kraštui. Pridygsta augmenėlių, privinsta paukštelių, kurie gina juos nuo naikintojų vabzdžių.

Reikšminga, kad su augmenų daiginimu mes ėmėm jungti pačius kilniausius mūsų gyvenimo nuotykius. Sodiname „Vilniaus Medį", sodiname „Aušros Medį", sodiname „Nepriklausomybės Medį", šiemet štai sodiname – „Spaudos Medį".

Mus, laisvos Lietuvos piliečius, gyvybės instinktas bloškia gyvos gamtos glėbin. Auga gyvuoja medeliai, vaisos daugėja paukšteliai, – bręstame tarpstame mes patys dvasioje ir visuomenėje. Lietuvos čielybė su sostine Vilnium, kultūros kovos laimėjimai, netuščios pastangos politikoje, – štai ko pilnas buvo pereitas dešimtmetis!

Šituos trumpus, bet nepasakomai svarbius mūsų istorijos slenksčius šiaip jau miestuose miesteliuose ir net kaimuose mes nuolat turime prieš savo atminties akis, pasižymėję ilgaamžiais medeliais. Auga tarpsta medeliai, rodos, auga stiprėja visa mūsų kultūra, bręstame mes patys. Rūpinamės globojame savo sielos simbolius medelius, – rods, puoselėjame tuo pačiu žygiu kilniausius savo idealus.

Mes – medžių, paukščių augintojai, jie – mūsų pačių auklėtojai. Kai savaime vaisome kuriame, padarome vertenybių, kurios mums gausiai užmoka; laužome, draskome medelius, lizdelius – patys save tuštiname.

Kurti, pridarinėti vertenybių reiškia teigiamumus, – jais tėra ir tegali būti žmogus žmogum išauklėtas. Kam negaili suplėšyti, panaikinti medelis, užmušti paukštelis, tas auga anarchistas, linkęs patį žmogų užmušti ar bent ką bloga jam padaryti nejaučiant sąžinės krimtimo.

Taigi, gerbiamieji visuomenės veikėjai, mokyklų vedėjai, organizacijų pirmininkai, atšvęskite ir šiemet, kaip ir kitais metais, medžių sodinimo ir paukščių veisimo dienas – iškilmingai, džiaugsmingai, gyvai, kaip reiškiasi gyvybė kūno ir dvasios. Aiškiai išdėstykite jaunajai kartai, kiek daug reiškė mums nenusileidimas rusams okupantams nė mažiausiame tautinės mūsų kultūros dalykėlyje – nė raidėje. Lietuviška, *savoji* raidė simbolino mūsų pastangas laisvais *sau žmonėmis* išlikti.

Dieve, padėk![1]

ŠUNAKARIAI BUDELIAI, NUOSTOLIŲ DARYTOJAI

Miesto valdybos uždavinys – apvalyti miestą nuo šunų valkatų, piktų, nuo šunų pasiutėlių, nuo šunų rujos. Tam tikslui ji samdosi ypatingos garbės žmones, duodama jiems tą vieną instrukciją: „Pasipelnykite, imkite bet kurį šunį be antsnukio". Tokios instrukcijos maža. Antsnukio šuva nepakenčia ir jį tol krapšto, kol nusimauna. Aš neesu matęs Kaune nė vieno šuns su antsnukiu; daugiausia jis kabo pakaklėje, jei nepamestas.

Dabar kaunietis bus pirkęs kokį gražų, geros veislės šunį ir jį išsiauginęs. Žmogus prie šuns prisiriša, nes tas taurus gyvulėlis taip pat savo šeimininkui fidelis, ištikimas. Be to, tai jau brangenybė pinigais: geros rasės išaugintas ir dresuotas šuva jau vertas 2–3000 litų. Žiūrėk, kiek jo šėrimas atsieina!

Man yra mažiukas kambarinis šunelis taksas. Septinti metai yra. Kas metai sumoku miestui po 21 litą neraginamas. Visas senmiestis jį pažįsta ir Kauko vardą žino. Nieko jis nėra įkandęs nei išgąsdinęs. Štai jis rusena paskui tarnaitę pas mėsininką. Iclius jį nuo tarnaitės atima ir, nors nuovadoje pareikšta, kieno tai šuva, turi apykaklę ir miesto valdybos numerį, nusiveža kur ten už Pažaislio, keturiolika kilometrų. Ten turi pasiuntinys sekti būdą ir nunešti penkius litus.

Ypatinga bausmė šunelio savininkui!

Bal. 30 d. tas pat pasikartojo mano paties akyse. Aš pasireiškiu šunelio savininku, moku šunakariui už „fatygą"[1] penkius litus ir prašau šunelio nekankinti. Gerbiamasis iclius tyčia mano akyse žaidžia savo meškere ir kilpoje kabančiu senu mano prieteliu. Gerklikė jam pilna kraujo; jis pasmaugtas; jo klyksmas sutelkia minią, o man iclius neatiduoda, kviečias nuovadon. Teisinasi ypatingai: „Mes turime teisės taip daryti", – o nieko nenusimano, ar turi pareigą naikinti brangų gyvulį, kurs niekam nieko bloga nedaro. Šuniukas ištrūksta visas kruvinas ir serga.

Miesto Valdyba! Aš Tamstai moku uždą, mokėsiu ir pabaudą, kad drįsau į Rotušės aikštę išeiti su kambariniu šuneliu be antsnukio. Bet jei mano Kaukas padvės mano akyse užkankintas,

be širdies sužalotas, aš Tamstai iškelsiu civilinį ieškinį 1200 litų nuostolio.

O tuo tarpu rašaus giliai įžeistas savo pilietinėse teisėse, o neapgintas.

KUNIGŲ VARGAI DRAUDŽIAMUOJU LAIKU

Lietuvos katalikų kunigijai draudžiamuoju laiku, nuo paskutinės 1863 m. revoliucijos ir iki pat Japonų karo[1], iš maskolių valdžios teko iškęsti dvigubas persekiojimas. Pravoslaunoji Maskolija smaugė katalikiškąją Lietuvą, o dvasiškoji inteligentija atstovavo katalikams ir tautai, kol pamažu ėmė Lietuvoje rodytis ir pasauliškosios inteligentijos bei pamažu lietuviškai apsisprendžiančios bajorijos.

Greitu laiku susilauksime antrų Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančauskio knygų („Pastabos pačiam sau", jau išspausdintos, vardu „Maskoliams katalikus persekiojant", „Žinijos" leidinio[2]). Žemaičių Ganytojas ten piešia įdomų vaizdą, kaip į pabaigą jo amžiaus fanatiška maskolių okupantų valdžia puolė savo pakraščių (okrainų) katalikus (Lietuvoje ir lietuvius), o jų vyskupas savo ganomuosius organizavo gintis. Labai reikšminga šiose antrose knygose, kad nei viena (maskolių) pusė, nei antra (lietuvių) pusė katalikiškos Bažnyčios ir jos bažnyčių neskyrė nuo lietuviškos tautybės ir jos raštų; puolant ir ginant, abiem pusėm tai ėjo pervien.

Maskolių valdžia tuo savo puolimu gerokai įskaudino ir įkyrėjo lietuviams katalikams, gerokai įvargino ir įnelaimino juos, bet drauge ir visuomeniškai išauklėjo juos, verste privertė susiprasti, kad ir lietuviai Rusijos imperijoje turi būti lygiateisiai piliečiai valstybės, religijos, bendros ir savos kultūros dalykuose.

Maskolių ir mūsų santykiai šiuose dalykuose buvo nepagerėję iki pat Japonų karo ir Mažosios revoliucijos[3]; pagerėjimo

laukta ir 1904 m. balandžio 24 (gegužės 7 d.) sulaukta iš rehabilitacijos lotyniškai–lenkiškai–lietuviško raidyno lietuvių raštuose.

„Ministerių komitetas, apsvarstęs vidaus reikalų ministerio raportą apie rašmenų klausimą lietuviškiems-žemaitiškiems leidiniams, nusprendė: visus iki šiol buvusius valdžios nusprendimus ir įsakymus, siaurinančius lietuvišką ir žemaitišką raštenybę, panaikinti ir jos veikaluose pavelyti vartoti, be rusų rašmenų, taip pat lotynų rašmenis ir kitokius.

Jo Malonė Ciesorius 1904 m. balandžio 24 d. šitą komiteto nusprendimą Aukščiausiu savo autoritetu malonėjo patvirtinti".

Tą dieną peržengėme slenkstį, kurs lėmė politišką ir kultūrišką mūsų būklę. Rusų valdžia, spausdama mus, savo „inovercus" ir „inorodcus"[4], brutališkai diskreditavosi ir silpninosi, o mus subrendino ir stiprino. Bet tai mums nepigiai atsiėjo.

Mūsų priešakyje stovėjęs Ganytojas Motiejus laiko perspektyvoje vis labiau didėja.

Jo sumanytoji ir per 1868–1869 metus gerokai pavaryta akcija prieš okupantus spaudėjus Rusijoje nelegaliais, Prūsų Lietuvoje spausdinamais raštais nebesiliovė, plėtės, intensyvėjo, kol pavirto rimta ir daugeriopa „pramone", itin naudinga mūsų kultūrai, bet ir pavojinga. Mes gavome smarkiai atsakyti už tą akciją raštais ir pamažu tuose pavojumuose ėjome gudryn, prasimanydami vis naujų gynimosi ir susipratimo būdų. Juo skaudžiau mus Maskolių valdžia gėlė, juo tauresnius mus darė; mus vertė darytis žmonėmis, kurie supranta idealą ir nesiraukydami guldo savo galvas, kloja savo laisvę, pila savo turtą už jį. Visa to mes nesigailime. Tai buvo įrodymas aukšto mūsų pilietiškumo, kuriuo didžiuotis galime, tad ir minėti privalome.

Paskutiniuoju devyniolikto amžiaus dešimtmečiu Maskolių valdžia prasimanė patį skaudžiausį būdą įgelti Lietuvos katalikų kunigijai: izoliuoti juos nuo tiesioginės jų veikimo srities, nuo tikinčiųjų; vienus dėjo į vienuolynus (Žemaičiuose Kretingos, rytiečiuose Gardino), kitus trėmė į netolimuosius Rusijos kraštus nemažam laikui, 2–5 metams. Maskoliai aiškiai taikė į tai, kad veiklesnioji dalis kunigijos netektų veikimo dirvos; o kad to susyk nebuvo galima padaryti, tai šalino, kad ji grįžtų atvėsinta,

demoralizuota, fiziškai ir morališkai sunykusi, nebevertinga ir puolikams nebekenksminga. O kas gi labiau žmogų niekais verčia, jei ne priverstinas neveiklumas? Ypač jauną žmogų! Kunigui atlikus „bausmę", dažnai, labai dažnai tik už pramanytą nusižengimą valstybės įstatymams, dar ilgai jie buvo laikomi sutrefnintais, netinkamais ganytojauti, buvo beteisiai, nors oficiališkai tesivadino „sostojavšimi pod sudom ili sledstvijem i ograničennymi v pravach"[5]. Taigi nereikėjo net, kad teismo ar administracijos būtum pasmerktas; gana buvo, kad tardė, o iškrėsti ir pakamantinėti bet ką ir bet kada galėjo be jokių orderių, be jokių rimtų priežasčių. Tokie įtartinieji neištikimybe Maskolių valdžiai ilgai slankiojos, kol rubliais įrodė savo ištikimybę ir gavo pačią žemąją laipsniu, pačią skurdžiąją materiališkai vietelę.

Aš čia nebepakartosiu 1870 metų kunigų bylos, kada tolimuosiuose ir ne taip tolimuose Rusijos kraštuose atsidūrė kunigai: Pranciškus Butkevičius, dekanas, Vicentas Norvaišas, klebonas, Jonas Grigaliūnavičius, filialistas, ir vikarai: Pranciškus Struopus, Kazimieras Eitutavičius, Matas Kaziliauskas, Vicentas Butvydas (ne: Buivydas) ir Vitalis (ne: Vicentas) Dembskis[6]. Viso 8. Visi už kolportavimą iš Tilžės religiškai politiškų brošiūrų. Apie tai prašom pasiskaityti vienose ar antrose minėtose vyskupo Valančauskio knygose.

Man yra kiek tiek sausų davinių, kas buvo po 1864 metų internuotas Kretingos vienuolyne be parodymo už ką. Tais daviniais 1864 m. buvo 1, 1867 m. – 2, 1872 m. – 2, 1888 m. – 2, 1889 m. – 6, 1890 m. – 5, 1891 m. – 1, 1893 m. – 2, 1894 m. – 2, 1896 m. – 2, 1897 – 3. Neabejoju, buvo jų daugiau, tik man nepavyko visų patirti pavardėmis.

Gelazijus Mongėla atvyko iš Troškūnų Kauno gubernatoriaus įsakymu 1864 m. gruodžio 24 d. Išėjo 1871 m. sausio 16 d. į Krakių vienuolyną kapelionu. † 1904 m. 76 m. am., 45 m. kun.

Juozapas Vaškevičius – iš Varnių pasitasymo namų 1867 m. kovo 1 d. Mirė 1870 m. bal. 2 d.

Mykolas Šiuipa[7] – iš Darbėnų 1867 m. rugsėjo 24 d. Sugrįžo atgal vikaru 1871 m. spalio 23 d.

Adolfas Račkauskis[8] – iš Saločių 1872 m. rugsėjo 21 d. generalgubernatoriaus įsakymu. Išėjo į Kauną 1874 m. liepos 2 d.

Pranciškus Gręževičius[9] – Vilniaus generalgubernatoriaus įsakymu 1872 m. lapkričio 17 d. Išėjo į Šiaulių apskritį 1874 m. rugpjūčio 13 d.

Jonas Mickanievskis[10] – iš Kauno 1888 m. bal. 5 d. Atgal sugrįžo 1889 m. bal. 12 d.; kam mokinių neleido į cerkvę.

Mykolas Andriuškevičius[11] buvo paskirtas į Mickanievskio vietą Kauno m. kapelionu. Paklaustas, kaip elgsis, atsakė: „Taip pat" – ir buvo nebeįsileistas į gimnaziją.

Dzidorius Linkevičius[12] iš Šeduvos 1888 m. gr. 27 d. atsiųstas dvejiem metam.

Cezaras Jačinauskis[13] – iš Kauno 1889 m. kovo 16 d. Atiduotas žandarams tų pat metų birželio 11 d. išvežti į Naugardo guberniją policijos priežiūron trejiems metams.

Aleksandras Dambrauskas[14] – iš Panevėžio 1889 m. kovo 17 d. Žandarams atiduotas išvežti į Naugardo gub., į Ustiužną policijos priežiūron penkeriems metams, sugrįžo tik 1895 m.

Kapelionai protestavo prieš vertimą katalikų rusiškai melstis. Vadinas, stojo ne už dogmatus, kurių esmės maskoliai nelietė, bet už tautines teises bažnyčiose ir pamaldose. Maskoliai dėjos katalikų dogmatų negriauną net tada, kai bruko savo rusiškais tekstais ritualus („trebnikus"), o Vilniaus dekanas Petravičius juos viešai bažnyčioje sudegino[15]. Vadinas, kovota tautinė kova, nors kompromiso keliu galų gale sutikta tam kartui pasitenkinti internacionalia lotynų kalba. Lenkams už lotynų kalbos bent tolimoje perspektyvoje stovėjo lenkų kalba, lietuviams – lietuvių.

Aleksandras Vaitkevičius[16], Čekiškės klebonas, – 1889 m. geg. 7 d. Išėjo 1892 m. liepos 27 d.

Maurikijus Narbutas – 1889 m. geg. 12 d. Išėjo 1891 m. birželio 7 d.; už „neteisėtą" palaidojimą. Mirė Kaune 1895 m. liepos 16 d. 55 m. amž., 29 m. kun.

Juozapas Kerpauskis (Kerpė)[17], Gargždų klebonas. Atkeltas iš Kalvarijos dominikonų vienuolyno 1889 m. rugsėjo 16 d. Išėjo 1890 spalio 17 d.

Pranciškus Liandsbergis[18] – iš Vidžių 1889 m. spalio 27 d. Išėjo į Kauną 1890 m. gr. 29 d.; kam leido iškilmingai vyskupą sutikti, bromą jam pastatyti.

Šiais vienais 1889 metais Kretingoje maskoliai internavo net šešius kunigus. Sekančiais vėl penkius. Vis dažniau pasikartoją kunigų trėmimai pagaliau gerokai juos suterorizavo. Nemalonu buvo būti kalinio teisėmis vienuolyne, kurį pašaliečiai tik apsunkindavo ir netvarkos vienuolių režiman įnešdavo. Vienas kalinys, kun. Adomas Pronckūnas[19], savo buvimą Kretingos vienuolyne šitaip apibūdino: „Verčiau būčiau dveja tiek Rusijon ištremtas pabuvęs, neg čia kūnu ir siela kentęs". Sk. mano raštą „Vilniaus Žinių" 1905 m. 80 nr.[20] O ištremtiems į Rusiją, dažnai tyčia į tokius užkampius, kur nėra nei katalikų, nei bažnyčios, su valdžios asignuojamais privilegijuotiesiems luomams šešiais rubliais mėnesiui grėsė tikras badas. Išlikimo instinktas paragino kunigus susiorganizuoti į Apsidraudimo draugiją, ano laiko oficialia kalba „Na wypadek wygnania"[21]. 1889 m. gale Kauno kunigų seminarijos profesorius kun. Petras Barauskas[22], didelis lenkų patriotas, santykiavęs su Galicija, dideliu atsargumu pasikvietė į savo butą po vieną iš kiekvieno kurso. Iš antramečių buvau aš, iš penktamečių Povilas Januševičius[23] ir kiti. Ir paėmęs garbės pasižadėjimą niekam neskelbti, pasiūlijo sudaryti susišelpimo draugiją. Kiekvienas kursas, baigęs mokslus, prieš išsiskirstydamas, apsiima kas metai mokėti kol kas po 10 rub., o reikalų padaugėjus po 15 rub. Kiekvienas kursas išsirenka savąjį kolektorių ir jį vieną težino, daugiau nieko. Kursų kolektoriai težino, pas ką bus kasa, kas išmokės ištremiamiems į vienuolyną po 300 rub. metams, o ištremiamiems į Rusiją po 400 rub. metams. Sutarta.

Iš pradžių pinigus suiminėjo, rodos, vyskupo sekretorius kun. A. Karosas[24]; o kun. Povilui Januševičiui (g. 1867 m., dabar Kauno arkivyskupijos prelatas ir kurijos oficiolas) išėjus Petrapilio kunigų akademiją ir sugrįžus į Kauno kunigų seminariją profesoriauti, kasa rados jo rankose. Jis pirko valstybės ar Vilniaus žemiečių banko lapus, reikalui esant vertė pinigais ir mokėjo tremtiniams. Iš Apsidraudimo draugijos kasos tokiuo

būdu pašalpos gaudavo kunigai: Lialis, Gugys, Domarkas, Kanapeckas, Šleivys, Bilekevičius, Apulskis[25] ir k., kurių nebeatmename. Kas pats apsirūpindavo, neimdavo.

Kunigai buvo supatriotinti opozicininkai, be to, ir kailis kiekvienam niežtėjo; tai gal tik vienas kitas griežtai teatsisakė mokėti, o šiaip jau nebent nepaprašytas nemokėjo. Ir buvo pinigų gana; tų rentos lapų net ir paskui liko ir niekais išėjo per šį karą.

1893 m. abiturientų kolektorium tapau aš ir 1899 m. dėl to kuo nepražuvau pats, kuo neįtraukiau į bėdą ir kitus. Vienas kurso draugas, pabaiskietis Kazimieras Bakšys, Žarėnų vikaras, ilgesnį laiką nieko nemokėjo nei į Apsidraudimo draugiją, nei draudžiamiems raštams leisti (vėl po 10 rub. metams). Anais metais gavau jo paklausimą, kiek jis beesąs kaltas vienai ir antrai slaptai organizacijai ir kas esą jų kasininkai bei viršininkai – vyskupas ar jo sekretorius. Aš buvau nustebęs tokiuo atvirumu, kurs buvo korespondencijoje griežtai uždraustas. Ir pasamdęs žmogų, ne paštu, pasiunčiau jam sąskaitas, išbardamas, kam jis čia kiša vyskupą ir jo sekretorių, kad Apsidraudimo dr. kolektorius esu aš, o draudžiamųjų raštų leidimo pirmininkas taip pat aš. O kun. Bakšio būta jau renegato, sumanyta išvirsti pravoslavu ir vesti pačią; laiško gi būta provokatoriško, kad galėtų rankose turėti vyskupijos valdžią ar bent įžymesnius žmones ir tuo juos šantažuoti. Mano raštas nebuvo tuojau sunaikintas, kaip to reikalavau, bet pasiųstas į Vilnių. Tam tikromis labai įdomiomis kombinacijomis iki hipnotizavimo (aš tai kitą kartą aprašysiu, jei dar neaprašiau) iškunigis Bakšys laišką grąžino sau, dar neįduotą maskoliams, o paskui aš iš jo atsiėmiau per prievartą[26].

Kunigų opozicija valdžiai, katalikų – pravoslavams, lietuvių – maskoliams, pakartoju, tiek buvo tautiška, tiek lygiai ėjo iš religiškų ir iš tautiškų motyvų, jog dabar dažnai nebėra galima suvokti, kuriais buvo kunigų nusikalstama maskoliams, kuriais maskoliai persekiojo kunigus. Nebeskyrė tų motyvų ir pats tautos didvyris vyskupas Motiejus, kai lotynišką raidyną ir lietuvių kalbą laikė bažnytiniais dalykais. Suvokti motyvus, kuriais, bent artimiausiais, kunigai buvo baudžiami, būtų itin įdomu ir isto-

rijai naudinga; tik aš šiam kartui esu mažai pasiruošęs ir vos kai kurių tesuvokęs. Kas daugiau žino, malonėkite papildyti leidiniuose ar man pačiam. Nieko nevaržomas iš viršaus ir nenoris bent kuo susivaržyti, pačios Vilniaus generalgubernatorijos taktas turi būti tinkamai nušviestas, kaip tai yra savo laiku (iki 1869 m. incl.) padaręs vyskupas Valančauskis[27].

Tęsiu toliau Kretingoje internuotųjų sąrašą.

Stanislovas Stakelė[28], gim. 1862 m., dabar invalidas Rozalimo altaristas, iš Alšvangos (Kurše) atvyko 1890 m. vas. 9 d., išvyko 1892 m. bal. 16 d. Rodos, ne politikos motyvais. Antrą kartą Kretingos vienuolyne atsirado apie 1897 metus ir čia žymiai padėjo kolportuoti „Tėvynės Sargą".

Mykolas Mežinys[29], Pakruojo vikaras, 1890 m. kovo 13 d.–1891 m. geg. 13 d., vienuolyne psichiškai susirgo.

Aleksandras Myliauskis, Miglovaros aušrininko brolis[30], Alšvangos vikaras, 1890 m. geg. 26 d.–1891 m. rugp. 13 d.; 1863 m. insurgentas, grįžęs į Kuršą ir vėl ištremtas į Rusiją. Mirė Sibirijoje 1900 m.

Antanas Beržanskis, „kunigaikščio" brolis, bet ne kunigaikštis[31], Drūkšės vikaras, iš Smalvos atvyko 1890 m. liepos 7 d., išleistas 1892 m. rugp. 19 d.

Juozapas Liasauskis, gim. 1861 m., dabar Dr. T.[32], Kauno metropolijos kurijos viceoficiolas, Vyžuonų vikaras, iš Smalvos atsiųstas 1890 m. birželio 26 d., išleistas į užsienius studijuoti 1891 m. rugp. 23 d.

Beržanskis ir Liasauskis vienas paskui kitą buvo laikinai pasiųsti į Smalvą, kur klebonas mirė. Smalvoje buvo cerkvinė mokykla. Klausiami, ar galima vaikai katalikai leisti į pravoslavo dvasiškio vedamą mokyklą, žinoma, atsakė – ne. Tai buvo „plochoje vlijanije na narod"[33], nusidėjimas, baudžiamas kalėjimu. Liasauskio kaltinime dar buvo pasakyta: „Vosprešçal vodku pit' i po russki govorit'"[34]. Ne anekdotas.

Marcijonas Povilas Jurgaitis[35], Šimbarko (Kurše) klebonas, 1891 m. spalių 18 d.–1892 m. lapkr. 10 d. už nepriėmimą kūmų pravoslavų. Būdamas Palangos kapelionu, garsėjo knygų kolportažu. Padavinėjo į Mosėdį kun. A. Vytartui[36] ir kitur.

Vicentas Ulinskis – 1893 m. vas. 10 d. Mirė 1898 m. rugs. 5 d. 80 m. amž., 52 m. kun. Rodos, ne politikos motyvais.

Jonas Juozapaitis[37], Kamajų vikaras, 1893 m. rugsėjo 5 d.–1895 m. lapkr. 13 d., už mokyklą.

Felicijonas Lialis, Kauno vikaras, 1894 m. geg. 24 d.–1897 m. birž. 9 d. Gimęs 1870 m., dabar Velykių klebonas. Dvejus metus gavo už „komandovanije voiskami"[38], taip pašiepdavome jį, kareivių kapelioną, kurs, lydėdamas nabašninką, liepė išpažinties atėjusiems sekti iki bažnyčios pakapėje. O metus gavo priedo už „nesilaikymą vienuolyno įstatų penktojo punkto" – už slaptą išėjimą iš vienuolyno „Tėvynės Sargo" reikalais. „Mūsų Senovės" 642 p.[39]

Pranciškus Gugys – 1894 m. gr. 10 d.–1896 m. gr. 28 d. Emigravo į Ameriką.

Adomas Pronckūnas – 1896 m. geg. 27 d.–1898 m. rugsėjo 30 d. Kauno vikaras, atvirai stojęs už lietuvišką priesaiką teisme. Gyveno 1872–1904 m. ir mirė gr. 2 Žlibinuose. Sk. kaip viršiau parodyta. Kunigavo vos 10 metų.

Kazimieras Domarkas, Raguvos vikaras, 1896 m. lapkr. 13 d.–1897 m. geg. 13 d. Paskui išvežtas į Pskovo gub. penkeriems metams. Jo rankraštį, siųstą „Tėvynės Sargui" į Tilžę, pagavo. Nors autorius neprisipažino, žandarai vis tiek susekė ir pabaudė. Mirė Židikuose 1902 m. spalio 1 d. 38 m. amž., 12 m. kun.

Feliksas Sereika[40], Tytuvėnų klebonas, kam gynė popo pasisavinamą katalikų koplyčią. Buvo didelė byla. Gavo 1897 m. vas. mėn. dvejus metus. Sereika išleido vysk. Baranausko kalbamokslį.

Juozapas Rimeikis[41] – 1896 m. lapkr. 24 d.–1898 m. birž. 23 d. Gimęs 1866 m., dabar Vadoklių klebonas; kam Šiaulių gim. mokinių neleido į cerkvę. Rimeikis – autorius:

1. „Katechetiški pamokymai". Iš „Tėve mūsų", „Sveika Marija", „Tikiu į Dievą Tėvą". Knyga I, Vilniuje, M. Kuktos[42] sp., 1906 m., 357 p. Su dedikacija: Jo Mylistai Mečislovui Leonardui Paliulionui[43], Žemaičių vyskupui, Rymo grafui Apaštalų Sosto Asistentui, tą darbą aukoja Jo nužemintas tarnas kunigas Juozapas Rymeikis S. T. C.[44]

2. „Katechetiški pamokymai". Iš dešimties Dievo ir penkių Bažnyčios prisakymų. Iš nuodėmių ir t. t. Kunigo Juozapo Rymeikio. Knyga II, Tilžėje, Otto v. Mauderodės sp.[45], 1907 m., 191 p.

Kastantinas Butkys[46], dekanas, 1897 m. lapkr. 24 d.–1898 m. birželio 23 d. Kam Zarasuose calūnu pridengė rusišką vainiko parašą per pamaldas už nabašninką. Sk. „Vilties" 1913 m. 95(882) nr.[47]

Kazimieras Kazlauskis[48], gim. 1866 m., dabar Gruzdžių klebonas, 1896–7 m. „Tėvynės Sarge" L. Aukupaitis, bendradarbis redagavime ir kolportavime. Iš Vidžių.

Tiesiai į Rusiją buvo ištremti, be kitų:

Pranciškus Janulaitis[49], 1902–3 m., dabar Betygalos klebonas ir dekanas, iš Troškūnų Smolenskan, už knygas.

Domininkas Tumėnas[50], Kamajų vikaras, 1890 m. pasodintas Zarasų kalėjiman, paskui išvežtas keliems metams 500 kilometrų šiaurėn už Vologdos arkliais. Sugrįžo apie 1895 m. į Šates.

Rusai, išstumdami iš gyvenimo visa lietuviška, brukte brukė visa rusiška, o katalikybę norėjo atstoti pravoslavija. Tam tikslui panaudodavo ir katalikiškas devocionalijas: kryželius, paveikslus, paveikslėlius, vis rusiškais ar slaviškais parašais, rusiškai bizantiško stiliaus. Kunigai tam priešinos, žmonėms aiškino, kur saviška, kur svetima; rusiškų fabrikatų nešventė ir laikyti juos atkalbinėjo. Už tai smarkiai nukentėjo kun. D. Tumėnas, Justino Tumėno[51] brolis ir jo, deja, auklėtojas. Siuvėjas Smalstys įdavė jį, būk kalėdodamas papeikęs rastus rusiškus paveikslus. Kuris ten ūkininkas paklausęs kunigo ir paveikslus sudraskęs, o siuvėjas tuoj įdavęs.

Kun. D. Tumėnas buvo vysk. Baranausko gerasis mokinys. Lietuviškai mokėjo tobulai. Pradžioje padėjo man tiekti „Tėvynės Sargui" medžiagos. Antanas Dailidė[52] išmanė amatų ir tiekė vadovėlių. Buvo itin grynos širdies dvasiškis. Sk. Vaižganto Raštų IV t., 220.[53]

Juozas Tumas, gim. 1869 m., už kolportavimą „Tėvynės Sargo" 1896 m. gavo namų areštą ir penkerius metus ištrėmimo,

tik to generalgubernatoriaus sprendimo ministeris nepatvirtino. Tačiau liko be teisių avansuoti ir mokytojauti mokyklose. Šias teises tesugrąžino 1912 m., mokyklų inspektoriui Itomlenskiui[54] užtariant. Pasitenkinta brolio Jono kalinimu per trejus metus ir ištrėmimu dvejiem[55].

Dėl „naujosios" lietuvių literatūros ir su ja užėjusios naujos tautinės dvasios tektų daug kalbėti, kiek jaunoji kunigija nukentėjo nuo senosios, lenkiškai išauklėtos kunigijos. Kuršėnų klebonui Antanui Eidimtui (Eidėnui)[56] įskundus revoliucijos kėlimu, kraujo liejimo ruošimu, kaltintoją palaikant Viekšnių dekanui Juozapui Zaleskiui[57], Garbės kan., † 1910 m. vas. 6 d., gim. 1826 m., kun. 1860 m., ir Žagarės klebonui Adolfui Račkauskiui, Micaičių kuratą Juozą Tumą teisė Žemaičių konsistorijos teismas ir išteisino[58]. Senoji kunigija jaunajai dažnai buvo uvėresnė už žandarus. Tiek jau to: laiko dvasia juos nugalėjo.

Kanauninkas Silvestras Gimžauskas[59], gim. 1845 m. spalio 1 d. Kirdeikių kaime, Linkmenų par., iš Liudviko ir Marijonos Vaitkevičiūtės (metrikos daviniais; jais pataisytina data mano rašytoje Gimžausko monografijoje)[60], mirė 1897 m. Valkininke klebonaudamas, daug kentė už tą pat, kaip ir kun. Tumėnas. O dar daugiau už lietuviškos kultūros plėtimą Rytų lietuviuose. Kentė nuo maskolių, dar daugiau nuo Vilniaus lenkų prelatų. Sk. mano paskaitų „Aušros grupę", 257 p.[61]

Kan. S. Gimžauskas yra parašęs: „Linkmenės", 1870; „Drin szlektu apilinkes mana", 1871; išvertė Haydn'o „Pasaulio kūrimas" oratoriją[62], 1877; „Ant nauju metu Lietuvai dovaniale", 1879; „Žodzej isz givos letuviu Linkmeniškių k."; „Lietuvos Bicziulis", 1881; „Metine Dovaneła del Lituwninku ir Žemaiczu", 1881, antra 1891 m.; „Prieszauszris", 1885; „Pradžomokslis Lietuwiszko spaudraszczio ir rankraszczio", 1888; „Juokaunos dainos", 1892 ir 1893; „Pradžomokslis rankos raszto", 1892; išvertė A. Wapplerio „Istorija Katalikų Bažnyczios"[63], 1892; „Malda prie Švenčiausios Marijos Snigenos", 1895.

Aleksandras Burba (1854–1898), antras lietuvybės skelbėjas Rytų lietuviams, žandarų ir lenkų dvarininkų persekioja-

mas, Gardine kalintas, gavo pabėgti į Ameriką. Sk. „Tėvynės Sargo" 1898 m. 6 nr.[64]

Burba ne tiek talentingas, kiek idėjingas rašytojas proza ir eilėmis. Parašė: „Artojaus Sapnas", 1880 m.; „Jeigu tau vardas yr Labanoras", 1885; 21 daina iš Labanoro, su gaidomis, 1886; „Atsisveikinimas"; „Rauda"; „Senkaus Jurgis. Sumastavo Lakunas", 1889; „Būdami persekiotais nuo lenkų"; „Lietuva", „Lietuvio sapnas", „Ponas Bartkus", 1890; išvertė „Filotea" šv. Pr. Sal.;[65] „Trumpa peržvalga lietuvystės darbų Amerikoje", 1892; „Lietuviškos dainos, iš visur surinktos", 496 p. (antologija 40 eiliuotojų); „Stacijos bei Kalvarijos", 1897 m.; „Prozaiški raštai", 1899, II t. 1901.

Kazimieras Šleivys, gim. 1872 m., dabar Gaurės klebonas ir Telšių vyskupijos Garbės kanauninkas. Kunigu įsišventęs 1894 m., vikaravo Šiauliuose. Paskutinius dvejus metus smarkiai kolportavo lietuviškas knygas. Tikybines knygas skleidė atvirai; kalėdodamas dalijo jas beveik kiekviename bute, o „Tėvynės Sargą" ir kitas tokios pat rūšies, policijai abuojas, aišku, slaptai. Tik ką išėjus Dėdės Atanazo (Kaz. Pakalniškio[66], „Apžvalgos" redaktoriaus, gim. 1866, dabar Raudėnų klebono ir Telšių vyskupijos Garbės kanauninko) „Obrusiteliai, galerija paveikslėlių iš maskolių gyvenimo Lietuvoje", 1898 m., 76 p., „Tėvynės Sargo" priedas, paskleidė jų bent kelius šimtus ir tuo smarkiai suneramino Šiaulių žandarmeriją. Tuo laiku žinomas lenkomanas gimnazijos kapelionas Rodziewicz[67], smarkiai prieštaravęs lietuviškai agitacijai, įskundė vikarą Šleivį litvomanija, ir vysk. Paliulionis tuoj jį iškėlė Ukmergėn (1899 m.).

Čia rado bažnyčioje lietuvių teises paneigtas: iki pat pietų tegiedota vien lenkiškai, nors lenkai beveik neateidavo giedoti, o lietuviai turėjo gerą chorą, suvalkiečio patrioto vargoninko Kavoliausko gerai išlavintą. Lietuviai, pasveikinę kleboną lenkomaną Adolfą Račkauskį Velykų švenčių ir tuo jį labai nulenkę, gavo pavelijimą per Velykas giedoti lietuviškai rožančių ir kitas giesmes. Ta duotąja teise Ukmergės lietuviai ėmė naudotis dideliu atsidėjimu. Tada subruzdo ir lenkai; dabar klebonas ir dekanas Legeckas[68] ėmė juos palaikyti, lietuviams duotą pavelijimą

atšaukė, bet šie nebesiliovė, ir „lenkai" tuo pačiu laiku tą pačią melodiją traukė saviškai.

Byla atsidūrė pas vysk. Paliulionį, jis svyravo ir vilkino sprendimą; tik slapta nuvykusiam vik. Šleiviui pristačius lietuvių būklę vyskupo sekretoriui A. Karosui, dabartiniam Vilkaviškio vyskupui (g. 1856 m.), sprendimas įvyko lietuvių naudai. Drauge su vik. Šleiviu šioje triukšmingoje giedojimo istorijoje veikė vidurinės mokyklos kapelionas L a d i s l o v a s A p u l s k i s, nors buvęs lenkiškų tradicijų. Sk. „Tėvynės Sarge" 1900 m. 4 nr.: „Dėl ko kyla Ukmergės ir k. panašios istorijos?"[69]

Lietuviški giedojimai bažnyčioje labai pakėlė tautišką ukmergiečių susipratimą. Vik. Šleivys dar labiau įšildė juos, gausiai skleisdamas lietuviškus spaudinius. Visa tai žinojo lietuviai ir lenkai. Tiesiai ar netiesiai lenkai sukėlė prieš vik. Šleivį žandarmeriją ir vyskupą. Vyskupas P. vik. Šleivį tuojau, vos pusę metų čia tepadirbėjusį, iškėlė į Veiviržėnus, atskiru popierėliu privačiai kaltindamas jį vienybės ardymu, suskilimo (tarp lenkų ir lietuvių) darymu. Bet ir kleboną iškėlė į Šakyną.

Kad lietuviai geriau jį minėtų, vik. Šleivys išvažiuodamas išdalijo jiems daugybę šv. Kazimiero, Lietuvos globėjo, kurio vardu ėjo visa lietuviškų raštų akcija, paveikslėlių įštempliuotu patriotišku tekstu. Žandarmerija palaikė tai politiška emblema kurstymo tikslu ir vos tik atvykusį į Veiviržėnus vik. Šleivį tuojau iškrėtė. (Gargždų žandarų rotmistras su prokuroru.) Ieškojo tų paveikslėlių ir dar ko „politiška", priešinga valstybei ir esamai jos tvarkai, bet nieko nerado. Kiek palaukus, antrąkart atbildėjo žandaras Borovcevas iš Rietavo ieškoti lietuviškų knygų ir vėl nieko nerado, tik pasiėmė storą didžiulę įvairių kasdienių užrašų ir memuarų knygą. Vakare ją užantspaudavo klebono štempeliu ir nakčiai... paliko ją ir antspaudą pas tą patį kleboną, kai pats nuėjo kur kitur nakvoti. Buvo aiški provokacija ar kyšio laukimas: buvo piga kas išplėšyti ir vėl užantspauduoti. Rytą žandaras tyčia ilgai vartė ir tyrė, ar pavyko provokacija. Bet kad užrašai buvo visai abejingi, kun. Šleivys nieko nebuvo daręs, nei žandarui nieko nedavė. Paskui žandarų rotmistras dukart šaukė kun. Šl. į Gargždus, teiraudamos apie rašinėjimą ir skleidimą

lietuviškų knygų ir laikraščių, ir Vilniaus generalgubernatorija kažką nusprendė „politikos klausimu". Po dvejų metų kun. Šleivį perkėlė į Kulius. Visą laiką, kol vik. Šleivys buvo arti Prūsų sienos, knygos per jį ėjo didelėmis partijomis į Šiaulius.

Dabar tik susilaukė pristavo su Policijos departamento sprendimu: „Za litovskuju protivopravitelstvennuju propagandu"[70] išsiųsti dvejiem (1902–3) metam į Charkovą.

Kun. Apulskis taip pat buvo tardomas ir taip pat gavo dvejus metus policijos priežiūros Rusijoje, Poltavoje. Atlikęs bausmę, savo ištikimybei rehabilituoti kun. Apulskis įstojo į veikiančiąją armiją prieš japonus, kaip Vilniaus vyskupijos atstovas, ir visą laiką išbuvo Mugdene prie karo ligoninės. Nuo konservų susižeidė jam grobai. Sugrįžęs vos dvejus metus bepabuvo Upynoje filialistu ir mirė.

Tremtinius Rusijoje lietuvių literatūra kartkarčiais aprūpindavo šiaulietė Ona Valancikė.

Jonas Kanapeckas, gim. 1867 m., dabar Kauno lenkų kap. ir vik., 1897 m. buvo atstatytas iš Naujamiesčio mokyklos, kam patarinėjo neleisti mergaičių į rusų mokyklą. Nukeltas į Ylakius, nebuvo ir ten įleistas į mokyklą. Žemaičiai iš mokyklų direkcijos pareikalavo, kad duotų jiems kapelioną, pagrasę už mėnesio atsiimsią vaikus. Praėjus mėnesiui ir rusams kapeliono neįsileidus, grasymą įvykino.

Kazimieras Nekrašius[71], Ylakių klebonas, padėjo vykinti. Belikus 14 vaikų, vienas lietuvis kunigus išdavė. Užtai J. Kanapeckas 1898 m. gavo trejus metus Tverėje prabūti; paskui ten liko klebonu iki karo; o K. Nekrašius trejus metus Demjanske, Naugardo gub. Jų padėjėjas šviesus kaimietis Andrėkus gavo metus Liepojoje išbūti policijos priežiūroje.

Pranciškus Janulaitis, gim. 1874 m. Malavėnų k., Šiaulių p. Dabar Betygalos klebonas ir dekanas.

1901 m. pasiuntė savo seseriai[72] į Šiaulius laišką, įsakydamas, kad knygnešys atvežtų jam į Troškūnus lietuviškų katekizmų ir blaivybės knygelių. Paštų viršininkams buvo įsakyta peržiūrėti inteligentų laiškus ir, ką įtartino radus, pasiųsti pirma žandarmerijai. Tuo keliu turėjo žandarams patekti ir kun. Pr. Janulaičio laiškas.

Rudenį užgriuvo Panevėžio žandarai su policija krėsti. Viską išvertę, nieko nerado; tepasiėmė rašytus pamokslus, o patį krečiamą nusikvietė į miestelį ištardyti ir pareiškė, kad nuo šios dienos esąs internuojamas namie policijai prižiūrint; vadinas, nepavelijama niekur išvažiuoti, neatsiklausus žandarų.

1902 m. gegužės 2 ar 3 dieną Raguvos pristavas paskelbė, kun. Pr. Janulaitis esąs ištremiamas į Rusiją vieneriems metams ir pakišo pasirinktinai sąrašą vietų apsigyventi. Sąraše nebuvo tik pajūrių, fabrikų ir aukštųjų mokyklų miestų. Vyskupui buvo duota žinia, kunigas Pranas Janulaitis esąs laikomas kraštutiniu socialistu ir dėl to ištremiamas.

Pristavas dar pareiškė policinį savo mandagumą: atsiklausė tremiamo, su katruo palydovu, su žandaru ar su uriadniku, bevelytų važiuoti. Bet kad tai buvo lygu arkliui ratai ar rogės vilkti, tai tremiamas nemalonėjo rinktis. Pareiškė ir pats žinąs, kur pasirinktas Smolenskas.

Pareikalauta, kad tučtuojau, geg. 4 d. išvažiuotų. Ir išvažiavo – uriadniko lydimas. Panevėžyje palydovas jam pavelijo užeiti atsisveikinti su seserimi dantiste p. Julija Biliūniene, rašytojo žmona.

Smolenske palydovas nuėjo „atiduoti" važmos tos vietos policijai, o „važmą" paleido buto klebonijoje pasiieškoti, paėmęs „česnoje slovo"[73], kad nepabėgs ir tuojau sugrįš. Kaip reikia, kun. Janulaitis praviešėjo klebonijoje keletą valandų, įvarydamas palydovui didelio nerimo.

Smolensko klebonas Augla[74] buvo lietuvis, tremtinį priėmė mielai, iš gubernatoriaus išprašė pavelijimą eiti vikaro pareigas. Katalikų parapija – visa plati gubernija, katalikų nemaža, tai ir reikalų daug. Teko važinėtis į apskričių miestus, į gelžkelio stotis, į kaimus, kur po 1863 m. buvo apgyvendinti tremtiniai lietuviai ir smulkūs bajorai.

Čia mūsų tremtiniui buvo nebloga. Turėjo gerą išlaikymą, tai ir pašalpos iš Apsidraudimo draugijos nereikalavo.

Netrukus buvo atgabentas studentas Vladas Požela, Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis ir dantistė nuo Subačiaus[75]. Susidarė ankšta ir sutartina kompanija ir nutarė, pažinę parapijos būklę, kad Smolensko katalikų bažnyčioje reikia ir lietuviškų

pamokslų bent per atlaidus, kada suvažiuoja provincija. Klebonas mielu noru pavelijo po Sumos sakyti antrą pamokslą – lietuviškai. Taip ir buvo daroma, kol kun. Janulaitis buvo.

Pirmą pamokslą pasakius, nebuvo kam giedoti lietuviškai „Viešpaties angelas", tai gavo jį dideliu pagavimu pagiedoti Vladas Požela su Gabriu Landsbergiu. Paskui ir kiti pradrįso.

Papos Leono XIII[76] jubiliejaus pamokslą kun. Janulaičiui lenkiškai pasakius per Sumą ir tučtuojau po Sumos pakartojus jį lietuviškai, vienas lenkas inteligentas, matydamas, kokia minia kantriai klauso antro pamokslo, šoko ant klebono: „Proboszczu, jak możesz puszczać na ambonę takiego polakożercę?!"[77] Klebonas gavo jį raminti, kad lietuviška kalba tai dar ne ėdimas, ypač ne suėdimas lenkų. Visur ir visada tarpe lenkų reiškėsi aršus nepakentimas lietuvių. Lietuviams tai darė sunkaus įspūdžio, ir sudarinėjo tą lenkams nepalankią nuotaiką, kurią dabar matome. Lenkai patys lietuvius nuo savęs atstūmė, ne kas iš šalies atitraukė, ne rusai, ne vokiečiai.

Smolenske tuo laiku buvo garsus gydytojas ir turtingas žmogus dr. Radzvickas[78], dabartinis Lietuvos universiteto prof., gal ir daugiau tokių, tik jie tuomet nesidėjo su lietuviais.

1903 m. kovo 4 d. pasibaigė banicija, ir kun. Pr. Janulaitis, vyskupui patariant, sugrįžo į Troškūnus laukti paskyrimo. Į Pumpėnus nepatvirtino, į Švėkšną nepatvirtino.

Beliko pasiduoti karo kapelionu, kad nereiktų veltui klebono geradario Stapulionio[79] duoną valgyti. Be vietos ir darbo būti buvo nepakenčiama. Paskirtas į frontą Raudonojo Kryžiaus kapelionu nuo Žemaičių vyskupijos, kaip kun. Vl. Apulskis buvo paskirtas nuo Vilniaus vyskupijos, ir abudu birželio 31 d. iškeliavo į Tolimuosius Rytus.

Kapelionui Janulaičiui teko Usurijos kraštas nuo Vladivostoko iki Chabarovsko. Dirva plati: ligonius kareivius aprūpinti ir parapijos reikalus atlikinėti, nes klebonas Bulvičius[80] buvo pabėgęs į Blagoveščenską. Čia kun. Janulaitis buvo aprūpintas. Bet ir čia kariškasis gubernatorius prikibo už kažin kokią ten „propagandą" ir pasiryžo jį išsiųsti; bet jį pakeitus kitu, viskas liko ramybėje.

1905 m. gruodžio mėn. kun. Janulaitis grįžo Lietuvon. Paskyrimo į Ugionių filiją Kauno gubernatorius vėl nepriėmė, atminęs dar kažin kuriuos jo nusidėjimus. Tik vyskupui griežtai užsikirtus ir pagrasius bylą perkelti į Petrapilį, galop patvirtino. Gale 1906 m. paskyrus Betygalos parapijos administratorium, gubernatorius vėl atsisakė patvirtinti administratorium; tesutiko įleisti į Betygalą vikaru. Paskui laikai palengvėjo.

Paminėtinas čia elgeta Matešius Vaidelonių kaimo. Jis aprūpindavo lietuviškomis knygomis visą apylinkę ir pas save laikė knygynėlį pasiskaityti. Ir prieš aną kratą kun. Janulaičiui buvo atgabenti keli pakietai knygų, bet juos buvo suskubęs įteikti Matešiui. Regi, kokių būta idėjos laikų!

Juozapas Rimeikis savo autobiografijoje šitaip nusako Šiaulių gimnazijos dalykus, už kuriuos jis gavo atkentėti.

„Mokinius varydavo į pravoslavų cerkvę. Aš, devynerius metus buvęs gimnazijos kapelionu, drąsiai protestavau prieš tai. Mokiniai, kaip sužavėti, manęs klausė, gindami tikybines savo teises: nuolat leido jie savo protestus ir prašymus tai ministeriams, tai pačiam carui. Caras Mikalojus II susigraudinęs atsiuntė Girdvainiams, mano gimnazijos mokiniams, garsųjį savo „manifestą"; pirma: „Jūsų prašymas priimtas ir bus patenkintas", paskui: „Nuo šio laiko mokiniai nebeprivalo priverstinai lankyti cerkves". Vyskupo ir visos Lietuvos katalikų džiaugsmas buvo nepasakomas. Deja, Lietuvos vyresnybė drįso caro valios nepaisyti ir vėl pabandė katalikus mokinius kaip varę varyti į pravoslavų pamaldas. Mano mokiniai dar smarkiau pasipriešino, triukšmingai išeidami iš pamaldų salės"[81]. Šis garbingas Šiaulių gimnazistų žygis pragarsėjo visame pasaulyje. Tai vienas šviesiausių Šiaulių gimnazijos ir visos Lietuvos istorijos lapų. Dešimties metų nepriklausomybės leidinyje „Ir eikim Lietuvos keliu", 45 p. prof. V. Biržiška sako: „Kražių byla ir pora metų po to įvykęs Šiauliuose lietuvių mokinių „maištas" dėl pravoslavų cerkvių lankymo privertė rusų valdžią sušvelninti tikybinę savo politiką, o paskui ir visai išsižadėti griežtų persekiojimų"[82]. Per Šiaulių gimnazijos jubiliejų 1927 m. tas incidentas pažymėtinai buvo minimas. Didžiulės salės priešaky rūtų vainike buvo įrašyti

įvykio komandos žodžiai: „Vyrai, eikim!", o buvusiam kapelionui, kankiniui, buvo padaryta ovacijų. Pažymėtina, kad komandos žodžių „Vyrai, eikim!" visa salė girdėjo, bet kas juos ištarė, lig šiai dienai niekas nežino. Kodėl? Rodos, nereikėtų slėptis. Kodėl šitie žodžiai suelektrino mokinius, ir visi jie iki mažiausio išėjo į koridorių? (Žinoma, kad kapelionas juos taip prirengė. – *T.*). „Sulaikyt, surašyt maištininkus!" – riktelėjo direktorius Rubcovas desperatiškai. Atvyko žandarai; dalis kariuomenės apsupo gimnaziją, ir prasidėjo tardymas. Šiaulių gimnazijos „maištas" sukaupė visą rusų valdžios įnirtimą ir padarė kapelioną to įnirtimo auka. Metus su viršum prabuvęs vienuolyne, kai sugrįžau, Šiaulių visuomenė sutiko ovacingai. Užtai buvau vėl ištremtas iš Šiaulių ir gavau 300 rublių pabaudos sumokėti. Pusmetį paskui negavau niekur vietos. Pagaliau, pakišus gubernatoriaus kanceliarijos sekretoriui 100 rublių, važiuoju į Lyduokius vikaru, gavęs vyskupo įsakymą administruoti parapiją. Tai patyręs, gubernatorius ištrėmė į Šilalę vikaru prie lenkomano prelato Pacevičiaus[83], paskui į Karsakiškį. Vyskupas Paliulionis mirdamas įsakė kun. Rimeikio dėl jo nuopelnų neužmiršti. Ir vyskupas Cirtautas[84] davė man gerą beneficiumą – Tryškių parapiją. Rusai sekė. Ir vėl ministerio įsakymu už vaikų katechizaciją, neva už įsteigimą lietuviškos mokyklos, ištremia iš Lietuvos į Kuršo Subatą, ir gaunu dar 500 rublių pabaudos sumokėti." (Katechetė Ona Montvilaitė gavo 25 rub. sumokėti).

Klasišką savo žiaurumo pavyzdį davė rusų valdžia „Tryškių incidente". Dar 1913 m. spalių 11 d. Kauno gubernatoriaus raštinės vedėjas rašė klebonui Rimeikiui: „Tamsta skundies, kad Šiaulių sprauninko padėjėjas Tovstoliesas šališkai ištyręs įsteigimą ir laikymą slaptos lietuviškos mokyklos klebonijos trobose. Gubernatorius nerado kalbamojo šališkumo ir asmeninės neapykantos, tad pripažino jo sprendimą teisėtą ir teisingą – kad sumokėtumei 500 rublių pabaudos. Jei neesate patenkinti tuo sprendimu, galite skųstis Valdančiajam Senatui. Dėl prašymo pavelyti dalimis sumokėti pabaudą, Tamstai pareiškus Šiaulių sprauninkui, kai jis papildomai tardė, kad Tamsta kelsi viešą nuomonę ir už tą pabaudą sudarysi tokią atmosferą ir trukšmą

(„šumichu"), kaip aplink Beiliso bylą[85], ir ant to nesutinkame; dėl naujo Tamstos nusidėjimo bus pradėta nauja byla". Buvo visam amžiui pašalintas iš Lietuvos į Kuršą.

Šios progos pasigavęs, kun. Rimeikis atmena Lietuvos visuomenei buvusią mokyklų reikšmę. „Šiandien apoteozuojami knygnešiai. Jiems skiriamos pensijos, pašalpos, statomi paminklai, rašomos dramos, leidžiamos storos „Knygnešio" knygos[86]. Tai gerai – knygnešiai verti, kad tauta juos gerbtų. Bet už knygą pirmesnė buvo – mokykla: kam knyga, jei nebūt buvę kam ji paskaityti? Mokyti skaityti buvo ne mažesnis kriminalinis nusidėjimas, kaip ir knygas nešti. Kentėjo knygnešiai, bet daug daugiau kentėjo anų laikų mokytojai. Kunigai, ruošdami jaunimą prie pirmos išpažinties ir pirmos Komunijos, būtinai reikalavo, kad vaikas mokėtų skaityti, kai kur ir rašyti; vadinas, buvo privalomas mokslas. Kas gi įkvėpė Lietuvos motinas verpiant mokyti vaikutį skaityti, jei ne bažnyčia? „Nors litaniją, nors mišių maldas reikia Jurgelis išmokyti paskaityti; kitaip kunigas nepriims išpažinties, neduos Komunijos", – dejuoja vargšė ir – moko. Daug kunigų už tą žygį kentėjo, buvo kalinami, mokėjo pabaudas, buvo tremiami. Kadangi jaunimo idealas buvo išeiti maldaknygę ir ją paskaityti bažnyčioje, tai daugiausia maldaknygių ir elementorių iš užsienių plaukė. Kitokio turinio knygos ir laikraščiai buvo tik maldaknygių priedas. Dėl maldaknygių, tik dėl maldaknygių ir elementorių knygnešiai vargo, net savo gyvybę dėjo. Jų žygis gausiai apsimokėdavo, todėl ir kontrabanda buvo mėgiamas jų amatas. Nenoriu čia knygnešių nuopelnų mažinti, noriu tik klausti, kodėl visuomenė ir publicistai, pažymėdami knygnešius, mokytojo nemato?"

Įdomi bibliografinė žinia.

„Parašiau du tomu „Katechetiškų pamokymų" ir „Išpažintis ir atlaidai". „Katechetiškus pamokymus" rengiau užsienio spaudai. Susilaukęs spaudos laisvės, išleidžiau (vieną tomą) Vilniuje M. Kuktos spaustuvėje. Tai bene pirmas buvo didesnis veikalas, spausdintas Lietuvos spaustuvėje. „Katechetiškus pamokymus" pagaminau kentėdamas; kentėdamas ir išleidžiau, nes vyskupas Paliulionis smarkiai mane barė, kam, girdi, skiriami kunigams,

mokantiems lenkiškai; antra, kam prasimanyta nauja rašyba. Kun. A. Karosas, vyskupo kanceliarijos sekretorius, padėjo nugalėti kliūtis. Leidinys skubotas, be jokių pataisų, be korektūros. Todėl vargšas ir gimęs kenčia: nieks, be kun. Karoso, man netarė gero žodžio. Prisiminęs rusų rašytojo Kantemiro[87] patarimą: „Ume, plod nezreloj nauki, neprinuždaj k peru tvoiei ruki"[88], lioviaus rašęs. Dabar štai vėl pagavo šišas: parašiau „Katechetiškų pamokymų" III knygą[89], šiomis dienomis paduodu aprobuoti. Imuosi pataisyti ir išleisti pirmuosius du tomus, žinoma, jei Dievas duos lėšų ir sveikatos. Laiku prašau, kad kritika man būtų palanki, nors dėl to, kad iki šiol neatsirado talentingo ir tvirtos valios žmogaus, kurs būtų mane pavadavęs. Tai geriau tiek neg nieko"[90].

PASIKALBĖJIMAS SU KUN. J. TUMU-VAIŽGANTU PER JO JUBILIEJŲ

„Naujoji Vaidilutė"[1], pagerbdama vieną didžiųjų mūsų rašytojų ir populiariųjų visuomenės veikėjų, be to, lietuvaičių inteligenčių prietelį kun. dr. Tumą, jam sulaukus 60 m. amžiaus ir 40 m. literatūros darbo, duoda savo skaitytojoms žiupsnį jo nuomonių apie bendrus moksleivijos iš viso ir mergaičių moksleivių ypačiai klausimus.

Tuo tikslu pasiuntė savo korespondentę į Jubiliato butą. Gerb. Jubiliatas, nors tuo laiku turėjo daug neatidėtinų darbų, maloniai priėmė „N. Vaidilutės" atstovę ir kone visą valandą aiškino klausimus.

Kuria kryptimi privalome lietuvaites auklėti?

Gerb. Jubiliatas sako, dabartinėje krikščioniškoje lietuvaičių auklėjimo kryptyje nėsą daug ko taisytina; nebent apie papildymą tegalima kalbėtis. Pats ne pedagogas, ne specialistas to klausimo, tegalįs kalbėti visuomenės nario vardu.

Jis manąs, kad senieji pedagogai, sudarydami mokyklų tipus skyrium bernaičiams, skyrium mergaitėms, turėję vaduotis

nemenku nusimanymu abiejų lyčių sielos ir pajėgumo. Paskesniųjų neva pažangos žmonių numatytą koedukaciją vargu bau patvirtina tikroji pedagogika. Jei yra tendencija individualinti moksleivius, tai kodėl neindividualinti pačių mokyklų?

Abiejų lyčių jaunimas yra auklėtinas labai plačiose nuomonėse. Net religija to platumo neturinti siaurinti, nes ji gražiai suderinama, tik reikia mokėti. Jauni protai mėgsta platybes, drąsius užsimojimus. Jaunimas – nešiotojas būsimųjų kūrybinių galimumų, plačios iniciatyvos, įvairios invencijos. Jubiliatui imponuoja Tėvų jėzuitų mokslinimo ir auklėjimo metodė. Jėzuitai patys sau mokslo ribų nemato, todėl nebijo drąsių pasaulėvaizdžių. Jie gi pirmieji sudarė komunistinę Paragvajaus respubliką[2], drąsiai tarė naują žodį gamtamokslyje, nedvejodami pasmerkė nelemtą inkviziciją.

Jėzuitų mokslavyrių, istorininkų skamba pasaulyje. O jų pažangumas moksluose visai neslopina griežtos jų ortodoksijos, atsidėjimo visomis išgalėmis skleisti pasaulyje Kristaus idėjas. Tuo jie autoritetingi ir pavergia kitų protus ir valią. Reikia gi pažinti gyvenimo tikrovė, absoliutė tiesa. Visa to jokiomis skraistėmis neuždengsi.

Vienu religingumu šiandien tegalėtų pasitenkinti vienuolynų naujikės, vienai Dievo garbei tesiruošiančios. Ir tai nebesitenkina, nes ir vienuolės šiandien prisiverčia eiti į gyvenimą, mokyti, auklėti visuomenę.

Dirbtinis pamaldumas, vadinamoji bigoterija, vengtina; ji abuoja, nieko nepatraukia, gal net atstumia nuo savęs. Bet kuris perdėjimas koktus. Tai temalonu, kas natūraliai plaukia iš pačios žmogaus esmės, iš sielos, iš širdies gelmių.

Mergaitės rengias gyventi ir vargti. Pasakos karalaičiai jų nelaukia užžavėtose savo pilyse. Mergaitei lemta tapti šeimos karaliene ir ją faktinai valdyti. Tai ir prisiruošimo privalo kaip valdovai. Daug žinių, daug nusimanymo. Moteriška turi būti kitiems įdomi, dvasiškai turtinga, jei nori pati būti laiminga – mylima ir gerbiama.

Ateitininkijai turėtų šviesti jėzuitų pavyzdys, jei nenori, kad dalis moksleivijos pabuvus secesijonuotų ten, kur plačiau ir

drąsiau. Netiesa, kad visa to tegalima aptikti ten, kur kairiau. Krikščioniškosios jaunimo dalies uždavinys kaip tik yra lyginti kitus su savim, palaikyti kuo aukščiausį doros, visokeriopo susivaldymo laipsnį. Deja, mūsų jaunimas etiškai nestovi deramame aukštume ir savo charakterio nesusiformuoja mokykloje. Susiformuoja kiek vėliau, paties gyvenimo įtakoje, kuri negana pasiruošusį kreivai paveikia. Vadai nurodo kryptį, bet praktiškai lavintis tegalima patiems, darbščiai dalyvaujant organizacijose, būrių būreliais susibaudžiant tai vienu, tai kitu tikslu.

Blaivintis, estetintis, kultūriškai dailintis, kovoti su vieša madų demoralizacija tenka skyrium. Bendroji organizacija vargu bau gali viską patenkinti; ji turi būti šakota kaip ąžuolas, o kiekviena jos šaka taip pat tvirta kaip jo.

Mūsų moksleivija geria ir ištvirkauja. Nei pačios Almae Matris[3] sienos neapsaugo studentų, -čių nuo flirtingų santykių. Tai gadina būdą. Gyvenime ne vien flirtas. Reikia natūralumo, žmoguj žmogų matyti, o ne vien savo užgaidų objektą. Padorumas nepavelija čia kalbėti, bet kitur gaus iškilti tokių šlykštynių iš mūsų universiteto gyvenimo, kokių nė nesvajota. Yra faktų, yra žinomų pavardžių. O kam tai nutylima, nesuprantu ir nepateisinu.

Taigi d o r o s a t ž v i l g i u, manau, dabartinės studentės, žinoma, negi visos, tik gera jų dalis, nestovi aukštybėje. Jos per siaurai galvoja, o per laisvai elgiasi. Doros atžvilgiu kaimo jaunimas, deja, aukščiau stovi už mokytąjį jaunimą. Šis dažnai nesivaduoja išlavintu ir savu protu, bet lyg avinai pasiduoda visais atžvilgiais žemesnio už save elemento. Imkime kad ir madas. Europa sugeba laikytis estetiško nuosaikumo, ir tai yra papeikiama; o tolimų provincijų pusinteligentės, sakysime, madų dalykuose nuosaikumo neišmano ir šiaip jau gal gražų ir racionalų dalyką sukarikatūrina. Prasidėjo nuo kovos su ilgais sijonais, dulkintojais ir kėlėjais visokių bakterijų, o pasibaigė trumpinimu aukščiau kelių. Jei tai yra vylius vyriškiems, tai toks brutalus, kuriam nėra lygių nė nuopuolio įstaigose; jei tuo tikimasi ko laimėti, tai reikia gi sykį suprasti, kad vyriškiems tiesiog koktu ir abuoju prieš save turėti žmogystą, kurios nepridengia

drapana. Tuo ypatingai nusideda žydaitės ir sugestionuoja kitas. Nejaugi mūsų jaunimas tiek nekritiškas, kad etikos ir estetikos mokytųsi rinkoje, ne bažnyčioje ir universitete? Gatvės kosmetika, minimum dangos gadinte gadina natūralų moteriškos grožumą ir eleganciją. Padorumas, kuklumas, paprastumas ir be visa to trykštąs inteligentiškumas – štai kurie tikrieji vyliai, o ne brutali nuogybė.

Kuri profesija daugiau moterims tinka?

Mokslo, meno, literatūros žinių bagažas visiems lygiai privalomas, visiems naudingas, tad ir šeimos karalienei. Pakartoju: šeimos laimę sudaro ne jos motinos sugebėjimas advokatauti, politikauti, buhalteriauti, ne nukonkuravimas vyriškojo, bet papildymas jo tuo, ko jis jokiomis pastangomis netesi padaryti. Tai pamiršdamos, mūsų moterys nesąmoningai ardo ir baigia ardyti šeimas. Žavėti vyrą, žavėti vaikus, žavėti kaimynus savo inteligencija, savo išmintim, rimtumu, susivaldymu, visu moterišku švelnumu – tai moters uždavinys; ir profesijos tos jai tetinka, kurios visa tai kondensuoja, o ne skystina. Moterų pamiršimas savo moteriškumo ir atkaklus kišimasis į netinkamas jai profesijas, net į kareiviavimą, visi sako, nepasibaigsiąs geruoju nei vienai, nei antrai lyčiai.

Moterims privalomesni humanitariniai mokslai: literatūra, istorija, pedagogika, filosofija, menas. O priedu prie visa to eina jos ypatingas instinktas gerai orientuotis situacijose. Taigi neprofesionalė, nespecialistė, nediplomuota moteriška, šeimos karalienė, dažniausiai parodo daugiau gyvenimo orientacijos neg diplomuotas etc. vyriškas, liurbis ir nevala.

Kuriam gi galui ir gyventi, jei negalima iš gyvenimo nors minimum malonumo gauti? Tuo atžvilgiu moteris visa ko aruodas. Ji viena tejaukina gyvenimą savo grožiu ir malonumu. Net negražios, bet doros moteriškos vienas pasirodymas visą draugę pradžiugina. O jos sugebėjimas įrengti šeimyninį lizdelį skoningai ir maloniai pavaduoja turtingumą. Ne brangumas jaukina butuką, bet estetika. Tegul moteriška neįsigys jokios profesijos, bet jei ji neišgaišins tikrosios savo „profesijos" būti motina, žmona, šeimininke, ji savo pašaukimą atliks prideramai. Nėra ko čia

tyčiotis iš vokiečių buržuazijos, kuri moterims teskiria: Kirche, Kinder, Küche[4]. Šaržuoti galima. Bet gailiai griaudžiamės, kai mūsų moteris netenka visa to!

Ar po karo daug pagerėjo lietuvių inteligentų šeimos būklė, vengiant „šeimos vėžių"?

Į tai „Šeimos vėžių" autorius tik karčiai pasivaipė. Šiuo atžvilgiu nėsą jokio progreso. Lietuviai inteligentai tokioje pat proporcijoje tebeveda stačiatikes, senatikes ruses, liuteres vokietes, net žydes. Pačiam Jubiliatui tekę bent kelios dešimtys mišrių porų sutuokti. Dėl ko gi mūsų jaunikaičiai bevelija svetimtautes, kai tarp lietuvaičių yra jau pakankamai skaisčių tipų. Gal tai rasės instinktas kryžiuotis, kad neišsigimtų. Tai gili problema. O gal ir mūsų visuomenė kalta, kad neina senuoju Lietuvių Mokslo ir Dailės draugijos[5] išbandytu keliu – suvesti jaunuomenę krūvon, kad arčiau pasipažintų, kits kitą įvertintų, kits kitam patiktų. Stoka draugiškų santykių tarp mūsų inteligentų bernaičių ir mergaičių, santykių, kuriuos tesudaro šeimos atmosfera, gal daugiausia išklaidina mūsų jaunimą. Mes dar neturime šeimyninio gyvenimo, kuriame dalyvautų subrendęs jaunimas, studentai, -tės. Tyras džiaugsmingumas tarp lyčių tegali atsirasti doros šeimos atmosferoje. Dabar tą džiaugsmą dažnai išgaišiname kitaip.

Remedium[6]: mūsų būreliuose nebūkime vien sensatai, protui tedirbą; būkime ir jausmų gaivintojai, ir kaimiškumo kultūrintojai, dažnai skurdaus dėl nepriteklių gyvenimo džiugintojai. Gal svetimtautės labiau sugeba džiuginti mūsų jaunikaičius, kad nukonkuruoja lietuvaites.

Šiaip ar taip tai ne „Vapsvai"[7] pasišaipyti tema, bet gili ir skaudi mūsų tautai problema.

Už tokį draugišką, naudingą pasikalbėjimą „N. Vaidilutės" redakcija nuoširdžiai dėkoja gerb. Jubiliatui. Jo, pasirodo, esama nemenko moksleivijos ir moterų sielos nuvokėjo ir palankaus patarėjo. Iš patriotizmo jis sielojas moksleivija ir šeima. Tai tegul jam Aukščiausis pavelija dar ilgai tuo sielotis, to mokyti. Taip pat dėkoja Redakcija ir už dovanotą jai paskutinę fotografijos nuotrauką.

AČIŪ AČIŪ!

Gm! Aš nemaniau, kad taip sunku bus man natūraliai padėkoti Maloningai Lietuvių Visuomenei už jos pasveikinimus žengiant man į „kapininkus", atseit jau kapą metų išgyvenusius: tiek visa to buvo gausu ir jausminga. Lyg Basanavičiui.

Ką ir besakysi – malonu, kai giria, nepeikia. Tačiau, kai per labai, tai verčia susigaužti ir laimingai dairytis, kad juokingas netaptumei, nebūdamas toks, kuriam visoje plotmėje derėtų pareikštieji panegirikai. Aš pavelijau dalį jų paskelbti daugiau kaip literatorius, o ne girckus. Man tai lyg rinkinėlis pritaikomosios poezijos, lyg sudėtinė lietuvių inteligentų kūryba – parodymas jų sumanumo džiaugtis ir girti. Originali tai „poezija" ir graži. Tai dalimi atsveria perdėjimą.

Tikrai sužavėtas tebuvau pareikštu man prietelingumu. Jis niekuo neįtartinas. Vis dėlto ir į tai žiūrėjau objektingai, ne subjektingai, lyg būčiau buvęs ne aš giriamas, tik bet kuris pilietis, ilgokai patarnavęs savo visuomenei. Taip man rodės dar kilniau ir kultūringiau. Visu širdies pilnumu, visu patriotizmu teko džiaugtis, kad mūsų tesima meile ir pagarba lydėti savo veteranai į jų senatvę. Ramu darėsi sieloje, patyrus, kaip neteisingai buvo prisikaišiojama: esame šalti, ne laiku susiprantame. Ne! Mes šiokie ir tokie, bet viena niekas neneigia – mes esame geros širdies ir kai kada net savotiškai ekspansyvūs: kai kada kai ką tesime apgaubti tokia žmoniškumo šilimėle, kuri vertesnė už auksą ir sidabrą. Būta verta ir man šešios dešimtys metų laukti ko panašu. Ne veltui daroma vertenybių – dėl jų būsi gerai nusitiekęs.

Ar bepridarysiu daugiau vertenybių, pareis nuo to, kiek man beduos Dievulis sveikatos. Neatsižadu stengtis, tačiau su viena pataisa. Kai kas dėjo mane „vadu" ir šaukė vadu būti. O aš iš tikrųjų tebuvau kuklus tarnautojas visiems, kuriems tik galėjau bent kuo padėti. Bene tiek ir mano nuopelno, kad buvau paslankus. Jei man kuris balsas iš visuomenės pasakė: „Eik, tavęs ten ir ten laukia, daryk tai ir tai", – aš tuojau ėjau ir dirbau tuo vienu gyvuoju savo tautos meilės instinktu, ne išmanymu, ne

nuosekliu sukombinavimu, jog taip, ne kitaip bus geriausia. Iš to bene visi mano darbų nelygumai, net klaidos. Ačiū, kad bent šiuo žygiu nebuvo man paduota jų sąskaita!

Nė vienam darbui laiku neįgaliotas plebiscito keliu, dabar džiaugiuos vis dėlto daug kam įtikęs. Tai jau taip ir teks amželis baigti: tarnaujant visuomenei, o ne ją už pavadžio vedžiojant. Nebent tik jos paglostytas dar labiau per kiekvieną dalį žiūrėsiu į visumą.

Ačiū ačiū!

BAŽNYTINIO KOMITETO VYTAUTO JUBILIEJUI ŠVĘSTI TREČIAS PAREIŠKIMAS

L. vyskupų konferencijos nutarimu (žr. „Tiesos Kelio" 1928 m. 12 nr. ofic. dalyje), o Kauno arkivyskupo metropolito įsakymu (žr. „T. K." 1929 m. 5 nr.) Didžiajam Vytautui pagerbti (1430 spalių 27 d.) yra susidaręs bažnytinis komitetas, pirmininkaujamas pral. Maironio.

Bažnytinio komiteto uždavinys tėra – bažnytiškai pagerbti apaštalo darbą dirbusį Lietuvoje did. kunigaikštį: 1) skiriamu laiku pamaldomis už jo vėlę, literatūros ir dailės leidiniais etc.; 2) tose bažnyčiose, kurios buvo d. L. kun. Vytauto Aleksandro funduotos ar bent pastatydintos, padirbdinti kokius paminklėlius.

Šiam antrajam tikslui nutarta paimti iš skulptoriaus medalininko Petro Rimšos[1] jo stilizuotojo jubiliejinio medalio originalą 30 cm diametre ir išliedinti Berlyne tiek egzempliorių, kiek bus bažnyčių to pareikalauta. Atsieis, be lentos ir parašo, apie 500 litų. Jau laikas būtų žinoti, kurios gi bažnyčios tesės šiuo būdu D. Vytautą pagerbti. Tad malonės netrukus pareikšti b. komitetui.

B. komitetas suskaitė su Vytauto atminimu susijusias bažnyčias šiose vietose: 1) Ariogaloje, 2) Betygaloje, 3) Dauguose,

4) Dubingiuose, 5) Darsūniškyje, 6) Kaune (Tėvų Pranciškonų), 7) Kaune (Bazilika), 8) Kelmėje, 9) Kaltinėnuose, 10) Kražiuose, 11) Kernavėje, 12) Luokėje, 13) Pabaiske, 14) Perlojoje, 15) Raseiniuose, 16) Utenoje, 17) Viduklėje, 18) Varniuose (Šv. Aleksandro), 19) Varniuose (Katedra) ir 20) Veliuonoje. Neminint 12 bažnyčių okupuotoje Lietuvoje (žr. „T. K." 6 nr.)[2].

Jei dar kuri bažnyčia tesėtų dokumentais ar bent tradicija įrodyti savo pradžią iš Vytauto Aleksandro, malonės duoti žinią b. komitetui.

Paminėtosios 20 bažnyčių susidaro savo komitetus ir jau šį rudenį kunigams lankant parapijas pasirūpina lėšų (bent 500 litų).

Jei vėliau būtų renkamos aukos bažnyčiose vyriausiojo komiteto reikalams, tai pranešime apie tai atskirai, susižinoję su arkivyskupijos ordinariatu.

Visais bažnytinio komiteto reikalais kreiptis į komiteto vicepirmininką kan. Tumą, Kaune, Aleksoto g. 6, o pinigų reikalais į b. k. iždininką dr. St. Ūsorį[3], Kaune, Metropolijos kurijon.

Kaune, 1929 m. lapkričio 14 d.

FRATERNITAS LITUANICA[1]

Medikų (daktarų ir studentų) korporacija atšventė dvidešimtąsias savo sukaktuves. Per tiek laiko korporacija suskubo išsiauklėti nebemažą būrį filisterių, suspietė gerą grupę ir medicinos fakulteto studentų. (Studenčių į savo korporaciją Fr. Lit. neįsileidžia).

Ypatingą įspūdį daro ta pasauliečių romantikų draugė, pasivadinusi Brolija. Pirma rodės lyg sentimentalu vadintis broliais, lyg kurioje religinėje brolijoje. Gyvenimo praktika tačiau parodė tai būsiant laiko reikalavimus atitinkančią nuotaiką.

Tol tol prieš karą Karo medicinos akademikai studentai, vadovaujant Vl. Nagevičiui[2], nėkieno nesuagituoti, vienu romantišku savo instinktu nutaria politikos aistrų iškrikintus lietuvius

inteligentus spiesti vienybėn tautiškuoju, ne socialiniu pagrindu. Sudaryti tvirtą, „vėžių" neėdamą lietuvišką šeimą, pasišvęsti kenčiantiems kūnu ir dvasia lietuviams, raminti ligonius, kelti kultūrą. Šitų šūkių pakako, kad „broliais" priimti žmonės nepakriktų nė per Didįjį karą.

Tobula brolybė fraternitiečius teberiša ir šiandien. Savo dvasia jie artimiausi tautininkams neolituanams[3], nes lyg prototipas šių pastarųjų. Griežtai laikydamasi šaly nuo politikos, Fr. Lit. turi gana laiko ir galimybės težiūrėti kultūros dalykų ir pavyzdžiui parodyti, kad yra mūsų visuomenėje kilnybių, iš už kurių nesimato jokių asmenybių.

Fr. Lit. ne dabartinės tautiškos valdžios padaras, nors taip gerai darbo srity sutampa; nėra ir dabartinieji tautininkai, nusižiūrėję į senesniuosius savo idėjos draugus, – visi savo nuotaiką ir ideologiją yra paveldėję iš aušrininkų romantininkų. Nemint, kodėl Fr. Lit. dr. Joną Basanavičių laiko lyg savo patronu, o korporantišką jo kepuraitę laiko sau relikvija, tepavartojama per didžiąsias iškilmes.

Jei š. m. lapkričio 29 d. Ramovėje būtų buvę kairiųjų gaivalų, jie gal būtų palaikę Fr. Lit. atgalainiais ar pereitų laikų palikuoniais; mes gi, kurie buvome, aš su Maironiu šalia dr. J. Šliūpo[4] ir kiti kontrastai, Fr. Lit. laikėme normaliais šių laikų piliečiais, o gal ir gera užuomazga – nurimsiantiems būsimiesiems.

K. BLAIVYBĖS DRAUGIJA

Katalikų Blaivybės draugija su savo 20 tūkstančių organizuotų narių, su savo organu „Sargyba"[1], kurios tiražas 8000, šiandien sudaro tą vieną rimtą organizaciją kovai su alkoholiu. Ir ji pakankamai rimta, kad turėdama rimtą vadovybę, galėtų geros įtakos daryti visai lietuvių visuomenei. Medicinos ir filosofijos daktaras Gylys[2] pirmininkauja atsidėjęs blaivinimo idėjai, rodosi tarptautiniuose kongresuose ir laimėja antrą po vokiečių vietą kovoje su ta žmonijos blogybe. Jei Lietuva šiandien mažiau

suvartoja alkoholinių gėrimų neg mūsų kaimynai, kažin ar tik ne tos jau gana senos organizacijos nuopelnas.

Nualkoholinimo darbas eina trimis kryptimis: gyvu žodžiu vietų būreliuose, tam tyčia deleguojamųjų pasiuntinių, spausdintu žodžiu, periodiniu, knygelėmis ir plakatais, taktikos derinimu su viso pasaulio kovotojų, savo patyrimu pasidalijančių per kongresus. Darbui platu vietos; yra ir darbininkų; belieka kuo daugiausia susitelkti talkininkų. Jaunoji kunigija uoliai padeda blaivininkams.

Deja, tuščiomis rankomis, be įmonių blaivinti yra lygu be įmonių mokykloje mokyti. Savivaldybės tad, sudarydamos savo sąmatas, turėtų ne paskutinėje vietoje laikyti saviškių nublaivinimą, lėšomis padėti savo skyriams steigti „negirtus" užeigos namus, kviestis parodas, paskaitininkus, t. ir t. O centrą turėtų valstybės vadai favorizuoti. Tuo tačiau K. Blaivybės dr. centras negali pasigirti. Be pavesto jo globai Liaudies namo, Centras tegauna minimalę subsidiją, 20 000 litų metams.

Kaip tai maža, parodo šie skaitmens, kiek (litais skaitant) skiria kovai su alkoholiu kiti mūsų kaimynai.

Latvija	300 000 lit.
Estija	36 000 lit.
Suomija	750 000 lit.
Lenkija	650 000 lit.
Švedija	1 250 000 lit.
Vokietija	1 600 000 lit.

Šioje vokiečių proporcijoje (27 lt. kiekvienam tūkstančiui žmonių) Lietuva turėtų gauti treja tiek, o suomių ir švedų proporcijoje daug daugiau. Šiais sumetimais K. Bl. draugija kreipės į Ministerį Pirmininką[3] prašymu padidinti jai kasmetinę subsidiją, kad vaisingiau galėtų Lietuvoje veikti ir tinkamiau pasirodyti ateinančių metų tarptautiniame kongrese.

Jo Malonybė Min. Pirmininkas delegaciją priėmė ir nurodė, kad Dr. pirmon galvon pasidarbuotų blaivindama moksleiviją, iš kurios per dešimtį metų susidaro nauji visuomenės darbininkai.

„VILNIAUS ŽINIŲ" 25 M. SUKAKTIES PAMINĖJIMAS

Gruodžio 23 d. Trijų Kunigaikščių kambaryje[1] susirinko 16 žmonių, dirbusių „Vilniaus Žinių" dienraštyje: Grigaitis J., Gira L., Jesaitis J., Karuža, Kriaučiūnas J., Klimaitis Pr., Kaunas J., Kukta M., Lekeckas, Puida K., Paškevičius R., Palukaitis V., Pauliukonis, Rucevičius A., Tumas J., Vileišis Jonas ir Vileišis Vytautas[2]. Šiuodu garbės svečiais pakviesti. Vaitiekūnas J.[3] buvo tuo metu iš Kauno išvykęs, O. Puidienė[4] serganti, A. Smetona – Prezidentas. Triukšmą laiku pakėlus, būtų vienas kitas ir iš provincijos atvykęs.

Prieš pradedant kuklią vakarienę – posėdį, vyriausias susirinkusių kun. Tumas pagerbė a. a. inžinierių Petrą Vileišį, pirmojo lietuvių dienraščio įsteigėją ir leidėją. Jis sakė:

„Jau treji metai suėjo, kaip mūsų tarpe nebėra inž. P. Vileišio; jis ilsis Bazilikos rūsyje[5]. Bet jo dvasios tebėra pilnas Kaunas. Kaune jis viešpatauja kone lygiomis su kunigaikščiu Vytautu. Turime P. Vileišio aikštę, P. Vileišio tiltą, žadama pastatyti jam ir paminklas; turime Vytauto senapilę, bažnyčią, tiltą, parką, prospektą, žadame ir paminklą pastatyti.

Vytautas – kūrėjas Lietuvos, P. Vileišis – kūrėjas lietuvių kultūros, jų visuomeniškumo. Ar negalėjo jie padaryti daugiau? Ar nėra ko jiems prikišti? Be abejo. Abudu turėjo po daugybę priešingybių; dirbo kartais asmeniškais sumetimais arba nepabaigė dirbti, ką buvo pradėję. Dirbdami turėjo padėjėjų, kurie jiems gi prieštaravo. Tiek to.

Viena neabejotina: inž. Petras Vileišis dar yra dirbęs sąmoningai gera, taikyta lietuviams. Įgarsėjęs tiltų statytojas, pastatęs jų 50, tiek uždirbo, kad vienų nuošimčių, no jo žmonos betariant, būtų buvę po trisdešimts tūkstančių rublių metams; suma, kurios sočiai pakanka ištaigingai gyventi. Inž. P. Vileišis tačiau neilsis ant laimėtųjų laurų; jis sąmoningai apsigyvena Lietuvos sostinėje Vilniuje lietuvių kultūros pionierium. Sąmoningai statos lietuvių vardo vertus reprezentacijos, savo būstinės, rūmus,

sąmoningai steigia mechaniškąją dirbtuvę[6], sąmoningai steigia pirmąją, vos spaudą leidus, lietuviams spaustuvę ir dienraštį.

Kam visa tai? Ogi kad maisto atsiradus ir vabalų atsirastų, o šie imtų dirbti lietuvių kultūrai. Jei apie mech. dirbtuvės įsteigimą kas dvejaip pasakytų, tai apie dienraštį tegalima vienaip atsiliepti: tai buvo sąmoningai patriotiškas aktas. Vileišis šiuo tarpu ypatingai veiksliai parodė save romantiką, ne spekuliantą. Spauda tebuvo leista ant popieriaus; kai teko gauti koncesiją laikraščiui, teko nugalėti daugybę kliūčių ir papilti nemaža pinigų. Didžiausia kliūtis tai buvo rusų valdžios nepasitikėjimas savo piliečiais kitataučiais, jų įtarinėjimas, ar tik jie nesiruošia atsiskirti nuo Rusų imperijos, ruošdamies skirtis nuo rusų kultūros. Pinigais teko įjudinti, apsiėmimais legalumo nuraminti. „Vilniaus Žinių" vardas, lygu „Vilenskij Vestnik"[7], turėjo nekelti rusams nerimo. Dažnai buvo pareiškiama nepatenkinimo, kad „V. Ž." per mažai pirmeiviškos, vadinas, per mažai revoliucingos, o nebuvo kreipiama dėmesio, kokios buvo nuotaikos pats dienraščio savininkas ir kuriais apsiėmimais buvo susivaržęs.

P. Vileišis pasikliovė savo bendradarbiais taip pramonėje, taip laikraštyje. O tie bendradarbiai visur buvo neprityrę, nežinojo, ko geriau griebtis, ir žlugdė geras iniciatyvas. Vileišiui romantininkui gana buvo, kad pasiperšąs jam dirbti buvo lietuvis; deja, su tuo vardu nėjo sugebėjimas. P. Vileišio pramonės sugriuvo, sutirpo didžia dalimi ne dėl jo paties kaltės. Bet jo asmuo tebešviečia tarp jų griuvėsių; jis ir dabar tebeveikia su mumis, jei ne pats, tai palikęs mums savo išauklėtą brolį burmistrą ir sūnų ministerį[8]. Jūs tatai, didžio piliečio ainiai ir atstovai, priimkite didžios mūsų pagarbos P. Vileišiui pareiškimą".

Visi sustoja pagerbdami.

Įdomaus buvo pašnekesio per vakarienę. Pr. Klimaitis dalimi ginčijo kun. Tumo pasakymą. Jis atminė, kad kur buvo liečiami lietuvių tautos ir kultūros dalykai, ten vyriausias „Vilniaus Žinių" redaktorius Petras Vileišis nesivaržė jokiais kompromisais su smaugėjais rusais. Jei kartais jo taktas atitikdavo valdžios nusistatymą, tai tik kad jis pats buvo konservatistas iš esmės. Sakysime, jis buvo priešingas revoliucininiam judėjimui, kurs

ėmė reikštis agrarine netvarka. Šiaip jau ne redaktorius smaugė savo bendradarbius, bet šieji redakcijos nariai nuolat intrigavo kits kitą ir redaktorių, varžės dėl savo įtakų, o savo principų nereiškė; jų nė neturėjo.

Pr. Klimaičio reveliacijos padarė gilaus įspūdžio. Susirinkę prašė, kad jis savo atsiminimus surašytų. Pr. Klimaitis pasižadėjo.

Lekeckas išdėstė, kaip redaktorius P. Vileišis respektavo savo bendradarbius.

Grigaitis, kaip buvo surašytas pirmas protestas prieš P. Vileišio varžymą laikraščio dvasios; pasirašę A. Smetona, J. Grigaitis, J. Vaitiekūnas ir Jurgis Šlapelis[9].

Buvo ir daugiau kalbų.

Nutarta: inž. Petrui Vileišiui pagerbti išleisti atminimų knygą, o tuo tarpu visa, kas tik turi ką bendra su „Vilniaus Žinių" dienraščiu, sukrauti Rašliavos muziejuje prie Universiteto bibliotekos.

RAMIOSIOS NAKTIES SULAUKUS

„Marija <...> pirmgimį savo sūnų suvystė vystyklais ir paguldė prakartėje, nes jiems nebuvo vietos užeigoje.

V. angelas (piemenims) tarė: „Nebijokite! Nes štai aš skelbiu jums didį džiaugsmą, kurs bus visai tautai, kad šiandien jums gimė Dovydo mieste Išganytojas; jis yra Kristus Viešpats (Luk. 2, 7, 10, 11).

Piemenėliai budi, naktimis sergsti savo turtą – bandą. Pabaigoje gruodžio naktys šaltos ir Palestinoje. Jie susikuria ugnį, seka pasakas, reiškia savo pasiilgimą. Ko gi jiems trūksta? Ne maisto, ne drabužių – jais šiaip taip apsirūpinę. Jie stinga vidaus šilimos. Nepagedusiomis, nesuterštomis sielomis tie gamtos vaikai jauste jaučia kažką turint įvykti nepaprastai gera. Ir štai Viešpaties angelas atsistoja ties jais, Dievo skaistumas apšviečia juos ir išgąsdina, o paskui nuramina, jiems pirmiems paskelbdamas, kas čia atsitiko viename Betliejaus pavietyje.

Dabar, Jaunoji Lietuva, pamėginkime patys save įsivaizdinti anų piemenėlių vietoje, kuriems atėjo Kristus. Ar tai galima? Galima, nes Kristus Viešpats, sykį atėjęs į šį pasaulį, mistiškai ateina į bet kieno sielą, kiek tik nori kartų. Reikia tik Jo pasiilgti. Nejaugi neesame to patyrę? Nejaugi nejaučiate Jo aplankymo Kūčių vakarą, rarotų rytą, Kalėdų šventę, kada žmonės šiaip ar taip pareiškia savo pasiilgimą Kristaus Viešpaties? Dažnai pavartojame naivias įmones Kristui Viešpačiam atsikviesti: daugiau švaros, kiek tiek dabos, trumpą maldą, simbolį plotkelę, šieną ant stalo. Kaip tai nesukta, nekomplikuota, net negudru, o stebuklas įvyksta: pasidaro tarp žmonių šventa nuotaika, ramybė, džiaugsmas, bėdų pamiršimas. Laukimas Kristaus numalšina žvėriškas žmogaus aistras, panaikina egoizmą ir žmogų kone angelu padaro.

Ar tai tik vienur kitur įvyksta? Ne! Visur, bet kurioje vietoje, bet kam: ištikimam katalikui ir skandinavui protestantui. Kristaus Viešpaties asmenybė vienodai visus veikia; Ramioji Naktis – vienodai visiems krikščionims maloni. Kristaus pasiilgti ir yra ne kas kita, kaip pasiilgti širdies ramybės, pasitenkinimo mažu, pajutimo, kad žmonės – broliai. Kristus gi – Ramybės Karalius. Ir jei nieko daugiau netiektų žmonėms, jau jis būtų – Dievas, nes žmogus, net antžmogis, žmogaus nenuramins.

Kristui Viešpačiam dar reikia, kad žmogus pajustų savo širdies švarumą, kaip anie piemenėliai kad juto, nes tik švarios širdys tegali Dievo ilgėtis ir Jį arti esant pajusti. Žemės dumblais aptekusi širdis ne tik Dievo, bet nė pati savęs nejunta. Širdis, visados užtroškusi, lyg po šieno vežimu, tekraipo galvą gryno oro gaudydama, o čia jau reikia būti oru atsigavusiam. Piemenėliai alsavo grynu oru, jų niekas netroškino, tai ir pajuto reikalą trokšti dar kažin ko, kas brangiau už orą.

O, ilgesy! Tu vienas tegali mus išvaduoti iš kasdieninių gyvenimo vortinklių. Tu gi esi pats įkvėpimas. Tu gi pradžia bet kurios kūrybos.

Jaunuoli, ar girdėjai, ką sako tikrieji meno tarnai? Be etikos nėsą estetikos. Tai pakartojo ir mūsų teatro naujas režisierius p. Oleka[1]. Kaip aš jį suprantu ir kaip trokštu, kad visi mūsų

artistai, visi jūs suprastumėte, kad be etikos, be dorybės, be grožio, be teisybės, be meilės, be visa to, ką mes širdies pakilime vadiname dieviška, nėra laimės, nėra pažangos, nėra gyvenimo platybių – visa to, kas patį žmogų dievinte sudievina. Žmogui žmogum tebūti pernelyg maža, nes jo tendencija – žemyn, į gyvulį. Bepiga, kai pasukam aukštyn, į dvasią! Neetiškas žmogus, negerovių pilnas, nejus pasiilgimo; jam gana to, kas yra.

Visa, kas gera, kas kilnu, yra iš dangaus atėję, visa tai su Kristum Viešpačiu rišame. Jis mums faktinai parodė idealą, aukščiausį tobulybės laipsnį. Ir iki šiai dienai mums gražu ir ramu, kad galime ko nusitverti, ką įsivaizdinti, kai pradedame užtrokšti gyvenimo dumble. Štai dėl ko visos krikščionių giminės visais laikais ir visaip vaizdinosi Dievo Žmogaus buvimą žemėje.

Ir mes, Jaunoji Lietuva, žmonės ir turime būti žmonės geros valios, gerų norų, ir mums dangiškoji angelų kariuomenė pasiūlijo ramybę. Belieka mums pasakyti kits kitam: „Nueikime lig Betliejui ir pamatysime tai, kas įvyko". Betliejus – mūsų bažnyčios, Betliejus – mūsų Kūčios, mūsų eglaitės, mūsų Kalėdos.

Būkime geri patys sau ir kitiems, kad nors tam kartui nusišieptų mūsų kampui patenkinimas ir ramybė.

Ramybės jums!

GYVENIMO ROMANTIKA

L. K. Mokslo Akademija savo pirmininko prof. A. Dambrausko[1] 70 m. (1930.VIII.25) sukaktuvėms pažymėti spausdina didžiulį jo raštą „Užgesę žiburiai". Turiningas tai veikalas apie lietuvių ir nelietuvių literatūros, visuomenės ir mokslo vyrus.

Ten 382 psl.[2] aptinkame įsidėmėtiną sugretinimą. Būtent vienas netikęs filosofas, bet kuo geriausias beletristas Leonas Tolstojus[3] valstybę sako esant organizuotą plėšimą (Leninas[4] valstybę apibūdino kaip organizuotą tironiją). Kitas filosofas, jau daug geresnis, kovojęs su Tolstojaus principais, Vladimiras Solovjovas[5], tą pačią valstybę sako esant organizuotą gailestingumą.

Valia mums pasekti anais dviem realistais arba šiuo trečiuoju romantininku. Pirmieji pasako, kas yra, ir tuo tenkinasi; šitas pareiškia, kas turi būti, ir to siekia. Mums artimesnis svajotojas, idealistas Solovjovas, ne Tolstojus su Leninu, dabartinės Rusijos sudarytojai. Ir lietuviams suvalstybinti mes pasiieškosime ideologijos pas Solovjovą, ne pas Leniną ir Ko. Tik pagalvokime. Aš čia pakartosiu mėgiamąjį savo sulyginimą.

Didieji miestai, kur susispiečia tūkstančiai ir net milijonai žmonių, yra vadinami skruzdėlynais. Bet neteisingai. Žmonių miestai daugiau panėši į kovarnių gireles: šimtai, tūkstančiai jų susisuka lizdus vieną prie kito, o bendra tiek teturi, kad iš viena kelia didžiausį triukšmą; šiaip jau kiekvienas kovarnis gyvena individuale šeimyna, pats vienas visu kuo apsirūpindamas, o su kaimynais lupasi, kad net plunksnos dulka.

Argi taip destisi skruzdėlyne? Čia bet kuri skruzdė bendrą stogą, bendrą rūmą stato. Paaugėjo bendruomenės nariai, didėja kupstas, kad ir vėl visoms būtų tiek pat erdvės ir patogumų kaip ir pirma. Skruzdės bendrai tiekiasi atsargos maisto, bendrai vaikus augina, bendrai ginas ar puola. Skruzdžių karai pavyzdingi drąsumu, santarve ir pasišventimu. Skruzdė skyrium nieko pati sau neverta, neturi asmens reikalų, negelbsti nė savo gyvybės; per vienų lavonus eina, plaukia kitos ir padaro savo. Skruzdės pilietines savo skruzdėlyno pareigas eina niekuo neapibrėžtu atsidėjimu, o asmens reikalavimų teturi minimum, tiek, kiek tereikia sveikam kūnui išlaikyti.

Kovarnių skruzdiškai gyventi neišmokysi, ne taip jie apsigimę. Nesiseka ir žmonės skruzdiškai pilietinti, visuomeninti: ir jie neturi gana paveldėję to instinkto, nors ir vadinami visuomeniškais gyvūnais – animalia socialia. Žmonėms šiaip taip sulipdyti į visuomeniškumą reikia labai sumaningo, sunkaus ir brangaus auklėjimo.

Auklėjama dviem metodais: egoistiniu ir romantiniu. Pirmuoju metodu sakoma: elkis išmaningai, dairykis, koks bus visa to galas, sumok didesnę savo naudą kooperuojant, tu tikriau savo gyvybę išgelbėsi bendrai gindamasis, ir panašiai. Šitas metodas žmogui piliečiui auklėti tik rodosi gudrus, o jis nėra gudrus,

nes negi visi žmonės lygiai godūs. Daug kas tenkinas mažu, ir nė motais jam asmeninės ar visuomeninės gėrybės padaugėjimas. Pavyzdžiui, mūsų žemdirbiai kaimiečiai. Žemę dirbdami gauna minimalinį nuošimtį pelno; galėtų pelną padauginti maža, lengva, kaimiška pramone, tačiau jie tai paveda žydams, patys nė nepajudėdami į tą pusę. Pasiteisinimas, kad žydai visur lietuviams užbėga už akių, pigus ir neteisingas: dar ir dabar kiek nori pramonės šakų šakelių niekieno nemonopolizuotų. Kiti – fatalistai: yra – gerai, nėra – taip turbūt ir reikia. Pavyzdžiui, dabartinio bolševikų režimo regimai pabloginamas žemės ūkis ir rusų žemdirbių nepriештaravimas; sėja minimum, dvesina miestus, bet ir patys kantriai gyvena gyvakarais. Dar kiti gėrybių kaupimą vadina ir laiko tiesiog žalingu asmeniui ir bendruomenei dalyku. Girdi, kylant apetitams, nebėra galimybės jie bepatenkinti. Dėl to pati kultūra, L. Tolstojaus nuomone ir tvirtinimu, esanti žalinga, nes ji sudaranti šimtus visai nereikalingų reikalų, ir jų tenkintoja technika nebetesianti proporcingai plėtotis. Taigi, žmoniją auklėjant, kai teoperuojama egoistiniu devizu „tau gi pačiam bus geriau", tikslo nepasiekiama, tuo gana nepaskatinama visuomeniškai gyventi.

Reikiama dar to, ką egoistininkai su panieka vadina: tai ne realu, ką jie vadina „romantika". Ką gi būtent? Romantika – nesitenkinti materialiu pasauliu, šalia jo reikia turėti dar dvasinį; romantika – veikimas kažin kurios ten aukštesnės galybės, su kuria žmogus turi skaitytis; romantika – kas buvo ir kas bus, nes tai tėra tikrai, kas yra; romantika – net galvos guldymas už ką nors kitą, ne už kąsnį duonos, būtinos kūno gyvybei palaikyti, ne už kaulą, dėl kurio šunes realiai riejas. Romantika – Dievas, romantika – tėvynė ar valstybė, kol jos sieki (ir tironija – kai pasieki). Visi menai – romantika, nes jie tik žmones buržujiną, o pilvui sotintis nepadedą. O kas gi ne romantika? Paskutinis socialistinės pažangos žodis – komunizmas, žmogui teskiriąs slieko rolę tam tikroje velėnoje.

Žmogus pavergiamas materijai. Ar tai saldu ir laiminga? Turbūt ne, jei patys pavergėjai, ligi tik palieka patys sau, raminas romantika, nes visiems ji yra tas oras, kuriuo gaivinamės, ta

dvasia, kuria atsikvėpiame, tos viltys, kuriomis stiprūs esame. Visa tai, kas ne siaura, ne išmatuota, ne susaikyta, kas ribos neturi, kas dvasios galybės neapibrėžia, didumui yra didesnės vertybės už tai, kas vienalyčiais sumetimais apibrėžiama.

Realybė – integralė dalis romantizmo. Romantizmas su realybe rimtai skaitos, tačiau pats viliote vilioja pulti į bekraštybę. Žmogus nemėgsta sakinio: „To nebegalima", jis nori viską galėti, į ką tik jį dvasia patraukia. Ir iš tikrųjų jis realizuoja didžiausias tariamąsias negalimybes daugiau savo užsimetimu, ne tesėjimu. Taip visose darbo srityse.

Diplomatijoje, kur nėra vieni „interesai" tesvarstomi, ir tie iš tikrųjų daugiau kaip per pusę pagrindžiami tautų romantizmu, ne realumu. „To tauta nori" – daugiau reiškia kaip „to tautai reikalinga".

Bet kuris darbas, jei dirbamas ne romantiška nuotaika, bet vien realiu sumetimu, esti daug kartų žemesnės vertybės. Rusai tam išreikšti turi kilnų pagyrimą: „Poet svojego dela"[6]. Maža dirbti tarnybos pavedamas darbas algos ar panašiais sumetimais, dar reikia savo darbas poetinti, toli toli siekti per darbo matomybę. Aš net nemanau, kad būtų kuris mechaninis darbas, kuris tebūtų pats savim vertas ar savęs vertas.

Kalvis pasagą nukala, kurpius pušnis pasiuva. Tačiau jei tuos savo padarėlius teįvertina gautinais centukais, jo darbas menkos vertės. Bet kai kurpius taip siuva batą, kad jis būtų patvarus ir tiek gerai priderintas kojai, kad jo vartotojas vien su pamėgimu šypsotųsi avėdamas, vien meistrą laimintų ir jo garbę skelbtų su kuo tik susitikdamas, – toks darbas bus šimteriopai vertesnis.

Dar veikslesnis skirtumas tarp liaudies mokytojo amatininko, samdinio valdininko, ir mokytojo – savo darbo poeto. Vieno darbas sočiai atlyginama alga. O kaip įkainosi antrojo darbą, kai jis, skaitymo paslaptį atskleisdamas, savo dvasios akimis per raidžių simboliką mato bekraštę proto sritį, kur knygas paskaitęs asmuo galės skęsti?!

Nelygu ir studento darbas. Vienas tedirba diplomui laimėti, o diplomu duonos užsidirbti, kitam duona tik galimybė žmonijai

lobinti mokslu, sau džiuginti mokslo platybėmis ir laiminti jį už tai, kad verčia tarpsienį tarp žinojimo ir nežinojimo.

Ką besakyti apie valstybės vyro darbą! Realistas padarys ją tironijos įrankiu, romantininkas – gailestingumo, kad nebūtų joje nuskriaustų ir pažemintų šalia privilegijuotų peniukšlių. Išlyginti santykius, suvienodinti teises tetesi romantiškasis širdingumas, o ne žiaurusis teisingumas. Gaivinkime pirmąjį!

JUOZAS KUBILIUS
1878–1917

Iš kun. J. Tumo pamokslo laidojant

Pradėjo Jėzus kalbėti minioms apie Joną: „Ko išėjote į tyrus regėti? Ar mendrės vėjo supamos?"
Mat. 11, 7.

Jėzus giria savo pirmtakūną Joną už tai, kad jisai nebuvęs vėjo lankstoma mendrė; suprask, kad buvęs vėjo nepalenkiamas ąžuolas.

Dvasios milžinams, tokiems, kaip Jonas tiesakalbis, ąžuolo paveikslas dera. Audros vėjai jo nepalenkia. Tai teisybė. Užtat niekas prie jo nė neprisiglaudžia. Ąžuolai stovi skyrium, katras sau; kas jų šakelė – tai atkragęs dyglys; lūš, o ne susiglaus.

Paprastiesiems gi žmonelėms juoba dera lanksčiųjų mendrelių paveikslas.

Visos mendrės išauga iš mauro. Tik vienos taip ir palieka gleivėtos, šapais aplipusios, sližų apniktos, kad stovi užunarvėje, ramiame vandenyje. Kitos gi esti švarios, gražiai nusiskalavusios visa, kas tik atsitiktinai prilimpa, kad stovi amžinai gyvoje srovėje.

Vienos, neilgai pabuvusios, papūva, suglemba ir atgal sugrįžta į maurą. Kitos sveikutelaitės draugėje kitų sau lygių šlama šiuršia, lingačiuoja, bet tik vėjeliui papūtus.

Juo smarkiau pučia visoki vėjai šiaurūnėliai, juo linksmiau šneka mendrės svyrūnėlės.

Su pačia audra jos žaidžia. Šniokšdama, kriokdama gula audra naikintoja. Niekas jai neatsituri. O mendrelės tik linksi ligi pat gimtojo savo gaivalo vandenėlio ir juokias, jog piktoji peršliaužė parejos, nė neužkliuvus.

Žaidžia, kaip vikras su galingu.

Net kai žiema vandenį storai sukala, kai mendres replėmis ligi pusiau suspaudžia, jos, žiūrėk, tebečeža, tebesišnibžda, tebelingačiuoja kiekvienam keleiviui, prietelingai lydėdamos juos į ramų, nebepavojingą pakraštį, baigiant netikrą kelionę vandeniu, kad ir užšalusiu.

Ąžuolas imponuoja; mendrės – meilesnės.

A. a. Juozas Kubilius – gyvenimo mendrė. Jis reagavo kiekvienai jo srovei, kiekvienam jo vėjui: su kiekvienu pasišnibždėjo, pasitarė, nuo kiekvieno palinko, tik nė nuo vieno nepalūžo; vis stačias, pats savimi buvęs ir likęs.

Dar visai jaunam Juozui smarkiai papūtė lietuvių tautybės vėjas. Jis, tasai vėjas, švilpė lietuviams – mendrėms geraširdėms apie būtinumą patiems susiprasti ir kitiems padėti, kad susiprastų. Juozas palinko; tapo gilus tautininkas, lietuvybės mėgėjas ir mylėtojas. Bet per visą savo amžių bijojo tautininko vardo, kad tai nereikštų rusų, vokiečių ar lenkų apgadinto nacionalisto vardo.

Jis dirbo namie, sodžiuje tarpe jaunimo; saviškai išauklėjo, iš tėvų atsiėmęs, seselę Marcelią[1]; dirbo ir Kaune kunigų seminarijoje tarpe klierikų[2]. Dirbo priešingai nelemtos atminties inspektoriui, sulenkėjusiam latviui latgaliui Kriškijonui[3], bent dešimtį metų viešpatavusiam vyskupo Paliulionio vardu priešingai rektoriui A. Karosui[4]. Pavyzdinis klierikas, gabus, mokslus augintinis, taikus ir visų mylimas draugas, J. K. visai netikėtai gauna pasitraukti iš kelio lietuvių lenkintojui.

Pasitraukė. Betgi nepalūžo: ir toliau veikė sodžiuje, gyvenimu neapkartęs.

Atėjo 1905–6 metai, aldros metai. Papūtė demokratybės vėjai. Revoliucija laimėjo bent žmonių atstovavimą statmenų leidime; laimėjo pirmąją Rusijos dūmą, parlamento pavidalą. Zarasų

valsčiai įgaliojo Juozą Kubilių juos atstovauti. Juozas linko su demokratybės vėju: mielai prisiėmė antdedamas ant jo liaudies užtarytojo pareigas, šoko pildyti jų demokratingiausiu būdu, darbo žmonių partijoje, greta socialistų, bet ne socialistuose. Gerbdamas socialiąsias reformas, jis per visą savo amžių vengė socialisto vardo, kaip vengė ir nacionalisto.

Pirmoji dūma tepadirbėjo dvejetą mėnesių[5]. Nedaug laiko, bet kiek padaryta, ypač kiek žadėta!

Caras ją išvaikė. Dalis atstovų susileido ir, ranka pamoję, išvažinėjo. Dalis gi su dūmos pirmininku Muromcevu[6] nepasidavė. Išvažiavo į kaimynų suomių šalį, į Vypurius (Vyborgą) ir iš čia paleido protesto manifestą, šaukiantį priešintis[7].

Juozas Kubilius, dūmoje visą savo sielą dėjęs į žmonių teisių gynimo darbą, dedasi ir į Vypurių manifestą, iki galui neužsigindamas savo principų, aiškiai juos reikšdamas visai imperijai, idant ir visi pasigautų drąsumo stoti už tos pat laisvės principus.

Ne vieną parašą deda į manifestą, tik ir savo galvą: už atvirą prieštaravimą caro valdžiai ji nėkados neglostė, o anuo reakcijos laiku – juoba. Vypuriečiai laukė viena iš dveja: arba kad Rusijos piliečiai juos palaikys ir sukils, arba kad valdžia juos tuojau suims, ligi tik jie peržengs laisvos Suomijos sieną, ir išgabens juos į šiaurę, kur nuo šalčio kraujas gyslose stingsta.

Grįžta į Suomių vagzolą, visi pasiryžę kentėti už laisvę. Tik... nei tų piliečių, už kuriuos galvų guldyti ėjo (dabar tebebūta anksti!), nei tų valdžios gaudešių (jie tyčia nieko tučtuojau nedarė, nusimanydami ir paskui tai padarysią be trukšmo). Taip tatai smarkiai vypuriečių užtaisytas šūvis tuščiai praskambėjo į orą, ne valdžią šviežydamas, bet pačius vypuriečius. To smūgio Juozas Kubilius ir mirdamas neužmiršo.

– Miela būtų buvę kentėti ir net mirti, – sakydavo jis, – žinant, jog tai ne veltui. Tik jausti, jog tavo sielos, tavo apaštalystės visuomenė nepasergsti, tai virš žmogaus ištesėjimo.

Juozas klydo. Tie, į kurius buvo manifestas taikytas, valdžia, pasergėjo. Manifestininkus neva teisė, visus sutupdė į kalėjimus, atimdami iš jų ir tuos pačius likučius politikos teisių, kurių turėjo visi kiti piliečiai.

Juozas pasitraukė iš kelio valdžiai, taip pat nesulūžęs, neapkartęs, nenusiminęs.

Išėjęs iš kalėjimo, tuos pačius dūmos principus gina lietuvių laikraštyje. „Lietuvos ūkininke" paskelbia būtinumą visuomeninti caro, valdžios, vienuolynų ir dvasiškių žemes, atseit atimti iš jų ir atiduoti liaudžiai darbininkei[8].

Tai buvo pirmieji aiškūs Juozo žingsniai publicistikoje. Paskelbė raštu, skelbė ir gyvu žodžiu, daugiausia tarpe pačių lietuvių dvasiškių. Kun. Lad. Mironas[9] daug apie tai pasakytų. Užinteresuotoji lietuvių dalis, Kauno katalikų publicistai, šoko gintis neva nuo Lietuvos skaudėjo – Kubiliaus. Buvo gana klegesio ir įtarinėjimų, būk J. K. darbai esą paprastasis svietiškių antiklerikalizmas, kunigų nekentimas. Juozas gynės visai neesąs kunigų ėdikas, tik negalįs būti ir jų pataikūnas. Jei ko reikalauti, tai iš visų lygiai, be jokių privilegijų, tad ir iš Lietuvos dvasiškių, ne tik iš Rusijos popų. Tai būsią patiems lietuviams į sveikatą.

Dideliam kunigų šauksmui pakilus, J. K. pasitraukė ir jiems iš kelio, vėl nepalūžęs, neapkartęs. Liko ir toliau kunigų prietelius, nors tos pat nuomonės, jog kunigui vagoriauti nedera, jo dorai ir pačiam tarnavimui nesveika. Šiandei jau daug, daug pačių kunigų pasako tą patį, už ką kaltino J. Kubilių. Šiandien jie mato J. Kubiliaus reformomis gyvenimas statyta, ne griauta. Tuo jis kaip tik skyrėsi nuo socialistų, kurie visa, kas tik su reakcija rišasi, ne taiso, tik naikina. Taigi jis vengė antiklerikalo vardo.

Supratęs, kiek dar jam trūksta mokslo, J. K. specializuojasi ten pat Petrapilyje buhalterijoje; paskui Vilniuje praktikuoja žydų banke, nežmoniškai išnaudojamas (30 rb. už dienos ir vakaro darbus); užtat paskui savo žiniomis tarnauja pirmajam lietuvių bankui Vilniuje[10].

Ilgai stovėjo rusiškojo nihilizmo vėjuje. Ir su tuo linko. Tik neigiamumai jį vargino. Visus abejojimus jis perėjo ne pasyviai pasiduodamas, tik ieškodamas atsakų ir tiesos. Bulgakovas, Berdiajevas, Merežkovskis[11], rimtieji visuomenininkai, padėjo jam išbristi iš religinių ir visuomeninių abejonių.

Už tų jo mėgiamųjų autorių galvos draugai ir patį J. Kubilių buvo praminę „bogoiskateliu"[12]. Jis ir nesigynė. Daug skaitė,

daug mąstė ir su žinovais tarėsi. Žiūrėk „Vadove" gilumą ir nepaprastumą jo religinių užkliuvimų, kuriuos išpainioti mėgino prof. Pr. Būčys, nors nesuskubo į visa ką atsakyti.[13]

Nepalūžęs atsistojo ir to nėtikių vėjo lankstomas. Anaiptol, J. Kubilių tos kovos padarė protingai ištikimu krikščioniu, per savo kritikos koštuvą persikošusiu visus tikėjimo dalykus ir net savo tikėjimo ideologiją susidariusiu; ne dogmatizmo ideologiją, tik praktikinės dorybės. Katalikybę tuo atžvilgiu jis individualizavosi ar savo individualybę dėjo į katalikybę, tvirtindamas pamatinius veikiamosios gyvosios katalikybės pagrindus esant: teisingumą ir gailestingumą.

„Viltyje" skelbiamieji J. K. straipsniai rado daug širdingiausio pritarimo iš vienų, viltininkų, ir ko smarkiausio prieštaravimo iš kitų, „tikriakatalikių" kauniečių. Jie su katekizmėliais rankose kibo į kovą su tais, kurie neva nukrypo nuo dogmatinės ortodoksijos. „Kaltininkai" sakės nė nemaną krypti bent per vieną milimetrą, nes iš viso dogmatikos ir moralės turto gyvenimo reikalui teimą to, kas gyviausiai, realiausiai jaučiama praktikoje. Vis dėlto tikriakatalikiai Maliauskiai, Dambrauskai (net ne antraip) ir K° nušlavė viltininkus nuo „Vilties", pasiimdami ją į savo globą[14]. Ar paskui daugiau laimėjo katalikybei? Ne! Ne tik ne daugiau, net nė tiek, kiek buvo gera jai padarę Smetonai su Kubiliais.

Juozas Kubilius neapkartęs, nepalūžęs pasitraukė iš kelio ir kauniečiams. Petrapilyje vis labiau ima rūpintis aiškiai suformuluoti viltininkų politikos, tautybės, religijos, socialius ir ekonominius, švietimo ir kultūros dėsnius. To jo rūpesnio drauge su kitais viltininkais vaisiai – tai dabartinioji dešiniojo centro politikos partija – Tautos Pažanga, kurios J. Kubilius buvo pirmasai pirmininkas[15].

J. K. neilgai tedirbo plunksna, per 1910–1913 m. Kad nebūt buvęs pašalintas, būtų ir ilgiau padirbėjęs. Gaila paniekinto publicistinio jo talento. Jis nebuvo grafomanas, nerašė savimylai patenkinti, vardui išaukštinti. Raštu tai tesakė, kas jam pačiam buvo labai aišku, jau pamėgta, šventa, gyvenant pildytina, neapleistina. Klausimus tekėlė laiku ir reikalu. Užtat ką jau pasakė,

tai garsu skambėjo visoje lietuvių laikraštijoje. Paliko ir vėlesniems.

Juozo Kubiliaus žodis nesiskyrė nuo darbo. Gailestingumo pradas jį vertė būti ko plačiausiai tolerantu kitataučių ir kitokios nuomonės saviškių. Teisingumo pradas jam neleido nė diplomatijoje kriptelėti į šalį.

– Kad ir visą Lietuvos nepriklausomybę už tai laimėtume, nevalia Tautos Pažangos žmogui nė per nago juodymą daugiau ką vyriausybėms ir kitam kam pasakyti neg iš tikrųjų mumyse yra. Bliaga, humbugas, chlestakovščina[16] – ne mūsų įrankiai.

Neliuosas nuo žmoniškųjų silpnybių, žiūrėk, tačiau koks J. K. buvo nepapuvęs. Koks jis švarus, draugaudamas su mergaitėmis, „abliubenyčiomis"[17], pats juokdavos. Koks ne cinikas kalboje, nors ne bigotas, koks teisingas ir skrupuliatus sąskaitose ir svetimo turto eikvojime!

Dirbdamas Centraliniame komitete Lietuvių draugijos dėl karo nukentėjusiems šelpti[18], jis lyg šventą pareigą ėjo; dirbo tautos darbą, Lietuvos Tėvynės darbą kad reikia, ne kad už tai moka.

Vaduodamasis aukščiausiais moralybės pradais, Dievo garbę ir šlovę vykino per krikščionybę visų konfesijų. O jei buvo kuo paklydęs (kas gi neklydęs?) ar suklupęs, mokėjo ir tvarkytis, atgailoti. Su kun. Pr. Būčiu buvo atlikęs rekolekcijas. Sirgdamas bent triskart atgailos sakramento prašės, Švenčiausįjį didžiausia pagarba, pilnu tikėjimu priėmė. Ir džiaugės džiaugės tuo, spaudė man ranką, nušvitęs, kad visa tai jam parūpinau...

Tegu sau kauniečiai sako, kas jiems tinkama. Juozas Kubilius buvo tikras ir didis katalikas. Gyveno ir mirė sulyg Pažangos programos: „Religija jam gyvenant buvo tikrai pozityvus veiksnys; krikščionybės etikos principai – visų jo darbų doros matas".

Tešvietie jam dabar amžinoji šviesa, kaip pirma jis savo broliams tautiečiams švietė savo dorybe ir išmintimi![19]

NEKROLOGAS. Gimęs Aukštaičiuose. Mokės Mintaujos gimnazijoje ir Kauno kunigų seminarijoje. Didžiojo Lietuvių seimo Vilniuje dalyvis. Valstiečių atstovas pirmojoje Rusijos dūmoje,

Darbo žmonių partijos narys, Vypurio (Vyborgo) manifesto bendras, už tai kalėjęs. Paskui specialį mokslą išėjo Aukštuosiuose skaitliavimo kursuose, dirbo privačiame „Severname" komercijos banke ir Vilniaus Lietuvių sav. kredito draugijoje. Viltininkų srovės laikraštininkas, religinės ir socialios tiesos ieškotojas. Lietuvių draugijos dėl karo nukentėjusiems šelpti bendras, jos Centro komitetui pusiau perskilus, Petrapilio pusės prezidiumo narys – iždininkas. Viltininkų srovės Rusijoje Tautos Pažangos vardu atgaivintojas ir jos pirmininkas.

Mirė Petrapilyje Karo medicinos klinikoje 1917 m. kovo 4 d. 8 $^{1}/_{2}$ val. vak. Palaidotas ten pat Vyborgo šono kapuose kovo 6 d.

Gyvenimas margas, pačiam nabašninkui nei laimės, nei turtų nedavė. Lietuvių tauta Juozo Kubiliaus asmenyje turėjo labai gerą darbininką. Užtai neužmirštinas, jo „Viltininko mintys" įsidėmėtinos, jo pavyzdys sektinas.

BIOGRAFIJA. Juozas Kubilius buvo gimęs 1878 m. gruodžio mėn.[20] Tindžiulių kaime, Panemunėlio parapijoje (dabar Rokiškio ap.) iš Juozo Kubiliaus ir Marijonos Kubiliūtės iš to pat kaimo. Tėvai, nors vidutiniškai pasiturią ūkininkai, mokslų nebuvo ėję. Temokėjo skaityti ir pasirašyti, tačiau mokslo šviesos vertę gerai išmanė, ypač pati motina, ir savo Juzuką jau nuo šeštų metų pradėjo mokyti to laiko draudžiamojoje lietuviškoje mokykloje, būtent patys, namie, prie verpiamojo ratelio, o nuo septintų metų rusiškoje valsčiaus mokykloje.

Juzukas iš pat mažens buvo gabus ir mokslus. Tai išėjusį liaudies mokyklą tėvai, daugiau motinos pastangomis, įstatė į Mintaujos gimnaziją. Ten jis prasimokė 1892–96 m., bet buvo išmestas iš mokyklos drauge su kitais, kurie priešinosi rusų kalbai katalikų poteriuose. Kentėtojo už tikėjimą aureolė gaubė aštuoniolikos metų vaikiną ir sudarė jam pakenčiamą būklę pas tėvus. Nei tėvai, nei kaimynai neturėjo teisės badyti jį pirštais už tingėjimą, už apsileidimą, už veltui išeikvotą namų turtą ar už ką kita.

Juozas namie prabuvo dvejus metus, 1896–98, tačiau negaišuodamas: jis čia sudarė kaimo jaunimui slaptą mokyklą ir vakarais mokė jį, visus trobos langus užsidarinėjęs, kad maskolių

policija nepatirtų. Tačiau patyrė: namus iškrėtė, ištardė, pagrasė net kalėjimu, bet nieko bloga nepadarė. Juozas ir toliau mokė drąsiai ir atsidėjęs, bet laiką gaišo, o pelno iš to nebuvo.

Tad sumanė pauždarbiauti tuo pat mokymu kur kitur; 1898 m. apsiėmė kažin kokiam ponui B. Pasižymėjimų knygelėje Juozo neįsirašyta pilna jo pavardė. Užsidirbęs pinigų, ketino toliau mokytis savo ištesėjimu, nes tėvai esamu tuo laiku nusitiekimu nebeapsiėmė varžytis savo išlaidose jo naudai, jei neis kunigo keliu. Juozas, nejausdamas pašaukimo būti kunigu, į seminariją nėjo; bevelijo atsirasti Rygoje ir tenai rengtis brandos atestatui. Čia jis daug dirbo savo mokslui, daug skaitė, daug galvojo; matūros vis dėlto nepasiryžo gauti ir, po dvejeto metų viską metęs šalin, ėmė ir 1900 m. įstojo į Kauno kunigų seminariją. Pabuvus dvejus metus, inspektorius kan. Pr. Kriškijonas išbraukė jį iš dvasiškųjų auklėtinių.

Juozo Kubiliaus išbraukimas iš seminarijos padarė draugams gilaus įspūdžio. Juozas savo amžium ir gyvenimu buvo labiau brendęs neg kiti jo draugai jaunikliai; buvo ramus ir visai korektingas klierikas; vieną tereiškė stačiai ir nepermaldaujamai – priešingą lenkui vicerektoriui lietuviškumą. Kiti sakė čia buvęs tik nesusipratimas; girdi, norėta pašalinti jo bendravardis, mažiau už jį vertas. O dar kiti, kad tikruosius motyvus tenusimanė pats Juozas: jis visai nesiskundė savo atstatymu, kaip kitą kartą ir Antanas Kaupas[21].

J. Kubilius vėl ima dirbti savo mokslui. Dabar daug sparčiau, seminarijoje gavęs į tai gerą impulsą. Bet laikai buvo neramūs, kliudė sau dirbti: čia karas su japonais prasidėjo, čia 1904 metų pradžioje maskoliai lotyniškas raides lietuviškuose raštuose reabilitavo, čia prasidėjo revoliucinis bruzdėjimas visame Pabaltijyje, ypač Latvijoje, čia Lietuvos padangėje pasirodė naujas asmuo, apgaubtas romantinio patriotizmo aureole, – Jonas Basanavičius.

Juozas buvo pažangus vyras, gerai išmokslintas, daug ko nusimanąs ir – karštas. Jis seniai buvo žymus gimtoje savo apylinkėje. Tai J. Basanavičiui pašaukus lietuvius į seimą Vilniun, Nemunėlio valsčiai nieko prašmatnesnio neturėjo pasiųsti kaip

tik Tindžiulių Kubilių. Tuo pat sumetimu ir visi rokiškėnai ar zarasėnai išsirinko jį rinkiku į pirmąją Rusijos valstybės dūmą (parlamentą), o rinkikai pažymėjo jį atstovu[22].

Pirmoji dūma to laiko Rusijos valdžiai pasirodė per daug revoliucinė. Kubilius buvo Darbo Žmonių partijoje, vadinas, kairėje pusėje. Tai su kairiaisiais išvažiavo ir į Finliandiją, pabaigti Dūmos posėdžio, valdžios liepos 8(21) d. pertraukto Petrapilyje. Pasirašė „Vyborgo atsišaukimą" kelti revoliuciją vardan pažangiųjų reformų ir gavo su kitais visais pasirašiusiais tris mėnesius kalėjimo.

Troškus vasaros metu kalėjimo oras, menkas valgis gerokai jam susilpnino sveikatą. Išėjęs iš kalėjimo, gavo porą mėnesių namie silsėtis. Paskui įstojo bendradarbiu į „Lietuvos Ūkininko" redakciją, ypač smarkiai pareikšdamas čia „darbiečio" nuotaiką. Tačiau ne asmeniniais sumetimais, tik aukštesniais, kokių buvo laikytasi darant Vyborgo rezoliucijas ir kokios praktikos buvo įsigyta būsimiems rinkimams į antrą dūmą. Straipsnyje „Koksai turėtų būti mūsų atstovas" Kubilius sako jį turint būti mokytą, pažįstantį Lietuvos reikalus, kad jam rūpėtų darbo žmonės (dvarininkams, kunigams jie nerūpį), kad būtų iškalbingas, taktingas, mandagus, apsukrus, kad visi atstovai sudarytų atskirą lietuvių būrelį, kad būtų solidarus su kitais tokiais pat atstovais, pasiryžęs kovoti su valdžia dėl sąžinės laisvės. Kunigai atstovais netinką, jiems žemės nereikią; turimoji be atlyginimo turinti būti pavesta bežemiams.

Lyginant Juozo Kubiliaus nuotaiką, kada jis buvo valstiečių, atseit mažažemių ūkininkų (įskaitant į tai visus kaimiečius) atstovas ir gynė vien tik jų daugiausia ekonominius reikalus ir nuotaiką, kuri paskui po kelerių metų pasireiškė, stojus jam į viltininkų būrį, lengva pasergėti geroko skirtumo. Buvusius jo bendradarbius kairiuosius tai piktino. O J. Kubilius aiškinosi nuo demokratų buvę jam piga atstoti, nes prie jų buvęs tik prišlijęs dėl jų takto, ne dėl ideologijos. Jis visados buvo aiškus tautininkas.

Dabar pradėjo jam rūpėti ir tikybos dalykai. Buvimas kunigų seminarijoje jam nepraėjo veltui. Jis imasi ir toliau studijuoti

teologijos mokslus. Perskaito ką tik radęs apologetikos srityje lietuviškai, lenkiškai ir rusiškai ir ima sąmoningai glaustis prie apologeto prof. kun. Pr. Būčio ir rusų profesorių, ieškančių amžinosios tiesos, Berdiajevo ir k. Drauge su religine jų ideologija Kubilius pasisavina ir visą vadinamųjų „vechininkų" („Vechi" – gairės)[23] ideologiją. Dabar jau buvo piga nukrypti į viltininkus, ir jis, negavęs vietos demokratų laikraščiuose skelbti savo religinėms idėjoms, kreipėsi į „Viltį". „Viltis" buvo tos pat krypties; Vilniškis[24] (redaktorius Antanas Smetona) tai seniai reiškė. Tad mielai priėmė Kubilių artimuoju savo bendradarbiu, nėmaž nevaržydamas jo reikšti savo nuomones ir principus. „Tikybos dalykai man rūpi. Aš norėčiau juos sau kaip reikiant išsiaiškinti... Aš matau, kad tai svarbiausias žmogaus gyvenimo dalykas, nuo kurio pridera visa jo veikimo pakraipa",[25] – sakos savo mokytojui prof. Būčiui.

Pr. Būčio atsakymais į jo abejojimus J. Kubilius patenkintas. Buvęs nutolęs nuo Bažnyčios, dabar drauge su kitais viltininkais atlieka rekolekcijas pas kun. Maciejauskį[26], paskui pas kun. Būčį ir tampa vėl praktikuojančiu kataliku, jau giliai įsitikinusiu, kad teisybę rado ir daugiau jam nebėra kuo sielotis.

Demokratų ideologijos pagrindui – materializmui, pozityvizmui J. Kubilius niekados nepritarė. „Man regėjos, kad tikyba yra geriausia žmogaus sielos dalelė. Bet katalikybėj man tuomet nepatikdavo politika". Katalikų politikavimą ir paskui neigė. Tai privedė jį prie ginčų su ateitininkais ir su jų globėjais: kun. Dambrausku, „Draugijos" redaktorium, ir kun. Staugaičiu-Meškum, „Vadovo" redaktorium, kun. Vaitkum, jo bendradarbiu, ir studentu L. Bistru[27]. Ginčas pagaliau įgijo aštrių formų. Aš tai laikau minusu minėtiesiems kunigams. J. Kubilius griežtai neprisidavė esąs ir norįs būti neištikimas katalikų dogmatams, siekiąs tik praktiško jų pritaikinimo gyvenimui, praktikuojant teisingumo ir gailestingumo pradus. Antroji pusė vis kreipė klausimą į teoretinę pusę ir Juozą dirbtinai darė neištikimą katalikybei.

Kivirčai pasibaigė Dambrausko–Maliausko–Dovydaičio coup d'état[28] – atėmimu „Vilties" iš Smetonos–Kubiliaus ir K° rankų ir pavedimu jos krikščionims demokratams. Žygis netikslus ir

nereikalingas. Geriau būt buvę, kad Dovydaitis, kaip ir Kubilius, būtų įėję į koaliciją ir taip padaręs savo įtaką. „Viltis" būtų iki šiol katalikus jungusi, ne skaldžiusi. Na, faktas įvyko. O man taip gražu būt buvę, kad mokytieji mūsų teologai būtų maloniai pagloboję pirmąjį pasaulietį, kuriam ypatingai buvo parūpę tikėjimo klausimai.

J. Kubilius nebuvo priešininkas nė ateitininkų, tik jų suprovokuotas patarti, kad tobulintis pradėtų patys nuo savęs, o kitus („Viltį") tobulinti jau paskui imtųsi.

Koks J. Kubilius pastovus buvo laikytis lietuviško katalikiško kaimo tradicijų, įrodo ir jo santykiai su Pranu Vilūnu[29], vienu kursu vyresniu už jį klieriku, paskui kunigu. Tai buvo gabus, darbštus žingeida, labai menku pasiruošimu. Toks tokį surado. Abudu papildinėjo savo žinias, abudu neramūs, jaučią daug klausimų neatsakytų. Tiesos ir teisybės ieškodami, siekė giliau, nesitenkino paprastumais. Vilūnas tyrė daugiau socialinės ekonomijos klausimus, kol galop išvirto iš kunigų, tapo bolševikas ir socialrevoliucionierius; kalėjo, paskui emigravo ir šiandien esamosios Lietuvos vyriausybės priešas. Kubilius daugiau domėjos filosofijos, sugrįžo prie Katalikų Bažnyčios, nuo kurios buvo kuriam neilgam laikui nutolęs, ir išliko gilus patriotas. Kubilius ir Vilūnas ilgai buvo neperskiriamu draugu, tačiau ėmus vis aiškiau reikštis Vilūno nuotaikai, Kubilius ėmė šalti, o kai patyrė Vilūną ateistu tapus ir visai nutraukė su juo santykius. Kubilius galvojo ne mažiau už Vilūną, bet abstrakčiau; buvo humanistinės nuotaikos; Dievo buvimo ir jo pasireiškimo klausimai jam sopėte sopėjo, tai ir luomus taikinti norėjo dieviškai, krikščioniškai, meiliškai, ne grynai cicilikiškai, sausai teisingai... Kubilius liko sau su visomis katalikiško lietuviško kaimo tradicijomis.

Bet reikėjo gyventi. Buvo gudrus, o reikėjo būti ir praktišku. Tai įstojo Petrapilyje į aukštuosius skaičiavimo kursus. Išėjęs juos, gavo menkai užmokamą ir labai sunkią vietą žydų „Severname banke": už 30 rub. gaudavo dirbti keliolika valandų, dieną ir vakarą. Nesiskundė, dirbo stebėtinai kantriai ir sąžiniškai. Padėtis pagerėjo, kai įsisteigė Vilniaus Lietuvių savitarpio kredito draugija, ir Kubilius rados jos buhalteriu.

Prasidėjo didysis karas. Vokiečiams vis giliau brendant į Lietuvą, pasiliejo išeivių upė: Rusija paplūdo lietuviais, teko jie ten tvarkyti, dalis vilniečių inteligentų nutarė vykti į Petrapilį, dalis palikti. J. Kubilius nusimanė Vilniuje daugiau būsiąs naudingas ir nė už ką nenorėjo išvažiuoti. Tik Centralinio komiteto nukentėjusiems dėl karo šelpti liepiamas paskutiniu traukiniu išvažiavo antroje pusėje komiteto kasininkauti. Petrapilyje dirbo atsidėjęs, be atilsio, dieną ir naktį. Bet 1916 m. ūmai apalpo, sveikata ėmė silpnėti. Trejetą mėnesių pabuvo Suomių Terijokuose[30]; nepagrėjo. Tada C. Komiteto nutarimu aš jį išvežiau į savąją, C. Komiteto įsigytąją sanatoriją Krymo Jaltoje. Čia pasitaisė, gavo 26 svarus svorio; bet vos sugrįžo į šaltą šiaurę, kaip svoris ūmai ėmė nukristi, lyso tirpo čia pat akyse. 1917 m. vasario 24 d. jau nebekėlė iš lovos – pasileido kraujas per burną. Vasario 27 d. nugabenome į Karo akademijos ligoninę. Čia aptiko kažin kokią retą Vergofovo[31] (?) vardu pavadintą ligą, vos antrą atsitikimą Petrapilyje.

Jau vos bepakalbėdamas, vis dar rūpinosi Komiteto reikalais ir prasidedančia revoliucija. „Žmonės kovoja su caru, o aš su mirtimi", – liūdnai kalbėjo ir nusišypsojo patenkintas, kai paskelbiau jam carą jau atsistatydinus, politikos nelaisvius išsivadavus. Ir vėl temo veidas: „O dabar kas bus?.." Jis nujautė anarchiją. Ir vėl raminos nujautimu, kad bent „Lietuvai užtekės saulė; tiek metų kentėjusiems svetimą jungą lietuviams pašvies laisvės šviesa, dėl kurios žuvo ir kalėjimuose puvo tiek kovotojų... Tik man nebelemta to pamatyti... Dar labai norėčiau grįžti į laisvą Vilnių, į nepriklausomą Lietuvą... Gaili draugų, namiškių; dar norėtųsi pasimatyti... Jūs vieni begrįšite Vilniun, aš jau čia pasiliksiu Petrapilyje... Grįžę Lietuvon, darbuokitės Tėvynės ir žmonijos gerovei ir manęs neužmirškite... Ir aš jūsų neužmiršiu – visuomet su jumis būsiu..." Bekalbėdamas ir pasiskyrė su šiuo pasauliu 1917 m. kovo 4 d. $8^1/_2$ val. vakaro.

Aš Juozui laiku pasakiau jo sveikatą esant blogą ir reikiant apsirūpint šv. Sakramentais. Iš pradžių nenorėjo tuo patikėti. Bet kai aš griežtai tariau: to reikalauja mūsų gi suplanuotoji Tautos Pažanga, kad būtume aiškūs ir konsekventingi krikščionys, pa-

prašė atvesti kunigą. Kunigą gavau šv. Kotrynoje[32]; bet komunikacijos nebebuvo jokios, o pasnigo giliai. Tai abudu gavome ar ne keturius kilometrus pėsti klampoti per kažkokius didžiausius tuščius plecius – Marso lauką ar ką ten, nebeatmenu. Paskui dar kartą paprašė jo paklausyti ir šv. Sakramentą atnešti. Tai jau aš padariau. Mirė kaip tikras katalikas ir liko visiems tautininkams pavyzdys.

RAŠTAI CHRONOLOGIŠKAI

„LIETUVOS ŪKININKAS"

1906 m. 1. Nr. 33. Buvusiojo Lietuvos atstovo pranešimas.
2. – 57. Koksai turėtų būti mūsų krašto atstovas.
3. – 61, 62. Dar apie atstovų rinkimą.
4. – 61. Lietuvos dvarininkai ruošias.
1907 m. 5. – 2. Ką daryti?..
6. – 14. „Lietuvių kuopa" pirmojoj Dūmoj.
1908 m. 7. – 2. Kalba teisiant vyborgiečius.

„VADOVAS"

1910 m. 8. Laiškai į prof. Būčį.

„LIETUVOS ŽINIOS"

1910 m. 9. – 23. Dėliai tikinčiosios inteligentijos.

„VILTIS"

1910 m. 8. Nr. 42. Dėl tikybos reikalingumo.
9. – 44. Artabano dovanos.
10. – 147. Argi čia „putros virimas".
1911 m. 11. – 7. Kokios gi mums taktikos laikyties.
12. – 16. Dėl kovos su klerikalizmu.
13. – 21. Dėl tikybos laisvės.
14. – 30. Kiek pirmeiviai protu gyvena.
15. – 31. Pirmeivių bešališkumas ir tolerancija.
16. – 33. Dėl minties liuosybės varžymo ir tolerancijos.
17. – 34. Kodėl aš atstojau nuo pirmeivių.
18. – 38. Kas yra dvasios vergas.
19. – 39. Irgi polemikos įrankis!

20. – 58. Ar gali lietuviai pasitikėti lenkais demokratais.
21. – 81. Ar mūsų pirmeiviai nekovoja su tikyba.
22. – 141. Reikia rinkti valsčiaus rinktiniais susipratusius vyrus.
23. – 144. Ar šokti advente ir gavėnioj?
1912 m. 24. – 35. Dėl mūsų pirmeivių principų.
25. – 36. Kristaus prisikėlimas ir mūsų laikai.
26. – 39. Iš vokiečių katalikų gyvenimo.
27. – 52. Argi tas pats?
28. – 65. Dėl Čenstakavos kelionės.
29. – 66. Ar sunaikintoji „Kova" prieštaravo etikai?
30. – 69. Lietuvių atstovų spalvotumas.
31. – 77. Kas Katalikų Bažnyčioje reformuojama.
32. – 78. Dar dėl Mokslo Draugijos paskaitų.
33. – 81. Atsakymas p. P. Leonui.
34. – 87. Lenkų laikraščiai ir Vilniaus seminarija.
35. – 90. Kas čia kaltas?
36. – 94. Dėl Rodūnės lietuvių nuoskaudos.
37. – 98. Komisijos protokolo falsifikacija.
38. – 105. Atsakymas į kun. Rektoriaus Ušilos laišką.
39. – 111. Pirmeiviai ir Dūmos rinkimai.
40. – 112. Bulota ir Dūmos rinkimai.
41. – 120. Baigiantis rinkimams.
42. – 122. Pavojus Kauno gubernijos rinkimams.
43. – 128. Kauno gubernijos rinkimai.
44. – 131. Dėl Kauno gubernijos Dūmos rinkimų.
45. – 135. Reikia organizuoties.
46. – 138. Dar dėl misijų šelpimo reikalo.
47. – 138. Mūsų cincinato žygiai.
1913 m. 48. – 24. Dėl katalikiškojo veikimo.
49. – 33. Atsakymas [Bistrui].
50. – 34. Dėl takto.
51. – 37. Tautybė ir dora.
52. – 45. Atsakymas p. A. Jakštui.
53. – 56. Ateitininkai ir katalikų darbavimasis.
54. – 63. – 64. Dėl tariamojo p. Jakšto subjektyvizmo.

55. – 80. – 1. Iš didelio rašto išėjo iš krašto.
56. – 90. Pirmeivių apaštalai.
57. – 90. Irgi dėl principų.
58. – 91. Dėl paklusnumo dvasinei vyresnybei.
59. – 93. Kas teisybė, tai ne melas ir ne šmeižtas.
60. – 95. Argi tai patarimas?
61. – 96. Lietuvių Mokslo Draugijos įgaliotiniai Amerikoje.
62. – 116. Mūsų politikanai.

SOSTINĖ – NATŪRALUS PADARAS

Šv. Rašte ar Talmude, nebežinau, esą pasakyta vadams: „Nebūkite kaip šunes". Ilgai nežinota, kaip aiškinti šitas labai jau nepanašus panašumas. Pagaliau atsigodota, kad šuo visados bėga pirma savo šeimininko; rodytųs, kad šeimininkas seka paskui savo šunį; o čia šuva vis dairos: kuriuo pasuks šeimininkas, ten ir jis bėgs.

Sąmojingas palyginimas, gilus pasergėjimas. Aš jį noriu pritaikinti valdžioms ir valdovams. Sakome, valdovai, asmens sudarą istoriją, tautų ir valstybių likimą. Bet iš tikrųjų tautos evoliucijos keliais keičias, ir iš jų valstybės išsivynioja; tautos vadai tik dairos, kas čia darosi, daro taip, kaip jaučiamoji pajėga linksta. Patariama vadams, kad jie nebūtų kaip šunes, kad sava valia, savo išmanymu elgtųsi, o ne kaip „minia" jiems diktuoja. Bet tai veltui. Gali būti vadas gabus ir padaryti daug gera savo tautai; tačiau tas tikrasis gerumas pareis nuo jo jautrumo atspėti istorinį savo žmonių likimą ir su laiku pasikeičiančią jų dvasią.

Istorijoje, pažangoje nieko nėra savavališka ar vienavališka. Sakyčiau, net ir technikoje: ir elektrai ar radijui žmonės turi pirma patys pribręsti, kad galėtų jau duoti išradėjus Markonius ar j. p.[1] Jie ne išradėjai; jie tik pareiškėjai. Politikoje taip pat. Joks Napoleonas iš zulusų nesudarys Vokiečiams lygios valstybės. Bet ir vokiečiams savu, reikiamu laiku ateina Bismarkai ir

Štrezemanai[2]. Gali atsirasti išdėlių. Jie pridaro daug triukšmo, nubrenda didelius tolius ir pasako: visa tai mano, visa tai viena. O praeina kiek laiko, ir didis vienetas iškrypsta dalimis į visas šalis, katras sau, mažesniais vienetais. Nieko negali padaryti nenatūraliai, vienodai, tiesiai, kaip priversti vandenį, kad jis nevingiotai, tiesių tiesiai tekėtų: jis teka suktai ir rausia krantus. Politikos genijai tik tie, kuriems Dievo duota justi istorinė (buvusi, ne būsima) tautos kryptis ir dabartinė nuotaika.

Taip istorijos dalykams žiūrėdami į akis, nujau, bene pasakome ir mūsų politikos genijus dalim tebuvus didvyrius, tam kartui teįsikišusius į tolimųjų kaimynų reikalus, kai vieni, netvarkoje būdami, patys prašės, kad juos sutvarkytų, ar kiti, baiėje būdami, kad apgintų (gudus, ukrainiečius nuo totorių). Tai buvo graži ir kilni rolė. Bet ją pavaidinus, derėjo tolimesnius planus daryti, atsiremiant vien tik tos vienos grupės žmonių, kurie tos pačios nuotaikos. Tada jų veikalas būtų buvęs patvaresnis.

Girdime aimanojant, kodėl Gediminas, Vytautas ir k. mūsų politikos genijai nesudarė tautinės lietuvių valstybės. Tai ką padarysi? Reikia sutikti arba juos buvus ne per didžiausius genijus, arba dar nebuvus iš ko sudaryti tokia valstybė. Miela ne miela, o pripažinti reikia. Politinei kūrybai nedaugingos lietuvių tautos jau būta visai pribrendusios; ji davė eilių eiles vadų, kurie reiškė ir vykino savo tautos genijų; jie sugebėjo organizuoti labai plačias sritis, labai daugingus gyventojus, duoti jiems įstatymus. Juk faktas, kad tik Lietuva tesudarė savo teisių kodeksą, Lietuvos Statutą, o Lenkija nesusidarė savo Koronoje jokio statuto ir naudojos tik privatiniu rinkimu palaidų įstatymų (Volumina Legum)[3]. Tačiau aniems laikams būta reikalinga daugiau skaičium neg kultūra pajėgios valstybės. Ir tam reikalui mūsų kunigaikščiai buvo pribrendę, tik tauta skaičium nepajėgi.

Lietuvos Kunigaikštija tad tebuvo dvasia lietuviška, nors kūnu gudiškai rusiška. (Ruś–Ukraina[4] skirtina nuo dabartinės Rusijos, pirmiau to vardo visai neturėjusios). Įstatymai lietuviški, valdymas lietuviškas ir, tai pažymėtina, iš lietuviško centro. Lietuviškai–gudiškai–rusiškai valstybei sostinė – centras buvo *Vilnius*.

Mano išmanymu, niekas taip stipriai nepabrėžia lietuviškumo „Litovsko-Ruskavo gosudarstva"[5] kaip jos lietuviška sostinė. Vilniaus apylinkę tik vėlesniais laikais apgulė gudai, sugudindami lietuvius; kiek senėliau visos apylinkės būta visiškai lietuviškos; tai liudija visi iki šiam laikui išlikę geografiškieji ir miesto dalių vardai. Apie juos buvo „Mūsų Vilniuje" kalbėta[6]. Lietuviai kunigaikščiai *namie* tegalėjo būti tvirti; svetimiems valdyti tikrų, ištikimų kunigaikščių dvasios administratorių tegalėjo rasti tarpe savųjų, *namie,* ne tarp svetimųjų tautų, kad ir bendrų piliečių. Lietuvių tauta tokiu būdu mokėjo brangią ir gausią duoklę žmonijai, kultūrą nešdama labai dideliam kraštui nuo Baltijos iki Juodųjų jūrių. „Lietuviškos Rusios" lopšys buvo „Šventojoje Raguvoje", slėnelyje Neries ir Vileikos santeklyje, lenkų paskui vadintoje „Dolina Świętoroga"[7], kur Gedimino pilis.

Vilnius pasidarė pačios didžiosios anais laikais Europos valstybės – Lietuvos mechaniškai visuomenišku dėsniu: kur daug, prisideda; rusiškai: k bolšemu priložitsia. Lietuvoje susikaupusi valstybinė dvasia kaip magnitas sutraukė į sau visa, kas tik valstybei derėjo iš visų plačiųjų provincijų.

Mes ir čia pasakome – Gedimino genijus sugebėjo rasti tokią tinkamą vietą plačios valstybės centrui. Ir vėl tokia pat klaida, kaip sakant apie pačios valstybės sudarymą. Ne atskiras žmogus parenka valstybės centrą ir pats ten savo sostą įsisteigia, bet ta pati tauta, tie patys amžinieji evoliucijos dėsniai, kuriems tautos vadai tėra paklusnūs įrankiai. Mėginimų fiksuoti valstybės centrą buvo daug. Istorija kalba apie Borutą, Naujapilį, Uteną, Trakus[8]. Kitur net milžiniškos gintuvės buvo pastatytos. O kas iš jų beliko? Kartais nė tikros vietos nebeatspėjame, ar tai buvo kur Raseinių ar panerių krašte. Atskiri valdovai ilgai bandė, kur pastoviau bus įkūrus sostinė. Kur nebuvo pastovu, ten ir neįsigyveno. Kai galų gale aptiko natūralųjį valstybei centrą, ten tvirtai įsigyveno: Vilniui jau septintas šimtas metų. Bandė Vytautas kitur sudaryti centrą – Lucke, ten arčiau Galicijos, arčiau Juodųjų jūrių. Ten ir visos Europos valdovus susikvietė jo karalium darytų[9]. Vilnius – sostinė nė nekrust, ir iš Lucko tiek teliko, kiek ir iš Naujapilio ar net Trakų – vien apleisti griuvėsiai.

Vytauto Didžiojo Luckas lygu Petro Didžiojo Petrapilis: užsimetė ir pasidarė juos sau buveinę, vietą savo sostui. Carai per du šimtu metų sėdėjo Petrapily. O Maskva, kaip buvo Rusijos sostinė, taip ir paliko ji, ne Petrapilis.

Valstybės sostinę aš vaizduojuos kaip kokią natūraliai slesną vietą, kur iš visų šonų gauna natūraliai tekėti visi vandens ir sudaryti ežerą. Pamėgink jį išsekinti. Nuleisi vieną vandenį, jis pritekės kito ir vėl drėkins apylinkę ir vėl dabins ją savo žydrumu ir išdaigintų želmenų žaliumu. Kaunas – Luckas, tik laikinas, jis jokiu būdu neatstos Vilniaus – sostinės natūralumo. Kaunas – Petrapilis, geografiškąja savo padėtimi skirtas pirklybai, strategijai, ne širdies, ne smegenų rolei, kad kraują ir dvasią iš savęs kvėptų visam valstybės organizmui. Ag Kaunas jau buvo Vytauto sostinė, kaip ir Trakai, vis dėlto santarvių darytų Vytautas važiavo Vilniun. Kas gi šiandien gali pasakyti Nepriklausomą Lietuvos valstybę būtų buvę galima paskelbti iš Kauno, iš Šiaulių ar iš Rokiškio? Nepriklausomybės šūkį šūktelėti tegalėjo iš Gedimino pilies Vilniaus Vilkas.

Ar dabartiniai Vilniaus okupantai, kurie jį smaugte smaugia, kurie neduoda jam atsidvėsti, taip ir mano – pasmaugsią Lietuvos sostinę? Ne! Amžindien, ne! Ir lenkai jaučia po savo letena tebesant gyvą geografišką ir sociališką organizmą, kuriam, vokiškai vadinant, Hinterland[10], yra visa Lietuva. Tik kai mes manome sostinę turint sugrįžti į valstybę, lenkai mano antraip – valstybę privalant sugrįžti į savo sostinę. Tegu sau būtų ir taip. Mums vis viena, bet tik nepriklausomiems. Vis tiek lenkai Lietuvos nebenutekins į Varšuvą, jei nuo Vytauto mirties nenutekino. Tuščios pastangos lietuvių tautinės dvasios ežerą Vilnių pavaryti aukštyn į kalną, į svetimybę. Tuščios pastangos Vilniją padaryti Varsovija, kaip Minskiją padaryti Moskovija[11], o Kijeviją ar Lvoviją – Varsovija.

Geologai yra patyrę, kad dirbtinai kiton vagon nutekinta upė turi tendencijos grįžti į pirmykštę vagą; statyk, nestatyk jai pylimus, ji per ilga ten grįš. Nenusiminkime ir mes, lietuviai: mes tebekrypstame į Vilnių ir ten atsirasime. Prieš gamtą nepaveiks jokia galybė. Vilnius natūraliai buvo mūsų ir bus.

VYTAUTO DIDŽIOJO TILTO PAŠVENTINIMO PROGA

Kan. Tumo kalba

„Malonėk, Visagali amžinasis Dieve, iš dangaus atsiųsti savo Angelą saugotų ir gintų šito tilto ir visų, kurie per jį eis ir išeis" (Rituale)[1].

Malonėk palaiminti visą mūsų kraštą Lietuvą ir pačią jos valdovo Vytauto Didžiojo būstinę – Kauno miestą!

Tegu niekas nedrįsta į jį įeiti, kurių širdyse yra blogų norų.

Rimties Karaliau, nuramink mūsų aistras arba pakreipk jas į ramios kultūros darbą!

Matai, mes vos vos statomės savo Tėvynę. Sunku mums tesėti pačiai būtinajai pradžiai, bet jei ir tą pradžią kas irdins, visai nieko nesukursime.

Tavo Apvaizda tepavelijie mums vilčių kupiną mūsų dabartį sumegzti su tauria ir garbinga mūsų praeitim.

Tu gi pats davei mums turiningą istorinę tradiciją: ji mus išauklėjo nepriklausomus.

Tu esi davęs mums valdovą – apaštalą Vytautą Aleksandrą: jo valstybinėmis tradicijomis tebesame politiškai gyvi.

Jo vardu dabar štai prasimanėm šį kuklų mūsų pastatą: pirmai pradžiai jo jubiliejaus metų[2] daugiau nė netesėjome.

Bet lieka visi metai jo garbei papildyti: jis vertas to, ir Kaunas jam daug dar kaltas.

Vytauto tradicija – didysis devynių šimtų metų senio Kauno[3] papuošimas.

Jo dvasios pilnas mūsų miestas: teesie pilnos ir mūsų širdys.

Iš jo senapilės antai paneryje, iš jo bažnyčios šitai panemunėje teberyškėja mum Vytauto Aleksandro testamentas.

„Aš, krikščionybės apaštalas Lietuvoje, pabaigiau ją tuo sumegzti su Vakarų Europa; jūs, dabartiniai mano miesto tėvai ir mano tėvo Kęstučio tėvainystės Valdovai, nebeatsilikite nuo Europos.

Brangius senovinius indus laikome meniškai papuoštose dėžėse ir indaujose: brangios valstybinės mano tradicijos teesie gyvos menais sukultūrintame Kaune.

Didžiuokitės, kad esate senos valstybės piliečiai, bet dėkite ir savo pastangų, kad mokslais ir menais spindėtumėte.

Aš, Vytautas, su savo Taryba, tebeesu jūsų Prezidentūroje ir Ministerių Kabinete; ir dėja tam, kas mūsų išsižadės: tas savo paties brangenybę Nemune paskandins.

Naujųjų laikų dalykai testojie šalia manęs: istorijos etapai tęsiasi kaip siūlas iš kamuolio, o ne susibeda kaip basliai į žemę.

Penkių šimtų metų savo evoliuciją apsikepurėkite dvidešimtuoju amžium.

Aš esu jūsų kultūros pagrindas, o ne jos pažangos trukdytojas.

Tarp mūsų pusė tūkstančio metų: aš viename gale, mano Burmistras[4] su miesto valdyba antrame gale, bet mes susisiekiame.

Ačiū tau, Kaune, sveikas pradėjęs mano jubiliejų: tu ir pabaik jį atidengimu svieto akims mano senapilės liekanų.

Aš ten sargyboje stovėsiu, kad tu, Kauno miesto valdyba, kilnioje savo rotušėje nepamirštumei iš kur dygus.

Tu – tik mano lietuviškos būstinės saugotoja, kaip aš buvau lietuviško tavo krašto nepriklausomybės saugotojas.

Antai Nemunas ir panemunės, Neris ir paneriai kelia savo balsą: jie kelia savo bangas labiau ūžiančias Lietuvos garbe nekaip tolimesnieji tavo priešininkai.

Nebūkite bailūs dėl savo ateities: praeitis jus išvaduos.

Ne aš reikalingas, kad jūs savo miesto dalis – bažnyčią, senapilės skverą, kalną, prospektą, priemiestį – mano vardu šauktumėte, tik kad jūsų pačių lietuviškos širdys tuo atsigaivintų.

Virš visų mūsų karaliauja Dievas, apsivilkęs gražuma ir galybe: jis palaimins teisingus jūsų siekimus, kas tikrai jūsų.

Man Jis davė Nepriklausomą Valstybę ir Žalgirį, jums pridės ir Vilnių".

Didysis Vytaute – Pavyzdy! Mes tebegirdime tavo balsą iš senapilės, tebesuprantame tavo siekimus ir pasiryžę esame vykinti tavo testamentą.

Tik tegu mums padeda Dievas! Amen.

ATSAKYMAS Į „SEKMADIENIO" ANKETĄ „ŽYMŪS ASMENS APIE „SEKMADIENĮ"

„Sekmadienio"[1] turiniui nieko prikišti negalima, gal kartais ir pasitaiko išsišokimo, bet didelių blogybių nesimato. Tačiau išorinė pusė – tai skandalas. Korektūra menka ir sulankstymas nedovanotinas. Tai elementariniai estetikos dėsniai, kad to nebūtų. Nors ir lengvo žanro laikraštis, bet anaiptol nenumeti tai dienai. Pavyzdžiui, aš renku visą „Sekmadienio" komplektą vienai bibliotekai. „Sekmadienio" lektūra ne man, bet neišsilaikai neskaitęs, o ypatingai dėl to, kad yra daug nepasenusių žinių. O kas pirmas paduoda naujesnę žinią – tas geresnis. Šaržas geras dalykas, ir ypatingai „Sekmadienį" puošia šaržas. Buvo keletas labai vykusių. Turime keletą pavyzdžių (ne pas mus, žinoma, bet užsieny), kai sąmojinga karikatūra pakelia net laikraščio tiražą.

PAS GEDIMINO KAVALIERIŲ MINTAUJOJE

Šeštą valandą vakaro, pasibaigus priešpiečiams pas Lietuvos pasiuntinį ir įgaliotą ministerį p. Dailidę[1] (Žr. „L. A." 47 nr.[2]), kur nepaprastą malonumą rodė p. Dailidienė, dalį svečių su pačiu p. ministeriu Dailide solenizantai pasiėmė pietų į Mintaują.

Iš Rygos į Mintaują 40 kilometrų valandą važiuoti itin geru plentu. Mintauja-Jelgava dabar pavirtusi Rygos priemiesčiu. Tarp jų kursuoja 15 keleivinių traukinių ir 50 autobusų. Daug kas gyvena Mintaujoje, o tarnauja Rygoje, kasdien labai pigiai važinėdami. Autobusai pigiau veža negu traukiniai.

Devintą valandą (Latvijoje tai dešimta) papietavus, prie monsinjoro Kazimiero Jasėno klebonijos atėjo gimnazistai su fakelais ir išsikvietė į vaikštynes. Turėjo tai reikšti garbę Lietuvos Prezidento delegatui kan. Tumui, Lietuvos ministeriui Dailidei ir

savo kolegijos pagerbtiems nariams. Devintą valandą Mintauja „nebegyva“, ir fakelcūgui[4] su orkestra teko gerokai ji patramenti. Fakelcūgai Latviuose paprasta iškilmių dalis, kai norima kas pagerbti.

Tą dieną gavau atsigulti, deja, be vakarienės.

GREITOJI VAŽIUOTĖ

Jonukas – didelis mėgėjas greitai važiuoti geruoju laisvės arkliu. Važiuoti – reiškia ne tik sėdėti ratuose ir pasiduoti vežamam kaip karuselėje, bet pačiam laikyti vadeles ir botagą. Nori greičiau – gelnyk arklį. Bėga greit – kyla sadistinis džiaugsmas ir noras, kad bėgtų lig galvai apsvaigstant.

Laisvės arklys baikštus, botago klauso. Neša viesulu – nosies tiesumu, o kelias tokiai važiuotei nepataisytas, duobėtas ir kreivas. Šokinėja Jonuko ratai kaip konvulsijose; arklys nebesulaikomas, rankiotės stingsta, ratai virsta, – Jonukas galvą prasimuša.

Paskui jis bijo laisvės arklio; neina prie jo nė iš tolo; bevelija pėsčiuoti. Kaimynai iš jo tyčiojas, Jonukas tik verkia: „Tai kam gi man vadeles padavė!“

Ir teisybę sako. Nei čia laisvės arklys kaltas, nei pats važiuotojas. Kol jį paleisi patį vieną, išauklėk jį stiprą, pagalintį sulaikyti bėgūną, o ypač greitoje važiuotėje neapsvaigti, nuovokos nenustoti; pripratink šaltu krauju dairytis koks kelias. Lygu – leisk kiek tik iššoka zovadu; kreiva – teleisk ristele, kad būtų laiko pasisukioti; o duobėta – žingine, kad bent ratai nesubyrėtų.

Už tautos Jonuką atsakys jo auklėtojai – mokytojai. Maža nusakyti važiavimo kryptį: dar reikia išmokyti važiuoti, kad galvos neprasimuštų, o kartais net kad jos nenusisuktų. Auklėtojo – mokytojo rolė – išminčiaus rolė – išmintį brendinti, ne vieną tik išmonę.

Deja, tam mokytojui, kurs progreso važiuotėje pats tampa – Jonukas, pats svaigsta greityje, pats prasimuša galvą ir kitiems galvas suskaldo! Jaunas pačių mokytojų amžius jų nepateisina.

Juo mažiau tebesi prityręs, juo būk atsargesnis. Per ilga imsi sveikai nusimanyti.

Taip kalba senas dėdė, kuriam greitai važiuoti itin patinka, bet kuris nebeturi noro pajusti savo kaktoje guzą ar pakaušyje skylę.

CETRA – ŠATRIJA

Vytauto Didžiojo Komitetui ir visuomenei Varnių buv. Katedros klebonas kun. Antanas Juozapavičius[1] atmina dar vieną Vytauto Didžiojo įsteigtą bažnyčią – *Cetroje*.

1. Narbutas („Dzieje Narodu Lit.", 1, VII, pag. 306)[2], minėdamas įsteigimą naujos Medininkų – Varnių vyskupijos[3], sako, monarchai pirma įsteigę bažnyčias Varniuose (katedra), Ariogaloje, Kražiuose, Medininkuose, Raseiniuose, Viduklėje, Veliuonoje, Kaltinėnuose, *Cetroje*, Luokėje...

2. Kun. Stan. Čerskis („Opis Żmudzkiej Dyecezyi")[4] nurašo šią Narbuto posmą, pridėdamas klausimą, kurgi ta *Cetra* šiandien beesanti?

3. M. Valančius (Żemajtiu Wiskupiste, d. I, p. 43, § 27) irgi mini šias pat bažnyčias, išstatytas po 1416 m., bet *Cetros* nebemini, nes kiek viršiau (§ 25) nemaža kalbėjo apie *Šatriją*.

Iš to kun. Juozapavičius daro išvadą: „Man kaip ir norisi Jums nurodyti, kad tariamoji *Cetra* buvo *Šatrija*, ne kas kita. Krikščionybę įvedant, tai mes gerai žinome, naujos tikybos apeigoms daryti pirmiausia rūpintasi paimti tas vietas, kurias stabmeldžiai laikė savo šventovėmis. Žemaičiuose kitos šventesnės vietos, kaip Šatrijos kalnas, nėra buvę. Šatrija tarnavo tikybos reikalui ir drauge strategijos: ji – aukščiausias punktas plačiausioje apylinkėje, tai tinkamiausia sargybai, kuri pavojų pajutusi duodavo žinią apie tai, naktimis pakurdama didelius laužus skaisčiai degančių sausų virbų, „šatrų". Be to, senųjų dienų Luokės miesto būta du – tris kilometrus dar toliau nuo Šatrijos kalno. Taigi aš galiu kun. Čerskio smalsumą patenkinti: jo ieškoma *Cetra* yra Šatrijos kalnas.

Jei ne bažnytiniam komitetui, tai bent šiaip jau kuriai kultūros organizacijai šiais Vytauto Didžiojo metais derėtų pagalvoti, kaip čia šis kalnas panaudojus Vytautui pagerbti.

Vyrai, norėdami garbingą ateitį kurti, neatsipalaiduokite nuo tautos praeities!!! Giliu mano įsitikinimu, *ateitis*, tikroje šio žodžio prasmėje, vadinas, rimtai suprantamojoje, yra kaip tik suma *praeities* ir *dabarties*. Tikrą, pastovią, rimtą tautos ateitį tegalima vaizdintis sudėtą iš šių dviejų elementų. Sapienti sat[5]."

Visai teisinga. Kiek dėl paties Šatrijos vardo. Gyvoje tenykščių kalboje esą girdėję Šatrės žodį raganos prasmėje. Tai šatrija, kaip žydija, reikštų – raganija, raganynė.

Vytauto bažnyčia Perlojoje

Perlojoje, Merkinės dekanato, parapijonai pasistatė naują mūrinę bažnyčią. Šiemet, švęsdami Vytauto Didžiojo jubiliejų, šitą bažnyčią pašvęs ir pradės joj pamaldas laikyti. Šalia šios naujosios tebestovi Vytauto Didžiojo funduotoji medinė. Ji iš maumedžio, tai tebėra visiškai sveika; galėtų dar ilgai stovėti, bet kitoje vietoje, nes čia pat, už 3–4 metrų nuo mūrinės, jai nebedera, ir parapija atsisako ją globoti vien kaipo paminklą. Vyskupijos kurija nesutinka perleisti tų sienų kuriam civiliam reikalui. Tai kas sugalvos, kaip čia padarius, kad Vytauto laikų maumedžiai ilgiau reikštų jo atminimą?

DAUGŲ BAŽNYČIA

Keliolika metų Dauguose klebonavęs kun. Vl. Mironas[1] 1928 m. šitaip nusakė Daugų bažnyčios istoriją aplankiusiam Kaišiadorių vyskupui[2].

Mūsų bažnyčia viena pačių pirmųjų pastatyta vos tik įvedus Katalikų tikėjimą Lietuvoje. Dauguose kitados buvo Didžiųjų Lietuvos Kunigaikščių vasaros rezidencija (vasarnamiai). Tuo pat metu, kaip Vilniuje buvo Jogailos statoma Šv. Jono bažnyčia, DLK Vytautas Aleksandras 1393 m. organizavo katalikų

parapiją Dauguose ir statė bažnyčią Dievo Apvaizdos vardu. Jai laikyti priskyrė nemaža turto; jį paskui atskirais raštais yra patvirtinę paskesnių laikų Respublikos valdovai. Dievo Apvaizda čia išlaikė Vytauto Didžiojo idealus: didumas Daugų parapijos iki šiam laikui tebėra gryni lietuviai, ir katalikiška jų dvasia tebėra gyva.

Iš tų laikų yra dokumentas:

„Kopia Funduszu Xięcia Witolda W-go X-stwa Litews. Niegdyś potwierdzonego w R-u 1503 przez N. K. S. L. N. Miłościwego Aleksandra 2go (?) Pol.: co do kategorij Ograniczenia się z J. w. Giedyminem Chorążym L. W-a Trockiego"[3].

Yra ir daugiau dokumentų, kurius tepaskaito paleografai.

Vytautas D. ir totoriai

Pernuvaros[4] mokytoja Jadvyga Juškytė[5] atmina mums totorio Juozapo iš Konkirantų Sabaliausko[6] raštus, kur įvade mini Vytautą Didįjį. Be ko kita, jis rašo: „Mūsų giminė Lietuvoje pradėjo atsirasti dar Tamerlano Didžiojo[7] laikais. Bet pirmas Didysis Liet. Kunigaikštis Vytautas aprūpino ją žeme ir užtikrino tikėjimo laisvę: paėmė mus (totorius) į savo valdžios ir įstatymų globą..."

Kun. Vytautą Zigmanto I[8] laikais šitaip minėjo mūsų bočiai: „Nebeturime garbingojo Vytauto! Jis mūsų nevertė užmiršti Dievą ir Jo siųstąjį Mahometą. Mes gi, į šventąsias vietas nusigręžę, jo vardą kartojame greta mūsų Kalifų; savo kardais prisiekiame, kad mylėsime lietuvius. Karo metu paėmęs mus į nelaisvę, įžengiant į tą Lietuvos žemę, pasakė: „Tas smėlys, tas vanduo, tie medžiai bus mums bendri."

Mūsų vaikai žino ties Sūriaisiais Ežerais Kryme ir Kipčake, kad mes naujame mūsų krašte neesame svetimi..."

Kaip kur pagerbiamas Vytautas D.

Veliuonoje bažnyčios įkūrėjui Vytautui miestelio aikštėje priešais bažnyčią statoma trijų metrų aukščio Vytauto D. statula ant postamento. Visas paminklas iš gelžies betono, granitą imituojančio. Paminklą dirba dailininkas A. Šimkūnas[9]. Darbas

jau įpusėtas. Paminklą atidengti ketinama š. m. birželio 29 d. per šv. Petro atlaidus.

Be to, šia pat proga veliuoniečiai yra pasiryžę visą bažnyčią iš oro pusės atnaujinti.

Perlojoje, kur tebestovi Vytauto statytoji maumedžio bažnyčia, šiemet žadama pašvęsti nauja mūrinė. Vytautui D. pagerbti ir jo vardui įamžinti perlojiečiai stato tašyto akmens paminklą devynių metrų aukščio. Atsieis apie 9–10 000 litų.

Kelmės bažnyčioje bus įtaisytas bažnyčios įkūrėjo Vytauto D. tapybos paveikslas.

Kauno Pranciškonų (Vytauto) b. ir bazilikoje įmūrijami dvipusiai medalionai.

Dauguose – vienapusis.

Betygaloje – taip pat.

Naujuosiuose Varniuose (b. katedroj) – taip pat.

Senuosiuose Varniuose – taip pat.

Viduklėje išliedintas varpas tam tikru parašu Vytautui pagerbti.

ATSAKYMAS Į „SEKMADIENIO" ANKETĄ „KUR MŪSŲ ĮŽYMENYBĖS PRALEIS VASARĄ?"

Tikrai dar nežinau, bet turbūt važiuosiu į Romą – maždaug taip birželio mėnesį.

ATSAKYMAS Į „DIENOS" ANKETĄ „KAIP PRALEIDO VELYKAS MENININKAI"

Per gavėnią priaugau kelis kilogramus svorio. Velykos praėjo gerai, ir apie jas galiu pasakyti tiek, kad tapo suvalgyta didelė šinka...

„TRIMITO“ PRADŽIOJE

Aš nežinau, kaip Lietuvos Šaulių sąjungos centro valdyboje kilo sumanymas leisti savo laikraštį: nei valdyboje, nei būryje aš tuomet nedalyvavau, nors į Kauno būrį esu įrašytas nuo 1920 m. vasario 26 d., bet gal tik dėl to, kad nario mokestį sumokėjau nuo tos datos. Į Kauną iš Vilniaus aš teatkilau kovo mėnesyje ir faktinai į Š. Sąjungą įsirašiau daug vėliau.

Gal ir visai nebūčiau įsirašęs, kad ne ypatingas paspaudimas paties sąjungos įsteigėjo a. a. Vl. Putvinskio[1]. Kur tik susirinkimas, jis vis mane klausė, kada gi įsirašysiąs, o aš vis davinėjau neigiamus atsakus; ne kad būčiau buvęs priešingas tokiai lietuvių sąjungai, bet kad ji buvo ginkluota, o aš neturėjau teisės ginklą vartoti. Tai man ir nebuvo aišku, ką gi aš ten veikčiau toje „Šaulių“ (strielčių) sąjungoje. Agitatorius Vl. Putvinskis iš pradžių taip pat nepajėgė įžiūrėti, kaip visas dalykas išsivystys; teturėjo bendros intuicijos ir man tegalėdavo atsakyti: „Per ilga rasis kokio darbo; bet gana jau ir moralės paramos: Tamstos vardas bus mums reikalingas“.

To vardo man neteko maiše laikyti: jei kam reikalinga, prašom. Tai ėmiau ir įsirašiau.

L. Šaulių sąjungos organas sudaryti buvo pavesta valdybos nariams: atsakomajam redaktoriui M. Mikelkevičiui ir faktinajam redaktoriui M. Šalčiui[2]. Matas Šalčius – žymus rašytojas; jis sugebėdavo daugeliu temų rašyti ir turėjo daugybę medžiagos pats prirašęs ir iš kitų pririnkęs. Dėl ko tačiau jis neėmės ir patį laikraštį tvarkyti bei būti tikruoju redaktorium, man neaišku: visas redagavimo darbas buvo suverstas M. Mikelkevičiui[3].

Pirmąjį numerį jis ir sudarė; bet darbas nesisekė. Medžiagą rinko nepasakomai ilgai, spausdino taip pat nepasakomai ilgai, vis dar kai ko pridėdamas. Pirmasis lankas buvo visas programinis. Galbūt pati valdyba dar nebuvo principų griežtai susiformulavusi ir trukdė. Į antrą lapą įdėta A. Vienuolio, Vl. Putvinskio, d-ro J. Ereto[4] vaizdai ir straipsniai. Pabaigta pasaulio politikos

apžvalga. Bet pamanyta, kad bus per maža. Tad užsipulta, kad ir aš ką „šauliška" parašyčiau. Aš nieko „šauliška" neišmaniau; vis dėlto daviau straipsnį „Pulti ar gintis"[5]. Žinoma, straipsnis buvo netikęs, bet kad Vaižganto parašu, tai įdėta – su dideliu prierašu. Sekė J. Rainio eilutės[6] ir vėl kronika, žinios. Daugiau, lankas oficialinių žinių. Bet kad likta vietos, tai ir vėl įdėta straipsnis: „Steigiamasis!" ir laikraščių anonsai. Susidarė lyg trilypis numeris iš 40 pusių pag. fracta[7], nepatogaus, ilgo formato. Vadinas, pirmas numeris sudaryti nepasisekė, ir Vl. Putvinskis kreipės į mane, pasiūlydamas 2000 markių mėnesiui už organo vedimą.

Aš tuomet redagavau „Tautą"[8], kultūros ir politikos laikraštį, kurio devynius numerius buvo dar 1919 m. rudenį sudaręs, išspausdinęs, bet niekam neparodęs V. Petrulis[9]. „Tauta" – blaivios vidurio žmonių politikos laikraštis – turėjo eiti dukart per savaitę; darbas man buvo malonus, nes buvo „Vilties"[10] pakartojimas; ideologija sava, lėšų davė vyriausybė. Tik dirbk. Ir aš dirbau atsidėjęs, niekur nenuklysdamas. Aišku tad, kad vieną ir kitą kartą griežtai atsisakiau prisiimti „vesti" tuo pačiu žygiu du laikraščiu, dargi antrą visai man neįmanoma kryptimi. Jei neįžiūrėjau, koks aš galiu būti šaulys, tai dar mažiau įžiūrėjau, koks aš galėčiau būti intelektualinis šaulių vadas – jų organo vedėjas.

„Trimitas" sustojo ir nebėjo. Vieną kartą bėgu Laisvės alėja kuriuo skubotu reikalu, o priešais ateina Vl. Putvinskis su savo žmona; sustabdo mane, sodinas suolan ir pakartoja griežtą prašymą, lyg ir reikalavimą, kad betgi apsiimčiau „Trimitą" vesti. „Mes, girdi, ėjome į Tamstą vienu tikslu ir pasiryžimu – nebeišeiti dykom rankom: imkis ir gana". Vl. Putvinskio eita į ataką, tyčia apsiginklavusio moteriška sunkiąja patranka, kuriai neatsiturėsi, ar mitraljeza[11], užberiančia žodžių kulkomis. Na, kai ponia Putvinskienė prispaudė, aš visai iširau, draskiaus, pykau, buvau nemandagus! Niekados aš nejaučiau tokios sunkybės, kaip dabar primetamas neįmanomas darbas dirbti. Vis dėlto turėjau tiek drąsos, kad ir poniai galų gale atsakiau: „Ne! Nei sąžinė, nei pats padorumas neleidžia man „vesti" specialų laik-

raštį, kai aš neesu specialistas!" Pakilom skirtis. Du žingsniu žengęs, Vl. Putvinskis atsigrįžo ir, pamojęs ranka, tarė:

– Na, tai nors kuriam laikui patvarkyk. Medžiagos M. Šalčiaus pririnkta ir prirašyta daug, kronikos duosime patys, specialių dalykų taip pat...

Gavau sutikti dirbti, taip sakant, juodąjį darbą. Sugalvojau parankesnį formatą, pažinau turimą medžiagą, A. Žmuidzinavičius[12] papiešė viršeliui vinjetę, rinkaus straipsnelių, pats nešiojau į valstybės spaustuvę Totorių g. 14, pats skaičiau juodąją ir galutinę korektūrą.

Antras numeris išėjo rugpjūčio 11 d. 1920 m. Man buvo baisiai nesmagu imti tokį sulyginti didelį atlyginimą ir tedirbti tokį darbą, kurį galėtų padirbti žmogus tris keturius kartus pigiau, o gal ir geriau. Niekur nesisakiau vedąs šaulių organą, net nepadorėjaus pasirašyti menkų, neilgų savo straipsnių, kurių retkarčiais dėdavau: 2 nr. „Lietuvos jaunime – Tėvynės gynėjau!", 4 nr. „Šalin įsikišėlius!", 6 nr. „Visur reikia šaulių", 7 nr. „Naujas pavojus, naujas darbas", 8 nr. „Jaunimo tipai ir kuopavimasis", 9 nr. „Jaunimas ir vyresnieji", 10 nr. „Šaulių būrio reikšmė Vilniui", 11 nr. „Laisvieji lietuviai", 12 nr. „Kas priešas", 13 nr. „Vaikai stoja Tėvynės gintų", 17 nr. „Nerikiuotės šauliai" ir 19 nr. „Kur čia gavus ginklų?" Visa tai žiūrėk pakartota Vaižganto Raštų III tome skyriuje: „Su šauliais" 96–145 p.[13]

Laikraštis ėjo kas savaitė. Darbo buvo dėl to nemaža. Tris mėnesius pasikankinęs morališkai dėl atlyginimo, nesudaręs įmanomo, įdomaus ir naudingo laikraščio, atsisakiau nuo to ne savo darbo; niekas manęs ir nebevertė jo dirbti: valdyboje jau buvo savo žmonių, kurie ne blogiau, jei ne geriau, tą darbą padirbo[14].

Džiaugiuos gavęs geros progos atsiprašyti Draugus Šaulius už savo „redagavimą".

Toks buvo nevykęs pirmas „Trimito" redaktorius – Vaižgantas.

ATSAKYMAS Į „DIENOS" ANKETĄ „VISUOMENĖ APIE „DIENĄ"

„Dienos" bendradarbio užklaustas, išsireiškė, kad „Diena" būtų dar judresnė, jei duotų daugiau lengvo jumoro, šaržų. Sąmojingi ir kultūringi šaržai labai pagyvina laikraštį. Reikią nesigailėti šaržų dalykams lėšų!

IŠ VYTAUTO DIDŽIOJO KELIONĖS PO LIETUVĄ

Vytaute Didisai, Apvaizdos Vyre!

Prieš penkius šimtus metų Tu savom kojom mindei šiuos štai takelius, kuriais dabar triumfalinėje eisenoje atvyko Tavo atvaizdas[1]. Pradžiai Lietuvos krikščioninimo Tu pastatydinai šitą bažnyčią: aname ginkluoto upių santeklio šone, paneryje, – tvirtovė, šitame šone, panemunėje, – bažnyčia. Šis kraštas tebebuvo nekrikščioniškas, bet Tu jau buvai supratęs, kad valstybės galybei negana materialio ginklo – reikia dar ir krikščioniškos bažnyčios. Ji tebestovi 530 metų, tebetarnauja Dievui ir tebemini garbingą Tavo vardą.

Vytaute Didisai! Ar Tu matai mus iš aukštybių? Tikime Tave mus matant. Tai ar negaili Tau, kad taip vėlai Lietuva Tave pripažino didį esant? Kaip Tau anais laikais sekės! O Tu vis dėlto buvai vienui vienas, ir niekas Tau nereiškė pastiprinančių žodžių, skatinančių neatlyžti sykį pasirinktoje politikos kryptyje. Tave gerbė visa Europa. Į Tave kreipės lenkai, rusai, totoriai, vokiečiai, graikai, italai, čekai, Romos imperatorius ir popiežius, – toks buvo Tavo asmens veikimas, toks Tavo autoritetas pasaulio politikos srityje. Tau siūlo tris karaliaus vainikus[2]. Ir vis dėlto Tu vienui vienas, kaip ir dera tikrai didenybei. Tavo pusbrolis klastoja, Tavo tėvą žudo[3]. Kryžiuočiai Tavo kunigaikštijos Kauno pilį degina[4], įgulą iki vienam vyrui išpjauna, ir Tu turi į tą sceną iš Aleksoto aukštumų žiūrėti. Kas Tave užjautė,

kas Tau pritarė, kas Tave suprato? Tada niekas ar bent kuris ne kuris artimasis padėjėjas, Tavo Tarybos narys, ir bajorija. Liaudis, kuri sudaro Tavo valstybės brandulą, kuriai Tu visą amželį padėjai, gindamas ją nuo vergijos, kur netekdavo turto ir dvasios, buvo įbailinta ir bebalsė. Didžiausiame pasisekime plačiame pasaulyje didžiausis nepasisekimas, vargas, nerimas, ateities netikrumas – namie, tarp savųjų.

Ir vis dėlto Tu, Vytaute, Didisai Lietuvos Valdove, nepalūžai, nė kuriam laikui nepakeitei aiškiai numatytos politikos – apginti Žemaičius nuo kryžiuočių, o visą Lietuvą – nuo lenkų. Siūlė Tau Lenkijos karaliaus vainiką – nepriėmei, nes būtų reikėję už tą vainiką atiduoti patį save, savo politikos idealą – nepriklausomą Lietuvą. Siūlė Čekijos karaliaus vainiką – priėmei, bet savo vieton pasiuntei savo brolį Kaributą[5], nes pats nenorėjai gaišti Lietuvos sargyboje. Visiems sakeis, visi tai ir suprato, kad Tave tegali patenkinti tiktai Lietuvos Karaliaus Vainikas. Jo siekei, ir jį Tau visi pripažino. Lenkų klastomis Tu jo neužsidėjai, bet Tu vis tiek buvai Europos ir saviškių pripažintas karalius. Tu buvai ir esi – Lietuvos Karalius!

Aš čia ne monarchizmo garbei kalbu ir jį propaguoju. Dabar mums vis tiek pat. O anais laikais buvo jis būtinas. Bolševikai, socialistai bent kiek pirmiau „kunigaikščių istorijos" nepripažįsta; jiems istorija teprasideda su darbininkų teisės gynimu. Mums, romantininkams, yra buvusi istorija, kad ir kunigaikščių; tik kunigaikštis kunigaikščiui nelygu. Saunora parazitas istorijos ir nesudarinėjo; ji baigės su juo. Bet kas veikė tautai, ne sau, tas mums vis tiek, kokiuo jis buvo titulu: kunigaikštis ar demokratas.

Kas gi kitas anuo laiku būtų padaręs tokį stebuklą: tėviškės netekęs plikšas kalinys, griežtai visas tautas aplink Lietuvą turįs neprietelingas, neprietelius neprieteliais nugalėjo?! Maskva, Totorija, Lenkija, dar vakar Tave, Vytaute, skriaudę ir sumušę, šiandien savo galvas už Tave guldo, Tau padeda galutinai sunaikinti pikčiausių Lietuvos priešų kryžiuočių galybę ties Eglėkalniu[6] ir galop išvaduoti Žemaičius. Šiandie švenčiame to Tavo nugalėjimo dieną.

Ar ji savaime atėjo? O, ne! Reikėjo Tavo genijaus tai dienai paruošti. Ir tą momentą Tu ilgai ruošei nė vienai dienai nepamiršdamas, kad iš Viesulavos kalno[7] prisiekei Kauną deginantiems kerštą ir atsiskaitymą. Tavo žodis nebuvo ant vėjo paleistas. Jis Tave vedė į sąjungą su rusais ir totoriais. Už tūkstančius išžudytų Kauno pilyje kryžiuotis atmokėjo dešimtimis tūkstančių savo galvų. Tavo keršto apžadai buvo tvirti, kaip tikro kunigaikščio. Ar mes turime tai paneigti? Ar romantininkų, šiandien pajuokiamų, pasidžiaugimai praeitim tušti ir be pagrindo?

Nuo Lenkijos galutinai Lietuvos Tu nebesuskubi atskirti, bet palikai tvirtai ir teisingai nustatytą separatistinę kryptį. Tavęs nebliko. Tu atgyvenai savo aštuoniasdešimts metų. Bet liko Tavo genijaus užvaisyti Lietuvos piliečiai. Pirmiausia diduomenė, bajorija; ar ji kalbėjo lietuviškai, ar gudiškai, ar lenkiškai, visi vienodai buvo Vytauto genijaus padarai: norite būti sau žmonės, sau bajorai, siekite nepriklausomybės, būkite amžini separatistai. Ir mūsų diduomenė per amžius visa darė, kad jokios unijos su nieku neįvyktų. Su lenkais bandyta devynerių, jei ne vienuolikos, unijų[8] ryšiais mus „įžarninti", įpilvinti Lenkijai (inviscarere), o mūsų bajorija mus išgelbėjo nuo svetimo pilvo: jokia unija jos pastangomis faktinai neįvyko, ir rezultate, nors ne taip greit, esame gi nebepriklausomi.

Anos senovinės bajorijos nebeliko. Dabartinė mus apleido. Užtat Vytauto genijaus dvasia paplito daug plačiau: mes, liaudis, ją paveldėjome, o mūsų romantininkai mums parodė, iš kur kilo, kas stiprino mūsų pilietiškumą, kurio aukščiausis laipsnis – nepriklausomumas. Kas iki tol išaugo – jau žmogus pilnoj to žodžio prasmėj. Kad mes, lietuviai, nebūtume turėję Vytauto, mes dar nebūtume pareiškę tokių drąsių aspiracijų: visai, nuo visų išsiskirti, imti savo gyvenimu, savo ištesėjimu gyventi. Ir ta vytautinė dvasia, savo padariusi, dar neišnyko. Štai ir faktas: po 500 metų mes spiečiamės aplink savo Karalių Vytautą ir lengvinam Jam sielą: tegul jis mato, kad Jo nustatytoji politikos kryptis, tautiškoji, buvo teisinga, galinga, patvari. Ir kai mes matome Lietuvos Respublikos Vadovybę laikantis tos pat vytautinės, tautinės krypties, mes esame tikri, kad vergais niekas mūsų nebepadarys.

Tauta, kuri yra davusi Mindaugų, Gediminų, Vytautų, turi iš ko susidaryti nepriklausomą valstybę. O Vytautą aš dedu greta graikų filosofų, – visi jie yra žmonijai davę nemirių tiesų.

Tad valio garsi Lietuvos praeitis, mūsų stiprybės šaltinis!

A. A. KUN. VICENTĄ GRAŠĮ MININT

A. a. kun. V. Grašio nekrologe[1] aptikau paminėtą mano vardą, kaip jo draugo Dauguvapilio (seniau – Dinabarko) realinėje mokykloje[2]. Jaučiuosi įpareigotas pasisakyti, kokie buvo mudviejų tuo metu ir paskui santykiai, o pakeliui pasakyti keletą žodžių ir apie patį to kunigo asmenį.

Dauguvapilio realinėn mokyklon Vicentas Grašis įstojo vieneriais metais paskiau; pasipažinom, bet santykių nepalaikėm. Aš dėjaus į vyresniuosius, dalyvavau slaptuose moksleivių rateliuose, sunkiai uždarbiavau pragyventi, buvau palaidas, nėkieno neglobiamas – tai mano gyvenimėlis per 16–19 metus amžiaus buvo labai nelygus; ne tiek čia klaidų buvo, kiek nepatvarumo. Šeštoje išleidžiamoje klasėje dėl to aš, nuolatinis mokyklos stipendiatas nuo pat antros klasės, gavau be jokio reikalo sugaišti; čia mane pasivijo Vincas Grašis, visą laiką ėjęs lygiai, lygiai, neprašmatniai, bet pilnai patenkinamai.

V. Grašis ten rašės „Graševu", o taip pasidarė dėl nelemto anais laikais papročio įrašant metrikas lietuviškas pavardes linksniuoti rusiškai. Tuo būdu Grašių sūnus Vicentas atsirado: Vikentij syn Grašev; o kad ta daugiskaitos kilmininko lytis buvo tokia pat, kaip rusų vienskaitos vardininko, tai taip ir liko dokumentuose rusiškos išvaizdos pavardė: Grašev, kaip Gusev ir k. p. Iš pradžių aš nė nemaniau jį esant lietuvį; tik negreit jis man prisipažino visai neesąs „Graševas", tik Grašis Tauragnų parapijos; vadinas, iš to pat „šana", iš uteniškių, kaip ir aš. Mūsų santykiai susyk pagerėjo; mes pasijutom daug artimesni sielomis neg su kitais. Buvome prieteliai, labai palankūs vienas antram, ir vis dėlto nieko bendra neveikėm.

Daugiausia tuo kaltas buvo labai vargingas mano padėjimas. Aš gaudavau daug valandų mokytojauti, labai nuvargti, dar privalomajam savo mokslui kiek laiko skirti, o paskui vėl rūpestingos šešios valandos klasėje. Net ir mūsų su a. a. Antanu Markeliu[3] lietuvystė buvo pamiršta tam kartui, kol gausime atestatus.

Vincukas buvo laimingesnis. Jis bent tuo laiku gyveno klebonijoje, laimingai patekęs į tuos berniukus, kuriuos Dinabarko dekanas Steckevičius, itin geras, pamaldus senelis ir mokyklos kapelionas, rengė į kunigų seminariją. Jo gi išauklėti vyskupas Augustinas Losinskis[4], Zelba (lietuvių kilties – Zelbė), Gurka, Zarako-Zarakauskis ir kiti Dinabarko proletarai, daugiausia gudai ar sugudėję sulenkėję latgaliai. Dekanas mokė juos realinėje, o lotyniškai rengė namie; laikė klebonijoje, pavartodamas juos tarniukais namie ir bažnyčioje. Tai buvo lyg mažoji seminarija.

Dekaną Steckevičių iškėlus į Mstislavą, kapelionu buvo Jonas Grasas; jam sunku buvo prilygti asketui Steckevičiui, visgi moksleiviais, augančiais bažnyčios ūksmėje, džiaugės ir juos protegavo.

Klebonijoje vaikai nebuvo uždari; Augustinas Losinskis buvo pirmas promotorius visokių ekskursijų, kur ir aš dalyvavau; vis dėlto ten reikėjo laiku varžytis ir aktingai religiškai gyventi – poteriai kalbėti, nevaromiems į bažnyčią vaikščioti. Gyvenę klebonijoje moksleiviai buvo lyg išskirti iš bendro būrio; didumas be jų apsieidavo visuose geruose ir bloguose sumanymuose, lyg su pašaipa juos aplenkdami. Klebonięčiams tai, žinoma, buvo nei šilta, nei šalta – jų gyvenimo sritis buvo kita, ir klebonięčiams kuo nors užimponuoti ar bent pasivaidinti nebuvo noro.

Lygaus ramaus gyvenimo šiems draugams aš gerokai pavydėjau, ir vieną kartą tai pasireiškė. Sprendžiamuoju laiku kapelionui Grasui iš religijos dalyko atsitiktinai teko atsakyti mudviem su Vincuku tą pačią valandą. Aš religijos tema kalbėjau sklandžiai, bet „kavalieriškai", kaip pasakojama istorija ar chemijos analizės. Gavau ketveriukę. Vincas pasakojo patylomis, kukliai ir dievotai; nemelavo turinio, bet dėstė nevaizdžiai. Te-

mos nebepamenu. Ir gavo penkiukę. Buvo visiems aišku, man taip pat, kad religijos mokytojas Vincuką įvertino kaipo gyvą religijos padarą, kaip jos įgyvendytoją, visiškai pakankamai religijos išauklėtą, o mane toli gražu nepakankamai išauklėtą, palaidą, nedisciplinuotą, kuriam sočiai gana būtų buvę trejukės, gal net be trupučio, bet to padaryti neleido sausas teoretinis mokslo dalyko žinojimas. Vis dėlto aš iškėliau pretenziją ir kapelionui rūgščiai prikišau manomąją jo „pristrastije"[5] vaikinui, su kuriuo jis arti gyvena. Kapelionas užsigavo ir paprašė mane palikti jam laisvas rankas, sprendžiant apie religijos išmanymą (ne – mokėjimą) klasės dalyvių. Vicentas, jaučiau, jautės baisiai negerai, krutėjo, inkštė, tačiau ne pykčiu ant manęs, greičiau nepadorumu, kam gi kapelionas jam penkiukę parašė, kai tai kam kliudo? Aš tiek buvau inteligentingas, kad supratau, kaip kvaila man buvo įsišokti ir dievaižin kam draugą pažeminti; supratau, kad ir aš pats būdamas kunigas ne kitaip būčiau abudu įvertinęs, ir pasijutau labai kaltas draugui Vincui. Tarp mūsų atsirado nemalonus tarpsienis, kurį aš vienas tegalėjau sugriauti kokia nors lipšnumo priemone, deja, nieko nepavartojau. Taip ir likau jam kaltas ir nuo jo dar labiau nutolęs.

Neilgai trukę mudu ir visai iškilom iš Dauguvapilio: jis išvažiavo į Petrapilį, aš į Kauną, abudu į kunigų seminarijas, bet aš Vinco žygio nežinojau, o jo mano žygis žinota. Ar ne 1889 m. gale, o gal ir 1890 m. pradžioje visai to nesitikėdamas, aš gaunu iš Petrapilio ilgą, sklandų ir patetingai patriotišką laišką. Agitavo už „Varpą", kurs neseniai buvo pradėjęs eiti ir žadėjo daug. Mokė mane, kaip reikia „Varpui" padėti, kaip kolportuoti iš užsienių, kaip skleisti knygelės kaime. Tuo pačiu žygiu įkalbinėjo man, kad būčiau susipratęs lietuvis kultūrininkas.

Laiškas buvo gražus, išmintingas, jaunu įkarščiu parašytas ir visai nepanašus į kitus šaltai objektyvius raštus, kurių aš paskui iš Vicento gaudavau. Bet man jis nepatiko. Aš net giliai užsigavau. Kaipgi? Aš, Kauno seminarijoje nerštas, jau palaikąs artimus santykius su netolima Tilže ir seminarijos filistrais, jau išvažiavusiais į kaimą kunigauti, susilaukiau, ar girdite, „mokytojo", kad reikia būti patriotu tautininku ir kaip tai darbu reikšti.

Ir iš ko? Iš draugo, kurs visais šešiais šimtais kilometrų toliau į šiaurę smilksta tarp svetimų žmonių!! Taip kalbėti į „mane", rodos, kad jau Juozapą iš Popšutės[6] „Apžvalgos" bendradarbį, mokyti jau pamokytą pasirodė tiesiog arogantiška, ir aš, išdidęs, tai gerai atsimenu, Vinco laišką su panieka atidėjau, nieko į jį neatsakęs.

Tai buvo antra mano kvailybė Vincui padaryta ir neišlyginta, tikriau, išlyginta Vinco, ne mano. Aš ir paskui nežinojau, kaipgi išaugo šis lietuvių kalbos ir kultūros mylėtojas ir kur atsidūrė. O jo žinota, ką aš veikiu; tai iš visokių Gudijos kraštų ėmė per mano rankas plaukti visokių neilgų informacijų, kur ir kaip Gudijoje lietuviai verčias. Kur tik nukilo, pirmiausia susižymėjo lietuviškuosius dalykus; kartais atminė ir maskolių jeibes, daromas katalikams. Dabar tik Vincas Grašis kunigas ėmė man aiškėti. Darėsi jis tvirtu forpostu gilyn į Rusiją, etapiniu stulpu, žengiant lietuvių kultūrai vis tolyn net į tuos lietuvius, kurie palaidi svetur gyveno, audrų nubloškiami nuo tautos kamieno.

Kun. Vicentas Grašis iškilo mano akyse kaip gilus patriotas – tylus ir veiklus, bet pilnaviduris, jautęsis lietuvis gimęs ir esąs, ar jį Dievo Apvaizda laiko tarp savųjų, ar tarp svetimųjų. Ėmiau tą bendradarbį gerbti, niekados nieko jam apie tai nepasisakydamas. Jis, jautrus, kuklus ir nepretenzingas, ir be to mane, jaučiau, suprato. Kai ėmėm retkarčiais pasimatyti, jis man tokiu atvirumu ir aiškumu nusipasakodavo visus tautinius savo sielvartus, kaip nusipasakojama broliui vienaminčiui. Aš pasiilgdavau kun. Grašio pasimatyti. Kai sugrįžo iš nelemtos bolševikų nelaisvės, ar tik ne man pirmam išdėjo visus iškentėtus ten vargus ir ar ne mano skatinamas pasižadėjo visa tai surašyti į knygelę.

Kun. Vicentas Grašis buvo gražiai išauklėtas dvasiškis, dievotas ir inteligentingas Bažnyčios bei Tėvynės darbininkas. Jį matė, jo darbu naudojos vyskupijos vyresnybė, padarė jį dekanu, nors buvo dar jaunas ir neprityręs. Neapsiriko; kun. Grašis kaip buvo iš pat pradžių lygus, pastovus jaunikaitis, taip toks liko ir brendęs vyras. Aš negaliu sau įsivaizdinti, kad kun. Grašiui būtų tekę kokių kvailybių padaryti ir būtų buvę noro vieną antrą lapą iš savo gyvenimo istorijos išplėšti. Dirbo Dievui ir Lietuvai atsi-

dėjęs, tą ir ten, kas ir kur tikrai buvo reikalinga. Tai nepaprastai aiškus tipas eilinio, tvirto, pasitikėjimo verto Bažnyčios ir kultūros darbininko.

Iš tokių žmonių, kaip kun. Vicentas Grašis, šventieji darosi. Tėvams Marijonams, gavus jį į savo būrį, nemaža paguodos. Gal net vertėtų smulkiau pasekti a. a. kun. Vicento žingsniai bent Tauragnuose, Marijampolėje ir Ukmergėje, kai Mogiliavas nebepasiekiamas.

„Tėvynės Sarge" yra dusyk pasirašęs slapyvarde Magyla (iš Mogiliavo). Sk. 1897 m. 1 nr. „Prietarai apie tėvynišką lietuvišką kalbą" ir „Apie stačiatikišką Antalieptės kliošlorių". Kitur dar kitaip pasirašydavo, bet vis buvo žymu, kad rašo iš Mogiliavo ar iš Oršos.

VYKIME IŠ SAVO KRAŠTO GĖRIMO LIGĄ!

Žmonės! Jūsų šaukiasi tūkstančiai skęstančių girtybės ligoje. Nemanykite, kad jie labai tai jums! Daugumą jūs patys susarginote, įsiūlydami alkoholį, dėl to jūsų pareiga ir gelbėti juos.

Nenusigręžkite nuo rinkikų alkoholikų ligoninei (sanatorijai)! Teesie vėl žmonės kaip žmonės – darbininkai ir laimingi visi tie, kuriuos mes matome išvarvėjusiomis akimis, mėlynais veidais. O į jų namus baisu ir įžengti: ten keiksmai, nerimas, muštynės ir skurdas. Vaikai alkinami, nes apvagiami tėvų.

Nejaugi jiems negaila? Vieniems gaila, kitiems, deja, nebegaila, nes visus žmoniškus jausmus užmušė degtinė – liga. Visus ligonius gydome, tų vienų įpratusių gerti negydome, o jie pagydomi. Tai parodo kitų kraštų ligoninės.

Nesakykime: nėr iš ko. Su girtuokliais mums daugiau bėdų ir nuostolių. Girtuokliai patys žaladariai ir vaikus augina žaladarius. Vedi ar teki – nežinai ką ir už ko; jie girtuoklių ainiai, atneš visam tavo amžiui nelaimes – ligas ir nusidėjimus. Geriau,

kad to nebūtų. Laiku pastotas ligai kelias atitaisys ne vieną jau pavytusį jaunuolį, sugrąžins tėvą šeimai.

Ir visa tai nebrangia kaina – litais, menku nuošimčiu nuo to, kiek prageriame. Tad aukok ir kitus ragink, kad aukotų **ligoninei–sanatorijai girtuokliams gydyti, sveikatai jiems grąžinti, sąžinei atgaivinti.**

Lietuvos vyriausybė padeda, duoda žemės, leidžia visoje valstybėje aukas rinkti, tai ir mes mokėkime kokį kartą susilaikyti nuo salyklo skyrimo alui.

Visiems pigu sutaupyti tikslui, kurį suprantame ir pamėgstame. Tik sielos akimis žiūrėkime į laimingos šeimos vaizdą, kur buvo gėrimo ligos nelaimė ir nebėra jos, kur grįžo paklydęs tėvas ar sūnus.

Taisydami šeimas, taisysime visą tėvynę, skiepysime jai laimę! Nejaugi tokiam tikslui neverta nuo burnos atitraukti kąsnelis?

DĖL VYTAUTO KATALIKIŠKUMO

...Vytautas net penktadienių nepasninkavęs. (Abejotina žinia). Aš truputį nujaučiu, iš kur tas išeina. Lenkų istorikai kaip papūgos kartoja greičiausiai iš senjoro de Lannoy[1] paimtą posakį, kurio jie visai nesuprato arba tyčiomis iškraipė. De Lannoy, būdamas pietų pas Vytautą 1421 metais, mini penktadienį Vytauto stalas turėjęs *žuvies ir mėsos*. Bet iš to visai neina, kad Vytautas pats valgė žuvies ir mėsos. Tame kontekste aiškiai pasakyta, kodėl ta mėsa atsirado. Būtent todėl, kad tą dieną su Vytautu valgė ir Totorių chanas, kurs ne tik penktadienių nelaikė, bet priešingai būtinai turėjo tą Allacho ir Mahometo dieną valgyti mėsos. Šit kodėl de Lannoy sako: „Et *pourquoi* (t. y. dėl to tad, kad ten buvo tas mahometas) je veux manger la chair et le poisson à sa table..."[2] Aišku, kad Lannoy tuo visai nesakė, kad ir Vytautas valgė mėsos: jis mėsa vaišino tik savo netikėlį svečią pagal jo papročius.

Lenkai istorikai išpūtė tą neteisingai suprastą posakį ir apšmeižė Vytautą dėl jo nekatalikiškumo. O mes dabar, kaip kokie

beždžionės, einame paskui juos, net kritiškai neįsigilinę į šaltinius.

Tas pat yra ir su kitais Vytauto indiferentiškumais. Vokiečiai jį apšmeižė dėl santykių su ordinu ir Zigmantu[3], nes to jiems reikėjo jų kryžiaus žygiams populiarizuoti. Man rodos, jau laikas paliauti rašius mūsų istoriją iš lenkiškų ir vokiškų kompiliacijų.

(Iš privačios Petro Klimo korespondencijos)[4].

A. † A. PRELATAS TEODORAS BRAZYS-FREY

Rugsėjo 10 d. Müncheno vyskupijos kurija davė žinią Kaišiadorių vyskupijos kurijai, kad ten miręs jos kapitulos narys prelatas T. Brazys; klausė, kur laidosią. Žinoma, jo kūnas bus pargabentas Lietuvon, kur jis buvo, be to, Vytauto universiteto docentas.

T. Brazys gimęs 1870 m. lapkr. 20 d. Pabiržės p. Mokės Kuršo Bauskėje vokiečių–latvių mokykloje. Paskui buvo vargonininkas. 1896 m. įstojo į Vilniaus kunigų seminariją ir 1900 įšišventė kunigu. Pakunigavęs Baltstogėje, 1905 m. įstojo į dr. Haberlio[1] vedamą aukštąją bažnytinės muzikos mokyklą Bavarijos Regensburge (Ratisbonoje) ir studijavo klasinės polifonijos kompoziciją. Parašęs konkursinę 4 balsams „Missą" ir fugą, gavo atestatą su pažymėjimu.

1907–17 m. giedojimo mokė Vilniaus klierikus ir dirigavo katedros chorą Grigaliaus stilium, kurio buvo didelis šalininkas ir žinovas. Pasirašė memorialą prieš lenkų Lietuvos užgrobimo politiką ir drauge su kan. J. Kukta (dabar vyskupu) ir kun. Varnu (dabar kanauninku)[2] buvo vyskupijos valdytojo Michalkevičiaus[3] pašalintas ir iš Vilniaus ištremtas. Verkė nabagas gailiomis ašaromis – taip jis mylėjo Vilnių, jo katedrą, jo seminariją, taip buvo atsidėjęs bažnytinei gregorianiškajai muzikai. Paskui apsigyveno Merkinėje, kur iš dzūkų surinko daugybę liaudies dainų ir jas harmonizavo. Nuo pradžios 1924 m. pakviestas į Lietuvos universitetą Teologijos-filosofijos fakultetą bažnytinei muzikai ir muzikos istorijai docentu.

Yra išspausdinęs daug muzikos veikalų. 1. *Mūsų dainelės*, dar Vilniuje, vokiečių okupacijos laiku. 5 dalys po 30–40 dainų, 2, 3 ir 4 balsams. 2. Missa *Pulkim ant kelių*, 2 lyg. balsams. 3. Švietimo ministerijos knygų leidimo komisijos leidinys *Giedojimų Mokykla*. Vadovėlis chorų dirigentams, vargonininkams, giedojimų mokytojams ir mokiniams. Sustatė kun. Teodoras Brazys. Kalbos žiūrėjo A. Vireliūnas[4]. 1920 m. 121 p. 4. *Muzikos teorija*. Pagrindiniams muzikos dėsniams išmokti vadovėlis. Parašė kun. Teodoras Brazys, Lietuvos universiteto docentas. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. „Vyties" b-vės leidinys. 1925 m. 56 p. 5. *Choralo Mokykla*. Tradiciniam gregorianiškam giedojimui išmokti vadovėlis, skiriamas dvasininkų seminarijų ir vargonininkų mokyklų auklėtiniams. „Vyties" b-vės l. 1926 m. 98 p. 6. Šv. Min. knygų leid. kom. leidinys *Harmonija*. Muzikos mokykloms, mokytojų seminarijoms, vargonininkams. Harmonijos dėsnių vadovėlis. 1926 m. 126 p. 7. Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys *Lietuvių Tautinių Dainų Melodijos*. 1 knygos. 1927 m. 112 p. (album. iš 400 lietuvių liaudies melodijų, surinktų Kietaviškių par.). 8. *Die Singweisen der litauischen Dainos*. 1926. (T. ir Ž., IV)[5]. 9. *Apie lietuvių liaudies melodijas*, studija. 10. *Mažvydo Giesmių kilmė ir jų santykis su lietuvių muzika*. 1924. (Soter. I.)[6]. 11. *Lietuvių liaudies daina vestuvėse*. 1924. (Tauta ir Žodis, II). 12. *Dėliai instrumentalinės muzikos liturgijoje*. 1926. (Muzikos Aidas, 3–6)[7].

Daug liko dar rankraščiuose, ypač bažnytinių dalykų. Lietuvos albumas[8] jų pamini 17. Daug buvo išspausdinta ir skyrium po vieną harmonizaciją ar kompoziciją. „Tiesos Kelyje"[9] ėjo jo komp. kun. Tilvyčio[10] giesmėms.

Kun. T. Brazys – tikras lietuvis, išlaisvintų valstiečių vaikas, dėl to vokietis dvarininkas, o nuo jo ir pats Teodoras ilgai rašėsi su pravarde: Frey. Karo metu paliovė. Kun. B. buvo gilus muzikas, jautrus lietuvis, švelnus liet. dainų harmonizatorius. Man rodydavos, jis harmonizuodamas mažiausia nutrindavo tautiškų žymių. Lietuvos universitetas nustojo nemažos mokslinės pažibos, kaip Vilniaus katedra kitą kartą nustojo žymaus dirigento, o kunigija – mokytojo.

Amžiną atilsį!

EINU Į MINIĄ, KUR KRUTA JUDA!

Vokiečiai gal ir teisingai yra nutarę, jog „selbstlob stinkt" – pasigyrimai smirda; vis dėlto aš imsiu tau, jaunime, save pavyzdžiu kaišioti. Matote, aš einu sekmą dešimtį metų, o vis nestygstu savo rektorate, kai ore kas ima triukšmauti, maišaus su žydeliais, lydžiu su jais katarinką, praeinančią kariuomenę ar policijos suimtą neblaivėlį. Galėčiau to ir nebedaryti; galėčiau abejingai pasakyti, kaip anas kaimietis, ir šmaukšėti sau eilinio savo darbo botagėliu.

Mat kaip buvo. Važiavo senelis ir bobutė (svėdasiškių pasaka). Bobutė buvo susirišusi ilgu palmečiu, kad būtų gražiau. Palmetis kabėjo kuone iki žemės ir pateko ratan. Įsuko ratas palmetį ir lošia bobutę aukštinelką. Bobutė ima rėkti, o senelis tik botagėliu šmaikšto ir nė nemano apsidairyti, kas čia rėkia.

– Kas rėkia, terėkie, – sako, – o mudu, boba, važiuokim...

Tik man vis dar baisu atsirasti ano abejingo kaimiečio rolėj. Kas gi būtų, jei pagalbos imtų šauktis man artimas žmogus ar bent šiaip jau žmogus? Man teberūpi gatvės, vadinas, viešumos gyvenimas. Man teberūpi, kas ką ir kaip daro. Jei gražiai daro, padedu daryti, kai nebegražiai, bent pykstu, kreitėju ir einu šalin bumbėdamas kaip ubagas.

Tokią mano nuotaiką vienas mano draugas ir bendradarbis šiaip apibūdino[1]. Girdi, Lietuvoje dar nėra buvę jokio skandalo, kuriame Vaižgantas nebūt dalyvavęs. Skandalu čia suprask bet kurį viešą atsitikimą.

Kviečiuos vieną kartą vyresnį už save draugą į kaimą pasilsėti ir vilioju žydinčiu sodu. Jis man rodės gražus ir intriguojąs. O draugas padėkojęs pabaigė:

– Bepiga tau, kad tave pražydęs sodas dar intriguoja. Aš to nebejaučiu.

Per ilga palankieji mano kritikai V. Mykolaitis, L. Gira, V. Bičiūnas ir mažiau žinomi ėmė man nuopelnu dėti, kad aš dar nenutolstu nuo visuomenės gyvenimo pulso ir net pirmiau jį pajuntu. Iš to ir pravardžiuotis ėmės – Visuomenės Barometru.

Nei tai man patinka, nei nepatinka: kaip pavadinsi, taip nepagadinsi. Bet kad aš kitaip ir negaliu. Kaipgi tu žmogus išliksi nepridėjęs rankos ar pasiturėdamas pinigo prie naujo sumanymo?

Arba kaipgi nesibūriuosi, mūsiškai – nepulkuosi? Man tai yra toks estetinis pasigerėjimas, kaip nervingam svaigalas. Gražiai tebeatmenu du atsitikimu. Vieną, kai buvau keliolikos metų mokinėlis ir atostogomis viešėjau pas gerąją savo motutę. Buvo ramus ramus šventavakaris. Mudu sėdėjome prieangio suole ir klausėme tylos. Buvo gera. Tik ūmai mūsų klausą užgavo linksma muzika, ir į kalnelį lipant išvydome visą kaimo jaunimą. Aš šokau kaip įdygtas vytis ir prisidėti draugėn, o a. a. motutė didžiausia baime stvėrės man už skverno.

– Kur tu? Kur tu?

– Ėgi draugėn...

– Kur mergų yra?!

Aš gavau paklausyti motutės, palikti, bet su tokia sopančia širdim, kad ir dabar tebeatsimenu. Tai buvo ar ne pirmas mūsų nesutarimas. Mergos man tuomet dar nerūpėjo, ne meilikautis aš būč ir bėgęs. Motutė nesuprato, kaip man gražus buvo didis, tegu sau ir mišras, būrys, pulkas, tylaus vakaro metu einąs paraistėn ant Popšutės kalno padainuotų. To pasigerėjimo netekęs, aš buvau labai nelaimingas. Apie tai aš kažin kur esu minėjęs.

Antras atsitikimas buvo baigus šeštą išleidžiamą realinės mokyklos klasę ir gavus į rankas atestatus. Reikėjo visiems būriu paūžti; tokia jau buvo tradicija. Rengiamės visu būriu eiti, o kur – ir patys dar nežinome. Štai neturtis studentas kapt mane už rankovės ir sako:

– Perduok man savo lekciją. Tu išvažiuoji, o aš neturiu iš ko gyvent.

Tai buvo draugo pareiga. Aš nė akimirksnio nepasvyravau.

– Tai eikim tuojau, nes ne arti...

Ir kuone bėgte nubėgom. O draugai liko. Ak, kad sugėlė širdį! Jaučiau negera. Taip ir buvo. Kol visa atlikome ir sugrįžau, draugų ir pėdai ataušo. Dideliame mieste kur juos besurasi! Aš likau vienas. Ir kaip man buvo liūdna tą vakarą, nežinant kas vienam

daryti! Tai buvo pavyzdys, kokią sunkią auką reikia daryti, griežtai einant pareigą! Draugas, žinoma, nė nenumanė, kokią brangią dovaną aš tada jam daviau... Ko aš norėjau? Atsigerti? To galėjau ir vienas padaryti. Ne. Man būrio trūko; tų mielų vaikezų, su kuriais 6–7 metai pragyventa diena dienon, ūžesio, kurs niekados niekados nebepasikartos, nes rytoj išsiskirstysime po visą pasaulį...

Džiaugsminga minia – toks narkotikas, kuriam lygaus chemija nepramanys.

O jūs, mūsų jaunime, lyg visai neutralūs tam narkotikui.

Eina Dievo Kūno procesija, su giesmėmis ir muzika lydi Poną Dievą. O jaunimo kaip ir nėr, nors viena kita vėliava yr.

Publika sutinka ar išlydi garbingą asmenį – jaunimo nėr.

Laidojami didvyriai. Žmonių tūkstančiai, svetimų valstybių atstovai dalyvauja, o mūsiškių jaunuolių nėr.

Karo muziejuje nuleidžiama vėliavos. Būriai žmonių. Muzika. Jaunimo nėr.

Ten pat pradedama ar baigiama kuri iškilmė, kuris paminėjimas. Gaudžia Laisvės Varpas, giedami himnai. O jaunimo nėr.

Tai kurgi jis? Ar kikso groja, ar pakampiais su „mergom" užsiglaudę?

O paklausyk, kiek skundų! Girdi, tai organinis reikalas jaunimui paūžti, paišdykauti. Teisybė. Bet mūsų jaunimas taip supranta – netvarkos darymą, policijos erzinimą ar net sužeidimą. O kitur kitaip suprantamas tas triukšmavimas.

Antai sustojau Jelgavoje. Ten aš gimnazijos garbės narys. Vakarą žiūriu – žiburių žiburiai, orkestras, daina, – jau man mokiniai fakelcūgą[2] bedarą!..

– O, mes tik laukiam progos!..

Vokiečiuose ir kitur taip pat: tik laukia ir sulaukia progos patriukšmauti, paūžti, pašposauti. Ir gražu, kai alkoholis neįsimaišo ir anarchijos nepadaro.

Šiuo atžvilgiu, deja, mes dar nė nepradėjam ugdyti jaunimo tradicijų.

Tai aš šiuo sukaktuvių laiku ir veliju Tau, Mielas Jaunime, nepraleisti progų papulkuoti. Einam štai su Vytauto Didžiojo

paveikslu. Jaunimo maža. O gaila – entuziazmo daug. 70 vėliavų. Muzika. Atstovų atstovai. Širdys plyšta. Ar to gausi už litus? Ne. Tai dykai duodasi tiems, kurie to laukia, kurių nervai neatrofuoti.

Antai nuošaliai stovi socialai. Noriu jiems šūktelėti:

– Giedokit: „Atsisakom nuo senojo svieto"! – Bet žinau, kad nepragys. Ir jie gyvena – minios narkozu.

Čia visai ne monarchizmas buvo minią pagavęs, tik žmoniška nuotaika, saldi, kilni, reikšminga. Tokioj minioj pabuvęs, geresnis lieki.

Aš, senas, išbuvau keturias valandas ant kojų ir sugrįžau baisiai turtingas. O, verta dalyvauti tokiuose „skandaluose"! Ir aš dar nesiliausiu.

Jei politikos aplinkybės „užmuša" jauną entuziazmą, tai jo nė nebuvo.

ŠV. KAZIMIERAS KARALAITIS YPATINGAS LIETUVOS GLOBĖJAS

Gimė 1458 m. spalių 3 d., mirė Gardine 1484 m. kovo 4 d., palaidotas tebėra Vilniuje.

Lietuvoje kas kelintas žmogus vardu Kazimieras. Iki karo ir net per karą aukštaičiai kas metai eidavo maldingomis procesijomis pasveikinti šv. Kazimiero relikvijų Vilniaus katedros koplyčioje. Šv. Kazimiero garbei pastatytos bažnyčios: Vilniuje, Aleksote, Baltriškėse, Igliaukoje, Kamajuose, Kučiūnuose, Lekėčiuose, Lipniškėse, Medininkuose, Naujojoje Vileikoje, „Saulės" rūmuose Kaune, Žemaitkiemyje; Amerikos lietuvių kolonijose: Amsterdame, Kanados Montrealyje, Filadelfijoje, Plymute, Pitsburge, Vusteryje, viso 17. Lietuva turi seną Šv. Kazimiero draugiją geroms knygoms skleisti; tuo pat vardu ilgai buvo konspiratyvinė draugija, opozicinė okupantams rusams stačiatikiams[1]. Pagaliau visa vėl nepriklausoma Lietuvos valstybė šv. Kazimierą pasirinko ir pripažino savo Patronu ir jo mirimo dieną kovo 4

įtraukė į eilę švenčiamųjų Lietuvoje. Vadinas, šv. Kazimieras Lietuvoje yra oficialiai ir privačiai ypatingai gerbiamas.

Šitas tautiškas lietuvių bruožas, ypatingas jų nusilenkimas tuo Dievo šventuoju, per tris šimtus metų pavirto dalimi jų kultūros. Kas bandė kovoti su ta atskira nuo kitų tautų kultūra, tas ėmės žygių prieš patį šv. Kazimierą.

Rusai, 1795 m. paglemžę Lietuvą, vis įtemptiniau griovė čia ar bent varžė Katalikų Bažnyčią, o šlykščiausiai elgės su šv. Kazimiero garbinimu. Nepaprastai gražią jo vardo bažnyčią pačiame viduryje Vilniaus miesto atėmė, perkrikštijo kitu vardu, pavertė cerkve[2] ir pavedė ją valdyti lietuviui vyskupo Motiejaus III iš katalikų kunigų pavarytam Petkevičiui[3], padarytam tuo tikslu pravoslavų protojerejum. Iš vyskupo Valančauskio buvo pareikalauta, kad šv. Kazimiero dieną išbrauktų iš bažnytinio kalendoriaus, drauge su šv. Andriejaus Bobolos ir šv. Juozapato Koncevičiaus dienomis[4]. Tų šventų kentėtojų ir išpažintojų garbinimas buvo lygus politikos neištikimybei Rusų valstybei, pasipriešinimas jų tvarkai. Nepasiekdami kitų piliečių, rusai mokytojai baudė bent vaikus, kurie šv. Kazimiero šventę drįso neateiti į mokslo darbą.

Rusams panašiai buvo sumanę elgtis ir kiti mūsų priešininkai, ilgai rengęsis mus okupuoti, lenkai. Jų pirmeiviai endekai (N. D. = tautininkai demokratai)[5] mėgino atšaldyti ypatingą lietuvių atsidėjimą garbinti šv. Kazimierą, kuriam tie vieni lietuviai pridėjo pravardę: karalaitis arba dar dažniau – Lietuvos karalaitis. Aš atsimenu štai kokį faktą, įvykusį prieš 30 metų.

Petrapilyje tada buvo leidžiamas savaitinis iliustruotas žurnalas „Kraj"[6]. Ne kame lenkų gyvenamame krašte, bet Rusijos administracijos centre įsteigė jį lenkas patriotas, nors vokiška pavarde, kaip tai dažnai atsitinka, Piltzas[7] su kompanija, sumanytojai naujos visuomeninės lenkų krypties, vadinamųjų ugodovcų (ugoda – susitarimas, pritarimas). Jie tariamuoju savo nuolankumu Rusijos valdžiai manė to laimėsią, ko nebuvo galima laimėti griežta opozicija tai vyriausybei. Dėl to patylomis kai kas juos vadino „pachciarzais". Pachciarz – seniau vadinosi dvarų karvių pieno nuomotojai žydai, kurie rodė didelį nuolankumą dvarininkams; perdėdami pataikavo jų tuštybei, dažnai ir

kvailybei ir taip lengviau juos išnaudojo. Nedaug lenkams iš tų pataikūnų ugodovcų buvo garbės, nedaug ir naudos.

Tie patys ugodovcai su rusais visai kitaip elgės su artimaisiais savo kaimynais ar net bendrais – lietuviais: lietuviams jie buvo nepermaldaujami ir atšiaurūs. „Krajuje" gi panevėžietis Jonas Vytartas[8] ir „litvomanais" mus pakrikštijo. Vadinas, ugodovcai svetur, namie buvo šovinistai, tautiškieji egoistai; jie nė iš tolo neprisileido „separatistinių", atskirų nuo lenkų, kultūrų.

Mane ypač užgavo vienas aiškiai bemokslio rašytas, vis dėlto įžengiamuoju ėjęs straipsnis apie šv. Kazimierą. Autorius ar pati „Krajaus" redakcija stebėjos lietuvių pretenzija savintis karalaitį Kazimierą ir darytis jį lietuvių globėju, kai jis, tasai šventasis, su Lietuva ir lietuviais nieko bendra neturėjęs. Neturėdamas teksto, galiu paklysti, bet man vis rodos, ten buvo pasakyta – šv. Kazimieras nė Lietuvoje nebuvęs.

Tautiškos šovinistinės rusų ir lenkų tendencijos čia gražiai sutapo, nors katrie jų vis ant save kasė; ir buvo lygiai kvaila. Na, betgi ir dabar tautinėse kovose pripasakojama ir pridaroma daugybė melagingų ir kvailų dalykų; į juos mes ėmėme nebeatsiliepti. Antai dar neišnyko gandai, kad lenkai, okupavę Vilnių, okupuosią šv. Kazimiero relikvijas ir jas pašalinsią iš Lietuvos, kad lietuviams nebebūt ranka pasiekiamos. Ta pati kacapų politika – konfiskuoti šventyklas ir šventenybes.

Tą faktą aš atsitiktinai atsiminiau, kai šiemet teko man per radio kalbėti apie šv. Kazimierą, kiek jis iš tikrųjų buvo Lietuvos globėjas ir darytojas išganingos įtakos lietuviams. Prieš faktą nepakovosi, ypač dar obskurantizmo daviniais. Bet ir patys mes nėsame tiek apsišvietę, kiek suinteresuoti tuo šventuoju mūsų gimine. Iš „Šventųjų gyvenimų"[9] mes žinome, už ką tas mūsų karalaitis paskelbtas Katalikų Bažnyčios šventuoju; bet ką gi mes žinome iš viso, koks buvo to Jogailaičio asmuo, ką jis be askezės yra daugiau nudirbęs, kaip gyvenimą išgyvenęs, kokių kliūčių savo pašaukimui sutikęs, kuo ir kaip jas nugalėjęs, pagaliau ko sau ir savo kraštui laimėjęs.

Visa tai neseniai apsakė mums Lietuvos universiteto istorijos profesorius kan. Antanas Alekna[10] knygelėje „Religija ir kultūra".

Nr. 7. Šv. Kazimieras. Su 4 paveikslais. Parašė Antanas Alekna. Šv. Kazimiero Dr-jos leidinys Nr. 432. Kaunas. 1927 m. 32 p. Tariuos patarnausiąs Vilniui vaduoti sąjungai[11], atpasakodamas daugiausiai iš jos, mažiau iš savęs, davinius apie Vilniaus grazną ir vertybę šv. Kazimiero.

Kas kliudė Kazimierui karalaičiui augti Šventu

Pirmiausia vos vos jo neatitraukė nuo šventumo per aukšta kiltis.

Šv. Kazimieras karalaitis buvo pačios aukštosios Europoje giminės. Iš senelio Jogailos Ladislovo ir tėvo Kazimiero[12]; pirma Didžiųjų Lietuvos kunigaikščių, paskui ir Lenkų karalių, paveldėjo grynų lietuvių kraują; net ir senelė buvo lietuvė – Alšėnų kunigaikštytė Sofija[13]. Tik motina Elzbieta buvo vokietė, Austrijos–Vengrijos–Čekijos imperatoriaus Alberto Habsburgo duktė[14].

Kazimierui buvo penki broliai ir penkios seserys, ir visi jie padarė aukštas „karjeras". Seserys ištekėjo už Vokiečių kunigaikščių. Keturi broliai gavo pakaraliauti: Ladislovas – Čekijoje ir Vengrijoje, Jonas Albertas – Lenkuose, Aleksandras ir Zigmantas – Lietuvoje ir Lenkuose. Tik vienas Fridrichas pasirinko dvasiškio karjerą ir buvo Gniezno arkivyskupas, Krokuvos vyskupas ir kardinolas[15].

Nederėjo žemiau siekti ir Kazimierui. Habsburgų šeimai Austrijoje išmirus, beliko ta viena artimiausi Elzbieta, Lenkų ir Lietuvos karalienė. Ji tatai savinosi Vengrijos ir Čekijos sostą ir savo sūnų Kazimierą pasiuntė jo užimtų. Motinos pastangomis kai kurie vengrai didikai ir paskelbė Kazimierą savo karalium 1471 m. Tačiau didumas vengrų nepripažino jam paveldėjimo teisių ir dar pirmiau buvo pasiskelbę karalium vyrą kaip vien reikiant: suaugusį, prityrusį, žymų savo tautoje Motiejų Korviną[16]. Kazimieras tuo laiku tebuvo dvylikos metų vaikas; karą pralaimėjo, nes samdytoji kariuomenė jį apleido, ir gavo grįžti be nieko.

Tai buvo tikrai Apvaizdos padaryta, kad tasai aukštesniems tikslams skiriamas vaikas niekais nepavirstų. Vaizdinkitės vaikiūkštį, einantį valdovo pareigas: mokytis nei laiko, nei noro.

Turėdamas galios, ja atstoja protą ir išmintį. Taip buvo ir tėvui karaliui: 13 metų ėmęs karaliauti, liko bemokslis, tai nusiminė ir griaužės; vaikų užtat nebenorėjo palikti bemoksliais.

Kazimieras karalaitis buvo jautrus apsigimęs, na, žinoma, ir karališkai išdidus. Savo pažeminimą Vengrijoje taip giliai pajuto, kad net nebedrįso savo sostinėj rodytis – apsigyveno nuošalyje, mažame miesčiuke; vėl kibo į pertrauktą mokslą, tik retkarčiais, klausydamas tėvų, pasirašydavo skundas kitiems valdovams, kad esąs nuskriaustas. Per ilga ir tai suprato, jog nė teisės neturi skverbtis į sostą, kur jo didumas nenori, jog didelės skolos, kurių tėvas pridarė dėl jo, nuskriausdamas savo valdomą Lenkų-Lietuvių valstybę, nėra pateisinamos ir atlygintinos.

Lenkai išminčiai pabaigė Kazimierą karalaitį atšaldyti. Jie ir pirmiau sakė, šio karalaičio, Kazimiero, būsią neverta atiduoti svetimiems; lai lieką saviems, nes esąs gabiausias, o Vengrams reikią atkišti mažų gabumų Ladislovas.

Prisidėjo ir popiežius[17]. Jis mėgino sutaikinti visus krikščionis valdovus, kad galėtų bendrai kovoti su krikščionybės priešais turkais, pavojingais visai Europai. O lenkai savo užgaidomis ardė visą tą koalicijos planą.

Kazimieras karalaitis galų gale liovės pretendavęs imperatoriaus vainiko, bet kliuvinių mokytis ir lavintis atsirado iš kitos pusės.

Didysis Lietuvos Kunigaikštis Vytautas Aleksandras nepaliko tiesioginių įpėdinių, kurie būtų tesėję tęsti jo politiką su Lenkų Korona. Bet Vytautas paliko didesnį dalyką – aiškiai suformuluotą ir daugeriopai pareikštą Lietuvos separatinę tendenciją – gyventi ir valdytis skyrium nuo lenkų, nuo vokiečių, nuo rusų, dar siekiant juos pačius valdyti. Ta vytautinė politika gyva išliko iki pat mūsų laikų, o anais laikais ką ir besakyti. Kas tik ėmės Lietuvą valdyti, tas kitaip negalėjo dirbti, kaip tik skyrium nuo Koronos.

1478 m. Lietuvos didikai – mažikai tais laikais nieko nereiškė – susirinko Breste į seimą, pabrėžė savo autonomingumą ar net nepriklausomybę ir iš karaliaus Kazimiero, kurs ir Lenkijos reikalų netesėjo aprėpti, pareikalavo, kad savo sūnų Kazimierą

karalaitį pasodintų Vilniuje skyrium Lietuvai valdyti. Tai buvo Koronai smūgis, žadėjo vėl prasidėti niekad nebaigiami kivirčai su nepavaldomais lietuviais. Karalius atsisakė savo valdžią perleisti sūnui, Lietuvos valdovui, bet ir lietuvių negalėjo nepatenkinti. Tad sugalvojo kompromisą: davė Kazimierą karalaitį Vilniun, bet ir pats savo sostinę perkėlė Vilniun, kad iš čia budriau galėtų daboti Lietuvos reikalų.

Prasidėjo dviejų Kazimierų, tėvo ir sūnaus, valdymas, bet Lietuva nenurimo: ji būtinai norėjo turėti visai atskirą sau valdovą, o negalėdama to pasiekti geruoju, kol jungė ją su Korona bendra dinastija, susibaudė prieš pačius jogailaičius: negalėjo Jogailai atleisti, kam jis taip pigiai sutiko nenorinčią to Lietuvą sulieti su Lenkija. Kitos priemonės Lietuvai atpalaiduoti nuo Koronos nebebuvo, beliko viena – išnaikinti visus jogailaičius. Prieš jogailaičius stojo algirdaičiai: Mykolas Alelkaitis, Jonas Alšėniškis ir Teodoras Bielskus[18]. Visi jie buvo, deja, pagalam surusėję ir pravoslavai, artimi Maskvai. Susitarta pasinaudoti Bielskaus vestuvėmis, kur buvo sukviesta visa karaliaus giminė, į gausingą suvažiavimą atsivesti ginkluotų savo šalininkų ir visus jogailaičius išžudyti. Paskui, padedant Kijevo kunigaikštijai, kurią buvo valdę Alelkaičiai, ir gudų kraštams, algirdaičius paskelbti Lietuvos valdovais. Suokalbis nepasisekė. Karaliaus šalininkai nutvėrė ginklus begabenant, Alelkaitis su Alšėniškiu buvo suimti ir patys nužudyti, vienas Bielskus beištrūko ir pabėgo į Maskvą.

Šituos baisius neramumus Kazimieras karalaitis pergyveno Vilniuje. Nedaug tetrūko – būtų čia žuvęs iš rankų kitataučių ir kitatikių. Vėl suprato, koks painus ir neramus uždavinys – viešpatauti ir valdyti, koks tiesiog abuojas šitas užsiėmimas. Nuo visa ko rankas nukratė; vieną tik pareigą bepalaikė aukščiau savo simpatijų – sustabdyti Lietuvos ruskinimą ir pravoslavinimą, ir tai jis padarė. Apie tai kiek paskiau.

Kas padėjo Kazimierui karalaičiui augti išminčium

Pirmiausia geri pavyzdžiai, geras motinos auklėjimas, geras mokslas ir gyvenimo praktika.

Dabar mes tęsime kritiškai įvertinti Lietuvos kun. Jogailos žygius. Jis oficialiai įvedė katalikų tikėjimą į Lietuvą, Aukštaičiams įsteigė Vilniaus vyskupiją, statė bažnyčias, bet drauge, nieko nežiūrėdamas, nė mažiausios meilės Lietuvai nejausdamas, įmurdė ją į Lenkų karaliją ir padarė pradžią visoms ir dabar dar nepasibaigusioms mūsų nelaimėms. Bloga padaryta atsveria gera Jogailos mums padaryta. Tai jaučia visi lietuviai ir patys lenkai. Tai parodo nors tas faktas, kad jo vardu niekas nenorėjo ir nenori vadintis, tuo tarpu kad Vytautų–Vitoldų daugybė Lietuvoje ir pačiuose Lenkuose, jo priešininkuose. Bet anais laikais Jogaila buvo vainikuojamas Lietuvos apaštalo vainiku. Tai Kazimiero karalaičio senelis.

Dėdė Ladislovas[19] irgi buvo krikščionybės karžygys. Kovojo su priešais Kristaus vardu ir žuvo dėl jo ties Varna. Iš čia ir pravardę gavo – Varnietis. Tais dviem krikščionybės pavyzdžiais didžiavosi Jogailos dinastija ir sekė jais. Jų istorijos įtakoje buvo ir Kazimieras karalaitis.

Motina Elzbieta buvo išmintinga ir pamaldi moteriškė. Jos įtaką Kazimierui galėtume kiek prilygti šv. Monikos įtakai sūnui Augustinui[20]. Minkštaširdė, kaip moteriška, pataikavo savo vaikams, ypač kad jų tėvas buvo per griežtas; vis dėlto auklėjo giliame atsidėjime katalikybei.

Mokslai anuo laiku itin smarkiai plito. Europoje dygo universitetai, aukštieji luomai mokės, pirmiausia tad kunigaikščiai. Lenkija nenorėjo atsilikti, tai Jogaila įsteigė universitetą Krokuvoje[21]. Jis buvo ir ilgam liko daug menkesnis už kitus universitetus, patys lenkai bevelijo kitur važiuoti mokytis; vis dėlto tai buvo aukštoji mokykla, vertusi gerbti mokslą. Tai ir karalius Kazimieras negalėjo savo vaikų nemokyti ir neruošti jų Europos kunigaikščių šeimai, jiems lygių.

Laimingai atsitiko savo vaikams gauti geri auklėtojai ir mokytojai. Kazimieras karalaitis jau nuo devintų metų pradėjo rimtai mokytis iš dviejų gabių ir aukštai išmokslintų žmonių: Krokuvos kanauninko Jono Dlugašiaus[22], jau pagyvenusio vyro, gyvo tikėjimo, griežtos doros, gyvenimo jau prityrusio, tad gero politiko ir gabaus istorininko rašytojo, nors, sako, su istoriška

tiesa apsiėjusio kaip su pasaka, ne dokumentais patvirtinama tikrenybe. Dlugašiui teko pažinti savo valstybė ir kaimynai. Jo tėvas dalyvavo Žalgirio mūšyje ir matė vadą Vytautą. Teko tad ir Lietuva aprašinėti, istoriškieji jos asmenys: Gediminas, Algirdas, Kęstutis, Jogaila, Vytautas ir kiti viešpatavę. Visa tai Dlugašius dėstė savo auklėtiniams karalaičiams ir noromis ar nenoromis gaivino juose lietuviškumą, pagarbą tai Lietuvai, iš kur buvo Jogailaičiai kilę, su kuria taip angštai tebėra susiję, kurią tai vienas, tai kitas valdo. Ir tėvas Kazimieras pirma buvo Did. Lietuvos Kunigaikštis, kol buvo pašauktas, Ladislovui žuvus, karaliautų; paskui brolis Aleksandras skyrium valdė Lietuvą ir k.

Antras mokytojas buvo Pilypas Buonacorsi, žinomas daugiau Kalimacho pravarde[23], taip pat labai mokytas italas, nors pasauliętiškai liberalus. Kiek kietai, drausmėje laikė savo auklėtinius kanauninkas Dlugašius, tiek palaidai Kalimachas. Dlugašiui pritarė karalius, Kalimachui karalienė; viršijo karalius ir Dlugašių įgaliojo karalaičiams taikinti visas anuo laiku vartotas mokymo ir auklėjimo priemones – discipliną ir rykštes. Nekliūdavo tik pavyzdingajam, moksliajam ir gabiajam Kazimierui karalaičiui.

Jis iš pat mažens buvo rimtas ir atidus. Mokslai jam sekės. Abudu mokytoju stebėte stebėjos Kazimiero galva, negalėjo ja atsigerėti. Kalimachas taip ir užsirašė jį – stebėtinas jaunikaitis. Žinojimu Kazimieras karalaitis pralenkė visus savo brolius, net jau gal ir kitus Europos kunigaikščius, savo amžininkus. Jau trylikos metų tiek gerai mokėjo kalbų, kad Krokuvoje atvykusį popiežiaus pasiuntinį kardinolą Marko Barbo sveikino lotyniška prakalba.

Trumpai sugaišęs dėl Vengrijos sosto, Kazimieras karalaitis intensyviai mokės iki šešioliktų metų ir paveldėjo iš savo mokytojų visas jų turimas žinias. Ir draugavos jis ne su jaunuoliais, bet vis su mokytais vyrais, mačiusiais pasaulį ir jo tvarką. Tad kuo geriausiai buvo pasiruošęs aukštam savo pašaukimui, kuriam jį tėvas skyrė.

Dabar tėvas papildinėjo mokytojus gyvenimo mokykla. 1475 m. matome Kazimierą karalaitį su tėvu Kazimieru karalium Vilniuje priimant svetimų šalių pasiuntinius; 1476 m. dalyvaujant Prūsijos Marienburge suvažiavime su vokiečių ordino

magistru; 1478 m. dalyvaujant Lenkijos seime. Matės, tėvas tyčia rodo jam valstybės reikalus, kad įgytų prityrimo ir įsitrauktų į valstybės valdymo sritį; iš pradžių būtų tikras, veiklus, savarankus padėjėjas tėvui, kol taps pilnateisis jo įpėdinis soste.

Kazimieras karalaitis netruko parodyti savo sugebėjimą administruoti ir paliko neišdildomus pėdsakus taip Lietuvoje, taip Lenkuose.

Kazimieras karalaitis gelbsti Lietuvą nuo ruskinimo ir pravoslavinimo ir teisia skolas

Tėvui karaliui sostinę kuriam laikui atkėlus į Vilnių, Lietuvą faktinai valdė Kazimieras karalaitis. Čia jis patiesė istorinį Lietuvai slenkstį, kurio Maskvos rusybė ir stačiatikybė jau nebeperžengė; liete užliedama gudus, lietuvių savo jūroje nebepaskandino.

Gudų kraštą, Maskvos kaimynus, valdė Algirdas ir jo giminė. Čia algirdaičiai asimiliavos su valdomaisiais, patys sugudėjo – surusėjo, pagaliau, vesdami vis pravoslaves žmonas, patys tapo krikščionimis rytiečių išpažinimo. Su jais drauge jų bendradarbiai bajorai. Su Vilnium algirdaičiai maža ko bendra turėjo; dėl Vilniaus, matome, daugiau varžėsi jogailaičiai su kęstutaičiais.

Maskva savo įtaką algirdaičiams sumaningai ir rūpestingai palaikė, tykodama nuo Lietuvos atplėšti rusų gyvenamas žemes. Lietuvos valdovai buvo pernelyg tolerantingi, lietuviai ramūs. Rusai – priešingai: jie savo politikoje paskandino tautų ir tikybų apykantą. Maskva galų gale ėmė lietuvių katalikų nė krikščionimis nebelaikyti: išvirtėlius į pravoslaviją antrą kartą krikštydavo. Tikėjimų neapykanta iš pradžių iš rusų plito Lietuvoje ir skaldė jos jėgas. Pagaliau stačiatikiai kunigaikščiai, matėme, pasikėsino net Lietuvos sostą paglemžti, visą karaliaus padermę išnaikinti.

Kazimieras karalaitis, dalyvaudamas Lietuvos valdyme, aiškiai suprato, koks didelis pavojumas gresia lietuvių tautai ir jų valstybei, jei ir toliau toks stačiatikių nusistatymas plis Lietuvoje.

Jis tėvo vardu išleido įstatymą, draudžiantį stačiatikiams misionieriauti Lietuvoje, būtent statyti naujas cerkves, kur jų iki tol nebuvo, kur jų ir nereikėjo, kur tebuvo skiriamos propagandai – brautis su savo stačiatikių tikyba į lietuvių gyvenamas sritis.

Kažin kas tai klaidingai suformulavo, būk Kazimieras karalaitis pats stengęsis sugriauti Gudų schizmą[24], dėl to ir tėvą karalių paskatinęs išleisti įstatymą, draudžiantį schizmatikams statytis naujas šventyklas ar pasitaisyti griūvančias. Taip suformuluotas dalykas pateko ir į brevijorių. Bet tai padaryta nepatikrinus; iš to buvo daug bloga, netikrų priekaištų šv. Kazimierui, o tokio įstatymo nė būti nėsą buvę užrašyto. Kazimiero karalaičio ne pravoslaviją naikinti rūpintasi, bet kad Lietuvos politika nuo rusų stačiatikių atlyžtų ir vėl paplauktų pirmykščia Jogailos ir Vytauto pradėta katalikiška kryptim. Kad šiandien tebesame katalikai, gal Kazimiero karalaičio nuopelnas ir didžioji jo reikšmė Lietuvos valstybei šalia palikto asmeninio moralybės pavyzdžio.

Lenkams ar, tikriau, visai respublikai Kazimieras karalaitis sutvarkė tėvo suardytą finansinį ūkį. Besiskverbdamas į svetimas valstybes, į Vengriją ir Čekiją, Kazimieras karalius praskolino valstybės žemes, užstatė jas ir pats nebeturėjo kuo verstis, iš ko bepadengti pačias būtiniausias išlaidas. Į taip sugriuvusį valstybės ūkį karalius delegavo savo pavaduotoją Kazimierą karalaitį, pats palikdamas Vilniuje. Ir neužsivylė. Karalaitis ištesėjo kitados padarytą pasiryžimą likviduoti visus negerumus, ištikusius valstybę paieškant jam svetimo sosto.

Kazimieras karalaitis berods nesiėmė jokių finansinių manipuliacijų. Jis daugiausia vengė tik nebūtinų išlaidų, taupė, gyveno kukliai, o karaliaus dvaras kaip tik ir prarydavo daugiausia. Kazimieras karalaitis pašalino iš rūmų visus veltėdžius, pataikūnus, garbės palydovus, neva patarėjus ir per dvejus metus ne tik pradėjo užmokėti būtinuosius reikalus, bet pasijuto galįs išpirkinėti ir užstatytas už skolą žemes.

Be taupumo ir kuklumo, karalaičio Kazimiero rūmai davė gražų doros pavyzdį. Valstybę jis valdė doros ir teisingumo pagrindais, sustabdė įsivyravusį plėšikavimą, labai įkyrų ir skaudų piliečiams ir jų santykiavimui.

Visa tai apkepurėjo vėl sumegzdamas tėvo nutrauktus santykius su Bažnyčius galva: tėvas rėmė husitus[25], popiežius už tai pyko.

Na, Kazimieras karalaitis pasirodė ne tik sumanus, bet ir toli matąs politikas.

Kazimieras karalaitis pagaliau pats tobulinas

Dvejus metus pavaldęs Lenkus, Kazimieras karalaitis 1483 m. sugrįžo Lietuvon, o Kazimieras karalius sugrįžo Krokuvon. Dabar jis čia Vilniuje nebesiima pasaulinio darbo, nors taip sugebėjo jis dirbti, – jis visas pasišvenčia askezei ir toje srityje pašoka aukščiausiai.

Šv. katalikų tikėjimą ne tik plėtė ir gerbė, paveldėjęs tai iš savo bočiaus ir giminių, bet ir tarnavo jam: daug meldės, marinosi ir tvirtai laikėsi kūno skaistybėje. Jis ir mažas būdamas buvo labai pamaldus. Jis ilgai melsdavosi, daug ilgiau negu jo broliai, tačiau nuostabiai kukliai, stengdamosi, kad niekas to nematytų, nei broliai, nei dvariškiai. Auklėtojas kanauninkas Dlugašius jau mažą Kazimierą karalaitį vadino šventu vaikeliu.

Paaugęs, ėmęsis valstybės darbų, dirbęs per kiaurą dieną, nepaliaudavo senojo savo papratimo: maldai vis tiek skirdavo ilgas nakties valandas savo kambaryje, bažnyčioje arba, ją radęs uždarą, jos spryske už durų. Vilniuje buvo jam patogiau: karaliaus rūmai buvo koridorium sujungti su katedros bažnyčia. Sugrįžęs į kambarį, neguldavo į patogų ponišką guolį, bet išsitiesdavo ant kietų grindų. Marinos griežtais pasninkais. Žmonių akims vilkėjo karališkais rūbais, apsivilkdavo nėkieno nematomą ašutinę – šiurkštų atgailos vilkalą. Dienos pamaldose visados dalyvaudavo neapleisdamas, o maldų galas ir tikslas – kad Dievas laimintų valstybę. Menkos sveikatos, jo būta paimto džiovos ligos, jis vis dėlto buvo darbe patvarus, su žmonėmis kantrus, laimėdamas visų simpatijas ir laiminimus. Tesėjo nepasiduoti jokioms karališkų rūmų ištaigoms, turtų ir galybės pagundoms.

Ypatingai vertino kūno skaistybę. Buvo džiovininkas, tad stipriai paerzintų nervų. Džiovininkams itin įkyrūs esti lytiniai ins-

tinktai. Tėvai ir gydytojai patarinėjo jam sveikatos dėlei vesti. Atsisakė. Stiprinos malda ir Skaisčiausiosios Dievo Motinos Panelės Marijos garbinimu. Tai Skaistybės Karalienei dažnai per dieną niūniuodavo atminai šv. Bernardo giesmę: „Omni die dic Mariae mea laudes anima"[26] – „Mano siela, tark kas dieną garbę skaisčiai Marijai". Net ir mirdamas prašė, kad tos giesmės tekstą įdėtų jam į karstą. Visa to jam užteko visoms pagundoms nugalėti.

Buvo labai humanus, žmones gerbė, pavargėlius dosniai šelpė, sergančius lankė ir slaugė, kam galėjo, visiems nusižemindamas tarnavo.

O kad buvo, be visa to, klasikiškai gražus, stambių Jogailos ir švelnių Habsburgo veido bruožų, juodaplaukis, juodakėlis, baltaveidis, visados linksmas ir kažkokiuo vidaus džiaugsmu nušvitęs, tai, Peremišlio vyskupo liudijimu, laimėdavęs visų meilę. Šis vyskupas vadino Kazimierą karalaitį stebėtinos doros, išminties ir mokslo jaunikaičiu. Visa tai dabino gražus linksmo rimtumo būdas, nepaprastas susivaldymas, jausmų pusiausvyra. Auklėtojas Kalimachas ekstazėje įsirašė: Kazimieras karalaitis visai neturėjęs gimti arba gimęs nebemirti, – tiek daug vergė žmonių širdis.

Mirė apsuptas dvasiškių Gardine 1484 m. kovo 4 d., pirmą gavėnios ketvirtadienį, teeidamas 26 metus. Tėvas karalius paskubėjo sūnaus lankytų, bet jau užtiko paskutines valandas. Jo gailestis buvo nepasakomas – tai buvo mylimiausias jo vaikas. Ilgai negalėjo niekuo užsiimti. Kazimierą karalaitį palaidojo Vilniuje katedroje, kur ir Vytautas buvo palaidotas. Paskui čia dar atsigulė karalius Aleksandras, paskutinis skyrium valdęs Lietuvą, karalienė lietuvė Barbora Radvilaitė ir karalienė Elzbieta. Katedra visiems jiems paskyrė tam tikrą dalį, vadinamą Karalių koplyčią.

Veikiai prie Kazimiero karsto ėmė reikštis stebuklai: ligoniai ūmai sveikti, numirėlė Uršulė atgijo.

Bet plačiausiai pagarsėjo šis 1518 m. atsitikimas. Už Dauguvos upės buvo Lietuvos forpostas nuo Maskvos, Polocko pilis. Maskvos kariuomenė jį apgulė, o Lietuvos kariuomenė paskubėjo jo gelbėti. Priėjo plačią upę, tiltą nusitiesti nebėra kada, o brastų nežino. Susirūpino vadovybė, nebežino ką bedarą, nors

grįžk atgal. Bet štai iš kažin kur atsiradęs jaunas baltu apsiaustu, širmu žirgu raitelis pirma ima bristi. Paskui jį pasileido visa kariuomenė ir lengvai atsirado už upės. Puolė apgulusius, baltu žirgu raitelį vis matydami priešakyje; maskolius išblaškė ir pilies įgulą išvadavo. Bet mūšiui pasibaigus, jokio raitelio baltu žirgu niekur neberado. Kai nustebę ėmė teirautis, vyresnieji, kurie tebeatminė karalaitį, paliudijo čia nebent Kazimiero būta – toks buvo panašus raitelis.

Čia romantiškai pasireiškė Lietuvos karžygių patriotizmas; jis Lietuvos ženklą Vytį suderino su Lietuvos gynėju nuo rusų stačiatikių Kazimieru karalaičiu.

Kiti pasakoja, Kazimieras karalaitis Lietuvos kariuomenę drąsinęs iš debesų.

Pirmas visa tai šventajam Tėvui pranešė jaunesnysis Kazimiero brolis karalius Zigmantas; jis kreipė Bažnyčios Galvos dėmesį, bene bus Kazimieras šventas miręs. Popiežius Leonas X[27] jo gyvenimo ištirtų atsiuntė savo legatą vyskupą Zacharijų Vincentiną Ferrerį[28]. Jis apklausė visus nabašninko gimines ir kurie tik pažino. Visas surinktąsias žinias patvirtino Vilniaus vyskupas Jonas[29] ir dar du vyskupu tardytoju. Pats Ferreri, įsitikinęs Kazimiero karalaičio šventumu, taip jį pamilo, kad ne tik pirmas aprašė jo gyvenimą, bet ir giesmes sudėjo jam pagerbti. Šitos Ferrerio giesmės įėjo į Katalikų Bažnyčios pamaldas. Ferreri ten sako, Kazimieras karalaitis įdiegęs savo tėvynei Lietuvai karštą maldingumą ir tikisi, kad jį, tą maldingumą, nuolat stiprins savo užtarimu. Vadinas, jau popiežiaus legatas vyskupas Ferreri paskelbė šv. Kazimierą karalaitį Lietuvos Patronu; tai ne mūsų patriotinis prasimanymas, bet istorinė religinė tradicija. Kaip Kazimieras karalaitis susijo su Lietuva, su Vilnium, taip ir liko susijęs; mes savo pamaldumu tik sutvirtinome šį nenutrūkusį saitą.

Vilnius triumfuoja, mes visi lietuviai tebemylime savo Globėją

1521 m. popiežius Leonas X paskelbė Kazimierą karalaitį šventuoju Dievo rinktiniu. Tam tikrą raštą Vilniun nuvežti įdavė vyskupui Erazmui Viteliui. Bet jis mirė, neišsiruošęs į Vilnių. O

čia prasidėjo suirutės, plito protestantizmas, kurs šventųjų nepripažįsta. Bet ligi tik katalikybė laimėjo, karalius Zigmantas Vaza[30] atminė šventajam Tėvui žuvusią bullą. Šviesus ir dievotas Vilniaus vyskupas Benediktas Voina[31] pasiuntė į Romą kanauninką Svencickį[32]; jis ir parvežė pakartotą raštą, kuriuo popiežius Klemensas VIII[33] pavelija šv. Kazimierą garbinti ir jo dieną švęsti Lenkuose ir Lietuvoje.

Ir būta gi iškilmių 1604 m. geg. 10 d., iškeliant šventojo palaikus iš karsto į didįjį altorių! Su kaulais teberasta ir šventojo mėgiamoji šv. Marijos giesmė. Tomis pat iškilmių dienomis buvo patiesti pamatai pirmajai šv. Kazimierui karalaičiui pagerbti bažnyčiai pačiame viduryje Vilniaus miesto. Ji ir dabar tebestovi ties miesto rotuše, tėvų jėzuitų valdoma.

1636 m. buvo pastatyta atskira šventajam Kazimierui karalaičiui skiriama koplyčia. Ją specialiai išpuošė dailininkas Dankersas[34]. Ten iš didžiojo altoriaus perkėlė relikvijas, o procesijoje, be Vilniaus vyskupo Abraomo Voinos, Žemaičių vyskupo Jurgio Tiškevičiaus[35], dalyvavo popiežiaus legatas Filonardi ir pats karalius Ladislovas su savo gimine[36].

Savo šventumu Kazimieras karalaitis plačiai pagarsino Vilniaus ir Lietuvos vardą: malonus, skaistus jaunikaitis vergė visų širdis. Jau XVII š. aukštosios kilmės jaunimo draugija Neapolyje pasistatė šv. Kazimiero garbei koplyčią ir jo statulą, įsigijo jo relikvijų. Jaunimo draugija Belgijoje, Mechlino jėzuitų kolegijoje, šv. Kazimierą pasiskyrė skaistybės pavyzdžiu ir Dievo Motinos garbinimo mokytoju. 1692 m. į savo bažnyčią įsinešė jo relikvijas ypatinga procesija: joje ėjo istoriniai Lietuvos asmenys, šventojo giminaičiai: Jogaila, tėvas Kazimieras, broliai ir k. Šv. Kazimiero relikvijų ieškojo karaliai, Didž. Florencijos kunig. Kosmas III, Maltos riterių ordinas ir k. To dėlei popiežius Povilas V[37] 1721 m. šv. Kazimierą garbinti įsakė visai Katalikų Bažnyčiai, jo pamaldas įtraukė į mišiolą ir brevijorių.

Sunkiaisiais lietuvių kulturkampfo laikais[38] lietuvių šviesuomenė su maskoliais smaugėjais kovojo didžiojo savo Patrono Kazimiero karalaičio vardu. Jo vardu turėjo draugiją; ji ir dabar tebėra geroms knygoms skleisti.

Jaunuomenei katalikiškai auklėti pirma Amerikoje, dabar ir Lietuvoje įsivyravo Šv. Kazimiero seserų vienuolių ordinas[39]. Vyskupas Pr. Karevičius[40] joms pavedė gražųjį Pažaislio vienuolyną.

Ne! Šv. Kazimieras karalaitis su Lietuva ir su jos sostine Vilnium daugiau yra susijęs, ne su kuria kita šalim, tai jis ir tebetraukia mūsų širdis į save, tebeverčia jo grabą išliuosuoti iš grobimų.

VYTAUTAS DIDYSIS IR ŠIŲ DIENŲ JAUNIMAS

Vytautas ir šiandien populiarus nepaprastai. Jei mes būtumėm išleidę į Lietuvą kito kurio, kad ir užsitarnavusio vyro, paveikslą, be abejo, būtų ir jam pareikšta pagarba, bet tokio entuziazmo, kokį regėjome dabar, tikrai nebūtų. O juk jau 500 metų, kaip Vytauto nebėra.

Lenkai mums prikiša gana įdomų, pas mus mažai žinomą faktą, kad Jogaila, girdi, buvęs didesnis lietuvis už Vytautą. Ir iš tiesų, Vytautas, turėdamas savo pavaldinių įvairiausių tautų, nuolat santykiaudamas su svetimomis valstybėmis, *kalbėjo daugiau svetimomis kalbomis nei lietuviškai.* Tuo tarpu Jogaila net Krokuvoj gyvendamas kalbėjo lietuviškai!

Gerai, tegu taip, bet kas buvo didesnis patriotas – Vytautas ar Jogaila? Atsakymas čia tik vienas. Ir kas daugiau gerbiamas Lietuvoje ir net Lenkijoj – Jogaila ar Vytautas? Tik Vytautas. Štai žiūrėkit – ne tik Lietuva, bet ir Lenkija pilna Vytautų, Witoldų, o raskit bent vieną Jogailą! Nėra. Nes tik Vytauto pavyzdys visiems atrodo sektinas, nes tik jis yra gerbiamas kaip didis diplomatas, didis kovotojas ir didis patriotas, todėl jo vardu vaikus krikštija!

Tai kas, kad Vytautas daugiau svetimomis kalbomis kalbėjo! Užtat visas jo gyvenimas – patriotizmo pavyzdys, nuolatinė kova dėl savo gimtojo krašto. Jam primeta, kad jis dukart žemai-

čius atidavė kryžiuočiams. Visų pirma netiesa, kad dukart, kadangi vieną kartą atidavė Jogaila. Tik jis norėdamas juos išgelbėti siekė grįžti prie valdžios Lietuvoje ir, kad to pasiektų, neva patvirtino tą Jogailos atidavimą. Žinome, kaip ilgai kryžiuočiai džiaugėsi tuo atidavimu...

Antrą kartą atidavė jis žemaičius pats, gelbėdamas visos Lietuvos savarankiškumą. Užtat paskui visą metų eilę rinko jėgas Rytuose, kol galutinai žemaičius išvadavo ir supliekė kryžiuočius.

Taigi ir tas siekimas Vytauto į Rytus buvo ne jam pačiam, o tik jo tėvynei tada reikalingas. Ir karūnos jis siekė ne sau, o tik Lietuvai, kad ji nebūtų laikoma Lenkijos pavaldine, už Lenkiją mažesne, kada iš tiesų ji buvo keleriopai didesnė.

Juk Jogailai pasiūlė Lenkų karūną – jis nuėjo Krokuvon. O Vytautas nesusigundė Čekijos karūna, nesusigundė net tos pačios Lenkijos karūna, jis siekė *tik Lietuvos* karūnos. Net pačiam imperatoriui[1] su tais čekais jis nemalonumų pridarė už tai, kad tas, norėdamas visiems įtikti, nusprendė žemaičius po Vytauto mirties vėl kryžiuočiams grąžinti. Vytautas, tas Vytautas, kuris valdė begalinius plotus, *verkė dėl žemaičių likimo po jo mirties,* kada asmeniškai pats vis vien juk jų nebebūtų valdęs. Kas gi tai, jei ne gilus patriotizmas!

O iš kur tas skirtumas tarp Vytauto ir Jogailos?

Jogaila buvo Algirdo ir jo žmonos rusės, pravoslavės sūnus. Vytautas buvo Kęstučio ir lietuvaitės Birutės sūnus. Jogaila augo mišrioj šeimoj. Tiesa, Algirdas buvo lietuviškų tradicijų žmogus, ir Jogailai paliko *įprotį* prie lietuviškos kalbos ir tradicijų. Jis neturėjo iš motinos tos patriotinės įtakos, kurią turėjo Vytautas iš Birutės. Todėl visai teisingai mes, minėdami Vytautą, pagerbėme ir jo motiną Birutę. Nes ji išauklėjo mums tokį pasididžiavimo vertą Vytautą. Algirdo žmona svetimtautė negalėjo išauklėti patrioto iš esmės.

O šiandien pas mus kaip yra. Pereikim inteligentų namus – ar daug rasime grynų lietuviškų šeimų? Ar yra pas mus tokių

šeimų, kuriose ir beaugąs jaunimas galėtų pasijusti šeimynos jaukioje atmosferoje ir drauge tautiškumo židiny? Tuščios kalbos, jei kas tikisi, kad svetimtautė moteris gali išauklėti lietuvių patriotus![2] Štai ko mus moko Vytauto prisiminimas.

Ir vėl gi Vytautui dar prikišama, kad jis lyg ir spekuliavęs tikybomis, tris kartus krikštytas. Netiesa. Jis vieną kartą krikštytas, tik krikščionybės formą keitė. Jis apsikrikštijo kataliku, paskui perėjo į pravoslavus, vėliau vėl į katalikus. Ne taip jau čia bloga. Nes Vytautas suprato, kad tie skirtumai yra niekai, kad svarbu esmė. Rusų tvarka reikalavo, kad jų valdovas būtų pravoslavas, jis perėjo į pravoslavus. O juk esminio skirtumo nėra. Dėl to vieno žodžio „filioque"[3] tiek peštasi, o šiandien pagaliau pripažįstama, kad ne čia esmė. Nes kas gi gali Švč. Trejybės paslaptį išaiškinti? Vytautas tą seniai suprato, o mes dar ir šiandien nenorime daugelio panašių dalykų suprasti. Štai lenkai mūsiškį gi vyskupą Būčį[4] eretiku išvadino, kad per jo laikomas mišias buvo giedamas „Credo"[5] be „filioque". Lenkai šitokiu savo užsispyrimu nuo seno jau pasidarė rusų amžini priešai. Ir Vatikanas atrado, kad bažnyčių suartinimo misijai geriau tinka lietuviai, kadangi jie daugiau esmės žiūri, ne žodžio.

Tai antras dalykas, kurį Vytauto pavyzdys mums primena. Pažiūrėkim aplink save, bene rasim jį kai kur pritaikintiną[6].

TEATRAS – MENO ŠVENTYKLA

Iš kan. dr. Tumo kalbos pašvenčiant

Garbė Jėzui Kristui per amžius!

Gerbiamoji gausinga Lietuvos teatro Šeima!

Man pasirodė tinkamiausia Jus pasveikinti tuo pat obalsiu šioje naujoje meno šventykloje, kuriuo aš kasdien tarnauju Dievo šventyklai.

Argi yra panašumo tarp tų dviejų šventyklų? Čia nevienodų esama nuomonių.

Štai Jūs, Gerbiamieji Lietuvos meno Artistai, palaikėte reika-

linga, kad pradžią jūsų darbo šiuose rūmuose palaimintų Bažnyčios atstovas, tiesa, žinomas jūsų prietelius. O man išeinant buvo šis dialogas:

– Kurgi taip vėl skubies, vos vos iš bažnyčios ištrūkęs?

– Teatro švęstų.

– „Teatro" – „švęstų"??? – taip nutęsė balsą, lyg kokią negirdėtą nesąmonę išgirdęs. Vargšas, matyt, teatrą identifikavo su kafe šantanu, restoranu-gertuve, linksmuoju namu ar kuo panašu, kurie „švęsto vandens" bijo kaip velnuvos dvasios.

Kokia klaida! Koks neteisingas teatro šmeižtas! O kas kaltas, kad pasaulyje susidarė tokia nuomonė apie teatrą, kad jan įstojant jaunas žmogus krinti kaip į prarają? Doras, gėdingas, kuklus buvęs teatre visa ką prarandi. Dėl to tėvai tokiuo nenoru, net ir baile leidžia savo dukras teatro menams tarnauti.

Šiuo atžvilgiu pasaulio teatrai mums ne pavyzdys. Didumas jų, bet, manau, toli gražu ne visi. Lietuvos teatras, jaunas būdamas, gali ir turi geresnis būti, sekdamas tik geraisiais pavyzdžiais, o griežtai atmesdamas bloguosius.

Viskas priderės nuo to, kaip Jūs, Gerbiamieji Artistai ir Tarnautojai, iš pat pradžių nusistatysite, kaip teatro menų, operos, dramos ir baleto, uždavinį suprasite.

O tie uždaviniai aiškūs – kultūrinti ir dorinti visuomenę, o ne demoralizuoti ją.

Žiūrėkite, kaip daug ko reikiama, kad teatro menais galėtumei visuomenei tarnauti. Pirmiausia didžiulio, neabejotino Dievo duoto įgimto talento. Paskui didelio, ilgo ilgo specialio mokslo. Pagaliau didelių didelių valstybės lėšų menų šventyklai sukurti, artistams išlaikyti. Nejaugi toks sudėtinis dalykas iš talento, mokslo, pinigų būtų skiriamas demoralizuoti, neigiamai paveikti visuomenei, kad žemiesiems instinktams sukelti nieko to nereikia; gana visiškai nekomplikuoto dalyko, sakysime, kad ir begėdiškos nuogybės. Tuo verčiasi kitos įstaigos, bet kitaip ir vadinas, ir menas su tuo nieko bendra neturi. Ten pakanka pablizginti pornografiją.

Ir baletas? Taip, be jokios abejonės, ir baletas yra meno šventykla. Gal dar labiau, nes šokėjai, be tam tikro talento ir mokslo,

dar reikia nepaprasto stiprumo, gracingumo, muzikalumo ir švelnaus estetikos supratimo, kurios ribas tegali nujausti labai subtelingos sielos. Nejaugi visa tai gali savim uždengti „Muza Podkasana"[1], matomos visos kojos, nes jos daugiausia čia veikia? Yra tokių, kuriems pasiraitymo gana. Bet kam gi jiems eiti būtinai į teatrą? Teeinie sau kur kitur. Tai tik estetinė aberacija žiūrėti į meną pro skylutę, kada visos durys atviros. Su šiuo patologiniu visuomenės elementu menas neprivalo skaitytis. Kas pats supuvęs, tam viskas dvokia.

Mes kalbame apie normaliąją, sveikąją dalį visuomenės. Šiems teatro menai, kaip ir kiti, yra dieviškos kilties, ir menų tarnautojai, artistai, privalo ne kitais save laikyti, kaip menų kunigais, menais pačiam Dievui, Jėzui Kristui, moralybės Mistrui, tarnaujančiais. Ag ir pagonai menų dieviškumą suprato. Graikų Olimpe kas dievaitis – tai menininkas. Būrys Mūzų, menų įkvėpėjų. Apolonas muzikas, Vulkanas amatninkas. Net ir pats Dzeusas – kūrėjas, tokią pasaulio perfekciją sudaręs.

Vakarų ir Rytų krikščionių bažnyčios pilnos daugeriopų menų. Architektūrai, skulptūrai, tapybai, muzikai, giesmei, literatūrai, poezijai, dramai, kinematografui ir dar kitiems čia vietos yra. Menų įvairybė, kiekvienas savaip deda aukščiausias pastangas žmoniškomis priemonėmis išreikšti dieviškąjį Neišreiškiamąjį. Kūrėjas yra kentėtojas. Kūryba – kančios kaip ir gimdymo, dar didesnės, nes su supratimu netesėjimo vaizduoti Absoliutą – dalimis, Dvasią – plastika, aną pasaulį nukelti į šį pasaulį.

Artistas privalo būti mistikas, kitaip jis nebus artistas. Dirbdamas savo darbą, jis privalo visados turėti savo vaizduotę, siekiančią Dangaus aukštybių, ne žemės mėšlynų. Grynam darbui tenka turėti grynų darbininkų, skaisčioms idėjoms reikšti – skaisčių šventikų. Menas, teperėjęs per skaisčią menininko sielą, dorins žiūrėtoją, klausytoją, medituotoją; ir tas pats menas, perėjęs per neskaisčią artisto sielą, tik terš žmoniją. Ag patys žinote, kaip dailės muziejuose veikia tuos pačius žmogaus instinktus: klasikų gamtiškoji tikrybė net ramina, nes jų intencija buvo tiesiai menui tarnauti. O kitų meistrų darbai, kartais dar sumaningesni, nė daile nevadinami, nes jie skirti ne meno grožiui, tik

pašaliniam tikslui. Ir patys meistrai tevadinami sumaningais amatninkais, o ne įkvėptaisiais kūrėjais, artistais.

Gerbiamieji Lietuvos Artistai, švelnioji tautos dalis! Sursum corda[1], einant savo pareigas! Tegaubie kiekvieną jūsų žingsnį Dievo dvasia, Aukštybių dvasia, nes žemybių ekvilibristika, žongliavimas ir kitos „štukos" bus balaganas, ne šventykla. Jūs – dvasios atstovai, ne kūno. Ir baleto? Ir baleto, be jokių abejonių! Dar labiau, nes čia daugiau rafinuotos nuosaikos reikia.

Gerbiamoji Lietuvos Teatro Vadovybe, Ponas Direktoriau! Norite pakelti lietuvių meną į aukštybes, dabokite, kad jo vykintojai netrauktų jo į žemybes, patys tebūdami amatninkai, o ne kūrėjai, turį patrešusias sielas, demoralizuoti ir demoralizuoją kitus. Su tokiais negali būti kompromisų. Tegul jie sau sveiki eina kur kitur tarnauti, tik ne teatrui. Kai kolektyvas ir jo Vadovybė laiku žinosite vyriausį Lietuvos teatro principą: būti moraliems, sudvasintiems keliant lietuvių visuomenės kultūrą, tai ir pasiskiriant nebus pretenzijų. Neteseta, ir tiek. Reiškia, ne tam, mielas pilieti, tave Apvaizda skyrė.

Matote, kaip aukštai meno šventykla sukimba su Dievo bažnyčia! Kokiu mielu noru tad Bažnyčia švenčia jūsų naują būstą, o jums prašo, kad Dievas duotų sveikatos ir visokiausio ištesėjimo.

DĖLEI MŪSŲ KALINIMO METODIKOS

Kalinių globos draugija[1] iškelta vakariene išlydėjo Kauno kalinių kapelioną Telšių vyskupijos garbės kanauninką V. Jarulaitį[2], pereinantį kapelionauti Šiaulių kaliniams.

Vakarienėje dalyvavo Kalinių globos draugijos pirmininkas gen. Kubilius, draugijos nariai: tėvas pranciškonas Aloyzas, dr. Kutorgienė, dr. Ragaišienė, ateitininkų atstovai, kalinių lankytojai, mudu su dr. Keliuočiu[3], žurnalistai ir kiek svečių. Pasakyta kalbų. Pažymėta, kad kan. Jarulaitis, nors metus tepadirbėjęs Kauno kaliniams, pasirodė dirbęs ne valdininkiškai; dirbęs kaip

dirba krikščionis, eidamas Evangelijos patarimą – lankyti belaisvius. Užsimezgę artimi ryšiai tarp kalinamųjų ir jų dvasiškio, įgyta jų pasitikėjimas, pastangos palengvinti sunkią belaisvių buitį ar net juos išliuosuoti, – esąs gyvas dokumentas, kiek sveria net atskiro žmogaus pastangos labdarybės srityje. Bet kan. Jarulaitis atstovavo valstybę, kuri pasirenka tarnautojus; tad vykęs buvęs pasirinkimas kapeliono padarė didelį pliusą ir pačiai valdžiai. Tai lyg rodyte rodo, kaip reikiama sumaningai pasirinkti tarnautojai atsakingoms pareigoms eiti.

Kauno visuomenės gyvenime šis kuklus epizodas yra pažymėtinas. Ypač kad per vakarienę narkotikus atstojo karšti pašnekesiai idėjinių visuomenininkų skaudžiamuoju kalinių laikymo dalyku.

Čia pažymėta du neigiami dalykai. Pirma, kad nepriklausomos Lietuvos valdžia, kibusi plentus taisyti, laukus sausinti etc., kalėjimus paliko *in status quo ante*[4]. Kriminalistika parodo vis didėjantį skaičių nusidėjimų.

Kauno kalėjimas, sakysime, statytas šešiems šimtams internuoti, skaičius labai didelis, internuoja apie 900. Teko įtaisyti gulyklos dviem aukštais. Kamerose oras tiek tvankus, kad tik ką įėjęs žmogus juo nepakvėpuoja: reikia kurio laiko priprasti. Patogumų iki šiol vis nėra, orą tebegadina čia atviruose induose bestovį ekskrementai. Per ilgesnį laiką išbūti tokioje atmosferoje sveikais plaučiais negalima.

Padaryta Kauno kalėjimo „filija" devintame forte. Ten oro daugiau, bet yra daugiau ir kitų minusų.

Abidvi Kauno patalpos belaisviams reiktų paskirti kuriam kitam tikslui, o kalėjimus pastatyti techniškai modernizuotus. Valdžia, girdime, esanti tuo susisielojusi. Bereikia pabrėžti, kad tas reikalas pirmaeilis ir jo įvykinimas atidėlioti netenka. Ypač kad naujam, techniškai patobulintam kalėjimui lėšų gali užtekti realizavus senąjį, pasenusį.

Antra, kad Lietuvos kalėjimai iš viso ir Kauno, žinoma, teturėdami ūkiškąjį reguliaminą, iki šiol vis dar neturi perauklėjimo metodės, surašytos metodikos ir sulig ja išauklėtų tarnautojų. Vakarai tai turi.

Nusidėjimai – visuomenės nesveikavimai. Banditizmas – iškrypimas. Tai tenka gydyti, kaip gydomi džiova, vėžys ir epidemijos. Kriminalistikoje nusidėjimų kreivoji svyruoja, tai stojas, tai linksta. Vadinas, visuomenės psichę, nuotaiką veikia laiko dvasia ir sąlygos. Su tuo tenka skaitytis ir visos atsakomybės vienam kriminalistui neprimesti. Jis kenčia už visus ne sava valia: jį tokį *padarė*. Tai ir tekus nusidėjėlis izoliuoti, netenka su juo apsieiti kaip su plėšruoju mums į nagus patekusiu žvėriu, bet kaip su psichiškai ligūstu mūsų broliu, kuris iš nelaisvės turės išeiti atgal į visuomenę ir ten atsiimti jam Apvaizdos skirtą vietą.

Kalinimo principas – iškrypėlis iš gyvenimo normos atstatyti atgal į normą, o ne pabaigtinai palaužti; pasveikinti, o ne užmušti. Kalėjimas neturi teisės pabaigti atimti likučius sveikatos, žmoniškumo, sąžinės, pilietinių pareigų supratimo.

Mano brolis Jonas, trejus metus išlaikytas Petrapilio „Krestuose"[5], išėjo kūnu sveikas. Apšauktieji „Krestai" padarė jam savo organizuotumu tokį įspūdį, kurio jis nebeužmiršo. Knygnešys jautė mūsų revoliucioningumą, bet ir juo nebetikėjo. „Kur čia, girdi, pakovosi su tokia galybe, su tokia tvarka!" Su – tvarka! Tai labai reikšminga.

Gera tvarka gali atstoti daug kitų priemonių. O mūsų kalėjimuose, jei ir yra kuri tvarka, tai ją nusistato kiekvienas tarnautojas saviškai.

Imkime kad ir discipliną. Kalėjimų disciplina turi būti smarki: juk tai bausmė. „Tai kalėjimas, ne salonas!" – sušukęs vieną kartą Kauno k. viršininkas M.[6], malšindamas nepatenkintus. Tai tiesa. Jo „pupiliai" supratę. Mūsų kalėjimų tarnai, palaikydami „discipliną", kalinius savavališkai baudžią. Ir pati valdžia, kai patiria, žiaurius tarnus atleidžia ar tarnyboje žemina. Dar neseniai taip padaryta su Č. ir K. Vis dėlto dalyko tai nepataiso, nes kad kriminalistus galėtų kas auklėti, turi pirma pats specialiai auklėtis – turi pažinti kalinimo metodiką.

Lietuvos kalėjimuose laikoma keli tūkstančiai visuomenės išmatų. Jei jie grįš atgal pablogėję, kurioji policija tesės nuo jų apginti visuomenę?

JUODASIS PAMINKLAS

Dešimties metų sukaktį, kaip mūsų sostinę Vilnių lenkai okupavo, sumaningasis gen. Nagevičius[1] pažymėjo Karo muziejaus sodelyje ypatingu „plakatu". Tai juodo šlifuoto akmens obeliskas šiuo tekstu:

1920–1930 V. D. m.
Atmink, lietuvi,
Kad klastingas lenkas,
pasirašęs
Suvalkų sutartį
1920 m. spalių m. 7 d.,
Jau po 2 dienų tą sutartį sulaužė
ir pagrobė tavo sostinę
Vilnių.

Žemiau Vytauto D. medalionas.

Taip! Atmink, lietuvi, kad Vilnius nuo pat jo įsteigimo yra lietuvių tautos padaras, jos teritorijoje buvęs; kad Vilnius pražydo ir pasaulyje pagarsėjo autonominės Lietuvos sostine, ne „šeštąja Lenkų sostine!"[2] „Šeštoji" antai baigia skursti. Lenkai Vilnių žlugina ir pražlugins, kaip ir visą savo valstybę, nešėją nelaisvės pančių nelaimingajai Ukrainai, Gudijai ir Lietuvai.

Atmink, lietuvi, kad tie pančiai visados tau buvo parengti ir tebėra: tautinis ir valstybinis lenkų egoizmas nesugeba ir nesugebės suprasti kitų veržimosi į laisvę! No prof. J. Baudouino[3] betariant, vieni lenkai teesą rinktinė Dievo tauta, kaip žydai, o visi kiti žmonės – tautos tik jiems „materjał etnograficzny" – medžiaga lenkų skaičiui dauginti.

Atmink, lietuvi, kad pati naujųjų laikų kultūra tau sako: arba tu atsivaduosi savo sostinę, arba pats nueisi į ją, pavergtąją, „šeštąją", kuri buvo – pirmoji! Ir tu neteksi paprasčiausios žmoniškos vertybės, nes lenkams ukrainietis laisvininkas – tai hajdamak[4], lietuvis laisvininkas – tai manjak, gudas laisvininkas – tai paprastas złodziej[5], taip pats Kristus jam lėmęs, sako lenkų tautos legenda.

Atmink, lietuvi, kad garsusis lenkų obalsis „równy z równymi"[6] reiškė ir tebereiškia tą patį, kaip ir rusų buv. slavianofilams: kai patapsite lenkai, rusai ir jau niekuo nebesiskirsite nuo jų, jokių nebeturėsite savų troškimų!

Atmink, lietuvi, kad savo pilietinę laisvę tu pats teišsaugojai, kaip tu pats ją laimėjai, kai pareikšdamas pasauliui, kad tu jau pats pilietis, nebe žalioji medžiaga kitiems!

Tegu tau „Juodasis paminklas" visados tai atmena.

VYTAUTO PILIS – IKI PAT NEMUNO

Jėzuitams[1] jungiantis su Aleksoto gatvės kanalais, teko ties Perkūno namais kasti gilokas griovys, antras gi – įstrižai kiemo. Aptikta daugybė pamatų, plytinių ir akmeninių. Plytiniai – kieme, akmeniniai Aleksoto gatve eina visokiomis kryptimis. Kurs eina palei dabartinę jėzuitų kiemo sieną, yra trijų metrų platumo, tokio pat kaip panerio senapilėje; kurie skersai – siauresni. Platusis pamatas sukrautas iš didokų akmenų; jie vos galima buvo išritinti. Krūva jų tebėra ties vartais. Jie gerai sutvirtinti kalkiais ir labai giliai suleisti.

Niekas mūsų archeologų to nepasergėjo ir nepatyrinėjo, o čia įdomi liekana; ji patvirtina sumetimą, kad visas trikampis Nemuno ir Neries santakoje nuo Daukšos gatvės, kur būta perkaso, buvo tvirtovės rajonas, šen ten su fortais, jei ne su ištisa siena. Tokiu būdu Vytauto bažnyčia turėjo būti panemunės forte ar čia pat prie jo. Tai patvirtintų mano sumetimą, kad Vytautas Dangun Ėmimo bažnyčią bus statęsis įgulos reikalams, ne miesto, kurs 1400 m. tebebuvo nekrikštytas.

VYTAUTO DIDŽIOJO TRADICIJA

Iš kalbos X–27 d.

Man, nariui Centralinio komiteto Vytauto D. jubiliejui švęsti, tenka tarti baigiamasis žodis, ko komiteto ir visų piliečių pastangomis šiais metais laimėta. Suglaustais žodžiais atsakau: aiškiai įsivaizdinta Vytauto Didžiojo tradicija.

Tik apsidairykime ir išvyskime įvykusias atmainas. Visuomenė, jos veikėjai, žurnalistai, mokyti istorininkai, partijų žmonės iš širdies susidomėjo tuo, kas įvyko prieš 500 metų, Vytauto Didžiojo asmeniu, jo laikų sunkumu ir jo genijum, kuriuo jis nugalėjo tuos sunkumus. Beletristinė ir istorinė mūsų literatūra praturtėjo daugeliu raštų, kuriais mes patys savus dalykus kritiškai įvertinome, legendas atskyrėme nuo tikrenybės, atspėjome komplikuotųjų dalykų intencijas. Mes lietuviškai, kaip tai rekomendavo net krokuviškis profesorius („Dzień Kowieński")[1], įsivaizdinome Vytautą Didįjį ir jo palikimą. Laiko perspektyvoje, kur aistros nebeveikia, mes išvydome vieną didelę, itin mums naudingą teisybę ir kalbėjome apie ją dar negirdėtu sutartinumu. Kalba ir rašo socialai, kalba ir rašo tautininkai, o visi mažne vienodai, kad Vytautas Didisai yra gerbtinas, nors ir kunigaikštis buvo, nes jo genijaus palikimas sudarė mums pagrindą nepriklausomais tapti. Išsilygino pasaulėvaizdžiai bent viename dalyke ir leis vėliau daug ramiau išsilyginti ir kitus dalykus. Tai ir bus didysis šių jubiliejinių metų laimėjimas.

Šiais vienais metais tautiškai ir politiškai mes daugiau subrendome nei per visus dešimtį nepriklausomybės metų. Pakilo savigarba, daugiau atsirado pasitikėjimo savim ir savo tautos ištesėjimu, radom garbingos sau vietos, ne tik geografinės, bet ir kultūrinės. Noblesse oblige[2] paskatino mus visu atsidėjimu patarnauti kultūrai ir civilizacijai: kaip lietuvių tauta gyva, nebuvo tokių metų, per kuriuos būtų buvę tiek daug kultūrai kelti sumanyta ar jau padaryta. Impulsas duotas, kultūra gaus riedėti inercija ir duoti gražių vaisių.

Pradžioje dėl Vytauto asmens buvo šiokių tokių svyravimų. Jis gi buvo kunigaikštis, absoliutus valdovas, – sąvokos tarpe

mūsų laikų pažangiųjų itin nepopuliarios. Būti valdovu reiškė neatleistiną nuodėmę; tuo piktintasi ir nebenorėta nė sapny bepasapnuoti kunigaikščiai. Iš kunigaikščių Ilovaiskis[3] tesudarinėjo istoriją. Kas neprisipažino Ilovaiskio dvasios vaikais, jo auklėtiniais, tas ir pačią istoriją rašė be kunigaikščių, iš vienų luominių ir ekonominių santykių. Bolševikams, sakysime, praeities nėsą; užsimerkę, tejuntą dabartį. Bet amžinai užsimerkęs nepabūsi, teks atsimerkti ir išvysti miela ar nemiela tikrenybė. Neigėm ir mes didikus, tuo neva pakeldami mažikus, dėdamies „demokratais". Tik mes greičiau atsimerkėm ir šiemet ypačiai supratom, kad demokratizmo idėjai nė kiek nekliudo monarchizmo, aristokratizmo ir kitokios buvusios idėjos, nes mes ne tas idėjas in se[4] garbiname ir propaguojame, bet jų darbų rezultatus, kuriais buvo statomas tautos civilizacijos rūmas.

Lietuvos Valdovas, rinktinis jos karalius, Vytautas Didysis tapo lietuvių tautos simbolis. Tauta be savo simbolių lygu be tradicijų. Jie reikšmingi tautų atstovai. Žydus mes vaizdiname Moze ir Salomonu, persus – Kserksu, Babiloniją – Nabuchodonosoru, graikus – Perikliu, Sokratu, alemanus – Karoliu D., barbarus, kurie griovė patrešusią senovės tvarką, – Atila. Net ir prancūzus atstovauja Napoleonas[5].

Tautos simboliai susidaro ypatingai, savaimingai. Korsikietis[6], rodos, nė ne prancūzas buvo. Kai veikė, buvo identifikuojamas su Apokalipsio Žvėriu, nuvainikuotas – ilgai tuščioje ir tolimoje saloje laikomas. O kai mirė, jį prancūzai parsivežė Paryžiun, palaidojo centre, kad dieną naktį būtų visiems akyse, ir dabar dar nesiliauja jam paminklų statinėję. Napoleonas prancūzams begalinės reikšmės namie ir svetur.

O ką mes žinotume apie Makedoniją, jei ji nebūtų turėjusi savo Aleksandro?[7] Aš ir dabar nedaug ką težinau apie šį vadą imperialistą be pasakos apie jo Bucefalą[8] ir kad jis nužygiavo iki jūros ir jon įbrido. Bet man vis tiek: aš žinau, kad Makedonija yra buvusi labai plačiais užsimojimais pasaulinė valstybė, ir manau, kad tai įgalioja ir dabartinius Balkanų makedoniečius, nors, nieko bendra, be geografijos, neturinčius su senąja Makedonija, taip atkakliai netirpti kitose slavų giminėse. Simbolis gelbsti.

Nemint, kodėl prof. Pfitzneris[9], autorius geros knygos apie Vytautą politiką, pats negalėdamas atvykti į iškilmes, palaimino Lietuvą Vytautu. Girdi, ne bet kuriai tautai yra duotas Vytautas. Kuri tauta yra turėjusi žmonių ar žmogų, kurie tapo jos simboliais, ta yra paveldėjusi didelę moralę galybę. Didvyrio tragedija gaubs ją per ilgiausius amžius, padės susiorientuoti situacijoje ir išlaikyti savo gyvybę. Kas tokių simbolių neturi, vargiai susidaro į tvirtus kompleksus.

Tautos simboliu tapti ne taip jau lengva. Tam reikia būti genijum ir paberti reikšmingų jo vaisių. Vytautas buvo genijus; tai visi pripažįsta. Ir labai šakotas. Visokeriopų jo veiklumo pėdsakų labai daug, ir jie svarūs buvo visai ano laiko Europai, ne mums vieniems. Ar jis ką padarė, ar tik darė tam tikra kryptimi, visa liko tradicijoje. Jei mūsų didikai per amžius išliko separatistais, neprileidę Lietuvos prie įgyvendinimo daugeriopų unijų su Lenkais, tai Vytauto tradicijai veikiant juos, o paskui per juos ir mus. O mūsų apetitai tapti nepriklausomais, taip netikėtai atsirūgę per šį karą, kas gi jei ne Vytauto dvasia, – to, kurs siekė karaliaus vainiko Lietuvai?

Pusgalviu, ne demokratu pavadintume šiandien žmogų, kuris kieno geradarybes atmestų vien dėl to, kad jis buvo aristokratas. Bet kuris laikas ir aplinkybės įgaliojo tam tikrus žmones paveikti. Ir kai jie ką padaro, mes tai pasiimame kaip laiko, ne asmens, palikimą. Asmuo mums tik simbolis esti.

Vytautas mirė. Šįryt už jo vėlę kėlėm juodas gedulo pamaldas. O dabar štai vakarą susirinkome pasipuošę. Labai nuoseklu. Mirti žmogus turi, senatvė bėjėgė ir tik kompromituoja žmogų. Tačiau nelygu mirtis. Mirė man tėvas, motina, draugas. Ir aš esu prislėgtas: man po jų nieko nebeliko. Man visa to gaili. Bet mirė Kristus, o mes Jo mirties sukaktį kasmet minime iškilmingomis procesijomis, trukšmingais saliutais, nes mirtim pačią mirtį nugalėjo. Nelyginant ir didvyriai. Mirė, su kūnu baigta. Bet lieka dvasios palaikų, ir jos mums brangesnės už kūną.

Vytauto palikimas tiek didelis, jo tradicijos tiek mus veikia, kad mes, turėję jį, galime drąsiai pasakyti: neištirpsime, nors mūsų geografinėje padėtyje visi keturi vėjai pūstų ir mus iš

žemėlapio braukytų! O jei kas ir sumanytų mus naikinti, tai tik pats „susibalkanizuotų", kaip anais makedoniečiais. Mūsų Vytauto tradicija veiktų, neramintų mus gal mūsų pačių tam kartui nelaimei, bet neišvengiamai.

Laiminga yra lietuvių tauta, turėjusi simbolį, turinti tradiciją. Tai drąsiai priekin į kultūrą – rytojus mums tikras! Valio lietuvių tauta!

PAMOKSLAS VYTAUTO DIDŽIOJO MYRIO DIENAI

– Eik (Gedeonai) su šita savo stiprybe ir išliuosuosi Izraelį iš Madiano rankos; žinok, kad aš tave siunčiu. – Meldžiamasis mano Viešpatie! Kuo aš išliuosuosiu Izraelį? – Aš būsiu su tavim. Teis. 6, 14–16.

1430 m. spalių 27 d., vadinas, lygiai prieš 500 metų, Trakų pilyje saulei tekant užgeso gyvybė tuo laiku garsiausio visoje Europoje valdovo Vytauto Aleksandro Didžiojo, Kęstučio ir Birutės sūnaus. Mirė, kur ir gimė, toj pačioj gražaus kaip pasakoje Galvės ežero saloje, už trejeto mylių nuo Vilniaus. Pašarvotas išbuvo aštuonias dienas ir amžinai ilsėtis atgulė savo gausiai aprūpintoje žemėmis Vilniaus katedroj už didžiojo altoriaus.

„Tuojau pasigirdo, – rašo kronikos, – verksmas ir raudojimas, ir truko aštuonias dienas triskart per dieną: rytą, vidurdienį ir vakarą. Visi jo raudojo kaip atimto tėvynės tėvo. Ypač dideli buvo moterų vaitojimai. Jis rodės raudotinas ne tik saviems, bet ir daugeliui kitų tautų".

Buvo jau senas, su viršum aštuonių dešimtų metų (gimęs 1350)[1], bet dar nepaliegęs. Kad ne priepuolis (iškrito iš balno ir smarkiai susitrenkė), būtų dar pagyvenęs ir rugsėjo aštuntą dieną būtų vainikavęsis Lietuvos karalių vainiku, kurį jam buvo pripažinę kone visi Europos valdovai, suvažiavę pas jį į Lucką[2]. 1429 m. sausio 22 d. atmetęs siūlomą Lenkų karalių vainiką ir nėjęs karaliautų Čekuose, nors 1421 m. buvo išsirinktas ir paskelbtas Čekijos karalium, Vytautas tebuvo reikalingas Lietuvos

karaliaus vainiko; to gimtojo savo krašto karaliaus, kuriuo jį savieji bajorai ir vadai buvo pakėlę Kaune (Salyne)[3] ir Lucke ir kitaip nebevadino.

Kaip nuo vainikavimosi Vytautas buvo per plauką, taip ir nuo kitų didžių dalykų įvykdymo; tokių didžių, kad neužteko vieno žmogaus amžiaus, nors ir ilgo. Tai įvyko vėliau: Rytų ir Vakarų Bažnyčių suvienijimas vos po keliolikos metų Florencijoje, o Lietuvos pilnos nepriklausomybės paskelbimas štai kone po 500 metų Vilniuje (1918 m.). Šiaip ar taip, visų tų didžių pasaulinės reikšmės atsitikimų pradėtojas ir testatorius būsimosioms kartoms buvo mūsų Vytautas, tikras tėvynės tėvas. Nenuostabu tad, kodėl jam mirus taip verkta, per 500 metų jo tradicija palaikyta ir vykinta, o dabar taip karštai už jį mirusį meldžiamasi, taip dėkojama Dievo Apvaizdai, kad Jis savo tikslams panaudojo mūsąjį valdovą.

Garbė Tau, Dieve, danguose ir amžiną atilsį Tavo tarnui Vytautui Didžiajam!

I

Paskui aš mačiau atvirą dangų: štai baltas arklys, ir kurs ant jo sėdėjo vadinasi Ištikimasis ir Tikrasis; jis teisingai teisia ir kovoja. Jo akys buvo kaip ugnies liepsna ir ant galvos daug vainikų... Jis buvo apvilktas krauju apšlakstytu rūbu. Danguje esančios kariuomenės sekė jį ant baltų arklių, visi apvilkti balta skaisčia drobe. Apr. 19, 11–14.

Gedimino, Algirdo, Vytauto su Kęstučiu, tų tikrųjų mūsų senovės didvyrių, laikais Lietuvai teko smarkiai politikuoti. Lietuviai, lenkai, rusai ir vokiečiai varžyte varžės, kurie daugiausia žemių surinks aplink tautinį savo branduolį. Lietuvos valdovų buvo ne menkas obalsis: visa Rusija – Lietuvai, ir ji nebetoli buvo nuo to savo idealo. Kad ne pralaimėtas 1399 m. karas su totoriais, Maskva būtų jau buvusi Vytauto veldėmė, kaip buvo Smolenskas. Kitus kraštus pamušant ginklu, kitus diplomatija, kitus ekonomija (Naugardą, Pskovą), Vytautui teko iš pat jaunų dienų grimzti į karus ir į politiką. Vytautas – karžygis nuo 17 metų amžiaus. Jau baigdamas savo amžių, dar pražygiavo milžiniškas

tolybes Naugardo ir Maskvos link, triumfališkai rinkdamas tolimiausių kaimynų pasidavimą, pagerbimą ir dovanas. Atminus, kad 1380 m. Jogailai klastingai suėmus Kęstutį ir Vytautą, uždarius juos į kalėjimus, Kęstutį ten nužudžius, o Vytautui pasisekus pabėgti, jis buvo netekęs gimtųjų savo Trakų ir viso tėvų palikimo, nenoromis imi labai mistiškai manyti apie to valdovo gyvenimo kelius.

It Gedeonas, Vytautas daugybę kartų galėjo paklausti Dievą: šitai visa mano mylimoji tėviškė priešininkų rankose, tai lenkų, tai kryžiuočių – kuo gi ją išvaduosiu, kad nieko neturiu? O betgi vadavo, per ilgus ilgus metus dirbo tuo vienu pasiryžimu pasiekt pasižymėtąjį tikslą ir jį paprastai pasiekdavo. Viena gryna gudrybe (diplomatija, politika) to neišaiškinsi; tenka atminti, ką abejojančiam Gedeonui Viešpats atsakė: „*Aš* būsiu su tavim!" Tokio sąjungininko, tokio talkininko, Dievo, buvo gana nugalėti bet kurioms žemės priešų kliūtims.

Kad mokėčiau, imčiau ir nutapyčiau aną šv. Jono regėjimą. Jis matė Kristų. Bet tą savo matymą taip „lietuviškai" aprašė, kad vėl mistiškumas pagauna ir net šiurpas nukrato. Matytas atviras dangus – juk tai laisva valstybė. Širmas žirgas su raiteliu – juk tai Lietuvos herbas. Kas arkly sėdėjo ir jo kamanas laikė, turėjo būti Ištikimas valdovas Vytautas, jei taip noriai jam lenkės svetimieji, tolimieji, ir Tikras savo gimtajam kraštui, jei jo tautiečiai žemaičiai, net ir dukart neva atiduodami priešininkams, išliko jam atsidavę. Raitelis Vytautas smarkus kovotojas: jo akys ugnim liepsnoja; žiūrėk, kaip Mateika jį nupiešė Tanenbergo mūšyje[4]. Bet kol pradės kovą, jis teisingai teisia; tai aišku buvo ir yra visiems: Vytautas nepaliko Batijaus ar Tamerlano vardo[5], kurie kovojo neteisę. Raitelis apsisiautęs krauju apšlakstytu rūbu – tai raudonas Lietuvos herbo laukas. Dėl to ant raitelio Vytauto galvos daug garbės vainikų, trys karalių karūnos, – jis yra karalių karalius, pats garbingiausis karalius, kurio šaukiasi visi kiti. O lydi tą raitelį Vytautą balta skaisčia drobe apvilkta ištisa kariuomenė – jo gi pakrikštyta, į nekaltybę, į skaistybę priversta žemaičių tauta?

Čia mes Šv. Raštą savaip aiškiname, pasigaudami negudraus patriotizmo, bet parodome, kad mūsų istorijoj būta idealų, pajustų

gilioje senovėje ir pasakytų, kad taip turi būti dabar ir visados ir per amžius; turi pasikartoti dalykai, jei tikima tuo pačiu Ištikimuoju ir Tikruoju.

Įsižiūrėję į Vytauto Didžiojo paliktąją tėvynės vadavimo tradiciją, kuri mums padėjo 1918 m. vasario 16 d. drąsiai tarti seniai laukiamą žodį: nė nuo ko nebepriklausome, pagaliau esame sau žmonės, negalime manyti, kad mes teprivalome atgal žiūrėti. O, ne! Mistinis ryšys tarp Vytauto ir Lietuvos, jos piliečių, kaip buvo nenutrūkęs per 500 metų, taip ir turi palikti ir ateičiai. Mes dar nesuvaidinome istoriškosios rolės, kuriai mus Apvaizda turbūt skiria: mes dar toli gražu neišvadavome savo tėvynės iš visokių Madianų. Vytauto testamentas mums: pasiryžimas, patvarumas, neabejojimas geromis pasėkomis net ir tada, kai, rodos, nebėra vilčių.

Visa tai Vytautui teikė dvi galybės: nepaprasta ištikimybė gimtajam savo kraštui Žemaičiams ir visai Trakų kunigaikštijai ir ne mažesnė ištikimybė Romos Katalikų Bažnyčiai. Abidvi dieviškos galybės.

II

Gilus politikas Vytautas Didysis gerai numanė, kiek daug reiškia nepriklausoma valstybė ir nepriklausoma nuo svetimų įtakos Bažnyčia.

Vytautas visu savo būdu buvo žemaitis, jų kraujo, jų pamėgimų, – Birutės vaikas, palangiškės bajoraitės Vidmantaitės. Ar tai buvo didžponiai, kuriems teko arti bičiuliautis su kunigaikščių šeima, smulkūs bajorai, – vis tiek Vidmantai Kęstučio šeimą surišo su Žemaičių liaudim, padarė tos šeimos kunigaikščius vyresniaisiais plačios žemaičių šeimos nariais. Tėvas Kęstutis su savais žemaičiais gavo po penkis kartus kasmet karan žygiuoti, tad beveik nesiskyrė su savo žmonėmis nei dieną, nei naktį. Ir kai ilsėjos Trakų pilyje, Birutė žemaitė čia buvo šeimininkė ir dvasios visiems namams tiekėja.

Pigus prikišimas Vytautui, kad jis net dukart išsigynė savo Žemaičių. Bet vieną kartą tuos Žemaičius Jogaila buvo pakišęs

kryžiuočiams, Vytautas tada buvo viso ko netekęs. Ryždamasis viską atgal atgauti, turėjo Jogailos dovaną patvirtinti kuriam laikui. Ir kai kitką atgavo, atgavo ir savo Žemaičius. Kryžiuočiai privertė Vytautą ir vėl Žemaičių išsižadėti, bet tik savo nelaimei. Yra nemenkai pagrįsta nuomonė, kad Vytautas visus žygius į Maskoliją ir į Totoriją darė tuo vienu tikslu – gauti resursų ištesėjimo išvaduoti Žemaičiams. Gavo ir išvadavo 1410 m. per mirtingą kryžiuočiams Tanenbergo mūšį. Plačiausią valstybę Vytautas valdė iš visur: iš Trakų pilies Galvės ežero saloje, iš Gedimino pilies Neries ir Vileikos santakoje (Vilniuje), iš Lucko (Voluiniuje), iš Kauno pilies Nemuno ir Neries santakoje; o širdis vis buvo – Žemaičiuose. Žemaičiai buvo Vytauto Didžiojo iki gyvos galvos; to jam niekas nebeginčijo, nei pats trečiųjų teismo sprendėjas Romos (Vokiečių) imperatorius Zigmantas[6], Žemaičius kryžiuočiams pripažinęs, tik kai nebeliks gyvo Vytauto. Rodės, ko gi čia begailėti to, ko pats nebegalėsi naudoti? O veizdėkite, kas darosi. Tą žinią davus Vytautui ir Jogailai, kuriuodu buvo tuo metu Dauguose, Vytauto vasaros būstynėje, abu skaudų tą smūgį smarkiai pajuto ir ėmė verkti taip, jog jų verkimas ir raudojimas ne kitoks, kaip dviejų staugiančių liūtų iš tolo buvo girdimas.

Liūtu staugti iš skausmo, kad net jam mirus Žemaičiai galėjo būti svetimose rankose, tegalėjo saviškis. Kodėl gi rusų provincijų taip neverkė, kai jos iš rankų į rankas ėjo? Jos buvo Vytautui svetimos. Kaip pasakiškai gražaus Galvės ežero, kurio saloje buvo gimęs augęs, taip ir turtingųjų Žemaičių, kur tiek vargo ir sielvarto buvo padėta, Vytautas nebeskyrė iš savo esmės. Tokią valdovo jungę su savo žeme ir jos piliečiais tegali Viešpats laiminti ir globoti.

Kai vieno žmogaus amžiaus neužteko, paliko tas pats uždavinys keliolikos žmonių amžiams pakarčiui ta pat kryptim sielotis tėvyne, kol bus ji visa atvaduota iš visų pasikėsintojų. Ar mes žinome, kada tai bus?

– Viešpatie, ar šiuo laiku tu sugrąžinsi karalystę Izraeliui? (Ap. darbai)[7]. Atsakymas gali būti ryt poryt, o gal kelioliktoje kartoje, kaip mes po Vytauto. Bet tai vis tiek, kada išeisime tada,

bet tik mūsų priešininkų kalavijas nusilenktų ne tik prieš mūsų drąsą ir galybę, bet ir prieš dorą ir riterišką taurumą. Dora ir taurumu, nujau, benę tik daugiau galima laimėti kaip ginklu ir prievarta.

Nepriklausomybės ieškoti tegali tas pilietis ar valdovas, kurs nusimano sau ir kitiems patieksiąs laisvės, pakankamos pagalbos padaryti laimingus. Vytautas buvo iš tos rūšies valdovų, kurie nori ir gali piliečius daryti laisvus; dėl to ir būsimąsias kartas jo darbų pavyzdys taip galingai veikė ir įdrąsino tarti: nebenorime kitų klausyti, esame patys subrendę! Tatai kiek galingas yra tvirtavalis asmuo, kaip ilgai jis veikia kitus! Vytauto asmuo ir jo tradicija gelbėjo mus, nors mūsų vardą braukė iš Europos žemėlapio. Dėl to Vytautui, kaip ir jo bočiui Gediminui, mes duodame Didžiųjų vardą. O Viešpačiui nesiliaujame dėkoję, kad teikės mūsų nelaikyti amžiname pažeminime, kad žiebė mums skaisčių švyturių valdovų, mūsų tėvynės gelbėtojų.

III

Vytautas Didysis buvo žmogus toli gražu ne šventas tuo šventumu, kurio tiekia askezė arba atsidėjimas tobulintis dvasiškai. Kur reikėjo suvaldyti žmonės, jis kartais taip pasmarkaudavo, kaip šiandien peiktina ir nebeleistina, nors anų laikų papročiais ir pateisinama. Nieko dyvu: iki 36 metų jis tebebuvo pagonas, pagonų tėvų išauklėtas vien tvirtavališkai ir tauriai, kaip taurus buvo jo tėvas Kęstutis net tų pačių krikščionių akyse. Mokėjo Vytautas, kai norėjo, susivaldyti: buvo visiškai blaivus, negėrė nei vyno, nei midaus, tik paprastą girą; dabar mes Vytautą laikome lyg ir blaivybės patronu.

Bet kai pasikrikštijo, Vytautas buvo jau „aiškus katalikas, nors nebuvo toks pamaldus, kaip Jogaila" (dr. J. Totoraitis)[8]. Klaidatikiams Čekų husitams[9] jis aiškiai, nedviprasmiškai atsakė: „Neatsisakau priimti Čekų karaliją, bet tik jei pasižadėsite nieko blogai ir užsispyrę nemanyti prieš katalikų tikėjimą. Nes aš artikulus jūsų nutartus, net ir priėmus juos Čekų karalijai, nemanau nei ginti, nei laikyti. Ir nors aš esu naujas krikščionių

tikėjimo išpažintojas ir naujas kunigaikštis, tačiau tikėjimą, sykį priimtą, ir jo apeigas neleisiu niekinti jūsų pražūtinga dogma ir kiekvienu atveju taikysiuosi prie visuotinės Bažnyčios įstatymų ir papročių" (Dlugašius)[10].

Į krikščionybę Vytauto indėlis labai didelis. Jo vardas ankštai rišamas su Žemaičių krikščioninimu. Daug kas kėsinosi ant žemaičių pagonystės, deja, vis blogomis ir su išganymu nieko bendra neturinčiomis priemonėmis. Ėmėsi žemaičius krikštyti vokiečiai, vengrai, lenkai, nes kam tai būtų pavykę, tas, be apaštalo vardo, būtų gavęs dar nemaža ir šiaip jau naudos: naujieji krikščionys būtų priklausę jų metropolijoms. Už pakrikštijimą buvo siūloma kunigaikščiams karaliaus vainikai, Vengrijos Liudvikas[11] ėmės net atskirą Lietuvos bažnytinę provinciją sudaryti, o vis tai buvo gal daroma su akmeniu už ančio. Ag gerai matome, kaip lenkai, tik dalį lietuvių pakrikštiję, ir tai padedant savajam D. Kunigaikščiui Jogailai, kokias per visus 500 metų turėjo ir tebeturi pretenzijas į lietuvių tautą, kaipo, girdi, kultūriškai užkariautą per krikštą.

Tas vienas savasis valdovas Vytautas ryžosi žemaičius krikštyti vien dėl to, kad „negražu ir gėda Lietuvos kunigaikščiams, vieno tikrojo Dievo garbintojams, laikyti žemaičius senose stabmeldystės klaidose". Ir ne sau dairės kurios naudos, bet pats pylė bėrė turtus Kristaus mokslui įskiepyti ir palaikyti savo tėviškėje. Įsteigė Medininkų–Varnių vyskupiją; aprūpino ją, Vilniaus ir Podolijos Kamienco vyskupijas. Lietuviams pastatydino 32 bažnyčias ir keletą vienuolynų ir visas aprūpino žemėmis ir pajamomis. Gudams įsteigė Novogrudko[12] ir Vladimiro, perkeltą į Lucką, vyskupijas ir statė šventyklas.

Giliai numatydamas Lietuvos valstybės ir abiejų tikėjimų, Rytų ir Vakarų, Bažnyčių reikalus, stengėsi išsaugoti jas nuo kitų metropolijų, nuo Maskvos, nuo Gniezno, nuo Lvovo, nuo Rygos, kad Kat. Baž. priderėtų tiesiai nuo Romos Šv. Tėvo.

Šv. Tėvas, nors politikos atžvilgiu pabardavo Vytautą, vis dėlto laikė jį ištikimiausiu ir padarė savo Generalvikaru tikėjimui plėsti Rusų šalyse; sveikino kaipo Bažnyčios gynėją, teikė jam ir jo tarybai atlaidų, jo globai pavedė Livonijos vyskupus.

Vytauto sumanytoji Lietuvos Bažnytinė Provincija, arba Metropolija, kaip ir valstybės nepriklausomybė, įvyko vos nesenai, betgi įvyko.

Vytautas Didysis ir jo bočiai didvyriai ilsisi Lietuvos žemėje. Čia pilna jų paminklų, pilių, šventyklų, dvarų. Vytauto kūnas pačiame Vilniuje, jo pilis Kaune, kitos buvo Dauguose, Birštone. Vis tai brangios mums vietos, gintinos nuo svetimų, vaduotinos iš svetimų. Ir laiminga ta tauta, kuri jau turi ką ginti! Žydams buvo liepta tyčia įsitaisyti Sandoros Skrynią ir jon susikrauti tautos šventenybes – rašytus įstatymus, kunigų galios ženklą ir Dievo Apvaizdos įrodymą, – kad būtų aplink ką spiestis pusantro milijono tautai ir neiškrikti. Jei ilgoj kelionėj vieni būtų nuėję sau į rytus, kiti į vakarus, jei būtų ištirpę svetimųjų jūroje, nebūtų atsivadavę savo senolių Kanaano žemės, iš kur buvo išėję prieš 500 metų. Nuo savo tautos brangenybių nenutoldami, tirštu būriu eidami, atsivadavo ir ilgai, garbingai ten gyveno.

Ir vėl panašumas. Lietuvių Kanaanas – Vilnius. Mes vergavome taip pat 500 metų. Mūsų tautos sandora – tai Vytauto karstas Vilniaus katedroje. Vytautas atstovauja dvasinį mūsų tautos turtą, mūsų tautos pasiryžimą gyventi ir gintis nuo priešininkų. Ir niekas mūsų neabejoja, kad mes savo sostinę Vilnių kada nors atsivaduosime. Kodėl neabejojame? Ar kad neabejotinos mūsų teisės yra įrašytos į storas tarptautinių teisių knygas? Ne! Kad Vilniuje yra Vytautas, šventasis karaliūnas Kazimieras, o Rasų kapuose vis daugiau kraunasi naujųjų mūsų didvyrių pasiryžėlių. Vytautas, Basanavičius ir kapuose tebelaukia išvadavimo, kaip jie laukė to gyvi būdami. Ir tie vilniečiai neduos mums ramybės, kol juos išvaduosime. Mes veikiame giliu tautiniu instinktu. Eina metų metai. Laiko perspektyvoje brangenybės ir šventenybės darosi dar reikšmingesnės. Prie jų mūsų berneliai susimąsto, mūsų mergelės gėlių padeda ir ašarėlę nusibraukia, dainiai epą pina, – taip ir auga nauji karžygiai, laisvės ir tautiškos idėjos gynėjai, taip ir minta jie poetiškomis legendomis, grūdinasi valią, kaupiasi energiją savo garbei apginti.

Bet... „Meldžiamasis mano Viešpatie! Kuo gi mes išliuosuosime Izraelį?" Ogi tik tuo, kuo ir Gedeonas – Dievo pagalba. Būkime tad to verti, idant išgirstume: „Aš būsiu su tavim"! Amen.

TIK DĖL KARO MUZIEJAUS

Mūsų Karo muziejaus likimą lyginu su likimu anos rusų mokyklos, kuri, anot kupletisto, stovėjo stovėjo, kol sugriuvo, tai žemietijos vyrai dešimtį metų galvojo, kaip čia ji atstačius; pagaliau sugalvojo – taip ir palikti.

Kone prieš dešimtį metų visiems buvo aišku, kad eksponatus krauti į senutę, jau 50 metų jubiliatę daržinę nėra leistina, kad jiems tučtuojau tenka statydintis pastovus ir saugus trobesys. Karo, ministerijų, visuomenės žmonės, menininkai ir inžinieriai per gausingus savo susirinkimus jau nuo 1922 metų visi vienan balsan tai kartkartėmis pasako. Karo muziejaus organizatorius gen. Vladas Nagevičius[1] kas metai po kelis kartus klabena į visų dekasterijų[2] duris. Visur jam pritaria žodžiu, o faktais... liepia palikti taip kaip buvus: krypstančią, varvančią, eksponatus gadinančią daržinę, kad perdegusios elektros vielos vieną kurią valandą visą istorinį turtą dūmais paverstų.

Atėjo dvejetas sukakčių. Dešimčiai metų Lietuvos nepriklausomybės paminėti 1928 m. min. pirm. Voldemaras persižegnojęs šoko Karo muziejui pamatus dėti. 500 metų nuo Vytauto Didžiojo mirties paminėti Komitetas tą pat nusprendė ir dukart terminus skyrė pamatams pašvęsti. O reikalas liko koks buvęs. Pagaliau, girdime, šiomis dienomis 15 inžinierių vienan balsan tarė Karo ir Miesto muziejui tetinkanti pirmykštė vieta. Kariuomenės sferos parodė paskutinį šių jubiliejinių metų Vytautui Didžiajam pagerbti – šio mėnesio 23 d., kariuomenės įsteigimo ir Jono Basanavičiaus gimimo dieną, – pašvęsti galų gale Karo muziejui pamatui. Nejaugi ir tai neįvyks? Tada nebeteksime noro nė karikatūrų piešti – patys sau.

„Desiat' let tam razsuždali..."[3] mūsų vyrai, ir lyg būtų kas jiems per galvą su pagaliu sudavęs, tik kaituliu sukiojos užburtame rate; vis daugiau rasdavos pretekstų nutolti nuo to vieno galimo išsprendimo: tai kiek tų muziejų vienon vieton sukrauti, tai kur čia radus toks nuošalys, kad jo niekas nelankytų. Dabar vėl iškilo reikalas – istoriją ant istorijos krauti.

Ar ne gana jau to? Vieta yra, iš visų nepatogių patogiausia – tai senoji tarp Donelaičio ir Pakalnės. Ji savaime peršas ir, ją paniekinus, nusidėtumei visai Lietuvos valstybei, ne vienam Kaunui, kur Karo muziejus jau tapo Forum Lituanum, lietuviško valstybingumo mokykla. Jei kas išdrįstų naikinti šią savotišką politikos auklėjimo vietą, apsivilkčiau atgailos maišu ir eičiau į minią šaukdamas, kad savo krūtinėmis užstotų ją, kur diena dienon ji veik per dešimtį metų būriais rinkosi, gėrėjosi ir auklėjosi, kurios nepamatęs nė vienas provincionalas, nė vienas svetimtautis turistas nenori iš Kauno išvažiuoti, kaip iš Romos, nepamačius jos garbės – popiežiaus.

Šimtai tūkstančių saviškių ir svetimų perėjo per Donelaičio gatvės sodelį, su ašaromis, suvirpintomis širdimis pasekę, kaip nauja valstybė gerbia savo vėliavą, kokiuo pietizmu kas dieną gerbia kritusius už laisvės idėją. Gen. Vl. Nagevičiaus sudarytoji vieta virto kilnaus patriotiško kulto vieta, kur religija ima vyriausią dalį ir tą vietą šventa verčia; čia tenka be kepurių stovėti. Laisvės varpo balsan momentaliai čia susirenka didžiausios minios, nes tai centras. Ag nė vienas džiaugsmo ar nuliūdimo minėjimas dar nerado sau tinkamesnės vietos, kaip Donelaičio g. sodely.

Ar tai ne istorija? Karo muziejus per dešimtį metų daugiau istorijos sukaupė ir atvaizdavo neg kita kuri per kelis šimtus metų riogsojusi be žado. Niekuo panašu negali pasidžiaugti nei latvių Brolių kapai, nei prancūzų Etoile[4], ir jie mums pavydi. Jį griauti gali kėsintis žmonės, kurie nėra matę, kokią rolę vaidina dabartinis muziejus.

Kiekvienas kaunietis, po tiek kartų per metus sėmęsis čia kuo puikiausios nuotaikos, kiekvienas vaikas, augęs tos ypatingos šventyklos kieme, kiekvienas svetimtautis, padėjęs čia vainiką

lietuvių valstybinei idėjai pripažinti ir pagerbti, didžiausiu protestu sušuktų prieš vandalizmą, kurs lengva širdžia sugriautų taip puikiai ir naudingai prasidėjusią susidaryti istorinę tradiciją. Nejaugi būtų mums leista palikti vis tais pačiais neūžaugomis, kurie tik žaidžia: ką pastato, tą savo rankomis vėl sugriauna?

Miesto muziejui antru frontu nuo Pakalnės prie Karo muziejaus prisišlieti gražu, patogu ir vietos gana. O išaugsime per ilga – pralobsime, galėsime ir platybių pasiieškoti.

Senapilės griuvėsiai nuspręsta konservuoti, ne naikinti; tai ir laikykime juos. Juose kuo puikiausiai galėtų sutilpti Vytautui Didžiajam paminklas, ir tik jis tedarytų su griuvėsiais harmoningą nuotaiką, o ne naujas toje vietoje pastatas. Bet apie griuvėsių reikšmę teks man kitu atveju pakalbėti.

Taigi ruoškimės padėti lapkričio 23 d. kertinį akmenį Karo ir Miesto muziejui ir pavadinkime jį Vytauto Didžiojo muziejum! Mūsų tautos Simbolis mūsų kūryba, ne griovyba tepasidžiaugs...

PIRMAS BLAIVAUS JAUNIMO AUKLĖJIMO KONGRESAS

sausio 4–5 d. Kaune

Atgyvenę mitingų gadynę, gyvename kongresų, konferencijų ar kitaip pavadinto nuomonių suvienodinimo gadynę. Bendrai tariasi ir pedagogai: tik jų darbo sritis tiek plati, kad apie visą tuo vienu užsimojimu nesusitarsi. Iš pedagogikos tenka išskirti priemonės jaunimui blaiviai išauklėti.

Rimtas ir šakotas tat darbas. Jo dirbtų įpareigotos yra visos visuomenės organizacijos, visa Bažnyčia asmenyje visų savo atstovų – ganytojų ir ypač kapelionų, visi mokytojai. Tai bendra be jokių išimčių pilietinė pareiga. Jei kas kėsintųsi išsikalbinėti nuo tos pareigos ėjimo kitais specialiais uždaviniais: kurio dalyko dėstymo, bendru ganytojavimu ar kuo tam lygiu, tas būtų panašus augintojui, kurs vaikui valgyti neduoda. Pirma tenka susirūpinti, kad jaunimas būtų „sotus“, paskui jau reikalauti iš jo pajėgumo.

Jaunuomenės blaivumas dabar bendras, tarpžinybinis reikalas, tai ir kongresui sušaukti susidarinėjo tam tikra komisija, tačiau ji rado geriau būsią, kad iniciatyvą pasiimtų kuri jau esama organizacija. Burtas krito K. blaivybės sąjungai[1], vis dėlto sumanymas nenustojo tarpžinybinio pobūdžio. Šaukiami dalyvauti kongrese ir paskui jaunimo blaivumu šėltis visų rūšių auklėtojai pradedant tėvais ir baigiant darbo davėjais.

Per pilnaties posėdžius teks pakalbėti apie blaivų jaunimą – kultūrinės pažangos daigą, apie spaudos ir Bažnyčios uždavinius ir priemones jaunimui blaivinti, apie jaunimo blaivinimą kaimiečių šeimoje etc.

Sudaromos sekcijos: mokytojų (visų pasaulėvaizdžių), dvasiškių, paties jaunimo (iš viso) ir Angelo Sargo vaikų sąjungos[2] kuopų vadų. Joms teks pagalvoti apie jaunimo blaivinimą mokykloje, duoti pavyzdinė priešalkoholinė pamoka ir įsivaizdinti žalingumą jaunam organizmui visokių narkotikų; pats jaunimas gaus pasitarti ir įsipareigoti savo paties aktingumą blaivėjimo procese, kunigai gaus įsipareigoti smarkiau veikti jaunimą per pastoraciją, kad taptų jis sveikas kūnu ir siela.

Referentais numatyta kviestis profesoriai: v. Reinys, Juodakis, F. Kemėšis, P. Bartkus, mokytojai: J. Gvildys, St. Tijūnaitis, Tylenis; dar Dineika, Vaižgantas ir k.[3]

Piliečiai! Dalykas rimtas; skatinti į darbą nebėra ko: šis pirmas kongresas blaiviai auklėti jaunimą turi būti kuo gausingiausias.

PIRMIESIEMS SEPTYNIEMS PAGERBTI

1920 m. lapkričio 20–21 d. ar ne keturi lenkų raitarijos eskadronai, vadinas, apie 600 raitelių, vieno dvarininko atvesti, perjojo didelį Lietuvos kraštą, ieškodami su kuo čia pakariavus. Visas kraštas buvo beginklis, truputis mūsų kariuomenės buvo fronte. Lenkai atitrūko galvas iki pat Troškūnų, niekur neaptikdami priešų. Ramiems gyventojams nė motais nebuvo, kas čia di-

džiaisiais vieškeliais gašavojas: bolševikai, bermontai, lenkai. Duok Dieve greičiau pro šalį.

Taip ir nerado šeši šimtai gerai ginkluotų ant gerų žirgų riterių, su kuo pasimušti, kur savo drąsą ir galybę parodyti. Galop tas pats dvarininkų ar kuris kitas tos vietos „lenkas" pasišovė surasiąs vertų lenkams priešininkų: Troškūnų miestely pradėję organizuotis į Lietuvos Šaulių sąjungos būrelį, jau esą susibūrę penki ūkininkaičiai, padarę pradžią lenkams baisiosios armijos: jie derą nukariauti.

Ir šeši šimtai gerai ginkluotų ant gerų žirgų lenkų raitelių pasileido į Troškūnus ir paskelbė penkių šaulių armijai karą. Pasirinko mūšiui vietą – laukų platu, yra kur; davė signalą, – niekur nieko. Kurgi lietuvių armija? Sako, pogulio tebegulinti. A, galgonai! Tokiuo laiku, kada eina mūšiai, kada tiek gerų norų primušti „braci-litwinów"[1], jie knarkia! Žadinti juos! Vesti kad ir vienmarškinius į mūšio lauką! Veda vieną – užtaisyk ginklą! Taikyk – pif! Polska ręka niedrgni – gotów. Dawaj drugiego! Taikyk – jest. Dawaj trzeciego – jest, czwartego, piątego. Wszyscy![2] Priešų armijos nebėra. Visi gavo po šešius šimtus lenkiškų kulipkų.

Karštieji ginklai išmėginti. Jie neapvylė. Mūšio krikštą lenkų raitarija gavo we krwi braci litwinów[3]. Giminių kraujas esąs tiek pat tikęs būti ginklui laimingu, kiek pakaruoklio virvė kortininkui. Tai reikia broliškai sukruvinti ir šaltieji ginklai: brolio širdin smeigtas kalavijas – taip pat talismanas. Ir visi šeši šimtai stipriai ginkluotų ant gerų žirgų lenkų riterių puola penkis nušautųjų lavonus ir mirko juose savo kalavijus, kol visi lietuvių kūnai liko sumadekruoti, viena koše pavirtę. Tada tik atslūgo broliškas lenkų įnirtimas ir patraukė toliau, palikę mūšio lauke:

1. *Petrą Liktorą*, 16 metų,
2. *Petrą Tamkevičių*, 20 metų,
3. *Antaną Žarskų*, 23 metų,
4. *Joną Budrevičių*, 20 metų, ir
5. *Antaną Meskeliūną*, 19 metų.

Antras etapas – Truskava.

– Yra priešų?

– Yra, yra! Kur bus nebuvę! Antai du gimnazistai sudarė baisią lenkams, kam gi daugiau, armiją – šaulių būrį.

– A, galgonai. Duokit juos! Karas jiems!

Suranda: 6. *Stasį Klimaitį*, 17 metų – pif – jest. Suranda 7. *Joną Ambrazą*, 19 m. pif – jest! Zwycięstwo! Jeszcze Polska nie zginęła, póki my żyjemy![4] Patraukė namo.

Tai faktai, karčiai atpasakoti, bet tikri. Juos turi Lietuvos Šaulių sąjunga įsirašiusi į savo martirologiją ir ypatingai iškilmingomis valandomis viešai skaito. Šauliai ir publika klauso, bet pliki faktai nedaro įspūdžio. Reikia jie iliustruoti. Antai kariuomenė visur ir visada gerbia pirmuosius kare žuvusius, pirmąsias aukas tėvynei: karininką Juozapavičių, sargybinį Eimutį, eilinį Lukšį[5]. Mini gyvais žodžiais, mini raštais, kiek tik kartų leidžia kurį paminklinį. Savo patalpose, muziejuose kabinėja jų atvaizdus ir meiliai juos sveikina praeiviai lankytojai.

Už ką gi? Ar jie buvo tokie karžygiai? Ar jie nudirbo daugiau nei kiti? Ne. Ne tai galvoj, kiek kas nudirbo, tik tai, kad jie ėjo tėvynės jiems antdedamas pareigas, ėjo ištikimai, drąsiai, kol griuvo priešo pašauti. Vadinas, jie pradėjo kariuomenės martirologiją; jiems pirmiems Dievulis lėmė pasipuošti raudonais savo pačių kraujo vainikais. Pirmieji krinta akin, pirmieji įstringa ir atmintin. Paskui martirologiją sudaro jau šimtai ir tūkstančiai; jie visi surašomi, bet visi supopuliarinti jau sunku; pagerbdami pirmuosius, pagerbiame visus, visas aukas tėvynei. Kariuomenė čia pilnai garbinga ir tauri.

L. Šaulių sąjunga pirmąsias savo aukas Troškūnuose taip pat pagerbė, pastatė jiems ten, toje pat vietoje, kur buvo penki sukapoti, paminklą, davė parašą, aptvėrė darželį, sodina gėlių. Garbinga, tauru, bet tik ten, vietoje. O kas kitiems visiems? Man tikrai graudu būtų pamatyti tų jaunuolių atvaizdai Šaulių sąjungos patalpoje ir jų leidiniuose. Bet nematau. Galbūt kad kai kurių atvaizdų ir nėr. Žinai, kaimiečiai. Bet gimnazistų atvaizdai tikrai yra. Troškūniečiai, truskaviečiai šauliai draugai turėtų suvyčioti, kas tų kentėtojų paliko, ir sudėti į muziejų. Tai šaulių pareiga žmonių idėjingų neužmiršti dėl idėjos žuvusių ir dar tokiuo žiauriu būdu; padaryti, kad ir pirmųjų

šaulių aukų pavardes žinotų visa Lietuva, kaip žino pirmųjų karo aukų vardus.

Pirmieji septyni!

Man jie iš galvos neišeina kaip ir pirmieji savanoriai, Dovydaitis[6] ir kiti. Man visai nerūpi jų heroizmas ir nuopelnų didumas. Man tesvarbu, kad tai buvo pirmieji stoję į tėvynės gynėjų organizaciją, ligi tik jie išgirdo idėjišką obalsį ir tikslą. Kas juos paviliojo? Dabar L. šauliai jau garbingi, jie jau yra nudirbę daug gražaus kultūros darbo ir dar daugiau žadas nudirbsią. Šaulius jau mato visuomenė, Respublikos vadovybė, su jais skaitosi, duoda jiems garbės ir pareigų, vėliavas, garbingą uniformą, kuri juos įveikslina kitų akyse, turi ženklus. Išvidinė ir išviršinė garbė jau gali kai ką pavilioti, nors ir baisu. Bet pradžioje tebuvo gryna idėja; jei kaimietis žmogus ją suprato, supratęs pritarė, pritaręs pasišventė jai ir pasišventęs savo gyvybę prikišo, – tai toks žmogus yra ir be kitų nuopelnų didis ir garbe vainikuotinas.

1920 m. dar buvo pradžia tautinės mūsų milicijos, pradžia reguliarinės armijos, pradžia tautos apginklavimo. Vos kur ne kur draikės apsigynimo miglelės, bet buvo mums ir svetimiems aišku, jog iš tų miglelių neilgai trukus susidarys tiršti rūkai, kurie tesės uždengti Lietuvą nuo nevidonų akių. Tai dalimi išaiškina lenkų žiaurumą ir drauge atveria mums akis, kad jie – priešai, ne broliai, ir nuo jų teko ir teks gintis lygiu įnirtimu, kaip ir kitkart nuo grobuonių kryžiuočių.

Pradžia pasišventimo padaryta, ir kaip tik laiku. Budėkime, kas dar gyvas; garbė tiems, kurie auka krito!

KALBA, PASAKYTA PAŠVENTINANT KARO MUZIEJAUS PAMATUS

Gerbiamieji Lietuvos Piliečiai!

Itin džiaugsminga valanda: tik ką man teko Dievo ir Jo Bažnyčios vardu palaiminti vieta, kur stosis Karo ir Istorijos muziejus. Džiaugsminga valanda, nes tuo baigiame ištisą eilę šiųmetinių

jubiliejinių iškilmių Vytautui Didžiajam pagerbti; baigiame taip, kaip norėjome, visiems svyravimams pasibaigus.

Jau tikrai turėsime Vytauto Didžiojo vardu muziejų, kurio uždavinys liks tas pats, kaip ir iki šiol buvęs Karo muziejus – valstybiškumo ir pilietiškumo mokykla. Dar daugiau: būsimasis muziejus duos mums valstybėjimo bei pilietėjimo metodą: dabartį (Karo muziejų) jungs su praeitim (Istorija). Dabar mes džiaugiamės iškariauta savo nepriklausomybe, o dar labiau džiaugsimės, kad matysime, kokiuo dygiu keliu teko mums ateiti į tą nepriklausomybę. Per aspera ad astra[1]. Juo šviesesnės žvaigždės sieki, juo dygesniu keliu gauni eiti, tai paprasta.

O praeities su dabartimi derintojas bus mums kaip ir buvęs, tik dar geriau suprastas, didysis mūsų politikas Vytautas. Tai ir visas metodas. Beliks mums pareikšti kuo daugiausia geros valios ir pasitikėjimo Dievo Apvaizda. Telaiminie gi Dievas Jūsų, Piliečiai, gerus pradėjimus ir visą darbą!

AUGMENIJA KULTŪRINTOJA

Kauno miesto oranžerijos šventiko kan. J. Tumo kalba

Viešpats Dievas esti apibūdinamas tiesos, gėrio ir grožio sąvokomis. Vadinas, grožis daromas dieviškos kilmės. Ag ir tiesa; žiūrėkite į veidus tų, kurie auklėja gėles – kokie jie ramūs, švelnūs, nekalti. Žiūrėkite dabar į veidus tų, kurie kruviną mėsą kapoja – tie žiaurūs, šiurkštūs, net galvažudiški. Aplinka daro žmogaus būdui įtakos ir net jo paviršę pakeičia. Aplinka kultūrina ar žiaurina.

Kauniečiams kultūrinti stigo ypatingo susirūpinimo miesto augmenija. Ir aš nepaprastai gerai nusiteikęs esu susilaukęs valandos, kada galiu pašvęsti miesto oranžeriją, aprūpinsiančią miesto reikalus gėlėmis ir kitais augmenimis. Jau laikas buvo tuo susirūpinti. Kauno augmenija, drauge su kitaip dar pasireiškiančia netvarka, darydavo liūdną ir bjaurų įspūdį. Antai gubernatoriaus Melnikovo[1] buvo sumanyta ir įvykinta gražus Kauno

pažalinimas augmenimis. Jų prisodinta daug ne tik Laisvės alėjoje, bet ir šalutinėse gatvėse. Tačiau šita Kauno augmenija nedžiugino miestelėnų ir pašalaičių akių: reiškė tą patį visuotinį „Unordnung" orie, kaip buvo tokia pat netvarka ir visų sielose. Kultūringas vokietis žinomas savo akuratumu, grožiu, net pedantišku susitvarkymu namie ir orie. Jis nepakęs nė vienos dienos nesutvarkęs sužalotos savo namų sienos ar tvoros, nes tai – Unordnung. Pas mus kai ištrupa aplink durų staktas moliai, tai bjaurios žaizdos gatvei šviečia po keletą metų.

Miesto augmenų nebuvo kam prižiūrėti. Kuo bepavirto kaštanai ir liepos, visaip genimi, be vainikų, nudraskytais šonais! Pats mačiau, kaip kurią sunkią kerėblą žiemą vežęs paleido pakraščiu ir pakarčiui nusmaukė žievę šešiems medeliams ties Tilmanso fabrika. Kiti medeliai rodo savo vėžius. Džiuginti tegali gyvybė ir sveikata, o ne ligotumo paroda. Kaip liūdna vaikščioti Palangos gatvėmis, nusodintomis skurstančiais augmenimis... Kauno miesto valdybai aš per dešimtį metų širdyje darydavau skaudžių priekaištų, kam ji laiko seniai jau numirusius ir dabar jau visos žievės nebetekusius medelius priešais Nunciatūrą, Rotušės aikštėje ir kitur. Jie čia nuogi stovėjo nuo pat mūsų atsigabenimo iš Vilniaus[2] ir tik pernai ar šiemet išnyko.

Ne! Kultūringas miestas, kaip ir kultūringas atskiras žmogus, turi budriai sekti, ar viskas tvarkoje jo kostiume, bene ištrūkus kuri sagutė. Reikia atsidėjusio žmogaus, kurs gydytų ar sveikais keistų miesto gražną – augmeniją. Iš pradžių sunku, bet ne negalima. Kai aš apsisodinau Vytauto b. šventorėlį, man nuolat šakeles laužė. Reikėjo ginti, o nutveriami teisinos vyresnieji pasiuntę juos žalumynų kambarėliui pasipuošti. Vandens rajonas, sumanęs įsitaisyti gėlių klombus, ilgai skundės, kad jo sudiegtas gėles išvaginėją sau tie, kurie nusipirkti netesi. Praėjo keletas metų. Ką gi dabar bematome? Vandens rajono klombai marguliuoja sveiki, o Vienybės aikštėje gėlių pilna po pat pėstekių kojomis. Vienas kaimo inteligentas nustebęs mane kumštelėjo: kaip čia laikosi gėlės ir krūmai, kad nėra jokių tvorų su dygiomis vielomis, nėra nė sargų?! O kam jie, kai Kauno gatvininkai jau sukultūrėjo, kad jiems patiems nebegražu išglodėti gėlynai?

Aš manau, kad 216 000, miesto išleistų šiai oranžerijai pastatyti, sugrįš, išsilygins, nes ji bus – kultūros mokykla visam Kaunui ir ramintoja visiems kauniečiams. Kad būt gražu yra toks pat reikalas, kaip kad būtų ir sotu. Net labiau. Neprivalgęs aš galiu pabūti, bet koktu ir negalima ten būti, kur bjauru. Kuriuo einame mieste pasivaikščioti. Kur vienas kitas naujoviškas namų frontas džiugina akis. Rūpestingai gėlėmis ir medeliais papuoštos gatvės bet kurią Kauno vietą padarys malonią ir bus tikras atestatas. Jūsų, Gerbiamieji miesto Tėvai, jog jūs kultūrą atstovaujate ir patys esate kultūringi.

Telaiminie gi Dievulis ir šį Jūsų pradėjimą!

KALĖDOS – DŽIAUGSMO ŠVENTĖ!

Štai aš skelbiu jums didį džiaugsmą, kurs bus visai tautai, kad šiandien jums gimė Dovydo mieste Išganytojas; jis yra Kristus Viešpats. *Luk. 2, 10–11.*

Džiaukimės, broliai! Tesilinksminie, tešūkaujie tautos! *Šv. Augustinas.*

Šiandien, mieliausieji, mums gimė Išganytojas, tai džiaukimės! Netinka liūdėti, kai gyvybė gema. *Šv. Leonas I p.*[1]

Džiaugtis ragina ir dangaus balsas: skelbiu jums didį džiaugsmą. Džiaugės patys Angelai giedodami: garbė Dievui aukštybėse, o rimtis žmonėms žemėje.

Kalėdose net pasninkai nyksta: pavelijama pasilepinti.

Tikinčioji Jaunuomene! Tu ir taip linksma, kad esi sveika ir galinga. Nenuodykis sau širdžių, sau nuotaikos, jei kartais Tau pasirodytų gyvenimas ne toks, kaip Tu norėtumei. Gyvenimas pilnas ašarų ir kartybių. Daug kas eina prieš mūsų norus, bet ne viskas. Savo sielų srityje dažnai mes patys viešpačiai. Reikia tik suseikėti vertenybės.

Už ką mes guldome galvas, liejame kraują, pavojun dedame savo laisvę? Dažnai tai esti labai labai reliatyvios vertybės, jei ne

pačios savaime, tai laiko perspektyvoje. Kas šiandien mums rodos nesugriaunamai tikra, rytoj pasikeičia dar tikresniu.

Viena, Broliai, visiškai tikra, tai „turtingas vidaus gyvenimas", sąmoningai niekam nekalta sąžinė. Poetai pasiilgę Angelų žemėje. Gi jų yr; bent gali būti. Tai Jūs, Jaunikliai, dar neužsigriozdoję savo sielų visokiais nereikalingais pagaliais. Jų prisvaidys pastovaus džiaugsmo priešas, žmogaus neprietelius.

Mobilizuokime gi laiku visa, kas idealu, dora, sąmoninga, skaistu, kad gyvenimo praktika nesąmoningai neaptamsintų mūsų, kad pats gyvenimas neimtų matytis lyg per ūkus, o gal ir visai jo nebesimatytų.

Sielos tamsybes praskaidrina tikyba. Mūsų tikybos Šefas – Kristus. Jis apsėjo pasaulį dieviškomis sėklomis. Pavartykite jas Evangelijose ir atsidėję paieškokite, kuri ten neamžina, nepastovi, klastinga ar dviprasmė. Nėra tokių. Jos visos dera auginti ir jomis naudotis pilnu nusimanymu, kad javas iš tos sėklos išaugtų maistingas, o medis – nepatrešęs.

Ar žinot dėl ko? Dėl to, kad visos Kristaus sėklos ne nuo žemės pareina, ne žemiškai ir vertintinos. Jos skiriamos sieloms, o šios yra dieviškos gimties. Žmoguje yra dieviško gaivalo; jis yra gaivintinas, saugotinas, atsvėrėjas to, kas yra kūniškos gimties, gyvuliško gaivalo.

Jaunystėje mobilizuokime abudu gaivalu. Vieną, kurio vadas – Kristus, antrą, kurio vadas – šėtonas, o šiojo maršalai – mamona, egoizmas, nuodėmė.

O politika? Reikalingas, bet grynai galvijiškas dalykas, užsilikęs dar iš urvinio laikotarpio, kai apžėlęs, vos tepradedąs stačias vaikščioti, homo erectus[2] grūmės su milžinu lokiu dėl urvo gyventi. Dabar mes grumiamės kiti su kitais dėl įvairių dalykų. O kovos – tos pat prasmės – urvinių žmonių varžytynės. Net žiaurumu ne kitokios.

Kristus toli laikės nuo politikos. O kaip jį norėjo politikon įtraukti fariziejai! Ir dinastiniais vyliais (siūlė būti žydų karalium), ir valstybiniais: piršo revoliuciją – nebemokėti priklausomybės duoklės Romos ciesoriui. Niekas taip suprantamai nepareiškė neutralumo, kaip Kristus: atiduokite, kas Dievo Dievui,

kas ciesoriaus ciesoriui. Šiandien vienam ciesoriui, rytoj kitam. O Dievas vis vienas, vis tas pats, pastovus, amžinas, ir jam duoklę mokėkime amžinosiomis vertybėmis.

Ką gi padarysi – duonos reikia, laisvės reikia. Mokėkime ir ciesoriui. Tik nesidarykime patys ciesoriais, turinčiais teisės, kad jam duoklę visi kiti mokėtų.

Kristus tapo žmogus urvelyje, vis dėlto urvinis nebuvo: žmogus nepareikalavo sau ničnieko, net apsaugos nuo šalčio, nei paprasčiausio patogumo. Vis tai niekis! O Kristus–Dievas jau pareikalavo – smilkalo.

Pagalvokime apie gimusį Kūdikį ir pagiedokime Jam:

Sveikas, Jėzau gimusis,
Šventas Dievo Kūdiki!
Brangią dieną švęsdami
Užgimimo Viešpaties,
Linksminkimės ir džiaukimės –
Dievui garbę duodami giedokime!

Dangus mums jau artinas...

ATSAKYMAS Į „RYTO" ANKETĄ DĖL MISS LIETUVA RINKIMŲ

Miss, karalienė, gražuolė – vis tai bet kurią moterišką kvailiną titulai. „Karalienėmis" melagės čigonės žemina bet kurią gaspadinę kaulydamos lašinių: iškaulija tuo būdu.

Ištyrimas visų galų, kurie tobulesni, gali būti ciniškas, kai komisiją sudarys vieni vyriškiai, dar nerimti, jauni pašaipininkai. Grožio reikalui to nė nereikia; sprendžiame daugiau iš veido.

Jei sumanymas rinkti tautos gražuolę ne vulgarus biznis, bet rimta studija, įdomi bet kuriam mokslininkui ir dailininkui, tai tos progos pasigavę, kai kitos nėra, surinkime etnografiniam Lietuvos muziejui kuo daugiausia fotografijų tobulesnių tipų, o ne tos vienos. Tai rimtas tikslas dalimi atpirks kvailą priemonę.

MINTAUJOS ISTORIJA

„Mintaujos istorija" šio šimtmečio pradžioje virto technišku paskutinių pastangų rusinti ir pravoslavinti lietuvius prievarta ir paskutinio lietuvių laimėjimo pavadinimu. Mintaujos gimnazistų, daugiausia lietuvių (buvo keletas ir lenkų katalikų), protestas prieš vertimą melstis rusiškai pakeitė visą Rusų administracijos politiką. Caro įsakymu liautasi kankinus katalikų vaikus.

„Mintaujos istorija" – visoje mūsų kultūros istorijoje etapas; ji galutinai pareiškė mūsų okupantams rusams, jog lietuviai inteligentai nusimano apie savo teises ir moka drąsiai dėl jų kovoti. O visuotinėje kultūros istorijoje Mintaujos byla turėtų pareikšti, kad vaikų sąžinėmis nedera žaisti. Jei jaunuomenė lengva pastūmėti bet kur, tai reikia labai apsidairyti, begu tik tai bus kuriam didžiajam tikslui. Mažam tikslui panaudoti žaliagalvius reikštų sunkiai nusidėti pačiai kultūrai. Politika – mažasis tikslas.

Šiaip ar taip, „Mintaujos istorija", nors ir gerokai spaudoje minėta, dar neturi visos surinktos medžiagos. O jos veikėjų tebeturime daug, šiandien aukštai pakilusių visuomenėje ir moksle. Ar ne metas būtų ir tai surinkti? Aš darau pradžią.

Pasiteiravęs sužinojau, kad vienas iš jaunesniųjų istorijos dalyvių, dabartinis „Aušros" mergaičių gimnazijos direktorius, buvusis švietimo ministeris Kazimieras Jokantas[1], turi ką ne ką pasižymėjęs pačiam sau, ne spaudai, apie tuos atsitikimus, kiek juose pats dar mažas būdamas, vos trečioje klasėje, gavo dalyvauti. Pasižymėta devyneriais metais vėliau, kada jis buvo jau Dorpato (Tartu) universitete, vis dėlto, kas paminėta, tas tikra. Deja, vaikas būdamas ne viską suprato, kas čia darosi. Tai jo žinios teks vyresniems už jį papildyti.

Leistas nusirašiau savo nuožiūra ir atsakymu tai, kas man rodės tinkama, išlaikydamas 1905 metų studento stilių. Jei čia ir bus kokių trūkumų, tai jų negausumas teparodys, kaip gerai būta išlavintų a. a. J. Jablonskio[2] mokinių.

Dedame ir rūmus[3], kur visa ta istorija atsitiko, kur mokės mūsų V. Prezidentas A. Smetona ir kiti šiandien daug sveria mūsų gyvenime vyrai.

Iš K. Jokanto „Užrašų" 1905 m.

...Prasidėjo mokslas III klasėje Mintaujos gimnazijoje... Čia prasidėjo kita istorija... Ar seksis kam tikrai ji aprašyti su visais psichologiškais motyvais, pažiūrėsime. Tų atsitikimų aprašymai lietuvių laikraščiuose, manau, neduoda tikro supratimo. Aš rašysiu tik apie save.

Iki 1896 metų rudens tokia gimnazijoje būdavo tvarka. Rytą klasėje prieš pirmą pamoką vienas mokinys, pas mus visados pravoslavas, visiems sustojus, rusiškai atkalbėdavo maldelę „Preblagij Gospodi"[4]; po pamokų taip pat, tik kitą maldelę. Bet direktorius Tichomirovas savo uolumu, gal Rygos Mokslo apygardos Globėjo įsakymu, sumanė šitaip. Rytą mokiniai susiskirsto trimis dalimis: visi pravoslavai į vieną salę, liuteriai į antrą, katalikai į trečią. Rusai meldžiasi rusiškai, liuteriai skyrium vokiškai ir latviškai, o katalikams (lietuviams ir lenkams) įsakė melstis rusiškai. Mes pasijutom esą nuskausti. Aukštųjų klasių mokiniai ėmė mokyti mažuosius tokių maldų nekalbėti. Nepamenu, kurią tai buvo dieną, surinko mus visus į salę; buvo kartu inspektorius ir mokytojas lenkas Miecznikowskis. Maldos kalbėtų iššaukė pirmą III klasės mokinį Juozą Tūbelį (dabartinį Ministerį Pirmininką. – *J.T.*)[5]. Tas atsisako. Maldą pakalba Miecznikowskis. Tūbelį, paklausinėjęs ir nieko nesuvokęs, direktorius tą pačią dieną išvarė iš gimnazijos. Kitą rytą, jei neklystu, suvėjus visiems katalikams į salę, direktorius pradėjo kalbėti: „Jūsų maištas lygu audra stiklinėje. Nieko iš to nebus: vyriausybės įsakyta ir taip turi būti. Nors tektų pusė gimnazijos pašalinti (gimnazistų), vis tiek padarysiu savaip!" – „Mes ir patys tuojau išeisime iš gimnazijos!" – sušuko mokiniai. „Ką jūs sakote? Nesuprantu, tegu vienas kalba", – tarė vėl direktorius. „Mes išeiname patys iš gimnazijos nelaukdami, kol tamsta mus išvarysi!" – garsiai pasakė vienas aukštas laibas mokinys. „Aš neleidžiu!" – sušuko

direktorius. Mokiniai, niekas nelaukę, ėmė rėkti, klykti kiek tik galėdami ir bėgti knygų pasiimti ir eiti sau namo. Direktorius įsakė sargams uždaryti duris. Taip ir neišbėgome; pamokos buvo.

Popiet tą pačią dieną aukštųjų klasių mokiniai nešiojo po bendrabučius „Mintaujos gimnazijos mokinių" prašymą į švietimo ministerį, kad atnaujintų naująją tvarką ir leistų katalikams melstis arba gimtąja kalba, arba lotyniškai, ir prikalbinėjo pasirašyti. Išsiuntę su 100 parašų, kopiją paliko direktoriui. Kol parėjo iš ministerio atsakas, katalikams maldų visai nebuvo. Pagalios kartu su mūsų prašymu atėjo ir ministerio atsakas. Neklausančius liepė varyti iš gimnazijos. Bendrai pasirašiusiems prašymą į ministerį sumažinti vienu pažymį už elgesį.

Tuo nepasitenkindami, mokiniai dar siuntė prašymą į carienę ir carą, pagalios į Rymą Jo Šventybei Popiežiui. Skundės ir vidaus reikalų ministeriui. Tėvai rašinėjo skundus ir prašymus tai skyrium po vieną, tai, rodos, kuopomis po du – tris. Kapelionas kun. Pranciškus Marija Urbonavičius (dabar Telšių vyskupijos pralotas ir generalvikaras. – *J.T.*)[6] buvo pašalintas iš pat pradžių. Visus tuos prašymus turėjau susirašęs, bet kažin kur juos nudėjau. Jie galima rasti tų laikų laikraščiuose.

Atėjus švietimo ministerio atsakui, tuos mokinius, kurie nekalbėjo rusiškos maldos, ėmė varyti iš gimnazijos. Per kiek laiko kasdien išvarydavo po keletą mokinių. Direktorius, inspektorius ir daugelis mokytojų visaip prikalbinėjo vaikus klausyti. Tvarkos daryti iš Rygos atvažiavo mokslo apygardos inspektorius, žinomas niekšas Zajončkovskis. Jis kasdien ateidavo į katalikų maldą ir žiūrėdavo, kurie maištininkai. Bet ir tai nieko nepadėjo.

Vieną kartą aukštųjų klasių mokiniai šitaip nutarė. Kadangi mokiniams atsisakant maldą rusiškai kalbėti, direktorius to nebereikalavo, gana buvo, kad klausė kam kalbant, tai vienas pasakysiąs Zajončkovskiui per pat maldą, kad nė klausyti, ne tik kalbėti jis nesutinkąs. Su tuo mokiniu turi ir visi demonstratyviškai išeiti iš salės. Pasižadėjau taip padaryti ir aš. Kitą dieną per pat maldą išeina prieš Zajončkovskį VII klasės mokinys Jurgis Šlapelis (dabar medikas, Vilniaus knygininkas ir Vytauto D. gimnazijos mokytojas. – *J. T.*)[7] ir sako jam, maldos neklausysiąs.

Kad suriks suriks ant jo nesavu balsu Zajončkovskis, net sienos sudrebėjo: „Ach, ty ščenok!" (ak, tu šunvaiki!) ir t.t. Beatmenu pirmą sakinį. Aukštųjų klasių mokiniai, kurie turėjo mums paduoti pavyzdį, sustojo ties durim neišėję. Mes nė nepamatėm, kaip jie išėjo kartu su Šlapeliu; tai patyrėm tik po maldai.

Mane paėmė neapsakomas piktumas: pasižadėjau ir netesėjau! Norėdamas pasitaisyti, pasiėmiau veršinėlę su knygomis ir buvau beeinąs namo: tegul sau ir mane užrašo tarp išėjusių ir išvaro iš gimnazijos. Susitinku pėdelį. „Kur eini?" – klausia. „Namo; maldos nekalbėsiu", – atsakiau. „Tai gerai. Bet pasisakyk klasės vedėjui; galbūt tavęs iš gimnazijos neišvarys", – tarė pėdelis. Vienas toksai atsitikimas jau buvo buvęs. „Gal ir iš tiesų? Draugų tuo nenuskausčiau. Juk jie ir dabar rašo ministeriui skundus, kad už atsisakymą melstis rusiškai gimnazijos vadovybė nevienodai baudžia: vienus išvaro, o kitiems gana esti ir papeikimo. Jei ir man taip padarytų, būtų daugiau medžiagos pasiskųsti". Tokiomis mintimis sugrįžau į klasę. Nepraėjo nė trejeto minučių, šaukia mane ir du mano klasės draugu, Milaknį ir Navicką (apie juos nieko nežinome. – *J. T.*), kurie dėl to pat norėjo eiti namo ir buvo pėdelio atkalbėti, pas direktorių į kabinetą. Ties durim susitinku perpykusį Zajončkovskį. Nebeatmenu, kuriais žodžiais jis ėmė mane barti. Pagaliau jis man sako: „Parodyk, ką turi kišenėje!" – „Nieko neturiu", – atsakiau. „Aš įsakau tau, parodyk!" – „Aš nieko neturiu", – atsakiau. „Parodyk greičiau, o kad ne, tai sargai kratyte iškratys", – suriko nesavu balsu.

Aš parodžiau: kišenėse tikrai nieko nebuvo, tik gimnazijos bilietas. Jį ištraukęs iš mano nagų sviedė į žemę. „O dabar sodinu tave už neklusnumą 24 valandoms į karcerį!" Kadangi karceryje jau sėdėjo kiti mano draugai, tai mane nuvedė į neužimtą klasę sėdėti. Praėjus šešioms valandoms laiko, kaip kiti mokiniai namo parėjo, sargas vėl mane veda direktoriaus kabinetan. Ten radau sėdint mokslo apygardos inspektorių Zajončkovskį, direktorių Tichomirovą ir inspektorių Tomirovą. Pirmasai, kiek galėdamas mandagiau, švelniau, ėmė mane kvosti. „Žinai, ką? Rytoj bus kalbama malda lenkiškai. Ar tinki melstis lenkiškai?"

Aš net nudžiugau. „Tinku“, – sakau. „Na, o jei būtų kalbama vokiškai, ar tiktum?“ – vėl klausia. „Tikčiau“, – atsakiau. „O jei lotyniškai?“ – „Tikčiau“. – „Tai Dievas mat supranta visaip: ir lenkiškai, ir vokiškai, ir lotyniškai. Tai galgi supranta ir rusiškai? Ar melsies rusiškai?“ – „Dievas supranta ir rusiškai, bet aš rusiškai nesimelsiu.“ – „Tai kodėl gi nenori melstis rusiškai?“ – lyg nustebęs klausia Zajončkovskis. Čia aš pasergėjau, kad antrame stalo gale visus mano atsakymus Tichomirovas užrašinėja. „Rusiškai nesimelsiu todėl, kad popiežius Pijus IX[8] savo dekretu 1877 m. liepos 11 d. katalikams užgynė rusiškai melstis“. Patylėjęs Zajončkovskis klausia vėl: „Na, o iš kurgi žinai tą dekretą? Kas gi tau sakė?“ Prie tokio klausimo buvau neprisirengęs. Šiaip jau, kaip reikia atsakinėti, primokė aukštųjų klasių mokiniai.

„Skaičiau vienoje knygoje“, – melavau. „Kokioj gi? Bene lietuviškoj“, – paklausė. „Neatmenu, kokioj. Tai buvo bent prieš vienerius metus“. – „Negerai, negerai, kad neatmeni. Ir keistas dalykas: pagal tą knygą elgiesi, o nepameni net kuria ji kalba parašyta, kaip ji vadinasi“.

Aš jaučiuos meluojąs visai negudriai, bet susigriebti ūmai visai negaliu. Sakyti, kad vyresnieji mokiniai arba taip kas primokė, negalima. Lietuviškai skaityti uždrausta, ir dar kaip! Galėjau sakyti, kad lenkiškai, bet bijojau, kad nepakalbintų ir taip nenutvertų meluojant. Taip ir pasilikau nežinąs, kvailas. „Tai, sakai, popiežiaus užginta rusiškai melstis? O čia, žiūrėk, katekizmas, rusiškai parašytas, o patvirtintas katalikų vyskupo Žilinskio. O jis geriau galėjo visa žinoti, ar ne tiesa?“ – „Žilinskis buvo popiežiaus prakeiktas ir nuo Bažnyčios atskirtas, tai jo patvirtinimas nieko nereiškia“, – vėl drąsiai atsakiau. (Čia supainioti du Žilinskiai: vyskupas ir pralotas. – *J. T.*)[9]. „Na gerai, tegul sau Žilinskis netinka“, – tarė jis, vėl valandėlę pagalvojęs. „Bet štai poteriai, patvirtinti kito kataliko, kanauninko N. N. (čia man parodė antrą rusiškai rašytą katekizmą). Jis juk popiežiaus neprakeiktas“. Aš iš tikrųjų nebuvau nieko apie tą kanauninką girdėjęs ir, nepratęs meluoti ir išsisukinėti kalboje, nežinojau, kas man sakyti. „Kaip ten yra tasai kunigas, nežinau; tik žinau,

kad popiežiaus užginta..." – „Na, gana tos kalbos! Prašymą į ministerį ar pasirašei?" – „Pasirašiau". – „O kas gi rašė tą prašymą?" – „Nežinau." – „Aš klausiu, kas tau davė tą prašymą pasirašyti?" – paaiškino. „Niekas nedavė. Prašymas vaikščiojo tą dieną, kaip mus uždarė gimnazijoje, per mokinių katalikų rankas, ir visi, kam jisai patiko, rašėsi. Pasirašiau ir aš". – „Tai kas gi daugiau pasirašė? Kas tau padavė prašymą? Visi įsitvėrę prašymo negi vaikščiojo; vienas kas nors tau padavė. Sakyk, kas?" – „Ėjo per visų rankas. Kas man padavė, negaliu pasakyti". Tuo ir pasibaigė mano kvotimas. Maniau, paleis, bet ne. Sargas vėl nuvedė mane į klasę. Paskum sužinojau, kad taip pat nutikę ir su dviem mano draugais.

Tą pat vakarą susirinko pedagogai pasitarti, ir visus išėjusius per maldą (ir mane su draugais) išvarė iš gimnazijos. Tai buvo lapkričio 5 d. Zajončkovskiui, matyti, pasidarė nesmagu dėl tokios aštrios bausmės, 24 val. karcerio, juoba kad vis tiek iš gimnazijos išvarė ir mus. Ketvirtą valandą išvažiavo Rygon pas globėją pasiklausti. „Nuo vieno jaučio dviejų kailių nelupa. Kad išvarai, tai nebeturi teisės sodinti karcerin". Taip, sako, globėjas atsakęs.

Dvyliktą nakties grįžta apygardos inspektorius Mintaujon. Apie pirmą valandą atvažiuoja gimnazijon. Ateina į klasę. Mato ant stalo tebestovi duona ir vanduo neliesti. „Na, ką gi, gal valgyti įsinorėjai? Nesmagu čia naktį. Einam geriau pas mane".

Iš kitų klasių paėmė ir mano draugus. Išeiname iš gimnazijos. Ties durim jau belaukiąs vežėjas. „Na, sėskitės, važiuosime pas mane", – tarė inspektorius. Pratę visados klausyti, nesipriešinome ir dabar. „Įdomu, kur čia dabar mus veža?" – galvojome sau vieni. Nusivežė pas save į geriausią Mintaujoje „Lindės" viešbutį. Tarnas įleido. Kambarys, kur gyventa Zajončkovskio, buvo didelis, gana gražus. Liepė atnešti arbatos. Mes visi trys, jausdamies esą jo svečiai, nedrąsiai sustojome aplink krosnį ir šildėmės. Naktis buvo šalta, ir kambarys, ką tik pakūrentas, dar neįšilęs. Tylim. Jis vaikščioja iš vieno galo kitan. „Tai ką gi, jum gal rodos, kad esate didvyriai?" – paklausė. „Ne" – trumpai atsakėm. „Na, sakykite, ar jūs tėvai turtingi?"

Tai, matyti, jam labai rūpėjo. „Mano neturtingi", – atsakėm ir vienas, ir antras, ir trečias. „Gal paskutinius skatikus išdavė jums apšviesti, o jūs, matai, ką darote! Pasidžiaugs, pasidžiaugs tėveliai savo sūneliais! Gražiai išmokote, nėra ko sakyti!" Mes tylėjome. Atnešė ir arbatos. Susėdom šeimininko kviečiami, ir visi keturi tylomis dirbom savo darbą. Pyragaičiai, atamenu, buvo labai gardūs.

„Vienas iš jūsų gulės mano kambary (čia yra dvi lovos), o kiti du kitame numery. Labanaktis!"

Padėkoję už vakarienę, nuėjom gulti. Milaknį palikom su Zajončkovskiu. Buvo jau dvi val. nakties. Aš apžiūrėjau savo kambarį ir stebėjaus visokiomis įštaigomis. Aš pirmą kartą tebuvau viešbutyje. Atsigulėva, bet ilgai dar nemigova. Rytą apie aštuntą atsikėlėva ir taisovos. Ateina Milaknis mūsų kviesti arbatos. Nusiprausę, apsirengę įeiname pas inspektorių. Ar ką kalbėjome pusryčiaudami, nebeatmenu. Pavalgėm gardžiai; pensionuose niekados taip neduodavo. „Na, dabar tai darykite kaip tinkami. Jei eisite gimnazijon ir kalbėsite maldą rusiškai, viskas jums bus dovanota; bus kaip nieko nebuvę. Jei maldos nekalbėsite, būsite iš gimnazijos išvaryti. Nieko neatsakėm; padėkojom už naktigultą ir pusrytį ir išėjom oran. „Na, tai kaipgi darysime?" – „Aš einu namo". – „Ir aš einu". – „Ir aš einu".

Ir visi trys išsiskirstėm į savo namus. Inspektoriaus malonės nepriėmėm. Pensione, žinoma, apstojo visi, ėmė klausinėti, kaip ir kur buvau... Paprastas daiktas.

Už keleto dienų visi lapkričio 5 d. išvarytieji nusifotografavome atminti. Ta fotografija dabar Valiukiškyje[10]. Neilgai trukus, nusifotografavau ir vienas, – vis prieš Kalėdas 1896 m.

Iš viso pašalinta iš gimnazijos „už neklusnumą" 60–80 žmonių. Tie, kurie gailėjos už savo nuodėmes ir tiko rusiškai melstis, maloniai buvo priimami atgal. Tokių atsirado nemaža. Buvusieji pas Salemorienę gimnazistai nukentėjo visi. Išvarytieji negalėjo kartu gyventi su neišvarytaisiais, kad jų „nesubuntavotų". Kai kuriuos (aukštųjų klasių) varė policija net iš miesto. Aš gyvenau pas Salemorienę „incognito"[11]: kai ateidavo gimnazijos valdžia, tuojau pasislėpdavau. Kiti Salemorienės pensionieriai ėmė

kalbėti maldą rusiškai ir buvo priimti gimnazijon atgal, kiti už „neklusnumą" taip ir neišreiškė gailėjimos. Čia ne vieta aprašinėti atvažiavusių tėvų barimams, aimanavimams, pykimams... Daugelį privertė „gailėtis"... Išvarytųjų kontingentas sumažėjo; galop gal nebebuvo daugiau per 30 žmonių.

Kaipgi mokiniai atjautė išvarymą? Į kitas gimnazijas arba nepriimdavo, arba priimdami dėdavo sąlygą rusiškai melstis. Ką darė aukštųjų klasių mokiniai, kuriuos buvo išvarę bene „su vilko bilietu", teks kam skyrium pasakyti. Iš V klasės važiavo seminarijon, iš IV-os važiavo laikytų „aptiekoriaus" egzaminų, įstojo aptiekosin, kiti taip pat seminarijon, kiti vėl namie mokės, laikė egzaminus prie kitų gimnazijų ir t. t.

Lig Kalėdom laiko buvo nebedaug. Išvaryti iš gimnazijos... Mokytis nesinori... apatija; pagalios pasileidom be priežiūros... Kuopelėmis po 3–5 žmones vaikai 14–17 m. (tada gimnazistai būdavo daug senesni negu dabar: III–IV klasėj nemaža būdavo po 17–20 metų) pradėjo gerti, tvirkti... Žinoma, buvo tai vaikai, ir todėl viskas vaikiškai tebuvo daroma.

Aš buvau filosofiškos nuotaikos ir stengiausi nelaimėse būti tvirtas, nenusiminęs. Lyg džiaugiaus, didžiavaus, kad ant manęs tiek nelaimių iš karto užkrito. „Tokiuose atsitikimuose ir pasirodo, maniau sau vienas, žmogaus būdo kietumas, energija". Ir aš stengiaus vertai, kaip pridera prakilniam žmogui, išeiti iš nelemtų sąlygų pynės. Aš lyg su panieka ir pasigailėjimu žiūrėjau į draugų dvasios silpnumą. Aš jaučiaus ne toks kaip jie silpnas, ir man buvo gera. Visos tos savimyliškos mintys ir manomas mano tvirtumas kilo iš tos literatūros, kuria aš brendau... Man labai patikdavo tokie didvyriai, kurie ir nelaimėse, ir pavojuose nenusimena, nemeluoja, visados teisūs, geri... Buvau įsitikinęs, kad geras, doras ir energingas žmogus, nors po didelių nelaimių, randa sau atilsį, ramumą, laimę. „Pirmučiausia visuomet ir visur reikia būti tauriam, nenusiminti nelaimėse, būti energingam. Reikia būtinai, kad ir aš toks būčiau..." – mąsčiau sau vienas. Ir tokia filosofija man labai labai daug gero padarė.

Parvažiavau į Kalėdas namo. Mama, sesuo ir brolis sutinka mane gailiai verkdami: nebe tokiomis aplinkybėmis grįžtu na-

mo, nebepasitinka a. a. tėvelis; nebe gimnazistas grįžtu, bet išvarytas... Apie Mintaujos istoriją pasakojau tik ištikimiems žmonėms, tačiau kalbų neišvengiau. Aš dar gimnazijoje tebebuvau, o jau Šilinskis (Lionginas Šilinis[12], paskui Petrapilio kunigų seminarijoje) parašė savo tėvams, kad jis žinąs, kad mane žandarai parvežę surišę, kaip maištininką, namo. Tie vėl skelbė urbi et orbi[13]. Kokių tik nebuvo kalbų! Nė nesuvaikysi visų...

Šventės netruko praeiti. Reikia vėl važiuoti mokytųs, o čia pinigų nėra... Skolinti niekas nenori: „Jie ten „subuntavojo" prieš karalių, tai dabar visiems jiems bus blogai. Matai, ieško pinigų Amerikon bėgti" – ir t. t. kalbėjo avidvakai žmonės... Kaipo nukentėjęs už tikybą, kaipo gerai pažįstamas, našlaitis, nusprendžiau kreiptis pas vieną kunigą. Visą Mintaujos bylą jis žinojo gerai. Bet ir ten nieko nepešiau... Buvo ketinusios anksčiau davatkos paskolinti, bet suuodžiusios, kad ten mes „susibuntavojome", atsakė. Iš niekur negavome...

Pasisamdžiau sau nuvažiavęs repetitorių ir mokiuos. Liogis, buvęs VIII kl. mokinys, mokė mane nebrangiai (po 7 rub. mėnesiui) ir gerai. Salemorienė gelbėjo materiališkai. Ji visuomet man buvo labai gera, o dabar, prasidėjus striukei, laukė pinigų; kada turėjau, tada išmokėjau. Gera senelė!

Nors ir pirma buvau gana savarankis, bet, tėvui mirus, jau visai pradėjau gyventi „savo protu". Nebemaniau laikyti aptiekoriaus egzamino, pasilikdamas tą ad casum extremum[14], bet stoti vėl į gimnaziją.

Mūsų byla išėjo mums geran. 1897 m. kovo mėnesyje atėjo caro paliepimas, kad melstis katalikai galį lotyniškai; išvarytieji mokiniai liepta be egzaminų priimti atgal. Kadangi nuo klasės buvau pasilikęs, tuo leidimu nesinaudojau: rengiaus eksternu toliau. Tą pat pavasarį laikiau ir išlaikiau egzaminą į IV klasę.

Ir Juozas Tūbelis rengės taip pat eksternu, bet laikė egzaminą vėliau į V kl. Liepojoje.

Taip, nustojęs metų, įstojau į IV klasę. Tas pasisekimas davė energijos. Įstojus gimnazijon, per atostogas buvo jau daug drąsiau, smagiau; pinigų pasiskolinti taip pat buvo lengviau gauti...

Kadangi Salemorienės visi pensionieriai pasirodė neištikimi esą gimnazijos vyriausybės akyse, tai jai užgynė juos laikyti. Grasydami išvarymu, liepė man iš jos kraustytis. Apsigyvenau su Jurgiu Inčiūra.

Buvau sekamas. Tėvui mirus, Valiukiškin važinėjo žandaras ir tai šio, tai to klausinėjo: tai kas gaspadorius, tai ar daug yra skolos ant ūkio, tai ko kita. Matyt, visi atsisakiusieji rusiškai melstis buvo sekami. Tai pasirodė ir Revelyje[15] jau VI klasėje...

VIII klasę baigiant už dviejų savaičių prieš egzaminus atkėlė direktorium išvažiavusio gerbiamo Pogodino vieton didelį rusifikatorių Polzenskį. Kadangi aš buvau čia, Revely, iš pat pradžios priverstas melstis kartu su rusais, jis pamanė, kad aš esu pagudėjęs lenkas; užtat iš pradžios labai protegavo mane per egzaminus, kolei nesužinojo Mintaujos istorijos. Pirma manęs buvusieji katalikai melsdavos rusiškai Aleksandro gimnazijoje; svarbiausia to priežastis buvo sugudėjęs Revelio kunigas, pavirtęs vien administracijos įrankiu; užtat ir ordinų turėjo galybę. Man atsisakyti nebuvo galima, nes nebūtų nė į gimnaziją priėmę, antra vertus, aš beveik vienas buvau katalikas gimnazijoje, taip kad pavyzdžio blogo nebuvo. Lietuvių nei gimnazistų, nei realistų nepažinau, – vienas tebuvau...

Tikėjaus gausiąs gerą atestatą. Pagadino Rygos apygardos inspektorius Zajončkovskis... Jis pažino Mintaujos maištininką. Jau ir pirma jis važinėdavo Revelin ir būdavo mūsų klasėje; aš įsikniaubdavau, pasiremdavau veidą rankomis, stengdamasis į jį nežiūrėti. Ir, rodos, jis lig tolei nepažino. Kada buvo paskirtas rusų kalbos atsakomajam egzaminui terminas, atvyksta ir jis. Pareikalauja rusiškų darbų ir charakteristikos kiekvieno. Matyti, primena ir mano pavardę. Per egzaminą bepalikus man vienam (pagal alfabetą buvau paskutinis), prie komisijos (iš 5 žmonių), ėmė jis klausinėti mane: „Tai tamsta Mintaujoje buntavai? Nekalbėsiu maldos rusiškai, ir tiek! Cha cha cha! Karapuzik takoj byl![16] Dabar jau vyras!" Visi stebisi išsigandę. Kaip tai jie nežinojo per trejus metus, kad turi gimnazijoje maištininką!? „Atsiprašau, – pradėjo direktorius, – jis pas mus labai, labai... gerai elgės." – „Na, žinoma, dabar jau jis įgavo proto. Juk tai vaikystė

buvo... Cha cha cha...", – kalbėjo vėl Zajončkovskis. Atsakiau lyg tyčia puikiausiai. Pastatė dėlto keturius. Nuo tos dienos direktorius per egzaminus su manim buvo jau kitoniškas... Bet aš nė nebojau: kad tik greičiau iš gimnazijos išsprukus...

Baigęs gimnaziją, bilieto iš gimnazijos nebesiėmiau; policija dabar nežinojo, kur esu. Paklausta žandarų, mama atsakė nežinanti; klausinėjo kaimynų, ar nebuvau namie arba taip gal kas žino kur. Užpuolė Revelyje namų šeimininką, ar jis nežino, kur išvažiavau. Žandaras vaikščiojo keletą kartų ir sakėsi didelį prie manęs turįs reikalą – esąs mano giminė, norįs laišką man rašyti. Šeimininkas nežinojo, žinoma. Pagalios bijojo pabaudos, nes visus metus nebuvau prirašytas. Tamsus estas Dievą šaukės liudininku, kad aš tik 3 dienas tuose namuose tegyvenęs ir išvažiavęs, žinoma, jis nežinąs kur. Sužinoję mano adresą, nieko tačiau nedarė, pasitenkindami tuo, kad dabar žinojo kur.

NELEISKITE GI NEPILNAMETĖMS EMIGRUOTI!

Ne taip seniai visas pasaulis buvo išgąsdintas ir įpykintas, kad Pietų Amerikos respublikos tebesiverčia mergaitėmis, pirkliaudamos jomis kaip senovėje vergėmis. Taip ir vadinasi – baltųjų vergių verslas. Jis esąs tiek pelningas, kad Europos kraštų konsulatai tiesiog bejėgiai kovoti su ta gėda ir nelaime, kaip Šiaurės Amerikoje pati valdžia bejėgė kovoti su alkoholio kontrabanda: pinigai visa nugali. Vadinamieji Emigracijos namai, kurie Pietų Amerikoje priima atvykstančius išeivius, nesilaiką jokios nuolatinės tvarkos. Daugiausia ką jie padaro – tai, kad nepilnametes mergiotes paveda vadinamajam nepilnamečių teisėjui globoti, o šis daugiausia padaro, kai pasiūlo tokioms pusmergėms kuriam laikui pasilikti jo namuose, iš kur... nenorinčias išperka agentai.

Pietų Amerikos respublikos tebėra nekultūringos; dar pikčiau: jų kultūringi piliečiai, kitados čia atvykę, išvirto laukiniais.

Jie visai užmiršo Europos papročius ir tvarką. Taigi ir dėl baltųjų vergių su anuo vandenyno kraštu sulygti negalima: ten patys bejėgiai. Belieka viena: neišleisti iš namų nepilnamečių, nes reikia labai doro žmogaus agento, labai palankių sąlygų, kad nors viena mergiotė išvengtų tų baisiųjų viešojo paleistuvavimo namų, vis tiek kuriuo pavidalu. Ir visos kultūringosios šalys yra griežtai nusistačiusios jokiu būdu neišleisti nepilnamečių mergiočių į Pietų Ameriką. Oficialiai ir mūsų, tiesa, dar visai neseniai išleistieji įstatymai[1] draudžia nepilnametėms be Vidaus reikalų ministerijos žinios ir sutikimo išvažiuoti. Bet, mūsų nelaimei, yra tiek apsukrių agentų, kad jie apeina tuos įstatymus, pirma apsukę galvas mergiotėms pažadais surasti joms „jaunikių" ar net kvietimais, kad atvažiuotų čia šliūbo paimtų. Tie tariamieji „jaunikiai" tai taip pat paleistuvystės agentai.

Jei patys tėvai nesigaili savo dukrelių, tai tegul bent valstybė pasigaili jų ir kietai seka, ar viskas esti tvarkoje išduodant pasus. Jei pasirodytų kur valdininkų pataikavimas agentams, reiktų ir tuos valdininkus teisti, kaip pirkliautojus baltosiomis vergėmis. O kad tokių valdininkų pas mus esama, parodo faktai: gautomis iš Argentinos žiniomis per vieną tik paskutinę spalių mėnesio savaitę ten iš Lietuvos atvykusios 4 nepilnametės, o dvi dar tebeplaukiančios.

Jų likimas baisus. Argentinos įstatymai, tiesa, irgi draudžia nepilnametėms išlipti iš laivo, tik agentai ne tam jas veža, kad apsisukę jas atgal grąžintų. Čia už pinigus jie viską padaro ir ką bežiūrint jas įstato į prostitučių verslą.

Mes gi dar neužmiršome Julios Varpucianskaitės likimo, kaip ji olandų laivu „Zeelandia" vyko į Montevideo pas savo sužadėtinį, o laive ją jūrininkai išžagino ir sužalojo taip, kad ji iš galvos išėjo ir pateko į Montevideo bepročių namus. Sužadėtinis ligonės, žinoma, nebeima, ir jai tenka žūti beprasmingai pačioje savo jaunystėje.

Mes dar sykį kviečiame Lietuvos vyriausybę arčiau į širdį pasiimti kovą su pirkliavimu mergiotėmis ir griežčiau pakartoti įstatymą, kad joms nebūtų duodama pasų, neklausoma jokių suktų sumetimų.

APIE KINEMATOGRAFUS

Sveiki, lietuviai, naujos įmonės sumanytojai, sveiki atsilankę pasidžiaugti ta pradžia!

Prieš palaimindamas tą naują trobesį ir darbą, kurs čia bus dirbamas, turiu prisipažinti, kad buvo svyruojama, ar dėti savo antspaudą įmonei, kuri mūsų krašte dar nėra laimėjusi doros apaštalavimo vardo. Ir jei buvo pritarta, tai daugiau pasikliaujant Jūsų, Gerbiamieji iniciatoriai, žinomu katalikišku nusistatymu ir Jūsų gerais norais. Vadinas, už būsimą kinematografo „Forum" veikimą Jūs būsite atsakingi ne tik valstybės cenzūrai, bet ir tai vyresnybei, kuri Jumis patikėjo. Neduok, Dieve, kad užsiviltume!

Ir čia susirinkusi graži publika, manau, laukia iš „Forum" ne šlykščių sensacijų, – jų gana duoda jau esamieji daugingi kinematografai, – bet ko nauja, ko sveika dvasiai, kas auklėja ir stato, ne kas tvirkina ir griauna. Čia susirinko ne Jūsų konkurentai, bet iš širdies Jums palankūs, visi velydami, kad „Forumas" įsigalėtų turtais. Ir lyg sakyte sako: uždirbama ne vienomis šlykštynėmis pirkliaujant. Jei duosite tikrojo meno ir grožio, publika tai išvys, mielai „Forumą" lankys, juo džiaugsis patys, reklamuos kitiems ir didins Jūsų pajamas. Ačiū Dievui, negi iš vienų iškrypėlių susidaro mūsų visuomenė: kūnu ir dvasia supuvėlių, sensualistų, kokainistų, alkoholikų ir kitaip save narkotizuojančių tėra mažoji dalis; daugumas – žmonės normalūs, kuriems nereikia aštrių priemonių susijaudinti. Tai ir pamėginkite pirkliauti tikrosiomis vertenybėmis. Aš esu tikras, kad ir materiališkai bus Jums naudingiau, ne tik morališkai.

Gerbiamieji! Susimildami, nevarginkite mūsų tautos tuščiomis, jei ir ne šlykščiomis sensacijomis! Atsidėję rinkitės filmas mokslo, gamtos, pasakos, garsiųjų veikalų temomis, kad būtų turininga, kad pamatę turėtų ko ir namo sugrįžę pasakyti. Patys rinkitės kai subrendę, nusimaną žmonės, nelaukdami, kad Jus mokytų tie, kurie mažiau išmano, o pastatyti sekti tvarką.

Aš kalbu apie policinę filmų cenzūrą. Mes pykstame už cenzūrą ant valdžios, o patys esame kalti. Argi kalti auklėtojai, kad

jie seka mažvaikius, kurie dar nepavaikščioja tvirtom kojom, kurie sergsti, kad jie sau nosies nesumuštų? Jei mes nebe mažvaikiai, jei patys pavaikščiojam kitų nebenusitverdami, tai elkimės taip, kad cenzūrai nebūtų ko su mumis veikti. Aš manau, kad nėra didesnio užgavimo, kaip kai policininkas atėjęs įsako – nusišluostyt nosį. Būkime patys valyvi, tai niekas neužgaus.

Jūs, savo darbo specialistai, gera ir bloga toje meno šakoje matę, galėtumėte ir turėtumėte kitus mokyti, ne kiti Jus. Reikia pradėti auklėti visuomenė, kad ji pati pagaliau sugebėtų ir kitur „cenzūruoti" jai tiekiamas pramogas. Buvo gi atsitikimų ir pas mus, kad publika drabstė nekaltą ekraną, kam ant jo rodoma tai, kas nedera. Buvo tai daroma tautiškais motyvais, o turėtų būti daroma ir morališkais motyvais. Bus sveika publika – kinematografai su tvirkinimais prie jos neprieis.

Taip tatai, Gerbiamieji „Forumo" vedėjai, visuomenės sveikatos ir savo pačių naudos dabodami, pasiimkite savo uždaviniu misionieriauti kultūrą, pagrįstą krikščioniška dorybe. Jūsų asmens lyg laiduoja, kad taip bus, ir drįstu Jūsų pradėtąjį darbą laiminti. Padėk, Dieve!

APIE GROŽIO MISIJĄ

Benedictus, qui venit in nomine Domini.

Palaimintas, kurs eina Viešpaties vardan.

Palaiminti ir jūs, Vaidilos ir Giesmininkai, kurie susirinkote į Viešpaties šventyklą.

Kodėl į bažnyčią, ne kur kitur? Čia jus atvedė gimtasis jūsų instinktas – linkimas tarnauti grožiui, o visokeriopą grožį iš senų senovės kaupia – bažnyčios.

Grožis – gamtos dalykas. Tad visas gražusis pasaulis žmonijai skiriamas yra ištisa bažnyčia. O betgi žmonija iš pat pradžių bandė darytis apibrėžto didumo šventyklas, kur galėtų kaupti tai, ką pati gražaus padaro sekdama gamtą.

Bet kur grožio galas? Hegelio[1] filosofija sakanti, grožio turi-

nys esąs absoliutas, idėja – dievybė. Ir mes sakom – absoliutus grožis yra Dievas kaip absoliutus gėris.

Reiškia – tobulėti grožybėje yra kilti į patį Dievą; kitus tobulinti grožybėje yra religinė misija, nors to nebūtume sau įsisąmoninę.

Dažnai jus vadina menininkais, o aš norėčiau, kad jūs daugiau būtumėt grožininkai, nes ne bet kuris menas yra ir grožis. Tarp meno ir grožio yra tiek skirtumo, kiek tarp amato ir kūrybos. Galima gerai pavaidinti, gerai pagiedoti, gerai figūrą išskaptuoti, – ir vis dėlto tas darbas gali nesuteikti pozityvaus jausmo, gryno pasigėrėjimo grožiu; kartais gali net pasibjaurėti meniškai padarytu darbu, pasipiktinti juo, pagesti nuo jo; vadinas, nutolti nuo Dievo, kuris yra pats grožis ir gėris.

Koks tad atsakomingas yra menininkas tai visuomenei, kurią veikia! Juo didesnis menininkas, juo atsakomingesnis. Ar jis gali būti ramus, sugrįžęs pavaidinęs? Jei sąžinė ir pats žmoniškumas kalbės jam iš vidaus: šiandie ką gera, ką grynai gražu padarei, ką pagerinai, – gulsi ramus; jei kalbės: šiandie esi davęs negryno grožio, pabloginai tuos, kurie tau užmokėjo, – nebūsi ramus ir patenkintas, kad Dievas davė tau talentą, o tu jį pravartojai.

Jei blogai pasivaidinęs vis dėlto būsi ramus ar net patenkintas, deja tau: tu ne tik nebe misionierius, tu net nebe dailininkas. Geriau eik sau pylimą pilti, ne menui tarnauti. Menininkas tad, jei nori būti kūrėjas, konstruktorius, o ne bedvasis amatininkas – daikto padirbėjas ar net destruktorius, privalai būti dvasia tobulas, grynas nuo bet kurių nešvarybių, nesupuvęs, tiek nejuntąs žemės blogio, kiek jo nejunta naivus vaikelis.

Vaikiškai nekaltiems teskiriamas karaliavimas danguje, Absoliutaus Grožio rūmuose. Dvasios nekaltybė sukūrė klasiškas nuogybes, kurias betgi aš galiu laikyti ir savo motinos ir savo vaikų kambariuose. Kūrėjams privali moralybė, aukšta etika, nes pati estetika, anot Šilerio[2] betariant, esanti etikos atspindys formose.

Kur visa žemiška bent tam kartui pamirštama? Dievo bažnyčioje. Kur susižemėjus tuo vėl nusikratoma, padarius sielos reakciją? Bažnyčioje. Štai kur menininkai bendrauja su bažnyčia,

štai kodėl aš jus bažnyčioje matau tuo metu, kada jūs pasiryžote padaryti dešimties metų savo darbo apyskaitą.

Bažnyčia, grožio muziejus, džiaugias grožio kūrėjais ir laimina jus į žygį priekin, smarkiai įkalbėdama jums nėkados nepamiršti šitos teisybės:

Norite grožį misionieriauti, būkite dvasia ir kūnu blaivūs ir skaistūs! Net tiek naivūs, kaip kūdikiai.

Kitoki būdami, neįsirašysite į amžinybės knygas. Tebūsite paprasti pigiai užmokami juodi darbininkai. Brangiau mokėti ir nebus nė verta.

KAIP VYTAUTĄ D. MINĖJO PINSKE

1. Pinsko[1] gatvėse buvo išlipytos klepsidros (juodais spelčiais skelbimai) lenkiškai:

„Ketvirtadienį, gruodžio 11 d., 9 val. Pinsko katedroj bus pontifikalinės gedulo pamaldos už vėlę a. a. Didžiojo Kunigaikščio Vytauto Kęstutaičio (†1430.X.27 d.). Maloniai kviečiame pamaldžiuosius susirinkti. Vyskupijos Kapitula".

2. Aukštoji kunigų seminarija Pinske 1930 m. gruodžio 11 d. sudarė poliglotinę akademiją pagerbti Vytautui Kęstutaičiui, Didžiajam Lietuvos Kunigaikščiui, sueinant 500 m. nuo jo myrio (1930.X.27).

Programa sudaryta lenkiškai, ukrainiškai, gudiškai, latviškai, lietuviškai, vokiškai, totoriškai ir karaimiškai. Vyskupas Lozinskis[2] norėjęs ir žydiškai ką nors įdėti, tik nesuskubę prisiruošti[3].

I. 1. „Sztandary na Kremlu" Lachmana[4] – wyk. chór.
   2. „Wielkość moralna Witolda" – ref. subdiak. Żydowo.
   3. Impromptu As-dur Op. 30 Schuberta – wyk. subdiak. Kubik.
   4. „Święta ballada" al. Buczkowskiego – wyp. autor.

II. 1. „Vytautas kaip katalikas" – ref. al. Staniewicza.
   2. „Lietuva Tėvyne mūsų" – hymn litewski – wyk. chór.
   3. „Žalgirio mūšis" – wyp. al. Staniewicz.

4. „Charaktarystyka Witaūta Welikaho i jaho zasluhi dla našaho kraju" – ref. al. Smiejana.
5. „Dzie čutny mowy našaj huki" – hymn białaruski – wyk. chór.
6. „Rodny kraj" J. Kołasa (K. Mickiewicza)[5] – wyp. al. Kruhliński.
7. Potpourri z op. „Halka" Moniuszki – wyk. al. Chwalko.

III. Ukrainiškai. 1. „Wytołda Unija na Rusy" – ref. al. Tarnawskiego.
2. a) „Bože Wełykyj, jedynyj" – hymn ukraiński,
b) „Schowałoś sonce za horoju" – wyk. chór.

Latviškai. 3. „Vitolds atiecība uz tagadēja Latvijas valsti" – ref. diak. Łukaszewicza.

Vokiškai. 1. „Witold und Kreuzritter" – ref. al. Siudzińskiego.
2. Przemówienie o stosunku Witolda do Tatarów i odczytanie ustępu z Ewangelij o mądrym budowniczym – po tatarsku.
3. Odczytanie utworu karaimskiego: „Bir-bar-Edi" (kołysanka) – karaimiškai.

Užbaigimas: „Boże coś Polskę"[6] – wyk. chór.

KUNIGO PAREIGA LAIKU SUSIDARYTI TESTAMENTĄ

Koks turi būti jo turinys ir forma

I

Corpus Juris Canonici[1] tesirūpina de personarum constitutione in Ecclesia[2]. Gal dėl to aš neaptikau ten aiškaus atskiro kanono, kuriuo bet kuris kunigas verste būtų verčiamas visados, nuo pat pradžios savo kunigavimo, turėti juridinį aktą de ultima sua voluntate[3], teisėtą pareiškimą, kam jis mirdamas palieka savo turtą, arba testamentą. Can. 1301 § 1 tekalba apie beneficiarius. „S. R. E. Cardinalis, Episcopus residentialis aliique c l e r i c i

beneficiarii obligatione tenentur curandi testamento vel alio instrumento in forma juris civilis valido ut canonica praescripta... debitum effectum etiam in foro civili sortiantur"[4] Vadinas, K. kodeksui objektas yra bažnyčia, jos tvarka; ji neturi turėti sielvartų mirus kuriam jos tarnautojui ir naudotojui; tad šieji privalo turėti ir palikti aiškų dokumentą, su kuriuo skaitytųsi ir civilinis teismas, kurie daiktai bažnyčios, kurie jos rektoriaus yra nuosavi. Beneficiariams testamentas yra lyg būtinas priedas prie detalaus bažnyčios ir beneficijų inventoriaus sąrašo.

Aišku ir apie vienuolius. Jie tepadaro testamentą stodami į vienuolyną. Can. 569 § 3 sako: „Novitius in Congregatione religiosa ante professionem votorum temporariorum testamentum de bonis praesentibus vel forte obventuris libere condat"[5]. Kad tai padarytų, pridaboja vienuolyno vyresnieji. Profesas jau nebeturi teisės nei reikalo surašinėti savo testamentą, nes jis jau išsižadėjęs žemės turto. Kad pasauliečiai kunigai beneficiarijai tvarkoje turėtų inventorinius sąrašus ir savo testamentus, žiūri dekanai. Jie vizituodami privalo pareikalauti, kad beneficiarijus jam įteiktų ar bent parodytų faktinai sudarytą testamentą, nerodydamas, žinoma, jei to nenori, jo turinio.

Kalbėdami apie kunigo pareigą laiku susidaryti testamentą, turėkime tad omeny daugiau šiaip jau kunigus, tuos, kurie antrininkais tarnauja bažnyčiai, patys jų nei jų beneficijų nevaldydami, nes apie šių prievolę laiku susidarius turėti testamentą nėra kanono, kurio klauso beneficiarijai ir dekanai. Bet kurį dvasiškį testamentą pasidaryti verčia pats gyvenimas ir moralistai. Deja, vis dėlto jo nepadarome, ir pravartu esti kartkarčiais į tai pasiraginti. Teisininkas Z. Toliušis[6], sudarydamas visiškai pakankamą testamentų vadovėlį, skundžiasi, kad Lietuvoje testamentai iš viso per mažai esą vartojami savo turtams sutvarkyti. Palikdami savo vaikams ar šiaip jau giminėms kilnojamo ir nekilnojamo turto aiškiai jo nepaskirstę, o tai padaryti tiksliai tėra kompetentingas pats testatorius, jis paveldėtojus turto verčia ilgai dalytis, ginčytis iki susimušant ir bylinėtis (3–4 p.). Paliktas turtas nesutvarkytas esti tad ne džiaugsmas gavusiems ir geradarybė, bet nesantarvės proga ir didelė demoralizacija; palikėjas

dažnai esti keikiamas, o ne garbinamas ir užtariamas, kad Dievas būtų jam pačiam už gerą darbą gailestingas.

Nuošimtis dvasiškių, paliekančių surašytus testamentus, tiesa, yra didesnis neg pasauliečių, vis dėlto toli gražu ne 100 % kaip turėtų būti. Priežasčių yra keletas ir visos nepateisinamos. Pirmiausia, betestamentis kunigas, skelbdamas kitiems paskučiausius dalykus, kad jų niekados nepamirštų, – mirtį ir teismą, pats tuo lyg netiki, lyg manos pats būsiąs nemirtingas. Vieni jaučias tebėsą jauni ir mirtį mena esant dar toli toli, už septynerių jūrių, septynių kalnų. Kiti kad ir jau seni, seniai jau gašavojas senatvės dokumentu – žile ir skundžias gydytojams bent keliolika ligų, reiškiančių jau išklibusį organizmą, anot to, suaižėjusį, nors dar nesubyrėjusį kūno puodą, mano dar paspėsią pagalvoti apie savo ultimą voluntatę. Dažniausiai gi nieko negalvojame nei apie dabartį, nei apie ateitį; vegetuojame, ir gana, nieko neracionalizuodami, tai nė nenusimanome, kiek bloga išeina aikštėn, kai, kunigui ūmai mirus, jo turtai ima eiti vėjais, visi velniai ima jį gaudyti. Dar kiti nenusimano, kaip tai padaryti, kad būtų tikras, patvirtintinas juridinis aktas.

Niekas nežino, kada kam teks numirti. Juo mažiau žino kunigai. Yra net priežodis, formuluojąs tais žodžiais: „Inopinata mors – sacerdotum sors"[7]. Tai širdies liga, gaunama dažniausiai per nenormalų lytinį gyvenimą laikant celibatą. Tiek to.

Mes gi kitiems kalte kalam: atsimink mirsiąs, niekados nenusidėsi. O kad sau tai pritaikintume, niekados kvailybių nepadarytume ir tvarką išlaikytume, kol gyvi ir net numirę.

Rodos, pati mūsų prigimtis, tautinis lietuviškas būdas verste mus verčia turėti susidarius detalų testamentą. Mūsų tėvai dar sveiki gyvi tebebūdami sielojasi, kad mirdami nieko neaiškaus nepaliktų, kad dėl jų gyviesiems nebūtų bereikalingo rūpesčio ir gaišto. Mūsų tėvų paskutinioji valia esti mums laiku žinoma; deja, žodžiais daromas testamentas, nors liudytojams girdint, gyviesiems tėra privalomas moraliai, ne juridiniai, nes nesąžiningiems paveldėtojams esti plati dirva visaip užginčyti jį savo naudai arba ir griežtai nuneigti. Reikia valia fiksuoti. Nefatigavimo artimųjų mums žmonių mes turime graudžių pavyzdžių.

Mūsų pagyvenę žmonės turi laiku nusipirkę įkapes, sutaupę sumą laidotuvėms, net pasidirbę grabus. Mano paties tėveliai klėtyje ant užlų vis turėjo atsargoje vieną grabą. Atidavę mirusiam, kurs laiku nebuvo grabo pasitiekęs, tuojau „sklepinos" kitą. O kad švari skrynia veltui dykai nestovėtų, pylė graban sėklas, o rudenį laikė ten obuolius, kol prireiks iškratyti. Vadinas, lietuviui mirtis ir grabas yra lygu miegas ir lova ar kiti apyvokos dalykai, kurių laiku pasirūpinama. Kaip gražu, kai pagyvenęs kunigas turi pasitiekęs sau mūrytą sklepelį pasirinktoje vietoje, paprastą, neišmislingą karstą ir – testamentą.

Šis pastarasis juo daugiau reiškia įsigilinimą į visas smulkmenas, juo simpatingesnis liekantiems, juo geresne šlove gaubia testatoriaus atminimą.

Atsiversk Vaižganto Raštų XI t. 61 p. Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos[8], tretininko, „Testamento punktai" iš 1826 ir 1838 m. „Savo turtus, nors jie labai menki, norėčiau šitaip suskirstyti". Pirma, etc.: apie svetimus skatikus pas jį deponuotus, apie jo skatikus kitiems paskolintus ir dabar jiems dovanojamus, apie drabužius ir baltinius, kam išdalyti, apie „visokias stiklines bonkeles", kam išdalyti, laikrodžius, biblioteką, savo rankraščius ir svetimus pas jį buvusius. Paskaitęs negali pamiršti, kokią sielos tvarką, kokį jos jautrumą, teisingumą reiškia mums šis smulkmeniškas savo daiktelių sutvarkymas. Tai ne menkniekis: tai yra padaręs žymus Vilniaus universitetą išėjęs mokslavyris gamtininkas, bet drauge ir kunigas tretininkas Pabrėža.

O norite priešingo įspūdžio, tai atsiverskite Žemaitės Raštų[9] I tomą, 322 p., „Kunigo naudą velniai gaudo". Bus jums kuo pasibjaurėti. Galvydiškės medinės bažnytėlės klebonui mirštant ir numirus, visi ką tik sukliudydami vagia: pinigus, linus, audeklus, staltieses, arklius, galvijus, padargus, indus. „Visi kaip varnai apstoję laukia, klebonijoje puolinėja, barasi, depozitų – visokių mazgelių reikalauja, o jie be žymių; kits kitą įtarinėja. Kunigo naudą reik suvalyti... be grieko, be nieko... Per karčią mūką palaidojo kleboną... O tų kalbų visokių, įvairių įvairiausių, kaip virte verda po miestelį"... Pasibaisėtini vaizdai, kokios netvarkos būta klebono sieloje, jei tokia netvarka lydi jį į kapą! Mes

pakoneveikiame Juliją Žymantienę, kad ji nebuvo palanki kunigams. O ką turi daryti visuomenės vaizduotojas rašytojas, kai jam tokie vaizdai lenda į akis?

Mums, kunigams, gyvas reikalas draugiškai prižiūrėti kits kitą, kad absoliučiai visi, be jokio skirtumo einamų pareigų, valdomų turtų ir amžiaus, turėtume taisyklingai surašytus notarinius ar bent naminius testamentus. Tuo esame visi to pat luomo žmonės suinteresuoti, kad mūsų palaikai būtų kuo ramiausiai likviduojami, kuo tiksliausiai paskirstomi, kad dekanas, klebonas, vikaras ar kiti kunigai kaimynai kuo mažiausiai turėtų vargo, gaišto ir nemalonumų; ypač gi, kad apylinkė nesišaipytų dėl kunigo palaikų. Čia turi veikti luominis solidarumas – gelbėtis, kad vieno negarbė nedengtų kitų, visai nekaltų. Ypač kunigui negaluojant, jo draugai, artimieji bendradarbiai, jo vyresnieji, išpažinties klausytojai privalo patikrinti ne tik ar yra sudarytas ir reikiamo skaičiaus liudytojų pasirašytas testamentas, bet dar ar išvengta skandalingų palikimų šeimininkei ar dar svetimesniems žmonėms, kurie jokio titulo neturi paveldėti kunigo naudą.

II

Rusų okupacijos metu mirusio visuomenės veikėjo ar valstybės etatinio tarnautojo turtą, jam mirus, globojo policija, antstolis. Kunigui mirus nepalikus bent naminio testamento, jo turtas buvo surašomas, įkainojamas ir šitaip, jei neklystu, suskirstomas: ketvirta dalis tai bažnyčiai, kuriai nabašninkas tarnavo; ketvirta dalis giminėms, įrodžius paveldėjimo teises; o pusė – visuomenės reikalams, labdarybei valstybės nuožiūra. Ar visa tai taip ir būdavo įvykinta, kitas klausimas; bene prilipdavo kunigo pinigėlių prie svetimų delnų; o toji „pusė", jei ir atitekdavo visuomenei, tai bent ne tai, iš kurios buvo nabašninkas ir kuriai jis tarnavo: katalikų kunigo turtas ėjo stačiatikių prieglaudoms ir tos pat stačiatikystės propagandai tarp kitatikių, atseit tų pačių katalikų. Kokia ironija, kokio skausmo, o vis dėl to, kad laiku nepasirūpinta savo turtas sutvarkyti testamentu. Tiek to. Visa tai, kas buvo, praėjo ir turbūt nebegrįš.

Man čia kas kita rūpi. Būtent kad rusų administracijos pasielgimas, turbūt kur nors jų įstatymų rinkiny užfiksuotas, aš to nežinau, lyg paduodą normą, kaip paskirstyti kunigo palaikai. Visuomenės nuovoka, kunigo turto neesama galima viso atiduoti giminėms ar šiaip jau privatiniams žmonėms; jiems gana esama ketvirčio. Bažnytėlės, kuriai tarnauta ir kuri savo rektoriui tarnavo, irgi negalima aplenkti, nepaskyrus vėl bent ketvirtdalio. O pusė kunigo turto morale teise privalo sugrįžti atgal tai visuomenei, iš kurios buvo gautas; sugrįžti asmenyje visuomeninių įstaigų: prieglaudų, mokyklų, muziejų, bibliotekų etc.

Kanonų kodeksas to nenormuoja, užtat bendrai į tai raginte ragina.

Can. 1513 § 1. Qui ex jure naturae et ecclesiastico libere valet de suis bonis statuere, potest ad causas pias, sive per actum inter vivos, sive per actum mortis causa, bona relinquere.

§ 2. In ultimis voluntatibus in bonum Ecclesiae serventur, si fieri, possit, solemnitates juris civilis; hae si omissae fuerint, heredes moneantur ut testatoris voluntatem adimpleant[10].

Čia kunigai labdarybės reikalu neišskiriami iš šiaip jau krikščionių, privalančių testamentais ir gera valia, jokių teismų neverčiami, dalį turto skirti visuomenės labdarybei.

Garbingiausia ir kukliausia tai padaryti šilta ranka, kad niekur nefigūruotų ypač stambios sumos; jos visados eina į negarbę testatoriui, nors pats dovanos aktas yra garbingas. „Prisiplėšė!" „Čiupo!" ir kitaip pasako apie kunigą, kurio testamente figūruoja stambios sumos.

„Kas tą naudą sukrovė klebonui? Aš atnešiau ne sykį rublinę, ir tu atnešei, ir penktas, ir devintas nešė, visa parapija nešė: krikštai, šliūbai ir kalėdos, paskutinis skatikas kartais teko atiduoti... Ar ne mūsų pačių ta nauda sukrauta? Kaip savo, be jokio grieko galime imti..."

Šitaip galvoja Žemaitės galvydiškiečiai, laidodami savo senį kleboną, nesutvarkiusį savo turto.

Kunigo nauda „ar ne mūsų pačių nauda"? Tai originali lietuviškai katalikiškai susidariusi nuomonė. Juridiškai ji neteisinga: kunigas yra pilnateisis turtų valdytojas kaip ir kiti piliečiai.

Sociališkai tačiau tai ne naujiena; šiuo atveju lietuvių liaudis yra toli pralenkus paskutiniųjų laikų mūsų reformatorius, kurie tarė: dvarininkų latifundijos – tautos nuosavybė, ne privatinė. Ne Krupavičius[11] tai formulavo, nusavindamas mūsų bajorų ežerus, pelkynus, miškus, pagaliau žemes. Taip pažangieji jaunėliai galvojo tol prieš karą. Liudija Antanas Smetona antrame savo feljetonų tome „Šviesos takais", 26 p.: „Buvo reikalaujama žemės nacionalizacijos, žemės „paėmimo" ir t.t." (rašyta 1908 m.)[12]. A. Sm. ir dabar nesutinka, kad būtų galima turtas be atlyginimo „paimti", ir tokią reformą laiko demoralizuojančia. Nesiginsime. Viena yra teisinga, kad žmogus nėra pilnas savo turto savininkas, tik jo valdytojas, no Evangelijos tariant[13]. „Duokš apyskaitą, kaip tą turtą valdei!" Ir reiks atsiskaityti. Jei mano rankose turtas netarnavo žmonėms, tik man vienam arba nė to tiek, tai argi aš neprivalau jį pavesti į tokias rankas, kur tarnautų? Tam Kristaus mokslas nepriešingas. Net tai ir yra Kristaus noras.

Jei tat negalime pasakyti nė apie pasaulietį: tavo turtas – tavo įgytas, tai kas man darbo, ar tu jį kam atiduosi, ar į šulinį subersi, tai nė to tiek negalima pasakyti apie kunigo ganytojo, funkcionarijaus, sukauptą turtą. Jo turtas, matėme, žmonių laikomas komunistiniu, nors teisės taip nėra formulavusios. Visuomenė, užsidėdama pareigą savo lėšomis padoriai išlaikyti savo dvasiškuosius tėvus, rodo aiškius nepatenkinimo ženklus, kai jų ganytojas per labai kirpčioja savo ganomųjų avių vilneles ir iš to kraunasi lobius! Lobį krauti nebūtina, net nedora, nes tai išnaudojimas neturčių, ėmimas iš to, kurs maža turi, ir jam skatikas itin reikalingas, naudai to, kurs ir be to daug turi, ir tas skatikas visai nebereikalingas. Imkis tiek, kiek reikalinga tikriems tavo reikalams kaip inteligentiškos profesijos žmogui; bet mes neprivalome tiek duoti, nė tu neturi teisės nei reikalo spausti, kad paskui galėtumei sau ar savo giminėms žemes pirkti, palocius statyti ar savo metresas šilkais dabinti. Argi tai netiesa?

Taigi bendra lietuvių visuomenės nuomonė, kad kunigo turto superabundancija, jei ji susidaro ypačiai iš premium stolae[14], turi būti grąžinama tai pačiai visuomenei pavidale tiesioginių užrašų visuomenės įstaigoms ar bent legatų, įsakymų, kad turto

paveldėtojai dalį išmokėtų įstaigoms. Jei taip nepadaroma, kyla didžiausias pasipiktinimas; mala fama[15] ilgai, per dvi kartas, skamba apie kunigą „šykštuolį", suprask, taupiką, žemindama visą dvasiškių luomą, nors visas jis kuo gi čia kaltas, kad vienetai perdeda ar nedadeda? Dažnai kunigo turto superabundancija, zbytek, esti in aeternum[16] užfiksuojami juridinėje ar beletristinėje literatūroje. Sk. viršiau.

Nors tad C. J. C. tam tikrais kanonais ir neverčia kunigo grąžinti visuomenei, kas buvo perviršiš jos paimta, Corpus tedefinijuoja beneficijos dalį, moralistai raginte ragina, kad kunigai testatoriai palikiotų kiek savo turto visuomenei; ir ne bent kiek, tik žymią dalį – pusę, kaip kalbėjome viršiau.

Didžiausia neteisybė, kuri dangaus šaukiasi keršto, yra išnaudojimas tarnų. Daug dirbę, kai pasijunta vis dėlto nieko neturį, teisingai kelia protesto revoliucijas. Koks skaudus ir liūdnas faktas, kai į kunigo turto paveldėtojus ima kibti nabašninko tarnai! „Aš tiek ir tiek metų pratarnavau, nieko neėmiau ir dabar išeinu be nieko". Jei testatorius tiek buvo bejausmis ir neteisingas, kad „pamiršo" atsiteisti tarnams, tai privalo pataisyti paveldėtojai, kad nabašninko vardas nebūtų kernojamas.

Ne geriau, kai pagyvenęs kunigas visą savo turtą ar bent žymią jo dalį expressis verbis[17] užrašo kuriam savo tarnui ar tarnaitei. Gali jis, ypač ji, būti kuo didžiausių nuopelnų kunigo gyvenime, gali būti dorų doriausis asmuo, skaisčiausio konduito, – vis tiek ex communiter contingentibus[18], jei kunigas dalį savo turto, o dar labiau – visą, testuoja savo šeimininkei, kuri jam visai ne giminė, fama publica[19] sakys ją buvus kunigo metresą, šaipysis, piktinsis ir net virs šalin nuo religijos. Tiems dalykams pašalinti kunigo testamente, manau, neturėtų būti užrašų šeimininkėms. Tarnus privalome sistematiškai rakais atlyginėti sulig sutarties, o virš to, jei nori, teduodie šilta ranka, privačiai, ne per teismo įstaigas.

Šiaip jau palikti galima bet kuris įstatymų supratimu teisėtai įgytas turtas teisėtiems asmenims. Įstatymai nenumato jokių suvaržymų; tereikalauja, kad testamentas nebūtų jiems priešingas ir kad testamentu užrašomas turtas ir asmens, kuriems

turtas paliekamas, būtų aiškiai pažymėti, tačiau be smulkmenų; gali ir visai bendrais žodžiais išreikšti: „Visą kilnojamąjį savo turtą"... arba dalį.

III

Apie testamento formą nebekalbėsiu, nes yra labai geras leidinys: Apie testamentus. Kaip testamentai Lietuvoj ir Suvalkijoje rašomi, tvirtinami ir vykdomi. Su testamentų formomis ir pareiškimų pavyzdžiais." Sustatė teisininkas Z. Toliušis, 1923 m., 44 p., kaina 1 litas.

„Dažniausiai reikalingų Lietuvos įstatymų rinkinys. Priede praktiški nurodymai", 46 p., kaina 1 lt. 50 c. 38–40 taip pat parodo, kaip reikia sudaryti testamentai. Jei notarinis, tai dalyvaujant testamento davėjui ir trims liudytojams. Jei naminis, paties davėjo ranka rašytas, tai dalyvaujant dviem liudininkam. Dvasios tėvas, dėdamas savo parašą, atstoja du liudytoju.

Itin geras veikalas apie testamentus yra: „Jak napisać testament własnoręcznie?" Opracował Henryk Cederbaum, adwokat przysięgły. Warszawa, 1903, 187 p. Kto może spisać testament. Kto może otrzymać przez testament. Czem rozporządzać wolno. Różne rodzaje zapisów. Egzekutorowie testamentu. Forma testamentu. Zachowanie testamentu. Wykonanie testamentu. Wzory testamentów[20].

Iš šio veikalo keletas tikslių patarimų. Kas dar gali pavaldyti plunksną, praktiškiausiai padarys, jei nelaukdamas notaro, savo valią surašys sava ranka ir numirs įsitikinęs, kad jo turtas nenueis dykai. Savo ranka surašytas testamentas ir paslaptyje laikyti patogiau, ir surašyti galima bet kur, namie ir kelionėje. Viena bloga, kad lengvai gali prapulti. Tad keletas pastabų, kaip jis laikyti. Slėpti jis nedera, nes gali testamentą paslėpti ilgam laikui, ir paveldėtojai arba visai jo neras, arba ras, kai jau bus laikas praėjęs egzekvuoti. Testamentas egzekvuoti įteiktinas tuojau, kad neišgaištų bent dalis turto. Taigi testamentas yra laikytinas toje pat vietoje, kur ir kiti svarbieji dokumentai: tam tikrame rašomojo stalo stalčiuje ar nedegamojoje spintoje. Ant vokelio

parašytina: „Mano testamentas arba kun. J. T. testamentas". Kilus abejojimui, ar kurs nedorėlis nesunaikins testamento ligi tik mirus testatoriui, reikia surašyti du egzemplioriai su tam tikrais antrašais ant kiekvieno. Vieną laikyti, kaip pasakyta, antrą įteikti notarui arba kuriam patikimam žmogui, antrašu: „Kun. J. T. testamentas paliktas, palaikyti NN." Taip būsime tikri, 1, kad testamentas nebus žuvęs ir, 2, kad laiku bus aikštėn iškeltas.

Mūsų Bažn. provincijoje, ypač Panevėžio vyskupijoje, dar geriau imama tvarkytis: visi beneficiarijai ir nebeneficiarijai turi dekanui įteikti savo ranka surašytus ir reikiamo skaičiaus liudininkų pasirašytus testamentus.

APIE ESTETIŠKĄJĮ AUKLĖJIMĄ

Mokykla duoda vaikui žinių ir auklėja jo būdą: moko valdytis, būti teisingam, gailestingam, mylėti Dievą ir artimą, klausyti tėvų, vyriausybės ir vyresnybės; vadinas, gerbti įstatymus.

Tačiau ir taip išmokslintas vaikas dar nėra pilnai išauklėtas, jei nebus įpratintas gyventi tvarkiai ir gražiai. To duoda estetiškasis auklėjimas. Kas jis ir koks?

Estetika – graikų žodis, reiškiąs jautimo mokslą. Dabar mes estetika vadiname gražumo, dailumo dėsnių mokslą.

Kas yra gražu, dailu, žmonės savaime nusimano ir savo jauniklius pamoko, atskirdami juos nuo gyvulėlių. Kas gyvuliui yra taip sau, tas žmogui gali būti negražu; sakysime, teršti bet kur. Bet kas yra estetika, gražumo mokslas, savo esmėje, tuo gudragalviai nesutinka.

Platonui[1] estetika buvusi lydinys idėjų, kurioms centrą sudaro gėris, arba pasigerėjimas grožiu, džiaugsmas, kurį padaro daikto proporcingumas. Taip pat manęs ir Aristotelis[2]; jam buvę tai gražu, kas ne per didžia ir ne per maža; vadinas, taip pat proporcinga. Taip mokę senovės graikų filosofai.

Naujaisiais laikais bent trejaip mokę. Kantas[3] sakąs, tai esą gražu, kas privalomai visiems patinka, visai nežiūrint to esmės.

Ir kaip tik priešingai manę kiti. Šileris[4] sakydavęs, grožis esąs etikos atspindys formose. O Herderis[5] – kas savo turiniu visur iššaukia simpatiją. Vadinas, kaip tik savo esme, savo vidum, savo turiniu, ne vienu tuo, kas akį veria.

Dar aukščiau siekusi Hegelio[6] ir jo ainių filosofija. Ji skelbus grožį esant absoliutą, pačios Dievybės idėją. Ir mes, krikščionys, to laikomės: Dievas mums, be ko kita, yra aukščiausis gėris, aukščiausis grožis ar antraip.

Visa tai mus nuteikia nepaprastai rimtai žiūrėti į estetiką ir jokiu būdu jos nepaneigti, ruošiant jaunimą gyventų. Jei estetika taip ankštai rišasi su etika, su žmogaus dora, tai estetiškai auklėdami, mes vaiką doriname, vadinas, esame kapelionų, religijos mokytojų padėjėjai, sielų kėlėjai į tas aukštybes, kur paskutiniame laipte – Dievas.

Žmogus grožį mėgsta savaime. Jis džiaugias gamta ir ją imituoja pasipuošdamas save ir savo reikmenę. Tačiau to mėgimo yra laipsnių. Mažvaikį patenkina bet titė žižė, prajukinti pradžiuginti jį galime menkiausiu mostu ar bildesiu. Augdamas jis savo grožį vis komplikuoja, lazdelę margina, dirbas birbynę, paskui vamzdį, o dar vėliau jau reikalingas jis darosi smuiko ir fleitos ar klarneto, išmislingų drabužių, papuoštų arklių važiuoti ir joti. Pagaliau brangių, stilingų palocių gyventi. Ar visa to būtinai reikia, kitas klausimas. Mes kalbame apie vis didėjantį grožio pamėgimą, kad ir stilingi palociai žmogaus nebepatenkina, ir jis visa savo siela ima veržtis į absoliutų grožį Rojuje.

Įsiskonėjimas grožiu eina greta kultūrėjimo. Kultūrintos tautos teturi skoningų miestų ir šiaip jau būstynių. Tai padaro estetai. Ne bet kas tačiau esąs kultūringuose centruose jau tuo pat yra estetas. Ir estetiškoj vietoj galima gyventi neestetiškai, galima turėti sielą, visai neparuoštą aukštesniam estetikos laipsniui. Mokslo diplomai, aukštosios vietos valstybės hierarchijoje nelaiduoja, kad toks inteligentas bus ir estetas, mokės džiaugtis grožiu.

Gėrėtis, džiaugtis grožiu reikia laiku pratinti, kad estetingumas eitų su inteligentingumu, daiktų išmanymas su jų pamėgimu. Čia gali būti du iš esmės lygiai geru dalyku. Vienas, kai

žmogus moka džiaugtis bet menkniekiu, visur sugeba rasti diemenčiukų. Antras, kai paskui sugeba ir komplikuotus daiktus estetiškai įvertinti.

Dėl diemenčiukų termino iš manęs juokias, vadina tai romantika. Tegul sau, nes tai nėra juokai. Kai žmogų džiugina menkniekiai, reiškia, kad to žmogaus estetiškieji gabumai labai aukšti, kad jautrumo stygos labai plonos. Ne vieni vaikai džiaugias rinkoje pirktu juokingai išsikėtusiu medauninku ar pučiamuoju žirgeliu, bet ir aukštas dailininkas: naivumas ir supratimas čia lygiai atspėja dirbėją dailininką ir jį įvertina.

Nes kas gi tai yra grožėjimasis? No Lutzės[7] betariant, tai yra mūsų vidaus gyvumas, o grožis tik to gyvumo simbolis. Mes antropomorfuojame visą pasaulį. Goethe[8] sakąs, žmogus nė manyti nemanąs, koks jis antropomorfiškas. Mes savim gyvename pasaulį, mažų mažiausius ir didžių didžiausius jo daiktus, manydami, kad jie mus veikia (gyvas tegali veikti) ar turi tendenciją veikti. O iš tikrųjų tai mūsų pačių valios tendencija, kad už mūsų esą daiktai mus veiktų. Visa to mes turime patys savyje, savo veiksmo, savo kentimo jausme. Pagal analogiją su savim mes ieškome asmeninių savo jausmų aplinkoje ar tik apsimetame jų ten iešką ar vaizdinąsi. Tad estetikoje pasigerėjimo objektas yra žmogus, jo nuotaika, kurią sudaro jūrių platybė, muzika ar kas tolygu[9]. Aplinka atsiliepia mumyse, mūsų fantazijoje tik kaip koks tolimas aidas; sukelia jausmus, ir jie prabyla savo kalba, labai įvairia.

Estetika dabar yra atskiras filosofijos ir net pritaikomasis mokslas. Jį sudaro žmonės, gerai ištyrę gamtos ir menų grožį. Tiktai čia ypatingai pažymėtina, kad neniekinami nė mažiausi pasireiškimai, nė vientisiausios formos. Jie tiek pat daug sveria kaip ir sudėtiniai. Menui, grožiui, estetikai viskas duoda turinio: medžiaga ir technika, laikotarpių tikslai ir būdai. Vadinas, gamtos pasireiškimai ir psichės kaitaliojimai istorijoje. Gražus kalnas, jūra, patiesalas; gražus Hektoras, Aleksandras, Vytautas[10].

Į viską visaip gali žiūrėti: tyrėjas savaip, estetas savaip, ir visi iš tų pat davinių kitką sudarys. Estetas auklėtojas rodys daiktus ir nuotykius, nė menkiausio nepaneigdamas, skyrium kiekvieną

ir gudins vaiko sielą mokytis jais gerėtis, pirma visur tuo, kas arčiau, paskui kas toliau ir didžiau.

Estetu tenka pasidaryti. Ta pati jūra vieniems imponuos savo dydžiu ir galia ir smelks jį, kitiems imponuos savo grožiu ir džiugins. Žemdirbys bet kurį didesnį kalną keikia, kad jam kliudo arti, pasunkina darbą; ir tas pat artojas, kai nereikia jam arti, ant to pat kalnelio pasilips, kad iš ten jam toliau matytųsi: čia jis praktikas, čia jis estetas.

Grožį sudaro proporcija ir tvarka. Kai gryčioje tvarkos nesilaikoma, esti negražu. Kad būtų gražu, reikia priprasti bet kurį daiktą dėti į jo vietą, o ne mesti vieną kartą šen, kitą kartą ten; tiek prie to priprasti, kad imtų būti koktu, kai šeimyna sukilusi savo guolius palieka sujauktus kaip kiaulmigius, kad būtų nepakenčiama bet kur ir bet kaip numesti nuo pečių drabužiai, o ne sukabinėti į gembes.

Mokytojas privalo savo mokinius pakontroliuoti įeinant į klasę, ar jie gražiai atrodo: ar gerai nusiprausę, susišukavę, susisagstę, susijuosę, drabužėlius ir batelius nusivalę, kas kiaura užsilopę. Klasėje seka, ar mokinys gražiai, tvarkingai laiko savo vadovėlius; vadinas, gražiai sudėliojęs juos į taisyklingą krūvelę, neapdraskęs kampų, nepriteršęs rašalu dykų vietų. Taip pat sąsiuvinius. Juk pati estetika reikalauja, kad keletas popieriaus lapelių būtų įsiūta į viršelį, viršelis dar apvilktas baltu popierium. Jei ne estetikos reikalavimas, kad visa būtų gražu, švaru ir tvarkinga, tai kuriam galui visa tai, kad prirašęs sąsiuvinį aš tuojau jį numesiu?

Estetikos atžvilgiu jokiu būdu neleistina bjaurioti knygos ir sąsiuviniai savo iliustracijomis ir gražinti jau esamos iliustracijos, bet tik būtų margiau, nors koktu paskui pažiūrėti. Rašai – rašyk, pieši – piešk, bet tik tinkamoj vietoje ir tiksliai, prasmingai. Visai kitas dalykas, ar seksis. Gali tam kartui nesisekti parašyti ar papiešti; jei bus pastangų, kitąkart geriau pasiseks; bet kai beprasmiškai tepama popierius, bet tik jis prikreveizavus, iš to nieko gero nebus ir tik tepėją demoralizuos. Leistina sąsiuviny pagražinti inicialai.

Negražus, neestetiškas ir netvarkus riksmas, tyčia daromas, kad tik nepakenčiamiau būtų kitų klausai. Bet galima šaukti iš

viso vieko, kai organizuotai atakuoji savo priešininką, kitą būrį žaidėjų, kad jam būtų baisu, jis terorizuotųs ir netektų energijos. Baisusis karo mūšis, kai darnus, esti ir estetingas; kai chaotingas – vien tik baisus ir bjaurus. Gražus žaibas ir tada, kai muša ar padega.

Romantininkui ir istorijos veikėjai tiekia grožio. Jis entuziazmuojas herojų žygiais. Graikai net turi tam tikrą terminą pavadinti: kas ką didžią nuveikia, tas turi būti gražus. Gražūs dievai, gražūs herojai.

Baigiu pastaba (atmink Šilerio nuomonę!), kad estetiškai auklėti nėra galima, drauge neauklėjant ir etiškai. Nekalta sielos skaistybė, blaivumas, teisingumas, gailestingumas, meilingumas tedera dėti pagrindan estetiškam auklėjimui. Būkite nekalti, naivūs kaip mažvaikiai, jei norite pajusti Rojaus gražybes. Kai Kristus to reikalavo, negi sakė: būkite kvaili kaip mažapročiai vaikai, nes natūralus vaiko naivumas – visai ne kvailumas, bet toks grožis, kad bet kurį ir paaugusį daro angelu, bučiuotinu didžiausiu pasigerėjimu.

Estetinis auklėjimas tad yra ne tik pedagoginė priemonė, bet ir visuomeninė misija. Estetiškai išauklėtas pilietis daugiau bus laimingas, mokėdamas daugiau kuo džiaugtis, ir palaimins kitus, susivaldydamas nuo antiestetiškų ir antietiškų veiksmų. Koks darnumas turi būti ano vienuolio sieloje, kai išvydęs zokristijoje dvi visaip padėtas žvakes, to nepakenčia, ima ir suglaudžia jas! Koks darnumas sielose tų, kurie bijo, kad ir jiems mirus nebūtų chaoso ir viską laiku sutvarko...

DĖL VYSK. M. VALANČAUSKIO PAMINKLO

1925 m. geg. 6 d. komitetas Valančiaus paminklui statyti (jo pirmininkas – dabartinis Kauno arkivyskupas metropolitas Juozapas[1]) pradėjo rinkti savo uždaviniui aukas. Surinktos aukos, laikomos bankuose, gerokai užaugo. Saldo 1931 m. sausio 1 d. rodo:

1. Lietuvos Kredito banke, ind. lak. Nr. 1437	–	5950	lt.
2. Žemės banke, term. sąsk. Nr. 45	–	4934	"
3. Ūkio banke, ind. sąsk. Nr. 3168	–	5901	"
(Su Židikų par. 17,70 litų). Viso:	–	16.785	"

Drįstu paklausti suinteresuotą visuomenę, ką gi galų gale darysime: kur ir kokį paminklą didžiam savo veikėjui vyskupui Motiejui III statysime? Didesniam sumanymui tektų daugiau aukų parinkti, mažesniam pakaktų, šiek tiek kauniečiams pridūrus.

Yra vienas mažesnis sumanymas – pastatyti paminklą, prišlietą prie galo Vytauto Didžiojo bažnyčios. Ten du kontraforsai sudaro gražią nišą. Ją tinkamai papuošus, susidarytų gražus fonas paminklui.

Kas ką turėtų apie tai pasakyti, prašom parašyti laikraščiuose.

KADA GI POLICIJA IMS REIKALAUTI

Jau senai prasidėjo virtimo sezonas. Medikai jį vadina narių lūžimo sezonu. Šimtai operacijų tik dėl to, kad šaligatviai slidūs, o policija negriežtai reikalauja, kad nuvalius nuo sniego, būtų dar kuo pabarstyta. Ar taip jau būtinai reikalauti, kad vandens nesinešiotų šaligatviais ir kad juos barstytų? Moka gi policija daug ko griežtai reikalauti, – kada gi, kada gi, kada gi ir to reikalaus?

Jau keturius kartus parvirtau, vis dar nieko nenulūždamas. Penktas sykis turbūt nepameluos, ir ką nors nulūšiu.

TIKRA VISŲ MEILĖ KASDIENINIAME GYVENIME

Meilė tebūnie be veidmainystės.
Nekęskite pikto, laikykitės to, kas gera.
Mylėkite kits kitą brolių meile.
Pagerbimu kits kitą pralenkite.

Laiminkite tuos, kurie jus persekioja, laiminkite ir nekeikite.
Nelaikykite patys savęs išmintingais.
Niekam piktumu už pikta neatsimokėkite; rūpinkitės tuo, kas gera, ne tik Dievo akivaizdoje, bet ir visų žmonių.
Jei gali būti, kiek nuo jūsų pareina, būkite taikoje su visais žmonėmis.
Nekeršykite patys, mylimiausieji... nes yra parašyta: „Mano kerštas, aš atsilyginsiu, sako Viešpats".
Taigi jei tavo neprietelius alksta, papenėk jį, jei jis trokšta, duok jam atsigerti. Nes tai darydamas, tu krausi žarijas ant jo galvos.
Nesiduok apgalėti savęs piktumui, bet apgalėk pikta gerumu. Rom. 12, 9, 10, 14, 16–18, 20.
Kiekvienas, kurs nėra teisus, yra ne iš Dievo, taip pat kas nemyli savo brolio. 1 Jn. 3, 10.

(ZAPISKI S.J. MURAVJOVA-APOSTOLA)[1]

Jakobiniška laisvė be Dievo – tikras baubas (la terreur), nepasotinamas žmonių galabijimas, kruvina velnio taurė.
Žinoti tiesą ir nemokėti jos pasakyti – baisiausioji žmonijos kančia (423).
Argi bus Rusijoje tas pat, kas Prancūzijoje – laisvė be Dievo, kruvina velnio taurė?
Neišsigelbės Rusija, kol neįvykins mano testamento: laisvė su Dievu (426).
Vienas kareivis iš Belos Cerkvės pažadėjęs: kada pragys Velykų rytą „Linksma diena mums ištiko", tai ir pradės žmones pjauti.
Taip liaudis suderino Kristų ir laisvę.
Šešios geriausios mano bataliono rotos, pulko papuošimas ir pasididžiavimas, virto gauja galvažudžių, girtais Pugačiovo[2] sąvalkomis. Nesuskubau susigriebti, kaip tai pasidarė: kaip pienas per audrą – ėmė ir ką bematant surūgo.

Tada aš supratau patį baisųjį dalyką: rusų liaudžiai laisvė – tai netvarka, paleistuvystė, nepasotinama žmogžudystė ir brolžudystė; vergija – su Dievu, laisvė – su velniu.

Ne, Čiaadajevas[3] netiesą sako: Rusija – ne lapas balto popieriaus, – jame jau įrašyta: Žvėries Karalystė. Baisus Caras Žvėris, bet galbūt dar baisesnis Žvėris Liaudis.

Rusija nepasitaisys, kol iš savo vidaus nesuklyks skausmo ir atgailos balsu, kurs nuaidės per visą pasaulį (451) (Merežkovskij. „14 Dekabria")[4].

SOSTINĖ AR ŽEMAIČIŲ KALVARIJA?

Kaunas, nors ir laikinoji, vis dėlto sostinė, yra perdėm lietuviškas, nežydiškas. Piga tai įrodyti – gaujomis ubagų, kuriems garbingai vadovauja mūsų prekių magazinai.

Šventadieniais įėjimus į bažnyčias ornamentuoja ilgi špalerai elgetų. Jie dvejopi. Vieni, nuo dailininkės E. Römerienės[1] betariant, „kamienne baby", o nuo rusų – „istukany"[2]. Tai didelėmis skaromis apsitūlojusios moterys; jos sėdi indusų kantrybe po dvylika valandų nepajudėdamos. Vyriškieji komedijas varinėja: sėdomis ar klūpomis varsto dangų ar tik praeivių ausis „maldomis" kaip ylomis; kitas rankas iškėlęs aukštyn: štai štai Dievo išgirstas, ima žengti į dangų; per didžiąsias šventes dar prisideda armonikos virtuozai, nebylių skambalai triukšmui kelti, praeivių akims į save kreipti. O, sako, mes nemoką reklamuotis! Ir mes daug ko pasimokysim iš savo ubagų.

Visos tos gaujos, kaip nakties pajuokai, slenka ten, kur daugiau žmonių: į provincijos miestelius per atlaidus, į Kauną – bet kuriuo laiku. Kaip Nėringės kopų smiltys, tie Lietuvos ubagai niekur nepadidina gyventojų skaičiaus, slankiodami skėrių debesiais. Nejaugi taip sunku išleisti įstatymas, kuriuo savivaldybės būtų įpareigotos globoti savo rajono biednuomenę, o sostinė privalėtų neįsileisti valkatų nė į šventorių, kaip nebeįsileidžia jų į Laisvės alėją? Reikėjo nedidelio policijos mostelėjimo, ir visos

abuojos gaujos įkyrių vaikų bei špalerai luošųjų, atsimename, išnyko. Beliko rezervatai – šventoriai; ne miesto biednuomenei, jos kaip ir nesimato, bet kaimo smiltims. Vieno patikrinimo pasų pakaktų jiems pašalinti. Tai tikras azijatų paprotys.

Kitokia kaimo smiltis kas dieną užberia miestelėnų butus, ypač žinomesnių žmonių. Tu esi kanauninkas, Vaižgantas ar kuris galas, tai privalai: alkstančius papenėti, (pagiriomis) trokštančius pagirdyti, driskius aplopyti, sergančius pagydyti, kalinius vaduoti, o visiems grįžtantiems iš Kauno automobilius ar garlaivius pasamdyti.

Prie tų lietuviškų ubagų prisiskiria organizacijos, kurioms tu turi veltui pamaldas laikyti, panegirikus sakyti, ir redakcijos, kurioms tu turi veltui raštų prirašyti. Lietuviškos visuomenės organizacijų ir pažangos reiškėjų etapais, deja, neišvarinėsi iš sostinės: tenka jiems duoti sukandus šarmanką sukti, baliai kelti, tiražai didinti. Bet akiplėšos skambintojai į butus, kurie ir neįsileidžiami braunasi į vidų ir reikalauja, nebe prašo, pinigų, o negaudami koliojas ir graso, terorizuoja, būtų galima pašalinti visai nedidelėmis policijos pastangomis. Pivošos „transformatorių" tipams[3] neturėtų būti vietos Lietuvos sostinėje, kad ir laikinoje.

Visas Kaunas šventadieniais suubagėja. Viena mane tedžiugindavo, kad bent supuvusių karvės plaučių nebeleidžiama raišiotis (anot Esmaičio[4]) prie sveikų savo kojų prašalaičių gailestingumui sužadinti. Esmaitis sakydavo, kad taip lenkai Europai besivaidindavę rusų okupacijos metu. Neilgam, deja. Ubagų plaučius greit pasisavino iš jų – mūsų magazinai su „Parama"[5] priešakyje. Užeina sezonas, kaip katėms siusti, ir visas Kaunas suubagėja – po keliolika magazinų visai netikėtai savo bankrotą skelbia bent dvidešimčia plakatų: „Galutinas išpardavimas!" (Tam kartui, kad būtų daugiau vietos šviežioms prekėms). Ne geriau esti, kai magazinai pasiskelbia „sezoninį išpardavimą" ir nei sveikas, nei dėkui ima ir pradeda Gerbiamiesiems pirkėjams almužnas dalyti pavidale nuleidžiamų 20–40 % ar net 50 %. Koks kromų neatsargumas ypatingais, dailiškais ir gausiais plakatais visam svietui prisipažinti, kad jie imą dvigubas kainas: jei gali nuleisti pusę, tai kiekgi dar sau pasilieka?

Kažkokie absurdai tie Kauno išsipardavinėjimai. Gerai, kad miestas žada nebeleisti tų „plaučių" plakatų kabinėtis.

DĖL NEPILNAMEČIŲ EMIGRANČIŲ

Žr. N. Romuvos 1 nr. 13 p.[1]

Pasiteiravęs Vidaus reikalų ministerijoje apie išvažiavimą į Argentiną 4 nepilnamečių mergaičių, sužinojau, kad visos jos išvažiavo legaliai su Vidaus reikalų ministerijos leidimu, kuris emigracijos įstatymo reikalaujamas. Dvi iš jų tarpo: Janina Lukavičiūtė ir Elžbieta Rudėnaitė gavo užsienio pasus pačioje ministerijoje, nes jos vyko pas savo tikrus brolius Argentinoje, turėdamos jų išpirktas laivakortes. Mackevičiūtei Magdalenai užsienio pasas buvo išduotas rugsėjo mėnesio pradžioje Vilkaviškio apskrities viršininko įstaigoje.

Julija Varpučinskaitė, kuri buvus laive jūrininkų išgėdinta, pasirodė, paso išdavimo dieną (1930 m. VIII. 30 d.) buvus visai pilnametė, nes gimė 1909 metais balandžio mėn. 2 d., ir todėl ministerija neturėjo teisės daryti jai kliūčių išvykti.

Iš davinių įsitikinau, kad jokio valdininkų pataikavimo agentams čia negalėjo būti.

Be to, teko sužinoti, kad Vidaus reikalų ministerija dar griežčiau mano kontroliuoti nepilnamečių mergaičių išvažiavimą į Pietų Ameriką ir bendrai varžyti emigraciją, kol nepagerės ekonominė būklė imigracijos šalyse.

KNYGŲ SPINTA LIETUVIAMS DAR NEŽINOMAS BALDAS

Aš pažįstu studentą, kurs baigia specialųjį mokslą, per visą savo amželį nepaskaitęs nė vienos bendrojo turinio knygos. Aš pažįstu ir aukštoką valdininką, buvusį pulkininką leitenantą,

kurs per visą savo amžių nesąs užsiprenumeravęs nė vieno periodinio leidinio. Aš esu girdėjęs mokytojų, kuriems veltui eina oficialus jų organas, jie jo nė nesupjaustą. Aš girdėjau leidėjus sakant, knygų pramonė tarp lietuvių nesanti įmanoma, nes lietuvių įmasinti, kad knygas skaitytų, tiek pat esą negalima, kaip įraginti, kad pirkliautų.

Baigiu keturias dešimtis metų, kaip esu įbridęs į „šviesuomenę", o pažangos vis nematau. 1894 metais Mintauja tebebuvo gubernijos miestas ir vienas centrų, kur mūsų bajorija ir inteligentija galėdavo tarnauti ir laisviau vaikus auklėti.[1] Buvo daugybė „polskich domów"[2], atseit Lietuvos inteligentų; su jais palaikydavome parapinius santykius, bet nė vienuose „namuose" nesu aptikęs bet kokį laikraštį bet kuria kalba. Nė to tiek nebuvo baldo, pasaulio kalboje vadinamo „knygų spinta". Keletas lietuvių inteligentų tegyveno laukimu, kada iškovosime lietuviškos spaudos laisvę.

Lietuvoje, vadinas, „provincijoje", buvo kiek gerėliau neg „gubernijoje": čia kur ne kur maišės lenkų „Słowo" ar rusų pigioji „Biržiovka"[3]. Klebonijose dar „Przegląd Katolicki"[4]. Kokia visa to buvo menkybė, tai tegali vaizdintis, kurs paskui atsirado politikos aistrų sūkuryje. „Literatūra" anuo laiku tereiškė „co słychać"[5], – tiek, kiek dabar retkarčiais iš kiosko nusiperkamas bet kurio laikraščio numeris. Laikraščių tiražai vis dar neparodo pažangos mūsų „šviesuomenėje". Laikraščius teskaito kaimiečiai. Jų laikraščių tiražai – po kelias dešimtis tūkstančių.

Šviesuomenė mums tebėra tolygi buržuazijai. Tai klaida. Buržujų mes pradedame turėti. Mūsų miestelėnai namus statos ir juos įsirengia. Dažnai – stilingai. Pirmas jiems įsigytinas baldas – bufetas; pirmiausia ieškoma „gero bufeto" ir jam mokama arti tūkstančio, kartais po du ir tris tūkstančius. Jo turinys (servizas ir visokiausi stikliniai indai) atsieina ne pigiau. Paskui eina patiesalai, kiti baldai, bet jau daug prastesni, ir – oleodrukai[6]. Knygų spinta vis dar tebėra nežinoma. Jei kur atsiranda kaip neišmetamas iš komplekto vienetas, tai panaudojamas Joniuko kojinėlėms ir kitoms garderobo mažmenoms sukimšti.

Kaimas ir čia bus mus pralenkęs. Aš neįsivaizdinu gryčios,

kur maldaknygėms, giesmynams ir keletai šiaip jau knygelių nebūtų krikštasuolėje bent lentynėlės, jei ne uždaromos spintelės. Tengi ir rašomoji medžiaga. Bepinigį mūsų kaimietį lengviau įmasina nusipirkti kurią brošiūrą, neg mūsų miesto „šviesuolį" įsigyti literatūros veikalą.

Mums vis dar tebėra: pirmos rūšies reikalas – bufetas, antros rūšies – „šviesuolės" (peršviečiami) rūbeliai ir tik kelintos ten rūšies – literatūra. Visas rūšis patenkinus, kurgi berasis ištekliaus dar ir knygai!

Mane šiurpas krato, kai pagalvoju, ką mūsų valdininkai atsako svetur būdami, kai, pabaigę visokiausias derybas, susėda prie puotos stalo, ilsis, blaivos ir šnekas apie kitus, dabar jau pašalinius dalykus; apie ką gi daugiau, jei ne apie mūsų ir jūsų literatūrą ir menus... Lietuvis „šviesuolis" turbūt spėtinai pasigiria:

– O, jau turime autorių: Daukantą, Valančių, Kudirką ir daug kitų. O iš verstinės literatūros paminėsiu kad ir „Robinzoną Kruzių", „Dėdės Tomo trobelę"[7] ir daug kitų...

Taip, daug ir kitų literatūros veikalų yra. Jie recenzuojami, jie vitrinose išstatomi ir vis dar tebelaukia, kada mūsų šviesuolis galų gale pajus reikalą – įsigyti knygų spintą...

PAŽINKIME SAVE

Obalsis senas, nebereikalingas įrodymų. Psichologams, pedagogams, valstybių ir tautų vadams ir ganytojams būtinas: žinosi žmonių ypatybes, savumus, visuomeniniame darbe nepaklysi.

Prieš keletą dešimtų metų lenkų publicistikoje dažnai buvo aptinkama anketų: „Jaka jest nasza główna wada" ir gvildenimų: „Poznajmy naszą główną wadę"[1]. Griežto atsakymo, atmenu, negauta, nes vargu bau yra tauta, aiški tuo vienu savumu, teigiamu ar neigiamu; aiškesnių esti po keletą, o ne taip vaizdžiai pasireiškiančių, bet vis tiek reikšmingų, esti po labai daug. Tenka įsisąmoninti visa; viena puoselėti, kita auklėjimo priemonėmis nugalėti.

Mūsų publicistikoje spėjamų psichinių ypatybių klausimas šiemet teiškilo. Eksperimentinės psichologijos profesorius J. Vabalas-Gudaitis[2] vienoje viešoje paskaitoje pamėgino suformuluoti žemaičių psichines ypatybes. Padejavęs, kad nėra dar palyginamosios medžiagos, jis šiuo kartu tepasinaudojo antropometriniais daviniais. Paėmęs žemaičių galvos matavimo indeksą 84, jis konstatavo žemaičius esant trumpagalvius (brachikefalus); tokios formos kiauše, psichėje telpą: taupumas, atsargumas, atodairumas, nieko nedarymas nepagalvojus, pasingumas, bet ir darbštumas, nedaug darbo originalumo, intelekto siaurumas (tai nereiškia – seklumas), kitais nepasitikėjimas, pasidavimas formalei logikai, tradicijų ir sveiko proto gerbimas, atsidavimas valdžiai, siekimas socialinės lygybės, aukštų idealų nebuvimas.

Daugiau, dėl gamtos sąlygų – šaltumas, pamėgimas gyventi užsidarius savo šeimose.

Jausmai žemaičius staigiai neveikią (nejausmingi), supykę ilgai esą susiraukę. Jausmai (pyktis etc.), nors nestaigūs, esą patvarūs, negreit tepraeiną.

Žemaičiai stingą elastingumo, sunkiai judą, neprisitaiką prie naujų gyvenimo sąlygų. Jie – žemdirbiai, lėto ritmo, bet ne visur: jis tik atsargesnis.

Atkaklumas (teigiama žymė) ir užsispyrimas (neigiama žymė) einą iš pastovumo, dėl to ž. daugiau ir sistematingiau galį dirbti, kai savo noru imasi.

Žemaičių temperamentas tarp flegmatiko ir melancholiko.

Tiek palaidai surašė profesoriaus klausytojas. Žiūr. „L. Aidas", 21 nr.[3] Nepaskaičius paties profesoriaus rašto (jis kalbėjo atmintinai), nėra dokumento, kaip jis visa tai surado. Jis, be abejo, nusimano ir daugiau būdų žmogaus charakteriui nagrinėti, ne tą vieną antropometriją, to jis privalo mus pamokyti ir įtikinti. Dabar kai kuo galima ir nepatikėti. Ir nepatikėta. Antai mat. dr. Pranas Lesauskis[4] ten pat „L. Aide" mėgina duoti keletą korektyvų. Tarp tų vieną istorinę. Toks gali būti, bet manęs ir jis neįtikina: istorija ne absoliučiai tikras liudytojas, nes ji kartais atpasakojama romantiškai, kartais sociologiškai ir visaip kitaip.

Vyskupas Motiejus, sakysime, jau kitaip vaizduoja senovės žemaičius, kovojusius su kryžiuočiais, neg dr. Lesauskis. Jie buvę stiprūs, atkaklūs, nepasiduodą, guvūs ir drąsūs, bet ir apgaulūs, vylingi, klastingi, „pasaliais einą" (pasalomis). Apsiginti sau ir savo kraštui vartoją visas priemones, nekvalifikuodami jų. Žiūr. Sofiją Čiurlionienę: „Iš mūsų literatūros"[5], straipsnį „Vyskupo Mot. Valančiaus auklėjimo principai".

Apgaulumas, vylingumas, klastingumas žemaičio rašytojo neužgauna; vadinas, jis tam pritaria, kai bočiams teko išlaikyti laisvė ir tėvynė ginti. „Jo akyse tai (vyliai), matyt, tik pagirtojo guvumo ir miklumo pasireiškimai, be kurių laisvai gyventi sunku – mulkiams skirta vergaut". Anot S. Č., „šypsos patenkintas dievobaimingas vyskupas" (ib. 80).

Tokių pat priemonių ėmėmės ir su maskoliais, kovodami už spaudos laisvę. Dirbome kontrafakciją vyliais, pasalomis, o prof. J. B. de Courtenay[6] to negyrė, nors mus labai užtarinėjo. Vadinas, kas svetimam koktu, tas pat savam – ne. Tai tau ir istorijos daviniai! Vienam rodysis aktas įvykintas platesniais sumetimais, kitam – siauresniais.

Neneigdamas jokių priemonių žmonių psichologijai tirti, aš vis dėlto nemanyčiau, kad psichiniai faktai būtų galima mechanizuoti, į tam tikrus kiaušus ar kur ten sutalpinti. Brachikefalų ar dolichokefalų[7] yra daug padermių, o dėl to jos visos skirtingos. Mane labiau įtikina observatoriai – ar jie tai griežtai formuluoja, ar literatinėmis priemonėmis. Etnografai, dramaturgai, beletristai, lyrikai bene daugiau bus pažymėję tikrų, nebe tariamų psichinių ištisų visuomeninių ir palaidų žmonių ypatybių. Kaip tas ypatybes literatas nudažo, neturime žiūrėti: tai asmeninės nuotaikos dalykas ar tendencijos, kuriai reikia kai kas sutirštinti. Mums svarbu, kad literatūros kūrėjai, kurios visuomenės vaizduotojai ieško ten savo reikalui tipų ar asmenybių ir jų ten randa. Galerijos tautinių tipų tenka ieškoti daugiau tos tautos literatūroje; kartais net ir ne tos tautos, kai stebėtojas iš šalies turi reikalo pasakyti apie kurią tautą.

Tada klausimas apie tautines ypatybes žymiai išsiplės: teks mums save pažinti skyrium iš kiekvieno literatūros kūrėjo.

S. Čiurlionienė įsižiūri į tipingą žemaitį – Motiejų Valančių-Valančauską. Jai „žiūrint į portretą, pareiną pirm viso į galvą: kokia energija veide ir kokios akys stipriai žvelgiančios, prieš kurias, rodos, niekas pasislėpti negali" (ib.). Paskui ką gi Valančius etnografas pastebi? „Apsileidusius, lengvus, sentimentalius, visais pasitikinčius ir visų apgaunamus lietuvius ir tarp jų retkarčiais pasitaikančius gyvo proto, miklius, kurie sugeba priversti suktis aplink tave nemikliuosius ir apsnūdėlius" (ibidem).

Senis Alekna[8], Merkinės klebonas, pats aukštaitis, Palėvenės Terespolio žmogus, 1861 m. įrašė: „Lietuvių (aukštaičių) liaudies būdas, jos nuotaika, daiktų supratimas, praeities vertinimas – visados naivūs, linksmi ir pajuokią. Žaisdami, laukuose dirbdami ar šnekučiuodami savo šeimoje, kur tik keletas ar keliolika, ten juokai ir juokavimai, ten linksmumas. Be tikrų pavadinimų turi dar po keletą išpravardžiavimų. Greit pasijuokia iš kitų ir patys neužsigauna pajuokiami". „Pasakos, pritikimai ir giesmės" įžanga. Šitą vieną knygelę paskaitęs, gausi gana aiškų vaizdą jei ne apie visų aukštaičių, tai bent dzūkų buitį ir būdą, laipsnį jų kultūros. Kultūra juk tautinių ypatybių turtinga; ar tikriau – kompleksas ypatybių ir sudaro ypatingą tos ar kitos tautos kultūrą.

Kalbama apie rašytojus realistus, ne fantastus. Jei man tektų kataloguoti žemaičių būdo ypatybės, aš drąsiau imčiaus Žemaitės raštų neg kiaušų matavimo, guzų ieškojimo[9] ar ko panašaus. Gyvųjų žmonių vaizdai man būtų astronomija, o frenologija – tik astrologija.

Jei man tektų aukštaičiai panagrinėti, aš atsiminčiau, kas Vaižgantui buvo įkritę į akis, pavergę jo atidę iš artimųjų jam žmonių. Paieškočiau ir pas Vienuolį, kaip ten kas į Vilnių „strukcijų" parvežti važiavo[10]. O rusams charakterizuoti pirmon galvon imčiau satyriką Arkadijų Averčenką[11] dėl nematyto jo pastabumo būdo smulkmenų ir pažinimo visų luomų. Antron vieton dėčiau Čechovą ir tik toliau Turgenevą, Tolstojų etc.

Tarp mūsų yra kilę sumanymų surašyti, kokį kuris rašytojas žodyną yra pavartojęs, kurios jis krypties yra buvęs. Prie to dabar prisidėtų dar vienas sumanymas: tegul profesoriaus Vabalo klausytojai pasiskirsto lietuvių literatūrą ir sutraukia, kas jau

pažymėta raštu iš būdo ypatybių: žemaičių telšiškių, žemaičių raseiniškių, aukštaičių užnemuniečių, šiauliškių, šiauriečių ir dzūkų. Paskui jau gal būtų galima išspręsti, kas bendra iki šiol paliko tarp visų tų lietuvių tautos padermių. Antai inteligentiškas ir daug Lietuvos žmonių matęs kun. Izidorius Gudavičius[12], kad didelis būdo panašumas esąs tarp svėdasiškių ir josvainiškių, o taip toli vieni nuo kitų. Ar neįdomu?

PER BRANGŪS PATOGUMAI

Prasideda naujas statybos sezonas, girdisi, itin intensyvus. Per vasarą pastatys dar kelis šimtus namų, o pastatė jau kelius tūkstančius, ir Kaunas padidėjo pustrečio karto. 1920 m. buvo sumetama, kad krizei pašalinti teksią pastatyti bent 10 000 gyvenimų (kvartirų); tai būsią padaryta per dešimtį metų. Ir buvo padaryta; gyvenimų paruošta daugiau, neg buvo numatoma; o kad gyventojų Kaune kaip kad nedaugėja (jau kelinti metai kaip siekia nepasiekia šimto tūkstančių), tai jau pakaktų, apie krizę nebereiktų kalbėti.

O krizė tebėra. Tai ne paradoksas. Naujai statomieji namai ar naujai perdirbamieji nėmaž nepagerina bendrojo gyvenimo Kaune: jie tetarnauja ištaigai, ne kultūrai, liuksusui, ne patogumui.

Net dyvai. Iš kur Kaune ūmai atsirado tiek tvirtai pasiturinčių buržujų? Milijonierio nesigirdi nė vieno; gerosios tarnybos eina po 1000 litų ir pačios gerosios, jų nedaug, – po 2–2500 litų; verteivos taupūs. O naujieji butai taikomi kaip tik tokiems, kurie užsidirba po 2–3 tūkstančius, nes įkainuojami 4–500 mėnesiui už 3–4 kambarius, minimalinį butuką inteligento šeimai.

Kauno statyba virto aistringa spekuliacija. Butvietės iš 30 litų metrui pakilo iki 300, o butai pabrango 4–5 kartus kaip buvo prieš karą. Prieš karą butuką iš 4 kambarių turėjai už 25 rublius = 125 litus, iš 5 kambarių už 30 rublių = 150 litų. Dabar, dar neprasidėjus statybos sezonui, būsimiesiems butininkams dedama sąlyga: kiekvienam kambariui 125–135 litai, ar didelis, ar mažas.

Vadinas, dabar vienas kambarys name su patogumais moka tiek, kiek prieš karą mokėjo visas butas.

Ar tai miesto kultūrėjimas? Ne, tai nusmukdinimas piliečių, kurie butui teprivalo atiduoti šeštą, penktą, daugiausia ketvirtą dalį savo pelno. Koks be gyvenimas, kai tenka vienoms sienoms atiduoti kone pusė? Ko vertas savaime kultūrinis patogumas, kuris tenka ketveriopai užmokėti? Jis tampa nedaugelio miestelėnų ištaiga, o ne bendra kultūra.

Iš kur tai atsirado? Iš smarkaus pareikalavimo, kad Kaunas – kaimas su atviromis išvietėmis kažin kur pakluonėse, su vandeniu, imamu tiesiai iš upės, – pradėtų miestelėnus šilima ir vandeniu aprūpinti miestiškai. Pareikalauta – paduota. Prašom, ale mokėk keturgubai, kad į statybą įdėtasis kapitalas amortizuotųsi per 4–5 metus, ne ilgiau.

Taip dabar Kaune ir yr. Duok vietos, tau pastatys namą, panaudos jį penketą metų ir atiduos tau – bus gana, pinigai su nuošimčiais bus grįžę. Ar tai normalu? Ar tai valstybinga? Ar tai kultūringa? Lenkai tai vadina „gospodarstwo rabunkowe"[1], rusai – „chiščniki"[2], o ne miesto kultūros kėlimas. Žemės bankas (Ipotekos bankas) duoda paskolų amortizuojamų per 15 metų, o namų statytojai savo išlaidas stengiasi padengti trigubai sparčiau. Vadinas, ne savo, bet Ipotekos kapitalą triskart apversti, temokėdami vienuolinką procentą.

Vilnius, Ryga tokios spekuliacijos nežino. Ten namų savininkai gal net per daug suspausti. Mes skriaudos nenorime. Bet kad statyba ir ja spekuliavimas turi būti valstybės sureguliuotas, tai aišku bet kuriam kauniečiui.

Kultūra – ne kultūra, jei maža kam prieinama.

ŠVENTAS KAZIMIERAS – LIETUVIŲ MYLIMAS UŽTARYTOJAS

Gimė 1458 m. spalių m. 3 d., mirė Gardine 1484 m. kovo 4 d., palaidotas tebėra Vilniaus katedroje.

Lietuvoje kas kelintas žmogus vardu Kazimieras. Kol Vilnius nebuvo patekęs lenkams, mes kas metai dideliais būriais eidavome į Vilnių pasveikinti to galingo mūsų Užtarytojo. Lietuviai savo tėvynėje ir nukeliavę į Ameriką yra šventą Kazimierą pagerbę bent dvidešimčia bažnyčių. Visi žino Kauno šv. Kazimiero draugiją geroms knygoms leisti[1]. Visa dabartinė nepriklausoma Lietuvos valstybė šv. Kazimierą laiko savo Užtarytoju ir jo mirimo dieną švenčia kovo 4 d. Mes stipriai laikomės to savo Užtarytojo, užtai kitados labai pykdavo ant mūsų ruskiai, kurie mums draudė visa, kas tik lietuviška, tad ir mūsų karalaitį Kazimierą. Švęsti Jo šventę buvo lygu erzinti ruskius. Nepaprastai gražią Jo vardo bažnyčią pačiame viduryje Vilniaus miesto ruskiai buvo atsiėmę sau[2]. Iš didžiojo mūsų vyskupo Motiejaus Valančiausko reikalavo, kad šv. Kazimiero dieną išbrauktų iš kalendorių. Dabar lenkai elgiasi taip pat: įkalbinėja mums, kad šv. Kazimieras visai nebuvęs artimas Lietuvai; o kad lietuviams būtų dar tolimesnis, esą sumanę Jo palaikus iš Vilniaus išvežti toli kažkur į Lenkiją. Bet Jis kaip buvo, taip ir liks Vilniaus ir visos Lietuvos brangenybė. Štai kodėl.

Šv. Kazimiero tėvas Kazimieras ir senelis Jogaila Ladislovas buvo tikri lietuviai, Didieji Lietuvos kunigaikščiai, paskui tik ir Lenkų karaliai[3]; senelė taip pat buvo lietuvė – Alšėnų kunigaikštytė Sofija[4].

Šv. Kazimierui buvo penki broliai ir penkios seserys[5]. Keturi broliai gavo pakaraliauti, o penktas buvo kardinolas; seserys nutekėjo už Vokiečių kunigaikščių. Buvo ir Kazimieras skiriamas motinos Elzbietos[6] vardu pasiimti Vengrų ir Čekų sostą; jis tada ėjo vos dvyliktus metus. Pati Dievo Apvaizda neleido Kazimiero karalaičio karaliauti, kad nepagestų, neliktų bemokslis kaip ir jo tėvas, trylikos metų ėmęs karaliauti, paskui gailėjęsis.

Karalaitis Kazimieras apsigyveno mažame miesčiuke ir ėmė labai daug mokytis.

Vytautas Didysai Lietuvai paliko didelį testamentą – valdytis skyrium nuo lenkų. Tad mūsų didikai, 1478 m. Brastoje susirinkę, pareikalavo iš karaliaus Kazimiero, kad savo sūnų karalaitį Kazimierą pasodintų Vilniuje. Karalius lietuvių paklausė, davė

mums karalaitį Kazimierą, bet ir pats su juo apsigyveno Vilniuje. Čia jų ko nenudėjo gudai kunigaikščiai. Karalaitis Kazimieras tada visiškai nukratė rankas nuo viešpatavimo: jam berūpėjo, kad Lietuva nesuruskėtų ir nesupravoslavėtų. Gyvenimas, gražūs lietuvių kunigaikščių, jo bočių, pavyzdžiai ir geras motinos auklėjimas padarė Kazimierą išminčium, o tai daugiau kaip būti karalium. Karalaitis žinojo, kad jo senelis Jogaila buvo Lietuvos krikštytojas, o dėdė Ladislovas Varnėnas[7] – visų krikščionių gynėjas nuo nekrikščionių turkų. Motina buvo labai Dievą mylinti.

Karalius gavo savo Kazimierui labai gerų mokytojų – kanauninką Dlugašių, kurs Lietuvos istoriją rašė ir ją dėstė Kazimierui, ir Kalimachą, taip pat rašytoją[8].

Kazimieras iš pat mažens buvo rimtas ir atidus. Mokslai jam gerai sekės: abudu mokytojai stebėjos jo galva. Jis žinojimu pralenkė visus savo ir svetimus kunigaikščius, savo amžininkus. Trylikos metų jau gerai kalbėjo lotyniškai ir kitaip. Ir draugavos tik su mokslo vyrais, ne su jaunuoliais: iš senių mokės, koks pasaulis ir kaip jis tvarkomas. Tėvas jam tyčia rodė valstybės reikalus, kad, likęs jo įpėdiniu, mokėtų ją valdyti.

Karalaitis Kazimieras valdė tėvo vardu Lietuvą. Jis suprato, kiek bloga Lietuvai gali padaryti suruskėję kiti kunigaikščiai, kurie ėjo su Maskva, ir sustabdė pravoslavinimą lietuvių ir jų politiką vėl paleido Vytauto Didžiojo keliu. Tad tik karalaičio Kazimiero pastangomis ir mes tebesame katalikai.

Lenkams karalaitis Kazimieras sutvarkė pinigus, kuriuos buvo išeikvojęs jo tėvas. O sutvarkė labai paprastai – taupydamas, kukliai gyvendamas, karaliaus dvarui maža tereikalaudamas. Taupmenomis išpirkiojo užstatytas žemes.

Karalaičio Kazimiero rūmai švietė ir geru pavyzdžiu. Valdė jis dorai, teisingai, be pataikūnų ir veltėdžių, sustabdė plėšikavimą. Pagaliau tėvą karalių sutaikė su Šventuoju Tėvu popiežium.

Dvejus metus pavaldęs Lenkus, karalaitis Kazimieras vėl sugrįžo į Lietuvą, o tėvas karalius Kazimieras išvažiavo į Krokuvą. Dabar karalaitis Vilniuje ėmė daugiau pats šventai gyventi. Daug meldės, varginosi ir tvirtai laikėsi kūno skaistybėje. Jis ir mažas būdamas melsdavos daug ilgiau už savo brolius, bet

taip kukliai, kad niekas to nepasergėtų, nei broliai, nei dvariškiai. Vienas auklėtojas kanauninkas Dlugašius težinojo ir jau mažą vadindavo šventu vaikeliu.

Paaugęs, dirbęs visą dieną, maldos netrumpino: savo kambaryje, bažnyčioje arba, ją radęs uždarytą, spryske melsdavosi nakties valandomis. Karaliaus rūmai Vilniuje buvo koridorium sujungti su bažnyčia. Sugrįžęs gulo žemėje, ne karališkame guolyje, varginosi griežtais pasninkais. Žmonių akims vilkėjo karališkais rūbais, o apačioje ašutinę, šiurkštų atgailos vilkalą. Visų jo maldų intencija buvo, kad Dievas laimintų valstybę.

Buvo menkos sveikatos, džiovininkas, o dėlto darbe patvarus, su žmonėmis kantrus, laimėdamas visų meilę. Nepasidavė jokioms karališkų rūmų ištaigoms ir kitoms jų pagundoms. Atsisakė vesti žmoną – temylėjo vieną Švenčiausiąją Panelę Mariją ir ją per dienas garbino šv. Bernardo giesme[9].

Naktį dieną
Trūkiu vienu
Garbink vardą Marijos.

Pakelk balsą,
Garsink skalsą
Loskų šaukiantiems prie Jos.

Ji paskirta
Mums už tvirtą
Apgynėją Motiną.

Užtai šaukti,
Juo Jos laukti
Galim kožną adyną.

Neregėta,
Nei girdėta,
Kad ką stumtų nuo savęs.

O, Marija,
Lai nebijo
Griešninks glaustis prie tavęs.

Sūnus Tavo
Jį įgavo
Pelnu smerčio ant kryžiaus.

Esu niekas,
Kalčia, griekas,
Bet šauktis vienok ryžaus.

Turiu viltį,
Kad įpilti
Ir man teiksis malonę.

O garbinsiu
Ir šlovinsiu
Ir aš Tave, o Poni!

Iš lotynų kalbos vertė kun. Vic. Šliogeris[10].

Net ir mirdamas prašė, kad šios giesmės nuorašą įdėtų jam į grabą. To karalaičiui Kazimierui užteko visoms pagundoms nugalėti.

Žmones gerbė, jų neužgaudavo, nežemindavo, nors pats didis buvo; pavargėlius gausiai šelpė, ligonius lankė ir pats juos slaugė, visiems nusižemindamas tarnavo.

Buvo karališkai gražus, juodaplaukis, juodakėlis, baltaveidis, visados linksmas ir vidaus džiaugsmu nušvitęs, susivaldęs, linksmai rimtas. Visu tuo taip vergė visų širdis, kad auklėtojas Kalimachas, pasaulietis žmogus, parašė: Kazimieras karalaitis visai neturėjęs gimti arba gimęs nebemirti.

Mirė teeidamas 26-tus metus. Mylimiausį savo vaiką karalius Kazimieras palaidojo Vilniaus katedroje, kur ir Vytautas Didysai palaidotas, o paskui ir karalius Aleksandras, paskutinis skyrium valdęs Lietuvą; taip pat lietuvaitė gražuolė karalienė Barbora Radvilaitė ir karalienė Elžbieta. Vilniaus katedroje tebėra karalių koplyčia.

Veikiai prie karalaičio karsto ėmė reikštis stebuklai. Bet plačiausiai pagarsėjo šis 1518 m. atsitikimas.

Už Dauguvos Lietuva turėjo savo pasienio sargybą nuo Maskvos – Polocko pilį. Maskvos kariuomenė ją apgulė. Lietuvos

kariuomenė bėgo jos gelbėti. Priėjo plačią, gilią ir sraunią upę, o tiltą nusitiesti nebėra kada, brastų nežino. Nors grįžk atgal. Bet štai iš kažin kur atsiradęs jaunas baltu apsiaustu, širmu žirgu raitelis pirma ima bristi. Paskui jį pasileido visa kariuomenė, perėjo upę, puolė maskolius, baltu žirgu raitelį vis matydama priešakyje, maskolius išblaškė ir pilies įgulą išvadavo. Bet mūšiui pasibaigus, jokio raitelio baltu žirgu niekur neberado. Kai nustebę ėmė teirautis, vyresnieji, kurie tebeatminė karalaitį, paliudijo čia nebent Kazimiero būta – toks buvo panašus raitelis.

Lietuvos kariuomenė Lietuvos ženklą Vytį čia bus suderinusi su Lietuvos gynėju nuo rusų stačiatikių Kazimieru karalaičiu.

Popiežius Leonas X[11], ištyręs visus atsitikimus ir patikrinęs visas žinias, mūsų karalaitį 1521 m. paskelbė šventuoju. Garbinti jį ėmė ir kitur: Neapolyje, Belgijoje, Florencijoje, Maltoje. Malonus, skaistus jaunikaitis vergė visų širdis. Todėl popiežius Povilas V[12] 1721 m. šv. Kazimierą garbinti įsakė visai Katalikų Bažnyčiai, jo mirties dieną įdėjo į Mišiolą ir Brevijorių.

Pažaislyje ties Kaunu turime ir šv. Kazimiero seserų vienuolyną.

MUZIKA – ESMINIS DALYKAS

Iš pamokslo Muzikos mokyklos[1] jubiliejui II–9 d.

Pasaulio atpirkimo aktą Dievas – Žmogus Jėzus Kristus šitaip pradėjęs po ketvirtadienio vakarienės:

„Ir pakalbėję giesmę, jie išėjo į Alyvų kalną" (Mat. 26, 30).

Ir Genčių Apaštalas Povilas kartkarčiais atmena tikintiesiems:

„Būkite pilni šventosios Dvasios, kalbėdamies tarp savęs psalmėmis, himnais ir dvasinėmis giesmėmis, giedodami ir džiaugdamies savo širdyse Viešpačiui" (Efez. 5, 19).

„Visokia išmintimi mokinkite vieni kitus ir drąsinkite psalmėmis, himnais ir dvasinėms giesmėmis, giedodami, malonei padedant, Dievui savo širdyse" (Kolos. 3, 16).

Ir Tertulijonas[2] apie pirmuosius krikščionis liudija, kad jie, susirinkdami į agapes, bendrąsias meilės vakarienes, atneša vandens, pirma kojas nusiplovus, „visi buvo kviečiami Dievui giedoti giesmę arba iš šv. Rašto, arba savo paties sudėtą". Vadinas, krikščionys buvo raginami pačiu gražiuoju būdu pareikšti religinę savo nuotaiką – improvizuota giesme.

Labai natūralu. Kaip višta negali nepadėti kiaušinio, kur jos viduriuose susidarė, taip žmogus negali neiškalbėti, neišgiedoti, neišgroti to, ko persipildė jo siela. Naujoji Kristaus religija tiek buvo palietusi žmonių sielas, kad jie apie kitus dalykus mažiau besirūpino: širdyje viešpatavo Dievo meilė ir noras Jis pagerbti kuo gi daugiau, jei ne giesme. Dėl to ir buvo sakoma: qui cantat, bis laudat[3]. Vienąkart garbina širdimi, antrą kartą lūpomis ar dvigubai. Vartota ir muzikos instrumentai religiniams jausmams reikšti.

Muzika vartota ne tik meldžiantis, garbinant, bet ir improvizuojant – pranašaujant (sibilos). Iš viso, kur tik reikėjo sužadint jausmai, pakelti gera nuotaika draugėje, šokyje, viešose iškilmėse, kovoje, gedule. Tad muzika, giedojimas toks pat senas, kaip sena žmonių giminė.

Muzika, giedojimas, daina blogų jausmų nekelia; jie tik švelnina. Dėl to ir sakoma, ta tauta gera esanti, kuri daug giedanti, daug dainuojanti. Tad ir lietuvių tauta.

Poetas idealistas Dovydas[4] drauge buvo ir muzikas apsigimęs. Vėliau tuo jis ramino audringą ir nebegryną, dėl to graužiančią Sauliaus[5] sąžinę. O pats tapęs karalius menininkas, muziką įvedė ir į visą kultą. Jis laikė chorą iš 4000 giesmininkų ir grojikų; chorą gerai suorganizuotą, suskirstytą 24 klasėmis, o kiekviena klasė turėjusi po 12 direktorių. Salomonas[6] bažnytinę muziką pakėlęs į nebeįtikėtinas aukštybes: jis savo pastatytos bažnyčios reikalui padirbdinęs 200 000 triūbų ir 40 000 kitų instrumentų. (Jei tai ne klaida Juozapo Flavijaus[7] raštuose). Tad kiekvienas atėjęs maldininkas turbūt gaudavo po triūbą ir pūtė pamaldų laiku heinalą[8].

Ištrėmime žydų giesmė nutyla. Bet ligi tik gauna laisvę, džiaugsmui pareikšti grįžtantieji tėvynėn susidaro chorą jau iš 200 žmonių.

Šiandien žydų pamaldose muzika nebevartojama. Ją paveldėjo ir smarkiai plėtoja krikščionių bažnyčios. Vadinas, muzika, mūsų menas, gimė drauge su religiniu kultu ir augo drauge su jo kultūrėjimu. Išimties nesudaro nė viena tauta, net laukinė.

Štai mūsų muzikas a. a. kun. Teodoras Brazys[9] pasižymi tikrai minėtinus Listo[10] žodžius: „Muzika savo pagrindais taip pat krikščioniška, kaip ir žmogaus siela savo prigimtimi. Kadangi muzika jungiama su žodžiais, tai žmogus negali šių savo jėgų tikslingiau sunaudoti, kaip Dievo garbei ir ryšiui tarp dviejų pasaulių, laikinojo ir amžinojo". Sk. „Naujoji Romuva", 6 nr.[11]

Ir kitas mūsų muzikas Juozas Gruodis[12], jūsų direktorius, girdėjote vakar, taip pat išsireiškė: „Kur muzikos kalba baigias, ten prasideda kalba su pačiu Dievu".

Pradžia estetiškojo žmonių lavinimo – muzika. Tikroji muzikos sesutė – vokalinė poezija. Vadinas, muzika yra dalis žmonių sielos. Dvasiškai tobulėti tiesiog nėra galima paneigiant muzikos, giesmės plėtojimą. Muzika – natūralioji, būtinoji dalis viešosios pedagogikos. Nieko dyvų, kad valstybės muzikos mokykloms, chorams etc. pila didelius pinigus. Rodos, lyg neproduktingai: kuo gi ji valstybei atsilygins? O atsilygins kaip ir geri keliai: jie pinigais nuostolingi, o kitu keliu šimteriopai pelningi. Taip ir žmonių muzikalinimas.

Mieloji Jaunuomene! Būsimieji muzikos meno šventikai – artistai, kompozitoriai, virtuozai, šiaip jau mėgėjai ir mylėtojai! Įsidėmėkite tai, ką kalbu: muzika iš sielos gema, iš įkvėpimo, iš dailiško pajutimo. Jei to kuris nejaučia, geriau teeinie žemės kilotų spatais, ne klavišų ir stygų kankintų. Virtuozystė – fiziškai įgyjama; teorija nepadaro menininkų. Kas neturi kūrybinės galios, kas ne kompozitorius, tas bus tik barabonytojas, nors ir miklus. Nemint kodėl ir tikrieji virtuozai, tie antrieji kūrėjai, perkomponuotojai, dažnai ryžtasi ir patys komponuoti. Virtuozas menininkas, kaip ir literatūros vertėjas, privalo būti lygaus aukštumo su kompozitoriais, su autoriais, kitaip tik nuskriaus kūrėjus.

Nemanykite, kad ir religinės nuotaikos netekęs menininkas galės aukštai pakilti, – geriau eikime kartu: menas su Bažnyčia, Bažnyčia su menu.

PREKYBOS IR PRAMONĖS MOKYKLĄ ATIDARANT II.15 D.

Ne taip seniai aš palaiminau Trakų g. patalpą, skiriamą kitam tikslui[1]. Dabar lietuvių Pramonininkų ir amatininkų sąjungai[2] čia pat su savo Kauno prekybos kursų mokykla prisiglaudus, man betenka ji šiaip jau palaiminti.

Šv. Bažnyčia negali nesidžiaugti bet kuriuo savo išpažintojų gerėjimu, tad ir jų praturtėjimu. Gerai, nors vulgariškai, sakoma, per pilvą lengviau ir širdis pasiekti; kas sotus, tam ir aukštesnių užgaidų atsiranda.

Prekybos ir pramonės būtinumą lietuviai pajuto tuoj, ligi tik prakuto iš nelaisvės paleisti[3]. Tų laikų vaizduotojas rašytojas vyskupas Motiejus štai kokį paliko mums dokumentą (žiūr. „Paaugusių žmonių knygelę", Merkelio perredaguotą, 12 p.)[4].

„Mūsų krašte gana turime artojų, šieno pjovėjų, bernų ir piemenų kiek reikiant, bet maža tėra amatininkų. Juk šitai mūsų pačių parapijoje vos ne visi kalviai, kurpiai, siuvėjai, malėjai, dailidės, odininkai vien yra ar vokiečiai iš Prūsų atsivilkę, ar žydai, ar rusų ateiviai. Mes turime prie jų eiti melsti, kad mums ką padirbtų, padirbus brangiai užmokėti. O dėl ko tai? Kad patys it mulkiai nesugebame to padaryti. Argi ne geriau būtų, kad mūsų pačių žmonės mokėtų tai padirbti, ko reikalaujame? Mūsų pinigai neitų į Prūsus, bet paliktų čia pat kaimynų rankose. Dar šitai žydai – kurpiai ir siuvėjai ar kartą pavagia skiautę, šikšnogalius, menkai tepasiuva ir apgaudinėja mus. Nejau mes esame taip neakyli, kad negalėtume to išmokti, ko išmoksta kitų šalių žmonės? Turime avikailių, jautenų, veršenų, bet, nesumanydami kaip reikiant jų išdirbti, parduodame už menką kainą žalias, o išdirbtas vėl perkame ir mokame du ar tris kartus brangiau. Argi mums ne gėda? Todėl mudu (plikbajoris su žmona), savo vaikų nė į kokius mokslus neleisdami, atiduokiva geriems amatininkams ir tolei neleiskiva skiestis (skirtis), kolei kaip vien reikiant išmoks savo amato".

Prekyba ir pramonė nuo Valančiaus laikų (1863) maža tepažengė dėl nebuvimo kam į tai paruošti. Mes mėgdavome visą

atsakomybę už nedalyvavimą prekyboje ir pramonėje žydams suversti; toje dirvoje net antisemitizmas buvo pradėjęs iš lenkų žemės plisti. Bet faktai kitką rodo.

1920 m., atmenu, Kaunas tebebuvo tuščias; visi kromai kromeliai stovėjo neišnuomoti; nė vienos pramonės įstaigos nebuvo; žydai dar nebuvo sugrįžę iš ištrėmimo į Rusiją, o mes nė piršto per keletą metų nepajudinome nusitverti to, kas apleista. Ėmė grįžti žydai, ėmė plisti pramonė, muilų, tepalų pirmai pradžiai dirbimas; pagyvėjo prekyba. Žydai, vadinas, mus garbingai pavadavo, ėmė padirbti namie to, kam į užsienius būtų reikėję turtai gabenti.

Dėl ko? Kad mes nebuvome pasiruošę, nebuvo kam mus paruošti, kaip štai dabar prof. Šimkus[5] kad yra sumanęs. Į pramonę, į prekiavimą tereikia leisti žmones rimtai paruoštus, kad nei savęs, nei kitų neapviltų.

Teoretinis paruošimas ir įdrąsins, nes bus darbas dirbamas sąmoningai, su apskaičiavimu. Dėtis neištesėjimu su žydais konkuruoti tuščias ir be pagrindo akių apsivilkimas. Viena, jei žydų rankose yra 99 % dabartinės prekybos ir pramonės, tai nereiškia, kad toks santykis bus in aeternum[6]. Lietuvių prekyba ir pramonė gali pakilti mažiausia 500 %, perdirbant namie visą produkuojamą žaliavą ir surandant rinkų eksportui. Visiems galams patenkinti tų vienų žydų nepakaktų: jų pas mus ne tiek daug; bent pusė tektų nudirbti ne žydams.

Antra, gerai organizuotas, todėl ir papigintas transportas, kurs dabar irgi žydų rankose, jau šiandien gali atitekti (dalimi, ne visas) jau esamiems kooperatyvams, tikriau, jų sąjungai. Bene kitaip organizuojamas ir žydų transportas.

O dviejų trijų transporto centrų sopančiai reikia. Vienas centras labai vienodai teaprūpina Lietuvą. Lietuva dabar lyg monopolis keliems vokiečių ir lenkų fabrikams. Kaunas verste užverstas prekėmis, o jų įvairumas visiškai menkas. Man prireikė užtiesalų. Aš jų išieškojau visur, bent dešimtyje sankrovų. Jų niekur neradau: Kaunas „geresnių" prekių neperkąs. O nustebau, kad viename, antrame, dešimtame krome man parodė tas pačias prekes. Vadinas, visas žydiškas Kaunas prekes beimąs iš

to vieno grosisto[7]. O ko daugiau reikia, tenka važiuoti į Rygą. Tegul paliudija maj. Ardickas ir kiti.

Gerai organizuojama prekyba ir pramonė nėra darbas vienos tautos kitos nenaudai. Tai ne tampymasis dėl to vieno apgraužto kaulo, bet suradimas naujų kaulų apsigraužti. Tai aukštai patriotiškas darbas, nes valstybės nepriklausomybė didžia dalimi priklauso materialiosios gerovės. Kas ją kelia, tai patriotininkas ar krikščionis, ar žydas, ar lietuvis, ar kitatautis, bet tik Lietuvos pilietis.

TROŠKIO KALNAI KAUNE

Stačiuosius kalnus, į kuriuos traukdami sunkius vežimus arkliai patrokšta, žemaičiai vadina troškio kalnais.

Kauną prieš dešimtį metų svetimšaliai vadindavo šiukšlynu aukso rėmuose. Bet tie „rėmai", nors Kauno grazna, yra troškio kalnai. Vežk į kurį nori šoną, visur tau užstoja kelią troškio kalnas.

Nelaimingi traukėjai tie mūsų arkliukai, tie mūsų bernai! Matydamas jų vargą ir visą buitį, nori nenori, tinka netinka, virsti socialistu, bent arklišku, ir nori paspausti buržuišką miesto valdybą, kad ji, reguliuodama darbą, nepamirštų nė ašvienio.

Kaune yra gerų ašvienių, didelių, stambiais kaulais. Jais vežk kiek nori. Bet peršeronus[1] ir jiems panašius ašvienius telaiko turtingieji fabrikai ar didieji transportai. Šiaip jau smulkieji transportininkai žydeliai laiko dvasnas, liuobia nesočiai, nors grynai, o krauna jiems tiek, kiek tik telpa į dideliausius ratus.

Į šiuos transportininkus kreipiu Kaune miesto valdybos dėmesį tiesiai arba per gyvulių globos draugiją: reikia įstatymu pažymėti maksimum sunkumo ašvieniui, kuriuo vežama į bet kurį troškio kalną: Seimo ir Italų gatve, Ukmergės plentu, Žemaičių ir Parodos gatvėmis, na, iš Nemuno uosto į Vytauto aikštelės pakilumą ir į abejus, Vytauto ir Vileišio, tiltus.

Maksimumas nustatytinas ne bendrai, bet proporcingai paties traukėjo svarumui. Negi skirsi ašvieniui, gero šuns didumo,

kurs pats tesveria centnerį, tiek pat kaip ir ašvieniui, kurs pats sveria keliolika centnerių.

Važmos proporcingumą traukėjui bent iš akies kontroliuoti tektų gailestingiems, minkštaširdžiams gyvulių globos nariams, kad neatsitiktų tokių pasibaisėtinų priepuolių, kaip vas. 26 d. ties Vytauto tiltu.

Tenka tilto pakilumu užvežti kažkoks nebe arkliui patraukiamas sunkumas. Širmis nemažas ir, matyt, grūdais šeriamas, tad pagalįs ir darbininkas geras. Bet kai teko ta persunkinta važma traukti į troškio kalniuką, dar per akmenis, ištikimas gyvulys taip pasispyrė paskutiniaisiais pusnagais, kad vienos kojos trūko gyslos ir oda, o antros lūžo riešo kaulas. Krovinio būta neįmanomo pavežti net ir pusėtinai geram, nuo 400 litų, ašvieniui. Gyvulys teko vežtinai benuvežti į skūrlupį ir atiduoti už 20 litų. Tai nemenkas nuostolis žydui transportininkui (jis odos išsižadėjo), o kiek geram, ištikimam, paklusniam gyvuliui – bernui kančios... Jis nukruvinėjo pusę aikštelės.

O prasidėjus navigacijai Nemunu, ties Vytauto bažnyčios troškio kalniuku gyventi nebegalima: nuo penktos valandos ryto per kelius atvejus kas dieną vieną tegirdi: – O-o-ooo! O-o-ooo! – Tai kučeriai „padeda" blogiems kuinams po kelias tonas įtraukti į lygiąją gatvę.

Dar „padeda" ašvieniui ir kitaip. Kai vienas šaukdamas duoda ūpo traukti, kitas iš šalies iš viso peties gelnija traukėją per nugarą, per šonus, per papilvę, kur tik skaudžiau. Ar bėra darbininkui kur didesnė katorga kaip tarnaujant nekultūringiems ir neturtingiems transportininkams?

Žiūri žmogus pro langą ir net širdį gelia. Su kiekvienu negu bylinėsies – neklausys. Mėgini pasiskųsti budėtojui policininkui, bet tas tai niekais nudeda. Ir meldies žmogus, kad greičiau kauniečiai prisipirktų sunkiųjų automobilių ir jais bevežiotų sunkumus į Kauno troškio kalnus.

Ar miesto valdyba malonės šį balsą išgirsti? Ir ką padarys tam sutvarkyti?

APIE MIESTĄ, KURS GIEDA

Apie Kauną, žinoma, ne apie Stokholmą, kur visi gieda, kur chorų chorai.

Kaunas savo durimis gieda. Tai kultūros įdomybė, nežinau, ar kame kitur aptinkama. Viename rimtame mokslo šaltinyje, atplėšiamame kalendoriuje ar panašiame, kitkart, kai dar jį vartydavau, esu aptikęs žinią, būk ten kažin kur esanti giedanti uola; dievaitis Eolas[1] ar kas ten švilpaująs. Tuoj paskelbiau šį nepaprastą cūdą visai virtuvei ir kredensui ir nemažai tuo nustebinau visas virėjas ir kitą šeimyną.

Deja, tuolaik aš dar nežinojau, kad pasaulyje esąs ištisas šimto tūkstančių gyventojų miestas, kurs visas gieda nuo vėlyvo ryto iki ankstyvo vakaro, gieda visomis savo durimis. Ne, tatai būčiau nustebinęs savo šeimyną. Tai ne Eolapalaikis koks ūkauja, ir tai tik tada, kada vėjelis dvelkia, bet tūkstančių durų choras! Atsistok kur Napoleono, Aleksoto, Vytauto, Kuno, Kauko kalne, o kad ne, tai nors Žaliakalnyje, kaip tyčia Kaune jų esama daug, ištiesk žemyn savo ilgakaklę svirtį ir imkis į sielą daubos koncertą.

Antai Liaudies Namai visa muzikos gama, visais septyniais muzikos balsais, lyg dar aštuntojo ir devintojo ieškodami, džiugina ir linksmina savo liaudį. Sako, poetas Maironis savo palociuje, kurį jis iš Pacų paveldėjo[2] honoraru už palankumą aristokratams, ant durų prisitaisęs inžinieriaus Garalevičiaus[3] sukonstruotus kanklius, kad jos kanklintų bet kam įeinant... Manau, tai tik bus vaikų prasimanymas, sulyginus su Liaudies Namų durimis.

Su Liaudies Namų durimis lygiomis eina rungčiodamos ir „Naujosios Romuvos" durys. Jos moderniškesnės, nes gieda žurnalistams, o šie žinomi nepasotinamu reikalavimu vis ko nauja.

Gieda Germopas[4], sudarydamas gerą nuotaiką blogai mokamiems tarnautojams. Gieda aptiekos, turbūt lemdamos paliegusiems, sunegalojusiems ūmai grįžtančią sveikatą. Ir net nenormalu būtų, kad negiedotų redakcija, kuri iš esmės yra „Lietuvos aidas".

Gieda visi kromai. Tai būtinai pirkėjams vilioti. Kitur ant durų kabina papūgas, kurios labai aiškiai, labai lietuviškai šaukia:

– Prašom, prašom, prašom! Dvidešimt procentų nuolaidos! Keturios dešimtys procentų nuolaidos! Per pusę pigiau! Išpardavimas, išpardavimas, išpardavimas! Ga-alutinas išpardavimas! Dvėstinoji ateina! Bankrot, bankrot, bankrot!

Kaunas, dar neturėdamas pirklybai pagerinti papūgų veisimo draugijos, jų vieton prie kiekvienų durų statinėjo spiegiančiais ir girždančiais balsais žydes. Jos dar smarkiau kartojo lietuviškai:

– Prašau, ponas, prašau, ponas! Panenka, panenka! Gaspador, gaspador! Užeik, suderėsim!

Tai darė labai egzotišką, labai orientališką įspūdį – darė liarmą viešoje vietoje. Tai buvo gražu, bet neoriginalu. Bet viliotojos pirmyn į kromą nušalo ir užkimo ar kurių galų. O gal tai per brangiai atseidavo, tai jas pakeitė durys giesmininkės. Darinėjamos jos gieda (nota bene[5] – visiškai dykai!). Bet kuriam įeinančiam pasveikinimus, o viduje snaudžiantiems sėdinčiose vietose signalizuoja, kad pakirstų iš miego, nes kažko reikalautojas netyčia užsuko. Ir gieda, gieda, gieda visi Kauno kromai.

Joms pritaria mokslo įstaigos – pradžios, vidurinės, aukštesnės ir pačios aukštosios, atseit universitetai, lavoninės, klinikos, jau rengias ir ausių klinika bandyti, kuris pacientas dar girdi ir nebegirdės, o kuris ir be jų nebegirdi. Gieda auditorijos ir laboratorijos, gieda kabyklos ir sandėliai.

Gieda miesto rotušė ir ministerijos, gieda visi privatūs būstai. Ir svetimšaliai, kuriems teko aplankant katrą ašigalį pakeliui užsukti ir į Kauną, siųsdami savo teisėtoms ir neteisėtoms pačioms pasveikinimus, rašo:

– Iš miesto, kurs gieda.

Vaižgantas dažnokai įsišoksta, tai žino kiekvienas krikščionis demokratas. Tai ir šiuo žygiu įsišoko, kantriai apeidamas miesto patalpas ir visiems kurtiniams įkalbinėdamas, kad jie bent savo seilėmis pasiteptų duris. Atsakydavo: neradikalu. Tai pasnargliuokite – bus radikaliau, o brangumas tas pats: produkcija kustarinė ir gausi. Susimąstyta. Bet kai patarė sviestu patepti, tai gavo

į kuprą ir buvo paskelbtas nepatriotu, nes sumanęs eksportą mažinti ir miesto biudžetą daryti nebeaktyvų. Veltui šaukė išmetamas – esą dar siuvamųjų mašinų oliejarkų: trykštelėk lašą į tam tikrą tarpą ir matys! Bet niekas nebeklausė.

Ir gieda, gieda, gieda Kaunas...

Nes taip jau jam skirta kuo nors pagarsėti visose europose. Tokia jau jo gamtos ypatybė, kaip Eolo arfos.

BŪKIME ARTI KRISTAUS

Buvo gi tenai (Golgotos kalne) atstu daug moterų, kurios buvo atėjusios paskui Jėzų iš Galilėjos jam tarnautų; tarp jų buvo Marija Magdalena, Jokūbo ir Juozapo motina Marija ir Zebediejaus sūnų motina (Mat. 27, 55–6).

Buvo gi tenai Marija Magdalena ir kita Marija, sėdėjusios ties kapu (ib., 61).

Iš tolo žiūrėjo (į prikryžiuotąjį Jėzų) taip pat moteriškės; tarp jų buvo Marija Magdalena, Marija, Jokūbo jaunesniojo ir Juozapo motina, ir Salomė, kurios dar Galilėjoje esantį jį sekė ir jam tarnavo, ir daug kitų, kurios buvo su juo atėjusios į Jeruzolimą.

Marija Magdalena ir Marija Juozapo motina žiūrėjo, kur jis bus padėtas (Mork. 15, 40, 41, 47).

„Subatai praėjus, Marija Magdalena, Marija Jokūbo motina ir Salomė nusipirko kvepalų, kad atėjusios pateptų Jėzų. Labai anksti pirmą savaitės dieną jos atėjo pas kapą, saulei jau užtekėjus. Jos kalbėjosi tarp savęs: „Kas mums atris akmenį nuo kapo angos?" Bet pažvelgusios pamatė akmenį atristą; buvo gi jis labai didelis. Įėjusios į kapą, jos pamatė jaunikaitį, sėdintį dešinėje pusėje, apvilktą baltu drabužiu, ir nusigando. Jis joms tarė: „Nenusigąskite; jūs ieškote Jėzaus Nazarėno, kurs buvo prikaltas ant kryžiaus; jis atsikėlė, jo nėra čionai; štai vieta, kame jį buvo padėję. Bet eikite, pasakykite jo mokiniams ir Petrui, kad jis eina pirm jūsų į Galilėją; tenai jį matysite, kaip jis yra jums sakęs. Atsikėlęs iš numirusių anksti pirmą savaitės dieną, jis pirmiausia

pasirodė Marijai Magdalenai, iš kurios buvo išvaręs septynis velnius" (Mork. 16, 1–9).

Moteriškės, kurios buvo atėjusios su juo iš Galilėjos, palydėjo jį, matė kapą ir kaip jo kūnas buvo paguldytas. Sugrįžusios jos prirengė kvepalų ir tepalų, bet subatoje nieko nedarė, taip kaip buvo įsakymas (Luk. 23, 55–6). Pirmą savaitės dieną labai anksti jos atėjo pas kapą, nešdamos su savim prirengtus kvepalus, ir rado akmenį atristą nuo kapo. Įėjusios jos nerado Viešpaties Jėzaus kūno (ib., 24, 1–3).

Prie Jėzaus kryžiaus stovėjo jo motina, jo motinos sesuo Marija Kleopienė ir Marija Magdalena. Jėzus, pamatęs motiną ir stovintį mokytinį (Joną)... (Jon. 19, 25–6).

Pirmą savaitės dieną Marija Magdalena atėjo pas kapą rytmetį, kuomet dar tamsu buvo, ir matė, kad akmuo buvo atimtas nuo kapo. Todėl ji pabėgo ir... (ib., 20, 1–2).

Paskui įėjo į kapą ir tas mokytinis, kurs buvo pirmas atėjęs pas kapą; jis pamatė ir įtikėjo... (kad jam reikėjo keltis iš numirusių).

Marija tuo tarpu stovėjo pas kapą, laukė ir verkė. Beverkdama ji pasilenkė ir pažvelgė į kapą. Tenai ji pamatė du baltai apsivilkusiu... (ib., 11–12).

Kursai matė, liudijo apie tai, ir jo liudijimas tikras. *Jis žino, kad jis sako tiesą, kad ir jūs tikėtumėte* (Jon. 19, 35).

Tai rašo savo evangelijoje mylimasis Jėzaus mokytinis ir apaštalas šv. Jonas. Išganytoją Jonas sekė visur, matė visą jo gyvenimą ir jo darbus. Buvo su juo iki paskutinei valandai ir, Kristui mirštant ant kryžiaus, jis stovėjo draug su jo motina prie kryžiaus (vysk. J. Skvireckas)[1]. Jis sąmoningai sakė tiesą, „kad ir jūs tikėtumėte".

Tikime, Viešpatie. Stiprink mūsų tikėjimą!

Jėzaus Kristaus kančia ir mirtis buvo tiek grynos, kad jos geriausia patvirtina Jo mokslą. Bet kuriam mažatikiui ar net neva visiškai netikinčiam paduok Jėzaus kančios ir mirties aprašymą iš bet kurios visų keturių evangelijų, tuo geriausiai jį įtikinsi, kokiais aukštais tikslais tai įvyko.

Sunkiau su prisikėlimu iš mirusių. Kai vieniems ir tai yra stipriausias Kristaus dievybės įrodymas, kitiems tai neįtikėtina.

Ir nebus tikėtinas ne tik šis, bet ir kiti dalykai, kol nebus gauta tam tikros malonės, tam tikro sušildymo. Pelnytis tos malonės nėra galima, bet nusiteikti, kad tokia malonė galėtų nužengti, būtinai privalu.

Kuo būdu? Būti arti Jėzaus; bent nenutolti nuo Jo tiek, kad visai nebejaustumei Jo veikimo. Juo arčiau, juo veikimas stipresnis. Antai aš tyčia parinkau iš visų keturių evangelijų žinias, kaip artimi buvę Jėzui žmonės, Jo giminės ir Jo mokinių giminės, mylėjo jį garbėje, laisvėje, kai stebuklais garsėjo, kai mokslu žavėjo; sekiojo paskui, slaugė Jį, stengės kaip nors pabendrauti su Juo; ir nė per žingsnį nenutolo, kai tapo suimtas, paniekintas ir pasmerktas mirti. Lydi Jį į Golgotą, sukepusiomis širdimis kenčia su kenčiančiu, viską pasaulyje pamiršę.

Kažką didžia Jėzus skelbė, kažkam didžiam Jis vargo ir mirė, – tai didžiai teko ir dalyvauti. Ir juo dalyvavo, juo tikėjo ir net atsitraukti nebegalėjo. Antai kelionė į Golgotą. Prikryžiavimas. Trys ilgos kaip visas amžius kančios valandos ant kryžiaus. Pagaliau mirtis. Nuėmimas nuo kryžiaus. Laidotuvės Juozapo arimatėno sau išsikaltame kape.

Kapui apsaugoti užritamas sunkus akmuo. Baigta. O artimos sielos neina nuo Jo, sėdi ir verkia. Ir nesimato, kad nurimtų. Jauti, kad tos moterys nebent čia ir mirs. Teatsitraukė, kai įsitikino, jog Jėzaus nebesama kape, jog Jo prisikelta ir lankoma mokiniai ir artimieji.

Šitiems tai artimiesiems Kristui ir į dangų žengus paliko tokio pasiilgimo, kurs rišo juos amžinais ryšiais.

Jie nesijautė vieni patys palikę; jie spietės į būrelius ir jautė Kristaus buvimą, nes taip buvo pasakęs: „Kame du trys mano vardan susibūrę, ten ir aš esmi“[2].

Graudus širdžių suglaudimas. Vieni glaudžias, kitas nesitraukia, dar vilioja: „Eikšenkit visi, kurie vargstate ir apsunkinti esate: čia mano ūksmėje tikras jums nurimimas ir pavėsis!“ Jaunime, ar tu girdi šį Jėzaus pasikvietimą? Jei girdi, tai ar klausai?

Lengviausia tai išgirsti šiuo kančios, mirties ir garbingo prisikėlimo laiku. Neužsikimšk savo ausų! Nebūk tingus! Eik, kur jausmams yra erdvu. Ten (bažnyčioje) pasiklausyk paslapties

dvelkimo. Jis labai subteliškas. Bet jei išgirsi, tai pajusi, kad buvo verta ieškoti to dvelkimo. Pajusi ir nebeabejosi. Jokios gudrybės tavęs nebeatšaldys, nes tu būsi Kristaus pavergtas. Ir bloga tau nebus.

Bet jei ir šaukiamas ožiuosies, eisi vis atatupstas, nesistebėk, kad skepticizmo šaltis, o su juo tokia tuštuma ims tave apgaubti, kad nebebūsi laimingas, nes būsi praradęs laimės raktą – patį Atpirkėją.

Krikščioniškasis jaunime! Švęsk pilnu atsidėjimu Šv. Velykų šventes, gerai išvalęs savo sąžinę.

KUO VARDU KRIKŠTYTI?

Tėvai, susilaukę mažo, susirūpina, kaip čia keisčiau jis pavadinus. Norėtųsi lietuviškai. Bet istorijoje tų tikrai lietuviškų vardų ne daugiausia, o ir tų žmogus nežinai. O kad anų senųjų laikų žmonės buvo vadinami vardais, ir tik vėliau tie vardai pavirto pavardėmis, to mes nesusiprantame ir tebesamas pavardes atgal vardais versti nedrįstame. Prasiminame Kaributais, Gimbutais, bet Narbutais jau lyg koktu krikštytis. Kodėl? Tai būtų itin apstus šaltinis vardų: Butvil ir Velbut, Montvil ir Vilmont, Narbut ir Butnor etc. Jų devynios galybės.

Antras dar gausesnis šaltinis lietuviškiems vardams pasidaryti, tai „Martyrologium"[1]. Reikia tik suprasti, ką senovėje lotyniškai, graikiškai ar kitaip reiškė vardas, ir tai pasakyti lietuviškai. Bus ir gražu, ir vardadienis lengva pažymėti. Mane daug kas telkias ne tik pakrikštyti, bet ir vardą padėti pririnkti. Mielai patarnauju. Prašom iš keleto šių vardų pasidaryti lietuviškus; jie bus vis tiek šventųjų vardai. Išsivertė gi lenkai Feliksą – Szczesny, Deodatus – Bohdan etc. Prašom tik pavartoti lietuviškus sufiksus ir gausite iš:

Abundijus – Gausutis, Gausys, Gausenis ir t.t.; iš Adolfina – Pagalba; Adomas – Raudė; Adelė – Garbė, Garbenė; Agotas, -a – Gerutis, -tė; Agapijus, -a – Meilutis, -ė; Agnelė – Avytė; Agnietė –

Skaistutė, Skaistė, Nekaltė; Akucijus – Aštruolis, Ašmys; Akvilis – Arelis; Alfredas – Ramutis, Rimutis, Romas; Albinas – Baltutis, Baltenis, Baltis, Baltulis; Aleksandras – Ginvyris; Alfonsas – Geranoris; Alicija – Kilnė, Kilnutė, Kilnenė; Amandas – Mylimas; Ambrazina – Saldė, Saldas, Saldys; Amelija – Meilė; Anatolijus, -a – Rytas, Aušra; Antanas – Žyduolis; Andriejus – Drąseika, Drąsutis, -lis; Anicetas – Stipruolis, Stiprius, -is; Anastazija – Gaivelė; Arturas – Kovas; Asterėjus, -a – Žvaigždikis, Žvaigždė; Aurelijus – Auksius; Baltramiejus – Bangpūtys, Bangelė; Barbaras, -a – Svečias, Viešnia, Viešnelė; Beatus – Šventas, Šventutis, Šventuolis; Benediktas – Laimintas, Laimius; Benignas – Švelnius, Minkštutis, Benigna – Malonė; Berta – Šviesa, Šviesele, Šviesė; Blandas – Lipčius, Lipsnys; Bona – Gerutė, Gera, Bonaventuras – Ateitis; Celina – Danguolė; Celestinas – Giedrius; Celsas – Kilnius; Celerinas – Greituolis, Greičius, Tekinas; Cecilija – Aklė; Danielius – Teisėjas, Teisius; Darata – Dovana, Dovanėlė; Dezideriјus – Geidulys, Geidenis; Dignus – Vertas; Domitilė – Marti; Domininkas – Viešpats; Donatas – Dovanotas; Editė – Laimė; Eduardas – Savukas; Elena – Padori; Elzbieta – Poterė, Maldutė; Eleonora – Teisinga; Emilija – Lipšnė; Elueterijus, -a – Linksmas, -utis, Linksminė; Enrikas – Dvarčius, Dvarionas; Ernestas – Rimčius, Rimtas; Eufrozina – Linksmutė; Eugenijus – Taurys, Tauras; Eulogijus – Gudrys; Eulalijus – Gražbylys; Faustas – Laimingas, Faustinas – Labutis; Fabija – Pupelė, Fabijonas – Pupaleigis; Felicita – Laiminga; Fidelis – Tikras; Florijonas – Žydis, Flora – Gėlė; Fortunatas – Turčius, Mančius; Franciškus – Laisvis; Frydė – Rimė, Rimutė; Fulgencijus – Blizgis; Gabrielė – Galia, Galybė; Gaudencijus – Džiaugsmas; Gelazijus – Juokas; Geroncijus – Senaitis; Grigalius – Akylius; Gracijonas – Vikruolis; Gratus – Grakštys; Ignotas – Ugnius, Karštuolis; Iginas – Sveikutis; Ilarijus – Linksmutis; Inocentas – Nekaltas; Irenė – Rimė, Ireniejus – Rimas, Taikius; Jeronimas – Šventvardis, Tvarkius; Jurgis – Žemininkas, Artojas; Justas – Teisus, Justinas – Teisutis; Juozapas – Daugys; Juvencijus – Jaunis, Jaunutis; Katarina – Skaistė; Kanaidas – Žilius; Klara – Aiški; Klemensas – Gailius; Kordulė – Širdelė; Konradas – Tarėjas; Kon-

kordijus – Taikintojas, Taikius; Kornelijus – Ragutis; Kanstancijus – Tvirčius, Kastantinas – Tvarutis; Kolumbas – Balandis; Krizostomas – Auksalūpis; Leonas – Liūtas, Leonardas – Levainis; Leopoldas – Tautginas; Longinas – Ilgūnas; Lukas – Miškinis; Lucinas, Lucilas, Lucėjus, Lucinijus – Šviesuolis, Šviesius; Makarijus – Laimintas; Makrinas – Aukštuolis; Maksymas – Didžiulis; Mansvetas – Jaukys, Romas; Marcelas – Karžygys; Marijus – Kartuolis; Martynas – Kareiva, Karys, Karelis; Margaritė – Perla; Matildė – Lėlė; Melanijus – Juodžius, Juodis; Modestas – Kuklys, -utis; Montanas – Kalnietis; Morta – Karti; Onoratas – Garbenis; Palemonas – Ristutis; Pankracijus – Galiūnas; Paskatis – Velykis; Paterijus – Tėvainis; Pelagija – Jūratė; Petrė – Uola; Povilas – Mažylis; Primė – Pirmuonė; Pulkerijus – Gražys, Pulkerija – Gražinė; Rustikas – Kaimietis; Polikarpas – Vaisgantis, Vaižgantas; Salvija – Sveikata; Sebastijonas – Šventutis; Severas – Nuožmys; Serafina – Liepsnelė; Simonas – Gandas; Silvanas – Miškinis; Steponas – Vainikas; Tarazijus – Drąseika; Teklė – Veiksmė; Telesforas – Tikslys; Teresė – Žeminėlė; Titas – Kerštuolis; Uršulė – Meškė; Valentas – Sveikas, Valentinas – Sveikutis; Valerija – Stiprė; Veras – Tikras; Vitė – Gyvė, Vitalis – Gyvulis; Vilimas – Vytautas; Zenonas – Dievinis, Diemedys; Zuzana – Lelija.

Iš „Tiesos Kelio" 1926 m. 305–315 p.: „Asmenų vardų transkripcija lietuviškai"[2].

VIENYBĖS MEDĮ SODINANT

Kan. J. Tumo kalba Vienybės aikštėj V.16.

Kilnieji Lietuvos Piliečiai!

Išminties Vyrai!

Štai aš šv. Bažnyčios žymę padėjau ant sodinamųjų šiemet medelių, kuriuos kaip tik laiku panorėjom laikyti vienybės simboliais. Vienybė visados reikalingiausia, o šiemet ypačiai. Vienybė brangi visuomenei ir būtina pačiai politikai. Tačiau kalbėsiu apie vienybę, nepaliesdamas politikos, nes ji savaime pareina

nuo tokios vienybės, kokią tobulai išsipuoselėja geros išminties pilietis.

Vienybė ne taip jau piga sudaryti. Kalbų apie ją esti daug ir pastangų nemaža, o išdavos menkos; gal net jokių nėra. Kalba apie vienybę piliečiai, kalba jų valdžios, kalba visų Tautų Sąjunga. Bet tik – kalba, nedaro; o nedaro dėl to, kad jų į tai neragina akstinas iš vidaus; toks geras, dvasiškai radikalus išsiauklėjimas, kurs anarchijos, nesantarvės organiškai nepakenčia. Idealią visuomenę tegali sudaryti krikščioniškai tobuli žmonės; o gerai išauklėta visuomenė negali politikoje, kaip viščiukas nuobraukose, painiotis. Nemint kodėl sakoma prityrus: tokia politika, kokia visuomenė.

Tikrai vienybei sudaryti reikiama nemaža sąlygų. Štai tokio padorumo religiniame, na, ir visuomeniniame gyvenime Genčių Apaštalas[1] reikalauja iš Romėnų 12 savo rašto jiems skyriuje:

1) patiems persikeisti, 2) neturėti apie save pernelyg geros nuomonės, 3) būti solidariems, 4) kits kitą gerbti, 5) kits kitą mylėti, 6) bloga nepakęsti ir 7) taikiai su visais gyventi.

Duosiu šv. Povilo žodžiams po truputį komentaro.

I. „Nesitaikinkite prie šio pasaulio, bet patys save perdirbkite savo dvasios atnaujinimu, kad ištirtumėte, kas yra Dievo valia, kas gera, kas įtinka ir kas tobula".

Teesie žmogaus gyvenimui norma ta, kuri mūsų pačių pastangomis mūsų sieloje susidaro, o ne ta, kurią kiti sudaro. Savo pačių sieloje pajuskime Dievo valią, būtent kas tikrai gera, tobula ir praktiška. „Špargalka" tebūna gera mokiniui, ir tai blogam, dar nesubrendusiam. Partijų platformos – špargalkos: jos nedaro sau žmonių, savo atsakymu veikiančių. Jei žmogus – žmogus, ne automatas, jis privalo būti nepriklausomas, su savo paties vidaus brangenybe – atgaivinta savo dvasia. Skolintomis sielomis žmonės ne vienybei kurti.

II. „Aš sakau man duotąja malone visiems jūsų tarpe, kad neturėtumėte apie save geresnės nuomonės kaip pridera, bet kad manytumėte apie save teisingai ir kiekvienas žiūrėdamas tikėjimo saiko, kaip Dievas yra paskyręs... Nelaikykite patys savęs išmintingais".

Esame linkę patys sau daugiau vertumo skirti, neg mums pridera, save laikyti išmintingesniais, neg iš tikrųjų esame. Prie tokių nė prieiti nėra galima, ne tik suglausti juos vienybėn su kitais. Pats sau žmogus saiko neturi. Išmintingas tėra tas, kas priima visuomenės saiką, kiek jis pajėgia gerumo tiekti. Iš šalies žiūrint tėra galima nuvokti, kas ko vertas. Reikia klausyti, kaip mus visuomenė vertina, o ne kaip mes patys save vertiname. Darykime kuo daugiausia vertenybių kiekvienas sau – jos mus suglaus vienybėn. Kas save patį pervertina, tas pridaro pavojingų eksperimentų.

III. „Kaip viename kūne turime daug narių, visi gi nariai turi tą patį veikimą, taip mes daugelis esame vienas Kristuje, ypačiai gi kits kito nariai".

Svarbi gimtojo solidarumo definicija. Žmogaus kūnas – narių kolektyvas. Jo gyvybė – bendras visų narių tikslas, į tą pusę kreipias visų visi veikimai. Kuris narys atsisako bendrai veikti, ardo visą organizmą. Šv. Povilas pasergsti dar vieną plonybę: kad nariai ne tik organizme bendrai funkcionuoja, bet kad esti kits kito funkcija, „kits kito nariai". Ranka ar koja yra tiesiogiai galvos (smagenų) nariai – daro tai, ką galva įsako. Žmogus stebuklus daro tik dėl to, kad yra vieningas kolektyvas. Bereikia gi vaizdesnio aptarimo, kada ir koks kolektyvas sudarys tikrą Kristaus Bažnyčią, gyvą visuomenės kolektyvą. Solidarumo tame pat kolektyve netenka pramanyti – jis gimtas. Tik nebeardyk vieningo veikimo.

IV. „Pagerbimu kits kitą pralenkime".

Už kits kitą labiau gerbkime kits kitą... Rodos, lyg Apaštalas patartų sudaryti „towarzystwo wzajemnej adoracji"[2]. Tai būtų karikatūriška. Čia patariama nepraktikuoti savigarbos, nesilaikyti išdidžia su kitais. Kas kolektyve sau vertybę tepripažįsta, tam tenka visi nariai nukapoti ir pačiam žūti. Bet kuris visuomenės narys yra proporcingai naudingas ir dėl to gerbtinas. Nė vienas negali būti paniekintas ir atstumtas: be jo vienybė nebūtų pilna.

V. „Meilė tebūnie be veidmainystės. Mylėkite kits kitą brolių meile".

Vienybės be meilės nesudarysi. Jei vienybėn suvesti iki šiol nesisekė, tai tik dėl to, kad kitais sumetimais ją grindė. Vienybę grindžia materialinės naudos nuvokimu, kaip ir socialistai, šaukdami proletarus dėtis į viena, kad pagerėtų jų buitis. Tai nepastovu. Buitis pagerėjo, ir nebėra ko į viena jungtis. O vienybė turi būti permanentinė, visados. Artimo meilė giliau siekia. Jos objektas visas žmogus, su kūnu, su siela, o ne vienas ar kitas jo pasireiškimas. Meilė yra vienybės makštis ar indas jai laikyti. Kitame inde ji nepaesti.

VI. „Nekęskite pikto, laikykitės to, kas gera... Niekam piktumu už pikta neatsimokėkite, rūpinkitės tuo, kas gera, ne tik Dievo akivaizdoje, bet ir visų žmonių".

Tai papildymas anų dviejų dėsnių: pagerbimo ir meilės. Turiu gerbti artimą, bet turiu ir reikalauti, kad jis būtų geras. Sakome gi: eik, vaikeli, nusiprausk, tai pasisveikinsime, pasibučiuosime. Kas gi bučiuosis su murza ar snargliuotu. Tačiau geras būti pradėk pats. Už gera ne tik Dievas moka, bet ir žmonės. Su geru bendrauti maga ir blogieji. O keršininko visi vengia. Kai vienybę sudarinėsi savo gerumu, tuo pat reikalausi ir iš blogųjų gerumo.

VII. „Kiek nuo jūsų pareina, būkite taikoje su visais žmonėmis. Laiminkite tuos, kurie jus persekioja; laiminkite ir nekeikite... Jei tavo neprietelius alksta, papenėk jį, jei jis trokšta, duok jam atsigerti. Nes tai darydamas tu krausi žarijas ant jo galvos. Nesiduok apgalėti savęs piktumui, bet apgalėk pikta gerumu".

Mes gerai žinom, jog civilinis priešas nuginkluojamas tiktai gerumu. Bloguoju jis tik įerzinamas ir verčiamas atkaklaut net ir regimai jo paties nenaudai. Taikai palaikyti viena tėra radikali priemonė – neatstumti nuo savęs priešininko, nemanyti, jog jis daro tik bloga savo valia, nestatytis dirbtinių tarpsienių. Rasės, luomai, profesijos, konfesijos kiek karų kariavo, kiek kits kitą naikino ir paskui dar ilgam pasiliko neapykantos tų, kuriems patys buvom kalti. 99 % priešininkų mes patys sau pasidarom. Pykimas yra neigiamas veiksnys: jis tegriauna, o nieko nepastato. Štai dėl ko Apaštalas moko net neprietelių ne neapkęsti. Taigi vienybė sudaryti esą galima net su tariamaisiais priešininkais, pirma juos gerumu nuginklavus.

Materialistas pasakys – tai utopija. O asketui ir romantikui – tai tikrenybė. Savo viduje patobulėjęs žmogus ir su liūtu vienybėj sugyvena (Šv. Jeronimas)[3]. Bet sielai tobulinti religija teturi priemonių. Ergo tikrąją vienybę tesudarysi religijos patarimais, ne socializmu, ne „kolchozais" ar kuo panašiu.

KAIP TRADICIJOS VALSTYBINA

Iš paskaitos klaipėdiečiams III.6.

Gerbiamieji! Šiuo kartu pavelykite man su Jumis tik pasišnekėti apie tas tradicijas, kurios padėjo mums tiek suvalstybėti, kad pajutome impulsą siekti politinės nepriklausomybės. Mokslo vyras tai jums dokumentuotų, bet per paskaitą tai būtų nuobodu; geriau aš Jums atmintinai pavaizduosiu, kaip mane, tad, manau, ir kitus veikė istorinės mūsų tradicijos.

Tradicijomis paprastai vadina tai, kas esti atpasakojama ne raštu. Tokių tradicijų nebent mūsų folklore bėra; šiaip jau viskas surašyta, bereikia tik patikrinti, ar tiesa iš viso, ir iš to atspėti tos vietos tautinį, valstybinį ar kitokį reikalą. Teisingai gali tai padaryti tik savi žmonės, kuriuos istorijos nuotykiai tebeveikia, kurie yra tiesiogis to krašto praeities tęsinys. Tai jau istorijos nebe tradicijos fiksuoti faktai.

Vis dėlto ir šiuos istorijos nuotykius gaubia tradicija ir mena vienus esant iš to krašto tradicijos, kitus ne iš jo tradicijos, pripuolamus, iš šalies antmestus. Napoleono imperializmas, sakysime, negi Lietuvos tradicija, nors ji padėjo jam idėją vykinti, į Maskvą eiti. Ir paskesniems laikams neliko jokios „tradicijos", kuri Lietuvą būtų bendrinusi su Prancūzija, kaip su ja subendrino Lenkiją.

Lygia dalimi ir namie. Senieji Lietuvos valstybės steigėjai visokiais vardais ir jos plėtotojai Mindaugas, Gediminas įeina į Lietuvos ar, tikriau, lietuvių tradicijos orbitą, o Gediminaičiai nebe visi įeina. Algirdas, Kęstutis Lietuvą valdė neva bendrai, iš to liko mums Vilniaus tradicija, kad ji centras, ji širdis visai

Lietuvai. Tuo tarpu Algirdaičiai nukrypo nuo lietuviškųjų tradicijų; kai lietuviškosios tradicijos krypo iš visų šonų į Vilnių, tie vieni Vilniaus valdovai nukrypo Maskvos ar Varšuvos link, visai netesėdami buksyru nuvilkti paskui save ir tradicingąją Lietuvą.

„Tradicija" ne moksliškuoju terminu – čia kažkas sava, neatskiriama, tapatybė, veikianti taip pat gaivališkai kaip ir rasės savumai. Vienos rasės žmogus negi gali pavirsti kitos rasės žmogum, žydas lenku, čigonas lietuviu, nors jis tai sava valia pareikštų. Tai bus tik pilietinė jo „tautybė", ne rasinė.

Žmonių padermės kultūrėja, tad pilietėja ir valstybėja savotiškai, katra savo kryptim ir nevienodu tempu. Savotiškai nusistato ir politika: viena tradicinė, kita antitradicinė. Niekas nepasakys, kad Algirdaičių vėlesnioji kryptis Maskvos link, stačiatikių link būtų lietuvių tradicinė; ji buvo visai kitokio pobūdžio neg ta pati Maskvos politika, kurią vedė Kęstutaitis Vytautas Didysis, savo dukrą Sofiją išleidęs už Vosyliaus. Ten pasidavimas *svetimai* įtakai, čia pavergimas *savo* įtakai. Ir paskesnieji Vytauto Didžiojo žygiai Maskvos link jau pačioje giliojoje senatvėje buvo tradiciniai, lietuviški. O Alšėniškių stačiatikių kunigaikščių sąmokslas prieš karaliaus Kazimiero giminę[1] – netradiciniai mums.

Politikoje, kaip ir įstatymų leidime, tai tėra pastovu, kas iš tautos esmės išplaukia; dirbtinai čia nieko nepadarysi. Lietuvos, Gudijos ir Ukrainos unija – tradicinė, prasidėjusi ir tęsiama secundum cor, iš širdies, iš teisybės, bendrai naudai. Ir ta tradicija liko iki pat šių dienų. Lenkai panoro dirbtinai sudaryti mums vienybės tradiciją. Ir nesudarė. Keliolika kartų surašinėjo unijos aktus, pavartodami vis smarkesnius gražbylybos sakinius, o unija vis tiek neįvyko. Lietuvos didikai, kurie vieni anais laikais atstovavo valstybę, buvo ir liko separatistai, armata manu, su ginklais rankose, ir per seimus prieštaravę unijai, inkorporacijai, invisceracijai, t. ir t., t. ir t. Kiti kvietės lenkus į uniją tik per savo lavonus (Reitanas)[2].

Kas juos tokius padarė? Vytauto D. tradicija. Jis veikė taip pat iš tautos tradicijos. Nenuveikė iki galo to, kam reikėjo ne

vieno žmogaus amžiaus, nors ir ilgo. Bet jis padėjo tradicinį pagrindą ir ant jo per ilga atsistojo jo svajojamoji nepriklausoma Lietuva. O ką darė Algirdaitis Jogaila, tai nebuvo iš tautos tradicijos, tik iškrypimas iš jos, ir nieko nepridėjo jo suguldymas su Lenkų karaliene: lova, kuria taip smarkiai operuoja lenkai iki pat šių dienų, tradicijos nesudarė; ant Jogailos padėto pagrindo niekas neišaugo, nors buvo atsidėjus sėjama per keturius šimtus metų. Ne ir ne! Nelimpa. Nėra šaknies, nėra ir kamieno. Užsispyręs padaryti tai, ko nėra tradicijoje, tautos sąmonėje, norsgi pasąmonėje, tik priešingų išdavų gauni.

Mes kartais pasivaipome, kad mūsų Didieji kunigaikščiai buvo tiek ekspansyvūs; siekė Volgos, Krymo, Juodmario, Galicijos, o nesusikaupė namie tautinei kultūrai kelti. Jogaila lenkams įsteigė Krokuvoje universitetą[3], o Vytautas lietuviams Vilniuje neįsteigė. Bet tai tik neišmanymas. Anųjų laikų sąlygomis ir aplinkybėmis to padaryti nebuvo galima, nes pirmon galvon ėjo išlikimo problema, o ne plėtojimosi. Išlikti reikėjo resursų, kurių tegalėjo gauti tolimuosiuose kraštuose. Mūsų žygiai po du tūkstančiu kilometrų buvo tradiciniai, nes jie buvo daromi tuo pat sumetimu: kad Lietuvos valstybės brandulas žemaičiai išliktų nepaskendę nei vokiečių, nei lenkų jūroje. Ir to pasiekta: Vytauto D. tradicija buvo fiksuoti Lietuvos sieną palei Pregelio[4] upę, ir maža betrūko iki tam. Vokiečiams tad jis visai nedaug tepralaimėjo: Klaipėdos ir Tilžės kraštus, o galėjo pralaimėti Žemaičius iki pat Dubysos. Lenkams jis, kol gyvas, nieko nebuvo pralaimėjęs, o ir miręs paliko galimybės ne viską pralaimėti.

Jei paskesnieji rusai būtų supratę tikrąją Lietuvos, Gudijos, Ukrainos tradiciją, tikriau, jei būtų jos nelaužę chimeriškomis užmačiomis lietuvių surusinti ir supravoslavinti, būtų paveldėję daug. Mes su Rusija per Gudiją būtume suėję į tradicinius artimybės santykius. Bet kai Rusija panoro šventvagiškai nusavinti mūsų kultūrą, tradicijos nesumezgė. Ar tai ne Apvaizdos dalykas? Ar tai nepadėjo mums išlikti sau žmonėmis, su politine laisve?

Šitoje salėje, be manęs, matau, yra dar keletas žmonių – p. p. Vanagaitis, Gaigalaitis, Stikliorius[5] ir k., kurie atmename lietuviškąjį kultūrkampfą[6]. Pasisakykime, kas saujelei tautiškai ir politiškai susipratusių žmonių padėjo, kas įgaliojo juos stoti prieš galingą dviejų šimtų milijonų Polizeistaatą[7] Rusiją? Vienas tebus atsakas – tradicija per asmenis Rimgaudų – Mindaugų – Vytenių – Gediminų – Kęstučių – Vytautų – Sapgijų (Sapiehų) – Katkų – Oginskių – Ivinskių – Valančių – Kudirkų. Ar tai tebuvo „manija", kaip mus kernojo priešininkai? Ne, tai buvo tradicijos galybė. Ja šarvuotas ir pats Vytautas Didysis pradėjo kovą be skatiko ir be kareivio, o regi, kokių rezultatų pasiekė! Pasiekėme ir mes.

Manote, kad Jus, klaipėdiškiai žemaičiai, ta pati Lietuvos ir lietuvių tradicija aplenkė? O iš kur išdygo jūsų aušrininkai, jūsų Gaigalaičiai, Vanagaičiai iki pat šių dienų jaunimo? Vytautas D. priverstas buvo Jus vokiečiams užrašyti, kaip buvo priverstas ir Žemaičius užrašyti, bet diplomatinis raštas tradicijos nenukerpa. Per tuos šimtus metų Jus valdė vokiečiai, kaip mus lenkai, o ar susidarė tradicija? Kur jos Jums pradžia ir tęsinys? Per kuriuos Pričkus ir Vilius?[8] Nėra jums tradicijos su vokiečiais, kaip ir mums su lenkais: mus bendrai veikia tos pačios vytautinės tradicijos, štai dar ne vienas Lietuvos kraštu laiko Vytauto žemę iki Pregelio (prof. Voldemaras; dr. J. Šliūpas siekia dar toliau). Kuo jie remias? Ta pačia tradicija, kuri pasąmonėje veikia ir Tilžės krašto žemaičius. Ir vokiečiai tai numano, kai tokiuo įnirtimu naikina jų lietuviškumą, atseit vytautiškumą.

Padėkokime Dievui, kad bent Klaipėdos krašto žemaičiai gali laisvai pasiduoti bendrajai tradicijai!

ČIURLIONIES „AUKA"

Vienas reikšmingiausių čiurlioniško žanro kūrinių „Auka", kitąkart Juozui Tallat-Kelpšai[1] dovanotas, o dabar Č. Galerijos iš jų atpirktas, buvo jau paties autoriaus reprodukuotas fluo-

rofortu – raižiniu stikle. Originalas Kauno m. muziejuje. Tai buvo daugiau bandymas toje meno šakoje, fluoroforte, o ne tikras užsimetimas gerai reprodukuoti varsinį veikalą. Tai įspūdžio nepadarė.

Dabar M. K. Čiurlionies galerija pabandė originalą reprodukuoti varsomis „Spindulio" klišėmis bei spauda 47x60 cm. Komplikuotos originalo varsos pabandyta veikslinti keturiomis varsomis (keturiomis klišėmis). Ir nors vokiečiai ir k. užsieniečiai taip moka paveikslą atmušti, kad iš tolo nė atskirti nuo originalo nebėsą galima, vis dėlto tenka pasakyti, kad ir mūsų darbas itin gerai pavykęs. Įdomus, pilnas mistiško turinio. Žiūrėk ir kombinuok, vis ko nauja sumesi.

Parduodamas ten pat galerijoje po 5 litus.

TEGUL PRIVALGO, PUNTA IR SPROGSTA

Nuvažiavau pasižiūrėti, kaip ten užusieniuos žmonės begyvena.

Mylėdami mane, svetį, užukandos padavė pusę kiaušinio.

Suvalgiau ir dairaus į šeimininkę.

Ji suprato.

– Duok, – sako, – ir antrą pusę – tegul privalgo.

Suvalgiau ir vėl dairaus į šeimininkę.

Ji susipranta.

– Duok, – sako, – dar pusę – lai punta!

Suvalgiau ir vėl dairaus į šeimininkę.

Ta susipranta, bet ir nustemba mano ėdrumu.

– Duok, – sako, – ir antrą pusę – lai sprogsta!

Du kiaušiniu suvalgęs nesprogau, tik atsidusau atminęs, kad mano tėvynėje geri vyrai suvalgo po žąsį ar po kapą koldūnų, ir tai nesprogsta...

Kiti kraštai – kitoki pilvai...

GIRTOJI DISHARMONIJA

Iš radio kalbos, pradedant šios vasaros blaiviąją savaitę

Birželio 28 d.–liepos 5 d. yra savaitė, skelbiama blaiviąja. Suprantamiau bus pavadinus blaivybės savaitė, kaip neseniai esam praleidę švaros savaitę. Tolygu. Susitaria medikai, sanitarai, kultūrintojai ir pasako griežtą nuomonę, – kad kur tik žmogus esti, ten privalo būti šviesu, sausa, ne purvina ir ne šiukšlina. Tai ne tik gražu svetį priimant, bet ir pačiam sveika ir patogu. Jo akiai ramu, kai aplink estetiška; jo kūnas ilsisi, kai vabalai jo neėda; blusos vinsta šiukšlėse, utys įvilkėtuose baltiniuose, o musės – kur maisto liekanų randa, kur gulint lango nuo šviesos neužsitiesiama. Naudinga sau švarumu papataikauti – norsgi per vieną savaitę.

Tie patys medikai, dvasiškiai ir šiaip jau mokyti ir prisityrę žmonės griežtai pasako savo nuomonę, kad, be velykinio apsivalymo per rekolekcijas ir išpažintį, verta bent dvejetą kartų per metus pasisaugoti nuo ypatingo sielos nešvarumo, kurį padaro alkoholis. Dykas galas paklausyti; negi numirsime susitvarkę savaitei, o daug ko gero pritirsime. Pritirsime pirmiausia, kad niekas Dievo duodamos harmonijos tiek nedarko kaip alkoholis.

Pirmiausia pats žmogus taip kilniai ir harmoningai padarytas, kad blaivus jis tą per gerai nusimano ir ginas visomis priemonėmis, fiziškai ir teisiškai, nuo tų, kas jį norėtų padaryti ar bent paskelbti disharmoningu, nekilniu. Tai jam esti šlovės plėšimas. O pats, regi, gerdamas pasidaro didžiausią skriaudą, tyčia alkoholiu taip pagadindamas save, kad net nebepakalbėtų ir narių nebepavaldytų. Prisigėręs beatrodo krūva daiktų, nesukrautų į vieną čielybę: kur kojos, kur rankos, kur galva? Mokytas ir sumanus virsta paskutiniu kvailiu niekatauškiu, stipruolis – bejėgiu. Jis virsta į nešvarumus, į mėšlą ir purvą, ir visas nusitepęs pasiduoda gatvininkams pajuokiamas. Didžiausia nešlovė, skaudžiausias pasižeminimas visų akyse, o kaltininko neieškoma paduoti tieson ir pabausti kalėjimu, nes kaltininkas – pats pasigėrėlis.

Didžiausia harmonija susidaro šeimoje, sudaromoje Kristaus vardan. Kame du trys susidarę Jo vardan, ten Jis pasižadėjo pats būti[1] – su savo ramybe ir meile. Pats, pati ir vaikai. Visi jie sudaro viena ir iš viena, glaudžią sutartinę, sucementuojamą meile ir nuolatiniu rūpesčiu, kad visiems būtų sotu, jauku ir atvangu. Į tokią tai džiaugsmo ir rimties vietą įsiskverbia girtas trukšmadarys. Pirma buvęs ramus, švelniaširdis, darbštus rūpintojėlis, pats savęs nebepažįsta, nei jo šeima nebepažįsta. Tai alkoholis jį pakeitė. Štai jis nekaltų skriaudėjas: muša žmoną ir vaikus, daužo savus daiktus, lermuoja naktimis, kada kiti ilsisi miega. Visi jam nebegeri, visi esą prieš jį, o iš tikrųjų tai jis pats sau nebegeras ir todėl šeimai žaladarys. Jis tapo Antikristo atstovas, skiriamas Kristui prieštarauti: tvarkai pakeisti netvarka, rimčiai – nerimu, meilei – kivirču, sotumui – nepriteklium. Na, kaip žinote, kas darosi girtuoklio šeimoje.

Tokią pat disharmoniją daro girtuoklis ir platesnėje draugėje. Man girtuoklis tarp blaivų toks pat negražus įsibrovėlis, kaip baidyklė kanapėse ar kviečiuose. Regi vienodą plotą. Vėjelis gražiai vilniuoja priėjusias varpas. Visur žalia ar geltona, visur vieninga. Štai žaladariams žvirbliams nubaidyti žmogystos paveikslas – juodu, sučiurusiu vyrų apdaru, kreiva suplyšusia skrybėle ir prikabintomis buožėmis, kad nuo vėjo maskatuotų. Kokia begalinė disharmonija auksinių varpų jūroje! Kokia šlykštynė. Argi ne toks nusigėręs, skarmalais betesįs apsikarstyti žmogus, kurio nebeklauso nariai. Kojos linksta, rankos savaime maskatuoja, valios nebevaldomas. Bet kanapėse baidyklė turi savo tikslą, kam nors naudinga; o girtuoklis jokio neturi tikslo – jis pašalintinas kur nors į tam tikrą, nuo kitų atskirtą vietą, į sanatoriją girtuokliams, kol vėl pradės jo valia veikti; vėl jis tesės taip gyventi, kaip kiti gyvena šeimoje, draugėje, ir nebedarkys jų harmonijos!

Girtuoklis blaiviomis dienomis susipranta blogai darąs, pats nesikenčia, bet kad valios nebeturi, gėrusio kriminalisto nė teismas nebeteisia, vadinas, jis nebe žmogus, nes už savo veiksmus nebeatsako; jo belieka saugotis kaip vilko ar aprieto šuns.

Koks kitoks tampa negirtavęs girtaut ėmęs, įtikimiausiai parodo ekonominiai jo sumetimai.

Žiūrėk, normalusis ūkininkas šeimininkas kaip gražiai, sumaningai sumeta, kiek jis visa ko pasigamino ateinantiems metams: tiek ir tiek javų, tiek ir tiek pašaro. Visu tuo tegalės iššerti tiek ir tiek gyvulių, daugiau ne. Ir tiems gyvuliams tegalės davinėti kasdien po tiek ir tiek, ne daugiau. Šeimininkė taip pat laiku sumeta, kiek ji pavilgos turės ir po kiek galės viralus uždarinėti, kad per visus metus būtų vienoda. Kas daugiau turi, riebiau, kas mažiau, ne taip riebiai. Ir mūsų žmonės sotūs, nors nepilvoti.

Kas gi būtų, kad ūkininkas, visa ko pasigaminęs, rudenį iškeltų didelę puotą visai apylinkei? Valgykite ir gerkite ir mane garbinkite! Kaimynai valgytų ir gertų; visa suvalgytų, bet dosniojo nepagerbtų. Išeidami kalbėtųs: „Koks kvailys! Bene mes patys neturime ko pavalgyti. Ėmė, surydė sulakino, o paskui ir pats nebeturės".

Ar ne taip daro mėgstąs pagirtuokliauti? Jis turi kišenėje tiek ir tiek pinigų. Pinigai jam daug kam reikalingi dabar ir paskui bus reikalingi iki pat kito rudens. O jis, ėmęs gerti, „širdies gerumu" (girtuoklio širdis, kaip ir kiti nariai, be valios) susitelkia aplink savo stalą visai nereikalingų jam žmonių ir šaukia: „Gerkite, aš šiandien pinigų turtingas!" Visi geria apsigeria, o paskui tik fundytoją keikia: „Nebūt jo buvę, būtume namo parėję; dabar nugirdė, ir tu žmogus virsk kiaule, sirk pagiriomis, o darbai nelaukia. Ką gi tas kvailys dabar bedarys, visus pinigus kaip į želinį subėręs".

Valgyme, šėrime nuosaikiausias, gėrime be jokio nuosaikumo, nes alkoholis atėmė iš jo tai, ko vienas žmogus teturi – nuovoką, sumetimą, logiką, net omę gyvybei išlaikyti, sveikatai išgelbėti.

Vyrai, moters! Nepasiduokite alkoholio vyliui! Jis įveikiamas, kai veikiama. Mėginkite jį priveikti bent dukart per metus, blaivybės savaitėmis, ir įsitikinsite, kad tai galima ir verta. Teįsiviešpatauja mumyse gyvenimo ir sielos švara, jei norime būti nors kiek laimingi. Laimingas juk ne tas, kurs retkarčiais pašūkauja, pablevyzgoja, bet tas, kuris moka savo veiksmų harmoniją, jų sutartinumą laikyti.

Šalin alkoholį bent blaiviosiomis savaitėmis!

PABALTIJUI PRIVALOMOS VOKIEČIŲ IR RUSŲ KALBOS[1]

I

Lietuvos–Latvijos–Estijos išorinis uždavinys – palaikyti neišardomą pajūrio gurguolę, o išvidinis uždavinys – pagreitintu tempu kelti tautines savo kultūras.

II

Pabaltijys privalo mokėti vokiškai ir rusiškai.
Vokiečių tradicija Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje.
Vokiečių ekonominiai ir pirklybos santykiai su jomis.
Vokiečių aukštasis kultūros laipsnis ir mokslai.
Dvasiniai ryšiai su rusais.
Izoliavimasis nuo rusų kalbos žalingas.
Rusų valstybingumas tebeveikia.
Kultūrų bendravimas. Humanistika ir teisės.
Aisčiai artimesni slavams.
Pabaltijo ekspansija į rytus. Jų platybė.

III

Ar pavojinga pati kalba? Kalba ir politika išskiriamos, kai esame tautiškai apsisprendę.

Pavojinga tėra mišra šeima.

I

Trys nedideli vakarų šono Randstaatai[2], susidarę buvusiajame Rusijos imperijos Pabaltijyje, egzistenciją tepalaikys savo ištesėjimu, o ne kitų globa. Ar mes nežinome „opekūnų"[3] psichologijos? Lietuva–Latvija–Estija (net gal ir Suomija) natūraliai sudaro vieną ištisą pajūrį ir privalo laikyti neišardomą gurguolę, iš visų pusių tykojant jų vokiečiams, rusams ir lenkams. Kuriai tykotojai pasisekus apžioti, nors ir ne praryti, vieną dalį, didės apetitai apžioti ir kitas dvi dalis; nepraryjant visa ko, bevelys

pasidalyti tarp savęs. Lango prakirtimas į Europą[4] – tik poetinė figūra, toks veidmainiškai kuklus pasakymas: kas jau turi prasikirtęs langą, kertas ir duris, o kai ir duris prasikerta, nebenori kad ir visa siena bebūtų. Pajūrio valstybės, laisvai atidariusios savo uostus pirklybai, padarė pakankamą garlaidę (otdušnik) tolimesnėms nuo jūros valstybėms ir daugiau nieko nebeprivalo nusileisti. Antra vertus, ir tolimesnieji kaimynai privalo tuo pasitenkinti, jei jiems tikrai terūpi nevaržomas importas ir eksportas, o ne teritorinė okupacija. Negi paslaptis, kad Bolševikijai Randstaatai kliudo betarpiškai veikti Vakarus, o Lenkija tučtuojau bevelys šeimininkauti Pabaltijo uostuose, o ne tik svečiuotis juose. Niekur neišgriautas trijų pylimas tai conditio sine qua non[5] jų egzistencijos. Šiandieną niekur neberasi tiek naivaus piliečio, kurs dar manytų, kad valstybės grupuojasi ir tvarkosi idealistiniais sumetimais, kad net visuomenes revoliucina vardan „liberté, fraternité, égalité"[6] ar ko tam lygaus. Tai tik mažųjų valstybių atributas, tokių kaip Šveicarija, Švedija ir jos draugės, kurios materialinės galybės stinga. „Kultūringieji" gi Vakarai beišmano materialiąją pajėgą, senokai pamiršę visus idealizmus ar net paprastus žmoniškumus. „Kultūringiesiems" Vakarams Lietuvos, Latvijos, Estijos nepriklausomybės ne romantiškieji subrendusio pilietiškumo žiedai, bet tik paprasčiausia barjera, sveikas pylimas nuo bolševikų potvynio, kaip Nyderlandui – nuo jūros bangų. Kas kita mes Skandinavijai, Šveicarijai, kurios jokių barjerų nereikalingos: jos vienos tesidžiaugia mūsų kultūros ūgiu ir politiniu išlaisvėjimu.

Ar Kovas, ar Temidė[7] lems mūsų ateitį, visoms eventualybėms privalome vienaip pasiruošti: katras sau ir bendrai visos trys visomis pajėgomis ir pagreitintu tempu kelti ir stiprinti tautines savo kultūras iki pasieksime vidutinį Europos kultūros aukštį. Aivazovskio devintoji banga (deviatyj val)[8] per mus dar nepersirito; ji tenesutriuškina kultūriškai ir tautiškai stiprų.

Ankštose savo ribose suspausti milijonai germanų savo ekspansijai teturi vieną kryptį – nach Osten[9], pirmon galvon atgriebti prarastąsias savo pozicijas „Ostseeprovincijose" – Kurlande, Liflande ir Estlande[10]; jas vokiečiai ir Rusijos imperijoje tebe-

samas laikė savomis provincijomis. Lygiagrečiai tebeina pastangos kolonizuoti apytuščią Lietuvą; tam tikslui visados buvo fondų, ir jie neišseko.

Lenkams tebėra sakramentališkas politikos principas – 1772 metų Respublikos sienos: su visa Didžiąja Lietuvos Kunigaikštija, su Latgalija – Inflanty Polskie, su vasaliniu Kuršu[11]. Kas gi belieka? Vidžemys[12]. Tai jau pridėk ir jį, kad arčiau būtų Igauniai[13] – grasinimo pozicija pačiam Petrapiliui.

Carų Rusija tenkinosi mūsų teritorijomis; kultūrinės ir kitokios priespaudos buvo jai antrinis dalykas. Komunistų Rusija visas politines nelygybes stengias niveliuoti, niveliuodama socialines būkles. Bendroji komunistinė vidaus santvarka turėsianti padaryti nebejaučiamas politines sienas, visas barjeras. Idealistai sakos tuo tikį, gyvenimo praktikai laiko tai chimera. Mes prisiskiriame prie gyvenimo praktikų ir neprivalome tikėti chimeromis, jokiais eksperimentais, kol mūsų nepriklausoma egzistencija stabilizuosis ir bus jau tikra bent kultūros atžvilgiu. Tautinei, nors ir mažai, kultūrai plėstis tėra viena tikra sąlyga – pilna nepriklausomybė teritorijos ir politikos atžvilgiais. Šiais atžvilgiais tiek pat mums kenksminga ir eibinga politinė okupacija, kaip ir politinė ar nors tik kultūrinė hegemonija: svetima dominacija vis tiek slopina tautos dvasią. Komunizmas budi – tai mums primena pučai Estijoje, teismai Latvijoje ir Lietuvoje[14]. Budi ir lenkizmas: ar negana faktų Latgaloje ir Žiemgaloje?[15] Budi pagaliau ir germanizmas: tai parodo nuolatiniai puolimai Lietuvos provincijos Klaipėdos krašto iš vidaus ir iš oro per Tautų Sąjungą.

II

Aš čia kiek apstėliau konkretinau Pabaltijo pavojumus, kad suprastume, dėl ko visos trys Pabaltijo valstybės instinktyviai jaučia reikalą kuo kiečiausiai tarp savęs susicementuoti. Bet kaip? Be ekonominių priemonių, jau nuo 1923 m. man tenka girdėti taip Estijoje, taip ir Latvijoje apie būtinumą vieną kurią kalbą laikyti viso Pabaltijo tarptautine diplomatiniuose ir kultūriniuose santykiuose. Tik nevienodai mano, kurią. Kai vieni

skiriasi vokiečių kalbą, kad ji tradicinė ir labiau mokama, kiti skiriasi anglų, kad ji pasaulinė. Prancūzų kalbos niekas nebemini: ji nustojusi pasaulinės reikšmės; o rusų kalbos visi paniškai bijo, ypač Estija, kad ji nebūtų smūgis jų nepriklausomybei. Klausimas paduodamas ir šiam VIII Lietuvių–Latvių vienybės kongresui.

Referuodamas šį klausimą Kongresui, nepasiūlau kurią vieną kalbą susitarus laikyti visam Pabaltijui privaloma; tik konstatuoju faktą, kad dėl geografinės ir politinės savo būklės Pabaltijys privalo mokėti net dviejų svetimų kalbų, būtent vokiškai ir rusiškai. Pasvarstykime, kaip dalykai yra.

Pabaltijį likimas sudėjo su artimiausiais kaimynais vokiečiais ir rusais. Vokiečiai sugermanino ištisą lietuvių provinciją Rytų Prūsus – Ostpreussen; autochtonus prūsus mechaniškai eksterminavo, į patuštėjusias vietas atėjusius žemaičius suvokietino tiek, kad pačiame Žemaičių pasienyje, Klaipėdos krašte, beliko pusė tebekalbančių bočių kalba, o už Nemuno gangreit tik 10 %. Tautinė vokiečių neapykanta siekia ir šiuos išnaikinti. Tiek jau to, kas seniau buvo. Turime naują faktą: dešinioji panemunė per vokiečių pralaimėtą karą prisišliejo prie grynai tautiškos Lietuvos, pati po truputį atsigriebdama lietuviško tautiškumo, bet ir valstybei įkraudama vokietiškumo. Lietuvos valstybėje dabar randasi vienoj krūvoje apie pusantro šimto tūkstančių piliečių, kurie gerai moka vokiškai, neskaitant tų, kurie sporadiškai išblaškyti ar išsiblaškę pasieniuose ir po miestus.

Latvijoje ir Estijoje vokiečių kalba irgi nuo 6–700 metų veikia; ji padarė gilią ir radikalią įtaką į tos vietos kalbos formavimąsi ir daug ką suvokietino. Estą, estę, rečiau latvį, latvę Rusijoje vadindavo „baltijskij nemec"[16]. Latvijos ir Estijos senoji buržuazija perdėm vokiška, ir jos kone pusė; stambieji gi žemininkai veik visi buvo vokiečiai; dabar jie netekę žemių, bet patys liko su visu savo vokietizmu, nors ir prigudę prie vietos kalbų, ir nebepiga jie atskirti nuo latvių ir estų. Vietos kalbos jiems išeiginės, vokiškoji gi – šeimos intyminė, tad už viską brangesnė. Manau, kad 50 % latvių ir estų susikalba vokiškai, o tą mokėjimą palaiko permanentinis vokiškasis elementas; miestuose jis kone visus

išmokė vokiškai susišnekėti ar bent suprasti. Mokykla lengvai papildo ko trūksta ar aikštėn išvelka tai, kas glūdi tautiškoje pasąmonėje. Ir tūkstančiams studentų visai nekeblu klausyti profesorių vokiško dėstymo, o paskui specialintis Germanijoje.

Taip yra namie. Pirklybos santykiai daugiausia visus mus mezga su Germanija. 50–70 % savo žaliavos ir ūkio produktų mes eksportuojame į Germaniją. Ir antraip, nė vienas kraštas, nė viena tauta neturi pas mus tiek savų agentų kiek vokiečiai. Pridėk čia žydus, tebekalbančius viena sena vokiečių tarme[17], kuri leidžia jiems konversuoti ir naująja bendrine tarme. Visa tai suėmus į viena, pasidaro iš mūsų gana tirštas vokiškas skiedinys. Lietuviui, latviui, estui nė viena kalba nėra tiek įmanoma mokytis kaip vokiečių. Ir ji, vos tik pradėjus vidurinėms lietuvių mokykloms dirbti savosiomis programomis, savaime atsirado ten antroje vietoje, tuoj po gimtosios, kaipo privaloma visiems mokėti. Manau, taip pat Latvijoje ir Estijoje. Mes, artimieji vokiečių kaimynai, daugiausia bendra su jais turėdami, volens nolens[18] privalome vokiškai mokėti, jei norime su jais bendrauti komercijoje ir pramonėje.

Prisideda dar vienas faktorius: aukštoji vokiečių pasiekta bendrosios kultūros viršūnė. Moksluose, menuose ir literatūroje, technikoje ir pramonėje, griežtai visose srityse vokiečiai stovi pačiame priešakyje greta anglų ir prancūzų, kai kada net ir pro juos prasikišdami. Jei kur anglai ar kas kitas juos pralenkia, pirmas tai pastebi vokietis ir tuojau pasisavina. Nemint kodėl juos vadina tobulintojais svetimų pramanymų, jei ko patys nepramano. O pramano daug, net iki beždžionės, juokais tariant. Vokiečiai didieji pasaulio knygų leidėjai (po keliolika tūkstančių kasmet, kartais iki 23 000). Prirašo originaliai ir prisiverčia. Vokiečių literatūra tad esti pilnasis aruodas mokslo žinių, pilnasis atvaizdas literatūros pasiekimų. Ir visas pasaulis skuba į vokiečius papildinėti savo žinojimo ir vokiečių kalbos mokėjimą išsivežioja į visas šalis. Angliškai mokėdamas gali išvažinėti visą pasaulį. Taip visi sako. Tą gali padaryti ir vokiškai mokėdamas. Su prancūzų kalba jau nebe. Pabaltijui tad vokiškai mokėti ir lengviausia, ir verčiausia. Ir kviestis į save vokiečių kalbą

netenka: ji savaime čia pasiėmė deramą jai vietą ir vargu bau kam ją beužleis, kad ir kažin ką dirbtinai prasimanytume. Tokioms sąlygoms esant, vokiškai privalo ir gali mokėti visi, kurie tik pretenduoja vadintis inteligentais ir valdyti savo kraštą. Nemokėjimo niekas nepateisins, nei tai, kad mokykloje negalima išmokti svetimos kalbos, kuria kiti dalykai nedėstomi: mokyklos trūkumus lengvai papildo gyvenimo praktika.

Štai tau ir yra bendroji Pabaltijo kalba. Yra ir antroji keletu atžvilgių tolygi vokiečių kalbos populiarumui Pabaltijyje. Tai rusų. Per trylika metų savaimingo tautinio gyvenimo Lietuvos švietimo aparatas tiek pagerėjo, kad jau gali atmesti kai kuriuos šablonus ir pasiimti kai ko realiai naudingesnio. Ūmai ir griežtai atkirsdama nuo Rusijos imperijos savo žemę, Lietuva manė taip pat griežtai nutrauksianti ir visus dvasinius ryšius, kurie buvo per 120 su viršum metų susimezgę. Pasirodo, kad kultūros dalykų, kurie prigijo, mechaniškai neatmainysi. Tyčia pamiršęs, pasigesi, ir teks tau grįžti prie kai ko seno.

Iš pat pradžių buvo manoma, kad rusų kalbos neverta ūmai pašalinti iš mokyklos; gana bus, kad gimtoji taps dėstymo kalba, rusų gi kalba gerai bus palikus kaip mokslo dalykas. Nugalėjo sentimentas. Lietuviams buvo per koktu tęsti carizmo tradicija, laikyti tą kalbą, dėl kurios tiek pažeminimo prityrė savoji. Mums rodės, lyg su rusų kalba vėl grįš rusas žandaras ir šnipas, visai svetimas tam kraštui valdininkas etc. Svetimas valdininkas pakeisti savuoju buvo ne per keblu. Kas kita atstoti išsiplėtojusi aukštos kultūros kalba, kuria buvo valdoma imperija, ta kalba, kuria dar nieko nevaldyta. Ir Švietimo ministerija nuo šių mokslo metų įsileido ją į vidurines savo mokyklas kaipo neprivalomą, pasirinktinai anglų, prancūzų ar ją, ir lauks rezultatų. Jie netruks pasireikšti, ir nesunku atspėti kaip. Nors jaunoji mūsų generacija rusiškai nebemoka, vis dėlto jai rusiškai pramokti bus daug kartų lengviau neg prancūziškai ir šimtus kartų lengviau neg angliškai.

Lietuvos valdžios sumetimas čia turėjo būti toks pat kaip ir Latvijos ar Estijos, būtent kad rusų kalba Pabaltijui yra tiek pat būtina kaip ir vokiečių, nors ir kitu atžvilgiu. Savas naujai susidariusių valstybių valstybingumas negali būti perdėm ir išsyk

pagamintas; jis tegali būti tęsinys jau ilgai buvusio kito valstybingumo, šiuo atveju rusiškojo. Rusijos pavergtosios tautos galėjo kiek spirtis rusiškajai kultūrai, nes turėjo savąją, užtat valstybės santvarkai turėjo pasiduoti pilnai; joms nebuvo palikta nė šešėlio autonomijos, o kur buvo likę[19], tai buvo išdraskyta ir pakeista bendraisiais įstatymais.

O ir kultūrų bendravimo nėra galima sustabdyti; nebuvo galima praeityje, nebus galima ir ateityje; tai ne teritorija, kurią aprubežiuoti, kurią atskirti viename punkte galima spygliuotų vielų tvora, kaip antai Estija atsirubežiavo nuo bolševikų. Mėginta tai padaryti, bet per keliolika metų izoliavimosi nuo rusų kalbos patekta į keblią būklę: humanitarai, ypač gi teisininkai, be rusų kalbos rados kaip be akių ir rankų. Savųjų įstatymų mes susidarėme vos mažą dalelę, jų kodifikacija eina pamažu, trunka bent keliasdešimts metų; praktikoje mes esame priversti tebevartoti pirmykštį rusų „Svod Zakonov"[20]. Teisėjas, nemokėdamas rusiškai, Lietuvoje negali būti teisėjas; jis be juridinio liežuvio bejėgis. O be teisėjų negi apsieisi; ką gi besakyti apie teisės mokslą. Profesoriui lotynų ir rusų kalbos lygiai privalomos; be vienos ir antros jis nė įžengti nepajėgs į teisių ir jų istorijos mišką. Ką gi jis veiktų ir įžengęs?

Mes, Pabaltijo gyventojai, tik ne „baltai", kuriuo vardu imta vadinti kažin kodėl tie vieni Pabaltyje gimę vokiečiai, ir savo būdu artimesni esame su slavais (aisčiai slavų pusbroliai) neg su vokiečiais ar iš viso su anglosaksais. Tad daugiau privalome žiūrėti realumo, ne sentimento, žiūrėti gyvenimo, kur jis mus veda, ves ir kaip toli galės nuvesti. Didžiosios galybės vis tiek veiks mus mūsų naudai ir nenaudai, kaip mes dabar tai suprantame; to neišvengsi, nei baile neapsiginsi.

Vienas tų didžiųjų veiksnių, force majeure[21], yra Pabaltijo ekspansija. To visos trys valstybės yra per gerai prityrusios praeityje iki Didžiojo karo ir per karą; tai palieka ir ateičiai, nežiūrint laikinos stagnacijos. Visos trys valstybės lygiai aiškiai nujaučia, kad į platųjį pasaulį joms tėra vienas kelias, į rytus, ne į vakarus, ypač ne į Germaniją; ten nebėra kur nė piršto įkišti. Rusija plati, o už Rusijos Azija dar platesnė. Rusija plačiau pradarys Pabaltijui

duris į pasaulį neg Vakarų Europa. Su kolonijomis, su pramone, su pirklyba, su profesinėmis žiniomis Pabaltijui teks eiti į artimąją Rusiją, į jos Sibiriją, į jos valdomąsias Vidurinės Azijos platybes. Ir dar toliau: pačioje bekraštėje Kinijoje šiandien viešpatauja rusų, nebe anglų kalba. Šiandien rusų kalba paplitusi nebe $^1/_6$ dalyje pasaulio, o $^3/_5$, tad rivalizuoja su anglų kalba, nors dar nėra universalė kaip ši. Ateityje tenumatoma anglų kalbos siaurėjimas, o rusų kalbos platėjimas. Šiaurinė pusė Azijos ir vasarinė pusė Europos, kur veik vieni slavai gyvena, pabalsuos už rusų kalbą, nes visų slavų politinės simpatijos atitenka rusams. (Žinoma, ne bolševikams, o jie negi per amžius žiaurybėmis viešpataus).

Komunizmo problemos aš čia nesprendžiu. Tekalbu apie vieną rusų kalbą, simpatišką, gražią, aukštai kultūrintą, su turtinga literatūra ir žinija. Ir neperšu jos Pabaltijui privaloma. Iš kabineto nieko neįpirši. Bet kurį (didesnį ar mažesnį) kalbos visuotinumą teišsprendžia pati gyvenimo eiga. Kabinetai seniai jau nulėmė tarptautinę rolę esperanto kalbai. Ir ji populiari; jos moka 2–3 milijonai žmonių visame pasaulyje ar net daugiau, o jos reikšmė vis dėlto tebėra pagalbinė, ne vadovaujama: tik komercijos korespondencijai. Nei mokslui, nei menams esperanto kol kas netesėjo duoti nieko pagrindinio. Rusų kalbą pats gyvenimas primeta privaloma visam Pabaltijui. Ji mums visiems šiandien tebetarpininkauja ir dar ilgai tarpininkaus, kolei pateks Rusijos išauklėtoji mūsų karta. O ateinančiai kartai kuri gi tarpininkaus? Mūsų vaikai rusiškai nebemoka. Taip pat rusų kalba. Žiūrėk, kaip lengvai nugalime rusų kalbos nežinojimą, kai tenka mums profesorių klausyti ar kuris reikalas Rusijoje atlikinėti. Tiek rusų kalba Pabaltijui nesvetima.

Belieka pakalbėti apie kalbų pavojus, kurie verčia šią ar tą kalbą nepakęsti.

III

Su kalba eina jos reprezentuojama tautinė kultūra, net valstybės reikalai, toli gražu ne tolygūs tos vietos reikalams. Faktas, kad į Afrikos juodukus pirma eina misionierių kalba kultūrin-

toja, o paskui misionierių eina spekuliantas, hegemonistas ir okupantas. Aigiptas, Palestina suprancūzėjo, prancūzams turint ten mandatą[22], ir mandato tolesniam laikui prancūzai sau reikalavo, kad ten – suprancūzėję. Lenkai savo pretenzijas į Lietuvą remia „kultūriniais užkariavimais", nors čia jų kalba tebuvo prigijusi, apie kultūrą visai neteko kalbėti. Vokiečiai antraip – sugebėjo Latvijoje ir Estijoje pakelti kultūrą, dažnai tyčia vengdami liaudžiai skiepyti savo vokišką kalbą, kad ji nenustotų aristokratiško eksliuzivizmo. Kalba ir kultūra tad ne visados eina pervien. Užtat kalba su politika glaudžiai susisieja. Iš čia ir kyla baimė kalbos, baimė politikos. Pasiūlius estams rusų kalbą privaloma, gauni griežtai neigiamą jų atsaką – girdi, tai grėstų jų nepriklausomybei, su rusų kalba įsigalėtų bolševikai. Ir šiaip jau Pabaltyje pasireiškia politinė rusų kalbos neapykanta. Ar pagrįsta? Kad seniau to reikėjo bijoti, tai dar nereiškia, kad ir dabar taip pat. Rusų kalbos bijoti būtų tiek pat racijos kaip ir vokiečių. Kalbėjome, kiek vokiečių kalba buvo įsigalėjusi Latvijoje ir Estijoje. O dabar ką ten bematome? Gyvą politinę jos neapykantą, o ne pasigrožėjimą. Per daug sąskaitų buvo su vokiečiais žemininkais turėta, kad vokietis baronas taptų brolis latviui kalpui[23], kad su juo būtų galima visu kuo dalytis. Vokiečiai nebenutautins nei latvių, nei estų; nebebijo to nei lietuviai. Vokiečių kalba niekur nebelies kelio vokiškam valstybingumui, nebegrės mūsų nepriklausomybei. Ačiū Dievui, tiek jau esame tautiškai susipratę ir apsisprendę, kad vokiška ar kita kuria svetima kalba sugebėsime naudotis, neduodami jai privilegijų viešajame gyvenime.

Politinė kalbų neapykanta tad yra atmaininga, ir net pamanyti abuoja, kad mes kurios kalbos galime tiek neapkęsti, kiek lenkai neapkenčia ukrainiečių, gudų, lietuvių, latgalių, vokiečių kalbų. Lenkuose pykimas ant eksterminuojamųjų tautų yra lygus pykimui skerdiko, kuriam galabijamas meitelis ar avinas įspiria ar bent šiaip jau spardos. Reikalas dabar verčia tuos pačius lenkus plačiai naudotis jų nepakenčiama vokiečių kalba; reiškia, dabar jau yra priemonių, įsileidžiant svetimą kalbą, neįsileisti visa to, kas paskui ją įsikibę seka, politikanų. Tam gi yra diplomatija.

Iš svetimų kalbų šalies vienas tegresia tikras pavojus – tai šeimai. Mišra šeima – tautos vėžys. Bet sveika visuomenė sugeba ir nuo to izoliuotis; nepasiduodančias tautinimui šeimas palieka sau. Tautai jos žuvusios, bet jos žūva vienos, nepatraukdamos kitų. Mišros šeimos – mažumų laimėjimai. Kuri gi valstybė šiandien neturi mažumų? Stiprios pas mus žydų, lenkų, vokiečių, rusų mažumos, mišrųjų šeimų stiprinamos; bet argi jos lemia valstybių likimą? Ne jos. Lemia autochtonai. Nors Kaune, Vytauto prospekte, stovi visa eilė svetimų gimnazijų[24], jos nebe tvirtovės valstybei griauti. Nebebijome judaizacijos, germanizacijos, polonizacijos, nebeturime bijoti ir rusifikacijos. Tose pačiose svetimose mokyklose jaunimas valstybėja reikiama kryptimi.

Apie anglų kalbą nekalbu. Ji tebūtų reikalinga plačiai einant į pasaulį. Tačiau Pabaltijui neskirta tokia rolė; jos rolė kukli ir apibrėžta, jos reikalai eis ne tiek didžiu maštabu, kad galėtų apimti universum[25].

ANTANAS SMETONA – DIDIS RAŠTO ŽMOGUS

Minint 25 metus jo rašto darbo

Mūsų Respublikos Prezidentas, kol pateko Tautos vadu[1], per dvidešimt penkerius metus lietuvius tvarkė savo raštais. Kaip pradėjo doroti *Lietuvos Ūkininko* laikraštį Vilniuj 1906 m.[2], taip ir nepadeda plunksnos iki šiam 1931 m. laikui. Kad viską surinktumei, ką Antanas Smetona yra parašęs, būtų bent dešimts labai storų knygų. Ag ir mėginta surinkti. „Pažangos" bendrovė[3] išspausdino tai, kas buvo parašyta iki Lietuvai laisva pasidarant (1918); susidarė ketverios didžiulės knygos ir dar liko penktajai tokiai pat. Tų knygų šie vardai: 1. *Vienybės gairėmis;* 2. *Šviesos takais;* 3. *Atgimstant* ir 4. *Lietuvos santykiai su lenkais*[4]. Jų galima pirktis visur, tik nepigiai: po 10 litų katrą. Yra dar rašęs vokiškai. Dėl to ir verta jų autorius geru žodžiu paminėti. Apie jį išleista visa knygelė, vardu *Jaunosios Antano Smetonos dienos*[5].

Antanas Smetona gimė 1874 m. rugpjūčio 10 d. Užugiry. Tai toks Lėno ežero kraštas už girių Ukmergės apskrity. Jo tėveliai ten Užulėnio kaime teturėjo ketvirtį valako, kai visi broliai pasidalijo. Vadinas, turėjo labai maža žemės, o vaikų daug, tai iš ko čia išleisi juos mokslan? Vienas jų vaikas, Antanas, betgi įsimušė galvelėn *Šventojo Rašto* žodžius: „Prašykite, ir bus jums duota, ieškokite, ir rasite"[6]. Giliai tikėdamas, kad Dievulis yra teisingas, ką pažada, tai ir padaro, Antaniukas karštai melsdavos, kad tasai Dievulis, davęs jam geros sveikatėlės, dar pridėtų didelio didelio mokslo. Ir ėmė mokytis. Ilgai ilgai ruošės čia savo Taujėnų valsčiaus pradžios mokykloj, čia Ukmergės, čia Liepojos, čia Palangos miesteliuos, kol pateko Mintaujos gimnazijon[7].

Mokytis Antaniukui bent kiek padėjo jo klebonas Jonas Balvočius, rašytojas, Geručiu prasiminęs[8]. Padėjo ir broliai, bet ir patys jie buvo beturčiai. Tai daugiausia teko pačiam užsidirbti mokslui, ir Antanas jau nuo trečios klasės vargsta, padeda kitiems mokytis ir pats mokos.

Sunku be skatiko svetur gyventi. Kad bent iš šalies niekas nekliudytų! A. Smetona mokės tais laikais, kada ruskiai taikės mus praryti – priversti, kad visi mes rusiškai kalbėtumės ir melstumės. Kai to pareikalavo iš Mintaujos moksleivių, jie susitarė nepasiduoti. Vyresnieji tvarkė jaunesniuosius. A. Smetona tada buvo jau aštuntoje klasėje, tai buvo lyg vadas mažiesiems: telkė vienybėn, paskui dykai juos mokė, kad pavaryti neatsiliktų ir nesugaištų metų, rašė prašymus vyriausybei. Na, dirbo ir už tai buvo pavarytas prieš pat baigiant gimnaziją. Gimnazijos baigti gavo nuvažiuoti Petrapilin (1897 m.).

Čia pat įstojo aukštojon mokyklon, universitetan[9], mokytis advokatauti. Vėl dirbk duonai, kad galėtum mokytis! Vėl tau pilna visokių kliuvinių!

Ruskių valdžia labai nemėgo, kai žmonės imdavo būriuotis: vis manydavo, kur du trys šnibždasi, ten prieš valdžią tariasi. Nemėgo ir kai studentai būriuojas, tai ėmė ir uždraudė jiems taip daryti. Studentai pasipriešino. Antanas Smetona taip pat ir vėl buvo pavarytas iš mokslo, pasodintas kalėjiman ir ištremtas iš Petrapilio Vilniun.

Tai būta Dievo Apvaizdos. Čia A. Smetona pirmą kartą išvydo Lietuvos širdį, jos garbės vainiką, žaliųjų bromų miestą, pasakų šaltinį. Įsiskonėjo tą lietuvių sostamiestį ir paskui ėmė jį ginti nuo svetimųjų. Vilnius mūsų miestas, ir gana!

Sugrįžo universitetan. Jau baigia. Štai vėl nelaimė. Ruskiai pasiryžo išgaudyti visus lietuvius šviesuolius, kad jie nebera-šytų, nebespausdintų draudžiamomis savo raidėmis. Prikibo ir prie A. Smetonos dėl menkniekių, dėl knygelių, vėl pasodino kalėjiman. Atsėdėjęs baigė mokslus 1902 m. ir dirbtų sugrįžo savo myliman Vilniun.

Gyvai dirbo Mintaujoj moksleivių lietuvių „Kūdikio" draugijėlėj[10], dar gyviau Petrapily studentų lietuvių draugijoj. O Vilniuj ir visai pasinėrė draugijų darban. Čia jų dygo kas metai. Čia lietuviai šviesuoliai spietės, čia sau laikraščius leido, knygas rašė, čia meno parodas darė. O darbščiausias visur buvo A. Smetona. *Lietuvos Ūkininkas, Vilniaus Žinios, Viltis, Vairas, Lietuvos Aidas*[11], – vis tai A. Smetonos darbo dirvos, laikraščiai, kuriuos jis tvarkė, kuriems rašė apie reikalinguosius tos dienos lietuvių reikalus.

Teko gintis nuo ruskių, nuo lenkų, net nuo saviškių, kuriems lietuvių tautos dalykai nerūpėjo. Gynės drąsiai ir sumaningai. O saviesiems ruošė mokslo vadovėlius[12]. Aplink jo šeimynėlę spietės didumas Vilniaus lietuvių galvotojų ir tarės, ką čia vis nauja, vis naudinga prasimanius. Antaną Smetoną tada girdėjo visa Lietuva, ir kai užėjo sunkieji karo metai, jam teko ir bėgančiais nuo vokiečių rūpintis, ir Lietuva nuo tų pat vokiečių ginti. Paskui jį gi padarė pirmosios Lietuvių Valdžios (Valstybės Tarybos) galva[13], ji paskelbė Lietuvą nebepriklausančią nuo Rusų ir nebepriklausančia nė nuo ko (1918). O kitais 1919 m. balandžio 4 d. išsirinko pirmuoju Lietuvos Respublikos Prezidentu. Po šešerių metų pertraukos Antanas Smetona ir vėl štai mums viršininkauja, Tėvynės gerove rūpinasi, gina ją nuo bolševikų, gerina ūkį. Nepiga taip daryti. Vieni giria, kiti peikia. Visiems neįtiksi, o norų kuo geriausių.

Galop tenka pažymėti, kad Antanas Smetona, labai gerai lietuviškai mokėdamas, tikrai lietuviškai rašo ir kitus skatina pamėgti gražią savo kalbą, prisiklausyti, kaip senieji, tikrieji kai-

miečiai kalba, ir patiems gražiai, tikrai lietuviškai rašyti. A. a. Jonas Jablonskis ir Antanas Smetona yra dėl to vadinami rašomosios lietuvių kalbos tėvais.

Visus Antano Smetonos nuopelnus, Lietuvos kraštui ir jos žmonėms padarytus, šiemet, po 25 metų, minėdami, mes iš širdies sakome:

Tegul Jam Dievas duoda sveikatos ir ilgo amžiaus!

DR. J. RALIO PAMINKLĄ PASTAČIUS

Rugsėjo mėn. 30 d. įvyko iškilmingas atidarymas ir pašventinimas paminklo Homero vertėjui a. a. d-rui Jeronimui Raliui. Šiam paminklui, be paskelbtų „Lietuvos Aide" 1930 m. spalių mėn. 4 d. Nr. 226 aukų[1], prisidėjo dar šie aukotojai: d-ras Hanusavičius – 75 lit., Vladas Stašinskis – 100 lit., d-ras Brundza – 200 lit., velionies brolis Benediktas Ralys – 300 lit. ir Jonas Augūnas surinko 120 litų[2]. Viso tad įplaukė 6289 litai, 79 centai. Paminklo statymo reikalams išleista: už paruošimą projekto, braižinius ir priežiūrą – 500 lit., už paminklą – 5200 lit., darbų priėmimui ir važinėjimui 200 lit., papuošti bažnyčiai ir ekzekvijoms – 275 lit., svečiams priimti ir kitoms smulkioms išlaidoms – 300 litų, – viso labo išlaidų – 6475 litai. Nepritekliaus 185 lit., 21 cent. padengė komitetas.

Išreikšdami padėkos žodį visiems aukotojams ir dalyvavusiems šio paminklo atidengimo iškilmėse, dar kartą randame reikalinga tarti širdingą ačiū ponui švietimo ministeriui Šakeniui[3], leidusiam parinkti aukų mokomojo personalo tarpe visose Lietuvos aukštesniosiose ir vidurinėse mokyklose, gerb. ponui Juozui Vokietaičiui[4], pirmam patarusiam rinkliavai suorganizuoti ir padėjusiam tai vykdyti, ponui direktoriui Antanui Daniliauskui ir ministerijos viršininkui ponui Bočiui[5] už pasidarbavimą aukas berenkant. Tiek pat dėkoja komitetas gerbiamam Jonavos klebonui kun. P. Vaitiekūnui[6], kurs taip gražiai išpuošė bažnyčią pamaldoms, taip meiliai ir gražiai svečius savo būste priėmė.

APSILANKYMAS PAS MŪSŲ GARBĖS NARĮ KAN. J. TUMĄ-VAIŽGANTĄ[1]

Gerbiamas Kanauninke! Patriotinį Tamstos darbą per 40 metų mes, „Jaunoji Lietuva"[2]*, gerai žinome, nors nematėme. Tamstos asmeniu sužavėti, mes norėjome Tamstą turėti savo tarpe, jei ne tikruoju nariu veikėju, tai bent pagerbtuoju. Tamsta malonėjai priimti mūsų pagarbos pareiškimą. Ar nesigailite to? Girdime, kad Tamstai iš to esti painiavų?..*

Gerbiamieji Draugai! Jūsų Garbės Nario diplomą aš priėmiau ir juo tebesididžiuoju. Jaunimo balsas – širdies balsas. Būdavo ir pirmiau tokių malonių pareiškimų: Fryburgo Studentų, Kauno Darbininkų, Dainininkų, „Vilniečių", Mintaujos gimnazijos ir dar kitų. Kartais būdavo net drovu, bet kartu ir gera, kad baigdamas amžių vis dar jauties neišėjęs iš eilės, neužmirštas. Tiesą pasakius, juk gerai žinoma, kada, kas ir kuriam galui pašaukė Lietuvos kaimo jaunimą tautiškai bendrai gyventi. Gyvenate, ir tegul jus Dievas ir Lietuvos patriarchai laimina! Negi blogam tikslui esate susibūrę. Dabar visi buriasi ir būriuoja. Tiesa, aš jūsų gyvenime nedalyvauju, labai retai prašneku svečiu pasikviestas. Nesipiname savo tarpe, tai ir kitokių „painiavų" dėl jūsų neprivalo būti.

Malonu tai girdėti. Bet vis dėlto mums naudinga ne tik asmeniu džiaugtis iš tolo, bet norėtume išgirsti ir gyvą žodį: kaip patriotas apie patriotizmą tebekalba?

Pakalbėsime. Apie tai reiktų ištisa didžiulė knyga prirašyti, kaip reikia savo Tėvynė, gimtasis savo kraštas mylėti ir jam tarnauti. Tiesioginė bet kurio piliečio prievolė yra tobulinti visa, ką tik esi tame krašte paveldėjęs: kalbą, žemės ir sielos kultūras, socialinius santykius, gyvą tikėjimą; visa tai privalo globoti ir remti tautiškoji jaunuomenė, tautiškoji valdžia. Tautininkų valdžią politikai uja, jai prieštarauja; tiek to, nesikiškime, kiek pozicija ir opozicija kalta; mums gana, kad Lietuvą valdo tobula ar netobula, bet tik tautiška vyrų rinktinė. Ko negana, galima pridurti, kai jau yra pagrindas. Kai to pagrindo neesti, tenka revoliucijos keliu jis pasidėti, o tai kebliau. Man drąsu išpažinti, nors

aš nedalyvauju valdžioje, kad tautiškasis jaunimas sukviestas natūraliam tikslui – remti tautiškajai Lietuvos valdžiai. Jei „Jaunoji Lietuva“ kitų uždavinių neturėtų, tai jau ir tas vienas pateisintų jos susibūrimą. Bet jai dar daugiau rūpi ir kultūriniai reikalai. „Jaunoji Lietuva“ – ne partija, ypač ne politinė, nes ji grynai kultūrinė organizacija. Taip. Vis dėlto ką čia kalbėti: ta pati tautinė kultūra puoselėjama, kad būtų ištesėjimo tautiškai kraštą valdyti. Lietuviai, senieji Lietuvos gyventojai, – jos šeimininkai, tai už ją turi atsakyti jie, ne kas kitas. Jei ne lietuviai sudarytų pas mus valstybę, tai gal nė Lietuvos pavidalo nebūtų, nei jos vardas nebūtų reikalingas, kaip tarptautininkams socialistams nebėra reikalingas Rusijos vardas ir visa, kas tik rusiška. Rusiją valdo nerusai. Taigi ir ne politikos dalykai, kultūra atsiduria politikoje, valdyme. Mano išmanymu, tas vienas tikslas, jei kitų nė nebūtų, pateisina tautiško jaunimo buvimą ir daro jį nuolatiniu. Jis neturi teisės iškrikti nė prie kokio režimo. Ar šioks, ar toks tautos vadas, ar šioks, ar toks jo ministerių kabinetas, valdžios tautiškumas privalo būti pastovus. Gyvenimą duoti organizacijai gali ir atskiri asmens; rusai sako: „Asmenybės susižavėjimu“. Bet gyvybę palaikyti jau privalo idėjos – jos tėra amžinos, kai asmens trumpalaikiai. Ir kai idėjos valdo, tai jos privalo būti visiškai laisvos ir iš savęs stiprios. Respublikos valdžią palaikyti toli gražu nereiškia už tai gauti realų atlyginimą pinigais, protekcijomis ar kuo tam lygiu. Idėjos galingos ir neįveikiamos, kai jos eina iš piliečio vidaus, iš jo sielos, o ne iš kišenės. Laisvas privalo būti ir organizacijos organas, valdžiai itin ištikimas, bet ne paperkamas. Nejaugi keliolika ar kelios dešimtys tūkstančių narių nepajėgtų patys savo prenumerata ir bendradarbiavimu išlaikyti laikraštuką? Gali ir privalo. Tai pareiga bet kurio nario – mokėti organizacijai jos centrui išlaikyti nario mokestį ir kas metai imti, bent dviese susidėjus, savo laikraštį. Nepriklausymas nuo paties tėvo laiduoja minties ir jausmo laisvę. Privalau valstybingumą remti, bet turiu ir teisės savo žodį tarti. Valstybingumui tarnauti yra daugiau kaip valdžiai: valdžių gali būti visokių, o valstybingumas vis tas pats. Bet kuri valdžia turi vidurį, pastovųjį talkininką. Ar tai jam negarbinga? Tai tik griovikai pakalba.

Ką, Gerbiamas Kanauninke, manote apie tautiškosios jaunuomenės bendradarbiavimą su kitomis visuomeninėmis organizacijomis?

Man tešviečia bendrumai. „Jaunajai Lietuvai" daugybė draugų, su kuriais pakeliui. Pirmiausia folkloristai, tie, kurie kaupia sakomąją liaudies literatūrą. Bet kuris „Jaunosios Lietuvos" skyrius turi būti tikras vykintojas dainininkų, pasakininkų, patarlininkų, geografų ir kitų kultūrininkų bei mokslininkų darbo. Tai gražu ir naudinga sau patiems: liaudies minties turtas labai gerai lavina. Politikos dalyje „Jaunajai Lietuvai" pakeliui su Vilniui vaduoti sąjunga ir su L. Šaulių sąjunga[3]. Religijos dalykuose jos nariams su pavasarininkais[4]. Dažnai net sunku beišskirti, kur čia vienų darbas baigiasi, o kitų prasideda.

Ką Tamsta manai apie „Jaunąją Kartą"?[5] *Ko jai stinga?*

Reikia daug dirbti. Kai bus darbų, tai jie liete išsilies per skyriaus briaunas ir pasireikš per laikraštį. Savas laikraštis – tai visų skyrių bendra kronika. Kuris skyrius neskardenasi per savo laikraštį, tas apmiręs ar visai nebegyvas. Tai tylioji revizija skyrių veiklumo. O giriu „Jaunąją Kartą", kad ji dabar taktingai laikosi ir į ginčijamuosius dalykus nesikiša su berniokišku akiplėšiškumu. Yra kam tie klausimai spręsti ir už juos atsakyti.

Pagaliau, Gerbiamas Kanauninke, dar vienas klausimėlis. Kas geriau – mažiau narių, bet patikrintų, kad jie tikrai idėjiškai tarnaus tautai ir valstybei, ar iš pradžių suspiesti kuo daugiausia jaunimo, o paskui juos išauklėti iki grynojo idėjiškumo?

Kur jau stipras idėjiškai skyrius, ten jo nebepraskies ir naujikai; kur brandulas dar silpnas, ten pasisaugotina naujikų. Jukgi pasitaiko, kad į organizaciją, ne tik į tautiškojo jaunimo, bet ir šiaip jau į kiekvieną, įsiperša žmonės, toli gražu ne tos idėjos vedami. Esti savais sumetimais, net provokatorių. Vieniems kurios nors organizacijos vardas reikalingas sau pataikauti ar net savo negerumams pridengti, kitiems – tai pačiai organizacijai suskaldyti. Čia geriau mažiau narių, bet tikrų, idealistų, tikrų Tėvynės, ne savo paties, mylėtojų[6].

DĖL RAUDONĖS PILIES

Dar neseniai laikraščiai rašė apie naują vasarojimo vietą – Raudonės pilį, apie jos gražų parką ir apylinkes, apie pilies istorinę reikšmę, – o dabar su neramumu tenka skaityti skelbimą apie šios pilies pardavimą iš varžytynių...

Iš tikrųjų pardavimas iš varžytynių tokios materialinės ir moralinės vertybės mūsų istorijos paminklo, o ypač tokios piniginės krizės metu, sukelia daug neramių minčių: į kieno rankas jinai pateks? Yra pagrindo bijoti, kad Raudonės istorinė pilis pateks už žemą kainą į kokio nors spekulianto arba spekuliantų grupės rankas, kurie nepasigailės nei jos senovinio parko, nei jos paties, parduos ją nugriauti... Vienų plytų išeis gi daugiau negu du milijonai, neskaitant vidaus įrengimo, ąžuolinių rėmų, durų, parketų.

Nejaugi valdžia, kuri, kaip matyti iš varžytynių skelbimo, yra stambiausias kreditorius, nepaims ant savęs iniciatyvos sutvarkyti šį klausimą tokiu būdu, kad liktų patenkinti ir savininkas, jo kreditoriai, ir visi, kurie vertina Lietuvos senovę.

A. SMETONOS 25 M. RAŠYMO SUKAKTUVĖMS

Viltininko Tumo Vilniaus atminimai

Brošiūroje „Jaunosios Antano Smetonos dienos"[1], 21 psl., esu pasakęs, kaip A. Smetona, dar jaunas tebebūdamas, dar universiteto studentas, providencialiai pateko į Vilnių ir ten 1899 m. prabuvo visą gražųjį gegužės mėnesį. Gavus juristo diplomą, jam nebebuvo keblu pasirinkti gyvenimo ir darbo vieta. Kaimynai bajorai masino jį į Panevėžį, žadėjo bylų. Dr. J. Alekna[2] viliojo į Ukmergę. Bet jau tada visi lietuviai inteligentai, kurie tik jautė to laiko visuomeninę pareigą, krypo Vilniaus link, ir tam krypimui sunkoka buvo atsitūrėti. 1902 m. rudenį A. Sm. atsiranda Vilniuje, iš pradžių be jokio plano, ką veiks ir kuo manysis.

Vilnius tebebuvo lietuviams simpatingas. Miesčionys tebebuvo romantiškai nusiteikę, tebesilaikė Adomo Mickevičiaus linkmės. Tautininkai demokratai (ND)[3] dar nebuvo užgulę Vilniaus ir visos Lietuvos, nors Galicijoje jau keletą metų organizavosi į žūtbūtinę kovą su „svetimaisiais gaivalais kresuose[4]". Vilniuje jau buvo „dvylika apaštalų"[5] lietuvių, kiek tiek amatninkų, net vienas turtingas pirklys, laikęs Didžiojoje gatvėje didelį vaisių magaziną. O žemojo luomo, žiūrėk, bene tik pusė buvo lietuvių ar nenutolusių nuo jų.

Pabuvęs iki 1903 m. pradžios vieno advokato padėjėju, A. Smetona gavo nuolatinio vienodai, nors neapsčiai, užmokamo darbo Vilniaus Žemės banke, Lietuvos dvarininkų banke. Bankas iš pradžių temokėjo po 50 rub. per mėnesį, iš to kiek tiek išskaitydamas į Tarnautojų kasą. Paskui kasmet keldavo algos po 10 rub. mėnesiui iki susidarydavo 125 rubliai mėnesiui ir dar 40 % visokių tantjemų. Ilgai ištarnavus Vilniaus Žemės banke, buvo galima gauti apie 180 rub. mėn. algos (be atskaitymų). A. Smetona teprivarė iki 90 rub. algos ir iki 120 rub. visa ko. Bankas ir karo 1915 metais dar mokėjo algas.

Banke A. Sm. terado betarnaujant du lietuvius: Povilą Gaidelionį ir Svilą[6]; per ilga jų atsirado daugiau: dr. Jurgis Šaulys, Putramentas, Mykolas Biržiška[7]. Kiti visi buvo lenkai, nusigyvenę Lietuvos dvarininkėliai. Lietuviams inteligentams į Banką duris pradarė jo direktorius, panevėžietis Juozapas Montvila[8], Vilniaus miesto mecenatas ir autoritetas. Jis per ilga pakeitė savo nusistatymą: pirma buvo nusigyvenusiųjų bajorėlių rėmėjas, o paskui – bet kurių išėjusių aukštuosius mokslus.

Tarnautojų santykiai buvo geri, jokių nesusipratimų nė kivirčų nekildavo. Tai visi buvo savo tarnyba patenkinti.

Iš pradžių A. Sm. su Gaidelioniu gyveno Banko namuose, Pohuliankoje, pas draugą Jaks-Tyrį[9], kuršėnišką lietuvį atvirtėlį. O 1904 m., kai vedė, pasiėmė atskirą nedidelį butuką iš trijų kambarių Stankevičiaus namuose. Nuo to laiko ir reikšmė Smetonų prasidėjo.

Vilniuje Komercijos banke tarnavo kitas lietuvių būrelis: Višinskis (ne Povilas), Paknys, Česlovas Landsbergis, Juozas Lands-

bergis[10]. Kitur 1905 m. atsirado Gabrielius Landsbergis, M. Dovoina-Silvestravičius, M. Sleževičius[11]. Lankėsi Juozas Tūbelis, Juozas Kubilius, Kaz. Žalys, J. Jablonskis[12]. Buvo ir tremtinių: Kaz. Grinius, adv. Ciplijauskas[13]. Ir bent kelios dešimtys žmonių, kurie buvo prisidėję prie keleto lietuviškųjų redakcijų. Čia L. Gira, Pr. Klimaitis, J. Kriaučiūnas, Puidai[14] etc.

Senieji romantikai (P. Vileišis, J. Kymantas, Č. Pancerzyńskis, dr. Brazaitis[15] etc.), kurių linkmė Petrapilyje tebuvo istorinė, praeičiai pažinti, dabar vis labiau krypo į tautiškojo realizmo pusę.

Ėmė vaidintis programinio veiksmo žmonės. Vaizdžiausias kurį laiką buvo pirmosios Rusų Valstybės dūmos atstovas Juozas Kubilius. Jis buvo Darbo žmonių (Trudovikų)[16] su adv. Andr. Bulota[17] partijos narys ir turėjo aiškią socialinę programą: ko siekti ekonomijoje, kaip tvarkyti luomus. Bet jis gi buvo ir kunigų seminarijos auklėtinis[18], tad visa savo morale tebekrypo į kunigus, į religiją. Visa to sintezę rado jis savo bendradarby, A. Smetonoje, ir pasidavė jo įtakai.

Atsirado didelis „Vilties" vienybės etapas[19]. Tautiškosios krypties pasaulininkai inteligentai, tarpininkaujant A. Smetonai ir kun. J. Tumui, susidėjo į viena ir gavo stiprių pajėgų. Buvo pinigų ir darbininkų. „Vilties" redakcija buvo lyg lietuvių tautos atstovybė rytuose, nes „Vilniaus Žinios", išvirtusios į „Lietuvos Žinias"[20], buvo patekusios į liaudininkų rankas, o liaudininkai – į lenkuojančių. Bernavo lenkams ir lietuvių kultūrai buvo daugiau minus negu plius. Jų reikšmė tebuvo pašalinė, kiek negatyviai kėlė tautinės kultūros su religija klausimus, į kuriuos teko „Vilčiai", A. Smetonai atsakinėti pozityviai.

Ir rašė Ant. Smetona po du straipsnius per savaitę ištisus septynerius metus, kol „Viltį" gavo perleisti į kitas rankas. „Vilties" nuotaika buvo aukštai pakili, kalba daug gyvesnė negu dabar. Rašyta ne vienu rašalu, bet ir savo krauju. Bendras pasaulininkų ir dvasininkų darbas turėjo nepaprastai didelės įtakos visuomenei: ji brendo aiškia, pastovia kryptimi. Ir daug kas dar šiandien tebegaili, kad visa tai radikaliai sudarkyta, kad niekados nebesutaptų. „Tumo tiltas", sako, buvęs vaisingesnis už dabartinę prarają.

1915, 16, 17 metais A. Smetona buvo centrinė figūra, besiorganizuojant ir beveikiant vokiečių okupacijos metu. Buvo skursta. Banko veikimas sustojo, gyventi teko paskolomis. 1916 m. Petrapilio Centralinis komitetas dėl karo nukentėjusiems šelpti sugebėjo aplinkiniu keliu padėti Vilniaus Centraliniam komitetui dėl karo n. šelpti: visi dirbę gavo bent minimum pragyventi, bet teko ir skolomis lopytis.

A. Smetona išlepęs nebuvo. Prieš karą prie savo algos pripelnydavo po 40–50 rub. tai iš „Vilniaus Žinių", tai iš „Vilties". Dešimtis rublių daugiau ar mažiau per mėnesį sudarydavo skirtumą. Bet butas būdavo pigus, valgomieji produktai irgi nebrangūs, tai ir vertėsi. Ir karo skurdas buvo pakeltinas.

1907 m. man teko Smetonuose gyventi Antakalny, Vilijos kranto g. 13, su P. Gaidelioniu ir Jonu Siabu[21], redakcijos buhalteriu. O vėliau, Sm. šeimai iškilus į tėvo dvarelį, p. Antanas su Jadvyga Chodakauskyte[22] jau pas mane gyveno Tilto g. (Mostovaja), Golovlevo, pirmiau Nunciatūros „dworek'e"[23], kur buvome ir „Vilties" redakciją nusikėlę. Gavome tikrą šiukšlyną, butą daug daug metų neremontuotą; reikėjo bent dulkes apsivalyti. Nei aš, nei A. Smetona neišmanėme, kad tai daroma kalkėmis. O mes savo rankomis šluotražiais dulkinome suodis nuo lubų, kad būtų balčiau. O gal ir iš ekonomijos, kad už baldymą nereiktų mokėti.

Realistai buvome gyvenime ir idėjų plėtime. Mes žiūrėjome į tikrąjį ir savąjį gyvenimą, o vadinamieji pirmeiviai žiūrėjo daugiau abstraktų ir svetimojo, lenkų ar rusų, gyvenimo ir iš ten gabenosi šūkius. Gavome skilti ir dviem keliais eiti viešajame darbe, o dėl to ir vidaus gyvenime buvo nemažų antagonizmų: pirmeiviai blogai jautės tautininkų tarpe, tautininkai dar blogiau tarp pirmeivių.

O sako, dalykai nepasikartoją... Ar ne tą pat, tik didesniu maštabu, turime ir dabar?

Didžioji Vilniaus figūra neabejotinai buvo inžinierius Petras Vileišis. Su juo Vilniuje atsirado pirmieji lietuvybės „dvylika apaštalų" rytuose: trys Vileišiai, Bortkevičiai, Malinauskas, Matulionis, Nonevičius, Stankevičius, Jošmantas, kun. Ambraziejus,

Domaševičius. Juos sutraukė Lietuvos centras, didžiulis Vilniaus miestas: inž. Jonas Bortkevičius greitai darė karjerą ir lobo intendantūroje, Povilas Matulionis – girininkijoje (jis iš Vilniaus valdė septynias gubernijas); kiti daktaravo, kiti advokatavo, kunigavo ar šiaip jau uždarbiavo. Petro Vileišio jie nebuvo priklausomi.

Petro Vileišio „parapiją" sudarė iš pradžių profesionalai amatininkai įsteigtoje mechaninėj „Vilijos" dirbtuvėje[24], paskui „publicistai" – tam tikslui įsteigtoje spaustuvėje, „Vilniaus Žinių" dienraštyje ir Petro Nerio[25] knygyne. Tačiau visi buvo palaidi. Amatninkai nieko bendra neturėjo su publicistais, publicistai su savo redakcija, redakcija su savo leidėju, kurs drauge norėjo būti ir jų šefu, bet nesugebėjo, ir visa „vileišynė" nesudarė centro, nes dirbo tik dėl savo duonos. „Dvylika apaštalų" teberišo senoji Vilniaus romantikų dvasia; jie teturėjo lietuviškojo instinkto, vis labiau bundančio tautos pasiilgimo savosios kultūros; veikė palaidai, o betgi turėjo bendrą fokusą, t. y., tautą.

Be „vileišynės" ir romantikų, kiek vėlėliau, tačiau neilgai trukus, atsirado itin garsaus „trečiojo elemento", baigusių mokslus ir nebaigusių studentų; jie tebesidairė, nelabai nuvokdami, ko čia nusitvėrus, kuria vaga savo gyvenimas paleidus, bet pilnų rusiškojo neramumo ir nepatenkinimo esamąja tvarka. Petras Vileišis jiems buvo ne autoritetas, tik buržujus, dabartine bolševikų kalba kalbant, buožė, kulak, kas buvo lygu piniginam konservatoriui. „Trečiasis elementas" kažkur veržės; buvo gyvas ir norėjo visa gyvinti, tik neturėjo vado.

Iš pradžių socialdemokratai pasistengė prasimušti priekin. „Aš esu socialdemokratų įsteigėjas Vilniuje", – sakės medikas Andrius Domaševičius. Bet jį caras penkeriems metams ištrėmė į pačią tolimąją Sibiriją[26]. Kai sugrįžo, bendrasis socializmas buvo jau apkitęs, pavirtęs provincialiu ir net tautiniu: Lietuvos soc. dem. – Lietuvių soc. dem.[27] Ir šie, ir tie paveikė neigiamai, buvo daugiau destruktoriai neg organizatoriai naudingos produkcijos. Suglobti fabrikanto P. Vileišio, pristatyti darbo dirbti, jie tik gadino jo darbininkus, o vienas suglobtas studentas net formalų streiką „Vilijos" dirbtuvėse surengė. Kiti darbo dirbti nemokėjo ir užsakymus gadino. Tokiomis sąlygomis negalėjo būti

kalbos, kad kurs pramoninkas lietuvis Vilniuje ar kur Lietuvoje įsigalėtų ir pasidarytų reikšmingas platesnei visuomenei.

Lietuviams socialint jie irgi netiko. Nors dėjos lietuviais socialistais, bet jų socializmo dvasios teko ieškoti ne lietuvių, ne Lietuvos ir net ne Rusijos gyvenime ir santvarkoje, tik svetur, daugiausia Vokietijoje, iš kur ėmės Erfurto programą[28] pažodžiui, nors tai Rusijos imperijoje neturėjo prasmės. Buvo kurioziška Lietuvos kaime skaityti verstinės proklamacijos apie fabrikų darbininkų kentėjimus, apie jų boluojančius kaulus. Tos mūsų buičiai nepritaikytos proklamacijos tik niekino socialdemokratų pastangas. Et, vaikų darbas, sakydavo. Taigi ir mediko Domaševičiaus bei inž. Sirutavičiaus[29] pastangos sudaryti socializmą, skirtingą nuo lenkų, nedavė gerų vaisių. Nebe vaikai lietuviai inteligentai badė akis socialdemokratams, kad jie nieko negalvoją ir tik apgraibomis gaudą svetimus šūkius, rusų ir vokiečių. Pirmojoje LSD programoje stovėjo Vokioje susidariusi, o mums absurdiška politikos sąvoka. Reikalaujame lygaus etc. balsavimo „viešpatijoje, valstybėje, provincijoje ir valsčiuje". Vokia-Reich[30] buvo sudėtinė iš Staatų[31], Staatai buvo sudėtiniai iš Provinzų (Ostpreussen, Westpreussen)[32]. Nieko panašu nebuvo Rusijoje, ir Erfurto formulavimai jai netiko. Antanas Smetona ir kankino Vilniaus soc. demokratus reikalavimu, kad parodytų, koks gi bus lietuviškas soc. demokratizmas.

Taip dalykams stovint, tik žalioji, dar nekritiškoji jaunuomenė dėjos į LSD, pasikliaudama verbis magistrorum[33]. Jie savo dievaičiu telaikė darbininkų luomą, išskirtą iš visos tautos, tą vieną pamiltą ir privilegijuotą. Tai buvo atsirūgimai pradžios, kuri Rusijoje davė darbininkų diktatūrą, bolševizmą; o mūsų instinktas reikalavo tautiškai kultūrinės pradžios visai visuomenei.

Didumas mūsų, „trečiasis Vilniaus elementas", instinktyviai traukės nuo LSD, kiek daugiau derindamasis į tautą. Tvirtos galvos, gabus, praktiškas inž. Jonas Bortkevičius, Petrapilyje soc. demokratas, kai teko jam dirbti lietuvių darbas, socialistas nebebuvo; ir jo žmona Felicija Povickaitė socialistė nebuvo. Jiedu rimtai mokės, Povilo Gaidelionio padedami, lietuvių kalbos,

kurios nemokėjo, nors buvo vilkmergiškiai[34]. Jonas vis labiau rodės plataus masto tautininkas. Buvo ir daugiau tokių. Vilniaus miesčionys buvo daugiau lietuviams palankūs, buvo pradėję lietuviškai mokytis (Piaseckaitė-Šlapelienė[35] ir k.), o ne socialistams. Taip pat ir Vilniaus Hinterlande[36] – M. Proszyńskis, H. Ceprinskaitė[37] ir k.

Šitie socializmo atvėsėliai pulkais dėjos į Vinco Kudirkos krypties demokratus, kur buvo med. Juozas Bagdonas[38], adv. Jonas Vileišis, Jonas Bortkevičius, Povilas Višinskis, truputį ir Povilas Matulionis, Jonas Jablonskis ir k. Jei jie būtų nuosekliai išlaikę Vinco Kudirkos politinį sintetizmą – dirbti su visa tauta, su visais jos luomais, tik demokratine kryptimi, būtų įsigalėję tiek, kad ir po kelių dešimtų metų tebejaustume. Deja, nebuvo nė vieno vado, kurs būtų buvęs kiaurai persiėmęs V. Kudirkos užsimojimu šaukti į kuopą, į bendrą darbą visus. V. Kudirkos idėja buvo pamiršta, ją nusmelkė miglotas supratimas, kas tai yra demos. Jį pavadino – liaudim ir vaizdavosi lyg kokią taip pat nuo tautos atskeltiną minią, tłum, čerń, plebs.[39] Atsirūgo socializmu; plebs juk arti darbininko. O kai programos nebuvo, tai nebuvo aiškiai formuluotų principų: vieni tebekrypo į socializmą, kiti į nacionalizmą ar, tikriau, į klerikalizmą, nes tada vieni kunigai tedirbo tikrai kultūrinį tautos darbą mieste ir provincijoje. Buvo neišvengiamas ir antras skilimas – demokratų, atskilusių nuo socializmo.

Soc. dem. dievaitį, darbininką, pakeitę kitu dievaičiu – liaudim ir mokslu, demokratai (su F. Bortkevičiene, J. Vileišiu, Petru Rusecku[40] ir k.) nepabaigė nusikratyti socialistiniu raugu. Jie tebepalaikė luomų kovos būtinumą; nebuvo Lietuvoje buržuazijos, fabrikantų, tai teko griebtis dvasininkų luomo, nes kam gi – luomas, kad gyvenime tėra vietos – liaudžiai? Pažangą, ją tada vadindavo pirmeivybe, manė būsiant neigime vienybės (tautą turėjo reprezentuoti liaudis) ir religijos. Religiją skelbė prietaru, kliudančiu kultūrai. Ją pajėgiąs atstoti mokslas, bet ši sąvoka pasidarė liaudininkams taip pat nebeaiški: socializmo garuose tebebūdami, liaudininkai tikruoju mokslu teskelbė ekonomijos mokslą, o kalbos, etnografijos ir tolygių nelaikė mokslais.

„Lietuvos Ūkininkas"[41] būtų galėjęs pasidaryti stipriu centriniu organu. Čia dirbo stiprūs demokratai. Bet kai pradėjo aržiai uiti lietuvius kunigus, tai jo kryptis daugeliui pasirodė net antitautiška, nes tematė vienų lietuvių kunigų nuodėmes, o neaptikdavo nei lenkų kunigų nuodėmių, nei rabinų.

Prie antiklerikalinės, visai tuo laiku dar nereikalingos, krypties prisidėjo ir net visa kita padengė revoliucinė kryptis. Ji, tiesa, suglaudė jaunuosius, nesamuosius elementus, bet ėmė pamažu atstumti vyresnius, labiau brendusius elementus, kurie linko dirbti daugiau pozityvų kultūros darbą. Į pozityvistus tautininkus krypo pats redaktorius Antanas Smetona, 25 rubliais „L. Ūkininko" užmokamas, Juozas Tūbelis, veltui pusę metų agronomijos skyriuje dirbęs, Kaz. Žalys, Juozas Kubilius, iš pradžių „trudovikas" – darbo žmonių šalininkas, paskui Smetona pasekęs, Jonas Biliūnas[42], visai nuo socialistų atlyžęs. Juos palaikydavo iš provincijos inž. Morkūnas, med. Dom. Bukontas, med. Jarašius, net ir med. Jonas Staugaitis[43], paskui tačiau sugrįžęs į pirmykštę kryptį.

Vis labiau darėsi aišku, kad realusis darbas turi būti dirbamas tautiškąja ir ne antiklerikališkąja kryptim. A. Smetona ir J. Jablonskis buvo pirmieji kultūrininkai realistai. Jiems dviem ir tolygiems darėsi nebeįmanoma dirbti ten, ką vis labiau ėmė gulti rusų raugo studentai ir šūkauti, šūkauti: pirmyn, pirmyn, pirmyn! O ką tai konkrečiai reiškė, nė patys neišmanė. J. Jablonskį tai nemaža nervino. Papratęs nejuokauti gyvenimo principais ir jų pošūkiais, jis nenusimanantį rėkavimą pirmyn, pirmeivybė vieną kartą išdėjo graikų probaton, avinais ar avimis, kurie visados bėga pirma kaimenės, bet tai dar nereiškia, kad avinai geresni už visą kaimenę.

Nuo „Lietuvos Ūkininko" pussocialisčių demokratų atsiskyrusius tautininkus demokratus pastiprino iš Bulgarijos tik ką sugrįžęs med. Jonas Basanavičius[44]. Smetona, Basanavičius nukrypo į Petrą Vileišį, tačiau ir dabar nesudarė ko viena: Smetona su lenkais Lietuvos rytuose kovojo savomis pajėgomis kaipo tautinės lietuvių kultūros pionierius, Basanavičius su kraštutiniais lietuviais nacionalistais kovojo rusų administracijos skverno nusitvėręs.

Su Petru Vileišiu, rodos, ilgiausia tesėjo dirbti ir bendrauti tas vienas redaktorius Kazys Puida ir patarėja Ona Pleirytė-Puidienė. Ona tikrai buvo atsidėjus senam veikėjui, jį gerbė ir kaip moteriška mokėjo raminti. Toks jų santykis ir paskui paliko, iki P. Vileišis gyvas buvo. Kazys Puida savo leidėjui neprieštaravo, o laikraštyje faktiškai darė, ką norėjo: skelbė, ką norėjo, ir neproporcionaliai daug dėjo savų raštų – originalių ir verstinių; už tai jis gaudavo skyrium honorarą.

Su inž. Petru Vileišiu iš viso nebuvo piga ką nors kolektyvaus daryti; tekdavo jo klausyti arba savaimingai dirbti, kai jis nesikišo; tai dažniausiai. Revoliucijos metui P. Vileišis visai nebetiko. Jis visas buvo praeities žmogus, nes jau šešių dešimtų metų. Jo pasaulėvaizdis buvo susidėjęs visai kitomis aplinkybėmis ir sąlygomis. Jo tautiškumas tebebuvo istorinis; Lietuva jam tebebuvo su Minsku. Savo tautai jis buvo tik geradarys, o ne su ja greta einąs. Jį buvo jau kone dvi kartos aplenkusios, paskutinė dar revoliucinta, sudemokratinta. Jo laikais viešpatavo aristokratizmas. Aristokratai tebūdavo viršūnėse; tai ir jis lipo į aristokratiškas viršūnes; matematikos kandidatas, dar ėjo kelių inžinieriaus mokslus, ėmės rangovų atsakingo, bet ir pelningo darbo. Pastatęs 50 geležinių tiltų, susikrovė arti milijono rublių (830 000) ir pasijuto pats galingas, kuriam tedera su galingaisiais bendrauti. Lenkai bajorai, rusai satrapai su juo skaitės, su juo draugėje būdavo, su kitais lietuviais nesiskaitė. P. Vileišis buvo magnatas, „Wielmożny Pan"[45], pasistatęs pačią puikiąją Vilniuje rezidenciją Antakalnio paneryje[46], kalne ties pat šv. Petro Pacų šedevru[47] – bažnyčia. Ja – car[48]. Jo salonuose lietuviams vietos nebuvo; lietuviai toliau jo kabineto nežengė, privačiai su juo niekas nesišnekėjo. Lietuviai inteligentai, kaip ir darbininkai, buvo tik jo sumanymų vykintojai. Jis malonę darė, kad lietuvius telkės savo sumanymams vykinti; kaip tautai, taip ir inteligentams jis buvo labdarys; iš jo, kaip iš turtingojo dėdės, pirmų pirmiausia laukta materialės naudos, ne intelektualio bendravimo. Savo tarnautojus jis ruošė amatninkais – tautai kultūrinti, jai mokyti, o ne vadovauti.

Vienybės sąvoką jis laikė konglomeratu, ne lydiniu. Vienybę jis manė sudarysiąs mechaniškai, iš visokiausių ir įvairiausių

elementų – iš tų, kurie moka geriau lietuviškai ir kurie moka menkai, net ir iš tų, kurie visai nemoka lietuviškai, bet dedas lietuviai esą; į bendrą darbo vežimą kinkė vėžį ir gulbę[49]: juodadarbį, konservatorių, romantiką ir revoliucionierių socialistą, praktiką ir teoretiką. Galvojo vis vienas, su nieku nesitarė, svetimos nuomonės nesiklausė ir išgirdęs jos nesilaikė. Pasitikėjo tik savim. Sudarė šeimą svetimą, vedęs stiprią inteligentę žmoną, stipriai apsisprendusią lenkiškai. Ji mokėjo Europos kalbų, namie tevartojo lenkišką, o lietuvišką tik tik pakentė dėl vyro. Vaikai, tik 30 metų sukakę, išmoko lietuviškai, ir vyrai apsisprendė, kaip ir garbingas jų tėvas, lietuviškai[50]. Vienas dabar nepriklausomosios Lietuvos ministeris.

Pavyzdžiu P. Vileišiui tebuvo lenkai: ten yra dvarininkų, reikia ir lietuviams dvarininkų, ten luomai, ir mums teesie luomai, ten buržuazija, ir mums buržuazija, ten pramonė, ir mums reikia amatininkų. Kaimiečiai, amatininkai, miestiečiai, dvarininkai – sudedamosios P. Vileišio sąvokoje sveikos tautos dalys. Visa to reikia prigaminti, o sau pasilikti tik – „visšeje obščestvo"[51]. Aukštasis luomas irgi lietuviams reikalingas, dėl to jame nepaskendo, kaip kiti aukštyn iškilę, išliko – lietuvis, tas vienas, solus.

Dienraščiui lietuvių visuomenė, per 40 metų savo literatūros beveik neturėjusi, buvo nepriaugusi – nei prirašyti, nei paskaityti. Tikro publicisto, Vincui Kudirkai mirus, 1904 m. mes neturėjome nė vieno. Nei kalbininkas Jablonskis, nei Višinskis nebuvo publicistai, net rašytojai nebuvo. Višinskio mes neturime beveik jokio palikimo, be vienos antros verstinės mažutytės brošiūrėlės. Tai jų dviejų buvimas redakciniame „Vilniaus Žinių" komitete tepaliko pėdsakų kalboje, o ne tendencijoje. Tendencija tepasireiškė vaiduose ir griežtame pareikalavime didelių pinigų už pasitraukimą. P. Višinskis išreikalavo sau iš „V. Ž." kasos 500 rublių, kai ta kasa buvo tokia menka ir tik leidėjo sulopoma. Jablonskio garbei tenka pasakyti, kad jis laiku dienraščio nepasisekimą numanė ir nuo jo Vileišį atkalbinėjo.

Kai P. Vileišis visus luomus savinos, prieš jį stojo jaunimas, nieko bendra su juo neturėjęs, rusų progresistų nuotaikos gavęs; jam „liaudis" bet kurio krašto buvo artimesnė už kitus savo

krašto luomus. Rūgo bolševizmas. Pirmeiviai nepripažindavo buržuazijos, o aukų savo leidiniams ir organizacijoms vis dėlto rinkdavos iš tų pat buržujų, iš pasiturinčiųjų. Staiga atmetę religiją, jie buvo lyg priešingi pačiai tautos kultūrai, dygusiai brendusiai religiniu pagrindu.

Tai ir dienraštyje mes tematome tampymąsi, o ne solidarų progresą. Pats gi leidėjas, pasisavinęs ir vyriausiojo redaktoriaus titulą, redaguoti ir krypties nustatyti visai nesugebėjo. Jis težinojo viena: jei yra tauta, apsisprendusi, atskira, tai privalo dienraščio; ir tas dienraštis privalo būti labai geras. Kas tai yra g e r a s, taip pat buvo neaišku. Savo rašomajame stale laikė anglų „Times"[52] numerį ir jį savo redaktoriams rodė, ko ten dedama – būtinai oro matavimų, kad ir pagedusiu termometru, ir... ir... nežinia ko daugiau.

Tokie pat suskilę, išklibę, kaip ir „Viln. Žinių" redakcija, buvo ir visi Vilniaus lietuvių inteligentai, kol „Smetona, Tumas ir Ko" nepasiėmė duoti vieną kartą tvirtą jiems pagrindą, aiškiai pažymėti, kuriai rolei ji čia Lietuvos rytuose susimetė, būtent tautišką pagrindą ir tautišką uždavinį. Socialistams buvo tai nepriimtina, liaudininkai buvo stiprioje lenkų įtakoje. Beliko trečdalis, pradžioje mažesnė dalis, inteligentų ir kultūrininkai kunigai lietuviai. Sutapo ir ėmė dirbti.

Kun. A. Viskantas, kun. J. Kukta, kun. P. Kraujalis, kun. Vl. Mironas, kun. Alf. Petrulis, Šlamas, Ribikauskas[53], Žemaičių ir Sūduvos kunigai, – visi susispietė, lyg pavojų pajutę, aplink kun. J. Tumą; jį apšaukė „tiltu" tarp dvasininkų ir pasaulininkų ir gynė jį nuo lenkų, kaip save patį. Fiziškai neapgynė[54], bet moralė jungtis nepaprastai sustiprėjo, kai ištremtojo kun. Tumo vardu pasipylė pinigai kovai dėl lietuvybės Vilniaus krašte ir Vilniuje, stipriai A. Smetonos pabrėžtame kaipo Lietuvos sostinė ir faktiškas lietuvių kultūros centras.

Vilniaus kunigams teko mirštamai kovoti su savo hierarchija ne dėl religijos, ne dėl dogmatų ir moderninio jų aiškinimo, bet dėl antrinio dalyko, kurs Bažnyčiai iš esmės nepriklauso, būtent dėl ganomųjų tautybės. Ko „Polska" nepadarė per 500 metų, tai dabar stengėsi atitaisyti trumpu laiku. Iš Galicijos atėjo nacionalistų

šūkis: „Apžergt visus „kresus", eksterminuoti ten visus nelenkus!" Ir Vilniaus vyskupas lietuviams neduoda niekieno nevartojamos bažnytėlės lietuviškai melstis[55], o priverstas duoti, iš tos bažnytėlės išmeta jubiliejinį kryžių, kam su lietuvišku parašu; niekur neįsileidžiama nė antrinių pridedamųjų pamaldų lietuviškai.

Ta bažnytinės hierarchijos daroma vienai daliai ganomųjų skriauda sujungia pakrikusius inteligentus lietuvius; už bažnyčią stoja net socialistas Domaševičius ir liaudininkas J. Vileišis: visi tuo choru gieda atsiklaupę ir – laimėja. Tiltas permesti tarp kunigų ir pasaulininkų tad buvo galima. Ir reikėjo grandiozinių pastangų dabar tam tiltui susprogdinti, rodos, nebepataisomai. Pasikartojo nereliginės kovos dėl religijos.

Vyskupas Roppas[56] lietuvių kunigus labai brangino kaip darbininkus, bet iš viso lietuviams Vilniaus krašte, kaip ir seniau Liepojoje, vietos neskyrė: ją teskyrė lenkams, vokiečiams. Kaip skaudžiai vysk. Roppo klysta Liepojoje ir Vilniuje! Kaip nenusimanyta, kame tautos gyvybė!

Vysk. Michalkevičiaus „pokušenije s negodnymi sredstvami"[57] pabaigė lietuvius inteligentus atstumti nuo bažnyčios. Jie pasitraukė atsidūksėdami, kokių gerų hierarchų būta vyskupų Paliulionio, Cirtauto, Karevičiaus[58]... Kaip jų mokėta Bažnyčią ginti nuo tikrųjų, ne pasvajotųjų priešų, galybę remti pastorizacija, o ne tuo, ką netikėtai kilęs priešingas vėjelis taip lengvai nupučia...

Visa kova su lenkais ir hierarchais teko išlaikyti vienam vietininkui kun. Tumui. Redaktoriui A. Smetonai neteko pačiam susidurti nė su vienu hierarchu; jis tik plunksna žymėjo kovos etapus ir jų etiką[59].

VYTAUTO DIDŽIOJO MUZIEJUS KAUNE

Vytauto D. jubiliejinėms iškilmėms pasibaigus pereitais metais, liko mums uždavinys įvykinti visa tai, kas buvo tada numatyta: išspręsti literatūros konkursai, pastatyti Vytautui D.

paminklas muziejaus pavidalu ir statulomis, parašyti istorijos studijų ir daug ko daugiau. O svarbiausia – neliautis sąmoninus visuomenę, kad visa tai daroma Vytautinei Lietuvai, Vytauto D. tradicijoms palaikyti, toms tradicijoms, kurios nemateriališkai galingos sudaryti ir išlaikyti tautinę valstybę. Įsigalėjo gi Vytautas D., neturėdamas nieko kišenėje ir armijoje, su ta viena – teise ir išmintim.

Vytautui D. paminklas, jo vardu muziejus, įpusėtas: išvestos sienos ir jos uždengtos stogu[1]. Visuomenė negali nurimti, kol jis nebus išbaigtas; savo sumanymą turime įvykinti, tad privalome ir sielotis tuo dieną naktį.

Skaitykite žinutes apie jį ir skatinkitės į aukų ir eksponatų rinkimą. Štai žiupsnelis žinių, koks didelis ir talpus bus tasai mūsų muziejus, kurin vis dėlto tepareis tik dalis to, ką mes jau turime sau ir svietui parodyti iš praeities ir dabarties.

SVARBESNIEJI VYTAUTO D. MUZIEJAUS MATAVIMAI

Rūmas užima 3580 kv. metrų žemės.

Rūmo kubatūra (išorinė) 44 500 kub. metr.

Salių eksponatams 31.

Kitų patalpų, kaip antai: raštinėms, laboratorijoms, sargams etc., 78.

Išorinių sienų (be arkados ir bokšto) 378 m.

Arkados 32 m.

Ilgis 62 m. Plotis.

Ilgis su arkada 77 m.

Tiesiai pereiti vieną kartą per visas sales teks 540 m. kelionės – daugiau ne pusę kilometro.

Apžiūrinėjant, kas išstatyta, teks nukeliauti apie pusantro kilometro.

Fasadų sienų aukštis 22 m., žemesnėse vietose 16 m.

Bokšto aukštis 32 m.

Didžioji salė 15x12 m., aukščio 11,5–13,5 m.

Vytauto D. kapela 15x12x11 m.

Auditorija 22x12x12 m.

Kitų salių aukštis 4,5–9 m.

Bus kur parodyti Vytautinė Lietuva, ir to bus maža. V. D. Centro komitetai, neapsnūskite, ypač nemirkite. Krutėkite, bruzdėkite ir rinkite skatiką prie skatiko tam Tautos paminklui!

Be pardavinėjimo V. D. Centralinio komiteto prispausdintų atviručių, atvaizdų ir medalių (juos reikia visus parduoti), kitos lėšos Vytauto D. muziejui baigti gali susidaryti: 1. Iš apsidėjimo antru atveju procentinėmis aukomis; 2. Iš vienkarčių aukų po 50, 100 ir daugiau V. D. Muziejaus Šelpėjo, Rėmėjo ir Labdario titulams ir diplomams įsigyti.

P r o c e n t a i n u o a l g ų. Nors tai oficialus dalykas tasai privalomasis procento skyrimas nuo gaunamųjų algų, nors tai gali rodytis ne iš širdies pagerbimas Vytauto D. atminimų, vis dėlto Vytauto Didžiojo sukaktuviniais metais iš to susidarė keli šimtai tūkstančių litų. Tai buvo širdžių pakilimo metai.

Seka pareigos metai. Pakartoti, kad algas imą piliečiai privalomai apsidėtų procentiniu mokesčiu, V. D. Centro komitetas nebegali. Tačiau kas gi tai draudžia padaryti sava valia? Iš provincijos gauname žinių, apskričių valdybos pačios savaime ėmę kelti šį klausimą. Girdi, bene nuskurdome Vytauto metais, sumažindami savo algas vienu ar dviem procentėliais? Neims galas, jei ir 1932 m. pakartosime tą patį. Tai lengviausia agitacija ir paprasčiausias atsiskaitymas.

Na, padėk Dievas kilniam, patriotiškam pasiryžimui! Pavyzdys sektinas – nelaukiant jokių prievartų, imti ir dar kartą pasiduoti tai mažai operacijai, kad nukirptų pigų „kuponą" nuo mūsų vertybės popierių. Kitų apskričių valdybos, pasvarstykite taip pat.

Ypač tai žymu būtų, kad savaime sutartų centrinės įstaigos Kaune. Čiagi jų daugiausia, čiagi ir etatai aukščiausi. Laisvai – ministerijos ir net jų departamentai. Vytautui D. paminklas bus visos tautos pastatytas: tame jo didžioji moralinė reikšmė; didžioji dalis naštos vis dėlto guls ant pečių miestelėnų, kurie iš gyvo pinigo gyvena.

Velytina, kad atsirastų patriotų įragintojų, ir tai netrukus, dar šiemet, kad kiti metai jau užtiktų mus pasiruošusius.

Centro komitetui, pasiryžusiam žūtbūt pastatyti Vytautui Didžiajam kilnų paminklą jo vardu muziejaus pavidalu, pelningiausia, kai tautos buržuazija gera valia, atskiromis įstaigomis susitaria per metus ar dvejus skirti nuošimtį nuo pelno, gaunamo gyvais pinigais. Bet doriškai verčiausios esti atskiros aukos. Kas kita pavelyti, kad kas atskirtų dalį mano pelno, kurio aš dar nesu nė pačiupinėjęs, ir vėl kas kita, kai jau laikau tą savo pelną rankose ir sumetu, kuriomis dalimis aš jį išeikvosiu būtiniesiems asmeniniams ir šeimos reikalams, herojiškai vienu kitu litu sumažindamas tas išlaidas patriotiniais tikslais. Tiesą pasakius, tai ir yra tikroji auka, ne duoklė, ne uždas.

V. D. C. komitetas su savo pirmininku švietimo ministeriu[2] lygiomis žymi, kas po 50, 100, 500 šiokiu ar tokiu būdu yra įdėjęs į muziejaus iždą, ir didele pagarba apdalija juos gražiai, keliomis spalvomis išspausdintais diplomais, įgalinančiais turėti garbės titulus: V. D. Muziejaus Šelpėjų, Rėmėjų ar Labdarių.

Moralės mokslas skatina tai daryti paslapčiomis ir atpildo telaukti iš Dangaus. Bet čia tokia nekalta, žmoniška silpnybė – turėti viešą šlovingą dokumentą. Kas gi papeiks produktorių, kurs diplomu pažymėtas už sumaningą gyvulių ar vaisių derlinimą? Anaiptol: tai įdomiausias daiktas, randamas bet kieno gyvenamojoje troboje. Šeimininkė dabina savo trobas kuo sumaningiausiais savo rankų darbais, ir svečias pirma tai pasergsti bei patyrinėja; šeimininkas dabinas parodų diplomais.

Visa tai garbingai papildo labdarybės įstaigų diplomai; jie pareiškia šeimininkus esant geroje pusiausvyroje: pažangius materialybėje, pažangius ir moralybėje, kai savo kąsniu dalijas su neturčiu, našlaičiu, Bažnyčia, tėvyne. Parodose pareiškiame savo sumanumą, labdarybėje ir patriotizme – savo gerumą, savo širdies kilnybę.

Jei kas tai mato, dar geriau – tegul iš tų pavyzdžių mokos ir pats didvyriškumo, tesėjimo gera valia savęs išsižadėti visuomenės, Bažnyčios, tėvynės naudai ir garbei. Vokiečių kraštuose trobos nukabinėtos Šv. Rašto išrašais ir labdarybių diplomais. Juo daugiau jų, juo garbingiau.

Manau, kad Vytautinis paminklas yra būtinas papuošimas bet kurio gero piliečio sienų. Diplomui gauti aukos nuo 50 litų. O ir 1000 pasiturinčiạm – ar didelis daiktas, kai širdis kurion pusėn traukia?

KADA P. A. SMETONA ILSISI

Dabar tenka matyti, kaip Respublikos Prezidentas kasdien ligi tik papietavęs kimba su visa savo šeima ir adjutantais mušti mažutį, vaikišką biliardą, kur kaulinius kamuolius atstoja maži mediniai rituliukai. Jie šliaužioja į lūzas, ne rieda per mažą keturkampį staliuką. Muša keturiese, katras turėdamas savo varsos ripkelių. Šiaip jau tai biliardo lošimas tik be jo gimnastikos. Tikruoju biliardu lošiant, per vieną partiją tenką suvaikščioti aplink ilgą stalą bent dešimts kilometrų. Tai bent spaceras. Kad kas įsakytų tai padaryti, būtų pareikalauta didelio honoraro, o gera valia ir du trissyk suvaikščiojama, dar tirštoje dūmynėje.

Aplink estų biliardą gana po žingsnelį žengti, o betgi A. Smetoną tai užima ilgą valandą ir antrą.

Tai gana keista, bet ne nauja. Tai ypatingas būdas atgaut pusiausvyrą. Iki 2 val. tenka diplomatizuoti ir politikuoti, sukti galvą, kalbos improvizuoti, nervintis dėl priešininkų takto, pykti dėl opozicijos. Įtempti nervai įvargina kūną ir sielą. Tai didelis darbas, reikalaująs ir didelio atsidėjimo.

Vieną kartą sutikau R. Prezidentą visai privargusį išeinant iš kabineto pietautų. Jis dar visą pusvalandį klausė kurio ten ministerio raporto, kai kiti jau pietavo.

– Tiažela ty, šapka Monomacha!..[1] – tarė pasisveikindamas. – Ir reikia gi tokių neišmanėlių, kurie skelbia, esą žmonių, kurie geidaute pageidaują tokių pyragų...

Aš labai retas prezidentūros lankytojas. Naudojuos gera pažintimi, tai reikalą turėdamas taikau į pietus, ne pavalgyti, bet to reikalo išdėstyti, nes popiet nebeprieisi: Prezidentą visą absor-

buos estų biliardas. Tik pagulėjęs, penktą valandą bus sukalbamiausias. Tada skaito laikraščius ir ramiai kombinuoja.

Man tai ne pirmiena. 1907–8 m. man teko pas p. p. Smetonus kurį laiką gyventi Vilniaus Antakalnio Vilijos krante mediniuose namuose su salkomis. Aukšte gyvenome: aš, Jonas Siabas, laikraščio buhalteris, Povilas Gaidelionis, banko bendradarbis, Jadvyga Chodakauskaitė (dabar Tūbelienė), gimnazistė, kurį laiką ir Felicija Bortkevičienė[2], „Lietuvos Ūkininko" administratorė. Partere gyveno patys šeimininkai, tuomet dar tik su vienu vaikučiu Maryte (dabar Valušiene)[3].

Visi išalkę laukiame pareinant „bankininkų" – A. Smetonos, šeimininko, ir P. Gaidelionies, kurio skolas buvo Smetonai pasiryžę per prievartą išmokėti, bet nesisekė: jų vėl atsirasdavo. Štai ir ateina, taip pat išalkę nuo aštuntos valandos skystų pusryčių ir gerokai nusidirbę. Tie spartūs skaičiavimai – tas budrus kontroliavimas šimtų piniginių kvitų, tie įkyrūs ieškojimai įsibrovusios kelių kapeikų klaidos, o tai surasti precizavimas būtinai reikalavo, – savo vienodumu tiek įtempdavo protą ir valią, kiek ir didelis kuris kitas darbas, kad net apetitą užmušdavo.

Prieš sėdant stalan tekdavo pirma nurimti, išsilyginti, paruošti virškinimo aparatas. Tam tikslui buvo prasimanyta antras smarkus nervų įtempimas. Du sustoję imdavo dvejas kortas, sumaišydavo ir imdavo jas atversti. Vienas, sakysime, atvertė karalių. Tad abudu katras po savim atverčia po vieną kortą; katras greičiau užtinka taip pat karalių, tuojau padeda karalių ant karaliaus ir antrą išmeta kortą, sakysime, kirvelninką. Dabar tuo pat pasiutusiu greitumu atvartaliojama, ligi kuris aptiks kirvelninką, padės jį ir kitą atvers.

Mechaninis tai darbas, tačiau reikalaująs didelio pirštų vikrumo ir dar didesnio žvalumo. Ėmei per greitumą ir savo aptiktą kirvelninką padėjai po savim, ne ant atverstojo kirvelninko. Ir pražuvo. Dabar ieškok kito, o tuo tarpu jau atvirto dešimtakė. Pasibaigė kortos rankose, griebkis nuo stalo atverstąsias, apversk nugarėlėmis ir vėl ieškok.

Eksperimentalės pedagogikos profesorius Vabalas-Gudaitis[4] nežino to būdo žmogaus atidumui išbandyti; jis turi kitų tolygių

priemonių. Per ilga galima taip išsimitrinti, kad retai tekris ant stalo, kuo reikia padengti atverstoji. Kas greičiau išmėtys visas 52 kortas, tas bus nugalėtojas.

Man net koktu būdavo žiūrėti, kaip A. Smetona su P. Gaidelioniu ar J. Siabu, lūpas sukandę, blizgančiom akim, didžiausiu įnirtimu meta po savim kortas ir piktai triumfuoja nugalėję. Meta, meta, o viralas aušta. Ir kai sėdas jo srėbtų, tai, man rodės, dar labiau nuvargę, tik kitaip.

Tai vadindavos kažin kodėl: Emigrantas.

Popiet eidavome po du, po tris pasivaikščioti ir pasišnekučiuoti apie Vilniaus ir iš viso Rytų Lietuvos dalykus, apie laikraštį. A. Sm. klausydavo mano raporto, kurios medžiagos gauta, kaip ištaisytina, kas pridėtina, į ką atsakytina.

Sugrįžus A. Sm. skaitydavo, jei nebūdavo pašauktas į kurį susirinkimą. O straipsnį rašydavo jau po 12 val. nakties ir praversdavo kartais iki 4 v. ryto. Miego betekdavo keturios penkios valandos. Reikėjo geros sveikatos paskui tesėti tarnybos darbui.

Dabar valia keltis 8 val., valia ne. O visa kita lyg pasilikę iš senųjų laikų.

A. A. KUN. DZIDARAS GUDAVIČIUS-VALYS

Šio lapkričio 23 d. mirė Šaltinių, arba Judeikių, buvusios Kelmės koplyčios, paskui cirkulo[1] rektorius Dzidaras Gudavičius, 54 m.

Tenka jis gražiai paminėti.

Kun. Dzidaras, Domininko sūnus, buvo gimęs Gaurės par., 1877 m. rugp. 4 d.; augo Eržvilko p., mokės Palangoje 1890–94 m. ir Kauno kunigų seminarijoje 1895–1900 m., įšisventė vasario 6 d. t. m.

1900–8 m. vikaravo Svėdasuose.

1908–9 Rokiškyje. 1909–10 m. buvo kuratas Belmonte, 1910–13 – Lauksodyje. Klebonavo: 1913–14 m. Linkuvoje, 1914–20 Josvainiuose, 1920–23 Viekšniuose. Tų m. bal. m. buvo jam leista

apsigyventi Paupyje (Perkūniškėje) Viduklės p. Ogi nuo 1930 m. liepos 7 d. – Šaltiniuose (Judeikiuose), Kelmės p.

Gudavičius buvusi tik pravardė, dėl to kad buvę iš Gudų, nuo Gardino atėję; tikroji gi pavardė buvusi – Valys. Su Kauno daktaru[2] ir kitais bendravardžiais šie Gudavičiai ne giminės.

Kun. Dz. Gudavičius-Valys buvo tipingas ganytojas darbštuolis. Aš jį gerai atmenu gimtoje savo parapijoje pas kleboną Antaną Lenkevičių[3]. Tai buvo pavydėtinas keimarys. Abudu visiškai blaivūs, abstinentai, abudu gilaus, net naivaus, vaikiško tikėjimo; evangeliškai tarnavo žmonelėms iš tikros, neveidmainiškos širdies. Abudu visados gerai nusiteikę. Klebonas A. Lenkevičius gilus inteligentas, bet jau beveik visiškai aklas. Mišias palaikydavo, bet skaityti nebegalėdavo; jam skaitė inteligentas vargonininkas J. Mikuckis. Aš jį esu paminėjęs XIV t. 214–5 p.[4] Aklas klebonas vedė tretininkes, jaunutis vikaras vedė parapiją. Vedė ne juokais. Jis anksčiausiai sėdos į klausyklą, jis didžiausius būrius vaikų katechizavo, jis parapiją lankė, sveiką ir susirgusią. Raudonas kaip putinėlis ir lygiai skaisčios sielos, kun. Gudavičius buvo mylimas ta meile, kuriai tik idealizmo vardas tinka. Ir jis to per visą amžių neužmiršo. Tiek vietų perėjęs, tuos vienus josvainiečius teaptikęs panašius svėdasiečiams; visi kiti nė iš tolo nebe tokie buvę, ir jis ten nerimo.

Kun. Gudavičiaus ekspansija reiškėsi bažnyčių statymu. Būdamas Svėdasuose, įragino naują bažnyčią statytis ir kunigą gauti Duokiškyje, Kamajų par. Būdamas Rokiškyje, pradėjo organizuoti naują Lukštų bažnytkaimį. Būdamas Viekšniuose, taisė bažnyčią. Rezignavęs iš visų pačių gerųjų klebonijų, apsigyvena Perkūniškėje-Paupyje, Viduklės par., tokiame nuošalyje, kur pagonai lietuviai subėgdavę, pajutę kryžiuočius ateinant Eržvilko link. Ten buvę tokie pelkynai, kurie geriau gynę nuo neprietelių neg fortai. Kaip tikras trapistas, čia kėlė dvasios kultūrą ir agrikultūrą, tiesė kelius „į Europą", pravėdindamas tą nuošalį. Čia pastatęs bažnyčią ir visus ūkio trobelius, sava valia įsiprašė į Judeikius-Šaltinius Kelmės par. ir tą patį trapisto darbą pradėjo: statė bažnyčią ir kitas trobas, tuo pačiu žygiu administruodamas antrą, Žalpių bažnytėlę Viduklės par.

Žmonės matė, kad ne pelnytis kun. Gudavičius atkildavo in partibus infidelium[5], bet misionieriauti, bet šviesti, ir visomis pajėgomis jam padėdavo. Buvo kunigų, kurie jo nemėgo už tai, kad jis pasibaisėdamas kalbėdavo apie jų negrynai bažnytinę politiką, neblaivumą ir šventenybių profanavimą. O kaipgi kitaip?

A. a. kun. Dzidaras sirgo raumenų vėžiu; prisiėmė keletą operacijų, kol patyrė visa būsiant veltui. Nusimanė mirsiąs, o reikėjo matyti, kokia gražia nuotaika vaikščiojo po Kauno m. ligoninę, kur gulėjo kan. Staševičius[6], kur ir man kiek teko pagulėti. Vos beatsikeldamas svyrinėjo po ligonis, kalbindamas ir ramindamas juos ir pats ramindamasis.

– Nepasiduosiu, veltui... – kalbėjo apie nebijojimą mirti. – Ir ko gi turėčiau bijoti? Iš gyvenimo aš nepasiėmiau nieko, o davinėjau jam viską. Pergyvenau paukšteliu čiulbėdamas... Kai aš numirsiu, tai duok žinią Mėginienės (mano sesers – *J. T.*)[7] vaikams, kuriuos mažus vedžiau prie šv. Sakramentų, kurie buvo geri, kuriems Dievas skyrė tokias žymias karjeras: Bronei Klimienei, Barboriutei Lesauskienei[8]...

Dar jo paties suspėta joms parašyti gražūs laiškai, nusiųsti fotografijos ir gauta tiek pat gražūs atsakai.

O man buvo per visą savo amžių ištikimas prietelius. Graudu man kun. Dzidaro netekus. Amžiną atilsėlį duok jam, Viešpatie. Lygių jam nedaug tesimato.

SVEIKI SULAUKĘ NAUJŲ GADYNIŲ!

Viešpaties angelas pasirodė jam sapne ir tarė: „Dovydo sūnau Juozapai, nebijok priimti savo žmonos Marijos, nes kas joje gimė yra iš Šventosios Dvasios" (Mat. 1, 20).

Tas pats angelas Gabrielius, kurs Švenč. Panai apreiškė Ješua Išganytojo prasidėjimą, antrą kartą pasirodė jos sužadėtiniui Juozapui ir išsprendžia jo abejojimą. Kaipgi? Jis vos tik susižiedavęs, o ji jau nėščia. Juozapas – vyras šventas, teisingas, pagy-

venęs, nenori to skelbti ir pasiruošė slapčia pasiskirti. Tačiau iš Aukštybių buvo nutuoktas globoti šią Mergelę, nes Ji, matės, skiriama kuriems tiek didiems tikslams, kurių jis dar nesupranta.

Pabudęs iš miego, Juozapas padarė taip, kaip Viešpaties angelas buvo jam įsakęs. Jis pasiėmė pas save savo žmoną. Bet jos nepažinojo, kol ji pagimdė savo pirmgimį sūnų, ir jis praminė jį vardu Jėzus (ib. 1, 24–25).

Laimingas paabejojimas – jis sustiprino šv. Juozapo tikėjimą į stebuklingą Jėzaus Kristaus prasidėjimą iš Šv. Dvasios. Šv. Jonas Auksaburnis[1] derina tai su šv. Tomo abejojimu, begu tai tiesa, kad jo Mokytojas, nukankintas miręs, būtų prisikėlęs[2].

Nelygu abejojimas. Savaime, abejoti nebloga, tai skatina ieškoti tikro atsako. Bloga, kad dažniausiai mes patys čia pat griežtai išsprendžiam savo abejojimus ir nurimstam. Visa atliekame be galo pigiai, sekliai; tai sudaro mumyse blogiausią nuotaiką – ir toliau tenkintis savo paties vos tik pasvajotais atsakais. Tai menkiausios rūšies obskurantizmas. Nemint kodėl ir priežodis lemia: geriau esą su šviesuoliu prarasti, kaip su tamsuoliu rasti.

Su kuo mes prarandame savo tikėjimą? Bepiga būtų, jei kurie gilieji filosofai būtų davę medžiagos neigiamai paabejoti apie Dievo apreikštuosius žmogaus likimo dalykus. Negantas būtų apsišarvojęs sau nusiraminti ir kitų apsiginti. Dažniausiai tik miglomis apsišarvojame.

Pas mane ateina visokių žmonių. Kas dieną kaip jomarke. Vienas jaunas kaimietis atvirai pasisakė esąs netikįs ir nebenorįs tikėti.

– Kaipgi tai atsitiko? Juk iš mažens tikėjai? – pasidomėjau.

– Kol kvailutis buvau.

– O dabar kurias mokslų gudrybes iškakėjai?

– Jokių. Esu darbininkas. Žmogus ir mokslų neidamas daug ką girdi apie mokslus.

– Ir to pačiam gana – išgirsti, kad darbininkų luomas išpažįsta socializmą, o socializmas išpažįsta bedievybę?

– Mokslas nesuvedžioja.

– O kaipgi tai atsitinka, kad studentai tame pat universitete, tame pat fakultete, reiškia, tų pat aukštųjų mokslų: religijos, filosofijos, istorijos, gamtos, matematikos, medicinos mokos, o

vieni giliai tiki ir praktikuoja (krikščioniškoji jaunuomenė, ateitininkai, tautininkai), kiti laikosi nuošaliai, o tik tretieji neigia Dievo padavimus, ir jiems religija esanti nebepriimtina?

Mano klientas labai neramiai ėmė pečiais, galva, net rankom krutėti, bet atsako nebesusigriebė.

– Taigi matai, brolau, čia ne mokslas kaltas, tik tai, kad tu daveis kažin kokiais rūkais apsupamas. Kiti mokslavyriai, kai prieina savo tyrinėjimų liepto galą, nesako: štai ir viskas; tik drįsta prisipažinti: „Daugiau nebežinau". O ką pats esi ištyręs? Nieko. Tai gal teisingiau būtų prisipažinus: „Abejoju, bet savo abejonę išspręsti pats nepajėgiu. Filosofų nepasiekiu". Reiktų iš vidaus iššaukti paslapčių įkvėpimą, kad ji nuramintų. Mėgink tai padaryti bažnyčioje ar padedamas kurio tikinčio autoriaus. Jei nepasistengsi ir tuo pasitenkinsi, ką dabar turi, būsi labai kvailas ir tik akiplėša, o ne blaivybės apaštalas.

Dar reikia gerų norų įsitikinti.

Štai kita scena – autobuse, provincijoje. Važiuoja jaunikaitis ir senas bajoras.

– Kurgi važiuoji, ponaiti? – teiraujas senis.

– Tėvai siunčia mane kunigų seminarijon. Gimnaziją išėjau.

– O pats?

– Noriu iš šaltinių įsitikinti, kad tikėti nėra kuo. Sako, geriausia esą tai pasiekti, įsigilinus į pačius religijos davinius.

– Šitaip? Tai tėvai geriau būtų padarę pasiuntę kiaulių ganyti, ne žmonių. – Ir nepadavęs rankos išlipo.

Čia abejojimai ne savaime atsiradę, bet tyčia sudaryti, ir tyčia ieškoma neigiamo atsako. Kokių gi dyvų, kad jų ras? Sako, po medžiotojo šautuvu patys žvėreliai pasisuką. Gudrus tėra tas, kurs ieško objektyviosios tiesos, kaip arkivyskupas Pr. Karevičius moko[3]. Daug abejojo patys didieji šventieji ir religijos Daktarai ir neatlyžo tyrę, kol jų širdys nurimo Viešpatyje. Tie mokėjo ir kitus pamokyti. Kurie nenurimo, kitais keliais nuėjo. Kurie buvo laimingesni? Kurie gavo statų atsaką nors amžiaus gale. Palygink L. Tolstojaus: „Smert Ivana Iljiča"[4].

Abejonių pilna ne toje vienoje religijoje. Abejoja visi, kurie naujais keliais eina literatūroje, moksle, pramonėje, versle. O

naujais takais eiti reikia, tai pažanga. Atžangos visai nėra, tai negalima, kaip gimus atgal sugrįžti į motės įsčią. Ir vietoje tūpčioti tegalima kurį laiką; paskui tai virs zero[5]. Pažanga, jaunystė, naujumas tėra gyvybė.

Naujais keliais beeinant, klupčiojama; kelias nepritrintas, yra kemsų, kurių koja užkliūva. Bet ką padarysi? Politika sukelia tiek pat abejojimų, kiek filosofija ir religija. Itin kvaila dėl to viena mesti lauk visą politiką, visą filosofiją, visą religiją. Tirk, bandyk, lauk. Reikia laiko išdavams pasireikšti. Bus laiko ir naujesniems krypsniams pasireikšti, kai suvedęs gera ir bloga pamatysi, kas taisytina.

Kokia neišmintinga žiaurybė buvo tik ką gimusio Kristaus tykoti. Dievo Apvaizdas nenugalimas. Bet jei Jėzus Nazaretietis būtų buvęs tik tautos išdavas, tai jį sunaikinus būtų sunaikinta buvusi pat pradžioje dabartinė krikščioniškoji pasaulio kultūra, ir, romėnų kultūrai žlungant, gal kiek šimtų metų būtų neužsimezgusi kita kultūra.

Gr. 11 d. prasidėjęs konstitucinis p. Antano Smetonos prezidentavimas[6] leidžia laukti tautinei Lietuvos valstybei ir tautinei lietuvių kultūrai daugybės naujų galimybių.

– Nuvarius antrą tokį barą, koks pirmas jau nuvarytas, mes būsime tiek stiprūs, kad ne bet kuris pavojus mus beišgąsdins, – atsakė naujasis Respublikos Prezidentas sveikinusiam jį Vytauto Didžiojo Centro komitetui.

Numanu, kad realizuojasi Vytauto D. šimtametės tradicijos, kad tai naujas jų etapas, ir tenka tik padėti, o ne kliudyti. Jei su tautininku, tų Vytautinių tradicijų žmogum, nebūtų galima kuriuo klausimu susitarti, tuo negalima tikėti: Vytautas D. buvo politikas, administratorius ir drauge Žemaičių Apaštalas. Nebūtų nė kalbos apie tradicijas, kad kas iš to būtų nutrūkę. Tautininkai neturi uždavinio – religiją panaikinti. Valstybės ir Bažnyčios uždaviniai suderinti galima ir reikia, ir viltis to švinta.

Taigi, tautiškasis jaunime, būk blaivus mintimi ir kūnu ir nusiteikęs visus abejojimus religijos ir politikos srityje išspręsti teigiamai; statyti, ne griauti. Jūsų širdyse atgimęs Kristus, aure, jau tiesia šventąją savo rankelę palaiminti žmonėms geros valios.

JUOZAS VOKIETAITIS – ŠVIETĖJAS

Iš kalbos laidotuvių dieną XII.19

...teisingas esi visuose daiktuose, kurius tik esi mums padaręs, ir visos bylos tavo teisingos, o tavo keliai tiesūs ir visi tavo sprendimai tikri. Dan. 3, 27.

Kauno Miestelėnai, Lietuvos Piliečiai!

Šitais žodžiais pranašas Danielius kalbėjo apie patį Viešpatį Dievą; Dievą palaimintąjį, Dievą garbingąjį, Dievą garsingąjį (ib. 26). Kaipgi drįsau tuos pačius žodžius dėtis į panegiriką, kad ir pirmajam laikinosios mūsų sostinės piliečiui, vis dėlto – žmogui? Taigi kad „drąsos" man nė nereikėjo; gana buvo to vieno džiaugsmo, kad jam, a. a. Juozui Vokietaičiui, pritiko karaliaus Dovydo giesmės žodžiai:

Palaimintas žmogus, kuriam Viešpats nepaskaitė nusidėjimo ir kurio dvasioje nėra vyliaus! Ps. 31, 2.

Arba Eklaziastiko.

Palaimintas (vyras, turtuolis), kurs atrastas be dėmės. Ekl. 31, 8.

Argi pats dieviškasis mūsų Išganytojas Jėzus Kristus neliepė su pačiu Dievu lygintis:

Būkite tat tobuli, kaip ir jūsų dangiškasis Tėvas tobulas. Mat. 5, 18.

Visi mes privalome siekti dieviškosios tobulybės, nes tik

Kas buvo išmėgintas ir rastas tobulas, tokiam (te)bus amžino gyriaus. Ekl. 31, 10.

A. a. Juozas Vokietaitis buvo tiek pasivaręs tobulybėje, kad anieji jam mano taikomieji žodžiai nebus nuodėmingai perdėti. Juoba nederėtų susilaikyti nuo gyriaus jam mirus, kai net gyvas tebebūdamas buvo giriamas, gerbiamas, aukštinamas. Labai paprasta, kad tik miręs įgarsėja. Gyvam į akis nei aš, nei kas kitas negi pasakytų to ir taip, ką ir kaip aš čia pasakysiu. A. a. Juozas Vokietaitis turi įgarsėti. Tam yra keletas davinių, kurie nebuvo pasikeitę per visą jo amželį. Būtent už tai, kad jis nesėdėjo maro kėdėje, buvo nepaprastai darbštus ir teisingas.

Palaimintas žmogus, kurs neina paskui bedievių patarimą, kurs nestovi ant nusidėjėlių kelio ir ant maro krasės nesėdi. Ps. 1, 1.

A. a. Juozas Vokietaitis buvo pareigos žmogus, savo specialybės vergas. Kur dėtas, jis niekad neužsimiršo, kad jis – pedagogas, o daugiau nieko. Išėjęs Veiverių mokytojų seminariją, rusų valdžios pristatytas lenkams, kad juos rusintų, nepadarė jiems žalos, nei jų kultūrai, nei politiniam jų nusimanymui. (Ir iš viso lietuviai mokytojai Lenkuose laimėjo gerus vardus kaip žmonės ir kaip pedagogai.) Nes tedirbo tiesiogį savo pašaukimo darbą.

J. V. pedagogas paliko ir tada, kada visa buvo sudrumsčiusi mažoji revoliucija[1]. Tais laikais visi, turėję pretenzijų būti inteligentais, sėdėjo ant maro krasių, destis suko į kairę, nebenusimanydami, kurgi to kairumo kraštas ir galas. Socialiniai eksperimentai gimė ir nyko, o niekas nesiėmė atsakomybės nei už jų pagimdymą, nei už jų numarinimą. Viena bematė – griauti; griauti sostą, griauti valstybinę tvarką, griauti religiją. Nematė vidurio nei dešinės, nepripažino individualybės nei nuomonių laisvės. Visų visi privalėjo pūsti dūdą. Ne tik priešintis, bet nei skyrium laikytis nedrįso nė principingiausieji žmonės. Buvo bendras demokratų choras su nuolatiniu refrenu: šalin klerikalus ir klerikalizmą, šalin dievą (žinoma, iš mažosios d, kaipgi kitaip?) ir Jo religiją, nes visa tai tamsybė ir vergija, o šviesa ir laisvė turbūt tik nihilizme ir anarchijoje.

Jei konfesionistas mokė abc, jo darbas buvo laikomas vis tiek smerktinu; jei ruošė tautai mokytojus – ruošė jos nuodytojus. Ir kai vienatiniai gangreit iš tautos nepašalintieji inteligentai kunigai susibaudė „Saulės" švietimo draugiją sudaryti[2], kairieji jos nepripažino, nors iš pradžios jos nepripažino nė Žemaičių vyskupas M.L. Paliulionis[3].

O pedagogas Juozas Vokietaitis? Trylika metų lenkus mokęs, jiems savo sielos, o gal ir kūno vieko davinėjęs, įgarsėjo. Jis mokėjo – duoti. Iš jo išmokdavo mokytis ir mokyti. Ir kai „Saulė" ėmė dairytis specialisto pedagogo Mokytojų kursams (paskui Seminarijai) vesti, Lietuvos ir Lenkijos horizonte tesimatė vienas Juozas Vokietaitis, tikrai nusimanąs, ko reikia, kad mokytojas tiktų mokytojauti.

„Saulės" vadovybė ir kreipės į jį, kad mestų svetur dirbamą darbą, nors ir sėkmingą, geriau kad grįžtų savųjų dirvonų kiloti.

Siaura buvo jau įsipraktikavusiam specialistui Lietuvoje. Turėjęs valstybės garantuotą algą, dabar gautų tenkintis skatikais, išmaldomis surankiotais iš visuomenės. Darbo objektas matės menkas. Bet Juozas Vokietaitis nepasvyravo. Tautininko patrioto nuovoka išvydo didžių dalykų gemalą. Pasirodė, galima jau ir Lietuvoje ko nors rankas užkabinti.

Vadink jį tautininku, vadink jį romantiku, vis tiek pasakysi viena: šis pirmas įsipareigojo realiai veikti tautinei savo kultūrai – mokyti ją talkoje su populiariais liaudyje, nors nepopuliariais revoliucijoje, kunigais. Sako, a. a. Juozo Vokietaičio patriotinė ir religinė nuotaika sutapusi, kirvis atitikęs kotą. Taip. Bet ir be to sveikas jo protas būtų pastūmėjęs jį nepaisyti dykaduonių šauksmo ir klyksmo: „Juodajai Saulei sumanė tarnauti!"

J. Vokietaitis parėjo Lietuvon ir jau nebeišėjo iš jos. Kol susidarė laisvoji Lietuva, jis ir čia pagarsėjo tiksliu pedagoginiu darbu. Ir šiam privatinės mokyklos vedėjui pavedama vesti visas valstybines pradžios mokyklas, būti jų Departamento direktorium. Dešimt metų planingo, laiku numatyto darbo, ir mes turėjome įvykintą privalomą visuotinį pradžios mokslą, padvigubinta mokyklų, patrigubinta cenzuotų mokytojų, Lietuva pastatyta pirmose kultūrinių tautų eilėse kovoje su analfabetizmu, tuo kultūros šašu.

Jam dabar taikau šv. Povilo patarimą:

Broliai, nebūkite vaikai išmanymu, bet piktybe būkite kūdikiai; išmanymu jūs būkite tobuli. 1 Kor. 14, 20.

Bloga tik tiek, kiek tepadaro kūdikis, o tobulo išmanymo – be krašto. Nėjo bedievių patarimais, nieko nenumarino ir pats nenusidėjo. Liko tyras, švarus, pilnas tikrųjų nuopelnų.

Žmogus gimsta vargti, o paukštis skrajoti. Job. 5, 7.

Didžių savo darbo išdavų susilaukė a. a. Juozas Vokietaitis. Ne aitvaras jam to prinešė, tik jis pats susikrovė per 40 metų intensyvaus darbo ta viena kryptimi, su akimis, įbestomis į tą vieną regę – liaudies švietimą.

Kas dirba savo žemę, bus sotus duonos, kas gi ieško dykiniavimo, tas paikiausis. Patarl. 12, 11.

Savo amatą – specialybę, „savo žemę" dirbo atsidėjęs ir buvo

nuopelnų pertekęs; išminčius buvo, kad nedykiniavo. Man ir bet kam matės, kaip mokslo vadas J. Vokietaitis nieko nedarė taip sau, nei šiam, nei tam, bet tik atsikračius tam sykiui kuriuo rūpesčiu ar klientu. Negreit tarė paskutinį savo žodį, bet kai jau tarė, nebeatmainė, nes jau buvo įsitikinęs, kad taip, ne kitaip, bus tikslu. Ir buvo autoritetingas visame Pradžios mokslo departamente.

Atvangu buvo jo ūksmėje būti, neįkyru dirbti, nes vadas pirma ėjo, kitiems kelią rodė; bereikėjo tik sekti. Jis savo srityje darbą tiesiog amerikonizavo: mokėjo suburti didelį kontingentą bendradarbių ir iš jų paimti maksimum darbingumo.

Pagaliau grįžtu, nuo ko pradėjau. J. Vokietaitis, liaudies mokytojų ruošėjas ir vadas, buvo teisingas, tėjo tiesiais keliais, tai ir jo sprendimai buvo tobuli. Pervertė per savo rankas daug mokytojų, kol atrinko 4000 cenzuotų ir tinkamų. Ir dyvų dyvai, nesigirdėjo nusiskundimų, kad kas būtų likęs bedarbis. Lig laikui visi žinojo, ko reiks mokslui, ir turėjo gana laiko arba papildyti savo žinias, arba apsirūpinti kitu darbu. Reforma buvo pravesta sklandžiai.

Direktorius asmeniškai pažino visus savo mokytojus ne tik iš veido, bet ir iš sielos. Sekė, dėjos dėmėn visas reliacijas. Mokytoją stengės pritaikinti vietai, ne vietą mokytojui. Septynis kartus pritaikė, kol sykį nukirpo. Bet kai nukirpo, tai tuo mokytoju pasitikėjo kaip pats savim, buvo jam prietelius ir gynė jį. Ir valdonams neteko svyruoti, begu jų vadas tiksliai elgias, ar nereikia iš šalies taisyti.

Direktoriui tegalėjai įsipirkti darbštumu ir sumanumu. Pataikūnų ir saldžialiežuvių nesimaišė Departamente. Gerbiamieji! Koks didis pavyzdys, kaip valdininkas privalo savo tėvynei tarnauti, kad ji progresuotų.

J. Vokietaičio pedagogikos darbą vainikavo visai kas kita. Jis buvo pakviestas kitam plačiam organizaciniam darbui – sutvarkyti laikinosios sostinės, didmiesčio ūkį, pabūti Kauno Mussoliniu[4], meiliai jį kai kas pašiepdavo. J. Vokietaitis ir šio darbo ėmės tiek pat drąsiai, lyg tai būtų buvusi antroji jo specialybė. Sumetęs miesto pajėgumą, tapo optimistas.

– Kaunui gana dvidešimties metų, kad, pasiskolinęs didelę sumą, galėtų persitvarkyti griežtai europiškai ir tuo pačiu žygiu išsimokėti visas skolas. Kaunas tesės nudirbti didelius kultūros darbus.

Sostinės tvarka ir perteklius a. a. Juozui Vokietaičiui švietė antrąja saule ir skatino jį pačiam joje sublizgėti. Deja, jo netekome. Dievulis jam pavedė kurį tretį dalyką.

Gerai, gerasis ir ištikimasis tarne, kadangi tu buvai ištikimas ant nedaug, aš tave pastatysiu ant daug; įeik į savo viešpaties džiaugsmą. Mat. 25, 21.

JAUNOSIOS ANTANO SMETONOS DIENOS

25 (1906–1931) metams jo rašto darbo paminėti

ATSITIKIMAI ANTANO SMETONOS GYVENIME

1874 m. rugpjūčio 10 d. gimė Užulėny.
1884 – nuvežtas Taujėnų mokyklon.
1885 – mokosi Kartanuos, Šilų apylinkėj.
1886–9 – vėl Taujėnuos pradžios mokykloj.
1889–90 – iš šalies mokos Vilkmergėj.
1891 – " " " Liepojoj.
1892 ir 3 – Palangos progimnazijoj.
1893–6 – Mintaujos gimnazijoj. Išvarytas.
1897 – Petrapilio IX gimnazijoj.
1897–1902 – Petrapilio universitete teisių skyriuj.
1899 – išvarytas už studentų streiką. Sėdi kalėjime.
1902 – vėl išvarytas už lietuvybę. Vėl sėdi kalėjime.
1902 – pusmetį prisiekusio advokato padėjėju.
1903 – įstoja tarnaut Žemės banke.
1904 – veda Sofiją Chodakauskaitę.
1905 – Didž. Vilniaus Seimo prezidiume nuo demokratų.

1906 – *Lietuvos Ūkininko* redaktorius.
1907 – *Vilniaus Žinių* redakcijos narys.
1907–13 – *Vilties* redaktorius.
1913–14 – *Vairo* redaktorius.
1914–15 – vicepirmininkas Komiteto nukentėjusiems dėl karo šelpt. Rengia vadovėlius.
1917 – Valstybės Tarybos pirmininkas.
1918.II.16 – paskelbia Lietuvą nepriklausomą.
1919.IV.4 – pirmasai Lietuvos Respublikos Prezidentas.
1906–31 – rašto darbas.

MANO PIRMOJI PAŽINTIS

Mintaujoj aš vikaravau 1894–5 metus, kada Antanas Smetona tebuvo ten penktoj ir šeštoj gimnazijos klasėj. Tada man su juo nieko bendra neteko dirbt ir arčiau susipažint. Bet pažinau, paskui girdėdavau iš kitų apie šį pranašų studentą; tai kai 1899 metais atsitiko susidurt, jis man nebebuvo svetimas. Mudu laimingai suvedė spausdinimas *Lietuviškos kalbos gramatikos. Rašytojams ir skaitytojams vadovėlio. Parašė Petras Kriaušaitis. 224 §§.* Ją surašė Petras Avižonis ir Jonas Obelaitis (Jablonskis), dabar pasislėpęs Kriaušaičiu ir prisdėjęs savo bendradarbio vardą.

Medicinos daktaras Vytauto Didžiojo universiteto profesorius ir buvęs jo rektorius Petras Avižonis šitaip nupasakojo šį atsitikimą *Mokykloj ir gyvenime*, 1921, 1 nr., 32 p.[1]: „Tilžėj spausdindami gramatiką, mes manėm kunigą J. Tumą galėsiant korektūrą sekt. Kun. Tumą susitartų prašėm atvykt iš Kulių, kur jis tuokart kunigavo, Varniuosin, pusiaukelėn tarp Kelmės ir Kulių. Sutartą dieną gramatikos rankraščiu vežini važiuojam iš Graužikų Varniuosin mudu su A. Smetona, kurs tą vasarą taip pat viešėjo pas Jablonskius ir, berods, rengė spaudai, Jablonskio prižiūrimas, vyskupo Valančiaus raštus[2]. Varniuos radom jau mūsų belaukiantį kunigą Tumą, kurs mielai sutiko gramatikos rankraštį nusiųst Tilžėn, susižinot su Susivienijimu Lietuvių Amerikoj[3] dėl jos spausdinimo, prižiūrėt korektūrą etc. Tai buvo 1899 ar 1900 m. Gramatika pasirodė 1901". Tą Petro Avižonies ir

Jono Jablonskio gramatiką spaudai savo ranka perrašė Petrapilio universiteto studentas teisininkas Antanas Smetona.

Antanas Smetona jau tuolaik buvo artimasai to didžiojo mūsų kalbininko J. Jablonskio padėjėjas, iš jo geriausiai lietuvių kalbos išmokęs. Kaip jam tai sekės padaryt, paskui pačiam ta pamėgtoji kalba ugdyt ir šalia savo mokytojo tapt antruoju rašomosios kalbos tėvu, aš esu nupasakojęs *Vairo* 1930 m. 6(9) nr. 235–9 psl.[4]

Tuomet A. Sm. buvo labai simpatingas, net gražus baltaplukis jaunikaitis, vos pradedančiu apželt švariai baltu veideliu, sveikas, greitas, šviesiai nusiteikęs, bet ir paslaptingai rimtas. Ag jis štai parengė rusų draudžiamą, nusikalstamą darbą – lietuvišką spausdinį. Tai jau buvo jam nebe pirmiena: jau buvo slapčiomis hektografavęs P. Avižonies *Lietuvišką Gramatikėlę*[5]. Hektografas ėjo lygiomis su spauda, buvo lygiai kontroliuojamas ir slaptas, lygiai persekiojamas. Hektografas slapčiomis laikyt buvo lygu raidės laikyt: tuo ir tuo būdu galėjai proklamacijų prispausdint. A. Smetona su savo draugu studentu Sirutavičium ir valdininku Variakoju[6], radę tinkamą nuošalį Gorochovoj gatvėj, užsisklendę duris ir langus, visi dažais nusitepę, spausdino pirmąjį lietuviams moksleiviams nusitvert kalbos vadovėlį. Kultūros darbas, o koks atsakomas! Konspiranto nervų įtempimas tebesireiškė A. Smetonos žvelgesy.

A. Smetoną aukštai kėlė mano akyse ir tai, kad jis aukštąjį mokslą baigia savo vieno pastangomis, nėkieno nepadedamas, ir sugeba nugalėt kitokias pasitaikomas kliūtis. Visam tam reikėjo nemaža įgimto gabumo, Dievo padėjimo ir pasiruošimo.

Ypač gi svarbu buvo, kad pasidavė J. Jablonskio įtakai ir štai jau imas darbo saviesiems. Ką teigiama buvau tuomet patyręs, tai ir vėliau jam paliko. Išėjęs teisės mokslą, dirbo bankininko darbą, bet vis tiek Lietuvoj, jos širdyj ir galvoj Vilniuj. Tenai jį ėmiau matyt, kai laimėjus lietuviškos spaudos laisvę, atsirado Vilniuj idėjinio tautinio darbo. Čia *Lietuvos Ūkininkas*, čia *Vilniaus Žinios*, čia Didisai Lietuvių Seimas, o čia ir *Viltis*; ją bendrai leidėm: jis rašė, aš tvarkiau ir taip per savo rankas perleidžiau bent 200 jo feljetonų. Paskui bendras darbas *Vaire*. Bendra tautinė ideologija, bendras pasišventimas Lietuvai glaudžiai mus siejo.

Ketverius metus net tame pat bute išgyvenom, kai jo žmona su vaikais buvo pas tėvus dvarely. Draugiški mūsų santykiai nenutrūko ir vėliau, per visus šiuos 25 metus bendro publicistikos darbo.

Nieko dyvų, kad gavau pažint ne tik jau susidėjusį vyrišką A. Smetonos būdą, bet ir visa tai, kas tam būdui susidėt padėjo, – daugybę jo gyvenimo smulkmenų, kurių kitiems dar nėra tekę girdėt. Mačiau gyvą jo nuotaiką, kaip pasireikšdavo visokiuos atsitikimuos, tvirtas, savas neskolintines gyvenimo nuomones ir pasiryžimą kova savo tautai laimėt kultūrines teises. Visa tai, sulaukęs tinkamos progos, savo papratimu surašiau šioms 25 metų rašto darbo sukaktuvėms paminėt. Lasinėdamas ir skelbdamas žinutes apie mūsų rašto darbininkus, argi galėjau apsileist ir nesurašyt žinių apie tokią mūsų istorijoj žymybę, *Pirmąjį* Laisvos Lietuvos Valstybės Prezidentą publicistą? Surašau ne jubiliejiniam panegirikui, bet paskatint, kad ir patys lietuvių tautą, jos praeitį ir dabartį taip mylėtume, ja rūpintumės, visu atsidėjimu jai dirbtume, kaip mylėjo, rūpinos ir dirbo mūsų jubiliatas Antanas Smetona. Dirbt juodą darbą, kad per ilga pasirodytų šviesių išdavų.

Galop pažymėtina, kad A. Sm. per visą savo amžių mokės, kad galėtų mokyt. Mokė raštais ir vis kalbėjo, kad publicistas privaląs nuolat papildinėt savo žiniją iš daugelio šaltinių, iš daugelio literatūrų. Mokslo metais išmokęs lietuviškai, lenkiškai, rusiškai, lotyniškai, graikiškai ir pusėtinai vokiškai, dar ėmės mokytis prancūziškai ir angliškai. Ir pramoko. Tie daugeriopi knygų raktai padėjo A. Smetonai tapt Lietuvos universiteto senovės filosofijos docentu ir tebepadeda viešame gyvenime palaikyt gyvus ir laisvus santykius su svetimais diplomatais. A. Sm. prisirengė prezidentaut.

Duok, Dieve, jam sveikatos ir ilgo amžiaus!

UŽUGIRY

Paimk vidurį tarp Pagirio, Vadoklių, Taujėnų ir Siesikų, aptiksi Lėno ežerą, o aplinkui jį Radvilų dvarelį ir keturius kaimus: Lėno, Užulėnio, Naujasodės ir Miškinių. Tai ir bus

Užugiris, kaip anapus miško Pagirys. Nuo Lėno iki miestelių po keliolika varstų.

Užugiris Vadoklių parapijos, o Taujėnų valsčiaus. Už kelių varstų int Raguvą aštuonioliktame amžiuj įsteigta Traupės filija Šilai. Ten užugiriečiai šventadieniais susitikdavo su šilaibiais (šilainiai), vadinas, artimai bendraudavo. Neseniai įsikūrė ir antra bažnyčia Užugiry, Vadoklių filija Lėne.

Lėnas yra ne kas kita, kaip slėnos, nuolaidžios vietos, kaip trakas, kirtimas, šlapiašilis. Tas vienas kelias ne taip seniai prakastas per Užugirį, nors gyvenamosios vietos čia seniausios. Tai gamtos saugoma, itin charakteringa Lietuvos vietovė, maža Sūdavija, prašalaičių nelankoma, pasislėpusi, vieniems slapukams tegera gyvent. Taip kitkart visa Lietuva per ilgus amžius glūdėjo nematoma, netramenama, neįžagiama už savo girių ir balų. Užugiry išliko daug senovės žodžių, gryna šnekta, davusi mūsų literatūrai tiek naujų terminų, davusi jos reiškėją savo sūnų, mokytą Antaną Smetoną.

Taujėniškis Augustinas Grigaliūnas iš Žibučių kaimo, keli varstai nuo Taujėnų int Kavarską, šitaip apibūdina Lėną-Užulėnį.

Nėžinota seniau Lėno,
Kur miškuose už Taujėnų.
Niekas žinių nepateikia,
Nei jų giria, nei jų peikia.
Lėno pradžią Dievas žino
Gal nuo laikų Gedimino?..
Iš visų keturių šonų
Dengia miškai garsių ponų:
Rudaminų ir Radvilų,
Ir Brunovų, ir Montvilų.[7]
Žalios, tankios girios ošė,
Lyg vainikas Lėną puošė.
Lėnas aikštėj ramaus lauko,
Ten ežeras bangom plauko;
Lyg dangus mėlynas slėnis,
Krantuos Lėnas, Užulėnis
Ir Radvilo toks dvarelis,

Ir Naujasodės kaimelis;
Toliau dar kaimas Miškinių.
Aplink nieko. Tik tankynių
Ir spygliuotų, ir lapuotų.
Yra vietų, gražių gojų,
Ramių, linksmų tartum rojų.
Yra ir baisių karklynių,
Ir nusususių kemsynių.
Štai eglynas sakais kvepia,
Tuoj krūtinę vaistais tepa
Derva skaisti, gintarinė.
Juodas kaupas – skruzdėlynė.
Štai medum dvelkia liepynas,
Va vėl baltuoja beržynas,
Lyg lietuviai trinyčiuoti
Žali beržai augaloti.
Linksma, smagu dienos laiku.
Naktį liūdna, baisu, klaiku.
Žinai, per maišto gadynes
Viso matę tos tankynės.
Pats Mackeučius[8] *pulkais savo*
Smarkiai rusus atakavo.
Pats Ganeckis[9] *kelis žmones*
Nukankinęs be malonės.
Tartum styga nuo Taujėnų
Kelias kastas ik pat Lėno.
Čia žmonės gryni lietuviai,
Gyvenę miškuose guviai:
Uogas rinkę, žuvis gaudę,
Žvėris, paukščius miške šaudę,
Kremblius džiovę, vyžas pynę,
Alų gėrę tik naminį.
Lėno žmonės darbininkai,
Visi geri katalikai,
Myli Dievą ir tėvynę,
Savo šalį įgimtinę.

Ilgus amžius jie kentėjo,
Per šlapias vietas pūškėjo...

Seniau Smetonų nei Užugiry, nei toliau nėsą buvę; jie būsią atėję iš kito krašto. Alūkštos apskrity esama ištiso Smetonų kaimo. Dabar Užugiry ir Pagiry Smetonų daug, o visi išėję iš Užulėnio. Svietui juos parodė inteligentas Antanas Smetona.

Antanas Smetona gimė 1874 m. rugpjūčio 10 d. iš tėvo Jono Smetonos ir Julijonos Kartanaitės, iš netolimo šilaibių Kartanų kaimo. Jonai teturėjo ketvirtį valako (keturius ha), paveldėtą iš savo tėvo Kazimiero. Trys ketvirtadaliai teko jaunesniesiems jo broliams: Mykolui, Justinui ir Jurgiui. Paskum Jonas prisipirko dar tris ha. Tai jau septyni ha, bet ir vaikų jiems augo septynetas. Jam mirus, ūkininkaut ėmė vyresnisai sūnus Ignas, o kiti pasklido po svietą. Viena sesuo, Marė, ištekėjo už Jasiukonies Lėnan, antroji, Morta, už Jono Krištaponies Užulėny, trečioji, Julijona, netekėjusi, mokytoja yra arti 20 metų; brolis Motiejus fabrikuos darbininku dirba, Juozapas išėjo Amerikon. Justinui nevedusiam mirus, Jono vaikams sugrįžo dar keli ha; susidarė, vadinasi, jau vienuolika ha, bet ir ūkininkaujančiam Ignui vaikų pridygo vienuolika. Brolio Antano padedamas, Ignas prisipirko dar dvylika ha, ir susidarė Užulėnio Smetonų kiemas vėl valakininkas.

Koks ūkis, tokios ir trobos. Dūminė gryčelė su kamara ir priemenėle – tai rūmelis; klėtelė ir gurbeliai – tai ūkio pastatai, šiaudais dengti. Žemė rėžiais, be kultūros. Skurdas ir tiek, be jokios vilties išsimušt aikštėn, pagerint savo būklę. Ką besakyt išeit brangiai atsieinantį aukštąjį mokslą. O vis dėlto iš šitos skurdžios šeimos Apvaizda pasižymėjo vieną rinktinį, Antaną, kad iškiltų aukščiau savo būklės ir pavaidintų pirmą rolę visoj atgimstančioj tautoj.

Tėvelio Jono biblioteka buvo iš būtinos bet kuriam lietuviui *maldų knygos*, iš atsitiktinai Vilniuj už rublį nusipirkto vyskupo Juozapo Arnulpo Giedraičio *Naujo Testamento* odos apdaru ir iš kelių Valančiaus knygelių. Ne taip jau gerai paskaitydamas, tėvelis kai kuriomis, gal itin sunkiomis valandomis imdavo į rankas Bibliją ir atsivožęs kur pakliuvo skaitydavo, o Antaniukas klausydavo. Antaniukas nedaug tesuprasdavo; skaitytoją ir

klausytoją daugiau veikė Šventųjų Knygų dvasia neg jų prasmė. Vieną tačiau vietą buvo aptikę ir kartotinai ją skaitydami itin gerai įsidėmėję, tai šv. Mato evangelijos 7,7–11:

„Prašykite, ir bus jums duota, ieškokite, ir rasite, belskite, ir bus jums atidaryta. Nes kiekvienas, kurs prašo, gauna, ir kurs ieško, randa, ir beldžiančiam bus atidaryta. Arba ar yra jūsų tarpe žmogus, kurs, jei jo sūnus prašytų duonos, paduotų jam akmenį? Arba jei prašytų žuvies, argi paduotų jam žaltį? Jei tad jūs, būdami pikti, mokate duoti savo vaikams gerų dovinių, kaipgi daug labiau jūsų tėvas, kurs yra danguje, duos gėrybių tiems, kurie jį meldžia?"

Kūną pavargusiems, o turtingiems dvasios skaitytojams šitie žodžiai buvo lyg kontrakto punktai: ieškokit, prašykit, norėkit ir gausit, nes Dievas nesuvadžioja. Vos aštuonelgis Antaniukas tai viena teįsidėmėjo, to vieno teprašė ir buvo visiškai tikras, kad taip ir bus kaip pažadėta; reikia tik visa siela, visa širdim Dievu pasikliaut. Pradžios mokykloj Taujėnuos, kai kiti draugai sumigdavo, Antaniukas atsikeldavo, atsiklaupdavo ir imdavo ilgai ilgai „dūmoti" apie šią didelę tiesą ir stiprintis įsitikinime.

Giedraičio *N. Testamentas* taip ir liko Antanui gerasai draugas, kai mokslo ieškodamas gavo po svietą klajoti. Ukmergėj, Liepojoj, Mintaujoj, net ir Petrapily tas vienas tėvo palikimas gulėjo lentynoj, tinkamomis valandomis pavartomas. Gal jis ir sulaikė Antaną nuo laisvamaniavimo. Nebuvo jis „davatka", bet ir jo tikėjimas niekados nebuvo sugriuvęs. Mintaujos nuotyky jis gynė tautos kalbą pamaldose, bet kad tai nebūt buvę susiję su katalikų tikėjimu, tiek daug patvaros jis nebūt savy radęs. Universitete, tiesa, Antano Smetonos, kaip ir kitų, tikėjimas buvo pasilpnėjęs, bet šeimoj ir vėl atsigavo, nors dabar jau rezonuotas.

PRADŽIOS MOKSLE

Pačią pradžią mokslo Antaniukas gavo namie. Tebesanti juoda lenta baltais ruožais; ant juodo rašydavę pritrinta kreida žąsies plunksna. Mokęs lietuvis siuvėjas, žinoma, rusiškų, ne kitokių raidžių. O skaityt Antaniuko niekas nemokė; išmoko

savaime, besekdamas kaip vyresniuosius mokė. Devynerių metų Antaniukas taip gerai paskaitė Bibliją ir Motiejaus Valančausko *Paaugusių* bei *Vaikų knygeles*, kad klausytojai tik stebėdavos: „Matai, koks jau razumnas vaikas!"

Mokytis tikrojoj mokykloj Antaniukas Dievo vardan ėmė labai anksti veržtis, vos devintų metų būdamas. Tėvai paklausė ir, susidėję su kitu, išvežė vaikus Taujėnų pradžios mokyklon, už 12 varstų nuo namų. Arčiau nebuvo; rusų mokyklų buvo reta, o ir tosin tekdavo bausmėmis varyti; tokių kaip Smetoniukas, kurie patys veržte veržės, nė būt nebuvo. Kol važiavo, buvo įdomu; įdomu buvo ir kai atsirado trukšmaujančioj valsčiaus sueigos minioj: to Užulėny nesimatė. Bet kai liko vienas, iš šeimos išimtas, ėmė jos ilgėtis. Vargšelio būta per mažo be motinos būt. Pagaliau nebeiškentė ir vieną kartą ėmė stulpą apsikabinęs gailiai verkt. Pasergėjo tai Žižvienė iš Gaivenių (jo motinos giminaitė), davė žinią tėvams, ir jie po trijų savaičių Antaniuką parsivežė atgal.

Po Kalėdų (1885) Antaniuką vėl nuvežė Taujėnų mokyklon. Išbuvo ten kelias savaites, maža ko teišmokęs, ir vėl grįžo mokslo metų nebaigęs, vis ilgėdamasis namų ir jų šilumos. Mokytojas buvęs tuomet visai netikęs: gerdavęs, bardavęsis ir vaikų nežiūrėdavęs.

Pažymėtinas buvo ypatingas Antaniuko pamėgimas menų, subtelingas jautimas grožio. Antaniukas mieliausiai bėgiojo ant kapų ir ten gerėjos skaptuotomis figūrėlėmis, taikė įeit kieno klėtin ir ten pasidžiaugt šv. Jurgiais ar kitokiais paveikslais. Tuo jis gal užsikrėtė nuo kito savo mokytojo šlubio šlėktos Rapanavičiaus, kurs vaikus mokė Kartánuos, Antano motinos Julijonos Kartanaitės tėviškėj: jis piešė, ir Smetoniukas piešė tai gaidžius, tai arklius, o kai popieriaus nebuvo, tai kreida dūminėj gryčioj ant sienų. Mat tėvui rudenį 1885 m. mirus, žiemą tų pat metų motina atidavė Antaną pamokyt pas giminę.

Kai kitą rudenį (1886) Antaniukas vėl pateko Taujėnuosin, tai jau nebeverkė ir prasimokė tris žiemas. Antaniukas neišmanė mokslo reikšmės, nežinojo, kas yra aukštesni ir aukštieji mokslai – pats mokymasis jam buvo malonus, ir jis to mokslo aistringai norėjo, lyg jam kas iš aukštybių būtų kvėpęs.

Didelę rolę Antano Smetonos gyvenime suvaidino jaunutis rusas mokytojas Trofimovas. Devyniolikos metų išėjęs mokytojų seminariją Panevėžy, jis pateko Taujėnuosin rudenį 1886 m. Buvo gražus, simpatingas, idealistas, ne fanatikas rusas, bet visa širdim atsidavęs tiems žmonėms, kuriems dirbo. O elgės gražiai, pavyzdingai. Per 1905 m. revoliuciją jis pats užleido vietą lietuviui mokytojui, suprasdamas tautinį reikalą, nors jį lietuviai su ašaromis stabdė, kad neišvažiuotų. Trofimovas Smetoniuką tiek išmokė rusiškai, kad to užteko išlaikyt ketvirton gimnazijos klasėn. Paskui dar pasimokė iš jo aritmetikos, geografijos ir istorijos; iš jo gi patyrė, kokių esama mokyklų: specialinių, realinių ir su senosiomis kalbomis. Trofimovas piršo Antaniukui Bobruisko sodininkystės mokyklą, bet šis griežtai užsispyrė: man reikia lotynų kalbos, gal teks būt kunigu.

Trofimovas nusileido ir pavedė jį Ukmergėj (1888 m. vasarą) labai gabiam, universitetą pametusiam studentui Juškevičiui, pirma išėjusiam Šiaulių gimnaziją. Gabaus tai būta vyro; su savo panele jis kalbėdavos prancūziškai; deja, buvo alkoholikas ir piktas, visa pragėręs vaikščiodavo su moteriška „nažutka". Už penkius rublius mėnesiui jis mokė Antaną kasdien po valandą, kai nebuvo girtas. Antanas ir pats ėmės. Kaimiečių papratimu dirbo nuo saulės patekėjimo iki užsileidimo. Paskui mokės iš Cibulskio, šešių klasių eksklieriko, gero mokytojo. Paskui jis grįžo seminarijon ir įsišventė kunigu.

Ukmergė kaip ir Šiauliai anais laikais buvo „švedų"[10] miestas, kur daugybė jaunimo iš šalies rengės visaip verstis, daugiausia kunigų seminarijon stot. Tam tereikėjo išlaikyt keturių klasių arba aptiekoriaus mokinio kurso kvotimus. Antanas jau tada siekė aukščiau.

Gyvent Ukmergėj teko Ramygalos gatvėj pas mažažemę ūkininkę miestietę našlę Songailienę. Ji tedirbo keletą ha lauko ir gerus daržus mieste. Senas jos gyvenimėlis tebuvo iš dviejų kambarių. A. Smetona su kitais berniokais nedaug temokėjo už kertelę. Songailienė buvo nemokyta, seniau dvaro tarnaitė, bet labai protinga, apsukri ir dora moteriškė. Ji savo darbu tesėjo mokyt dvejetą savo berniokų. Vienas paskui buvo žinomas Vilniaus

miesto (misijonorių) klebonas, lenkas endekas, lietuvių priešas, antras juristas, teisininkas.

Songailai, nors čionykščiai, lietuviškai nemokėjo, tai visi „švedai" pas juos lenkėjo ir maldų knygas vartojo lenkiškas. Čia betgi pirmąkart Petrapilio kunigų seminarijos klierikas vyresnysai Žižius, Songailiuko klieriko draugas, paskleidė lietuviškų knygelių. Lietuviškumo tad ir čia vos pradžia tebuvo, ir Antanui teko kitais pasekt: jis įsigijo lenkišką maldų knygą, nes lenkiškai jau gana mokėjo kalbėt ir skaityt. Tačiau ta knygelė jam nepatiko, ir tiek; ne idėjiškai, bet praktiškai: buvo lietuviukas, su lietuviškais poteriais; į Liepoją patekęs, jis tą knygelę užmetė, pakeisdamas ją lietuviška maldų knyga.

Ukmergėj Antanas prabuvo pusantrų metų. Mokėjo produktais, jų keturias mylias atnešdavo brolis Juozas, kurs paskui žuvo Amerikos fabrike. Čia Antanas patyrė ir nereikalingų jam dalykų: kad esama skirtumų tarp tikinčiųjų ir kita ko. Ukmergėj Smetoniukas gerai pasimokė lotyniškai ir graikiškai ir sumanė stot ketvirton Liepojos gimnazijos klasėn.

Liepojoj tuolaik vielų fabrike dirbo jo brolis Motiejus, kurs dabar namelius turi Aleksote ir yra tėvas jau žinomo dailininko Adomo Smetonos[11]. Gavęs iš kito brolio 20 rublių, Antanas nuvažiavo į brolį Motiejų ir pusę metų ruošės tenai (1890) pas penktos klasės mokinį svėdasiškį Kisielių (paskui privatdocentą), kapeliono pripirštą, bet visai nerūpestingą: jis tesirodydavo po penkias minutes, drąsindamas, kad ir taip išlaikysiąs kvotimus. Būt buvę piga pas brolį gyvent, bet gimnazijos direktorius Volgemutas atsisakė įsileist valstietį atėjūną, kuriais valdžia rusino vokišką gimnaziją.

Pirma išvažiavęs Palangon draugas Meškauskas, susipažintas Ukmergėj ir įstojęs trečion progimnazijos klasėn, pranešė Antanui, kad galįs ir jis ten nuvažiuot. Antanas buvo jau paraugęs; jam jau būtinai reikėjo stot ketvirton, nors Palanga buvo toks nuošalys, kad ketvirtoj būdavo dėdžių po 22 metus. Per Kalėdas tad pasidavė kvočiamas ketvirton. Iš visų dalykų gavo po ketveriukę, tik iš geometrijos ir algebros pasirodė silpnesnis. Pedagogų taryba pasvyravo, priimt ar nepriimt, ir pasiūlijo, kad

stotų trečion. Geriau, sakė, būt stipresniam pradžioj, negu silpnesniam vėliau. Antanas sutiko ir trečioj klasėj (1891) tuoj paėmė antrą vietą, o ketvirtoj jau pirmą, begavęs rungtis tik su vienu draugu Lukaševičium. Ir išėjo progimnaziją su penkiukėmis, su pirmojo laipsnio pagyrimu ir brangiomis dovanomis – dviem knygom. Progimnaziją A. Smetona baigė jau devynioliktus metus eidamas.

Antrą kartą tautiškuosius dalykus A. Smetona pažino Liepojoj. Čia veikė „Dėdė Ambrazaitis", žilis socialistas ir laisvamanis[12]. *Aušros* numerių, *Šventųjų Gyvenimų* ir kitokių knygelių jau ir ukmergiškiuos maišės; Antanas jas jau tuomet paskaitydavo sau ir kitiems, tačiau dar be idėjinio pamėgimo, taip sau, iš gimtojo instinkto, kad buvo suprantamiau ir saviškai maloniau. Liepojoj Ambrozaitis jau skleidė srovinius laikraščius, *Vienybę Lietuvininkų* ir J. Šliūpo *Apšvietą*. A. Smetona tuojau pajuto prieštikybinę jų kryptį; spausdinius ėmė, juos laikė, bet skaityt nelinko.

Daugiau įtakos jam padarė kitas svėdasiškis, Šileika, grynas kaimo bernaitis. Jis savo krašto jaunuolių papratimu (užkrėtęs bus A. Baranauskas) turėjo visą sąsiuvinį prisirašęs vyskupo Antano Baranausko, Vienažindžio ir k. raštų ir šiaip jau liaudies dainelių. Draugai mėgo jų pasiskaityt ir padainuot, kaimiškai tautiškai jomis atsigaut.

Palangos mokiniai jau aiškiai skyrės dviem būriais. Vieni tesišnekėjo rusiškai; jų buvo daugumas; jiems terūpėjo svetimos kalbos pramokt; kiti, nors priverstinai mokės rusiškai, tebebuvo pasidavę žemaitiškam stipriam savo instinktui ir savo tarpe tesišnekėjo žemaitiškai. Tai buvo a. a. Pranas Turauskas, paskui Utenos klebonas, Antanas Vytuvis, dabar Kelmės klebonas, Juozas Jasas, dabar Lapių klebonas, ir k.[13] Aukštaitis jų tarpe tebuvo vienas A. Smetona, bet ir tas veikiai persilaužė žemaitiškai ir nebesiskyrė iš jų.

Palanga jau seniai buvo draudžiamųjų knygų gabenimo ir skleidimo punktas. Čia dirbo J. Šliūpo mokslo draugas susipratęs tautininkas kapelionas M. Jurgaitis, paskui kapelionas Juozas Viksva[14]. Tai knygų kontrabandininkai čia maišės dažnai; jie siūlinėjo tai *Apžvalgų*[15], tai maldų knygų, tai šiaip jau knygelių.

A. Smetona ir jo draugai ėmė *Apžvalgų* ir tautine sau prievole palaikė įsigyt po egzempliorį Zanavyko (dabar prelato Jono Maironies-Mačiulio) *Lietuvos istorijos.*

A. Smetoną tautininku galutinai padarė, kaip ir kitus, Vilniaus romantikas Adomas Mickevičius. A. Sm. mokėjo lenkiškai. Tai kolegos Adomo Garasimavičiaus[16] (Rašimo), dabar Šiluvos altaristo, patariamas įsigijo už 80 kap. pigaus leidimo A. Mickevičiaus keturių tomelių raštus ir atsidėjęs juos perskaitė. Ne gražią svetimą kalbą pamėgo, kaip kiti, pasiduodami svetimai kultūrai, bet knygų turinį, kur aiškėjo lietuviškoji kultūra. To Lietuvos romantiko poezijos A. Smetonai buvo tokios savos, jog kalbėjo jam tiesiog istoriškąja teisybe, ne išmislu. Lietuva, jos galybė, didybė, jos didvyriai kunigaikščiai su Vytautu D., net paties autoriaus sukurtieji herojai: Konradas Valenrodas, Gražinė ir k. rodės istoriški. Visa tai A. Smetonai padarė perkūniško įspūdžio, padarė ir jį lietuvį romantiką, savo gimtajai kalbai tarnautoją.

Gyvent Palangoj buvo piga: visam kam gana buvo per mėnesį dešimties rublių. Už mokslą A. Sm. nemokėjo, nes mokės gražiai ir buvo nuo mokesčio atleidžiamas. Tuojau gi, ligi tik įstojęs, ėmė kitiems padėt, gaudamas po porą rublių mėnesiui. Paskui tapo vyresnysis bendrabuty, tai ir išlaikomas dykai. O buvo itin sveikas, gabus ir greitas; mokytis ir mokyt jam sekės, tai lyg ir iš tikrųjų jį vedė Apvaizdos ranka, kurios tokiuo pasitikėjimu prašė.

Čia visai netikėtai pasišovė Antanui padėt jo klebonas Jonas Balvočius, paskui pagarsėjęs tautininkas patriotas rašytojas, Geručiu prasiminęs[17]. Patyręs iš kapeliono J. Viksvos, kad jo parapijietis A. Sm. gauna beveik vienas penkiukes, atsiuntė jam dovanų šimtą rublių, nulemdamas, kad išeitų visą gimnaziją; bet paskui pasigviešė turėt tokį gabų, be to, iš viso pirmą kunigą iš Vadoklių parapijos ir pareikalavo, kad stotų Žemaičių kunigų seminarijon Kaune.

A. Sm. ėmė svyruot. Aukštieji mokslai jį tebeviliojo, bet juk ir iš seminarijos galima patekt aukštajin akademijos mokslan. O geru kunigu būt Antanas rodės kaip tik tas. Jis buvo giliai, lietu-

viškai kaimiškai tebetikįs, buvo visiškai blaivus ir visiškai skaistus jaunikaitis. Tai kodėl gi ne? Nuvažiavo Kaunan ir kvotimus išlaikė.

Sugrįžęs namo, ėmė rinktis dokumentus iš policijos. Antstolis jį atkalbinėja, pataria pasigailėt savo jaunystės. Tai nedaro jam įspūdžio. Jo sieloj grumias kitu du veiksniu: pirmykštis pasiryžimas išeit aukštąjį mokslą ir aukštai gerbiamo parapijos autoriteto klebono Balvočiaus reikalavimas, kad būtų kunigas. Paėmė viršų savasis linkimas. Bet nepadoru buvo ir klebonas užvilt. Jam nuramint Antanas pasiryžo paklastot: seminarijos sekretorių, labai gerą pasaulietį senelį, įprašė parašyt klebonui, kad jo parapijietis pavėlavęs įteikt dokumentus ir nebesąs priimtas. Sekretorius gailėjos, kad A. Sm., išlaikęs kvotimus, pasitraukia, vis dėlto įteikė jam reikalaujamai parašytą laišką, kurį jis ir parodė savo klebonui. Kun. Balvočius tuo paabejojo ir atsisakė toliau padėt.

AUKŠTUOSIUOS MOKSLUOS

Gavęs iš savo brolio Igno dar 20 rub., Antanas tik su tokiuo išteklium išvažiavo Mintaujon penkton gimnazijos klasėn stotų. Priimtas tuojau pasirodė mokytojui Jonui Jablonskiui. Šis jam pasuko mokyt turtingo klebono Marmos augintinį Joną Vizgirdą, dabar Vilkaviškio kapitulos kanauninką, kanonų ir filosofijos daktarą Naumiesčio kleboną[18]. Vėl prasidėjo sklandus ir vaisingas darbas: Jablonskio įtaka ir bendravimas rastoj lietuvių mokinių slaptoj „Kūdikio" draugijoj[19].

„Kūdikio" draugijon priimdavo gimnazistus nuo penktos klasės. Bet buvo ir šiaip jau jaunimo, „švedų", kurie iš šalies ruošės kvotimams. Pirmininkavo Povilas Gaidelionis, dabar lietuvių Vytauto Didžiojo gimnazijos mokytojas Vilniuj; be jo, Skripkus, dabar inžinierius, Mantvilas, kažkur paslaptingai iš Kymantų buto dingęs, Jašinskas, ev.–reformatas, dabar veterinoras, Lapinskas, paskui matematikas, kažin ar begyvas, Maciūnas, dabar Sveikatos departamento direktorius, medikas[20], dar bent keliolika žmonių.

Visi buvo įpareigojami, kad bent kalbėt, skaityt ir rašyt lietuviškai gerai išmoktų. Vieni domėjos lietuviškųjų dalykų, skaitė draudžiamuosius lietuviškus leidinius ir Vilniaus romantikus, patys rašinėjo, o Jablonskis jiems taisė, ir taip stiprėjo lietuviškume. Iš jų išėjo pirmieji gramatiškai rašyt gerai pramokę lietuviai inteligentai: Petras Avižonis, jau paminėtas *Gramatikėlės* rašytojas, Jurgis Šlapelis, dabar medikas, knygininkas, Vilniaus lietuvių Vytauto Didžiojo gimnazijos mokytojas, žodyno sudarytojas, Povilas Jokūbėnas, dabar Lietuvos evangelikų–reformatų superintendentas, Kaz. Jokantas[21], dabar medikas, „Aušros" mergaičių gimnazijos direktorius; na, ir pats dabartinis mūsų Respublikos Prezidentas Antanas Smetona. Dar ir daugiau dabar labai pranašių vyrų. Buvo tačiau ir tokių, jų didumas, kurie nieko nesidomėjo ir paliko tokie, kokie buvę. Jiems slaptoji „Kūdikio" draugijėlė paliko bereikšmė.

Draugija ir šiaip jau reiškėsi. Ji kartais iškildavo žaliumosin bendrai pasilinksmint, klausydavo tai Antano Kriščiukaičio, tai Motiejaus Čepo[22], dabar Vyriausiojo Tribunolo pirmininko ir vicepirmininko, kurie kūdikėnus ragino bendrai lavintis, skaityt rimtus veikalus ir kitomis kalbomis. Kūdikėnai klausė ir ką ne ką veikė: tai rašė, tai vertė iš visokių kalbų. Iš čia išėjo ir minėtoji *Gramatikėlė*.

J. Jablonskio įtaka „Kūdikio" draugijai reiškės per P. Avižonį. Buvo smarkiai raginama, kad lietuviai ruoštųs tokiuosin mokslųosin, kurie paskui pavelys jiems Lietuvoj likt; tad kuniguosin, medikuosin, advokatuosin. Daug ko nebuvo galima pasirinkt, daug kas paklausęs nesavo pašaukimą atitiko ir apsivylė; J. Šlapelis, K. Jokantas, išėję medikų mokslus, dabar jų nė žiūrėt nebežiūri.

VI ir VII klasėse veikliausias „Kūdikio" draugijoj būdavo A. Smetona. Jis rašinėjo proza, mėgino ir poezijas kurt. Taisydavo J. Jablonskis. Šalia Petro Avižonies Ant. Smetona buvo gabiausias pasisavinti Jablonskio nusimanymą lietuvių kalbos. Jablonskis tuoj patyrė Smetoną pakalbant grynai ir originaliai ir ėmė juo ypatingai domėtis; jam pavedė surašyt savo tarme linksniavimus (Šleicherio lentelėmis)[23]. Septintoj klasėj A. Sm. jau buvo sąmoningas Jablonskio padėjėjas nustatant rašomąją kalbą.

Padėdamas pamatan rašomajai kalbai savo Rygiškių tarmę, pats Jablonskis daug mokės žemaitiškai ir aukštaitiškai iš tų savo mokinių Avižonies, Smetonos ir Šlapelio. Aštuntoj klasėj būdamas, A. Sm. lydi Jablonskį jo iškyloj Aukštaitijon, Užugirin, saliečiuosin ir kitur. A. Smetonai ta ekskursija davė mokslo metodą, išmokė kirčiuot ir etimologijos. Studentaudamas universitete, A. Sm. jau buvo kalbininkas, galįs koresponduot su savo mokytoju ir padėt jam bei Avižoniui rengt spaudai gramatiką.

Gimnazijos mokslus eit A. Smetonai tepadėjo penktoj klasėj jo klebonas Jonas Balvočius. Per Kalėdas sugrįžęs iš Mintaujos, A. Sm. pasisakė jam, kaip išprašęs seminarijos sekretoriaus atsaką; tai padaręs, vengdamas užgaut savo geradarį, tokį palankų jam ganytoją, bet kad jau per labai norėjęs daugiau mokytis. Klebonas Balvočius atsakė: „Hładko kłamaleś"[24], bet atlyžo, pasilaikė kelias dienas Vadokliuos klebonijoj, vaišino ir turbūt tyrė ar nesubedievėjo. To nesimatė nė padujų; A. Sm. niekados nebuvo laisvamanis. Kl. Balvočius sutiko, kad A. Sm. baigtų penktąją klasę, bet jeigu baigęs nestosiąs seminarijon, tai nebepadėsiąs. Ir per tą žiemą išdalijo jam antrą šimtą rublių. Tiek ir tebuvo A. Smetonai pašalpos iš šalies. Jį moksluosin išleido iš pradžių broliai, kiek tesėdami ūkio produktais ir menkais gyvais pinigais; o daugiau, tenka pasakyt, jis prasimušė savo pastangomis: mokė ir mokės.

Sunku tai buvo ir skurdu. Bet kad visus Smetonus Dievas buvo aprūpinęs kuo geriausia sveikata (tam ištaigų nereikiama), valios patvarumu, sielos dorumu ir proto gabumais, tai visus gyvenimo trukdymus Antanas Smetona lengvai nugalėdavo.

O tų gyvenimo kliūčių nestigo A. Smetona. Sklandžiausiai nusistatomas gyvenimas ūmai ir netikėtai lūždavo, būdavo pavojaus, kad ir nebeatsitaisys ir nebeleis pasiekti pasižymėtojo tikslo – paties aukštojo mokslo.

Pirmiausia gerai ėjo mokslas Mintaujos gimnazijoj. A. Sm. baigia ją; jau jis aštuntoj klasėj; bet štai, kaip griausmas iš giedro dangaus, krinta katalikams moksleiviams įsakymas rusiškai melstis gimnazijoj, ne tik privalomai lankyt cerkvę. Šitą nuotykį neseniai dar atsiminė dr. K. Jokantas „Šviesos kelių" 1930 m.

2 nr.[25] ir kun. J. Tilvytis „Naujosios Romuvos" 1931 m. 5 nr.[26] ir „Panevėžio Balso" 1930 m. 52 nr. ir 1931 m. 1–3 nr.

Buvo tik ką po Kražių skerdynių (1893). Apie jas mokslus einąs jaunimas girdėjo ir skaitė. Maskolių draudžiamoji lietuvių literatūra jaunimą žymiai revoliucino. Nieko dyvų, kad ir šiai maskolių užmačiai pasipriešino gangreit vieni moksleiviai lietuviai. O kad A. Smetona buvo veikliausias, tai daugiau jam teko sukurstyti draugai, kad nesutiktų melstis rusiškai. Pirma, tiesa, buvo lyg abejingas, bet kai įsitikino, kad tai tik neteisingas vyriausybės žingsnis, kad paskui jį gali sekti antras, dar smarkesnis, tai jau įdėjo visą savo sielą iki nukentant už idėją: buvo su kitais pavarytas prieš paskutinį gimnazijos mokslo pusmetį.

Iki 1896 m. moksleiviai visur ir visados „melsdavosi" bendrai. Tikriau, kuris mokinys prieš ir po mokslo pakalbėdavo po trumpą maldelę, o kiti „prisutstvovali", tebuvo čia. Dabar Mintaujos ruskintojas direktorius Tichomirovas šitaip sutvarkė, žinoma, Mokslo apygardos vyresnybės liepiamas. Rytą mokiniai susiskirsto trimis dalimis: visi pravoslavai į vieną salę, liuteriai į antrą, katalikai (visų tautų ir kalbų) į trečią. Rusai meldžias rusiškai, liuteriai skyrium vokiškai ir skyrium latviškai, tik vieni katalikai, lietuviai ir lenkai, privalėjo melstis – rusiškai. Tautiškai jau susipratęs lietuvių jaunimas pasijuto užgautas tokia nelygybe ir susitarė kovot už gimtąsias kalbas ir katalikų pamaldose. 1896 m. spalių 10 d. pirmą kartą maldos kalbėtų iššaukė pirmą trečios klasės mokinį Juozuką Tūbelį, dabar Ministerį Pirmininką. Šis griežtai atsisakė. Direktoriaus pabaidyti, kad nepaklusnieji būsią iš gimnazijos išvaryti, mokiniai šūktelėjo: „Mes ir patys išeinam iš gimnazijos, nelaukdami, kada Tamsta mus išvarysi". Mokiniai bėgt, sargai neleist. Prasidėjo sumišimai. Paskui mokiniai ir jų globėjai ėmė prašymais atakuot rusų valdžią, Mokslo apygardą, Švietimo ministeriją ir net patį carą, o direktorius tardyt ir dalyvius šalint iš gimnazijos. Pašalintieji kiti paskui grįžo, kiti kitur išvažinėjo arba visai be mokslo liko, bet mokiniai bylą laimėjo: caras pavelijo katalikams melstis lotyniškai.

Pavarytiems gimnazistams sušelpt, kad jie metų nepralaimė-

tų, kad kursą iš šalies eitų, buvo renkamos aukos. Jų apsčiai duodavo visi, ponai ir kunigai.

Atgal A. Sm. įstojo šitaip. Su draugu Vaiciuška[27], dabar mediku, generolu, nuvažiavo tiesiai į Švietimo ministerį Delianovą[28]; jis juos priėmė atgal, nes pamaldų kalbos klausimas buvo išspręstas. A. Sm. pateko Petrapily IX gimnazijon ir išėjo ją 1897 m. pavasarį, nieko nesutrukęs. Tik stojant į universitetą reikėjo ištikimybės laido, ir jo gavo iš Petro Vileišio. Įstojo teisių skyriun.

Taip Dievo Apvaizda laimingai išvedė Ja pasitikintį tarną Antaną Smetoną iš pirmųjų didžiųjų pinklių, kurias jam buvo papynęs gyvenimas.

Ant. Sm. iš pat jaunų dienų buvo realus vyras, nelinkęs muses gaudyt. Jis pirmiausia rimtų rimtai dirbo mokslui, paskui taip pat rimtai rengės dirbt tamsinamai spaudos draudimais ir kitais pilietiniais varžtais lietuvių tautai. Darbo buvo gana, tas darbas pats savaime kišosi susipratusiam jaunam piliečiui, svajot nė nebuvo kada. Toks pat realus, gyvųjų reikalų tenkintojas A. Sm. buvo ir universitete. Gal net kiek labiau; buvo vargšas, vienas pats pasauly kaip nendrė: be globėjų, be galingų užtarytojų, be turto, be ateities.

Petrapily gyveno drauge su Lietuvos bajoriuku studentu S., ir dienų dienomis abudu riejos dėl pasaulėvaizdžio. Draugas S. negalėjo suprast, kaip jis, bajoras ir dvarininkas, o socialdemokratas, susisielojęs proletariatu, o A. Sm., pats proletaras, betgi tėra tautininkas. Gyvenimas p. S. nuvedė savais keliais, ne tais, apie kuriuos svajojo, o A. Sm. nuvedė kaip tik jo laiku numatytaisiais; iš jų išsimest neteko.

A. Smetonai socializmo idealai nebuvo svetimi; jis dar gimnazistas būdamas jų domėjosi ir juos pažino, tačiau nei tada, nei paskui Vilniuj, *Viltį* redaguojant, kada jis itin atsidėjęs skaitė Karlo Markso *Kapitalą*[29] vokiečių kalba, dažnai iki 4 val. ryto (tai aš matydavau), jo neįtikino ir jo širdies nepavergė. Jis paliko ištikimas bendrojo švietimo uždaviniams ir tiesus tautiškiems reikalams, kurių tuojau nepatenkinus gali lietuvių tautai žūti visi rytai, visa Vilnija. Į socializmą A. Sm. visados žiūrėjo kaip į svetimą dalyką, kaip į žemesnę kategoriją, o į tautybę kaip į aukštesnę.

Tačiau A. Sm. toli gražu nebuvo pasingas, toks, kuriam visi kiti vargai ir rūpesčiai, be tautiškųjų, labai tai man. Tai parodė antras jam pavojingas nuotykis, kada teko gint studentų teisės.

Studentai kas metai vasario 8 d. minėdavo universiteto įsteigimo dieną. 1899 m. vyriausybė ėmė ir neleido to daryt. Studentai teisingai papyko ir tai pareiškė ėjimu gatvėmis per Mikalojaus tiltą. Žandarai pasivijo, ėmė pliekt ir žeist. Vėl teko protestuot prieš šią antrą neteisybę ir nežmoniškumą. Buvo sueiga (schodka), dalyvavo apie 1500 studentų. Visi nutarė protestuot. O sukalbėtą dieną teatėjo mažiau trečdalio. Būta tik gradonačalniko[30] Kleigelso provokacijos. A. Sm. atėjo. Protestantus suvarė į maniežą, paskui visus uždarinėjo į kalėjimus ir, palaikę po dvi savaites, išsiuntinėjo iš sostinės. Vėl sudiev mokyklai kaip ir Mintaujoj. Ar begrįš?

Antaną Smetoną išsiuntė Vilniun. Ir tai ne be Dievo Apvaizdos. Čia jis pirmą kartą išvydo Lietuvos širdį, šaltinį visos galybės, tautos garbės vainiką. Senmiestį Vilnių, tą Geležinio Vilko pilį, tą pradžią lietuvių kultūros, A. Sm. jau pirmiau buvo įsiskonėjęs, beskaitydamas Vilniaus romantikus. Dabar beliko patikrint ar tai tas pats.

Ant. Sm. Vilniuj pabuvo visą mėnesį. Lankė miestą ir priemiesčius, su daugeliu miestelėnų pasižino ir buvo nustebęs, kiek čia dar esama pagarbos lietuvių kalbai, kuria patys nebekalba, nors jos tebemoka, kiek čia tebesama pagarbos senoviškoms Lietuvos valstybės tradicijoms, jos nepriklausomybei nuo Lenkų, kiek čia senovinio, barokinio ir gotinio, meno. Rado ir lietuvių; jie iš šalies mokės. Jau ir Petro Vileišio buvo fabrikas[31], ėmęs sutraukt į Vilnių inteligentus. Vilnius A. Smetonai tapo realus, tebesąs Lietuvos ir lietuvių centras, ir pasiryžo jo nebeišsižadėt.

A. Smetonos ir kitų pavarytųjų iš universiteto laimei, juos tą pat rudenį priėmė atgal, tik metų neužskaitė ir neleido kvotimų laikyt. Taip teko visi metai veltui prakišt.

Ir Petrapilio studentų lietuvių draugijoj A. Smetona buvo gyviausias ir darbščiausias narys. Jis čia gyviausiai dalyvavo rengiamuos vakaruos. Iš vakarų būdavo draugijai pelno ir pašalpos neturčiams. O kelintasis gi buvo turtingas? Bet ir tautinimo

darbas ėjo; lietuviai stiprėjo valia, principais ir pasiryžimu stot už savo tautos reikalus. A. Smetona gi gyviausiai dalyvavo tenoru giedodamas ir Česlovo Sasnausko sudarytame lietuvių chore[32]. Ruošės vyrai visuomenės gyvenimui.

Čia A. Smetoną ir daugybę kitų inteligentų lietuvių ištinka trečias rimtas smūgis. Kaip Lietuvių spaudos komiteto dar 1894 metais buvo Mintaujoj nutarta, taip paskui buvo ir daroma: kas kolportuoja draudžiamąją literatūrą, tas nežiūri jos krypties. Ir A. Smetonos 1900 m. buvo su dr. Vaineikiu[33] sutarta skleist visus raštus, bet tik lietuviškus. Taip buvo ir daroma, tačiau atsargiai, kad nenukentėtų „grosistai"[34]. Krėsdami dr. Vaineikį, žandarų pulkininko Vonsiackio[35], lenko karjeristo, agentai prisirinko iš jo popierių visokių adresų ir kieno tik rado, tą krėtė, suėmė, sodino į kalėjimą ir trėmė į tolimas šalis. Teismų nebuvo; elgės administratyviškai.

Iškrėtė ir A. Smetonos butą. Rast nerado nieko tokio, tik Jablonskio *Lietuvių pasakų* knygelę; antrą, seniai, seniai išleistą, dar nedraudžiant, *Naują Testamentą*, vieną Markso *Oekonomische Lehren* ir brošiūrėlę *Christentum und Sozialismus*[36]. Bet ir to buvo gana Vonsiackiui įrodyt, kad ir šis lietuvis inteligentas yra lietuvis, susipratęs, jau turįs tautiškų reikalų, nes skaitąs lietuviškus raštus. Be to, turbūt socialistas, tai ir visai neištikimas valdžiai ir sodintinas į kalėjimą. Vonsiackio užgaida nemaža stebino pačią Petrapilio žandarmeriją, vis dėlto A. Smetoną Vyborgo kalėjime vėl pralaikė dvi savaites ir vėl išvarė iš universiteto. Tačiau priėmė atgal, ir jis rudenį baigė mokslus, metų nebesugaišęs; baigė juristo diplomu antro laipsnio.

Jablonskio įkalbami susipratėliai lietuviai moksleiviai ir atostogų metu vengdavo nutolt nuo tėvynės. A. Smetona kas metai kitur apsiimdavo repetuot jaunus žmones. Užmokesčio tegaudavo kokius 50 rublių, vos nuvažiuot Petrapilin, užtat prabūdavo laisvalaikį ir pažindavo žmonių. Pažindavo kaimą, bet itin gerai – savo darbdavius Lietuvos dvarininkus. A. Sm. lenkiškai mokėjo gražiai, buvo pažinęs geruosius lenkų literatūros veikalus, tai kalbos būtų turėjęs su inteligentais, kurie būtų jį kalbinę.

Taip tad, dar šeštoj klasėj bebūdamas, A. Sm. jau mokytojavo Griškabūdy pas kun. Marmą (1894). Aštunton klasėn perėjęs – Ramygalos p., Karaliave pas Okuličius, daugiau, ten pat Bielozorove pas Zoštautus, Pagiry pas Daunoravičius, Kėdainiuos pas Kognovickius. Septinton klasėn perėjęs – pas Antanus Chodakauskus Gavėnonys, Pašvitinio p., kur mokė vyresnįjį sūnų Romaną, dabar advokatą, ir pažino 10 ar 11 m. būsimąją savo žmoną Zosę, Gabrielę Petkevičiūtę ir kitus tada jau pasireiškusius lietuvius inteligentus. Studentu būdamas, vieną vasarą praleido Palangoj pas d-rą Vaineikį. Joniškėly Chodakauskuos per vakarėlius vėl matydavo beaugančią Mintaujos gimnazistę Zosę, labai gražią ir temperamentingą merginą.

Tarpe visų bajorų tie vieni Chodakauskai patraukė A. Sm. širdį ir laimėjo jo pagarbą. Jie vieni tebuvo sudemokratėję, tikriau, sukaimėję: mokėjo, nors apyblogiai, lietuviškai ir tą laužytą kalbą vartojo net savo tarpe. Pas juos vienus tegalima buvo užtikt ir kaimiečius svečius, ir jie čia laisvai jautės. Chodakauskai lankė Mintaujoj Jablonskį ir jį su šeima laikė pas save atostogų metu. Na, Chodakauskai buvo iš Petkevičių, Landsbergių bajorų rūšies; su jais visais ir giminiavos. Visi buvo artimi lietuvių atbundančiai inteligentijai.

Bet ir jauno studento A. Smetonos įtaka bajorams buvo labai žymi. Nekompromisines jo nuomones tautybės dalykuos visi žinojo, ir su juo nebebūdavo kalbos apie kokius ten puslietuvius, lietuvlenkius, kaip pirmiau rekomenduodavo būt. A. Sm. neagitavo, nesistengė ką įkalbėt, nė to tiek ką verste priverst. O betgi pačių idėjų susidūrimas lietuvino bajorus. Bajorai A. Smetonos į savo lenkiškumą nėmaž nekreipė, nes jie buvo savo inteligencija ir žinojimu silpnesni. Turėdavo vadinamas „latające biblioteki", skrajojančių bibliotekėlių, bet skaityt nedaug teturėjo laiko, visą nuliekamą prakortodami. Už juos atskaitydavo repetitorius A. Smetona.

Bajorų tarpe dėl jų lenkiškumo ir luomiškumo A. Sm. jausdavos svetimas. Jis nematė nė bajorų ateities, nes kaime jie buvo lyg atėjūnai, be jo kalbos, be bendrų reikalų su juo, tad ir su visu kraštu. Be to, Smetona buvo katalikas, vadinas, su tam tikru

dorovės kodeksu, kurio griežtai laikės; su moterimis nesusidėdavo, skaistus išbuvo iki pat vedybų. Tuo tarpu bajorijoj matydavo nepaprastą palaidumą jaunimo ir net senių. Niekas to nuodėme nelaikė, krikščionišką dorą teturėjo atsargoj, kitiems parodyt. Toks veiksmo nesuderinimas su principais A. Smetoną gelte gėlė. Tai buvo šlykštus veidmainiavimas žmonių, kurie dėjos krikščionimis ir bažnyčias atsidėję lankė, o gyveno visai ne bažnytiškai.

VILNIUJ

Gavęs diplomą, ištikimas Jablonskio užkeikimams, A. Smetona Lietuvos neapleidžia ir pasirenka būstinę Vilniuj 1902 m. rudenį. Bet ką čia dirbsi, iš ko duoną pelnysies? Verslas rankose – advokatauk. Ir užsirašo prisiekusio advokato padėjėju, bet teiškenčia iki Kalėdų. Bylomis laimėti pragyvenimui dar neteko, tai reikėjo griebtis kurio pašalinio darbo. Apsiėmė Petro Nerio knygynėliui[37] versti knygeles. Išvertė tris: *Ograničitelnyje zakony po zemlevladeniju v Severo-Zapadnom kraje, Kak otbyvat voinskuju povinnost* ir *Apie sodus*[38]. Užsidirbo 150 rublių ir taip prasistūmė iki Naujų Metų.

O tuo tarpu stengės apsirūpinti bent minimumu tikro uždarbio. Vilniuj tokio tebuvo galima gauti dvarininkų Žemės banke. Iš pradžių ten buvo mokama menkai, paskui vis keldavo iki pakankamos gyvent algos ir dar atskaitydavo atsargon. Darbo buvo 5–6 valandos. Visas kitas laikas sau, kaip išmanai suvartot. Be to, dar atostogos. Sąlygos neblogiausios, ir A. Smetona, perėjęs per Lietuvos dvarininkų lenkininkų „čysčių", po 1903 Naujų Metų įstojo raštinės ir skaičiavimų darbo dirbt: dėl duonos, dėl šeimos, kurią buvo paketinęs sudaryt.

Kitais 1904 metais vedė Sofiją Chodakauskaitę, tik tik išėjusią Mintaujos gimnaziją, ir sudarė dar vieną skaistų lietuvišką židinį, aplink kurį ėmė spiestis gera dalis tuomet jau esamų Vilniuj lietuvių inteligentų.

O tų idėjiškų lietuviškų tautininkų ėmė knibždėt; ar jie mokėjo lietuviškai, ar nemokėjo, vis tiek buvo užsimoję eit senųjų

Vilniaus romantikų keliais ir atgaivint lietuvių sąmonę. Be inž. Petro Vileišio ir jo brolių: daktaro Antano ir advokato Jono (ketvirtas technikas Anūpras Vileišis tik pasirodydavo) ir Povilo Matulionies, girininko, paskui Žemės ūkio akademijos rektoriaus, čia jau buvo: ukmergietis inž. Jonas Bortkevičius, p. Felicijos vyras, veterinoras Nonevičius, dabar profesorius, liguistas Jašmontas, p. Antanienės Vileišienės Emilijos brolis bankininkas Stankevičius, dabar Tarptautinio banko direktorius, dvarininkas ir mokytas agronomas Donatas Malinauskas, dabar mūsų atstovas Estijoj, ir k.[39] Visi jie lietuviškai nemokėjo arba maža temokėjo, bet buvo pasiryžę išmokt ir net prie buteliuko sėdos su elementoriais rankose. Turėjo gražią ąžuolinę knygų spintą su Lietuvos Vyčiu, beveik pilną prikrautą parinktų litvanikos veikalų. Dabar ta spinta su visu savo turiniu Vilniaus Lietuvių Mokslo draugijos bibliotekoj. Atsiradęs A. Smetona dar pripirko istorijos veikalų, Liubauskio[40] ir k. Atvaduotoj šv. Mikalojaus bažnytėlėj jau rektoriavo teologijos magistras Juozapas Kukta, dabar Kaišiadorių vyskupas. Tik kun. Juozapas Ambraziejus dirbo skyrium, bet ar ne visų daugiausia[41].

1904 m. daktaras Antanas Vileišis, lietuvių prieteliams padedant, įėjo „glasnym"[42] į Vilniaus miesto valdybą. Cenzui įsigyt[43] tyčia nusipirko Šnipiškio priemiesty kažkokią lūšną, kurios paskui nė žiūrėt nežiūrėjo. Ir ėmė šio to reikalaut iš miesto valdybos. Ir gavo visą galą Pranciškonų mūrų[44]. Jie buvo negyvenami, apirę. Tad lietuviai susidėję tuos mūrus pasitaisė, kaip ir šv. Mikalojaus bažnytėlę, ir gavo nors menkos patalpos savo dviklasei mokyklai, vakariniams kursams paaugusioms mergaitėms ruošti kaimo mokytojomis (školy gramoty)[45], dr. Basanavičiaus bibliotekai ir jo rinkiniams, kurie padarė pradžią dabar didelei bibliotekai ir muziejui.

Visam tam pavaldyt 1904 m. susidarė Vilniaus Lietuvių susišelpimo draugija, 1907 m. Vilniaus Lietuvių Mokslo ir Dailės draugija[46] ir kitokių organizacijų. Ar bereikia sakyt, kad visų jų priešaky, kaipo būtinas jų valdybų narys, buvo Antanas Smetona. Tas pats Žemės bankas, kurs su tokiomis rezervomis priėmė A. Sm., nė žodžio nebesakė, kam jis kultūros darbą dirba.

1905 m. rudenį įsisteigė Vilniuj *Lietuvos Ūkininkas*, pažangus savaitinukas, išvirtęs iš tilžiškio *Ūkininko*[47]. Jis tai pirmuosiuosin savo numeriuosin priėmė Vilniaus Lietuvių Seimo ar, tikriau, Valstiečių sąjungos nutarimus ir revoliucinę propagandą. Redagavo Jablonskis, bet pasirašinėdavo Smetona. Po naujų 1906 m. jau ir redagavo Smetona, o pasirašinėjo J. Vileišis, padedant J. Tūbeliui, dabar Ministeriui Pirmininkui, ir kalnų instituto studentui Kaz. Žaliui[48], dabar inžinieriui Kaune.

Po revoliucijos, jau reakcijos metu, tarp Vilniaus lietuvių susidarė dvi srovės: valstiečiai liaudininkai – Jonas Vileišis, Kaz. Grinius, buv. Lietuvos Respublikos Prezidentas, F. Bortkevičienė, Petras Ruseckas[49] ir kiti. Jie vis reikalavo spaudą tevartot revoliucinimo reikalams. A. Smetonai prikaišiodavo net tai, kam jis laikraščio skiltis užima Jono Biliūno vaizdais, o bereikia pažangesnių!

A. Smetona buvo kitos krypties. Jis į tuos „pažangiuosius", kurie dėjos socialistais ar bent laikės jų skverno, niekados nepriderėjo. Netiesa, ką Pr. Klimaitis ar jo interviuveris pernai buvo paskelbęs – A. Smetoną socialistu[50]. A. Smetona jau tuomet atvirai skelbė, nesąmonė esanti rietis dėl atsineštų iš Rusų „šukių". Buvo pritarėjų jam. Jie sudarė tautininkų ar kultūrininkų srovę. Bet tuo laiku laikraštis dirbt tautiškos kultūros kryptimi nebebuvo kam: tautininkai buvo išvažinėję, o buvo palikęs gerokas būrys kairiųjų. Už dvejeto mėnesių, prieš galą 1906 metų, Antanas Smetona savo redaktoriaus teises gera valia perleido medikui Juozui Bagdonui[51], ir pirmiau buvusiam Tilžėj *Varpo* ir *Ūkininko* redaktoriui. Dabar jis Vytauto Didžiojo universiteto profesorius.

Rašto ir spaudos darbas *Lietuvos Ūkininke* 1906 m. – tai pradžia to didelio publicistikos darbo, kurs sudarė *Viltį* ir viltininkus, tokiuo įsitikinimu stojusius už Lietuvos nepriklausomybę.

Nepaminėjau A. Smetonos dalyvavimo Didžiajam Lietuvių Seime Vilniuj 1905 m. Jis buvo pakviestas demokratų atstovu būt Seimo prezidiume. Ir buvo. Tai reiškia, kad Vilniaus ir net plačios Lietuvos inteligentija A. Smetoną jau žinojo ir vertino daugiau neg kitus. Tačiau A. Sm. nei Seime, nei po Seimo žymios

rolės nepavaidino. Jis buvo neaiškaus nusistatymo kaip ir kiti, socialistai ir ne socialistai, ar ir kam seimas reikalingas dabar.

1907 m. pačioj pradžioj kun. J. Tumas įeina *Vilniaus Žinių* redakcijon neva redaktorium, o kiek vėliau ir redaktorium. Petras Vileišis, jų leidėjas, šalia „kunigo" pastatė „demokratą" A. Smetoną tik su mažesne alga. Keturius mėnesius jiemdviem čia padirbėjus, *Vilniaus Žinios* dėl finansinių sunkumų buvo sustabdytos.

Vilniaus Žiniose A. Sm. jau antrą kartą buvo atsiradęs. Pirmą kartą dar 1905 m. buvo pakviestas su dr. J. Šlapeliu ir advokatu J. Vaitiekūnu[52], bet išstojo. Įstoti ir išstoti *Vilniaus Žinių* redakcijon buvo labai paprasta. Pats leidėjas P. Vileišis neturėjo griežto savo nusistatymo, koks turėtų būt šių dienų lietuvių dienraštis. Bijojo socialistinės krypties, bijojo ir klerikalinės; nenumatė, kuri būtinesnė visuomenei neaukštame kultūros laipsny. Su juo dirbt buvo sunkoka; jis nevienodino nevienodų savo darbininkų, kaip va: J. Kriaučiūno, J. Jablonskio, P. Višinskio[53], ir jie gaudavo pakrikti. Laikraščio dalykuosin kišės ir jo žmona Elena Moščenskaitė, stovėjusi sargyboj, kad *Vilniaus Žiniose* nieko nebūtų prieš lenkus. *Vilniaus Žinių* sustojimas ir A. Smetonai, ir J. Tumui buvo lyg mechaniškas nutrūkimas santykių, kurių sumegzti nebepanorėta, nors P. Vileišis darė pastangų neprileisti prie įsteigimo kito laikraščio, kurs konkuruotų su *Vilniaus Žiniomis*. A. Smetona ir kun. J. Tumas įsteigė *Viltį*.

Lietuvos Ūkininke ir *Vilniaus Žiniose* Jablonskiui esant, A. Smetonai ir J. Tūbeliui *Lietuvos Ūkininke* bendradarbiaujant, prasidėjo rimtas ir didelis trijų gerų lietuvių kalbos žinovų kūrybos darbas – lietuviško stiliaus ieškojimas, sąvokų kūrimas, terminų kalimas. Po Jablonskio, meisterio, antrą vietą čia pat šalia jo ėmė A. Smetona, pameisteris, meisteriu iškeltas. J. Jablonskis, iškildamas lietuvybės misionieriaut Panevėžio Mokytojų seminarijoj, A. Smetoną, ne ką kitą paliko savo vietoj mokyt lietuvių kalbos abiejose Vilniaus gimnazijose ir realinėj po dvi pamokas katroj. Čia A. Smetona pramokė metus ir savo pareigas perkėlė ant mokytojo Juozo Kairiūkščio[54]. Kito lietuvių kalbos mokytojo, kurs būtų pajėgęs pavaduot patį meisterį Jablonskį, nei Vilniuj, nei visoj Lietuvoj anuo laiku dar nebuvo. Jablonskis A. Smetonai

paliko lietuvių kalbos misiją, kad jos dėstymas nenutrūktų, bet tik tada, kai giliai įsitikino, jog jo pavaduotojas „kalbos nesąmonių" nebekalba.

Tiesą pasakius, rašto darbą įtemptinai dirbti A. Smetona tepradėjo įsisteigtame *Vilties* laikrašty, rudenį 1907 m. Iki tol kone visą laiką suėsdavo draugijos, visokiausi pasitarimai. Apčiuopiamų išdavų iš to neliko; vis dėlto tai palaikė tautinę lietuvių gyvybę sulenkėjusiame Vilniuj. Šio publicistikos darbo, visuomenei tarnaut darbo A. Smetona šoko dirbt jau pilnai subrendęs, 33 metų vyras. Nemint kodėl visa jo publicistika tiek rimta, tiek brendusi.

A. Smetona, nors laikraštininkas, o ne beletristas, praturtino literatūrinę mūsų kalbą. Anuo laiku jis buvo gangreit tas vienas žurnalistas, kuriam, be visuomenės ir politikos dalykų, dar itin rūpėjo lietuvių kalbos literatiškumas. Itin griežti posakiai iš pradžių mažai pratusiam rodės lyg „mediniai": taip bent vieną sykį buvo išsireiškę jo priešininkai *Lietuvos Žiniose.* Toliau stilius lengvėjo, nors paliko griežtai moksliškas. Publicistas nesiekė rašyt su papliauškomis, pigiai nukalbėt priešininką, bet siekė jį įtikint. Šitą jo rašymo būdą mes dabar teįvertinam, kai tenka mums rieškučiomis semtis sąvokų ir definicijų turto.

Joną Jablonskį, arba Rygiškių Joną (seniau Obelaitį-Kriaušaitį), mes vadinam rašomosios kalbos tėvu. Tai tėra teisinga gimdymo prasme; kalbos ugdyme gi sėkmingai dalyvavo ir kiti kalbos nusimanėliai, pirmiausia – Antanas Smetona. Aš giliai jaučiu, viską ilgai savo akimis matęs, jog lietuvių rašomosios kalbos tėvo titulas teisingai pridera ir A. Smetonai.

Jis rašomąją mūsų kalbą praturtino Užgirio žodynu: ratadaila, lėšos, tęviršt, dygsnis, nutolti minią, apydėmė (visa aplink namus), numatyti, nusistatyti, rairėti etc. (Žiūr. „Vairo" 6 nr., 1930); kaltiniais stipriai prigijusiais: dėsnis, neigti, pirmatakas etc. Be to, A. Smetonos raštuos turim puikiausį, tiesiog klasinį (klasėj vartotiną) rytiečių tarmės pavyzdį su galūne *in* (Šiluosin), su supinais (eik rašytų) ir kitais savumais.

Viltis garsėjo. „Smetona, Tumas ir Ko" bendrovė buvo plati. Kunigai nesigailėjo indėlių po 100 rublių. *Viltis* buvo įtakinga, net lemianti. Ji stojo už tautybę ir religiją. Bet iškilo polemika

tarp viltininko Juozo Kubiliaus ir kun. Al. Dambrausko-Jakšto dėl kurių ne kurių ortodoksijos plonybių: ar pakanka geram katalikui būti teisingam ir gailestingam etc. Iš Amerikos sugrįžo griežtūnas kun. Maliauskis[55]. Ėmė tvirtėt ateitininkai, jie pasigedo savo dienraščio. Ir štai per visuotinį susirinkimą 1913 m. rudenį buvo pareikalauta, kad bendraredaktorium A. Smetona prisiimtų ateitininkų organizuotoją teisininką Pr. Dovydaitį (dabar profesorius)[56]. A. Smetona, pajutęs krikščionių demokratų, ateitininkų, kunigų nepasitikėjimą esama redakcija, nors jos būtinas narys visados būdavo kuris kunigas: pirma J. Tumas, paskui Fabijonas Kemėšis (dabar Žemės ūkio akademijos profesorius)[57], po jo J. Dabužis (paskui diplomatijoj dirbęs)[58], bevelijo visą redakciją su tuo vienu jos nariu Liudu Gira atiduoti į kitas rankas, o pats pasitraukt.

Pasitraukęs įsisteigė dvisavaitinį iliustruotą *Vairo* laikraštį, labai meniškos, dailios išvaizdos. Jis ėjo 1913–14 m. iki karui ir 1915 m. per karą, jau M. Yčo[59] vedamas.

Iš visų A. Smetonos straipsnių 1907–18 m. susidarė keturi stori tomai, kurių dabar galima po 10 litų tomą įsigyti ir prieinamai patikrint, ar teisingai esu A. Sm. publicistą apibūdinęs. Tų tomų vardai ir dydis šie:

I. *Vienybės Gairėmis*, 16 ir 320 p.
II. *Šviesos takais*, 16 ir 358 p.
III. *Atgimstant*, 16 ir 322 p.
IV. *Lietuvių santykiai su lenkais*, 16 ir 312 p.[60]

Viso 1376 p., 408 feljetonai, be 46 iš ten pat nepatekusių tuosin tomuosin. Nepatekusių bus likę ir daugiau, kas buvo *Lietuvos Ūkininke*, *Vilniaus Žiniose*, taip pat vokiečių kalba *Ruthenische Rundschau*[61].

Vokiečiams užgulus mūsų kraštą, kilo kitokių reikalų jam gint. Pirmiausia apsirūpint mokyklomis. Mokytojų šiokių tokių, cenzuotų ir puscenzių, kiek tiek buvo. Už tat nieko nebuvo vadovėlių. Lietuvių Mokslo Draugija turėjo pinigų ir apsiėmė vadovėlius spausdint. Bet kas jų patieks? Kas tiek nusimano apie kalbos dalykus, kad galėtų ja kurį mokslą atpasakot? A. Smetona. Ir jis dirba vadovėlius. Iš kurio ten rusų vadovėlio perdirba

lietuviams pirmą dalį „Algebros", iš vokiečių – „Aritmetikos teoriją". Suredaguoja „Geografijos" vadovėlį[62]. Čia jam teko surast ir pramanyt specialieji terminai. Paskui matematikos ir geografijos vadovėlius ėmė leist tam tikros komisijos, bet pagrindas jiems paliko – smetoninis.

Prasideda naujas Antano Smetonos gyvenimo ir darbų etapas kaipo nebepriklausomos valstybės vyro ir per šešerius metus nemažiau veiklaus publicisto opozicininko. Publicistą gal ir galėčiau aprašyti, užtat valstybininko – jokiu būdu. Tam reiktų dokumentų ir tam tikro diplominio stilisto. Ir tas aprašymas nebebūtų brošiūrinis. Tai lieka nudirbt kitiems. Man gana to, ką tesėjau.

Ir šią jubiliejinę apžvalgą darydamas, aš, matote, tebuvau įsižiūrėjęs į Jubiliato darbus ir jo gyvenimo santykius. Liko dar asmeninių dalykų, būdas, kaip jis pasireiškė teigiamai ir neigiamai (buvo gi ir to; ag ir jis – žmogus) visokiuos atsitikimuos. Tik apie tai rašoma veikėjui pasitraukus iš šio pasaulio, ne tik iš politikos. Teisingas vertintojas ir tada nepuola šiltais pėdais, bet pralaukia ilgoką laikotarpį ir tik laiko perspektyvoj, pasireiškus visoms pasėkoms, bando įvertint veikėją. Mano kuklus darbelis teesie būsimajam biografui tik pradžia.

ATSISVEIKINANT SU PIRMUOJU VALSTYBĖS PREZIDENTU

Antano Smetonos asmuo

Juristas, banko tarnautojas, laikraštininkas, Valstybės Tarybos Pirmininkas, pirmasai Lietuvos Valstybės Prezidentas[1].

Mokslu ir gyvenimo prityrimu vienas rimčiausių šios gadynės lietuvių šviesuolių.

Iš mažažemių kilęs, savo paties pastangomis mokslus išėjęs, moka vertinti realų valstybinį darbą.

Už Lietuvos teises visą laiką kovojęs, jau Didžiojo Vilniaus Seimo 1905 prezidiume dalyvavęs, Lietuvos rytus gaivinęs, – su Lietuva suaugo į viena.

Lėtas jo būdas slepia karštai plakančią širdį. Lietuva jo šventybė, kurios neleis paliesti niekam. Musės nenuskaudęs žmogus, kitados kirto lenkui į veidą, kai šis išdrįso iš Lietuvos pasityčioti, lenkui – lenkų įstaigoje[2].

Lenkininkų banke dirbo, davė jiems savo kūno ir proto pajėgų, bet širdį palaikė Lietuvai; už duoną nepardavė savo idealų.

Buvo visų išnaudojamas, visiems veltui dirbo; raštus savo krauju, nebe meilės jausmais rašė, nieko pats neišnaudojo.

Buvo ir liko nekaltųjų aureolėje, vienas „tikrųjų izraelitų", be apgaulės. Gimęs 1874 m., rugp. mėn. 10 d. Užulėnio sod., Vadoklių p. Mokslus ėjo Taujėnuose, Palangoje, Mintaujoje ir Petrapilyje. Jau 8 klasėje būdamas, gynė laisvę melstis savąja kalba, ne rusiškai. Už tai pavarytas iš mokyklos, gimnaziją baigia Petrapilyje. 1897 m. įstoja į juridinį universito skyrių. Dalyvauja draugų sumanomosiose demonstracijose. Už tai dukart buvo pavaromas iš universito, sėdi kalėjime[3]. Vis dėlto 1902 m. baigia universitą.

Vilniun atvykęs, stoja į Žemės banką. Dirba „Lietuvos Ūkininke", o kun. Tumui ėmus redaguoti Vileišio „Vilniaus Žinias", – ir šiame laikraštyje kaipo „atsvėrėjas kunigo". Tačiau, neilgai trukus, judviejų nuomonės taip sukrinta, jog vienas pasitraukia iš ūkininkiečių, kitas iš kr. demokratų ir sudaro atskirą krypsnį, kuriuo ir redaguoja abudu jų įsisteigtą „Viltį", paskui „Vairą"[4].

Karo metu pirmininkauja Draugijoje nukentėjusiems dėl karo šelpti. Pirmininkauja susidariusioje Taryboje, pirmininkauja ir visai Valstybei.

Antanas Smetona nepriklausomosios Lietuvos idėją vilko ant savo pečių pačiais blogaisiais laikais, kada viešpatavo nepermaldaujami vokiečiai.

Tais laikais sunku buvo bet kam įtikti ir atsakyti, kodėl ir to nepadaryta. Tokiomis sąlygomis niekas nebūtų įtikęs. Mums svarbu, kad Ant. Smetonai pasisekė privesti Lietuvą prie St. Seimo, nepražluginus Lietuvos.

Tegu tiek pat padaro antras Lietuvos prezidentas, būsime laimingi.

LIETUVIŲ–ŠVEDŲ DRAUGIJA KVIEČIA SUSIRINKIMĄ

L.–šv. dr. yra prasidėjusi 1925 m. lapkr. 22 d. puikia paskaita b. mūsų atstovo švedams p. Ignoto Jurkūno-Šeiniaus (Irvio Gedainio)[1], diplomato ir rašytojo, paskaita apie Švedijos kultūrą, iliustruota paveikslais. Paskaita padarė įspūdį mūsų inteligentams, ir jie mielai įsirašė nariais: Hulström Jonas (švedas), Kregždė Petras, Zubovas Vladimiras (jaunesnysis), Smetona Antanas, Tumas Juozas, Fledžinskis Jonas, Tonkūnas Juozas, Adomonis Jonas, Šalčius Petras, Alekna Jurgis, Leonas Petras, Janulaitis Petras, Variakojis Petras, Mikšys Liudas, Vileišis Jonas, Varnas Adomas, Avižonis Petras, Tūbelis Juozas, Mikšys Peliksas, Stašys Stasys, Skipitis Rapolas, Baltrušaitis Jurgis, Masiulis Vladas, Ambraziejūtė Marė, Mačys Vladas, Grūžauskis Jurgis, Yčas Martynas, Krikščiūnas Jurgis ir kiti[2].

1926 m. L.–š. dr. pasiuntė Šv.–lietuvių draugijai du delegatu: Vl. Zubovą, mokytą agronomą, referuoti, ko galima pasiekti Lietuvos žemėje, ir Al. Kutkauską[3] parodyti, ko jau pasiekta Lietuvos mene – operoje. Abiem pavyko uždaviniai, apie juos plačiai rašyta. Lietuvių–švedų santykius tai neabejotinai pagerino.

Šveduose mūsų atstovo p. Jurgio Savickio[4] pastangomis lietuvių vardas įgyja vis didesnės garbės. Dera tad, kad ir švedų vardas pas mus garsėtų. Tiek to dėl diplomatinių santykių. Ir be to švedai daug reiškia mūsų ūkiui ir pramonei: mes iš jų perkamės daug mašinų, tai derėtų gerai žinoti, kas gi jas ten fabrikuoja. O kultūriniai lietuvių–švedų santykiai yra prasidėję prieš visą tūkstantį metų. Pernai ir užpernai Europos archeologų akys buvo atkreiptos į mūsų Apuolės piliakalnį[5] ir jo kasinėjimus. Bendrauja l.–šv. archeologai, filologai, istorikai. Neseniai lankė juos a. a. prof. J. Yčas[6] gerais rezultatais. Palegrafams ten esama labai daug darbo. Ketinama net archeologijos katedra įsteigti Vytauto Didž. univ. humanitariniame fakultete, kuri ypatingai susidomėtų švedais.

Daug daug ko bendra turėjome su švedais ir turėsime; tad ir kultūriniai bei ekonominiai ryšiai privalo būti vis tampriau

suveržiami, o ne atpalaiduojami. Lietuvių–švedų dr. ir įsteigta tuo tikslu – bendradarbiauti su Švedų–lietuvių dr.

Šio mėn. 1 d., sekmadienio 17 val. (5 v. vak.) šaukiamas dr. iždininko J. Tumo bute Kaune, Aleksoto g. 6–4, valdybai perrinkti, statuto § 15 pakeisti, kasai patikrinti, delegatui pasiųsti į Stokholmą ir kitiems reikalams. Kviečiame narius ir svečius, kuriems kultūros ir ekonomijos santykiai rūpi, ypač tad profesorius ir komersantus.

ATSAKYMAS Į „NAUJOSIOS ROMUVOS" ANKETĄ „VISUOMENĖ APIE GELTONĄJĄ SPAUDĄ"

Nėra pasaulyje spaudos be bulvarinės, geltonosios, luboko[1] ar dar kitaip pavadintos lengvos informacijos ir populiarinimų. Yra jos ir pas mus; ją miestelėnai žino, mielai jos perkas, nes ten randa pažadėtų sensacijų. Nei taip jau bloga, nei ko. Tik kas tai yra „sensacija"? Vieniems sensacija – dar nėkieno neišgirsta naujiena: tai vyriausybės žygis, tai visuomenės nuotaikos pasireiškimas, kitiems – literatūros naujiena; dar kitiems – pusnuogė papiešta mergšė, kriminalistika, skandalai ir priemonės kovai su jais. Aš ieškau „gerųjų" sensacijų, kitas ieško – blogųjų. Ir gera, ir bloga vėl kitaip įvertina prancūzas, kitaip skandinavas, kitaip lietuvis. Amerikiečiams pakenčiamas flirtas pasiskelbimais; prancūzų padugnėms duok pornografijos, rusams bolševikams duok bedievybės. O lietuviams? Pornografija visai nepakenčiama, vedybos per laikraštį – karikatūra. Jei kuris bulvarinis leidinys to nepaisytų, pats sau pakenktų. Ne su pigiąja, lengvąja lektūra tenka kovoti, tik su nenusimanymu, kas sveika lietuviui, ir su šlykščiu leidėjų godumu – bet kuria preke laimėti skatiką.

JONAS VILEIŠIS – JUBILIATAS

Sausio 3(15) d. b. Kauno m. burmistras Jonas Vileišis tampa „kapininkas", destis pabaigia kapą metų ir nė nemano dairytis į kapą. Geros sveikatos tebebūdamas, jis pavaidins mūsų mieste ir visuomenėje dar žymią rolę. Ateities nespėdami, mes prieš akis turime ilgą praeitį, turiningą ir patriotinių darbų turtingą. Atsiminkime.

Jonas Vileišis gimė 1872 m. sausio 3 d. s. st. Medinių k., Pasvalio p., tėvų Vicento ir Agotos Vileišių pagrandėlis, paskutinis, vienuoliktasis vaikas. Brolis Petras, pats vyresnysis, tuomet jau baigė universitetą, kitu du broliu, Antanas (paskui daktaras) ir Juozapas (paskui kunigas), mokėsi gimnazijoje.

Jonas ten pat Šiauliuose išėjo gimnaziją 1884–1892 m., pasidavęs „Šiaulių krypčiai" – internacionalui ir gavęs už elgesį, būtent skaitymą nelegalių spaudinių, ketveriukę. Dėl to ir į universitetą tais metais nebuvo priimtas. Tik 1893 m. beįstojo, kurgi daugiau, jei ne į pozityvistinį Fizikos-matematikos fakultetą, ir išbuvo ten dvejetą metų.

Tuo tarpu brolio Petro garsas ir tautiškoji jo kryptis veikė visą jaunimą, juoba artimą jam Joną Vileišį. Petro įtakoje Jonas „tautėja", lietuvėja ir jau 1895 m. pereina į Teisių fakultetą tuo vienu sumetimu, kad advokato verslas leis jam palikti Lietuvoje ir čia atsidėti tautinei kultūrai. Šiais metais Jonas Vileišis kuria Petrapilio Lietuvių studentų draugiją ir per dvejus metus jai pirmininkauja. Ir statutą jai surašė. Tai buvo pirmasis bandymas organizuoti lietuvius į viena. Paskui J. V. pagarsėjo devizu: diferencijuokimės! Tai nemaža pykino Vilniaus vidurio srovę, visus kaupusią į viena. „Vileišis rašo naują statutą" – buvo dažnai naujiena vilniečiams. Gera tai ar bloga, vis dėlto reiškė, kad Jonas Vileišis visuomenininkas ir dirba.

Iš pradžių taikęsis Petrapily į rusų progresistus – marksistus, į Struvę, Michail.[1] ir kitus, ten pat paima naują savotišką kryptį, dedasi prie V. Kudirkos ir pirmąjį rimtesnio turinio savo raštą paveda jam. Žiūr. „Evoliucija ūkininkystės Lietuvoje" „Varpo" 1896 m. 6 nr. Ir nebesiliovė rašinėjęs korespondencijas „Iš Šiaurės

padangės", „Įvairūs atbalsiai" Beržo, Berželio, J., B-co, Jono Petraičio ar trumpiau – Čepulio (savo krikšto tėvo), Vanago, Vanagėlio ir dar kitomis pravardėmis rusų policijos akims apdumti: tą vieną pravardę lengviau policija įsidėmi. V. Kudirka pirmąjį moksliškąJono V. raštą aukštai įvertino, parodė jį pavyzdžiu kitiems[2]; tuo iš karto pririšo jo širdį prie „Varpo" ir daug laimėjo. Kudirkai 1899 m. mirus, „Varpą" ištiko krizė: nebebuvo pinigų, reikėjo sustoti. Jonas Vileišis šoko gelbėti. Iš brolio Petro iškaulijo 400 rublių ir sutvirtino „Varpo" būklę. Ir paskui nesiliovė rinkęs jam aukų. Kiek vėliau tuo ypatingai ėmė rūpintis Povilas Višinskis, to pat G.–mat. fakulteto studentas. Taip ir neleido „Varpui" sustoti iki pat spaudą leidus.

Išėjęs Teisių fakultetą 1898 m. ir atitarnavęs kariuomenėje, J. V. įstojo į Berlyno universitetą kriminalinės teisės klausyti pas prof. Lištą[3], bet teišbuvo vieną semestrą. 1900 m. sugrįžo į Vilnių ir užsirašė Tado Vrublevskio[4], garsaus juristo, padėjėju. 1902 m. vedė ukmergietę bajoraitę Oną Kazakauskaitę; ji pilnai prisitaikė prie naujosios krypties, lietuviškos, ir sudarė bene pirmą lietuvišką šeimą visame Vilniuje.

1906 m. tapo prisiekęs advokatas ir, nors sunkoka buvo gyventi iš to verslo, nemetė savo pozicijos Lietuvos Rytuose nei iki karo, nei per karą. Vokiečiams okupavus Vilnių, dirbo „Piliečių komitete" ir 1916 m. prarado laisvę už vieną prieš vokiečius paleistą atsišaukimą. Būtų ir sušaudę, bet neįrodė. Tai palaikę pusę metų Lukiškio kalėjime, ištrėmė į Čerską, Rytprūsių koncentracijos stovyklą. Iš ten pabėgo, slapstės Berlyne ir tik 1917 m. rugsėjo m., šaukiant pirmąją lietuvių konferenciją Vilniuje, besugrįžo į Vilnių ir čia buvo išrinktas Lietuvos Tarybos nariu.

Taryba kiek galėdama lengvino sunkią žmonių būklę po vokiečiais. Kovai su kareivių blogais darbais sudarė „Skundų komisiją" ir ją pavedė Jonui Vileišiui.

1918 m. gruodžio m. pirmame M. Sleževičiaus, o antrame nepr. Lietuvos ministerių kabinete J. Vileišis paėmė Vidaus ministerio portfelį; 1919 m. ketvirtame kabinete – Finansų ministerio. Finansams itin pablogėjus, buvo pasiųstas į Ameriką „Laisvės bonų" skleisti[5]. Tai gana pavyko, ir tuo būdu buvo sušelptas

valstybės iždas. 1921 m. sugrįžo ir nuo rugsėjo mėn. buvo Kauno m. burmistras per dešimtį metų.

Kuo pavirto Kaunas per šį dešimtį metų, visi matome: jis keleriopai padidėjo, pagrožėjo, sukultūrėjo; savivaldybė įsigalėjo, tiltų pristatė, kanalizavos, vandenį įsivedė, „konkę" pasikeitė autobusais, mokyklų prisistatė, labdarybę išplėtė etc.

Ir dabar Jonas Vileišis tebedalyvauja kultūros draugijose: Lietuvių–estų, Lietuvių–švedų ir k.; tebeina pareigas dar vieno Lietuvos „vileišio".

JAUNIMUI BEDIEVĖJANT

(Iš paskaitos)

Paskutiniais dešimtmečiais pereito šimtmečio, kai aš ėjau mokslus, o auklėjimasis tada visai nerūpėjo, kai kurie draugų tėvai bajorai rimtai tebeskleidė nuomonę, bendrą visam jų luomui buvusią dvarystės laikais. Būtent kad ne dvaro, ne miesto žmonėms geriau vaikų nepaleisti iš savo luomo. Girdi, kaimiečių, mužikų luomas tegali būti mechaniškai susilydinęs; tada jis pastovus, galingas, tinkąs pamatan bet kuriai valstybei ar visuomenei. Išsisklaidęs ištirpsta kitoje srityje pėdsakų nepalikdamas, nes liaudis, demos, tebėra be cemento, be šeimos tradicijų. Be to, išmokslintas mužikvaikis nebepripažįsta tėvų autoriteto. Tai kas jam belieka?

Dvarystės liekanos, rusai jas vadindavo krepostničestvo[1], mums, kaimiečiams, buvo paniekintinos. O ponų gerai nusimanyta, nors ir ne visiškai: tradicija vienas svarbiausis gyvenimo veiksnys; būtinas žmogui ir autoritetas. Jei ponais pavadinsime senõs ar senėlesnės kultūros žmones, o ne pasiturinčius ir savo būkle patenkintus, tai mums aiškės, kodėl ponai rečiau būdavo esamosios valstybinės ir visuomeninės tvarkos griovikai: anarchistai, revoliucininkai, bedieviai. Perteklius stingina, tai tiesa, bet kai prie to prisideda bent keleto kartų kultūra, tai ji tik stabilizuoja.

Visuomenės konservatoriai ir jaunąsias savo kartas stabilizuodavo auklėjimu, pagrįstu pastoviomis vertenybėmis: tradicija, ponišku (suprask: kultūringu) garbingumu, patriotizmu, tautiškumu ir k. t. Visa to sočiai pakakdavo auklėjamųjų sieloms pripildyti kupinai, kad nebeliktų vietos neigiamybėms. Neigiamybės tevinsta ten, kur tuščia; kaip piktžolės – ten viešpatauja, kur dirva nekultūrinama, kur geravaisių nesėjama.

Būtinoji kultūringojo bajoro (pono, dvarininko) tradicijos dalis – konfesija. Vieniems iš tėvų tėvų bajorams privaloma buvo senoji apaštališkoji rymiškoji katalikybė, kitiems reformuotoji, kitiems rytinė, destis, kuri kam buvo tekusi iš tėvų tėvų. Bajorystė (šlėktystė) su konfesija per ilgus amžius duodavo luomui tos pat krypties, darydavo juos kieto, pastovaus būdo, nepasiduodančio pašalinėms įtakoms, svetimųjų supremacijai. Tai darydavo karžygius, herojus, nepaprastos valios žmones. Neužmirštini prancūzų hugenotai, Ukrainos zaporožėnai ir dvarininkai, maurų valdytieji katalikai[2] ir k. Kietavalybė darydavo patvarius pionierius.

Luomui be didelių tradicijų tokia stabilizacija rodės stagnacija, o laikai verste vertė žengti priekin, keistis, visokeriopai tobulėti, naujumų ieškoti. Jis mielai pasidavė naujumų įtakai, nes nekiek teturėjo įsisąmonintų senumų, kurių būtų gailėjęs pamesti. Lengvai svirdamas į viliojantį liberalizmą, lengvesne širdimi sviro ir į bedievybę. Dvaras ir badydavo pirštu kaimą:

– Regi, nėra ko ginti namie, tai svetur nusiliedina veršelius; patys garbina ir kitus verčia garbinti. Tradicinio Dievo nebėr, beliko dievaičiai.

– O kas iš jūsų tradicijų, kad praktikoje dažnai jūs didesni bedieviai ir tuštuoliai? Ar kunigas ir bažnyčia dvarui tiek sveria kiek kaimui? Kaimui dar netuščias žodis: „Kunigas to nepavelija". O dvarui ir gyvasis bažnyčios veikėjas kunigas tik „tradicija", nebe autoritetas, tik tai pačiai tradicijai palaikyti, luomų priešingumams švelninti, miškams nuo žaladarių ginti ir kitokiai nuosavybei šventa daryti. Jūsų moralybė daug žemesnė neg kaimo. Ir jūsų vaikai, daugiau gaudami pramogoms, per anksti ištvirksta, ligomis apsikrečia, bevaisiai tampa. Antai kiek be-

vaikių šeimų, kiek garsių giminių išnyko. Tos pačios religijos praktikavime kas dažniau ieško visokių dispensų, jei ne ponai ar išponėję? Nuo gavėjimų, nuo bažnyčios lankymų, net nuo velykinės, jei būtų galima, – vis kad nepakenktų silpnai poniškai sveikatai, kuri taip reikalinga šokti ir medžioti, ar kad... tos religinės tradicijos nebereikia. Gal jai išgriuvus, pašlijo ir bajoriškosios garbės tradicija. Kaip dažnai ji dabar karikatūriškai bepavartojama ar verčiama gryniausia spekuliacija.

– Vis tik šis tas bajorams dar lieka. O mužikams kas?

– Be religijos, kurią kaimiečiai tebepraktikuoja, dar lieka instinktyvi tautybė. Ši pastaroji bene bus stipresnė neg Lietuvos bajorų, gente lituanorum, natione polonorum[3]. Juk, prisipažinkite, tai beprasmis kalambūras, duodąs ir absurdiškų pasėkų: tos pačios giminės, net tos pačios šeimos nariai vieni aršūs lenkai, kiti gudai, kiti „poczciwi litwini“ ar „uparci żmujdzini“[4]. Yra ir gudų. Lenkiškoji tautybė jiems vos naujųjų laikų sudaryta; pirmiau jūs nebuvote lenkai, nors lenkiškai kalbėjote. Tautystė jums ne brangioji ir ne tradicinė vertenybė, tik spekuliacinė, kaip ir religija. Nuo anarchistinės ir nihilistinės ligos dabar nebelaisvi ir bajorai, net aristokratai – grafai, kunigaikščiai.

Vieni praranda savo praeitį, kiti visai jos neatmena. Jie klaidžioja, ieškodamies naujų vertenybių. Kiti teieško ir tebevertina tuojau nutveriamas vertenybes, daiktus, kiti uodžia jas ateityje ir vadinas realistai, futuristai. Vis tai kliedėjimai tinkamai neišauklėtų jaunų žmonių, negavusių tvirtų gyvenimo pagrindų. Jeibingas buvo rusų auklėjimas, jeibingas paliko ir mums, nors tariamės turį *savas* mokyklas. Buvome ir tebesame auklėjami tik formaliai, ne esmingai. Jei ne ką kita, tai bent religingumą formalizmas negyvai užmuša, o su tuo suardo ir visą jaunuolių būdą.

Negi mūsų pramanyta: quidquid facis, fac bene et respice finem – ką tik darydamas, vis gerai daryk iš esmės, ne dėl žmonių akių, neapsimesdamas, bet iš širdies pilnumo, ir vis dairykis, kas iš to bus, ko gera iš to pats ir kiti susilauksit. Deja, nei rusų, nei mūsų auklėjimas nepasižymi tokiuo turiningumu, kad pabaigoje būtų galima tarti: gerai padaryta, ir išauklėtajam bus gerai. Dabartinis auklėjimas eina tik formaliu keliu. Visa atida

nukreipta tik ton pusėn, kad būtų gautas diplomas ir teisės kurio verslo imtis. O į įpareigojimą sąžiningai ir sumaningai padaryti darbą lyg nė nežiūrima. Pasidaro kažkokie pusžmogiai, pusamatninkai, pusprincipiai. O tikrasis mokslas, gerasis auklėjimas, tvirtasis principas, sąžiningasis įpareigojimas nepakenčia jokių pusėtinumų. Visa, kam dera lietuviškasis „pusiau", nei šuniui neverta. Tiek pat šlykštūs lotynų „semi", prancūzų „demi", rusų „polu". Juos sėkmingai atstovauja Prévost'o[5] sugalvotasis terminas „démivierge" – pusiau mergiška, ne visiškai mergiška. Vaizduokitės pusiauišmanėlius, pusiauinžinierius, pusiaubuhalterius, pusiaukunigius, t. ir t. Kam kas atsakinga pavedama, tas nė teisės neturi būti – „pusiau", nes būdamas tik „pusiau", vien žalos pridarys: pusiautechnikas geležinkelio traukinį apvers, pusiaubuhalteris visą akcininkų bendrovę sugriaus, pusiaukunigis... Tam jis ir inžinierius, kad jo statomos mašinos būtų reguliarios, padirbtų darbą, bent jo netrukdytų; tam ir kunigas, kad nė pats nesvyruodamas tikinčiuosius vestų moralybės ir gilaus tikėjimo keliu. Pusiauinžinieris, pusiaukunigis lygiai gerai žmones žudo, ne gera jiems daro.

Auklėjimo neįpareigotas žmogus pusiauprincipiškai elgsis ir šiaip jau gyvenime: privatiniame, šeimyniniame, visuomeniniame, valstybiniame. Tai bus kreivai išauklėtas medelis, medžiagai netinkąs ir negražus. Principas–medelis esti rūpestingai tiesinamas, kad standėtų ir paskui nebepasiduotų lankstomas gyvenimo priešingybėms ar kam tolygiam.

Principingumą turi išauklėti religija. Tame darbe valstybė turi talkininkauti, ne kliudyti. Reikia geros dozės filosofijos bet kurią specialybę einantiems: inžinieriui, medikui. Jie gali būti itin geri chirurgai, monteriai, net savo diplomui gėdos nedaryti, o filosofuotojai bus menki, iki pat karikatūros. Specialybės diplomai nelaiduoja, kad jis tvirtai mokės pagrįsti politiką, diplomatiją, religiją, kitus mokslus. Ar maža mes turėjome kanivolų, kurie ėmės kalbotyros mokslo? Ar maža turime gamtininkų, kurie tolygiai drąsiai sprendžia religiją? Taigi visi auklėjamieji tenka lygiai rimtai religiškai–filosofiškai mokslinti, kad paskui tuščiakalbyste nei sau, nei savo išeitajam mokslui nedarytų gėdos.

Deja tiems, kurie imasi auklėti, o tai atlieka tik formaliai! Jie tepridaro pusiaukrikščionių, indiferentų religijos dalykuose, o su tuo ir kituose, žmonių–makščių, „labai tai man". Formalusis mokymas tas pats bajorui ir mužikui; jis ir tradicijas naikina. O skirtumo paskui tiek besusidaro, kad tašytasis bajoras labiau susivaldo, religinį indiferentizmą sau rezervuoja, o netašytasis kaimietis stačiokiškai sakos bet kam esąs nėtikįs, dažniausiai visai ne propagandos tikslu, o propagandai, žinoma, dar drąsiau, net akiplėšiškai.

Ką jie laimėja nustodami apreikštosios religijos? Jos neatstoja jokie pozityvizmai; laisvamanybė moraliai teduoda neigiamų rezultatų, ir jų, netikių, šauksmai apie sąžinės laisvę tik tuščias aidas: šaukia laisvės kitiems, kam to dar reikia, o ne sau: sąžinė neformuota, neturi kuo operuoti, ji – tuščia; tuštumui gi teisių nereikia.

Geriau, kad būt išlikęs bent pirmapradis tikėjimas, tasai instinktyvusis. Jis gaivalinis, savitas ir savaimingas; savas, organinis; dėl to šventas, vertingas ir saugotinas nuo pasikėsinimų iš šalies. Toks tikėjimas darydavo ir tebedaro herojus, pasišventėlius artimui tarnauti: mokyti, slaugyti, kultūrinti; žmones kai ko pilnus, tai ir garbingus. Religija per tiek jau amžių teigė pastovių vertenybių, padėtų pagrindan naujajai, krikščioniškajai kultūrai. Kad neigėjai populiaresni negu teigėjai, tai nieko dyvų: neigti juk lengviau kaip teigti, o kritikuoti Kristų, Jo religiją, ją atstovaujančią Romą ir jos bendradarbę dvasiškiją yra ne bet koks pasikėsinimas, kaip šunyčiui ant dramblio.

Kristus bevelija karštus arba šaltus, o drungnus išspjauja.

Religijos kritikai, jei nuosakūs, turi pasisakyti esą nebetikiai, nebestovį ant religijos pagrindo, tai lengviau kalbėtis neg su pustikiais, puskrikščionimis, puskatalikiais, kurie yra tokia pat šlykštynė kaip ir demivierge – pusiaumergiškos. Esi katalikas, tai galvok ir gyvenk katalikiškai, tai gausi ir balsą katalikų dalykuose; o neesi katalikas, tai nė balso nebeturi kištis. Tai yra seniai pažymėjęs publicistas Vilniškis (A. Sm.)[6]. Netesi pats būti katalikas, tai žinok, nė savo vaikų neišauklėsi katalikais, ir bandymas tai daryti bus tokia pat šlykštynė: man katalikybės nebereikia,

bet mano vaikams duokite, tėvai jėzuitai ar kurie kiti auklėtojai, tos katalikybės – galgi jiems kam pritiks...

Tai nėra teikimas ko nors tvirto gyvenimui. Vieno religijos išmokslinimo negana; tenka dar jai pakloti ką minkšta, širdinga, ką skaistu – širdžių palinkimą tikėti. To tegali duoti tėvai, šeimos tradicijos darytojai. Tradicija palaiko konfesiją, mokslas ją sustiprina. Tačiau, kad mokslas remtų, ne griautų religiją, reikia to mokslo daug, tvirto ir šakoto. Toks tetesi tiek surimtinti asmenį, kad jis nebemanys kovoje dėl visokeriopų laisvių (liberté) dar reikią palaidumo mintijime ir elgesyje, atsipalaidavimo nuo religijos. Prietaras yra, ne daugiau, kad laisvamanis, bedievis tikrai laisvas: jis dažniau esti moksliniais prietarais (esti ir tokių) susivaržęs neg naiviai tikįs. O ir pačių laisvamanių daugiau esą ne ten, kur mokslas, anas tikrasis, filosofinis, ne technikinis, siekiantis aukščiausių viršūnių, ne Anglijoje, ne Germanijoje, bet nuo filosofijos atsilikėlių žemėse, meistrų, ne galvotojų Amerikose ar kame kitur.

Visuomenės vadų, politikų, organizatorių pareiga duoti valstybei, ypač dar neįsistiprinusiai, pastovių gyvenimo elementų. Ir tokių tegalima susilaukti, teduodant itin rimto, gilaus mokslo ir itin širdingo ir rūpestingo išauklėjimo. To pasiekti tuo tarpu kitaip negalima, kaip auklėjant Dievui ir Tėvynei, ne vienai tėvynei, Dievą tepasitelkiant kai kada, per didžiąsias iškilmes, kaip kunigą į balių, ne į maldą.

Ir auklėjimas turi būti daugiau intensyvus neg ekstensyvus. Nesiektina vis kitų teisių, net privilegijų, bet gilintinos jau turimos. Ag ir valgant sakoma: duok daugiau! Kai vieną davinį jau suvalgom ir dar norime ar kai to atsivalgom ir norim paįvairint, kitaip atsakoma: dargi to nevaliojai.

Pagaliau reikalavimas, kad visuomenė būtų dorinama religijos pagrindais, nėra politikos sumetimas, nors politikai itin gerai patarnauja.

Mokslintas neišmokslintas, auklėtas neišauklėtas tik nustoja įgimtųjų savo vertenybių, o gauna tik šlykščiai monstrualinių pusėtinumų. Jis temoka savintis teises, o pareigas krauti kitiems. Tuščiaviduriais padaryti, jie nebepajėgia sukaupti savo valios

galybės, tik laukia, kad kas iš šalies jiems tai padarytų: Bažnyčia ar valstybė, kunigas ar mokykla. O kai taip neesti, tai kalti jaučiasi ne patys, bet vis kiti. Kaip tik lengviau ir rodžiau kritikuoti ir koneveikti kiti, ne pats save. Lengva pasergėti, kad, sakysime, pornografijos kuniguose ar kituose autoritetuose teiško tie rašytojai, kurie tuo metu patys buvo toli gražu neskaistūs. Bent dvejetą tokių mes tebelaikom įsidėmėję.

Savo paskaitą baigti pesimistiškai dėlei šių laikų mokslinimo ir auklėjimo trūkumų aš nenorėčiau. Juoba juodai nudažyti visą bendruomenę. Tyliuose nuošaliuose, dvarelyje ir kaimelyje, tebėra apsčiau turtingų sielų, garbingų išminčių. Jų tikėjimas gilus buvęs mokslu sutvirtėja ir duoda mums puikių patriarchinių motinų, tėvų, seserų ir brolių vienuolių. Jie atsidėję tarnauja visuomenei, jie ir formalistus įstato iš širdies religiją praktikuojamon vagon. Šisai elementas kol kas, ačiū Dievui, tebeduoda toną visai Lietuvai; rimtai su tuo tebesiskaitoma, ne su laisvamaniškumu.

Tad, Jaunime, tradicinį savo tėvų tikėjimą praktikuok drąsiai, nusimanydamas, kad ir asmeniškai, ir visuomeniškai iš to tik laimėsi, o religiškai nuvėsęs, nuvėsi ir daug kame kitur.

KALBA, PASAKYTA PAŠVENTINANT CENTRINIUS PAŠTO RŪMUS

Regite, kokią darbo vietą jums parengė jauna mūsų valstybė, kad būtų jums erdva, patogu ir sveika. Žiūrėta statant publikos patogumo; ji daug turi reikalų pašto įstaigoje; vis dėlto ji perėjūnė. O jūs, darbo pelės, čia nuolatiniai – kaipgi jus pamirši? Nepamiršta, ir tuo džiaugiamės. Džiaugiuos kaip Bažnyčios atstovas, kad pasireiškė artimo meilė, kad pagerbtas darbas ir darbininkai. Džiaugiuos ir kaip tėvynės sūnus, nujausdamas, kad darbui ir kitose vietose bus paskirta tolygiai patogios sąlygos. Neišmanėlis tepasakys, kad darbui nereikia ištaigos, kad darbininko fasonas būti dulkėtam ir užtroškusiam. Kultūros

kraštai to nepasakys; jie patys taip daro ir piktinas, kai kitur kitaip daroma, – vadinas, patogūs ir estetiški darbų rūmai suartina mus su kultūros žmonėmis.

Valstybė savo uždavinį padarė, Bažnyčia tuo pasidžiaugė. Belieka, kad ir jūs, gerbiamieji profesionalai, eitumėt savo pareigas kaip vien reikiant. Kas iš to, kai temokam reikalauti, o nemokam – duoti? Juo geros sąlygos, juo našesnis turi būti darbas. Manau, jūsų tarpe nėra nė vieno, kurs valstybę sabotuotų; imtų iš jos algą, o darbą tik apsimestų kad dirba. Tai piktos valios tranai; jiems nėra vietos nė vienoj profesijoj. Kaipgi kitaip gintumei savo reikalus? Bet gali būti paprastų nerangių žmonių, tinginėlių, kurie tik žiūri, kaip čia dieną prasistūmus. Tokių patys nepakęskite, nes ko jie nepadirbs, jums teks už juos atidirbti. Ar tai demokratiška? Ar tai broliška išnaudoti profesijos bendras?

Pagaliau kam gi keršyti? Jūsų dalies viršininkais jūs negalite nusiskųsti – jie tik vyresnieji jūsų draugai, ne jūsų tironai, ne jūsų žemintojai. Jūs sudarote bendrą sutartinę šeimynėlę. Gerbkite ir klausykite vyresniųjų, jei norite, kad jie būtų jums atsidėję užtarytojai. Ir telaimina Dievas jus ir juos – visus, kurie tik pareiškia geros valios.

Išlaipioti visus septynius aukštus, surasti visus takus trijuose sparnuose ir bokštuose ne taip piga. Naujuosiuose pašto rūmuose bus galima ilgai dirbti, nė nemačius kitų dalių darbininkų, – taip viskas sudaryta, kad kits kitam nekliudytumei.

Gražūs, ką ir besakyti, naujieji Laisvės alėjos rūmai; yra kuo patiems pasidžiaugti ir kuo kitiems pasirodyti. Garbė tiems, nuo kurių parėjo pastatyti jie. Bet didžiausias paminklas pačiam tų rūmų suplanuotojam ir įvykintojam inžinieriui statybininkui Feliksui Vizbarui[1], Susisiek. min. inspektoriui.

A. A. KAJETONAS SKLĖRIUS-SPALVININKAS

† sausio 14 d.

Berdamas šį žiupsnelį atminimų ant tik ką supilto kapo, padedu vieną bendrą pastabą. Mūsų inteligentai vyrai ne religiantai, tačiau aš dar nesu aptikęs nė vieno nuoseklaus bedievio. Tradicinis tikėjimas rusi kiekvieno sąmonėje, kiekvienas širdimi pritaria jam, nors ilgiausius metus nepraktikuoja. Šiokia tokia kilusi audrelė nužeria pelenus ir vėl įpučia jaunų dienų naiviojo ar dabar sąmoningojo tikėjimo ugnelę. Blogiausiame atsitikime nesama ko nusiminti.

A. a. Kajetonas Sklėrius (tokia jo pavardė, ne: Škleris) buvo gimimu artimas man žmogus[1]: mano Malaišiai ir jo Kunigiškiai susieina; pusė kilometro lyg nė neskiria tų dviejų kaimų. Tai per visą gyvenimą stengėmės jei ne bendrauti, tai bent iš akių nepasimesti.

Išgirdęs Kajetoną blogėjant, pasiskubinau aplankyti jį Žaliakalnyje, Kalniečių g. 31, kur jis buvo įsitaisęs savus namelius.

Gražus medinis namelis tyrame lauke. Vadinas, K. Sklėrius su savo žmona Elena Freibušaite buvo Kauno priemiesčio pionieriai. Erdva. Sudiegtas sodelis, ir vasarą daugybė lovų gėlių. Gatvė dar negrįsta. Viršus išnuomojamas, apačia įrengta meniškai – visos sienos apkabinėtos savais dar neparduotais paveikslais ir svetimais, pirktiniais.

Šviesiame kambary guli ligonis visai ne ligonio išvaizda. Jis ir sveikas visu kūnu, tik gyslos suvopnėję, nebe elastiškos, ir kraujui po jas cirkuliuojant, nepasakomai skauda, lyg plyšti norėtų. Bet tik priepuoliais. Tada nebesti nė vilties bepagyti. Tartasi su geraisiais gydytojais, būta net Paryžiuje, Širdies institute. Šiaip jau – nieko. Skleroza pikčiausiai veikianti tarp 50–60 metų, o Kajetonas kaip tik ėjo 56 metus. Rako niekas nelėmė; to joks gydytojas nedaro, juoba nelėmė sau nė pats ligonis. Ot, tekdavo ir pirma pagulėti po keletą savaičių; atsigulėsiu ir dabar ir vėl imsiuos savo amato – tapyti akvarelėmis, gaudyti spalvas, daryti parodas, jei neištiks katastrofa.

Apie galimą katastrofą ligonio galvota ir būta filosofiškai pasirengusio. Man, kunigui, pirmon galvon rūpėjo, kaip draugas ligonis religiškai nusiteikęs. Pataikęs valandą, kada vienu du belikome, aš paklausiau jo. Praktikuojančio nematydavau ir nežinojau, ką manyti. Atsakas nustebino nepaprastu savo griežtumu ir statumu.

– Nė klausti nereikia. Buvau ir tebesu sąmoningas krikščionis konfesionalistas. Ketinu pasikviesti savo kleboną Kapočių[2]; jis neseniai kalėdojo; ir jam išpažinti.

– Tai kam gi kito, kad yra štai savas? – pridėjo žmona.

– Ne, svetimam patogiau. Daug esu pridaręs klaidų. Buvau kurį laiką ir tikėjime klystelėjęs – mėginau jo problemas spręsti. Kai subrendau, nusistovėjau, ėmiau tas pastangas laikyti absurdu. Tikiu negudraudamas, šv. Sakramentus priimsiu ir prašau mane laikyti ištikimu Katalikų Bažnyčios nariu.

Buvau sujaudintas. Rengiaus ligonį sustiprinti, o buvau pats jo sustiprintas. Žiūrėk, pamaniau, kokia tvirta siela nešiotasi!

Sakė – padarė. Pasikvietė kleboną, apsirūpino šv. Sakramentais, buvo itin patenkintas, linksmas ir dar ilgai, bent dvi valandas, su klebonu šnekėjos. Antrą dieną vėl buvo geras, tik popiet kas ten apie prieširdžius įplyšo, ir baigta. Garsaus menininko nebeliko...

Vienas menininkas – dailininkas, kitas – amatininkas. Vienam menas kūną maitina, duoda pragumų gyventi, kitam dvasią maitina. Šios antrosios padermės buvo ir a. a. Kajetonas Sklėrius. Užsakymus tepriimdavo lipdyti. Liko jo darbo keturių alegorinių figūrų grupė Lietuvos Banko fasade ir dar kai kas. Tai pripuolamieji darbai. Nuolatinis gi Kajetono užsiėmimas buvo gaudyti spalvas. Kas nesidžiaugė parodose Sklėriaus akvarėlių spalvingumu? Jos lyg visą parodą nuspalvindavo, linksmai nušviesdavo, lyg optimisto skaistus veidas. Artistas ir nenusimindavo, nors visa ko yra jam buvę.

Šiemet tapytojo ypač daug padirbėta. Turima daugiau ne 50 naujų paveikslų, jie įtaisyta į spielčius ir prirengta parodai Klaipėdoje.

– Nori pasižiūrėti ko nauja? Pastatyk, – sako žmonai, – ties langu, tik kad neblizgėtų stiklai ir neužmuštų spalvų.

Žmona statinėja vieną po kito, šimtąjį kartą pati pasidžiaugdama rodomomis spalvomis. Abudu tegyvena spalvomis kaip muzikai tonais.

Dailininkui Sklėriui gamta ir žmonės tebuvo spalvų suderinimas, ne kitų elementų. Kūrėjui tapytojui nerūpėjo išspręsti kurie psichikos uždaviniai, parodyti, ką veidas reiškia; jam į akis tekrito spalvos. Antai p. Stan.[3] portretą K. Sklėrius savu noru papiešė keturius kartus suklomis vien dėl to, kad jos veidas esąs „spalvingas", o ne kuo kitu įdomus. Reginys pro langą jam darėsi įdomus tik tada, kai sniegu nuspalvinama. Tada ir vežėjas jam įdomus, kad baltas jo žirgas gerai paįvairina reginį. Dėl to pat, atsiprašant, ir mane pagavo Birštone, kad buvau su baltu kiteliu saulėje, spalvingas, o ne – Vaižgantas. Tą vaizdelį įsigijo mūsų dainius Kipras Petrauskas. Ir visai nesudėtinis reginys Kajetoną pagaudavo. Antai vis džiaugės pavaizdavęs Palangos maudyklių būdelę nusirengti, tą vieną visame reginy, nes per ją reljefingiau matos spalvinga tolybė. Daug kartų piešė ir savo žmoną, bet ir ją vis įtaisydamas tik epizodu į spalvų kompoziciją.

– Žiūrėk, žiūrėk, kokios spalvos... Kokios spalvos! Nė pasakyti negali! – pats džiaugės savo darbais, kiekvienam lankytojui juos pasirodydamas.

Rodės lyg anas filosofas, kurs ir mirdamas reikalavo, kad būtų šviesiau[4]. Kajetonas Sklėrius gyveno ir mirė spalvose, gamtoje ar gamtą pasigaminęs kambaryje – kad būt spalvingiau.

Kol sutemo, buvome pasidarę ištisą parodą ir ją nuo pradžios iki galo apžvelgę – kelias dienas prieš mirtį.

Menininko siela nemokėjo ordinariškai žiūrėti į realųjį gyvenimą ir į pomirtinį. Man rodos, ir jo žmoniškosios silpnybės buvo lyg iš nerimo ką nepaprasta sudaryti, surasti ar pritirti. Lyg būtų teveikęs vienas jo instinktas, o ne sumetimai, ne valia. Kas be ko...

Paminėsiu čia a. a. Kajetono žmoną ir tėvus; jie kažką bendra turi.

Kajetonas, kaip ir jo tėvas Ciprijonas Sklėrius, buvo aptikę žmonas – draugus. Abidvi poros nepaprastai sutartinai pragyveno amžių. Kajetonienė Elena Freibušaitė, Rusijos vokietė,

turtinga, nepaprastai gerai išmokslinta ir išauklėta. Pakalbanti kalbomis, gražių manierų, pirmutinė šokikė, pasiduodanti švelniems artistiniams įspūdžiams. Ji visai buvo persiėmusi savo vyro nuotaika. Vienas tapė, antra sekė kiekvieną štrichą ir numanė jo tikslingumą.

– Čia tu palietei?

– Paliečiau.

Bevaikiai, vienas antrą papildinėjo ir buvo laimingi. Niekas negirdėjo jų skundų ant kits kito.

Taip sutartinai pragyveno ir Kajetono tėvai. Ciprijonas Sklėrius, dar nesenai miręs 84 m., šviesiaplaukis, skaistaus veido, darbštus ir linksmas, buvo vedęs taip pat skaisčią, gerą, mylinčią ir kalbią kamajiškių Mickūnų Girgždyčią ir išauklėjęs su ja didį būrį vaikų. Dukterys ištekėjo, sūnūs mokslus išėjo, motina mirė, o Ciprijonas vis tebesipelnė savo rankom pragyventi, niekam nenusilenkdamas. „Spalvingas" jis pats buvo, spalvingos jo ūkio trobos, spalvingi sodeliai, pilni vaisių. Mes prieteliaudavomės, aš jam net vieną dukterį pakrikštijau; tai lankydavau. Buvo inteligentingas savaime, o spaudai palaisvėjus, dar buvo įpratęs skaityti. Taigi daugeriopai įdomus kaimietis.

Kalbamės apie dabartinį krinkantį šeimyninį gyvenimą ir nesenai mirusią jo žmoną.

– Ėgi – nugi: pragyvenom penkiasdešimt metų ir nė karto neteko susibarti, – taip vienodai viską supratome. Dabar katras savo šalin žiūri: vyras savo, moteris savo. Nebesutinka.

Čia Ciprijonas plačiai apsidairė ir, lyg visą pasaulį pasišaukdamas liudytoju, dideliu įsitikinimu pridėjo:

– Ale kad tokių „pravarnų" moterų kaip maniškė ir jos sesuo Daukienė (Dobkevičienė) nė nebesimato. Dairaus po visą apylinkę ir nebepažįstu – nei kaimietės, nei miestietės. Niekuo akių nebepatraukia.

Retas atsitikimas taip sutapti, kaip Ciprijonas ir Kajetonas Sklėriai. Tai devynioliktojo amžiaus romantikai.

Reikėjo matyti, koks „spalvingas" būdavo Ciprijonas bažnyčioje per atlaidus. Jis iki pat senatvės išbuvo Svėdasų parapijos maršalka. Su komža, su šarfa per petį, su dideliu varpu rankoje,

garsiai suskambindamas, įsivesdavo „brostvą" – didelį būrį skaisčių vyrų komžotų, su šarfomis, su įvairiais procesijų ženklais. Skamba, žvanga, tilindžiuoja varpelių varpeliai liatarnių, diskų; tvyska jie auksu, sidabru, o Ciprijonas priešaky veda giesmę tokiuo tenoru, kokio nebesigirdi, ir savo varpu signalizuoja pamaldų tvarką. Įstabus visoje bažnyčioje.

Daugelyje atvejų tiek pat spalvingas būdavo ir dailininkas Kajetonas. Paveldėjęs gražų balsą, tik baritoną, ir muzikalę klausą (švilpaudavo fleita) ir spalvų nujautimą, jis metė mokslą bendrąjį, o griebės pritaikomojo meno Štiglico mokykloje[5] ir sparčiai pažengė išsyk keliose meno šakose: tapyboje, skulptūroje, kompozicijoje. Dar studentas būdamas jau pasižymėjo darbais. Jo skulptūrų ieškok Petrapily Troickame tilte, Vilniuje Pacų bažnyčioje, Kaune ir k. Ir nebežinojai, katras geresnis, – skulptorius ar tapytojas. O gal būt buvęs dainius ar muzikas. Subrendo – akvarelininkas, spalvininkas ir paliko tam ištikimas.

Akvarelių a. a. Kajetonas pripiešė šimtus. Be realumo, visos jos pasižymėdavo itin skaisčiu džiaugsmingumu, optimizmu. Jie skaidrindavo visą parodą, jie skaidrina ir butus tų, kurie jų įsigijo. Tapytojas optimistas tokiuo būdu tampa žmonių geradaris, ramintojas. Tragingumo ir taip per daug.

Manau, kad per Velykų parodą mes dar sąmoningiau įvertinsime optimistinius pomirtinius Sklėriaus kūrinius. O menininkai iki tam laikui patieks bent iš parodų katalogų sąrašą kūrinių ir bent kai kurius pažymės, kur ir kieno rankose jie bus atsiradę.

Yra likę gerų bareljefų (kun. A. Strazdo, artisto motinos ir k.), biustų (prof. Čepinskio[6] ir k.) ir geras projektas Vytato D. figūrai, skirtai į V. D. muziejaus vadinamą „Vytauto kapelą". Artistas buvo ja patenkintas; pats grožėdavos rodydamas, kaip laisvai ir bajoriškai stovi.

Turiu ir aš nabašninko dovanėlę – akvarelinį portretą–šešėlį – ir jį branginu.

Per anksti, per anksti pasimirė kūrėjas dailininkas; būt galėjęs antra tiek sukurti, nes jo produktingumas vis didėjo, o jis ėmė įsigyti nuomonės, kad tapytojas iki 50 m. amžiaus tebesimoko ir tik paskui stabilizuoja savo individualybę mene.

PABŪKIME SVEIKI!

Blaivybės savaitei atėjus

Vyriausia kultūros geradarybė – kad ji sveikatos duoda; moko mus tiek patogiai gyventi, kad bent nesilptume. Kultūra reikalauja buto ir kūno švaros, gero poilsio ir racionalaus maisto. Kam visa to maža, kultūra tiekia sanatorijas ir kurortus.

Apsisuka meteliai, tik vieni meteliai, ir mes, vadinamieji kultūros žmonės, pasijuntame reikalingi šitų priedų – sanatorijų ar kurortų. Milijonai žmonių meta patogius, net ištaigingus savo gyvenimus, nepatogiai keliauja, dar nepatogiau, ankštai gyvena ir – maudos, šildos, braukos, badauja, gimnastikuojas, visas „kultūras" pamiršę, madų išsižadėję, – nuogi šaltame vandeny, ant šalto vėjo. Paskui vėl grįžtame į savo „kultūrą" – gesti, nesveikti ir – kurortų laukti.

Dievai žino, koks absurdas pasidaro. Yra visos sąlygos miestelėnui sveikai gyventi, o jis, lyg kurio demono gundomas, visa daro, kas tik nesveika. Butą švarų, „su visais patogumais", užsiteršia smarkios tabakos dūmais, kvepalais, prisidulkina pelenų, dirba šešias valandas biuruose susikimšęs, kaip avidėse, ir vėl prisirūkęs iki žemės, paskui, apyblogiai pasimaitinęs, dvylika valandų dūsta, šunta, trokšta dūmuose, vėl – avidėse: teatruose, restoranuose, kinuose, ir miegui, neramiam miegui, per aštuoniolika valandų nežmoniškai kankintam kūnui pailsinti belieka šešetas valandų. Per tiek valandų jis tegali nurimti, susitvarkyti ir tada tik dvi tris valandas pamiegoti.

Narkotizuojamės, alkoholizuojamės, perfumeruojamės, ištvirkaujame; ekscituojamės smarkiau gyventi, lyg tam smarkavimui priemonės eitų iš šalies, ne iš mūsų pačių; ką suvartojai, to nebėr – atsarga mąžta, žmogus silpsta ir ieško ekstraordinarinių pragumų ūmai, mechaniškai visa tai atpildyti, idant vėl tesėtų beprotiškai eikvotis. Nelyginant baigią nykti romėnai, kai valgė, valgė, paskui vėmė, kad galėtų vėl valgyti.

Religija šaukia – tai nusidėjimas, medikai šaukia – tai beprotybė, tikrieji darbininkai šaukia – regi, tai iš per gero būvio. Ar kurortai ir kits kas darbo nuvargintiems? Ne, per gero būvio

suardytiems! Tai neduokime jiems to per gero būvio! Ir kyla pavydas, bolševizmas.

Blaivininkų bendruomenė kasmet bent po dusyk sušunka: tvarkykimės, negriaukime patys savęs alkoholiu, nikocijana! Negerkime, nerūkykime bent po savaitę žiemą ir vasarą! Išvyskime, ką gera mums padaro ramus gyvenimas, protingas maitinimasis, geras, laiku pavartojamas poilsis! Nevarginkimės, kai niekas mūsų nevargina, – ir nereiks mums jokių kurortų, jokių stebuklingų šarlatanų, bemokslių žiniuonių, kurie kvailina tuos, kurie dedas protininkais, inteligentais!

Pykstame ant pasapnuotų „krizių" – kad nebegalime visokeriopai perdėti. O kai buvo užėjęs vargo metas, didysis karas, kai nebuvo nei laiko, nei progos ištvirkauti, buvome sveiki ir be kurortų.

– Sarmata ir prisipažinti, – sakės vienas inteligentas, grįždamas iš vokiečių nelaisvės ir pirmą sykį po dvejų metų sočiai pasivalgęs pas mane – bulbių. – Kai buvau namie, ėdžiau kiaulienos, gėriau alaus, rūkiau cigarų – nuolat sirgau. Kai visa to netekau, kad norsgi kartą būč susirgęs...

Miestelėnai! L. K. Blaivybės draugija[1] šaukia jus bent per šią savaitę žmoniškai pasilsėti – nuo alkoholio, nuo nikocijanos nuodų.

Broliai, būkite blaivūs ir budėkite!

MŪSŲ VIZITAS ŠVEDAMS

(Dienynas)

Lietuvių–švedų draugijos Kaune išsirinktas sekančiai trejenei pirmininku, aš, nuo 1917 m. švedų draugas, gal net jų garbintojas, gavau prisistatyti Švedų–lietuvių draugijai Stockholme ir pareikšti, kiek esame pažengę į kultūrinį ir ekonominį bendradarbiavimą, kurios atmainos įvyko mūsų organizacijoje, kiek ir kurių žymių narių prisidėjo etc. Tuo pačiu žygiu Vytauto D. universitetas, prof. Jonynui[1] atsisakius, delegavo prof. Iz. Tamošaitį[2] revizituoti švedų profesorius, kurie kartkarčiais yra jau lankę

Vytauto D. universitetą. Mudviejų kelionės netikėtai susiėjo ir viena antrą patirštino. Švedų visuomenė šiuo ar tuo atžvilgiu gerokai mumis susidomėjo ir priėmė ne tik draugiškai, bet gal net iškilmingai.

Švedų–Lietuvos draugijos esama dvigubai gausingesnės už Lietuvių–švedų draugiją, turima daug aukštų ir gerai pasiturinčių narių, tad jie mus nepaprastai maloniai globojo ir vaišino.

Vasario 12 d. pasilsėję iš ilgokos kelionės ir turkiškai išsimaudę, 13 d. patekom į globą Draugijos nariui inž. O. Stendhal, Stockholmo Laisvojo uosto direktoriui. Per visą mielą dienelę šis nepaprastai mielas švedų sostinės tvarkytojas vežiojos mus po miestą ir jo apylinkes, rodydamas Alsten, Stadshuset turtuolių vilų, valdininkų gyvenamųjų namų ir darbininkų lūšnų priemiesčius. Pusryčiavome naujojoje miesto rotušėje. Apie visus dalykus teks skyrium pakalbėti.

Vasario 14 d. paėmė mus globoti švedų valstybinių istorinių turtų globėjas prof. dr. S. Curman (skaityk: Kiurman)[3]. Parodė senovinę pranciškonų bažnyčią, dabar švedų panteoną, kur karaliai ir didikai guli, kur dalis karo trofėjų, Sirafimo ordino herbai etc.; riterių namą, kur visų nobilių herbai ir Sven Hedinas[4] subajorintas, o herban įdėta Gobi dykynė, kurią jis moksliškai tiria. Abudu pastatu vadinamame Riddarsholme, Riterių saloje. Antroje saloje Nacionalinis ir Istorinis muziejus; šį antrąjį veda pats prof. Curman. Bene bus tai pirmutinis visoje Europoje tos rūšies muziejus savo turiniu ir išstatymu. Vakare pietūs (8 val.) prof. Curmano šeimoje (jis Švedų–lietuvių draugijos pirmininkas), dalyvaujant Akademijos žmonėms, Stockholmo ir Upsalos universitetų profesoriams: rektoriui dr. Thunbergui (yra buvęs Lietuvoje), dr. Schück[5] (yra buvęs Lietuvoje), De Greer, geologui, Lithbergui, etnologui, Ekblomui[6], kalbininkui iš Upsalos, ir k. Be akademikų, tebuvo du biznieriu, kurie kartkarčiais lanko Lietuvą; tai p. Carlberg, degtukų sindikato atstovas, ir Bolander, Eksporto dr. direktorius. Ponai su frakais, nors be ordinų, ponios baliaus suknelėmis, – tokia jau švedų tvarka.

Vas. 15 d. mūsų Ministeris J. Savickis[7] su fil. mag. Frey'u automobiliu vežės mus 90 kil. į šiaurę, į senąjį švedų universitetą

Upsaloje. Prisistatėm vicerektoriui, apžiūrėjome rūmus, biblioteką, kur mums parodė senų lietuviškų leidinių. Aplankėm Gamla Upsala, Senąją Upsalą, pilną legendų, kur buvo stabmeldžių šventyklos, kur Trijų karalių pilkalnis. Sugrįžę aplankėm milžinišką gotišką 1447 m. katedrą, antrą švedų panteoną.

Priešpiečius (2 val.) iškėlė prof. Ecblom savo šeimoje; ji vasarojo Palangoje ir turi daugybę pažinčių su mūsų profesoriais. Prof. Eckblomas slavistas ir litvanologas, mag. Frey irgi slavistas, šią vasarą pramokęs lietuviškai apie Raudonę ir lengvai susikalbąs. Jis piršosi švedų kalbos lektorium į Vytauto D. un., o švedai net subsidiją jam yra paskyrę.

Vas. 16 d. rektorius Sven Thunbergas aprodė savo universitetą. Vakare Grand hotelio salėje Šv.–L. dr., dalyvaujant mūsų konsulams, iškilmingai šventė Lietuvos valstybinę šventę. Salė didelė ir taip graži, nelyginant Paryžiaus Grand operos. Svečių per šimtą. Ponai frakuoti, apsipylę ordinais, ponios baliaus kostiumais. Ilgoką kalbą sako Draugijos pirmininkas prof. Curman švediškai, aš raportuoju lietuviškai, prof. Schück skaito tai švediškai, prof. Tamošaitis vokiškai skaito apie dabartinę lietuvių kultūrą ir jos golgotą. Galop vėl kalba pirmininkas vokiškai. Seka puikūs pietūs šimtui žmonių, kava su priedais ir šokiais iki vėlų išnaktų. Įspūdis grandioziškas. Tiek taikos ir meilės lietuviams turbūt niekur dar nebuvo parodyta. Visur buvo išvedžiojama, kad sielomis ir net išvaizda švedai ir lietuviai tikri broliai. (Su kitais – ne).

Vas. 17 d. turtuolis narys, didmeninkas biznierius p. Yvar Stendhal, anojo Uosto direktoriaus brolis, savo automobiliu vežės 70 kil. į pietus į Gripsholmo pilį, kur dabar muziejus, kur 2000 švedų portretų ir k. k. Pusryčius kelia viename miestelyje, kurs savo buržujiškumu nė kiek neatsilieka nuo miesto. Tai Strängnäs su senovine katalikų katedra, pastatyta prieš 650 metų ir pilna nepaprastai įdomių senienų ir paminklų pačioje bažnyčioje ir skyrium jos muziejėlyje. Čia gyvena švedų vyskupas; jis senuoju būdu tebevartoja kapą ir ganytojo lazdą.

Vas. 18 d. prof. Lindblom ir vienas jo lektorius, nepaprastas senienų žinovas, žydas, išvedžiojo po Skanseno salos Nordiska

Museet (Šiaurės muziejų), po Oro muziejų. Vaišina ten pat restorane. Potam direktorius Sjövall, vienas senųjų ir veikliųjų draugijos narių, aprodė pačią moderniškiausią jo pastatytąją realinę mokyklą, atsiėjusią keturis milijonus litų. Jos vienos pasižiūrėti vertėtų bet kuriam mūsų pedagogui. Deja, prof. dr. Erixon,[8] Lietuvoje studijavęs kaimo medinius pastatus, sirgo, o prof. Nermanas[9] buvo išvykęs ir tik į galą festino II. 16 d. beatskubėjo. Tai Apuolės veikėjas su pr. Curmanu.

Vakare priėmimas Lietuvos atstovybėje su visomis didžiamiesčio ceremonijomis, su pačiais didžiaisiais Lietuvos prieteliais, dalyvaujant p. p. Lindhagenams[10], žinomam lietuvių kandidatui į Nobelio taikos premiją, kaipo žinomam spausdinamųjų tautų užtarytojui (aller unterdrückten Nationen). Atmosfera puiki.

Vas. 19 d. išvažiavom į Kopenhagą. Čia mus maloningai vaišino gen. konsulas p. Hartmanas ir konsulato sekretorė p. Ingė Geislerytė.

Sugrįžome 22 d.

LIETUVIŲ–ŠVEDŲ DRAUGIJOS

antras šiemet susirinkimas įvyko vasario 27 d. Karininkų Ramovės salėje $5^1/_2$–$8^1/_2$ v., dalyvaujant publikai.

Draugijos pirmininkas dr. J. Tumas-Vaižgantas, pasveikinęs naują Garbės narį Švedų atstovą Įgaliotąjį ministerį Patriką Reuterswärdą, dalyvavusį valdybos posėdyje, pasidžiaugė vaisinga atlikta delegacija į Švedų sostinės Stokholmo Švedų–lietuvių suartinimo draugiją, kaip buvo delegatų asmenyse pagerbta Lietuva, kiek jai pareikšta simpatijų ir pasiryžimo artimuose santykiuose gyventi.

Priimta naujų narių 34. Viso dabar narių 68, jei kai kurie senieji neišsimes. Paminėtini profesoriai: B. Vitkus, K. Šliūpas, P. Galaunė su žmona, A. Gylys, K. Aleksa, Iz. Tamošaitis, Vl. Dubas. Be jų, gen. Vl. Nagevičius su žmona, pr. A. Dambrauskas,

kun. Vl. Mironas, šeši švedai, keturi karininkai, Operos solistas A. Kutkauskas, viceburm. J. Pikčilingis, ministeris A. Žilinskas[1], keturi diplomatai; advokatai, architektoriai, bankininkai ir k.

G. N. Patr. Reuterswärdui pasiūlius, Garbės nariu vienbalsiai pakeltas Ministeris pirmininkas p. Juozas Tūbelis, Draugijoje pirmininkavęs 1926–31 m.

Gen. Nagevičius Karo muziejaus vardu padėkojo Švedų Ministeriui už prof. Schücko dovaną retą kopiją seno Lietuvos žemėlapio Olajaus Magnuso[2].

Dr. J. Tumas publikai paskaitė apie naujus mūsų santykius su Švedais – naują valstybių susigrupavimą ir intelektinius švedų kontingentus. Ig. Jurkūnas pakalbėjo apie geistinumą pažinti kurią Skandinavų kalbą. Solistas A. Kutkauskas švediškai ir lietuviškai pagiedojo trejas giesmes, akompanijuojant p. Marijošiui[3]. Pagaliau švedų ponios, ministerienė ir konsulienė, dalyvius pavaišino arbatėle, buterbrodais ir tortais. Karo muziejaus orkestras tuo tarpu griežė vien tik švedų kompozicijas; jos originalios ir publikai patiko.

VISUOTINIS ŠV. KAZIMIERO DRAUGIJOS SUSIRINKIMAS ŠV. ZITOS DR. SALĖJE

Šv. Kaz. dr. nuolatinis pirmininkas prelatas Dambrauskas davė, kaip ir kasmet kad duoda, plačią ir išsemiančią Draugijos veikimo apyskaitą. 1931 m. geroms knygoms (bonne presse) išleista į 100 000 litų. Tais pinigais išspausdinta 31 veikalas 142 048 egz. po 1–22 spaudos lankų leidinyje: religinio turinio 15, mokslinio 8, beletristinio 5, poezinio 1 ir kalendorių 2. Be to, „Šviesos" spaustuvė per tuos pat metus išspausdino 39 svetimus veikalus 173 207 egz. ir spausdino 9 periodinius leidinius 241 100 egz. Viso tad iš „Šviesos" spaustuvės yra išėję 556 405 egz. Jiems sulankstyti ir susiūti įsigyta naujos mašinos už 39 tūkst. su viršum.

Narių Šv. Kaz. dr. tais metais turėjo 3334, kai 1913 m. buvo jų 11 000. Sumažėjo metinių ėmėjų, pabrangus pinigams: kasmet mokama po 750 litų.

Draugija turi 10 knygynų. Jie vadinami SSS – Spaudos skleidimo skyriai.

Savo leidinių Šv. Kaz. dr. pardavusi per metus 81 000. Spaustuvė ir SSS davė pelno 13 346,64 litų, o Draugijos turtas padidėjo 30 su viršum tūkstančių. Vadinas, krizė Draugijos dar nepalietė.

A. A. POVILAS MATULIONIS

Man tenka bent kiek atausti L. A. 60 nr. paduotus biografinius a. a. Povilo Matulionies apmatus[1], juoba kad mes buvome filistrai[2] tos pat Dauguvapilio (taip lietuviškai rašoma) realinės mokyklos, nors drauge tebuvome vienerius metus: aš įstojau 1881 m., o jis baigė mokyklą 1882 m., pradėjęs ją 1873 m.

Ir gimtojo esame to paties krašto: didžiulės Svėdasų (manoji) ir Kupiškio (jo) parapijos ribojasi, ir tą bendrą anų kraštų kultūrnešį kan. Kleofasą Kozmianą[3] garbinome.

Buvau labai nustebęs, kai draugas Povilas senojoje Dinabarko bažnyčioje vieną žiemą pasirodė ilgu iki žemės juodu klieriko ploščium su pelerina; tačiau neatėjo į presbiteriją, kur dvasiškiams vieta, bet su visu ploščium pasiliko prie vargonų, kur choras giedojo ir jis kitąkart padėdavo giedoti. Pasirodė, jo būta įstota į Kauno kunigų seminariją, bet po pusės metų pabėgta nuo lotynų kalbos. Realinėj jos nemokė. Įstoti į seminariją buvęs įgundęs jį klebonas Kozmianas, panoręs susilaukti prašmatnaus kunigo.

Kozmiano norai buvo garbingi, ir aš vėliau buvau labai nustebęs, kai viename Jono Šliūpo leidinyje aptikau Bevardžio eilių rinkinį[4], nežinojau, kad Povilas ir poetas, o dar labiau nustebau, radęs Kozmianui skiriamą sakmę „Juodvarnis ir špokas", kur juodvarnis tai juodarūbis dvasiškis, o špokas pasauliškis; palygintos buvo jų mitybos. Berods tai vienatinis šliūpizmo pasireiškimas, nes šiaip jau Povilas niekados nebuvo priešas nei

Katalikų Bažnyčios, nei jos tarnų. Vilniaus kunigai būtų nustebę, jei būčiau jiems parodęs „Juodvarnį ir špoką", nes Matulionį laikė savu žmogum ir kone kas šventadienį matė jį šv. Mikalojaus bažnytėlėje.

Paskui matydavau Povilą apžėlusį barzda ir plaukais. Tai buvo jo rusų jaunimo sekimas, nihilizmo ar proletarizmo reiškimas. Taip jis jauniklis iki 25 metų reiškė savo individualybę ir bajorų panieką, trejus metus mokydamas vaikus jų dvaruose. Norėjo susidėti pinigų aukštajam mokslui, bet, rodos, tik sugaišo: kapitalo nesusikrovė ir gavo mokslą eiti valstybės stipendininku, paskui suvaržytu tarnybos pasirinkime.

Ir Girininkų instituto uniformoje tebelankė Dinabarką-Dauguvapilį. Čia turėjo senų pažįstamų: dorą dekaną Stecevičių, žilutį senelį, daug kuo panašų į Kozmianą, – ir jis čia gudų proletarams nešė kultūrą, mokė jų vaikus. Be to, daktarienę Ščerbinskienę, turėjusią dvejus medinius namelius, pulkininkienę Helsingijusienę (vyras kilimo švedas Rusų armijoje, kalbėjęs su dideliu akcentu) ir Ziabickienę, laikiusią mokinių bendrabutį. Tai buvo trys seserys Barauskaitės, Infliantų lenkės, bet surusėjusios. Mokėjo latgališkai, o bent kiek ir lietuviškai; mėgdavo naudotis pabaidymu: „Su pagaliu per pakalį".

Trys jaunos moterys su nedideliais vaikais, sustoję pravažiuodami aukštųjų mokyklų studentai, o pirmiau buvę kvartirantai, vienas antras mokyklos mokytojas sudarydavo gana šiltą kompaniją prie skinkio. Būdavo juokų, būdavo ir rimtų kalbų. Visi būdavo pažangūs, mėgindavo iš savo įtakos nepaleisti jaunesniųjų. Svenč (surusėjęs latgalietis), Kazulin, Firsov, Čorn, Mülleriai trys ar keturi, visokių tautų, niveliuotų rusų kultūros, nešė mūsų aukštųjų mokyklų naujienų ir revoliucinės dvasios. Minėdavo ir Povilą Matulionį, kaip jis studentų mitinge kalbėjęs ištisai penkias valandas, kol apalpęs. Ką jis ten kalbėjęs, sunku vaizdintis, nes jis niekados nesilaikė kurios partijos katekizmo ir brošiūrėlių.

Šiaip ar taip, privatinis jau pilnametis mokytojas ir paskui tyčia nekultivuota, nelygia didele barzda studentas man visados rodės nepasiekiamai rimtas, žinių ir išminties turtingas; su juo

dar negalėjau turėti nieko bendra, be bendrų sueigų pas bendrus pažįstamus.

Buvau jau gal ketvirtoje klasėje, kai vieną kartą pamojo man ranka ir pasisakė norįs susipažinti su Dauguvapilio moksleiviais lietuviais; aš turįs juos kur nors surinkti, o jis mums ką nauja pasakysiąs. Dinabarkas buvo perdėm rusiškas iš oro, o žydiškas iš vidaus. Be revoliucinių, nuo 1881 m. tebesidraikančių idėjų, kitų nesimaišė. Mokykloje mokėmės rusiškai, bažnyčioje nieko nesupratome lenkiškai, išpažintį atlikdavome iš lenkiškos knygelės. Lietuviškai aš nė nepaskaičiau dorai. Tačiau Antanas Markelis, dusetiškis, buvo man lyg artimesnis už kitus; abudu žinojomės esą – lietuviai. O ką jautė kiti to paties šono draugai, Okuličiai, Šadzevičiai, Juodzevičiai etc., mes nežinojom ir su jais nesidraugavome. Labiau sutikdavome su puslatviais: Grandanu, Dėle, Ruseliu, net su žydu Idzonu. Tai man buvo nepiga „surinkti lietuvius", ir pasisakiau tegalįs atsivesti draugą Markelį.

– Na, gerai, – sako, – ateikite abudu.

Markelio aš neradau, į paskirtą „Rygos" restoraną tenuėjau vienas. Povilas ten už buteliuko šnekučiavos su buvusiu paišybos mokytoju, kurio buvo geras mokinys. Ilgai teko laukti, gal bent tris valandas. Bet laukiau su pagarba vyresnio ir buvau sočiai atlygintas. Povilas ir užmiršęs mane. Užtat stengės atsilyginti. Išsitraukė dvi J. Šliūpo knygeles, rodos, „Aušros" numerį ir rankraštį. Sakė:

– Pradedam lietuviškoj dirvoj dirbti. Še jums, pasiskaitykite ir ruoškitės lietuviams tarnauti. Reikia savo kalba mylėti ir savo žmonės. Jie reikalingi kultūros.

Šitaip maždaug. O kad įtikėčiau, paskaitė lietuviškai aprašytą totorių užplūdimą, ištardamas juos „tūtoriais". Man akelės sužvilgo. Aš pirmą kartą išgirdau lietuvišką „literatūrą". Buvau kaip apglušęs. Lyg Povilas su skeltuvu įskėlė iš mano sielos titnago kibirkštį ir ėmė rūkti rūkti dūmeliai, kol jie uždengė nuo mano akių visą pasaulį, rusus ne rusus, latvius ne latvius, kol beliko man tie vieni lietuviai.

Visa tai aš mokėjau atpasakoti draugui Antanui. Abudu tysojome aukštielninki vienoje lovoje. Antanas buvo pagautas, bet

skeptikas. Karčiai pajuokė mano užsidegimą ir mažą mokslą; aš dėjaus tuo, kad kaimas turi dar mažiau, ir aš sugebėsiu jam kai ko duoti. Tokiuo įsitikinimu ir palikau.

Paskui gavau tą vieną laišką iš Povilo studento; juo pabaigė mane lietuviškai nuteikti. Aš tą lietuvišką laišką išlaikiau kaip relikviją ir Povilui Matulioniui jaučiau nedylantį dėkingumą už pirmąją įžiebtą tautybės kibirkštį. Tai jau esu ne sykį minėjęs.

Matulionis irgi jautės lietuvis esąs Maskvoje ir Petrapilyje; besimokydamas ir betarnaudamas vis krypo, lyg į saulėžolinį, į Lietuvą, ir jam pasisekdavo. Tai jis taksuoja miškus Kuršėnų parapijoje, tai Kauno ir Vilniaus gubernijose, tai gyvena Vilniuje generalgubernatoriaus bendradarbių, Caro senmiškio tvarkytojų Zakrete-Užvingyje. Įgyja svarų balsą ir pavaidina labai žymią rolę vilniečių atgijime ir teisių suradime. Buvo vienas iš „12 apaštalų"[5].

Tarnybos stažą eidamas, turėjo kažkokios gudrios nuovokos. Jis nesiduoda pririšamas prie Instituto, kur buvo pasirodęs nepaprastai artistiškai padarytais augmenų ir gyvulių anatomijos piešiniais. Povilas gerai piešė. Jis nepasiduoda pririšamas nė prie urėdijos svetimame krašte. Jis bevelija taksatorium lakioti; sakydavo, kad geriau pažintų miškus ir medžius, bet vis siauresnį ratą apsukdamas aplink Lietuvą.

Miškus pažino. Valstybei gražiai patarnavo darbu ir raštais; patiekė net vedamųjų minčių apie medžių auginimą ir jų taksavimą. Bet drauge dirbo ir būsimajam lietuvių mokslui apie gamtą – botaniką, ichtiologiją, dendrologiją ir... scenologiją. Prašom nesijuokti: girininkas gamtininkas Povilas Matulionis labai ilgai buvo Vilniaus Dramos kuopelės režisierius, kol jį pavadavo G. Landsbergis[6].

Jokių partijų, jokių krypčių, jokių diferenciacijų nepripažindamas, visiems surasdavo realaus darbo „visiems privalomoje tautybės upės tėkmėje", anot jo paties betariant.

Kulminacinis Povilo pasigerėjimo punktas buvo, kai iš bolševikų išsiveržęs su visa šeima, abudu jaunučiuku savo sūneliu – Vytautą 19 m. ir Algirdą 16 m. – atidavė pirmaisiais kareiviais savanoriais formuojamai Lietuvos armijai.

– Dabar jau trise tarnausime Lietuvai, – pasigyrė man dideliu pasigerėjimu.

Kaune Povilas Matulionis pasiekė aukščiausių pagarbos laipsnių iš Respublikos Prezidento Stulginskio, iš Žemės ūkio ministerių, iš profesūros. Jis buvo ordinarinis profesorius ir rektorius Akademijoje; vis dėlto čia jo reikšmė tebuvo eilinė: Lietuva jau buvo pasigavusi tokių daugybę. Povilas Matulionis milžinu stovi prieškarinėje Lietuvoje, priešakyje pažangiųjų. Jis net dukart pažymi, kad buvęs revoliucinio vykdomojo komiteto narys 1905 ir 1917 m. Ar ką čia padarė ar ne, bet tik reiškės gyvas esąs, bet tik stūmės priekin, ne atgal.

Iš draugų gamtininkų tenka laukti išsemiamos studijos P. Matulionies mokslo raštų, bent pilnos jo bibliografijos.

Mirė dar vienas iš „Dvylikos apaštalų". Amžiną atilsį jam danguje, o garbė nenykstanti žemėje!

KAN. VICENTAS JARULAITIS

g. 1859 m.

Balandžio 8 d. Šiaulių kalėjimo kapelionas Telšių vyskupijos Garbės kanauninkas kun. Vicentas Jarulaitis tapo jubiliatas; vadinas, prakunigavo lygiai 50 metų, o gyvena 73-čius metus.

Kun. Jarulaitis gimė Raizgių kaime. Šis kaimas ties Aukštelkių koplyčia prie pat plento į Tauragę, 10 kilometre nuo Šiaulių. Raizgiečiai tebegyveno krūvoje, tai, nors turėjo apsčiai žemės, skurdo. Jarulaičių duboje jaunoji karta nebenorėjo gyventi. Mergaitės ištekėjo: Sofijos Čiurlionienės motina už Kymanto Šiauliuose, kita už Kaušo kurtavėniškiuose; senmerge beliko viena Morta, ta paskui buvo pas brolį kunigą šeimininkė. Tas vienas brolis 1870 m. įsiveržė į Šiaulių gimnaziją ir, visai jaunas tebebūdamas, 1876 m. pateko į Kauno kunigų seminariją; išėjo ją 1880 m. Kunigu įsišvęsti tegalima 24 metų. Šv. Tėvas dispensuoja pusantrų metų. Tai kandidatas pilnametis skaitosi dvidešimt pustrečių metų; diakonui Jarulaičiui ir iki tiek trūko ištisų

metų ir dar devynių mėnesių. Šiam trūkstamam laikotarpiui praleisti buvo parsiųstas į gimtąją Šiaulių parapiją. Diakonavo čia ir vedė atstatymą perkūno nuspirto aukščiausio Lietuvoje bažnyčios bokšto.

1882 m. kovo 27 d. s. st. arba bal. 8 d. n. st. pagaliau įsišventė kunigu. 3 metus vikaravo Jurbarke, 1 Joniškyje, 4 Šiauliuose. Avansuotas filialistu, 3 m. išbuvo Sidabrave-Miškiuose. Tada buvo pakeltas Kulių klebonu. Čia Plungės kunigaikščiui Mykolui Oginskiui medžiaga padedant, ėmės parapijos lėšomis, o architektoriaus švedo Strandmano[1] planais statyti klasikinio stiliaus bažnyčią – su kolonomis fronte, be bokšto. Kaimiečiams tai nepatiko, tad Strandmanas gavo pridirbti renesansinį bokštą, kaip Kauno rotušės. Pastatyti pigiai apsiėmė suvokietėjęs lenkas silezietis Šramka, kunigaikščio technikas, ir netesėjęs iki pat galo pabėgo į Sileziją. Bažnyčia pigiai atsirado: gyvais pinigais parapijoje teteko sumesti ar ne 20 000 rublių. Pabaigė ją kl. St. Durskis[2]. Kuliuose ir man teko klebonui Jarulaičiui metus su viršum pabernauti antrininku, tad mačiau, kokiuo atsidėjimu jis vedė fabriką ir rinko pinigus.

Mačiau, kaip šalia to sumaningai klebonauja, ūkininkauja, vaikus savotiška sistema katekizuoja, kai kuriuos globoja, į miestus vežioja, amatų moko; be to, dekonauja, tad bažnyčias lanko, reliacijas Kurijai rašo, visokiausius svečius priiminėja, pradedant kunigaikščiu ir baigiant policijos antstoliu ir kelių apskričių bajorais. Visur suskubo, ir visi dekaną Jarulaitį lankė. Dekanato kunigai, klebonai ir vikarai, savo viršininką mėgo: jis buvo draugiškas ir tolerantingas.

Sumanius Plungėje pastatyti grandiozinę bažnyčią, buvo pakviestas kun. Jarulaitis; padėjo jai pamatus, bet kunigaikščiams atsisakius finansuoti, nesutiko ir parapija; taip ir liko pamatai, neištesėtos Oginskių fantazijos paminklas. Plungėje dekanas Jarulaitis praklebonavo 10 metų ir 1910 m. buvo perkeltas klebonu į Viekšnius, vėl labai didelę parapiją. Plungėje būdamas, padėjo įkurti Šv. Kazimiero dr. geroms knygoms leisti ir pirmas sušelpė ją didoka suma – 1000 rub. ir dabar tebesidomi ja, tebedalyvauja jos valdyboje.

1906 m. drauge su J. Sabaliu (†), L. Bramsonu, L. Lopu, Č. Milvydu ir J. Kubilium (†) buvo išrinktas Kauno gubernijos atstovu į pirmąją Rusų Valstybės Dūmą[3].

Viekšniuose bebūdamas, sudarė „Artojo" b-vę dvarų žemėms supirkinėti. Jų buvo apsčiai parduodama, ir svetimtaučiai mielai pirkos; reikėjo nuo jų gintis. Buvo sudėta 120 tūkstančių kapitalo, nupirkta 7 dvarai, apie 5000 dešimtinių, bet iki karo teišparceliuota pusė. Paskui buvo pardavinėjama ostmarkėmis, virtusiomis niekais, o dalis buvo Žemės reformos įstatymais nusavinta[4].

Čia Viekšniuose kun. Jarulaitį apniko vokiečiai; 1916 m. vasario 13 d. jį suėmė, išsivežė į Vokietiją ir ten pralaikė iki 1917 m. rugsėjo m.; paleistas buvo tik ypatingu Vatikano užtarimu.

Rietavo dekanu buvo 11 metų, o Viekšnių dekanu 6. Viso 17 metų.

Grįžęs iš nelaisvės, 3 metus klebonavo N. Žagarėje. 1920 m. iki 1927 m. rugs. mėn. klebonavo Papilėje; šiais metais buvo avansuotas Garbės kanauninku. Šiuo tarpu maldininku nukeliavęs Romon į 1925 m. Did. Jubiliejų, iš Šv. Tėvo parsivežė ordiną „Bene meriti"[5], o iš Šventosios Žemės Beiruto patriarcho Ephremo Rahmani ypatingų dovanų – 3 Babilonijos rašto plyteles; jos bene bus vienatinės Lietuvoje.

Čia pat buvo „Verpėjos" b-vės pirmininkas ir vadas, pastatė jai vandeninį malūną ir miestelį apšvietė elektra.

Nuo 1928 m. eina pareigas kalėjimų kapeliono; 1930 metus buvo Kaune, dabar treti metai Šiauliuose. Čia bebūdamas sumanė atstatyti per karą sugriautą Aukštelkių bažnytėlę (jei gaus iš valdžios pašalpos), šiemet vasarą ją pašvęsti ir savo sekundicijas atšvęsti. Bažnyčiai skiria ir savo koloniją – 53 ha, kad Saleziečiai čia įsikurtų. Kan. Jarulaičio ūkyje Raizgiuose įsteigta ir pradžios mokykla, kurią pats lanko.

Be visa to, yra Kraštotyros d-jos narys ir numizmatikas; jo senų pinigų kolekcija siekia 600 egzempliorių.

Už tokį platų visuomeninį darbą kan. V. Jarulaitis šiemet vas. 16 d. buvo Respublikos Prezidento dekoruotas Gedimino ordinu III laipsnio. Dabar daugiau beeina kunigo neg visuomenininko pareigas.

Judrus buvo kun. Jarulaitis visuomenės veikėjas. Būtų galėjęs pralobti, o yra beskatikis. Ir tai jo nuopelnas. Kun. Jarulaičio veiklai aprašyti reiktų storos knygos; jo vardas liks mūsų istorijoje.

KĘSTUČIO MEDIS

Šiemet rudenį sueina 550 metų, kaip mirė Europos riterių pažiba Žemaičių kunigaikštis Birutės vyras, o Vytauto Didžiojo tėvas Kęstutis. Tai sukakčiai atminti Lietuvai pagražinti draugija, kasmet organizuodama medžių sodinimo dienas, šiemet gegužės 9–11 d. sodinimą vadina Kęstučio Medžiu. Lygtai ir pritinka tam, kurs per visą savo amžių statė užtvaras nuo piktų vokiečių ir išsaugojo nuo jų visą Lietuvą. Drąsiai ir žiauriai peržengę lietuvišką Prūsų žemę, žengė jie per žemaitišką Klaipėdos kraštą ir čia gavo sustoti visai pusei tūkstančio metų.

Jei Žemaičių žemė būtų buvusi perdėm atvirame plote, ji būtų buvusi išsyk apžergta; mūsų kunigaikščiai neturėjo kariuomenės tvirtais palei visą sieną forpostais nustatyti. Jiems talkininkavo tūkstantmetės girios; kiekvienas milžinas medis buvo lygu sargybinis savo vietoje. Kariuomenei beteko saugoti takus ir didįjį Nemuno kelią. Savo šeimą laikydamas Trakuose, Galvės ežero saloje už tvirtų mūrinių pilies sienų, pats Kęstutis tesiglaudė už girių ir čia kelias dešimtis metų stovėjo sargyboje visos Lietuvos, ne tų vienų savo Žemaičių.

Girios tad mums tikrai šventos ir tebeminėtinos greta mūsų karo žygių. Girioje gimė mūsų daina ir visa melancholinė tautos nuotaika. Medžio šneką ir paukščio giesmę mes tebesuprantame ir širdimi joms tebeatsiliepiame. Medžių ir paukščių meilė – tai mūsų tradicija. Tas lyg ir ne lietuvis, kurs savo naujakuro neapsisodina medeliais; nelietuviškai bus auklėjamas ir tas jaunikliis, kurs jaunų jauniausiomis savo dienomis nebus pradėjęs gaivinti savyje dendrolatrijos[1].

Vokiečiai tebėra pikti ir žiaurūs. Jie šiuo metu ypač siunta, pajutę naują jiems lietuvių sudarytą Klaipėdos užtvarą[2]. Jie

pasiryžo peržengti ne tik klaipėdiškę panemunę, bet visą Lietuvą ir atsidurti Rusijos plotuose. Kuo ir kas juos dabar besulaikys anapus Nemuno? Nebe miškais, tai tiesa, bet kažkuo panašiu. Stovi kaip stuobrys, sakome apie tą, kurs kitiems praeinant nesišalina, kurs verčia kitus jį patį apeiti. Stuobrys turi likti mums gyvenimo ir politikos simboliu. Įsibedžiau į šias savo pozicijas Europos rytuose ir nepajudėsiu. Taip man yra lemta, toks man atkaklumo būdas yra duotas!

Lietuvos Jaunime! Kai šiemet diegsite tūkstančius medelių pamiškėse ar pašlaičiuose, pakelėse ar pakluonėse, užkeikite juos lietuviškai: „Kaip tu, mielas medeli, niekur nebepasitrauksi iš savo vietos, nebent palūši, taip kad ir aš nepasitraukčiau nuo Kęstučio laikytų sargybų!"

„Klaipėdos uostas – mūsų valstybės atadvastis; kas jį užgniauš, mums alsavimą užgniauš ir mus pasmaugs. Ne, negalime pasiduoti!!"

Yra ir kitokios medžių sodinimo simbolikos, o bet kuri yra pilna auklėjamosios reikšmės. Tai privalo savo auklėtiniams išaiškinti mokyklų vedėjai.

Sodinkime, sodinkime Kęstučio medelius!!

P. S. Kitus prašom tai lig laiku pakartoti.

PUOŠKIMĖS VYTAUTO DIDŽ. DIPLOMAIS!

Keista, net negražu matyti patarnavęs karininkas, kurio krūtinės nepuošia ordinai. Diplomatas, patarnavęs kurioje valstybėje, jei neišsiveža jos padėkos ordino pavidalu, savaime reiškia, kad blogai tarnavo. Net valdininkas, duonos ieškotojas, ramesnis, kai ordinas skelbia jį ne veltėdį buvus. Geri ūkininkai, pramonininkai aukso pielčiuose ir veikslioje vietoje laiko pasikabinę savo laimėjimų diplomus; sportininkai taip pat. Net religinių brolijų nariai viešai išsikabina savo patentus ir Šventojo Rašto obalsius, kuriais vadovaujamasi gyvenant. Butas kaip ir krūtinė – veikslios vietos pasireikšti, ko esi vertas.

Ar reikia to? Apsieiti be to galima, ir daug kas tyčia vengia dekoracijų, palikdamas savo darbams kalbėti. Deja, apie gerus darbus tepradedama kalbėti kuriam nusipelniusiam mirus, o gyvenimas reikalauja, kad būtų nuolat kalbama apie bet kurius ir bet kieno darbus, privalomus ir kitiems, ne jam vienam, nes pavyzdžiai skatina. Dekoruotas vieno butas tad esti lyg mokykla kitiems. Dar apie patriotus.

Katalikas laiko Popiežiaus atvaizdą, socialistas Markso, protestantas Liuterio, o patriotas savo tautos vado atvaizdą. Mūsų butuose dažnai aptinki Vytauto Didžiojo atvaizdus. Jis mums reikšmingas buvo, tebėra ir privalo būti. Mes jam paminklą statome, jo sukaktį švenčiame, jam savo širdį pavedame. Argi tai nepagirtina, neverta pažymėti, kas ypačiai yra susirūpinęs tuo rinktiniu mūsų karalium?

Verta ir jau žymima. „Vyriausybės žiniose" paskelbtame Vytauto Didžiojo komiteto statute numatyta pažymėti, kas yra Vytauto D. paminklui – muziejui aukavę ir aukavusiam bent 50 litų duoti *Šelpėjo* titulą; aukavusiam bent 100 litų – *Rėmėjo* titulą, aukavusiam bent 500 litų – *Labdario* titulą. Titulai gražiai pažymėti aukotojo pavardėmis meniškai atmuštuose diplomuose.

Vytauto D. Komitetas baigia ruošti aukotojų sąrašus, ir diplomai bus tuojau išsiuntinėti. Tai patyrę, kai kurie asmens, o daugiausia kolektyvai pasireiškė norį primokėti iki parodytos normos ir savo būstynėse turėti diplomus. Gražus pasiryžimas. Mes skatiname ir kitus pasekti jų pavyzdžiu ir įsigyti kurios bent rūšies diplomus. Lai reiškia, kas mes esame.

MŪSŲ SANTYKIAI SU ŠVEDAIS

1. Naujas susigrupavimas. Tautos šiuo metu ima pajusti ne tiek tautinius, kiek kultūrinius bendrumus. Tai ta pati romantika, tačiau ji nėra tiek peiktina, kiek tai yra padaręs gerbiamasis estas p. Leo Seppas, kalbėjęs pas mus vasario 24 d., per Estų nepriklausomybės šventę: ji visai konkrečiai nujaučia

būsimuosius ekonomonius, politinius ir kitokius valstybių nuotykius. Tam patvirtinti štai vienas mano atsiminimas.

Didžiajam karui ūžiant, kada dar nesimatė jam galo, kuo jis pasibaigs, mes, lietuviai, savo sostinėje Vilniuje likę ir karo tremtiniais po visą Rusiją pasklydę, ėmėm vis aiškiau vaizduotis nepriklausomos valstybės problemą, tačiau per tokius rūkus, kad jokiu punktu netesėjom susitarti. Kai mažam didumui (pusei plus keliolika) rodės pirmos rūšies reikalas – mūsų tautinis reikalas, kitiems pirmos rūšies rodės bendrosios demokratijos reikalas – panaikinti carų vienavaldystę, tariamąjį visų blogybių šaltinį; visi kiti gerumai jau paskui ateisią. Vidurinės ir dešiniosios krypties patriotai savo galvomis siekė nesiliausią kovoję dėl visiško ir galutinio atsiskyrimo nuo bet kieno supremacijos. Mūsų pačių tarpe tai vadinosi atgaleivybė ar bent niekurneivybė, o kai įsiviešpatavo ekstra kairieji, komunistai, tai pasirodė, kad patriotų būta pažangiųjų, o ne mūsų socialistų ir į juos krypstančių: komunistai metė savo pošūkį pavergtosioms tautoms laisvai apsispręsti – net iki visiško atsiskyrimo nuo jų. Ir mes atsiskyrėm nuo jų ramiai, net gavę savo dalį iš valstybės iždo[1].

Bet 1917 m. ir net pradžioje 1918 m. toks Lietuvos klausimo galas tebebuvo „romantiškas", arba, no vokiečių betariant, juokingas (ein grosser Witz): nebuvo nei piniginių resursų, nei kareivių, nei diplomatų, nei valdininkų, nei mokytojų, nei pagaliau mokykloms vadovėlių. Net tokioje pat būklėje esantiems artimiesiems mūsų kaimynams ir etniniams broliams latviams rodės nebus galima pradėti savaimas kultūrinis gyvenimas. Lietuvą buvo grynai nuplikinę nuo inteligentų trejopi jos okupantai: lenkai, rusai ir vokiečiai.

Vis dėlto nepriklausomybės kryptimi eina Antroji visuotinė (visuresančių lietuvių) konferencija Stockholme[2]. Suvažiuoti suvažiavo atstovai iš abiejų okupacijų ir iš laisvųjų šalių. Bet kas jie, kieno įgalioti, kas už jų nugarų stovi, kurios galybės juos palaiko? Jie – paprasčiausi, kuklūs laisvųjų profesijų žmonės, vargo pelės kasdienei duonai pelnytis, jie – jokiose diplomatinėse suktybėse neišgudrėję. Jie ničnieko neturi, kuo pabaidoma

ar bent užimponuojama. Jiems težaibuoja akys laisvės geiduliu ir pasiryžimu dirbti senovinei savo kultūrai, kuri buvo kitų visai užmiršta, kitų kliudoma. Tai buvo Lithuania rediviva – Lozorius, išeinąs iš akmeninės olos[3], iš kapo, bet dar vystyklais suvaržytas – ir kojos, ir rankos.

Šitokiems atstovams šitokios tautos tuo laiku buvęs Stockholmo meras, jau tuomet idėjinis socialistas komunistas, bet žmogus tos rūšies, kurios buvo ir anarchistas kunigaikštis Kropotkinas, Lindhagenas[4], jo draugai miesto atstovai ir jo šeima kelia laisvos sostinės vardu banketą! Kiek tai buvo nepatikėtina, tiek stipra. Gilus ir nuoseklus demokratas pagerbia tuo tarpu tik idėjinį tautos suverenumą.

– Žiūrėkite: naują tautą surandame! Dar vienų žmonių norima sąmoningai gyventi, – kalbėjo kaip visados – juokaudamas mielas meras, o visiems buvo numanu, kad gelmėje čia esama rimtų dalykų, galinčių turėti reikšmės tarptautiniuose santykiuose ir naudos kaimynams.

Šitokiu būdu tautos suverenumą tegalėjo pagerbti tik brendęs demokratas, ne apsimetėlis – ne tas, kuriam demokratiškumas – tik kevalas, ne branduolas. Stockholmiečiai švedai jautė, kad iš karo chaoso, iš susidarančių idėjinių miglynų galima laukti visokių galėjimų, tad ir to, kad, jei kuri tauta užsimeta nebepriklausomo gyvenimo, niekas jos tame žygyje nebesustabdys. Dvasios gyvybei nuslopinti nėra priemonių, nors jos reikštųsi taip šlykščiai, kaip lenkų pastangos pasmaugti gudus.

Tai vienas nepamirštinas epizodas, kurs pradėjo tokius simpatingus tarp švedų ir lietuvių santykius, kurie vis labiau tvirtėja. Tai tenka man dabar pažymėti tik ką aplankius Stockholmą ir teberadus gyvą jų patriarchą Lindhageną ir jo šeimą.

Sakė – padarė. Tuo pat feljetono būdu imta dalytis dar nesumedžiotojo lokio kailiu – Baltijos jūra; vadinas, vėl romantiškai paktuoti. Girdi, lietuvių gyvenama tos pat Baltijos pajūryje, kur viduramžiais švedų turėta savas uostas Šventosios žiotyse, o dabar esama gerai įrengto Klaipėdos pirklybos uosto. Keturios dešimtys valandų negreito plaukimo, ir Stockholmas – Klaipėdoje. Jei dabar mūsų ir danų „ferry"[5] po penkias valandas

plukdo ištisus traukinius į Prūsiją (Sassnitz, Warnemünde), tai ar jau toks nenugalimas technikos uždavinys plukdyti traukinius keturissyk ilgiau ir toliau juos leisti sausžemiu per Klaipėdą, per Rygą, per Talliną, per Helsinkį?

Šitie ir panašūs dalykai kaip įstrigo man, konferencijos dalyviui, į atmintį – taip ir tebėra neištraukti, kaip kokia pranašiška rakštis. Romantika, gera puotos nuotaika optimistiškai rodė dalykus, įvyksiančius ne politikos ir ne ginkluoto susirėmimo keliu. Švedų–lietuvių romantika jauste nujautė laisvųjų Pabaltijo valstybių susidarymą ir naują grupavimąsi ekonominiais ir kultūriniais pagrindais, Baltiją pasidarant vidaus vandenynu – netaisomu, o puikiausiu ir pigiausiu vieškeliu susisiekti švedams su lietuviais, latviais, estais ir suomiais. Vandenynas tik vištoms kliūtis susisiekti, antims gi – kelias: vanduo jungia kaimynus, ne skiria.

Kuriems čia Baltijoje viešpatauti ir ar reikia būtinai – viešpatauti? Teesie Baltija vidaus ežeras aplink ją gyvenantiems lygiomis teisėmis. Jei Germanija nugalėta nurims, ji su savo Rytprūsiais taikiai, ramiai įeis į Baltijos „Bundą, Sąjungą, Gurguolę" ar kaip kitaip vadinamą; jei nugalėjusi palaikys išnaudotojų supremaciją, galima bus, bendrai susitarus kitiems kaimynams, paprašyti, kad ji su savo užmačiomis pasitrauktų į s a v ą s i a s, Vokiečių jūres anapus Danijos, ir ten mėgintų hegemoniškai elgtis, o Baltiją paliktų – m ū s ų ežeru. Jūrės mus natūraliau sugrupuos neg kabinetai; m ū s ų interesai stosis į pirmą vietą, nes apsisprendusiems vienetams, išsilyginusioms valstybių grupėms, nu jau, bene teks verstis savo pačių ištesėjimu.

Ne diplomatai mes buvome ir ne biznieriai, kai taip svajojome prie puodukų juodosios kavos su „Extra gammal arraks Punch"[6], o koks dabar visa to realumas vos tik keliolikos metų perspektyvoje! Šitą naujais pagrindais valstybių susigrupavimo gemalą aš čia pro memoria[7] įrašau kaip istorijos faktą. Iš to gemalo plėtės ir tebesiplečia bendroji švedų ir lietuvių nuotaika.

Patiems sau ištesėti, būti kuo mažiausia priklausomiems pašalinių, lyg koks rūkelis draikės to laiko Stockholmo padangėje. Absoliučiai imant, gal tai ir chimera – izoliuotų valstybių ir jų

grupių dabar nebėra, bet reliatyviai – tai visiškai realus reikalas. Argi ne pirmutinis gyvenimo klausimas: ar tu tesėsi pats išsilaikyti – pats pasitiekti visa ko reikiamo ir reikiamą kiekybę? Pasitiekimo išplėtimas jau tik antrinis reikalas, tik prabanga, superabundancija[8]; seksis – gerai, nepasiseks – tiek to; apsieidavome gi seniau be tokių plačių mainikavimo santykių, o gyvename, kultūrėjome, net karus kariavome, plačiausias teritorijas švedai ir lietuviai laimėjo: švedai savo Baltijos rytuose ir vakaruose, mes – iki Juodųjų jūrių. Labai neaišku, ar ne tiksliau būtų ir dabar per ilgus metus skyrium augti bręsti neg internacionalizuotis ir dirbtinėje, pagreitintoj pažangoje pursti? Ar tik ne tiesą bus lenkai pasakę savo patarlėje: „Co nagle, to po diable?"[9] Kultūros gyvenime tūkstantis metų – nedidelis amžiaus matas tautos sielai pasikeisti, o dešimtmečiais tegalima amalgamuotis.

Kiek vėliau, bet ten pat Stockholme, kur man teko priverstinai keturis mėnesius prabūti, viename mišrame emigrantų susirinkime aš vėl pasvajojau apie ištesėjimą patiems sau. Ten dalyvavęs sulenkėjęs vokietis pastorius Buschė pasityčiojo iš mano naivumo; dabar, po keliolikos metų, jau aš galėjau iš jo pasityčioti, rodydamas, kaip jo Lenkija prasmego tarp svetimųjų, iškoncesijonavusi jiems visa ir nieko sau nebepasilikus gerėti, stiprėti, progresuoti, tuščios garbės vardu – didžia rodytis.

Tai patvirtino ir a. a. Age Meyer Benedictsenas[10], danas litvanologas, autorius gražios monografijos apie lietuvius daniškai ir neseniai angliškai. Viešėdamas pas mus, jis yra išsitaręs:

– Mums, danams, teko paragauti ir ekstensyvios valstybės: valdėme visas „Tris"[11], tačiau laimingesni tapome, kai mus iš svetur išvarinėjo ir privertė susikaupti. Dabar tai ir mums naudinga, ir mes plačiajai pasaulio kultūrai naudingi.

Šitas asmeninis susikaupimas tenka dabar praplėsti į ištisą valstybių grupę, kaip andai buvo svajota, ir sielotis, kaip čia patiems savo tarpe pirmiausia apsirūpinus, kol imsime sielotis užvertimu savo dirbiniais tolimesniųjų rinkų. Grupuotis politiniais tikslais, ginkluotomis rankomis pasidalyti svetimas teritorijas – barbarybė, karo šmėkla; mums pravarčiau kultūros tikslai, kurie ramybėje težydi. Mes gi sielojamės ne kapitalizmu,

kurs yra prabanga vieniems, o skurdas kitiems (tai beprotiška ir beširdiška), bet pasitenkinimu duona, mokslu ir menu. Argi šie veiksniai menkesni už politinius? Jie visą Pabaltijį (su Danija) turės glaudžiau sulydinti ir gal daugiau nukreipti į Angliją neg į Germaniją, neg į Prancūziją dabartinėje konjunktūroje.

Tai turi įvykti nieko nelaukiant, kol mums niekas iš pašalies dar nekliudo. Apie tai turi daug kalbėti specialistai. Mano gi pareiga tėra neleisti, kad nunyktų tai, kas yra užsimezgę Stockholme dar 1917 m. spalių pirmomis dienomis.

2. Komerciniai ir intelektualiniai kontingentai. Kontingentais imta dabar vadinti naują mainikavimo linkmę. *Contingens* – reiškia lotyniškai ką artima, kaimyniška, su kuo susiduri, ar tenkamą tau dalį. Aš iš tavęs imsiu to ir to, tiek ir tiek, o tu turėsi iš manęs imtis to ir to, tiek ir tiek. Tarpvalstybiniai santykiai nuo „didžiausio palankumo" principo ima virsti į kontingentų principą.

Valstybėms ėmus nuo kita kitos atsiskyrinėti taip aukštai pakeltais muitais, kad jie, lyg kiniečių pasienio mūras, pasidarė nebeperlipami, romantinė valstybių santykių formulė, – su didžiausiu palankumu mainikauti, – sugriuvo. Tai būta popierinio pastato, gero kaimyniškai paflirtuoti, saloniškai svečiui paspausti ranką – ir tai tik tam kartui. Tikrajame gyvenime tų tariamųjų palankumų tebūta sau; jie, nežinai, kurią dieną ima ir išvirsta. Tars žodį kuris kabinetas, ir mainikavimo su ta ar kita valstybe nebėra. Nuo to jokios geros sutartys neapgina. Nebenoriu tavo gaminių – tai šių dienų santykių cinizmas, begėdystė. Kaipgi kitaip pavadinsi? Nusistatys, nusistatys kuri valstybė kuria linkme paleisti savo ūkį, sudarys, sudarys didelį ir kebliai sudėtinį savo ūkio aparatą, dės, dės kapitalą, kad galėtų verstis, o čia vienu matu čiaukš briaukš – ir visą tavo ūkį sugriovė, atsisakę imti kaip tik šituos svarbiuosius ir vyriausius tavo gaminius.

Ėmė kilti klausimas: kuriam gi galui begaminti didelis kiekis prekių, kurias nežinai kas išpirks ar bent už kiek išpirks? Jei tau pačiam gamyba atsieina dvigubai brangiau, neg tau siūloma, tu nebetesėsi gyventi, arba jei tų prekių kas prigamina perviršų. Vieniems jų visai nereikia, kiti jų jau sotūs. Šita nesumesta su

tikru reikalingumu perprodukcija galop įrodė „Pater noster"[12] protingumą: teduok mums kasdienės duonos – to, kas būtina; kas gi daugiau – nebe taip svarbu. Hiperprodukcija pasmaugė pasaulio rinkas. Prigaminta nebereikalingų daiktų – ir norima jie kitur išmesti. Nuo to tenka gintis.

Kas kita būtinieji daiktai – tie, kuo žmonės minta, kuo naudojasi visiems kitiems galams. Tarti kam: „Aš tau kaip tik to neleidžiu arba dvigubai tai tyčia pabranginu, kad būtų tau neįmanoma ir tu liktumei alkanesnis", – argi tai žmoniška? Jei kaimynas nežengs to ar to žingsnio į mūsų politiką, aš jo gaminiais neleisiu misti savo valdonams, yra amorali priemonė. Taip pasielgusi valdžia versis savo valdomųjų pilvais, ne pelnais, jų sotumu ir sveikata, o ne perteklium. Valdonai čia pat savo pašonėje turi ranka pasiekiamo pigaus maisto, o savieji valdovai tyčia tą maistą pabrangina, kad tu jo nė gviešti nepasigvieštumei.

Taip savaime ir atsirado produkcijos norma, realus komercinis santykis – kontingentų forma. Kontingentų pagrindais tarpvalstybinius santykius dabar gavo sudarinėti statistikai, ne kabinetai. Mes gaminamės to ir to, tiek ir tiek – pasako statistikai. Mums trūksta dar to ir to, tiek ir tiek. Apsidairę patys ar gavę pasiūlymų, mes to galime pasiimti iš artimiausiojo kaimyno, kad pigesnė būtų važma. Užtat tas kaimynas turės iš mūsų tiek ir tiek paimti tų prekių, kurių mes tesime *jam* pagaminti. Mainysimės tuo ir tiekuo, ko ir kiek esame tikrai reikalingi.

Geografinė Lietuvos vieta vidutiniškame klimate tinka javams, medžių vaisiams ir gyvuliams auginti, bet daug ko mes neauginame, kad neturime tam tikrų rinkų. Atidarykite mums jas, pamatysite, ko jums iš Lietuvos priplauks geriausiomis rūšimis! Mūsų kaimynai, tai ir švedai, iki šiol nedaug tesumesdavo, ko galima arčiau ir pigiau gauti Lietuvoje. Bet kai ėmė sumesti, drąsiai investavo nemažus savo kapitalus į mūsų dirvos ir pieno ūkį, kurs vos vos tebuvo pradėjęs plėstis. Ar bent kuri švedų firma nusivylė? Ar likome jiems skalni? Ne. Mūsų pieno ūkis ūmai paplaukė „kaip iš pieno" ir pašoko aukštai. O kas mus išmokė bekonus auginti? Jų nė nežinojome. Buvo pareikalauta

iš Londono, buvo paduota iš Lietuvos ir paimta ten ar ne trečioji vieta. Aiškus pareikalavimas bus geriausias pamokymas. Tegu švedai pareikalauja iš mūsų to, ko dabar vargiau gauna iš kitur, ir mes jiems patieksime ne blogesnių rūšių.

Aš pats – nei ekonomistas, nei žemdirbys, nei pirklys: tuo man guodžiasi tikrieji mūsų žemdirbiai ir vertelgos. Jie tatai sako, kad gudresnieji, jei norėtų, patys mus išmokytų gaminti to, ko rinkai reikia. Bene kitaip ir medvilnės pagaminama. Atmenu, kaip vokiečiai ėmė mums dirbtines trąšas piršti: išsiauklėjo agronomą V. Totoraitį[13] ir pavedė jam bandomuosius laukelius sudarinėti ir šen ir ten, o išdavinius lapeliais skelbti. Žmonės prisižiūrėjo, prisiskaitė ir ėmė tų trąšų pirktis.

„Didysis palankumas" kaip tik šitaip pasireikštų. Šiandie mes pasiskundžiame, kad švedai mums per daug parduoda, o per maža nuperka; švedai atsikerta neturį ko daug Lietuvoj pirktis. Bet kai galimybių yra, artimoj ateityje šitaip galės pasirodyti ir senasis „didžiausio palankumo" principas – mūsų kultūrinimas.

Be ekonominių kontingentų, švedai turi daugybę dvasinių. Imti ar neimti jų būdavo valios dalykas, o dabartinėmis politinėmis konjunktūromis jau būtenybė. Švedų prigyventa labai daug visokeriopo turto, ir jis atviras mums pasinaudoti. Jie patys nori mums padėti. Švedų–lietuvių draugija savo lėšomis jauną savo fil. mag. Freyjų išmokslino lietuviškai, kad jis parengtų mūsų studentus Skandinavijoje mokytis. Jis ir rengia. Studentą Meką yra priėmę archeologijos mokytis, net duodami jam užmokamo darbo, kad galėtų tarpininkauti moksle. Studijoms atviros visos jų įstaigos ir sąlygos patogios, nes keturiuose jų universitetuose – Upsaloje, Stockholme, Lunde ir Göteborge – studentų po nedaug, po 2–3000. Specialiuose institutuose dar po mažiau. Ar jų mokslas žemesnis? Švedai tik kuklūs, nepaslenka vaidintis, o jie tiek pat tikrai kultūrinti, kiek anglai, belgai, šveicarai, kai didžiosios tautos tebesančios pusiaukelėje į tikrąją Europos kultūrą. Taip yra Europos tautas suskirstęs kuris ten gudragalvis.

Mes smarkiai klystame, švedus priskirdami prie „mažųjų" tautų ir dėl to statydami juos į antrą vietą. Pasaulio mokslų ir

ypač menų centrai būdavo kaip tik mažosiose tautose (olandų) ir tebėra (šveicarų). 7–8 milijonai gyventojų – toks kiekis, kad jo pakakdavo didžiausiai ekspansijai iki Poltavos ir Krokuvos, o patrimonialinė švedų teritorija lygu belgų ir olandų kolonialinės – didesnės už „didžiųjų" tautų teritorijas. Tai, sakau, ir nesvarbu. Mažutė Hellada[14] buvo pasaulinės reikšmės ir tebėra gyva civilizacijos srityje. „Mažosios" tautos – švedai, danai, norvegai, olandai, belgai, šveicarai – tebeduoda mokslui ir menui daugiausia įžymybių. Imk fiziką, chemiją, geografiją su Antarktika, botaniką, skulptūrą, tapybą, literatūrą – kurioje nemirga švedų vardai skyrium ir mokyklomis, pradedant nuo Linėjaus ir baigiant Sven Hedinu?[15]

Švedai – ūkio ir labai aukštos pramonės kraštas. Nemaža dirbamos žemės pietuose, labai daug metalų ir mineralų: geležies (plieno), sidabro, aukso, aršeniko ir tiesiog bekraščiai miškai per 1600 kilometrų uolynuose. Ūkis – daniškas, pramonė – angliška, tektų pasakyti norint tuo juos pagirti. Bet esama žmonių, kurie sako, kad patiems mūsų kultūrtrėgeriams vokiečiams tiek pat toli esą iki švedų, kiek toli mums iki vokiečių.

Kiek čia visa ko pasimokyti! Švedų dirbiniai – visados pirmos rūšies savo praktiškumu, estetiškumu ir originalumu. Šveduose visa savotiška, nes jie – kūrėjai, patys sau instruktoriai. Švedija – pačių naujųjų laikų kultūros ir pramonės kraštas; čia paskutiniai žodžiai technikos sumanumo pramanyti ir pritaikyti. Sena tai tauta, bet ne pasenusi, ne degeneratai; ji tebėra sveika ir sultinga visuose pasireiškimuose. Švedai stilingi privačiame ir viešame gyvenime; tai keista, kai griežtai apibrėžiama, sakysime, į ką ir kada užgerti; jie tūrisi senovinių tradicijų, bet tai jų nestangrina kūryboje. Jie – laisvi ir individualūs kūrėjai, sąmoningi kiekviename darbe.

– *Aš* čia taip sumaniau, čia taip, – rodės mums naujosios realinės mokyklos statytojas direktorius, ne architektas.

Jo sumanymai, mums rodės, būtų verti premijuoti, o jam paprasta, dėl savo ir dėl mokinių patogumo padaryta. Kas tik padirbama iš metalo, dabar daugiausia iš nerūdijamo plieno, ir medžio, visa kūrybiškai originalu, ne šabloniška; vienur matęs,

sakysime, baldus, kitur tokių pat nebeaptiksi: kiekvienas stalius dirbdamas įdės kai ko savo, savotiško.

Nebūtų tiek savotiškumo, jei švedai būtų greituoju kitus vijęsi ir amalgamavęsi kuo svetimu. Jie kultūrinos savotiškai, vandenų atskirti nuo kaimynų įtakos, pradėję labai seniai. Gimtinio krašto senienų muziejus turi įsirašęs šiuos duomenis apie Švedų krašto kultūrinimosi laikotarpius. Kaulinis, virtuvės išmatų ir kirvelių iš titnago, dolmenų akmeninis laikotarpis tebuvęs iki 2000 metų prieš Kristaus gadynę. Nuo 2000–1000 m. prieš K. jau buvęs bronzinis. Nuo 1000–500 m. – jau geležinis, keltų, autochtonų kultūros laikas. Čia prasideda rymėnų, arabų ir iš viso Rytų kultūros įtaka iki pasibaigiant tautų sąjūdžiui, iki 500 m. krikščionybės eros. Tada patys švedai ima nerimti: jie švaistosi po visus vandenynus, pasiekia Ameriką, Europoje kuria valstybes, kolonizuoja visą Pabaltijį. Tai vikingų laikai 500–1000 m. Nuo 1000–1500 m. švedai laiko savo viduramžiais, o nuo to laiko – jau naujaisiais laikais, kada jie Europos politikoje vadovavo ir su visomis kilnybėmis giminiavosi.

Švedų pėdsakai visur grandioziniai. Žiūrėk, kokios jų pajūrio pilys. Net mūsų piliakalniai pavirto „švedkalniais", savim uždengdami senąsias mūsų tradicijas; trys tūkstančiai vienų karo vėliavų, laimėtų mūšiuose su užpultaisiais, tebekabančių muziejuose, bažnyčiose ir panteonuose; muziejai pilni kitokių laimikių ir garsiųjų karalių paminklų; o tų garsių karalių, karžygių ir administratorių, tų Gustavų, Karolių[16] – ištisa eilė, o jų padėjėjų, riterių, vadų, diplomatų, magnatų, garsėjusių visoje Europoje, neperdedant, tūkstančiai. Viename Gripsholmo muziejuje 2000 jų portretų. Pilnos portretų ir visų įstaigų salės.

Tarp švedų senienų žymią vietą ima kulto senienos, runomis rašyti pagonų ir pirmųjų krikščionių akmeniniai antkapiai ir katalikų laikų bažnyčios su tapytomis ir skaptuotomis pagražęnėmis. Yra bažnyčių iš XII amžiaus; yra pasaulyje žinomų gotikos bažnyčių (Upsaloje). Tebelaikomi suveriamieji altoriai (triptikai) belgų ir Liubeko darbo, dievamunkos, šventųjų statulos. Švedai – rimti protestantai; taip pat rimti yra buvę ir katalikai. Turi nemaža savo šventųjų su šv. Eriku. Kunigų viešosios

maldos knygose, Brevijoriuje, dar neseniai buvo dedamos ypatingos dalys apie šventuosius „Svecorum et Polonorum"[17]. Katalikams nedraudžiama lankyti ir melstis prie tų šventųjų. Ir patys protestantai jais tebesididžiuoja, kai taria:

– Šita bažnyčia pastatyta šventojo B. – ir taria mums negirdėtą vardą.

Bažnytinio muziejaus švedai skyrium nelaiko: jis sudėtas su „Gimtojo krašto senienų" muziejum ir užima daug vietos. Turtingas eksponatų kiekybe ir kokybe; berlyniškis daug menkesnis. Kitos senienos, sakau, paliekamos vietoje – bažnyčiose, zokristijose ar net atskirose būstinėse.

Šveduose dabar dominuoja socialdemokratai, bet religinius ir tautinius savo paminklus jie gaubia su nepaprasta pagarba. Šitos gimtojo krašto, tėvynės, senienos savotišku švediškai tėvynišku misticizmu nuteikia lygiai visus švedus ir nešvedus: visus daro neatskiriamomis dalelėmis savo praeities ir dabarties; visus daro – švedais patriotais, bet taip pat savaimais nacionalistais. Švedai kuklūs, niekur savo nosies neriečia, tad pas juos būtų absurdas vokiškas – mes esame „über alles"[18]. Švedai gyvena patys sau, pilnu gyvenimu, tad lyginti su „alles" jiems nepareina į galvą.

Švedams užtenka savo oro kvėpuoti herojiškomis žygių ir kultūros tradicijomis. Jas nuolat atnaujina gausingi eksponatų muziejai ir panteonai; tiek ten istorinio turto, kad be vadovo gali galvą nutrūkti, o žinovui nupasakojus, išeini kupinas asmeninės nuotaikos. Aš jos nė nebandau savo tautiečiams perteikti, nes tai būtų lygu garą pro šaltus vamzdžius leisti. Kas tikrai norėtų suprasti, kokios kilnybės žmonių sielai duoda su pietizmu renkami ir laikomi senieji palikimai, kiek jie auklėja ir brendina tautos dvasią palikuonyse, tegu patys pavaikščioja po švedų konservatorių įstaigas.

Visą Švedų kraštą, visą moderninę jų sostinę gaubte gaubia jų senlaikiai, turį ypatingą sau globėją, valstybės antikvarą (Riksantikvarein) – prof. dr. Sigurdą Curmaną, mums jau gerai pažįstamą iš Apuolės kasinėjimų; jis gi ir Švedų–lietuvių draugijos pirmininkas[19]. Tokios tiesiog graudžios nuotaikos, kaip švedų

inteligentuose, kai jie kalba apie savus dalykus, aš niekur kitur nėsu aptikęs. Jie mylėte myli, ne tik mėgte mėgia kiekvieną pėdą savo žemės, pagražintos paminklais. Šveduose, ne kame kitur, yra įvykęs faktas, kad dabartis stiprybės semias iš savo praeities.

Visa tai toli gražu ne romantika, kurią daug kas geba vadinti tuščia, dykavidure; ji kukli savo pastovumu, ji sudaro švedams, pasakysime, sotinančią atmosferą, sveiką dvasią, yra vokiškai „kräftig"[20], kaip pastovus, šaltas Skandinavijos klimatas yra „kräftig" jų kūnui. Tokioje atmosferoje augti ir bręsti itin pedagogiška, ir mūsų jaunimui itin rekomenduotina, ypač dabartiniu metu, kai ramios nuotaikos, sielų pusiausvyros yra netekusios Vokia, Prancūzija, net ir Anglija.

Be dvasios pusiausvyros, kuria švedai gali mus pastiprinti, jie turi pagaliau dar vieną pažymėtiną, o mums itin svarbų kontingentą – pasaulinį autoritetiškumą. Geografinė Švedų vieta tiek patogi, kad leidžia jiems nesirgti svetimomis politikos ligomis. Jie nesikiša į bendrąjį Europos sąmyšį, nesidairo nė sau šalininkų, o šių įsigyjama šiuo ar tuo juos nulenkiant. Švedas – „sam pan"[21]. Kuriam karštam kaimynų ginčui ištikus, švedai gali būti ir esti objektyvūs teisėjai, patys nesuinteresuoti, tai ir pasaulis jų balsą pagerbia, taip sakant, pagal švedų kamertoną nusistato. O kad yra tiesamyliai ir drąsūs, nes nepriklausomi, tai, kuriam ginčui paaštrėjus, už abejingumo varčios jie nesislepia, neapsimeta negirdį, kas ką smaugia, kas rėkia. Iškilus kuriam „politinės teisybės" klausimui (esama gi ir tokių „teisybių"!), švedai pirmieji tiria tai nuodugniai ir jau giliu savo įsitikinimu taria objektyvią savo nuomonę, niekuo nesivaržydami.

Ko nepadaro suktoji diplomatija, atstovybė, tai gali padaryti bešalė prietelystė, nuo mūsų atstovo Šveduose gerb. J. Savickio betariant. Šios prietelystės mums parodyti švedai nešykštūs. Jie gausingai lanko mūsų kraštą, tiria jį, daug rašo, daug kuo džiaugias ir net naudojas savo mokslui ir menui. Girdime, kad taip pat nemaža švedų savo lėšomis, ligi tik iškilo mūsų sostinės, Vilniaus, klausimas, ėmę važinėtis į Vilnių ir ten vietoje tirti tą klausimą. Ir rezultatas toks: švedai nerimsta dėl padarytos mums politinės neteisybės ir savo balsą kelia už mus, ne prieš mus –

Vilniaus klausimą sprendžia taip, kaip mes tai suprantame. Mes dar nepamiršome švedų ministerio nabašninko Brantingo[22], tiek drąsiai, su tokiu įsitikinimu stojusio už pavergtąjį mūsų Vilnių. Jis tebėra pas mus populiarus, kaip ir p. Lindhagenas.

Kai visa tai subalansuoji, tai ir nebe taip skaudu, kad ekonominiai švedų kontingentai tuo tarpu mažesni esti už tokius pat mūsų kontingentus. Ir nebesinori šaipytis, kai už ekonomiją pasiūloma „spiritualia", už materialybę – dvasios turtai. Tai nėra „handel byka na indyka"[23]. O ir materialieji kontingentai per ilga stengiantis išsilygins abiejų kraštų naudai.

A. A. POVILO MATULIONIES LAIDOTUVĖS

A. a. prof. garbės daktaras Povilas Matulionis jau seniai negalavo stipra skleroza. Paskutiniais metais buvo jau reikalingas ypatingo paslaugymo, tai iš savo namelių Kupiškyje nusikėlė į savo dukterį, Mariją Janavičienę, į Aleksandrijos dvarą ties Šiauliais. Puikūs dvaro rūmai, puikus vienatinis aname visos pakuršės krašte reginys, tolimi horizontai nuo aukštumos, darbščių žmonių įtaka – inžinierius Janavičius turi čia pat plytų fabriką, jo seselė, mokyta agronomė, dvaro ūkį veda, p. Janavičienė trejetą sūnelių auklėja – galėjo daryti ligoniui geros raminančios įtakos. Deja, profesorius ėmė sirginėti plaučių uždegimu – tris ar keturis atvejus. O plaučių buvo iš jaunumės menkų; „tevežusi" itin stipra širdis. 72 metus einant, kaip ir a. a. Andriui Matulaičiui[1], uždegimas buvo nebenugalimas, ir prof. kovo 14 d. naktį mirė.

Dar sekmadienį, kan. V. Jarulaičiui[2] teikiant ligoniui palaiminimą, itin meilingai kalbėjos su dvasininku, dėkojo jam, pakartodamas, kad Aukščiausią Dievą visados pripažindavęs ir niekados prieš Jį „maišto nekeldavęs". Ir tiesa, galiu patvirtinti, kad P. Matulionis, griežtas tautininkas, buvo ir griežtas konservatorius. Tautos tradicijas, tad ir konfesines, laikė giliausioje

pagarboje. Kur tik buvo, jo būstinėje visados kabėjo kryžius, ir ne kartą, Jį rodydamas, išsitardavo:

– Va, šitas neapvilia, reikia Juo pasitikėti.

Vilniuje beveik nė vieno šventadienio neapleisdavo, nedalyvavęs pamaldose šv. Mikalojaus bažnytėlėje. O kultūros darbą tedirbo su dešiniaisiais; su kunigais ėjo išvien ir sutartinai, tik į realųjį darbą mokėdavo įjungti ir bet kurios linkmės žmogų. Kultūros darbe jis linkmių kaip ir nepripažindavo. Jis sakydavo, kad visi turi plaukti bendra tautybės upės linkme. Anot J. Vileišio, pažangieji nepripažindavo „nepažangaus" Matulionies, bet vis dėlto taip darydavo, kaip jis pravesdavo.

Aleksandrija turi savo gražiai sutvarkytus kapelius puikiame kalnelyje ir pušynėlyje. Čia laidojama su kunigu. Čia Jonaičių giminės rūsyje gavo atsigulti ir a. a. Povilas. Kan. J. Tumas, nabašninko prietelius ir nuo 50 metų draugas, taip pat Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto ypatingai deleguotas, su Dotnuvos Žemės ūkio akademijos studentais (jų atvažiavo 50) ir jų muzikos mokytoju atlaikė gedulines pamaldas prie kūno. 8 val., asistuojant keturioms Dotnuvos korporacijų vėliavoms, prie didžiojo altoriaus paskaitė gedulines Mišias. Sugrįžę į dideles Aleksandrijos būstines, per ištisas dvi valandas kalbomis gerbė šį didį pozityvųjį kultūros veikėją. Kalbėjo kan. J. Tumas, kan. V. Jarulaitis, rektorius Tonkūnas[3] ir profesoriai, Žemės ūkio ministerijos ir Ūkio Rūmų atstovai, miškininkų atstovai, mokyklos ir organizacijų atstovai, Kupiškio delegatas, studentų korporacijų atstovai ir pati nabašninko duktė.

Visos kalbos turėjo širdingo pobūdžio, gilios pagarbos ir dėkingumo. A. a. prof. P. Matulionis buvo tautininkų korporacijos garbės narys. Tad per visą laiką bet kurios iškilmės proga Ž. ū. akademija sveikino buvusį per penkerius metus savo rektorių ir Lietuvos miškininkystės sudarytoją.

Ag ir vertas buvo. 1918 m. rudenį pasiėmęs tvarkyti Lietuvos Miškų departamentą viceministerio teisėmis, davė specialiajai miškų literatūrai pagrindinių raštų. Miškininkai prisipažįsta, kad iki šiol tie raštai esą vienatiniai žinių ir terminologijos šaltiniai. Rusijai tarnaudamas, irgi yra parašęs vertingų raštų, ypač

medžių taksavimui ir jų augimui tabelių, kuriomis visa Rusija naudojos. Specialieji Povilo Matulionies mokslo darbai turi daugiau kaip 50 vardų.

Dirbo su miškininkais, su botanikais, su žuvininkais, su geografais Maskvoje, Petrapily, Varšuvoj, Vilniuj. Buvo mokslo draugijų narys bendradarbis, o kultūrai pakirdusios lietuvių visuomenės brendintojas, įstaigų kūrėjas, scenos meno populiarizatorius etc. Neatsisakydavo nė nuo kurios kultūrinės organizacijos iki pat Lietuvai pagražinti draugijos.

Gimęs 1860 m. rugsėjo 5/17 d. Kupiškyje, ypatingoje globoje laikė tą miestelį ir jo piliakalnį; steigė liaudies namą, buvo visų kupiškėnų „senelis" autoritetas. Tokių glaudžių ir širdingų santykių su gimtuoju kaimu vargu bau mes rastume kame kitur. Mūsų inteligentai nuo kaimo nutolsta.

1873–1882 m. išėjo Dinabarko (Dauguvapilio) realinę mokyklą. 1885–9 m. Maskvoje Girininkų institutą. Bestudentaudamas institutui sudarė vertingų augmenų anatomijos albumų. Matulionis buvo puikus grafikas. Paskui buvo miškų taksatorius Kauno ir Vilniaus gub., nuo 1894 m. reziduojąs Vilniuje. „Čia prasidėjo tautos žadinimas".

P. Matulionies pavaidinta Vilniuje rolė istorinė. Vienu sakiniu jos nepasakysi (Sk. Žemės Ūkio Akademijos Metraštį, 1924–26 m., 154 psl.)[4]. Nepriklausomojoje Lietuvoje P. Matulionis jau tik atsiiminėjo garbės titulus: ordinarinio profesoriaus, Akademijos rektoriaus, Gamtos fakulteto garbės daktaro, Respublikos Prezidento Stulginskio reskriptą, Prezidento Smetonos Gedimino ordino žvaigždę, tautiškojo jaunimo garbės nario, ministerių padėką etc. Bet vienas iš „12 apaštalų"[5], suprask, lietuvybės Lietuvos rytuose, tebuvo prieš karą, kada tokių įžymybių buvo reta.

Mirė dar vienas stambus veikėjas, atkaklios dvasios, pozityvaus nusistatymo veikėjas. Nuėjo į istoriją ir iš jos lapų nebeišdils, nors iš gyvųjų atminimo buvo pradėjęs dilti.

Paskutinis žymus prof. Povilo Matulionies veikalas, jo paties lėšomis brangiai išleistas, yra „Vadovas dažniausiems medžiams ir krūmams pažinti iš medienos, galūnių, lapų ir vaisių". Sudarė

prof. M. Turskis ir L. Jašnovas[6] Maskvoje. Vertė iš rusų kalbos trečio leidimo prof. P. Matulionis. Kaunas, 1924 m., 112 p., V lentelės. Su iliustracijomis tekste. Su... šia dedikacija man:

„Dinabarko laikų Draugui geram Lietuvos žmogui kanauninkui Tumui vertėjas 1924.XI.23. Kaune".

Jokių turtų nepaliko, o vargo daug.

MOTINA – SAVO ŠEIMOS VIDURKIS

> Laikyk pagarboje savo motiną per visas jos gyvenimo dienas, nes turi atsiminti, kokiuos ir kiek pavojų ji kentėjo dėlei tavęs savo įsčiuje.
>
> Tob. 3, 4–5[1]

Pirma įsidėmėtina pastaba.

Gražiojo mėnesio pirmą dieną jau kelinti štai metai skiriame gražiajam tikslui – motinoms pagerbti. Raštais ir kalbomis gausiai pareiškiame meilės ir pagarbos tebegyvoms motinoms. O mirusioms? Ar su jomis mūsų sąskaitos baigės, ligi tik jas po velėna pakišom? Mūsų religija įsako bendrauti ir su nabašninkais. Tad prašom nepamiršti: nuo kitų metų našlaičiai savo nabašninkes motinas malda gerbia, susirinkdami Sumos klausyti.

Dabar dėstau, kad motina pati savaime turi būti visai savo šeimai svorio vidurkis, per visą savo amžių visus spiesti aplink save. Jei ji to savo uždavinio nepadarys, vaikams neįkalbėsi, kad ją gerbtų ir mylėtų. Meilė ir pagarba tenka pačiam laimėti, pačiam sugebėti tokiais liežuviais kalbėti, kad tau palinktų širdys.

Pav., rusų vienavaldis, kol patenkindavo savo valdinius, jiems nereikėjo įkalbinėti, kad „Dievo Pateptinį" gerbtų net atsiklaupdami (Šaliapinas[2], kaimiečiai), o rusų šventėse karštai melstųsi už caro giminę. O kai vienavaldis pradėjo nebepatenkinti, nieko nebepridėjo monarchistų pastangos jį aukštinti; nepadėjo nė valstybės remiamos ultrapatriotinės Mykolo Arkangelo ar Tikrųjų rusų draugijos[3]: valdiniai nebejautė pareigos už savo carą išlieti paskutinį savo kraujo lašą, kaip buvo prisiekę. Cerkvėse

besirodė organizuotieji caro gerbėjai, oficialieji asmens – tie, kuriuos vienavaldis pats palenkė sau.

Kas įkalba kūdikiui savo rankeles tiesti į savo motiną, glaustis prie jos, ristis jai ant kelių ar slėptis už jos sijono pavojų pajutus? Kūdikio pasitikėjimas savo motina toks, kad jam nėra pasaulyje galybės, įveikiančios motiną. Tokį pasitikėjimą laimėjo motina gimdytoja, motina žindytoja, motina nešiotoja, prausėja, liūliuotoja, motina ligintoja, bučiuotoja, glamonėtoja, motina gynėja nuo visa pikta. Nei religijai, nei mokyklai, nei draugei netenka pirštas pridėti, kad kūdikis gerbtų ir mylėtų savo motiną.

Bet kūdikis jau vaikas. Ir jo meilė bei pagarba tenka motinai laimėti. Vienos motinystės, vieno pagimdymo darosi nebegana. Pamestinukas ar tyčia prieglaudai įduotas auklėti vaikas išaugęs vargu jaus meilės prisirišimą prie moteriškos, kuri tik prisipažino esanti jo motina. Nelabai patikėtini knygų aprašymai, kaip nežinomi tėvas ar motina ūmai grįžta į vaiko širdį; kai vaikas neturi bent kūdikio tradicijos, neatmena motinos trūso aplink jį, jis tik romantiškai gali gerbti ją, visai nejausdamas meilės.

Su vaiku nauji motinos rūpesčiai. Su kūdikiu buvo daugiau fizinio vargo, su augančiais vaikais prasideda dvasiniai vargai. Maži vaikai – maži rūpesčiai, dideli vaikai – dideli rūpesčiai. Kaip pirma terūpėjo, kad kūdikiai augtų pajėgūs gyvenimu džiaugtis, dabar ima rūpėti, kad vaikai augtų gerais krikščionimis, tad ir gerais piliečiais, kad laimėtų pagarbią vietą čia žemėje ir amžinąją laimę ten danguje.

Viskas laimėti tenka tvirta savo valia, įtemptomis savo pastangomis, planingu gyvenimu; viską prarasti lengviau: tam padeda pačios gyvenimo pinklės. Dabar jau reikia padėti vaikui, kad beaugdamas pilnėtų gražių pradų, teisingumo ir teisėtumo, gailestingumo ir tikėjimo. Viso to įkvepia motina, sutvirtina religija ir mokykla. Jei motina nebus krikščionintoja, nebus ir pilietintoja. Tikroji vaikų auklėtoja – motina, nors ji neišmanytų jokių dirbtinių metodų.

Motinai tenka daugiausia šnekėtis su savo vaikais, pradedant nuo rytmetinės bendros maldos su jais ir per visą dieną apie einamus nuotykius, neišskiriant nė mažiausių. Motina seka aliai

žingsnį savo vaikų ir drauge su jais aptaria kiekvieną jų žingsnį, bendraujant su vyresniaisiais jų darbuose ir pramogose, o su savo amžininkais žaidimuose. Motina – moteriška, kaip ir vaikai iš esmės plepūs, tylomis nežygiuojas ir pažygiavę nenutyli. Čia motinai ir progos kiek tik nori nagrinėti kiekvieną vaikų menkniekį, kurį tik jie patys aikštėn iškelia, ir įvertinti jį. Gink Dieve, ne moralizavimo dėlei, – tai būtų nuobodžioji pamoka; privalomumas varžo ir esti įkyrus, nuo prievolės stengiamės išsisukti, – bet malonaus pašnekesio vyresniojo su jaunesniuoju. Vaikams itin patinka, kai didieji juos dėmėjasi. Ot, čia per motinos lūpas ir sunkias viskas žmoniška ir dieviška ir tuo nektaru girdo jaunas širdeles.

Tegul pirmiausia iš savo motinos vaikai pajunta, kad begyvenant niekas jam nieko bloga neatleis ir nieko gera neužmirš. Tegul iš jos supranta baisiausią dalyką, kad bet kuri blogybė ar gerybė savaime pasižymi sieloje, kaip fonografo plokštelėje, paskui gi pasikartoja blogais ar gerais darbais, o tai išlieka iki pat paskučiausio visuotinio viešojo teismo. Žmogaus siela bus regima kaip ekrane ir pasiduodanti bet kieno teismo, ne tik Dievo teisingojo.

Koks gražus motyvas saugotis bloga, daryti gera, jaustis motinos sudaromojoje atmosferoje, kad gerėji, ne blogėji! Kokia laimė tiems vaikams, kurie ilgai ilgai esti betarpiškai toje atmosferoje, kuriems visiems motina esti vidurkis, kur sunešami visi džiaugsmai ir sielvartai.

– Ar besuvažiuojate jūs, gausingi savo šeimos atstovai?

– Kur besuvažiuosi – motinos nebėra...

Taip pasikalbama su turėjusiais laimę turėti motiną – centrą.

Bet vaikai jau vyrai, moterys, nuolat nusidedą Dievui, savo artimui ir pačiam sau. Sunkiausia atsiskaityti savo motinai. Žmoniškiausias nuodėmių klausytojas vis dėlto esti oficialus, šaltas ir abejingas: taisysies – pats laimėsi, nesitaisysi – o kas man darbo! Aš nebeatsakomas. Motina – teisėja niekad nesiliauja žiūrėjus savo vaikams į sielą, omine atspėdama ir tai, ką vaikai slepia nuo kitų, gal net patys nuo savęs. Motina nujaučia, kuris jos tebėra skaistus, kuris ne, į tą pusę ypač kreipia savo dėmesį

ir maldą, ieško priemonių paveikti ir sėkmingiausiai paveikia ne protu ir logika, bet tuo pat motinišku plepumu, kurs tiek mielas malonus buvo mažystėje. Gyvenimo sučiurintas savo motinos sieloje maudytis maudos, visa nedora plaunas. Ko nepaveikė bausmės, gėdinimai, įkalbinėjimai, tai paveikia motiniška meilė ir skaistus jos sielos oras. Kūnui ir sielai geriausios atostogos – pas motutę.

Pas motutę, kuri pati kilnaširdė, tyra ir teisinga kaip pats Dievas; kuri per visą savo amžių atsideda savo šeimai, alsuoja visos šeimos alsavimu, serga visomis jos ligomis, džiaugias visais jos džiaugsmais, kuri sudaro centrą be jokių atlyginimų, visos šeimos svorio centrą. Bepiga tokiai šeimai kalbėti: atminkite, kokią motiną turėjote! Gerbkime ją ir mylėkime, ar ji gyva tebėra, ar jau mirus. Bepiga įkalbėti.

O kaip įkalbėsi vaikams, kad jie gerbtų ir mylėtų tokią savo motiną, kuri yra nuodytoja, žmogžudė, egoistė, paleistuvė, tvirkintoja? Deja, neįkalbėsi, kai vaikai to nejus savo širdyse. Tad įsikalbinėdami gerbti ir mylėti motinas, drauge ir iš pačių reikalaukime, kad jos būtų to vertos, natūralus šeimos svorio centras.

DĖL „LIETUVIŠKOSIOS ENCIKLOPEDIJOS"

VI-12 d. baigiasi metai, kaip paleistas prospektas savojo visų mokslų žinyno, Enciklopedijos[1]. Visų mokslų! Juk tai universitetas! Ištisas trumputis universitetas. Aukštoji mokslo įstaiga išeiti ne bet kam skirta: tam reikia ilgo pasiruošimo ir nemažų lėšų. Bet tuo pasiteisinti šiandien nebegalima: jei tu dedies inteligentu, jei tu dirbi kurį viešą darbą, jei dalyvauji valstybės valdyme, tu nebegali nežinoti bent vardais visų mokslų ir jų šakų, jų terminologijos. Antai publicistika; jau kaip norėtų, kad periodinius leidinius skaitytų, vadinasi, pirktų ko plačiausios minios, o jos nežinojimui nepataikauja – rašo, kaip kad visi skaitytojai būtų išėję universitetą.

Tai kas gi daryti tiems, kurie nėra universiteto matę? Reikia nors iš tolo jis pamatyti, nors tik apgraibyti, ko jis moko; reikia skaityti Enciklopediją. Skaitai rimtą laikraštį. Štai tau negirdėtas ar ne visai aiškiai suprantamas terminas. Jei taip ir paliksi, nieko nebūsi laimėjęs iš gero rašto. Nesupratai ko, neik pro šalį; tuojau imkis mokslų sąrašo, Enciklopedijos, ir per penkias minutes be jokio vargo suradęs reikiamąjį žodį, jau išmanai, jau gali sekti publicistą, gali net šnekėtis su juo gyvu ar rašytu žodžiu.

Kaip beraštis šiandien nebepasiteisina tuo, kad tėvai jo neišmokę skaityti ir pasirašyti: neišmokė, tai pats išmok; taip ir bemokslis ar mažamokslis: neišmokė, nebuvo didelių pinigų ir ilgo laiko, tai pats pigiai, temokėdamas po 5 litus mėnesiui, papildyk savo žinias iš Enciklopedijos, kuri, be to, kad pigi, dar nieko tau nesugaišins laiko. Stovi jos keletas storų tomų čia pat parankėje, čiupk vieną, lyg ir nepasižiūrėjus – tiek aišku iš nugarėlės, ko kur yra; paleidai per pirštus lapelius ir nutvėrei nežinomąjį.

Enciklopedija daugiau kaip Liaudies universitetas. Šiandien pasaulis moka ir stengiasi palengvinti mokslo žinių įgijimą. Nebeužsimerk, pilieti, bent pro šalį eidamas, kad akies neišsidurtumei. Skaityk nors po truputį ir džiaukis, kad visa ko esi pamokomas saviškai, lietuviškai.

Enciklopedija sudaryti nepigu. Tam reikia keleto dešimčių, net šimtų moksle nusimanančių, rašyti sugebančių šviesuolių. O kai jie susitarę ir mokslus pasiskirstę surašo, tai dar reikia didelių pinigų tam paskelbti. Dideli pinigai susidaro iš mažų, – štai reikalas visiems užsisakyti Enciklopedija lietuvių kalba; net tiems, kurie yra išėję kurį aukštąjį mokslą; visų mokslų ir universitete neišmoksi – tam per trumpas amžius. Manau, kad šiais laikais ir kaimo gryčia nebegali apsieiti be trumpojo universiteto Lietuviškosios Enciklopedijos pavidalu.

Piniginė krizė pas mus dar ne tiek gili, kad net nuo mokslų tektų užsimerkti. Be to, atminkime, kad į Lietuviškąją Enciklopediją pirmą kartą patenka lietuviškieji dalykai, kurių net mes patys dar buvome nežinoję. Kai priemonių duodama šviestis, o nesišviesime, ar turėsime teisės pykti, kai su mumis kultūringieji

negalės bendrauti? Lyginkimės su šviesuoliais, nors pigiuoju būdu – enciklopediškai!

NUTVERKITE KAUNO CHULIGANUS!

Ūmai pašokti aukštyn kultūroje nesama galima, bet stengtis reikia. Imkime mažą pavyzdį. Kai ėmėm kultūrinti nudriskusį, apleistą Kauną, kai ėmėm gatvėje neaptvertose ir nesaugomose vietose diegti gėles, kiti tik ranka mojo.

– Nieko nebus – chuliganai išraus ik vienai.

Taip ir buvo. Ik vienai nenurovė lysvių – nebuvo kur dėti tiek daug. Bet gerokai apravėjo. Vandens rajono darželį beveik išglodijo; pasirodė, tarnaitės, prisimeilindamos namų savininkams, dykai apdiegdamos jų darželius. Subartos kitą sykį nebedarė, ir gėlių darželis Nemuno pakrantėje kasmet marguliuoja, o Vienybės aikštėje ir kitur žydi nebenuskinamos ir nenuminamos gražių gražiausios gėlės.

Nelaimingas tebėra, kaip ir buvęs, Vytauto Didžiojo bažnyčios šventorėlis su savo alyvomis. Jos kitkart atsiėjo po 100 litų keras, skiepytos; jų žiedų tačiau niekas nepamato, nes ligi tik pumpurai susidaro, dar nepražydusius nuglodija, peršokdami per smailią geležinę tvorą. Turbūt kad pikantiškiau būtų šventvagilauti. Chuliganai, niekšai turėjo gi galų gale patirti, kad alyvos tik medy pražysta, o nuraškytos taip ir nuvysta užsimerkusios. Vadinas, iš tos šventvagystės nėra jokio džiaugsmo nei pačiam vagiliui, o žalos tiekai publikos, kuri vaikščioja pro šalį abiem šonais. Gėlių tačiau ir iš čia neberauna.

Pavasario žaliumų išbadėję drasko apylinkės krūmus. Ir jų nebeliko. Iš iškilų grįžta jaunimas su didžiausiais glėbiais žydinčių ir lapuotų šakų. Jais galima visas butas apkaiščioti; deja, labai trumpam laikui. Pikčiau čia, kad iškilos tepareiškia barbarybę draskydamos krūmelius: nudrasko ir čia pat ar kiek tolėliau visa numeta. Nuklotais keliais gali susekti visą iškilos kelionę kaip į nabašninką. O Mintaujoje antai ant Driksės ir Lielupio tiltų

stovi pokristai ir krūmų „mėgėjus“, grįžtančius su bukietais, stabdo ir protokolus surašo. Mūsų niekas nedraudžia, neauklėja, nekultūrina.

Pagaliau skaudžiausia chuliganų ranka kas pavasaris reiškiasi ant atsviežintų sienų ir tvorų. Miesto valdyba reikalauja apsišvarinti. Namų savininkams tai atsieina pinigų, o visas darbas tą pat dieną niekais paverčiamas: baltos sienos tuojau nurašomos, ne gėdingais žodžiais, ačiū ir už tai, bet stambiais „ornamentais“ – vilniuotais bruožais. Esama tam tikrų juodų ir mėlynų paištukų, labai storų, kad paliktų bruožą kaip su pirštu. Kas neturi nusipirkęs tokios priemonės, ima paprastą aštrią vinį ir giliai vagoja tinką, išbalintą ir sulygintą mūrą.

Ir stovi Kaunas per visus metus sukiaulintas. Miesto valdyba nebereikalauja pakartoti bandymą; chuliganams lieka per amžius gėrėtis suterštais reginiais.

Kas ir kam tai daro? Čia tikra problema. Ji reiktų išspręsti ir sutvarkyti. Tiek stovi sargybinių kaip tik tuose kampuose, kur dažniau teršiama: Valančiaus g., kur didelė Bazilikos tvoros siena, Prezidento g., kur moksleivių bažnytėlė, na, švč. Trejybės ilgas mūras, jėzuitų kolegijos mūrai ir k. Nejaugi jie per tiek metų nepasergsti, kas, ligi tik išbaldžius šventyklų ir namų sienas, ima bjaurioti.

Kol buvo Kauno votis Gojus, senapilės lizdas, kur perėjos miesto chuliganija ir nė Afrikoje nematyta barbarybė – toks ten buvo vaikų „auklėjimas“ gatvei dabinti, dėjome Gojui atsakymą. Bet Gojaus kirmėlyną, ačiū miesto valdybai, išdraskė, o šventyklų sienos tebebjauriojamos. Kiti sako tai esą buities ar net „ritualo“ reikalavimas, privalomas rytiečiams. Šiaip ar taip būtų, barbarybės autoriai reikia galų gale susekti, smarkiai pabausti ir publikuoti. Juk barbarai grasymais iš pradžių kultūrinami.

Čia, aišku, vaikezų darbas. Bet kas juos pamoko šitokiuo būdu žaisti – kitiems darant žalos ir koktaus negražumo? Kurie tėvai nori, kad jų vaikų nepakartų ant gėdos stulpo, tegu juos sudraudžia! Berlyne nei kitur tokių kiaulybių nesimato. Tai Lietuvos privilegija. Gyva gėda nuolat matyti nudraskytas sienas!

VYTAUTO DIDŽ. SENAPILĖ VĖL TERŠIAMA!

Prieš keletą metų panerio senapilė buvo Kauno piktšašis. Čia augo ir bujojo visos padugnių cnatos – chuliganija, vagilija (į tai buvo berniūkščiai jau 9–10 metų ruošiami), galop prostitučių „salonai" aplūžusiuose kiaulmigiuose. Kiek buvo priverkta, priprašyta, kad Gojų išdraskytų, kad aplink senapilę atidarytų miesto skverą žmonėms atvėsti. Girininko Markelio buvo pramušta galva skverą aptverti geležine fortų tvora; buvo net patiekęs tos tvoros pilną komplektą ir suvežęs į Rotušės aikštę, tik imk ir statyk.

Gojus, ačiū Dievui, išnyko, palikdamas Kauno padugnio atminimą; senapilė nuvalyta, Kaunas nuo ryto iki sutemų ėmė lankyti tą nepaprastai gražią, romantišką vietą. Didi istorijos atminimai, nuolatiniai kryžiuočių puolimai, lietuvių įgulos gynimasis, šimtai žūstančių ugny ir nuo kardo kėlė kauniečių patriotizmą, švarino jų širdis, gaivino sielas, kaip tyras upių oras gaivina kūną.

Senapilė virto Kaunui kilniųjų tradicijų gyvu centru. Praėjo keletas metų. Suvežtoji geležinė tvora kažin kur dingo, sodelis išnyko, užaugo aukštomis piktžolėmis ir vėl pavirto didmiesčio abuojumo vieta. Dabar vėl doram žmogui nebegalima pasirodyti Vytauto Didžiojo būstinėje – ji pavirto privilegijuota „šunų veselijų vieta". Ne, blogiau: šunes išgaudo rakaliai; dabar šunimis– cinikais matę vadina poras, aboliucionizmo vykintojus. Pilnos pamūrės, dilgėlynės begėdiškai sukibusių, it pavasario paprūdėje varlių, porų, ciniškai glamžos – „flirtuoja" nieko nežiūrėdami, kad čia pat atsiranda padorių lankytojų, mergelių, vaikų, tėvų. O iš aukštųjų Kunigų seminarijos bendrabučių į visa tai žiūri ir piktinasi šimtas auklėtinių jaunikaičių. Jie skundžiasi netekę langų; nebėsą galima pro langą pasidairyti po stebuklingai gražius panerius – juos piktiną naujos mados kekšynai atvirame ore.

Kas gi tai pagaliau yra? Ar Kauno miesto valdyba išpylė arti pusės milijono, kad Vytauto Didžiojo būstinėje vėl pasidarytų

dar šlykštesnė abuojumo vieta? Juk tai tautinė šventvagystė! Lyg tai darytųsi istoriniame šventoriuje. Kai šunes šventorių neskiria, tai mes juos nuo šventorių skiriame tvoromis ir net užraktais. O miesto valdyba nieko nedaro. Mes, sudarytojai Kaunui Vytauto Didžiojo būstinės, jo sostinės, tradicijų, ir šiaip jau padorūs piliečiai, galų gale nebetekome kantrybės ir giliai pasibjaurėdami protestuojame.

Gerbiamoji miesto valdyba! Arba aptverk Vytauto Didžiojo senapilę su skveru, kaip buvai ketinusi, sutvarkyk sodelį publikai naudotis, arba, jei netesi to šiuo laiku, pastatyk bent sargą su smaluotu rimbu prostitutėms ir jų varliavyriams. Ag ir buvo sargas. Jo būdelė tebestovi, bet sargas išnyko. Krizė jį išvaikė? Dėlgi jo algos – nežūsime. O šiaip jau nors Seminarijos bendrabutį uždaryk...

Pagaliau kada gi bus pabaigta senapilė tvarkyti? Pradedam, net įpusėjam ir griebiamės ko kita, sena metę. Lyg vaikai, ne miesto tėvai...

Kauno Kunigų seminarijos ir daugelio piliečių įgaliojimu pakelti šį skardų balsą –

Kan. Dr. J. Tumas

ŠVEDŲ VĖLIAVOS ŠVENTĖ

Piliečiai! Lietuviai!

Iki švedų tėvynės nuo mūsų vos diena kelio – tik perbristi Baltiją. Ne toliau ir sausuoju keliu per Berlyną ir Štralzundą.

Didžiuliame, nuo 2000 kilometrų ilgio, pusiasalyje, šiaurėje, gyvena septynių milijonų sena germanų tauta, savo būdu visai nepanaši į dabartinius prūsus: ji kukli, rami, darbšti ir labai sąmoninga. Tais atžvilgiais švedai mums daug artimesni neg kitos tautos.

Pirmiausia švedai ne rėksniai; jie nesivaidina savo ketinimais, bet atsispyrę dirba materinės ir dvasinės kultūros darbą ir visose srityse pasiekė aukštąjį laipsnį.

Turtingi, mokyti, švedai šiandien pavyzdys taurumo ir teisingumo. Sakome, teisingas kaip švedas, kaip jo kultūros suomis. Liūdnos Kreugerio[1] išimties neminint.

Švedui nieko nėra abuojesnio kaip nesilaikyti pasižadėjimų; jis nebendrauja su tais, kurie netesi duotojo žodžio.

Švedai savo tėvynę rimtai myli ir savo valstybės, tolygu savo tautos, vėliavą, jos šventę švenčia sąmoningai, tuo patys save pagerbia.

Švedai nepavydūs ir bendrauti greiti. Jie pirmieji mums ranką ištiesė – būkime geri kaimynai, geri sėbrai, pažinkime kits kitą, mokykimės iš kits kito. Jie gausiai lanko mus, velija, kad ir mes lankytume juos. Net savo lėšomis moko mūsų studentiją švediškai, kad galėtų pas juos eiti aukštuosius mokslus.

Visa tai mums miela, malonu, ir mes sąmoningai dedamės prie jų, kai jie kuo džiaugias, kaip šiandien metine tautos švente. Miela, malonu mums pabūti jų kilnybėje.

Su švedais bendrauti mums ne pirmiena, tik dabar patogiau negu prieš du šimtu metų ar prieš visą tūkstantį metų. Kitkart drąsūs švedai netilpo savo kailyje. Jie tol tol žygiavo į rytus, kaip dabar tebežygiuoja į šiaurę jos ištirtų. Buvo nužygiavę į pat vidurį Rusijos, iki Poltavos, ir iki Lenkų-Lietuvių Respublikos tolimo Krokuvos miesto. Perbrido per visą Lietuvą, paliko daug pėdsakų atminimuose, na, ir nuskriaudė mūsų šalį, kaip visados karas nuskriaudžia. Bet tai mes užmiršome, nes jie nešės ir didžių idėjų.

Iš jų karaliaus Karolio XII[2] tiek pat daug laukta kaip vėliau iš prancūzų Napoleono. Mūsų Radvila, lenkų Opulskis[3], dėdamies su švedais, nepardavė tėvynę, tik ją gelbėjo, nes kitaip nebuvo galima palenkti demoralizuotą lenkų valdžią.

Iš švedų kuriam laikui dvelkė nauja dvasia: jie sugebėjo mums sudaryti aspiracijų vidurkį, ir kažin ar nebūtume šiandien laimingesni, jei visas Pabaltijys, Lietuva, Latvija, Estija, būtų palikusi politinėje ir ekonominėje sąjungoje su švedais, ne su lenkais, ne su rusais, atsilikėliais kultūroje.

Apsisuko laiko ratas. Štai mes ir vėl dairomės į švedus ir jiems panašius, ieškodamies kultūros sąjungininkų prieš apginkluotas

galybes. Vokiečių „Macht"[4], bolševikų prievarta neša vergiją, nors esame ne Afrikoje. Vergijų nebeturi būti; šis terminas tenka iš dabarties žodyno išbraukti, bet tik tada pavyks, kai kultūra taps galingesnė už kalaviją. Kultūra nuginkluos valstybes, ne suktieji sumetimai. Ir aš lemiu švedams svarbią vidurkio rolę kovoje su ginkluotomis galybėmis.

Ir mes neatsiliksime.

Tepalaiminie Dievas ir mūsų gražų ir ramų kraštą Lietuvą!

Valio Švedija ir Lietuva!

DEMOKRATINĖ PUOTA

– Šiemet į mano vardines prašom į mano tėviškę, į Lėną ir Užulėnį: noriu su saviškiais pasimylėti. Vis su ponais, su ponais... – kalbėjo mūsų Respublikos Prezidentas p. Antanas Smetona.

Mūsų Prezidento gimtoji vietelė – Užugiris (antropus miško – Pagirys), keturi kaimai ir Radvilo dvarelis. Lėno ežeras su šiomis gyvenamomis vietelėmis sudaro aikštę dideliuose miškuose, į visas puses bent po mylią jų. Visa vieta slesna, drėgna, tai ir teauga baltmiškis; skujinių niekur nesimato. Žemė nederli, baltmolis, įmirkusi, ir tos po nedaug. Ir Lėno vardas reiškia ne ką kita, tik traką, kirtimą, šlapiašilį. Tai maža Sūdavija, prašalaičių nelankoma, pasislėpusi vieta. Sk. Vaižganto „Jaunosios Antano Smetonos dienos", 7 p.[1] Į tą raštą tenka ir Užugirio vietavardės derinti, jų nekraipyti.

1923–27 m. kunigai J. Kazakevičius ir J. Laugalis[2] 855 užugirėnams pastatė gražią mūrinę bažnyčią, įsteigė Vadoklių (ne: Vaduoklių) filiją. Bet statyba nepavyko – teko pamatuoti iš naujo; nebuvo nė didžiojo altoriaus. Girdėjome ta bažnyčia rimtai susirūpinus p. Prezidentą: parūpinus iš Ministerių Kabineto 15 000 pašalpos, iš savo kišenės pridėjus 10 000, padirbdinus altorių, tapytojui užsakius šv. Antano paveikslą. (Lėno bažnyčia statyta šv. Antano Paduvėno vardu.) Taip pagaliau sutvarkyta bažnyčia

šiemet turėjo altorių pašvęsti kaip tik per didžiuosius savo šv. Antano atlaidus. Tą ceremoniją atliko Raguvos dekanas Panevėžio kapitulos prelatas Jonas Maciejauskas[3], Vytauto D. ordino kavalierius. Susirinko visa apylinkė. Iš Kauno atvažiavo bent 50 savųjų ponų (lietuvių). Po Mišparų visi nuvyko Užulėnin, aplink ežerą, lyg tyčia sodinta kelių kilometrų alėja.

Užulėny ankštybė. Sėdybėlės siauros ir trumpos, o susiskaldžiusių dar mažesnės. Smetonai tebuvo ketvirtininkai, keturi ant valako, po 4 ha. P. Antano tėvas pripirko dar 3 ha; vis dėlto tai labai smulki dalelė. Dabar jau vėl valakininkas jo paveldėtojas vyresnysis brolis, bet neturtas tebesimato: rūmas tebėra senas, nuo pusės šimto metų maža arba ir visai negerintas.

Mažutis sodelis tarp rūmo ir gatvės aptiestas brezentu, kad šimtą svečių dengtų nuo saulės. Karo orkestras, Kauno choras, giedojęs Mišias, gausios kaimiškos vaišės, Prienų brovaro atvažiavęs šaldytuvas su pirmos rūšies bairišiu[4]. Visa tai darė nepaprastą nuotaiką. Stalan sėdo per triskart.

Lietuvos Prezidentas, nepriklausomybės rūpintojas, čia šeimininkas, ne svečias. Jis aukštus savo svečius ir patį Taujėnų kunigaikštį Radvilą mielai vedžiojas, rodydamas dūminės gryčios liekanas, aukštinį, negrįstą aslą, viralinę su girnomis ir mažyčiais langeliais, mažytį apluoką, mažytes ūkio trobeles. Brolis valakininkas dar neįsigyvenęs, o jau ir senas, 73 m.

Čia ūkio menkysta, čia milžiniška brezentinė palapinė šimtui svečių puotauti darė nepaprastą kontrasto įspūdį. Kai kada buvo kiek nejauku, o kilnu, kaip pas A. Žukauską-Vienuolį Anykščiuose poeto Baranausko klėtelėje. Šeimininkas jautės laimingas; visa jam atminė vaiko dienas, užuomazgą didžių dalykų.

Pietus pabaigė šeimininkas turbūt niekados nepamirština kalba. A. Smetona – oratorius, ne plepys. Jis sugeba Platonu[5] pasekti ir duoti tokio turinio, kuris tenka atminti ir kartoti. Gaila, kad nebuvo stenografo. Šita kalba privalėtų rastis kiekvieno rankose, kas panorės kalbėti apie pirmąjį nepriklausomos Lietuvos prezidentą ir tikrai demokratinę jo nuotaiką.

Mylimais ir meilingais pavadinęs visų rūšių svečius, oratorius ramiu, lyg svajonės balsu kreipės pirmiausia į Lietuvos

diduomenę, į ministerius tad, į kunigaikštį. Girdi, ar aš sapnuoju ar ką? Regite, kaip visa to maža ir menka buvo, kai aš augau ir mokiaus, kai ruošiaus dirbti Tėvynei. Bet ir visoje Lietuvoje taip buvo – siaura, nekultūringa, niekas mumis nesirūpino. O kai ėmėm patys rūpintis, regi, ko susilaukėm! Šiandien aš esu visos Lietuvos, nebe Užulėnio šeimininkas, ir mūsų pasižiūrėtų važinėja platus pasaulis.

Daugiau visa kalba krypo vien tik į užulėniečius. Oratorius sakė – ir čia užtroško ašaromis – keliolika metų jutau jūsų, mano broliai kaimynai, vargą ir skurdą; jutau iš tolo studentaudamas. Buvo griaudu, bet ką aš galėjau padaryti, kad Užugiriui pasidarytų geriau? Šiandien aš galiu. Jūs dabar turite kelią, nusausintus laukus, skirstomus vienkiemiais. Visa kita jau prigulės nuo jūsų pačių. Jūs sočiai aprūpinti mokyklomis. Švieskitės, nes šviesoje laiminga ateitis.

Klausėmės tos ilgokos kalbos. Moterys plūdo ašaromis, vyrų sviro galvos. Visi vaizdinosi Lietuvą kone prieš 500 metų, kylančią iš pelkynų ir girių į kultūrą, į organizaciją, kylančią mažomis savo jėgomis skyrium ir didžia pajėga drauge. Lietuviai patys sau daug išteseję ir dabar niekam nieko neskalni.

Ir jautei, kad Nepriklausomos Valstybės vadas čia yra dalelė tos galybės ir kaip tik galingas nesiskirdamas. Eime, aš vesiu, jūs tik klausykite ir sekite, – antai šviečia graži ateitis, laisva ir soti.

Va, kur esama tikrojo demokratizmo, galvojome ir džiaugėmės. Ir kokios menkos papliauškos rodės tie visi šūkavimai apie demokratizmą: ne šūkauti reikiama, bet išvien su demosu gyventi; jei tau pakenčiama jo buitis viltimi geresnės ateities, jei rankomis susiėmęs skubi pluši į kultūrą, tu demokratas.

A. Smetona dar sykį atvėrė grynai liaudišką savo sielą ir tokią savišką, kad nieko nebesimatė Pirmojo Valstybės Piliečio aureolės; matės tik eilinis darbininkas, tik daugiau už kitus nudirbąs.

Ja, vardinės švęsti liaudyje ir su liaudimi prasmingiau...

VYSKUPAS ANTANAS KAROSAS

1907.VI.16 d. konsekruotas

Jo Prakilnybė Vilkaviškio vyskupijos Ganytojas Antanas Karosas šiemet birželio mėn. 16 d. sueina 25 metus kaip buvo konsekruotas Doritėjos vyskupu in p. inf.[1] ir paskirtas Lucko-Žitomiriaus vyskupo Niedzialkovskio[2] sufraganu. Vadinas, sulaukėme nepaprasto jubiliejaus: kuris čia kunigas tiek ilgai išvyskupauja! O laikraštyje matome paskelbtą parapijos lankymo maršrutą: Šakiai–Sudargas VI.11–16 d. Šios mįslės įspėtų teko nuvažiuoti į patį visų gerbiamąjį Jubiliatą Vilkaviškin.

Vyskupijos Ordinaro gyvenama kurijoje drauge su trimis jos nariais gražiuose ir erdviuose buvusio dvaro rūmuose dviem aukštais. Turima čia pat ir koplytėlė šv. Mišioms laikyti. Ganytojo čia gyvenama kukliai ankštuose kambariukuose, apsikrovusio žurnalais ir kitokia literatūra. Pasivaikščioti platus takas per sodą į puikų liepyną gale, bet išmindžiotas siaurai – to vieno vaikščiotojo. Lengva spėti, kad čia tevaikščiojama vienišo.

Ten aš ir aptikau Ganytoją po popietinio poilsio su visu glėbiu žurnalų. Atsiminiau ir kitą jo būstynę, kur sode matės to vieno žmogaus išmindžiotas takelis. Vadinas, Ganytojo tebesama tokio pat vienišo, galvotojo sau pačiam. Ar galvotojo „publicistiškai", skaitytojo dienos naujienų laikui sugaišti? Ne. Ekscelencijos vyskupo Antano skaitoma reikalui, reaguojama į nuotykius, turima savo nuomonė ir „politika", tik jie pareiškiama galutinu sprendimu administracijos reikaluose, ne tuščiu ginču. Bet kai pareiškiama, tai pastoviai, neatšaukiamai. Ganytojas Karosas tebeturi savo nuomonę, susidarytą blaiviu, praktišku protu ir gryna sąžine.

– Kaipgi čia dabar pasidarė, Jo Mylista: mes rengiamės jubiliejų minėti, deputacijas siųsti, o tą dieną būsite Sudarge?

Į mano paklausą atsakė ramiai, bet ir abejingai:

– O kad tų „jubiliejų" bene per daug. Šiais sunkiais metais lyg ir nepriderėtų puotauti. O publicistika vis tiek pamatys tai, kas iš manęs buvo viešajam dalykui; kunigai pasimels tą dieną bažnyčiose, tai ir pakaks.

Sunku buvo nesutikti su ta laiko nuotaika ir nepagerbti Bažnyčios didžiūno kuklumo. Vis dėlto palikti toks retas atsitikimas, jo nepažymėjus, būtų nepatogu ir istorijai skriauda. Manau, kad bent altorius Vilkaviškio seminarijos bažnyčioje būtų dedikuotas ilgam vyskupo Antano ganytojavimui atminti. Jei tai įvyktų, sumokėsiu savo dalį 50 litų. Tai dvasiškių dalykas prie savo maldos tą dieną pridėti ir auką; ne tos vienos Vilkaviškio vyskupijos dvasiškių, bet ir kitų, kilusių iš buv. Žemaičių vyskupijos, kuriai Jubiliatas gražiąją pusę savo amžiaus pratarnavo ir paliko vien ramius, malonius atminimus. Jei iškils kitas projektas, pritarsiu ir kitam.

Visuomenei dera atsiminti Ganytojo Jubiliato asmuo, kaip jis pasireiškė pirma ir paskui.

Man teko dėlei vyskupo Antano platėliau rašyti apie lietuvių–lenkų santykius, kurie 1910 m. teko reguliuoti, apsiėmus valdyti Seinų vyskupiją, susidėjusią anuomet iš lietuvių ir mozūrų, iš Suvalkų ir Lomžos gubernijų. Sk. „Vilties" 1910 m. 70–71 nr.: „Seinų Vyskupo Antano II ingresas"[3], kur man teko atstovauti „Vilties" redakciją. Laikams pakitėjus, dabar kitokių žinelių duosiu.

Vyskupas Antanas Karosas yra gimęs 1856 metais vasario 26 d. Vėjeliškių vienasėdyje, ties pat Anykščiais, iš karališkių, laisvųjų tėvų. Vėjeliškiai – dvejetas valakų geros žemės, tėvai tad buvo kaimiškai pasiturį; vis dėlto jų gabius, mokslius vaikus, tris sūnus: Antaną – teologą, Kazimierą – mediką ir Klemensą – susisiekimo inžinierių, – padarė du motinos broliai: Nikodemas ir Tadas Meškauskiai[4], Vilniaus vyskupijos kunigai. Buvo ir trečias geras Karosų prietelius kaimynas – Skiemonių filijalistas, iš suvalkiečių kilęs, bet Varnių seminariją išėjęs kun. Katilius[5], paskui nukeltas į Joniškio Rudiškius. Puikaus geraširdžio būta to kun. Katiliaus. Jis mėgo gabius ir nepaprastai dorus Karosiokus gimnazistus, o paskui studentus ir atostogų metu juos kviesdavos pas jį pagyventų. Karosiokai mielai naudodavos to savo prieteliaus vaišingumu ir buvo dažni svečiai Rudiškiuose. Kun. Katilius be visa to nieko nepadėjo eiti mokslus, kaip kiti manė.

Mokslus Karosiokai ėjo Šiaulių gimnazijoje. Antaniukas iš pat pradžių pasirodė nepaprastai gabus ir tuojau pagavo visų pedagogų širdis. Sako, kad visi luošieji, kreivanugariai esą nepaprastų gabumų, gyvo proto ir plačių aspiracijų. Be viso ko, Antaniukas buvo nepaprastas piešėjas. Tiek nepaprastas, kad lankant Lietuvos mokyklas ministeriui Tolstojui su Vilniaus mokslo apygardos globėju Sergijevskiu[6], Šiaulių direktorius Firsovas, šiuo tuo vizitatoriams pasigirdamas, pirmiausia parodė trečios klasės Antano Karoso piešinius. Aukšti lankytojai buvę sužavėti. Ministeris šūktelėjęs:

– Paskirkite jam stipendiją!

Ruskintojas Sergijevskis ir čia neiškentęs:

– A kakovo on veroispovedanija?[7]

– Katalikas, – jam atsakę.

– Eto ničevo, – nuraminęs „zapadniką"[8] ministeris.

Deja, Antaniukas tą stipendiją vienerius metus teėmęs; paskui ją nusukę, o kad būtų palikę, gal būtų išsiauklėję talentingą menininką. Dabar A. Karosas piešti liovės ir tik seminarijoje griebdavęsis „pritaikomojo meno", kai draugai paprašydavę vinjetėmis iliustruoti jų diplomus. Kalbama, kad A. Karosas neiškentęs nepailiustravęs ir savo magistro disertacijos, bet tai netiesa.

1875 m. išėjęs šešias klases, A. Karosas ūmai nusprendė tapti kunigu ir pakilo važiuoti į Žemaičių kunigų seminariją Kaune. Gimnazijos vyriausybė, papratusi matyti Karosą rimtą ir gabų mokslininką, sujudo subruzdo stabdyti ir raišyti, kad „nelaidotų" savo talentų. Nieko nepadėjo. Antanas atsidūrė seminarijoje, kur mokytojavo anykštėnai kunigai: Antanas Baranauskas ir Antanas Pavilonis[9], tai žinojo trečiojo Antano anykštėno kvalifikacijas ir jį nekvotę priėmė tiesiai į antrą kursą, o išėjus visus keturius, 1879 m. buvo pasiųstas į Petrapilio kunigų akademiją.

Anykštėnai kunigai buvo susipratę lietuviai kultūrininkai, moksliškai ar romantiškai domėjos savųjų tautos dalykų. Tad ir A. Karosas, baigdamas mokslus, savo disertacijai pasirinko temą apie Biblijos vertimus į lenkų ir lietuvių kalbą. Apgynęs

disertaciją, gavo šv. Teologijos magistro laipsnį cum eximia laude, su aukštu pažymėjimu, ir įsišventė kunigu. Tai buvo 1883 m.

Tais metais prof. A. Baranauskas buvo konsekruotas vyskupu, išėjo sufraganauti vyskupui Paliulioniui[10], o savo dėstomąją homiletiką su lietuvių kalba pavedė jaunam lietuvių kalbos mokovui, nors ne specialistui, kun. A. Karosui. Dėstė lietuvių kalbą dvejus metus. 1885 m. vyskupas Paliulionis pasiėmė prof. A. Karosą savo kanclerium, nes tas pareigas ėjęs kun. Kaz. Jaunius[11] būdavęs pernelyg išsiblaškęs ir visai ne kanceliarijos žmogus: bylas nutęsdavęs ar net pamesdavęs kur tarp popierių. Vyskupas Mečislovas P. tad juodu sukeitė, kun. K. Jauniui pavesdamas dėstyti lietuvių kalbą ir moralinę teologiją, o kun. A. Karosui sekretoriauti. Ir sekretoriavo nepaprastu sugebėjimu daug metų.

Laikai buvo žiaurūs. Rusų valdžia siuto nutautindama ir nukatalikindama Lietuvą. Vyskupas Mečislovas Leonardas Paliulionis su savo sekretorium kun. A. Karosu herojiškai laikės. Buvo ištikimi valdžiai (reikia gi, kad kas tvarkytų), bet nė viename katališkame principe nenusileido. Apie sekretoriaus kun. A. Karoso sugebėjimą maskolių valdžiai atsakinėti pats vyskupijos ordinaras Paliulionis dideliu pasigerėjimu pasakodavo kunigams ir nekunigams katalikams. Girdi:

– Jūs visai nenumanote, kiek rimtas ir brendęs diplomatas tasai mano sekretorius santykiuose su maskoliais ir koks gilus kanonų ir teologijos žinovas santykiuose su Šv. Sostu. Jo rašomieji raštai aukščiau kritikos.

Vysk. Paliulionis buvo maskoliams nenuolaidus, net duodavo jiems admonicijas, bet tokia forma, kad prie nieko negalėjo prikibti. Kaip pirmiau kun. Ed. Barauskis[12], taip paskiau kun. A. Karosas buvo gana teisingai pravardžiuojami Žemaičių „Bismarkais"[13].

Draudžiamuoju laiku savo ganytojo pavedamas, kun. A. Karosas esąs parašęs vieną kitą laišką, taikomą katalikams, ir, tarpininkaujant knygnešiams, Tilžėje paskelbęs. Bet nei vardų, nei egzempliorių nebežinome.

Spaudai išsilaisvinus, ganytojo pavedamas, kun. A. Karosas yra parašęs brošiūrą „Trumpas pamokymas apie Nekaltąjį Prasi-

dėjimą Švenčiausiosios Panelės iš priežasties 50 metų jubiliejaus apgarsinimo tos tikėjimo tiesos", 1904 m. pas Zavadzkį Vilniuje, 40 p.

1906 m. ėmė leisti, pasiėmęs atsakomojo redaktoriaus pareigas, „Nedėldienio Skaitymus"[14], tačiau straipsnių ten nėsą buvę.

Kitų vysk. A. Karoso rašto darbų mes nenumanome, o ką kiti pasakoja, pasirodė klaidinga.

Prof. K. Jaunių iškėlus į Mogiliavo vyskupiją ar ne 1891 m., kun. A. Karosas jo dėstytąją moralinę teologiją ir kanonus (du objektu) apsiėmė dėstyti nepaliaudamas sekretoriauti. O seminarijos rektoriui Justinui Dovydaičiui[15] mirus, gavo pasiimti rektoriaus pareigas, vicerektoriaus pareigas einant vysk. Paliulionio patikimajam sulenkėjusiam latgaliečiui kun. Pr. Kriškijonui[16].

Tai skurdžiausias prof. A. Karoso gyvenimo laikotarpis. Įstaigos viršininkas jis buvo tik oficialiai, o auklėjimą vedė iki gyvo kaulo visiems pakyrėjęs savo tendencija lenkinti susipratusius lietuvius Kriškijonas. Vysk. Paliulionis tą vieną tepalaikė: manė, kaip ir v. Baranauskas, Katalikų Bažnyčiai patarnausią pasiduodami lenkų kultūrai. Rektorius Karosas buvo legalizmo dvasioje išauklėtas Baranausko, tai apie bet kurį prieštaravimą savo viršininko valiai negalėjo būti nė kalbos. Bet pats kankinos, matydamas auklėtinius kankinamus moraliai, ir iš šalies stengės vysk. Paliulionį paveikti.

Tačiau kai kada pareikšdavo stačią savo valią. Pav., kai Kriškijonas užsimetė atleisti gyvą ir gabų auklėtinį F. K.[17], rektorius griežtai nesutiko, pareikšdamas:

– F. K. yra patikimas ir bus griežtas vykintojas įsakymų.

Neapsiriko: iš F. K. Bažnyčia ir tėvynė turi daug gera.

1907 m. birželio 16 d. rektorius A. Karosas buvo konsekruotas vyskupu ir paskirtas sufraganu į Žitomirių. Ten ganytojavo garsusis literatas vysk. Niedzialkauskis, savo jumoristiniame „Testamente" paliudijęs savo sufragano tylumą. Iš to laiko mes nieko nežinome.

1910 m. bal. 7 d. sufraganas Antanas Karosas buvo Šv. Tėvo pakeltas Seinų vyskupijos ordinaru ir į sostą įžengė birželio 29 d.

Jam valdant mišrią vyskupiją, daug kas pakitėjo lietuvių pusėn, bet didele kaina, dideliu įkyrėjimu. Šis tarpas tektų skyrium aprašyti kaip po martyrium[18], kol buvo pakeltas 1926 m. bal. 5 d. naujai sudarytosios Vilkaviškio vyskupijos ordinaru ir į sostą įžengė birželio 20 d.

Eina 77 metus amžiaus, nelaikydamas tai sau nuopelnu.

– Taip Dievas lėmė – ilgai gyventi.

Tebėra kuo geriausios sveikatos, kuo skaisčiausios atminties ir kuo praktiškiausio nusimanymo; tebėra „Bismarkas", ir duok Dieve tokių kuo daugiausia, nes laikai vėl darosi painūs...

ŠVĘSKIME, KOL PRAŠO...

Politikos velnio pavergtieji politikanai vėl ima dumblinti ramų vandenį, dėdamies kažkokiuo neva J. E. Arkivyskupo slaptu cirkuliaru, kad bažnyčių rektoriai nešvęstų tautininkų sąjungos vėliavų. Yra pasiskundimų, kad kai kurie ir nešvenčią, kai kiti šalia jų švenčia.

Aš irgi bažnyčios rektorius, bet tokio cirkuliaro, dargi slapto, neesu matęs nei girdėjęs. Užtat atviras yra, ir tasai bene bus privalomas, bent moraliai, jei ne juridiniai, visų vyskupijų dvasiškiams. Jis labai žinotinas, tai pakartojame.

„Kaunas, 1931 m. sausio 5 d.

Kauno Arkivyskupijos Kurija

Nr. 23.

Gerb. Kauno Arkivyskupijos bažnyčių Klebonams ir Rektoriams.

Kilus *naujoms abejonėms* dėl organizacijų ar draugijų vėliavų šventinimo ir jų įnešimo tam tikrais atvejais į bažnyčias ir gaunant šiuo reikalu nemaža paklausimų, Ordinarijatas laiko reikalinga *dar sykį* priminti Gerb. Arkivyskupijos kunigijai Šv. Apeigų Kongregacijos Instrukciją visiems vyskupijų Ordinarams, išleistą 26 kovo 1924 m. ir paskelbtą oficialinėje dalyje „Ganytojo"[1] 1924 m. 7 nr. 28 p."

Tos Instrukcijos tekstas čia dedamas draug su jo vertimu.

Vertimas.

„Šv. Apeigų Kongregacija.

Kai kuriems Gerbiamiausiems vietų Ordinarams prašant Šventąją Apeigų Kongregaciją atatinkamų normų ar Instrukcijų apie įsileistinas į bažnyčias ar laimintinas vėliavas, Šv. Apeigų Kongregacija, išklausius ypatingos Komisijos nuomonę, rado reikalinga duoti tokį atsakymą: Sulig mintimi.

Mintis gi yra: „Jei ženklai ar vėliavos nepriklauso katalikų religijai *aiškiai priešingoms* Draugijoms, jei tų draugijų įstatai *nėra papeikti* ir jei patys ženklai ar vėliavos neturi savyje kurios nors uždraustos ar papeiktos emblemos, tai jos *gali būti įsileistos* į bažnyčias.

Tais gi atvejais, kada norint pareikšti *palankumą ir klusnumą* tai pačiai katalikų religijai, *taikiai prašoma* minėtiems ženklams ar vėliavoms palaiminimo, *jis gali būti suteiktas*, pavartojant *Romos Ritualo*[2] formulę". (Mano pabraukta.)

Taip ji (Kongregacija) ir atsakė 15 gruodžio 1922.

Šią ypatingą Instrukciją, kad ji būtų žinoma visiems vietų Ordinarams, ta pati Kongregacija nusistatė paskelbti 26 kovo 1924.

A. Kard. Vico etc.

Kauno Ordinariatas".

Rituale Sacramentorum etc ex decreto synodi provin. Petricoviensis (1621) teturi formulę „Benedictio vexilli processionalis"[3].

Rituale sacramentorum etc ex rit. syn. pr. Petricoviensis depromptum, Vilnae, teturi formulę: „Benedictio vexilli bellici"[4].

Rituale Romanum parvum, Kanae[5], vėliavai pašvęsti visai nedavęs formulės.

Vilniškio formulė su priedu:

„Aspergit vexillum aqua benedicta, traditque dicens... Deinde dat illi osculum pacis, dicens: Pax tibi"[6].

Rituale Romanum, Ratisbonae et Romae 1913, 1925 m. deda senovinę formulę (įdėtą Piotrkovo sinodo): „Benedictio vexilli processionalis", bet jau su moderniniu priedu *„cujuslibet Societatis"*[7]. (Žinoma, neantikatalikiškos.)

Tautininkų Sąjunga nėra ir nebuvo „religijai aiškiai priešinga dr.", nei jos įstatai papeikti, nei emblemų nevartoja papeiktų, o religijai reiškia palankumą, kai „taikiai prašo savo vėliavoms palaiminimo", – tai kurio galo griebias tie, kurie tų vėliavų neįsileidžia į bažnyčią? Svadente diabolo[8], ne kitaip. Tautininkų kryptis ir organizacija jau seni, dažnai pačių kunigų sudarytos, vos prieš kelerius metus pasidarė „nebegeros". Lyg laukiama, kad jos pradėtų apsieiti be Bažnyčios palaiminimo, kaip ir bedievių organizacijos?

Argi tai bus geriau?

KAN. V. JARULAIČIO SEKUNDICIJOS – AUKŠTELKIUOSE

Aukštelkiai – pakilioji Šiaulių apylinkės vieta, 8 km nuo miesto, ties Reizgių kaimu. Stovėjo didoka mūrinė koplyčia, bet kunigo nebuvo; nebuvo nė jam būstinės; tai visai nežymu, kad ta kultūros priemonė būtų teigiamai paveikus liaudį. Miestas tiek arti, kad gadinti galėjo visa savo galybe, o bažnyčia tokiame atstume – jau per toli, kad galėtų taisyti. Tai ir Reizgiai, kaip ir kitos lietuvių pamiestės, žemesnės kultūros neg kiti kaimai, kurie toliau nuo miestų. Tai ne paradoksas.

Per Didįjį karą ir tą tuščią šventyklėlę vokiečiai sušaudė, naikindami didelius didelius medžius pakilioje vietoje. O pataisyti nebuvo kam. Tą pareigą gera valia antsidėjo reizgiškis kunigas Vincentas Jarulaitis, Telšių katedros Garbės kanauninkas. Už 15 000 litų atstatė ir padidino sienas naujai suplanuotu frontu šv. Antanui Paduvėnui pagerbti.

Šventykla jau ką gi: erdva, šviesi, švari – taip tik Dievui garbinti. Š. mėn. 17 d., sekmadienį, subdeleguotas kan. J. Tumas su fundatorium ir Jurbarko klebonu J. Bikinu[1] pašventė ir pirmas šv. Mišias palaikė, pirmą kartą šv. Komuniją padalijo. Garbinga ir jauku buvo jam tai nudirbti – lyg ką tyruose sukurtą žmonėms atiduoti. Ir gražu buvo išgirsti pirmą kartą šv. Rožančių giedant,

išvysti kaimiečius aplink klausyklą klupčiojant. Ramu ir daug vilties, kad naujos bažnytėlės misija paveiks šiuo tarpu dar surumbėjusius reizgiškius ir kaimynus.

Koplyčios pašventinimo dieną kelta ir paties fundatoriaus vadinamosios sekundicijos, 50 metų šv. Mišių laikymo, kaip pirmųjų Mišių laikymas vadinas primicijos, nors iš tikrųjų tai jau įvyko š. m. balandžio mėn. 8 d. Žiūr. apie tai platesnį mano raštą „L. A." Nr. 82[2].

Suvažiavo solenizanto moksladraugis amžininkas Jo Ekscelencija Vilkaviškio vyskupas Antanas Karosas, kanauninkai Sarapus iš Šiaulių, Novickas iš Viekšnių, Vl. Tamoševičius iš Kražių, Tumas iš Kauno, keturi buvusieji kan. Jarulaičio vikarai: Tumas, Tamoševičius Vl., Dotnuvos Laukšas ir Strumila; kaimynai klebonai: Kurtuvėnų Rakauskas, Kuršėnų Dambrauskas, Šiaulių J. Jasienskis, Kairių P. Bružas[3] ir kiti; dar ir jaunesnių dvasiškių. Šiaulių miestas atsiuntė pilną autobusą solenizantui palankių ponų ir ponių, valdininkų ir miestelėnų. Matės p. p. Ubeika, Petrauskai, Orvidas, Vaitkus, Grincevičius, Šambaras ir kiti[4]. Daugybė plačios giminės su p. Sofija Čiurlioniene, jos dukterimi studente Danute ir motina kan. Jarulaičio sesele Kymantiene[5].

Jubiliatą iš jo erdvių namų procesija atvedė į bažnyčią kunigai ir žmonės giedodami šv. giesmę; ties bažnyčia jubiliatas susitiko su atvykusiu J. E. vyskupu Karosu, apšlakstė žmones ir po tam tikrų ceremonijų atlaikė Sumą ir palaimino žmones. Pamokslą per Sumą pasakė kan. Tumas. Lyg tyčia tai dienai ir evangelija tiko, Luk. 19, kaip Jėzus verkė Jeruzolimos, „nes ateis tau dienos, kuomet tavo neprieteliai apkas tave pylimu, apstos tave ir suspaus tave iš visų pusių. Jie išties ant žemės tave ir tavo vaikus, tavyje esančius, ir nepaliks tavyje akmens ant akmens". Kaip buvo čia, Aukštelkiuose, ir visoje Lietuvoje karo metu. Kan. Jarulaitis lyg pabaigė likviduoti karo palaikus; atgal sukrovė akmenis į sienas ir taip sau pačiam pasistatė paminklą. Gražesnės aukos baigiant amželį (jam 73 m.) nė nebereikia. Dievulis turės tai atminti jam, kai reiks atsiskaityti.

A. A. KASTĄ MEŠKAUSKĄ PALYDINT

Kalba

VIEŠPATIES KELIAI NESUSEKAMI

Gyvenimas painus. Šitai aš, paliegęs senis, gaunu iš ligos lovos atsikelti, gaunu ateiti į jaunuolio mirties karstą. Man dar yra vilties, o jam nebėra.

Kas jam pakirto gyvenimą? Žemaičiui žemaičių jūra, kurios visi buvome taip pasiilgę, kad ji rodės mums lyg visos valstybės gyvybė. Iš jūros eis gaivinančio oro, per jūrą plauks praturtintojai pirkliai, jūroje ieškos ir ras pavargę sveikatos ir džiaugsmo. Ag visa to ir yra; deja, ne veltui: jūra aukų reikalinga. Jų jau padėta; iš eilės padėtas štai Kastantinas Meškauskas[1], šio krašto sūnus, plungiškis, vos 25 metų jaunikaitis, kūnu tvirtas kaip ąžuoliukas. Mes jūrą mylime, o jūra mums lyg keršija. Argi ne painu?

Ar taip ir turi būti? Taip. Dievo Apvaizda nieko nedaro netiksliai; nė plauko nuo galvos nenukrečia. Tik mums sunku atspėti Apvaizdos takai. Vos vos benuvokiame juos. Pamėginkime atspėti ir Kasto žuvimą.

Antai anglai šiandien viešpatauja visose jūrėse, visame pasaulyje. Pavydėtina. O ar jūs žinote, paklausia mus, kad, kol anglai jūres užvaldė, pirma visą jų dugną savo lavonais nuklojo? Jaunų anglų drąsuolių neramumai varyte varė juos į jūrą, perplaukti, kas dar nebuvo perplaukta, patirti, ko dar niekas nėra patyręs. Plaukiojimo priemonės tebebuvo menkos, dar nemokėjo garo pasikinkyti, tačiau ėjo, plaukė, dužo, skendo šimtai, o laimėjo dešimtys. Bet kas laimėjo, buvo didvyris.

Argi ne ta pati neramumo dvasia atginė čia ir a. a. Kastuką su draugais? Nėra kur išgaišinti jaunų pajėgų, bėkime į jūrą, perplaukime vieną bangų volą, perplaukime antrą, žaisdami, tyčiodamies iš paties piktojo gamtos gaivalo, iš jūros! Ėjo, plaukė, žaidė; kiti sugrįžo patenkinti savim, o Kastukas nebesugrįžo. Jis pasirodė per didelis smarkuolis; jūra juo pasipuošė dugną ir per puspenktos valandos nė rodyti neparodė.

Čia visas gyvas Kastukas Meškauskas. Kūnu nepaprastai sveikatingas, jis į bet kurį darbą kibo kaip štai į jūros bangas: pasiryžęs nugalėti, neabejodamas, kad nugalės, bet kurį jam užvedamą darbą nudirbs. Nugali sunkų pasiruošiamąjį aukštojo mokslo darbą. Dirba gimnazijos mokytojo darbą, dirba žurnalistikoje, redaguoja „Vairą“, „Fizišką auklėjimą“, A. Smetonos raštus (III, IV t.)[2], moko lietuvių kalbos keliose mokyklose gyvu žodžiu ir savo leidiniais: kuris perėjo per K. Meškausko rankas, tas kalbos atžvilgiu nebedemoralizuos skaitytojo. Dalyvauja moksleivių ir mokytojų organizacijose, nagrinėjo Vydūno filosofiją. Pats jaunasis, o jau priešakinėse vietose – valdybose.

Darbų volai ritinos ant Kastuko, kaip štai jūros bangos, o jis neatlyžo; kirto į kiekvieną, kaip Dovydas Goliatą[3], ir nugalėdavo, darbą padirbdavo gerai. Maža to kad gerai, – padirbdavo miela širdžia, jauna linksma nuotaika, lyg visai nenuvargdamas.

Bepiga buvo su Kastuku ir kitiems dirbti ar linksmintis. Ką pavesi, žinosi, kad bus tobula. O kur pats eis, tai tokia miela šypsena, tokiu tau prietelingumu ir pagarba, kad nebuvo galios atsisakyti jam nepadėjus. Tokie buvo ir mano santykiai su a. a. Kastuku. Lyg aš jam buvau tėvas, ne lietuviškųjų raštų mokytojas, o jis man sūnus, ne darbštus mokinys.

Vos pustrečios dešimties metų amžiaus, o visuomeninio darbo vos keletas. O, žiūrėk, kaip valstybė jį laidoja – kaip kurį užsitarnavusį ministerį ar ilgametį veikėją! Ar tiek daug Kastuko nuopelnų? Taigi kad ne vienais jau įvykintais darbais vertinamas žmogus, bet ir plačiais užsimojimais. Kas didelį barą užsiima, tai vos pakraštį nuaręs jau daug padirba, kas menką teužsiima – ir gerokai pavaręs nedaug tepadirba. A. a. K. Meškauskas darbą lyg alkanas ėste ėdė ir vis jo norėjo. Tai ir manom sau: o kas gi būt buvę, jei jis būtų kelias dešimtis metų taip įtemptinai padirbėjęs? Matuok žmogų jo užsimojimais, jo paslankumu. Užmokamas, nors sąžiningai atidirbinėtų, tiek daug nepadirbs; daugiau padirbs, kai pats ryžtasi, neatsižvelgdamas, ar kas užmokės, pagirs ar ne.

Redaguodamas dabartinio Respublikos Prezidento raštus, Kastas pamėgo ir patį Tautos Vadą. Jis ten rado sau daug dvasios

maisto kaip ir Vydūno raštuose ir sudarė plačią studiją. Iš Valstybės Galvos Kastas nebuvo nieko laimėjęs, nei ordino, nei premijos; ką reiškė, reiškė nulenktas dvasioje.

Ir tokia vertybė šiandien atgula Palangos kapuose. Tokia buvo Dievo valia. Taip ir reikėjo. Reikia įbranginti kiekvienas nepriklausomos mūsų tėvynės kampelis, kad visa ji, ta mieloji mūsų Lietuva, taptų mums kaip seniau žydams sandoros skrynia, kur sukrautos brangenybės. Čia gula kareiviai, čia civiliai; čia vieni krauju tėvynės dirvą šlaksto, čia kiti prakaitu; čia galvas guldo gindamies nuo priešų, nuo vokiečių, nuo bolševikų, nuo lenkų, čia kultūrina savo tautiečius, kad jie patys kits kitam nebūtų priešai.

Tai lyg ir atsigauni žmogus, sumesdamas, kad Dievo Apvaizda tikrai ne veltui reikalauja sunkių ir brangių aukų. Tik nepamirškime jų, kai teks kada nors bylinėtis dėl savo pačių turto, dėl brangiai perkamos ir brangiai išlaikomos nepriklausomos tėvynės. Atminkime tuos, kurie galvas paguldo, bet ir tuos, kurie savo amžių trumpina kovose su tvarka, kada viena vieniems nepatinka, kas kitiems patinka.

Iš visos Lietuvos susirinkę Palangos svečiai, matau, šimtais nulydės a. a. Kastantą Meškauską į amžinojo atilsio vietą ir parsiveš į visus kampus ilgesį, kad žuvo tokia gyva gyvybė. Nurimkime: ji ne veltui žuvo, nors mums rodos aklojo fatumo auka.

Pasišnekėjau su atvykusiu tėveliu.

– Geras buvo vaikas, – sako, – ką ir besakyti – rankeles nubučiuodavo, paglamonėdavo. O ir Dievulio nebuvo užmiršęs: buvo geras katalikas.

SUSIRINKIMŲ ORO NUODYTOJAI – FOTOGRAFAI

Į susirinkimus teįsileidžiami parinktieji žmonės; jiems parduodami ar dovanojami bilietai. Didelių salių mes neturime. Kai vidutinėje ar net ankštoje salelėj posėdžiaujantieji baigia sveiką

orą išgerti, nekviestieji fotografai, sensacijų gaudytojai, įlenda su savo primityviais aparatais ir būtina magnezijos ekspliozija. Didelis saikas miltelių duoda daugybę tirštų ir gailių dūmų. Jie, iššauti aukštyn, pamažu slenka žemyn ir visą orą padaro pilką. Pasunkėja žiūrėt, bet ypač pasunkėja alsuoti. Pradeda knitėti gerklėje, ima širdis plakti. Norisi kosėti ar alpti.

Taip niekur svetur nebedaroma. Taip palikti ir pas mus nebegalima. Bet kurio susirinkimo esti šeimininkas. Jo neatsiklausus, negalima nieko pašaliečio įsileisti, ypač gatvės nachalų, kurie jokių ceremonijų su rinktine publika nedaro – eina, braunas per kojas su aparatais, užnuodija orą visam posėdžiui ir išeina sau, lyg iš viešojo klozeto – patenkinti.

Fotografuoti laisvai tegalima atvirame ore. Uždaroje vietoje tegalima tam tikromis sukalbėtomis sąlygomis. Pirmoji sąlyga – tai elektros aparatėlis – lemputė, įvyniojamas į paprasto popieriaus rukštelę: jis bliksteri ir reikiamą momentą apšviečia objektą. Kiek kartų mus taip fotografavo Šveduose ir Danuose. Jei neištesima tokio menkniekio įsigyti, tai dūmai tepaleidžiama baigiant ar net visai pabaigus posėdį, kad prismardinus tuojau galima būtų išbėgioti.

Kultūringos panelės Kelpšaitės gražiai tai suprato vienoj provincijoje: pasiryžo fotografuoti pradžioje, bet, paaiškinus dalyką, palaukė galo ir labai prietelingai visi nusifotografavome. O toks fot. Bajeris įlenda nekviečiamas, paleidžia dūmų pasityčiodamas ir pats laimingas, nachališkai apžvalgęs protestuojančius, išsinešina. Ir padega jis nematytą daugybę miltelių. Leidinių (Kirlio)[1] parodoje žemoje patalpoje jis, Šv. Ministeriui tebesant, tiek pridarė dūmų, kad žmogus žmogų vos bematė, ir dar koliojos, kai kas protestavo. Tiek pat šį pirmadienį teatre. Kas jį kvietės ir kas jam pavelijo daryti nuotraukas tokiuo prastu, prieš pusę šimto metų vartotu aparatu?

Kas turi duoti privalomą instrukciją, kad į susirinkimus tebūtų įsileidžiami laiku sukalbėti, ne fušeriški fotografai? Negi galima pasiduoti pirmajam, kad tave susargintų ir už tai nieko neduotų.

VYSKUPAS ANTANAS KAROSAS

Konsekruotas 1907.VI.16

Šiandien Lietuvoje visuotinis pradžios mokslas. Visiems įtaisoma lengvai pasiekiamų mokyklų. Taip pat lengvai pasiekiamos ir vidurinės mokyklos; jose mokytis piga, kaip kaime. Taip inteligentai ir nebenustebina savim nieko. Nuostabiau būtų, kad kuris užkampis dar neturėtų savų inteligentų. Bet anais laikais, prieš 50–60 metų, mokslus išėjusių buvo reta. Užtat jei vyresnysis įsivarydavo į kurį gilesnį mokslą, jau traukdavo paskui save ir kitus jaunesniuosius. Taip ir susidarė inteligentų gurguolės lyg kokie kultūros mazgai visame tinkle, kur gaubė tautą. Tos gurguolės toli garsėjo: ariogališkių Juškos-Juškevičiai, dusetiškių Vienažindžiai-Vienožinskiai, anykštėnų Karosai, neminint Sūdavijos. Ta ir parapija garsėjo, kur radosi bent viena tokia gurguolė.

Anykštėnai buvo davę garsių kunigų – tris Antanus: Baranauską, Pavilonį ir Karosą. Opinija buvo patenkinta; tai ten nė kalbų nebebuvo, kad ir kiti mokslus einą jaunikaičiai būtinai eitų „Dievui tarnauti". Kai Antanas jau tarnavo Dievui, tai Kazimieras ir Klemensas[1] parapinėje opinijoje jau buvo laisvi ir žmonėms šiaip ar taip patarnauti.

Trys aukštuosius mokslus išėję Karosai buvo aukštaičių garsenybės. Bet du „parapija" prarado: jiedu karjeras darės svetur; užtat visą savo atidę sutelkė ant vyresniojo, kunigo Antano, kurs iš Lietuvos nebuvo nė žingsnio išžengęs: gimė 1856 m. anykštėnų Vėjeliškiuose, mokės Šiauliuose ir Kaune ir, tik kurį laiką pasimokęs Petrapilio kunigų akademijoje, vėl atsirado čia pat Kaune, vėl tarp savųjų ir saviesiems.

Ką kun. Antanas Karosas veikė Lietuvoje? Garsių darbų nenudirbo, prašmatnios iniciatyvos neparodė. Ir vis dėlto jis buvo labai plačiai populiarus; ne tik Lietuvoje, bet valstybės administracijos centre, Petrapilyje, ir Bažnyčios administracijoje, Vatikane. Garsas, populiarumas įgyjamas ne vienomis papliauškomis; kitas bet kam ant liežuvio kabo, o kitas sveria rūpestingiems protams. Dar didelis klausimas, kurie naudingesni.

Vienas Antanas jaunas dainavo; paskui jį ir visi „dainavo". Be to, jis siekė kalbos mokslo gilybių, ir tai žinojo vienas kitas. Bet, kai reikėjo juodasis darbas dirbti, tada anasai Antanas telkės kitą savo kaimyną Antaną. Kalbu apie Baranauską ir Karosą. Judviejų charakteristikai štai ką man pasakė vienas abiejų kunigų Antanų mokinys kunigas.

Žemaičių kunigų seminarijos profesorius Baranauskas, sekdamas prof. Schleicheriu[2], stengėsi savu metodu nagrinėti lietuvių kalbos mokslą. Siekė giliai, dėstė detaliai. O vis dėlto lietuviškos rašybos jis reta kurį teišmokė. Baranauskas su mažamoksliais klierikais kalbėjos apie filologiją kaip su Weberiu[3] ar šiaip jau kalbininkais. Reikalavo, kad mokėtų „šnypštines" klasifikuoti ir jas veikti, taisykles kad atmintinai kaltų. Išdavinys buvo toks, kad nepaprasto dalyko sumanytojas – viešai dėstyti toje vienoje visame pasaulyje mokykloje lietuvių kalbą – visa padarė, kad mokiniai jos neišmoktų. Maža to, kad klausytojai įgytų aversijos[4] lietuvių kalbai visam amžiui, kad beatmintų pasityčiojimus iš jos.

„Profesorių" Baranauską pakeičia paprastas „mokytojas" Karosas – ramus ir be jokių pretenzijų surasti filologinę Ameriką. Jis taręs: filologinės smulkmenos teesie tyrėjams, o taisyklės teesie knygoje surašytos; iš galvos jos veikiai iškrenta. Iš visa to imkite tiktai tai, kas padeda taisyklingai kalbėti ir rašyti. Bus gerai pasakyta ar parašyta – aš neklausiu dėl ko. Taip su mokytoju Karosu, ne su Baranausku, ir pradėję jauni dvasininkai lietuviškai mokytis jau nebe juokais.

Tai charakteringa kun. A. Karosui. Man teko metai klausyti kun. Karoso dėstomos moralinės teologijos. Buvo tas pats. Žiūrėjo į moralinę kaip į gyvą, kasdieniniam kunigo gyvenimui reikalingą dalyką. Žiūrėjo, ar moki tezes pritaikyti praktikai. Taip pat ir kanonų teisėmis ar mokėsi vaduotis, kai prisireiks? Ir Karoso mokiniai mokėjo atsakyti per egzaminus, mokėjo ir su savo kurijomis koresponduoti.

Vadinas, pedagogikoj dirbo „juodą" darbą, bet pagrindinį. Į aukštybių sritis tegu sau skrieja rinktiniai. Kun. Karosas kuo mažiausiai mėgo peroruoti.[5] Visados ir visur buvo „delovoj"[6] –

tam ir tiek teatsakyti, kiek to būtinai reikia. Į klausimą atsakyti griežtai, bet ne tiek, kad dėl atsakymo kiltų vėl atsakymas. Per ilgus metus sekretoriavęs vyskupo kanceliarijoje, kuri tuo laiku atstodavo visus kurijos skyrius, patenkindavo ir savo viršininką, ir pasaulininkų bei Bažnyčios vyriausybes. Visa tai davė, kad abejos vyriausybės pavedė jam ganytojavimą.

Ramiai ir praktiškai dirbo ir šį painų darbą. Smulkmenos – et, su jomis apsidirbs bet notaras, o kas sudaro taikos ir ramybės pagrindą, kas yra dirva Bažnyčiai ir valstybei žydėti, tas turi būti pagerbtas ir neįžeistas asmeninėmis užmačiomis ar pašaliniais sumetimais. Ar tai principas, ar tik priemonė? Principo reikia laikytis, o priemonės keičiasi kas trumpa epocha. Taip vyskupas Karosas ir stovi nepajudinamas; nėra nė noro judinti. Kam, kad viskas tvarkoje? Ir rodos, kad Bažnyčios Laivą tarp Scilos ir Charibdės[7] tegali pravesti tokios nuotaikos ir prityrimo locmanai ganytojai, kaip Seinų–Vilkaviškio vyskupas Antanas Karosas.

Šio birželio 16 d. vysk. Antanas suėjo 25 m., kaip buvo konsekruotas vyskupu. Vieni šia proga kalba apie Jo asmenį entuziastiškai, kaipo apie taikos apaštalą, kiti tyli dantį sukandę, kam jis ne ofenzyvistas ir nieko negriauja. Mums per anksti spręsti, kurie teisesni, bet širdis lyg rodyte rodo – palaimintus ramiuosius.

Vyskupo A. Karoso gyvenimo smulkmenų prašom pasiskaityti mano rašte „Naujosios Romuvos" Nr. 25[8].

SU PASAULĖVAIZDŽIAIS IR BE JŲ

Kai aš mokiaus rusų mokyklose, o buvo tai prieš 40–50 metų, tai, atmenu, kilniausis pažangumo šūkis buvo lig laiku įsigyti „ubeždenij" – įsitikinimų, arba, kaip dabar sakoma, susidaryti savąjį pasaulėvaizdį. Jei kurį šviesuolį tokie pat šviesuoliai numodavo ranka: „Et, žmogus be savojo pasaulėvaizdžio (bez ubeždenij)", tai reikšdavo arba žmogų makštį, – be turinio, arba tokį, su kuriuo niekuo nesusibausi, dabartiniškai sakant, nesudarysi jokios srovės.

Ar kalti būdavo tie, kurie nesusidarydavo savųjų įsitikinimų, tų davinių brangenybių, už kurias paskui tenka galvas guldyti? Vieni būdavo tuo kalti, nes nesirūpino savo sielą praturtinti žinojimu ir pamėgimu.

– Man vis tiek pat, ar kam šilta, ar kam šalta, o ir man pačiam nedaug ko tereikia – tik manęs nelieskite.

Kiti tik nesugebėjo punktais apibūdinti savo sielos brangenybių, o jų turėjo daug. Jie mėgo, juto ir išmanė savo giminės ir savo tautos tradicijas bei religiją; iš mokslų suprato visatos sąrangą, no Vydūno betariant, ir visuomenės santvarką ir buvo ne savimylos, niekam nepavydūs gero būvio ir laimės, o iš aukštai nusimanančių, kaip gyventi, paveldėjo visa girdėta. Šeima, tauta, bažnyčia, mokykla, autoritetai juos veikė ir sau pavergė, sau pasidarė jį pritarėju. Arba kitokiu vaizdu. Į atvirą mokslus einančio sielą ilgai ilgai bėgo tyri upeliai, ir pribėgo pilnas baseinas; siela pasidarė turtinga, pilna daug ko gera; šviesuolis išaugo ir šiam, ir tam tinkąs, ir jo jokiu būdu nepavadinai tuščiaviduriu, nors jis niekur žymiai nekrypo.

Laimingomis sąlygomis platus šis pasaulėvaizdis šviesuolio sudarytas laisvai, natūraliai ir harmoningai, iš visur pasisavinta ko tik kur aptikta gera ir laimingai išvengta bloga. Jis sąmoningas valstybės patriotas, sąmoningas savo tautos, savo religijos sūnus ar duktė, jis organizuotas savo visuomenės narys. Kai tokioje nuotaikoje subręsta didumas, mes tokią visuomenę sveikiname darnios pažangos; tokia visuomenė esti stipri ir rodos nuosaviu veidu.

Deja, šitaip auklėjas, bręsta šviesuoliai tik ramiais, pastoviais laikais. Neramiaisiais, nepastoviaisiais laikais visuomenės auklėjimas eina kitais keliais; auklėtiniams kliudoma laisvai įsigyti įsitikinimų, pasaulėvaizdžiai jiems tendentiškai esti sudarinėjami. Nieko nepeikdami, nieko negirdami, imkime pavyzdžių. Žydai ar kuri kita tauta stengiasi savo jaunimą išauklėti tautininkais; senatikiai ar kurios kitos religijos – savotiškais religiantais; socialistai bando moksliškai perauklėti visuomenę naujai tvarkai; laisvamaniai stengias nubraukti nuo žmonių sielos apreiškimų palaikus. Upeliai, srovės, vis kitaip nudažyti, nesubėga

į vieną baseiną (vienon sielon visos jos nepareitų), bet sudaro daug baseinėlių. Šie dabar pigiau išmatuojami ir lengviau aptariami: tautiška srovė, katalikiška, socialistiška, betikybiška ar dar kitaip.

Vientisieji pasaulėvaizdžiai lengvai pasiduoda aptariami; jie pasireiškia srovelėmis, ne platumu. Persekiojamieji atkaklūs prancūzų hugenotai[1] vargu bau ką kita begalvojo, tuo vienu susirūpinę, kaip čia apginti sąžinės laisvė. Nešakoti ir visuomenininkai, kurie, pasigavę geros progos, ima šaukti: „Vsia vlast nam!"[2]

Tendencingai vientisai išauklėti ne taip painu kaip harmoningai, visašališkai, bet ir ne tiek vertinga. Veltui teisintųsi tie, kurie sakytų:

– Mes tautininkai, mes konfesionalistai, mes socialieji neneigiame ir kitų visuomenės veiksnių.

Maža bus, kai tautininkai darys malonės aktą katalikybei, o katalikybė – tautybei ir valstybei; arba dar veiksliau: kai iš esmės bereliginis socializmas kuriam laikui pakęs privatines religines sistemas, kol susmislys visas jas nubraukti kaip Rusijos socialistai maksimalistai per savo „bezbožnają piatiletką"[3].

Auklėjimo idealas yra, kad šeima, mokykla, bažnyčia, valstybė vienokiai manytų apie brangumą tautinės kultūros, apie išganingumą apreikštųjų tiesų, apie visuomenės luomų suvienodinimą; tačiau tas idealas ne tik ne artėja, bet vis tolsta. Tūkstančiai metų civilizacijos galutinai neišsprendė nė vienos gyvenimo problemos, nė vieno principo, dėl kurio žmonės nebesipyktų ir nebesimuštų. Luomas luomą tebeėda, religija religijas tebenaikina. Tas vienas Kristus davė bendrą žmoniškumo mokslą, tinkantį pagrindu žmonių santykiams suderinti, socialiosioms problemoms išspręsti, bet vilkiška žmonių prigimtis praktikoje vis sukas šalin nuo tų pagrindų; lyg tyčia užsirišo akis ir ištiesę rankas vis graibo kažko nežinomo.

Laisvai išsiauklėjusiems, o ne specialiai pasaulėvaizdiškai išauklėtiems nebėra nuotaikos grumtis su tais, kurie savo autoritetais auklėja, kurie jaunas sielas kreipia į tą pusę, kuri jiems rodos patogesnė. Belieka laukti kažko, kas kosmiškai pakeistų žmones ir jų būdą: saulės dėmių pakitėjimo, periodų pasibaigi-

mo ar ko panašaus, kas pakeistų anarchinę žmonijos nuotaiką. Bet pradininkams ypatingų pasaulėvaizdžių tada tektų visuomenei sumokėti pilna kontribucija ir patiems likti be nieko.

Normaliosios nuotaikos žmonės, vadinamieji nesrovininkai, neturį posmais apibrėžto pasaulėvaizdžio, neeikvodami savo jėgų kovoms dėl principų, ramiai dirba paprastąjį visuomeninį darbą: produkuoja, šviečia, kultūrina. Darbininkas – bendros prasmės žodis, o reiškia aukščiausį titulą, teikiantį jam tylios garbės premiją. Ir visai netiesa, būk tik srovininkai teesą pamatomi ir galingųjų atlyginami. Mano išmanymu, visos kryptys turi vesti į kalbamą tylųjį, pagrindinį darbą; kas į bendrą visuomeninį ar valstybinį darbą neveda, visa tai tik papliauškos.

Mums lemta persirgti srovinės epidemijos, kaip su visa Europa persergame partines epidemijas. Bet ir tebesirgdami vis atminkime, kad tai laikina, kad tai ne tikslas. Srovinio tikslo pasiekę, galime pasijusti rankose teturį žvirblelį, o didžioji valstybinės gerovės gervė tebeskraidžiojanti padangėse. Srovės tepamoko ką gera savotiškai dirbti bendrajai valstybės naudai, o ne sau pačiai. Jei ko išmokome, tai ačiū Ponui Dievui. Dabar su tuo eikime į tuos, kurie dar neišmano tiek, kiek mes.

Aš girdžiu, ir tai man itin malonu, kad „Jaunoji Lietuva" labai linkstanti kaimo kultūrą kelti. Kelkime ją, vyrai, kelkime, kelkime, kur tik užkliūvame. Pirmiausia – higieną, visa tai, kas padeda sveikiems būti. Šiandien nebėra kur akių dėti tam ar tai, per kurio drapanas kuris vabalas lervoja, kurio gražūs plaukeliai pilni glindų, kurs visiems matant draskos už durų ir kur tik beišmanydamas, kurio kaklas blusų sukapotas, kurio kojos niekad nemazgojamos, o jis pats, niekad pirtin ar kubilan neidamas, prakaitu pašvinkęs. O vanduo čia pat.

Gyvenime kovokime su vabalais, šiukšlėmis, su dulkėmis ir drėgme. Dulkėse, šiukšlėse savo kiaušinėlių deda ir perisi blusos. Blakės baisios ir bjaurios, prūsokai, tarakonai, svirpliai viralą teršia. O nuo jų vaistai pigūs; jais galima ir „Egipto bausmę" kaimui – muses[4] naikinti.

Apie gyvulių laikymą ar bent šėrimą jų gyvenamosiose trobose šiandien pasakos besakomos. Dūminės turi ūmai išnykti, o

su jomis plūktinės aslos, kur taip drąsu nevaloms moterims laistytis, daryti gryčioje žalą, pūdyti sienas, o ypač langus. Grįsta gryčia, sausi ir numazgoti langai, kad nebūtų ant jų musių teršalo ir kiaurai regėtųs, – tai šeimininkės atestatas. Jau iš oro praeiviai sprendžia: čia žmonių gyvenama, o čia – kiaulių...

Švarios sienos viduje, dažyti langai ir langinės, prieangiai ir šelmenys, lietuviškai padabinti pjaustymais, valus kiemelis, tvarka skiedryne, daržinėse, klojime, laidare. Tvarka vieškeliuose ir keliūtose, o ypačiai savo kaimo gatvėje, kad būtų galima išbristi ir santvaruose nebeskęsti, – malonina gyvenimą, traukia namo iš kažin kaip linksmos, bet svetimos vietos.

Dusyk per savaitę skustis veidą, nesirodyti skarotam, sudriskusiam, bjauriais purvinais ar nubalusiais batais viešose vietose, kur tave mato kiti, ne būtinai „ponai" ar miestelėnai.

Graži bažnyčia, gražus šventorius, gražūs sutvarkyti kapeliai – vyrų atestatas.

Ir visur daug daug medžių: sodybose, pakelėmis, paupiais, paraviais, palaukėmis ir laukuose, kur žemė niekam kitam nedera. Medžiai – grazna ir pelnas, kai pasirenki gerų vaisinių sodams ar kietų medžiagai. Medžiai pievas ir dirvas drėkina, paukščiams tiekia būstą, kad gaudytų kenkėjus vabzdžius.

Kaimo jaunimą pažinsi iš sugriuvusių tvorų, pasišiaušusių stogų, purvinų gatvių, nulaužiotų medelių... Na, ant jų pačių visados prasiskėtusių marškinių ir kelnių, nusmukusių juostų ir diržų, suglamžytų ir sudriskusiais palakais kepurių. Jaunimas toną duoda; jei jis nepadorėsis šiais mažmožiais, privers šeimininkus su jais skaitytis ir kitaip elgtis.

Draugėje blaivus, padorus viešėjimas, padorios kalbos ir juokavimai, harmoningos dainos, apstūs įvairūs žaidimai – šokiai, darnas giedojimas bažnyčioje prie vargonų ir žemėje, visiems šaukiant, mokėjimas paskaityti laikraštį, pasirašyti sąskaitas ir laiškus – reiškia tašytą, kultūrintą jaunimą. Jaunoji karta juk atsako už dabartį ir ateitį. Kur ji rūpestinga, per dešimtį metų atmaino kaimo veidą, net trobas perkiloja.

Aš nežinau, ar tebėra anas gražusis lietuvių gaspadorių paprotys neskirti samdinėlių nuo savo vaikų: drauge išmokyti

rašto, drauge privesti prie šv. Sakramentų, drauge išmokyti Poną Dievą garbinti, Jo valią nusimanyti. Jei kur būtų tai pamiršta, jaunimo pareiga atgaivinti senąją tradiciją.

Visam tam darbui nebūtinos srovės ir kryptys, – tai visiems privalu. O jei srovininkai imtų už kits kito rungčiotis kaimo kultūros kėlimu, tai tik džiaugtis betektų.

Tai ir imkis, jaunime, savo kaimo vidaus ir oro kultūros, nes tu esi tėvynei atsakingas.

„VILTIES" 25 M. SUKAKTUVĖMS

Sukaktuves atminus spalių 3(16) d.

ISTORIJA

Kaip a. a. kap. A. Bajorinas jam kunigų peršamon prie „Vilniaus Žinių" dienraščio vieton įterpė mane, žiūr. „Krivulės" 1924 m. 4 nr.[1] Šiam pirmutiniam ir vienatiniam lietuvių laikraščiui 1907 m. bal. mėn. sustojus ėjus, tuojau buvo susisielota tolygiu leidiniu. Anuo laiku kultūros dirbėjai Lietuvoje buvo kone tie vieni kunigai; pasauliečiai šviesuoliai buvo pernelyg išsiblaškę po Rusijos platybes ir susiskaidę srovėmis. Mano užraugiami, daugiausia būriavosi kunigai; pirma jie susirinko Kaune bal. 28 ir geg. 12 d., paskui Vilniuje geg. 18, 22 ir 26 d. ir galų gale išrinko „decemvyrus" (10 asmenų), kurie galimomis sąlygomis perimtų „Vilniaus Žinias" iš jų įsteigėjo ir leidėjo, dabar išsileidusio Petro Vileišio. Komitetas sudarytas mišrai, balsavimu išrinkti: dr. Jonas Basanavičius (a. a.), kun. Aleksandras Dambrauskas, girininkas Povilas Matulionis (a. a.), kap. Vladas Mironas, kleb. Kostas Olšauskis, juristas ekonomistas Antanas Smetona, dr. Jonas Stonkus, dr. Rokas Šliūpas, visuomenės veikėjas kun. Juozas Tumas ir fabrikantas Valentinas Urbonas-Urbanavičius (a. a.)[2].

Komiteto išmanymu, laikraščiui leisti, įtakai daryti, krypčiai nustatyti netiko dualizmas, kada vienas karvę už ragų laiko, o

kitas melžia; derėjo, kad leidinys būtų nuosavybė tų, kurie ir atsako už jo kryptį ir visą turinį. Autoritetingi decemvyrai derėtis su inž. Petru Vileišiu sudarė tam tikrą komisiją iš mokytojo Prano Mašioto ir dr. Dom. Bukanto (a. a.)[3]. Jie turėjo pasiūlyti P. Vileišiui tam tikrą nedidelį (2000 rub.) atlyginimą ir nuomą visų patalpų ir mašinų. P. Vileišis nutylėjo šias sąlygas, nes dar pirmiau reikalavo už laikraščio koncesiją ir spaustuvę 33 000 rublių, šią visai likviduojant, tačiau redaktoriaus teises vis dėlto pasiliekant. Komisija tesiūlijo jam įsteigėjo titulą ir garbę. Teko skirtis ir steigti naujas dienraštis (3 syk per savaitę), o lėšų ieškoti iš rėmėjų.

Pirmas visuotinis rėmėjų susirinkimas buvo sušauktas Kaune liepos 30 d. Atvyko 60 žmonių. Jie priėmė statutą draugijos, pavadintos „Smetona, Tumas ir Ko"; įgaliojo šiuodu veikti ir parinko jiems pirmą Revizijos komisiją: iš antrosios Valstybės Dūmos atstovo prisiekusio advokato Petro Leono, dabar Vytauto Didž. universiteto profesoriaus Kaune, dr. generolo Augustino Paškevičiaus (a. a.), kun. Klemenso Maliukevičiaus, dabar Trakų dekano, ir kun. Alfonso Petrulio (a. a.)[4]. Taip atsirado „Viltis". Paskui kai kas su P. Leonu iš jos išsimetė, ir labai daug ėmė dėtis.

Pirmieji pasišovę paremti naują leidinį indėliais buvo: kun. Juozas Bikinas, dabar Jurbarko klebonas, pirmiaus „Rygos Garso" redaktorius, Jonas Jablonskis (a. a.), pedagogas, kun. Jonas Jogminas, dab. Ukrinų kuratas, kun. Antanas Bajorinas (a. a.), kun. Povilas Januševičius, dab. Kauno prelatas ir švč. Trej. par. klebonas, kun. Kazimieras Kazlauskis, dab. Deltuvos klebonas, Pranas Mašiotas, pedagogas, dab. pensionierius Kaune, Mykulas Prószyńskis (a. a.), Minsko dvarininkas, Vincas Putramentas, juristas, dab. Mariampolėje pris. advokatas, Martynas Kukta, spaustuvininkas, dab. Kaune, J. Paketuris (a. a.), inž. P. Vileišio dirbtuvės tarnautojas, ir kun. Juozapas Kukta, dab. Kaišiadorių vyskupas[5].

„Viltį" pinigais ar pritarimu rėmę ėmė per ilga vadintis viltininkais. Per ilga jų susidarė bent 500 indėlininkų; jų indėliais sutarties 12 punktu buvo per šešerius metus išlyginami nepritekliai. Tektų bent jų pavardės suminėti, jei pavyktų „Vilties"

archyvas surasti. Tai įdomu ir charakteringa: tokio beveik visuomeninio širdžių pakilimo, kaip tuomet tarp šimtų inteligentų, daugiau nebepasikartojo. Nenusimanydami, kad tai srovė, kryptis, partija ar sąjunga, apie tūkstantis (su bendradarbiais) šviesuolių per šešerius metus dirbo tą patį tautišką Lietuvos rytų vadavimo darbą. Paskui tik ėmėm skeldėti.

Pakartoju, ką esu dar 1931 m. „Vairo" 10 nr., 161 ir 168 p. parašęs, minėdamas Vilnių[6].

„Atsirado didelis „Vilties" vienybės etapas. Tautiškosios krypties pasaulininkai inteligentai, tarpininkaujant A. Smetonai ir kun. J. Tumui, susidėjo į viena su dvasininkais ir gavo stiprių pajėgų. Buvo pinigų ir darbininkų. „Vilties" redakcija buvo lyg lietuvių tautos atstovybė rytuose... Suskilę, išklibę buvo visi Vilniaus lietuvių inteligentai, kol „Smetona, Tumas ir Ko" nepasiėmė duoti vieną katrą tvirtą jiems pagrindą, aiškiai pažymėti, kuriai rolei ji (draugija) čia Lietuvos rytuose susimetė, būtent tautišką pagrindą ir tautišką uždavinį. Socialistams buvo tai nepriimtina, liaudininkai buvo stiprioje lenkininkų įtakoje. Bebuvo einąs trečdalis, pradžioje dar mažiau, inteligentų ir kultūrininkai kunigai lietuviai. Sutapo ir ėmė dirbti".

NUOTAIKA

Netekus „Vilniaus Žinių", kur aš buvau vyskupo Paliulionio atleistas iš Žemaičių vyskupijos, derėjo man atgal grįžti į parapines pareigas, kurias buvau ėjęs nuo 1893 m. galo – 1906 m. galo, vadinas, 13 metų. Bet apie tatai niekas neužsiminė: nei mano Ganytojas, nei draugai kunigai. Kažin kaip susidarė nuomonė, kad esu „organisator natus" – apsigimęs organizuoti. Gal tebeveikė „Tėvynės Sargo" tradicijos. Ano laiko kunigija mane laikė apvilkusi nepaprastai didžiu moraliniu ir tautiniu autoritetu. Tai man padėjo įvykinti didelį darbą. Rugpjūtį ir rugsėjį mėnesį atlikau nebežinau kelintą „povilinę" kelionę[7] lietuvių kultūros tikslais („Tėvynės Sargo" laikais tokias keliones kasmet atlikdavau). Ir mano atminimuose jai teskiriami vieni džiaugsmai ir malonumai. Štai keletas pasigyrimų.

Suvalkiečiai kunigai buvo sudarę neužgaulų man kalambūrą: „Tumas – brangus svečias", suprask, kad jam daug tenka įkrauti į kišenę, arba kad jis mylimas ir gerbiamas. Tikriau bus pasakius: ir dėl to, ir dėl to. Rinkti pinigai per nemalonu, mėtyti pinigai dar nemaloniau: niekas jų perviršneturi. Tai nuo tokių „baskakų" (seniau totorių uždo rinkikų Rusuose) mielai užsidaroma durys ar, davus auką, palydima neprietelingu žvilgsniu ir velijimu, kad daugiau nebepasirodytų. Man įvažiuojant, nors ruktelėdavo piliečių kišenė, tačiau jie rankas išskėtę išeidavo sutikti; džiaugdavos išvydę naują idėją mano asmenyje, negi mane patį, ir vaišindavo ko geresnio pasigaudami. Lenkų papročiu kartais vaišindavo „starka", sena žemėse laikoma degtine. Koks ten jos senumas toks, bet ceremonija verpelės atkasimo buvo iškilminga ir svečiui dideliai garbinga. Tam suvalkiečių kunigų maloningam svetingumui pabrėžti teesie vienas kitoks faktas.

Įvažiuoju į Virbalį. Labai gražus, raudonikis, visai žilas klebonas (a. a.), jau pavakarieniavę, su tuo vienu svečiu palangėje kortuoja; du atstoja keturius žaidikus. Pasisveikinau. Šeimininkas atkišo ranką paspausti ir parodė dar nenukraustytą stalą, kad atsigerčiau degtinės, užkąsčiau ir paarbataučiau. Pats nepasikėlė nuo kortų ir prie stalo nepriėjo. Degtinės aš nebuvau gėrėjas, tik ragautojas. Šiuo kartu nė neparagavau, ir valgis man nelindo. Atsistojau ir nuėjau pas vikarą. Šis mielai savo dalį sumokėjo, į kleboną tik ranka numojo. Rytą klebonas atsiuntė pigias Mišias palaikyti; pats nebepasirodė. Papusryčiavęs anksti išdūmiau toliau, išsiveždamas gana kartų nemalonumą. Ir kažkam svetingam pasipasakojau, kaip yra inteligentų, kurie nedelikatni ir sėtrijančios rinkiko labdarybei savimylos nepagerbia bent geru žodžiu, jei ne auka. Greit šis atsitikimas paplito. Kurioj vietoj per atlaidus štai ir tasai klebonas beesąs. Kaip nutvers mane už rankos, kaip ims atsiprašinėti ir atgailoti: „Atleisk, dovanok... ką aš padariau, ką aš padariau..." Kaip koks nusidėjėlis per išpažintį. Ir nepaleidžia rankos, vis tą pačią kartoja net užspringdamas. Man tiek nemalonu, kad ir pats nebesižinau kur dėtis. Sakau: „Tai ką čia tokį mažmožį ilgai beminėsi..." Jaučiuos lyg vėl pažemintas, kad 70 metų žilis taip žeminas prieš

mane, pusę tiek amžiaus teatgyvenusį ir betitulinį kunigėlį. Vos atsikračiau. Ir tebeatmenu, kaip ir pripuolamas nesvetingumas pabrėžė bendrą suvalkiečių svetingumą. Suvalkiečiai lenkų būdu mėgdavo net „nadskakiwać"[8].

Graudus atminimas išliko apie dabartinį profesorių marijoną Joną Totoraitį[9]. Apnikau kurių ten atlaidų dalyvius ar ne Marijampolėje. Šimtinės pabiro kaip rudens lapai nuo medžių. „O aš dar neturiu..." – desperatiškai iškėtė rankas neseniai baigęs mokslus daktaras Totoraitis. Ir kiek pasvyravęs tarė kaimynui: „Dėk ir už mane: su artimesniu lengviau atsiskaitysiu dalimis". Buvau sujaudintas. Aukas skiria gera širdis, ne perteklius. Ir tokias širdis visur temačiau.

Tekdavo privargti, keletą savaičių suklomis bekeliaujant, pagaudavo gripas. Tada sargindavo atsidėję. Taip atsitiko ir Meteliuose. Klebonas Vicentas Jurgilas[10], dabar kanauninkas ir dekanas, jau 7 metų pasirodė blaivininkas – namie nė raselytės alkoholio; miesčiukas mažas, aptiekos nėra, o iš karčemos imti negalima – tai kaip čia dabar prakaitą sukėlus?

Neužmirštu meilaus kunigėlio slaugymo naminėmis priemonėmis: su dviem buteliais po pažastimis naminių vaistų, žolių, ir dar dviem rankose. Buvo tiek komiška, kad, ligą pamiršus, teko maloniai šypsotis. Pagijau ir be konjako, o pagarbos tam blaivininkui ir dabar tebejaučiu. Buvo ir kitaip.

Vienas panemunės klebonas (a. a.) garsėjo savo prasimanymo karštu kaip ugnis punšu; jo tepaduodavo „do poduszki", atseit prieš pat įsodindamas svečius į vežimą išvažiuoti. Punšas buvo paruoštas mano intencijon, bet nusigėrė kas kitas ir girtu savo įkyrumu ko tik iš proto neišvarė manęs. Tebejaučiu tą nemalonumą.

Žemaičiai kunigai ne tiek ekspansyvūs, su jais gešeftas ėjo „bez przysmaków"[11], bet ėjo; ypač su mano amžininkais. Per gausiuosius atlaidus užsikrėsdavo bendru ūpu ir tie, kurie nieko bendra neturėjo su lietuvių kultūra arba buvo kieti kaip titnagai. Kitiems dedant, dėdavo ir jie, o paskui pirštus krimsdavos kam taip padarę ir reikalaudavo atgal. Bet kas gi iš žąsino avižas beatsiima? Tokiu du atmenu: J. P. ir P. K., abudu nepaprastus turtuolius. Neturčiai būdavo kantrūs nulupami.

Nuvažiavęs į „Vilniaus Žinias" 1907 m. sausio 6 d. per Tris Karalius, butą pasisamdžiau Didžiojoje g., dešinėje pusėj einant iš stoties į katedrą, antrame aukšte, bet kieme; tris prastus, nesimpatingus kambarius. Pietus gaudavau pas p. p. Vileišius jų rūmuose. Čia pabaigęs tarnybą, apie kitus sumanymus tartis ir galvoti atkiliau pas Smetonus; jie atskirą namą nuomojo Antakalnio Kranto 11 nr. gražiame sodely. Iš antros pusės namo buvo galima pro langą žuvis Vilijoje meškerioti. Tai buvo prie pat vileišynės, tik per taką ir pakalnėj. Mišias laikydavau šv. Petro ir Povilo bažnyčioje, kur kunigai Zavadzkiai: senasis, Kanauninkų regulos vienuolis, ir jo brolvaikis kun. Tadas buvo pakantesni ir ne tiek žvairavos į „litviną", kurs čia Antakalnyje kažką suka – buria. Tik prie jokių pamaldų neprileisdavo, ypač pamokslų sakyt. Vieną sykį buvo labai svyruota; buvo reikalas, bet ir tai sutarta apsieiti be manęs. Taip reiškėsi jaunųjų kunigų lenkų pramuštgalvių tendencija. Jaunuosius atstovavo šv. P. ir P. vikaras Šilkevičius[12], karštas endekas – tautininkas demokratas, lenkas nacionalistas. Su juo net bylą turėjau, kai marijavitų kunigui Tūlabai[13] aplankius Smetonų butą, kun. Šilkevičius tuojau laikraštyje paskelbė mane esant marijavitą. Gavo tai atšaukti vyskupijos Administratoriaus sprendimu, bet ir atšaukimą sukraipė. Tiek to, atsileidžiau.

Pas Smetonus gi gyveno ir p. Smetonienės-Chodakauskytės Gavėnonių kaimynas dvarelio žmogus Sobański, kurs tačiau bajoras tebuvo iš motinos pusės, o susipratęs tautiškai ir, būdamas griežtas socialdemokratas, vadinosi Jonas Siabas. Tai buvo nepaprastai teisingas žmogus, deja, paskutinėje stadijoje džiovos ligos. Jis buvo „Vilniaus Žinių" buhalteris ir tas vienas „inventorius", kurį mes iš ten „Vilčiai" paveldėjome. Siabas dirbdavo nuo ryto iki vakaro, tačiau ponios Petrienės (redaktorienės)[14] nuolat gaišinamas visokiais reikalais, nieko bendro neturinčiais su laikraščiu. Ėjo puolė didžiausiu paklusnumu, bet atsilikdamas sąskaitų knygose. Dienraščiui sustojus ir nebeužmokamas, vis dėlto ryžos suvesti knygas ir dirbo per visą vasarą.

Aš p. Siabą gerbiau, bet jo menkėjančią sveikatą matydamas nenorėjau priimti į „Viltį". Nepadėjo nė p. Smetonienės protekcija; priėmė jį „savo atsakymu" p. Smetona. Siabas dirbo atsidėjęs. Revizija rasdavo jo knygas tvarkoje. Tik vieną sykį atsitiko kurioziškas nesusipratimas, kada 12 000 rublių neperkėlęs į antrą lapą, per ilga pasigedo didelės sumos nepritekliaus. Revizijai buvo pasamdytas „specialis" kooperatininkas buhalteris Damas Šidlauskis[15], kurs už 96 rublius rėkavo tris dienas, dėstydamas Siabui buhalteriją, bet klaidos nesurado: ją man pačiam teko surasti.

Nepavykus įsitaisyti Petro Vileišio namuose, pasisamdėme redakcijai butuką iš Pelagėjos Golovlevienės Didžiojoje gatvėje 23 nr., priešais buvusįjį pirmą mano butą, vėl giliai kieme, iš trijų pereinamų kambarių. Pirmame turėjo viešpatauti p. Siabas su visa administracija, antrame – aš su visa redakcija, trečiame – man salonas ir gulimasis. Pietus gavau valgyti ten pat kieme už 40 kap. (du litu); tai patys brangieji tuo laiku pietūs iš trijų davinių. Pietūs būdavo geri, sveiki, mėsa gardi, švieži, tik saldusis, paskutinis davinys, ne taip jau sumaningai švelniai paruošiamas.

Pirmasis pasiskelbimas, abiejų redaktorių po puslapį surašytas, buvo paleistas iš Smetonų buto Antakalnio Krante rugpjūčio mėn. pradžioje. Antrasis, lyg pavyzdinis, numeris išėjo jau iš mano buto redakcijos Didžiojoj g. rugsėjo mėn. pradžioje. O pirmas numeris išėjo spalių 3(16) d. Tad *„Vilties" laikraščio pradžią tikriau bus laikyti datą spalių 16 d.* Tai bus sekmadienis, patogus susispiesti, bendrai susitarus.

1908 m. rugsėjo 28 d. (spalių 11) numeris išėjo jau iš Tilto g. 1 nr. (Mostovaja), iš turtuolio senatikio Pimenovo „osobniako", pirmiau vadinamojo „dworek Rzewuskich"[16] su herbais fronte į erdvų kiemą. „Vilniaus albumo"[17] jis pavadintas „Nunciatu". Seniau turėjo čia daug svečių vežimų stovėti. Dabar pas mane susispietė p. A. Smetona ir p. Jadvyga Chodakauskytė, gimnazistė, dabar p. Tūbelienė[18], poniai Smetonienei su vaikais apsigyvenus pas tėvus kaime. Erdvas butas leido mums čia svečių turėti ir mitinguoti. Kaip mes čia atkilome, žiūr. paminėtuose „Atminimuose"[19]. Tačiau tai buvo neramiausia visame Vilniuje

vieta, pro kur naktimis važiuodavo sunkūs kaustyti asenizacijos vežimai.

Tai nuo 1909 m. spalių 2(15) pasirinkome visai ramų nuošalėlį Odininkų g. 5–25, Zaleskių namuose, kieme, už pusės kvartolo nuo šv. Jurgio prospekto. Koževennają gatvę ketinome vadinti Odminių g., bet paliko Odininkų. Tolėliau į antrą jos galą turėjo namelius ir kun. J. Ambraziejus[20]. P. p. Zaleskiai, jau pagyvenę žmonės, dėjos šiokiais tokiais lietuviais ir buvo mums itin palankūs, nors mūsų leidinių nepaskaitė ir mūsų idėjomis sekti nepajėgė. Čia redakcija ilgiausia pagyveno. Čia ir anekdotų buvo. Turint laiko, galėtų papasakoti.

Nuo 1912 m. bal. 22 (geg. 5), jau be manęs, „Viltis" nukilo į Labdarių (Bogodelnyj) skersgatvį Nr. 4–2.

Redakciją tesudarėme keturi: A. Smetona, aš, inž. Kaz. Žalys ir Liudas Gira; administraciją, Siabui pagaliau susirgus, vedė Jonas Tumas, tolimesnis mano giminaitis, sugebėjęs kelias funkcijas daryti, o ekspediciją – Jonas Pajeda.

MIRĘ VILTININKAI RAŠYTOJAI

Bent amžinuoju atilsiu atlygink, Viešpatie, tiems, kurie miela širdimi bendravo su mumis, remdami „Viltį" pinigais, raštais ir skleidimu! Štai kurie, žinau, yra atsiskyrę iš gyvųjų tarpo; kitų nežinau, ir kas juos visus besuvoks! Prašom iš šalies ką ne ką pridurti. Tad a. a.: dr. Jonas Basanavičius, 1927; Ansas Bruožis, klaipėdiškis; kun. Jonas Balvočius-Gerutis, 1915; kun. Antanas Bajorinas, Kazimieras Būga, 1925; dr. Domininkas Bukantas, 1919; Helena Ceprynskaitė, Minske; Mikalojus Kastantinas Čiurlionis, 1911. IV. 12; Juozas Damijonaitis, 1926; kun. Pranas Gaigalas-Embė, 1930. XI. 7; Juozas Gurauskis, 1911. V. 18 Jaltoje; Jonas Jablonskis, 1930. II. 23; kun. Motiejus Gustaitis, 1927. XII. 23; kun. Vicentas Grašis-Skatikas ir k., 1930; kun. Antanas Kaupas-Patrimpas, 1913, Chicagoje; kun. Jonas Karbauskas, 1929. VIII. 23, Panevėžy; Petras Klimka, Liepojoje?; Petras Kriaučiūnas, 1920; Juozas Kubilius 1917. III. Petrapilyje; Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis, 1916; kun. Kazimieras Macius, Zarasuose, 1905; kun.

Jonas Mačiulis-Maironis, 1932; Povilas Matulionis, 1932; Liudas Noreika, 1928; Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana, 1930; Jurgis Pesys, 1912. VIII. 29, Varšuvoje; Sofija Pšibiliauskienė-Ivanauskaitė-Lazdynų Pelėda, 1926; kun. Jonas Sabas; Česlovas Sasnauskas, Petrapily, 1915; Mečislovas Dovaina-Silvestravičius-Žaltys, 1919, Vilniuje; kun. Antanas Rogožinskis-Ragaišis; Emdundas Steponaitis-Simas Stepas, 1908; kun. Juozas Šnapštys-Margalis-Kabarkšteika-Paleistsparnis, 1921; kun. J. Strikas; B. Teliavičius-Senas Vanagas; kun. Jurgis Tilvytis-Žalvarnis, 1931; kun. Pranas Turauskis, 1919, Utenoje; Jonas Žilinskis-Jonas Jonyla, 1931, Klaipėdoje; Justinas Zubrickas-Turčiniškis, 1925; Algirdas Vilčinskas; dr. Antanas Vileišis, 1919, Vilniuje; kun. Jonas Vizbaras, 1919, Liepojoje; Juozas Vokietaitis, 1931. Viso 41.

TEBEGYVIEJI „VILTIES" BENDRADARBIAI
ar šiaip jau bent kartą su ja susidūrę raštais!

Sveikinu Jus, Gerbiamieji Draugai! *Kas jūsų panorės spalių 16 d. susitikti, malonėkite laiku duoti man žinią raštu* į Aleksoto g. 6.

Pranas Augustaitis-Pr. Jonaitis, dab. prof.; dr. Juozas Bagdonavičius-Bagdonas, prof.; Juozas Balčikonis, prof.; Salemonas Banaitis, tramvajų stoties viršininkas Kaune; kun. Vincas Bartuška-Perkūnas, filos. dr. Klaipėdoje; kun. Juozas Bikinas, Jurbarke; kun. Aleksandras Būblys-Snaudalis, marijonas, Š. Amerikoje; kun. Pranas Būčys, Rytų apeigų vyskupas Petras Romoje; Petras Butkus; Andrius Bulota, pris. advok. Mariampolėje; kun. Stanislovas Čėsna, Sasnavoje; Dapkus; kun. Al. Jakštas-Dambrauskas, prelatas Kaune; dr. Eliziejus Draugelis, Kaune; kun. Vincas Draugelis Amerikoje; Jonas Garalevičius, Lombardo viršininkas Kaune; J. Gendrėnas (?); dr. Antanas Gylys, prof.; Liudas Gira, rašytojas Kaune; J. Gintautas (?); Matas Grigonis, vid. mok. direktorius Anykščiuose; dr. Kazimieras Grinius, b. Respublikos Prezidentas, Kaune; kun. Petras Gudauskas Amerikoje; Juozas Gvildys, mokytojas, Kaune; Martynas Yčas, juristas, dvarininkas Tirkeliškiuose; Stefanija Jablonskienė, rašytoja, dvarininkė, Bikuškyje, Utenos ap.; Povilas Jakubėnas, ev.-ref. superintendentas, Biržyse;

Antanas Jaroševičius, dailininkas, ūkininkas Karklynėje Giedraičių; kap. Vic. Jarulaitis, kalėjimo kap. Šiauliuose; kun. Juozas Jasas-Kaplys, Lapių klebonas; Juozas Jasaitis-N. Karuža, jurist., Kauno notaras; kan. Kast. Jazdauskis, Žagarėje; dr. Kaz. Jokantas, Kauno merg. gimn. direktorius; kun. Jonas Juodviršis, Šlavantuose; kun. Antanas Juozapavičius-Poškiečių Antanas, Varniuose; Ignas Jurkūnas-Šeinius, komersantas Stokholme, Kaune; kan. Mykolas Karosas – A. Varmas, Šeduvoje; Jurgis Kasiulaitis, žurnalistas, Minske; Vincas Kataržis, farmaceutas, Tveruose; Juozapas Kazakevičius-Skyrėjas, Panevėžyje; Juozas Tallat-Kelpša, Operos dirigentas, Kaune; kan. dr. Fabijonas Kemėšis, prof. Dotnuvoje; Antanas Kriščiukaitis-Aišbė, Vyr. Trib. viršininkas; kun. Vicentas Kemėšis, Vadakčiukuose; kan. Povilas Korzonas, Joniškyje; Jonas Kriaučiūnas, komersantas, Kaune; Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė, Univ. lektorė, Kaune; Pranas Klimaitis, žurnalistas, Kaune; Vincas Krėvė-Mickevičius, prof. Kaune; kun. Petras Kraujelis, prof. Vilniuje; Pranas Kuzma, Valst. Dūmos atstovas, b. Ukmergės burmistras; Kvilionas (?); Marija Ivanauskaitė-Lastauskienė, Paragiuose Tryškių; kan. Petras Legeckas, Penionyse Kavarsko; Bronislovas Liesys, vid. mok. direktorius Ramygaloje; Donatas Malinauskas, diplomatas, dvarininkas, Prahoje[21]; kun. Kaz. Marma, Krakėse; inž. Petras Markūnas, Kaune; agron. Jonas Masiulis, Kaune; Pranas Mašiotas – Pr. Mš., Kaune; Mikė Melagis (?); Juozas Mikuckis, poetas, Vilkijoje; Jurgis Milančius-Dzūkas-Trakietis, farmaceutas, Vievyje; dr. K. Mongirdas, dvarininkas, Aukštadvaryje; A. Meškutis (?); kun. Vladas Mironas, Vyriausias karo kap., Kaune; dr. Vladas Nagevičius, generolas, Kaune; prel. Jurgis Narjauskas, Telšiuose; Steponas Nasvytis, farmaceutas, Jonavoje; kan. Kaz. Pakalniškis – Dėdė Atanazas, Raudėnuose; Juozas Paršaitis-Gabrys, politikas, Šveicarijoje; inž. Vladas Pauliukonis, Kaune; Juozas Pleirys, valdininkas; kan. Pranas Penkauskas, Seminarijos rektorius, Kaune; Jonas Pajeda, Panevėžy; kun. Antanas Petrauskas, marijonas; Česlovas Petraškevičius, pris. advokatas, Panevėžyje; Aleksandras Kazys Puida-Žegota, „Spindulio" direktorius, Kaune; Ona Pleirytė-Puidienė, rašytoja, Kaune; Petras Pundzevičius-Petliu-

kas, inžin., Kaune; Pranas Puskunigis, kanklininkas; Bronislovas Prapuolenis-Perkūnėlis, inž., prof., Kaune; kan. Kaz. Prapuolenis-Kunigas Apysenis, Palangoje; Ona Radžiūnienė, pseud.; Antanas Rucevičius, „Spindulio" direktorius, Kaune; J. Remiazas, farm., Varniuose; kun. Adolfas Sabaliauskas-Žalia Rūta, Karo lig. kap., Kaune; K. Sutkaitis (?); Skruzdė (?); Ksaveras Sakalauskas, mok., Lenkijoje; Samajauskas, pris. advok., Kaune; kun. Juozas Skinkis-Antupių Juozas, Žem. Panemunėje; Antanas Smetona, Respublikos Prezidentas, Kaune; kun. Juozas Sriuoginis, Sintautuose; kun. Justinas Staugaitis-Meškus, Telšių vyskupas; Antanas Staugaitis-Skausmas, Marijampolės burmistras; Kast. Stašys, farmaceutas, Laik. Liet. Komiteto pirm., Vilniuje; kan. Juozas Stakauskas, marijonas, Marijampolėje; Vilhelmas Storasta-Vydūnas, rašytojas, Tilžėje; Aleksandras Stulginskis, agronomas, b. Respublikos Prezidentas, Jokūbave Gargždų; prel. Kazimieras Šaulys, prof., Kaune; kun. Mykolas Šeižys-Dagilėlis, Pandėlyje; Marcelinas Šikšnys-Imša, Vytauto D. gimnazijos direktorius Vilniuje; Antanas Šmulkštys-Paparonis, namų savininkas, Kaune; Domas Šidlauskis, valdin., Kaune; Antanas Šilgalis Skuode; Stasys Šimkus, Operos dir., Kaune – Fredoje; dr. Jurgis Šlapelis, knygininkas, Vilniuje; kan. Leonas Špakevičius-Burgenietis, Ukmergėje; Šimtanagis (?); Šveikauskytė-Pušaitė, farm., Nemakščiuose; kun. Juozas Tumas, Kaune; Jonas Tumas, Kaune; kun. Jonas Ulickas-Senelis, Pušaloto klebonas; prel. Pranas Marija Urbonavičius, Telšiuose; kan. Pr. Žadeikis, Skuode; Kaz. Žalys, inžin., Kaune; Antanas Žemaitis[22], dailininkas, Šaulių Sąjungos pirm., Kaune; kun. Tomas Žilinskas, Sedoje; kun. Juozas Vaičaitis, Griškabūdyje; kun. Jeronimas Valaitis; M. Valeika, farmac., Giedraičiuose; Jonas Vanagaitis, Klaipėdoje; Adomas Varnas, dailininkas, Kaune; Pranas Vilūnas, nebe kunigas, Minske; kun. Antanas Viskantas, monsinjoras, Vilniuje; kun. Antanas Vytuvis, Kelmėje; Feliksas Vizbaras, inžin., Kaune; Augustinas Voldemaras, prof.; Eduardas Volteris, prof. Kaune[23]; kun. Juozas Vyšniauskas, Ilguvoje; kun. Juozapas Marma, Paluobiuose; Juozas Sideravičius-Rogapietis, Panevėžyje; A. Vaičiūnas, Kaune (a. a.); dr. J. Mikėnas, Biržyse; A. Dundzila, Kaune; Vytautas Bičiūnas,

Kaune; A. Krikščiukaitis-Kalinys; Juozas Likas, Skapiškyje; Petras Mažylis-Dievo Muzikantas; Augustinas Vronevskis-Livonijos Augustinas, Rygoje; Kostas Stiklius, Mariampolėje; Teofilis Kolalis-Čivirėlis, Palangoje; V. Staugaitis, Aukštadvary; Jonas Rinkevičius-J. Adomiškis; D. Balanda-Periklis, Kaune; Petras Klimka, Kaune; kun. Juozas Dobužinskas, Pašvitiny; S. Jackevičius, Kaune.

Kitų atsiprašau, nebeatminu – buvo Jūsų daug, neskaitant tų, kurie paskui dirbo su redakt. Dovydaičiu. O Mikė Melagis berods bus a. a. kleb. M. Prelgauskis.

VILTININKAI

Nr. 217 esu padavęs toli gražu nepilną sąrašą tų, kurie raštais dalyvavo „Vilties" leidime. Ne to tiek žinių negaliu paduoti apie tuos, kurie pinigais dalyvavo: „Vilties" archyvas dingęs. Dar kartą prašau atsiliepti man, kas dar praleistas. Malonėjo pasireikšti:

1) Juozas Grabauskas-Ožupys iš Kauno, 2) Petras Mažylis-Dievo Muzikontas, Vargo vaikelis ir kt., rašinėjęs žineles iš Kruonio, Darsūniškio, Kalvių, Jiezno kt.

Ačiū!

Dar atsiliepė, ačiū, šie bendradarbiai (žiūr. L. A. 222 nr.): 1. Kun. Juozas Vyšniauskas iš Ilguvos – Meškutis; korespondentas ir pajininkas Nr. 556, 687 ir 991 nr. „Džiaugiuos buvęs prileistas prie šio kilnaus darbo". 2. Stračnietis, Pavasario Vėjas ir k. iš Palangos, buv. Vladivostoko Liet. dr. pirmininkas ir C. L. B. Sibirijoje įgaliotinis[1]. „Bent kartą susidūręs raštais su „Viltimi", buvau ir aš griešnas. Pirmaisiais „V." ėjimo metais parašiau feljetonėlį ir apygausiai korespondencijų. Kaip gaila, kad tik ką pagrįžęs Lietuvon neberadau nei „Vilties", savo laiku sudariusios visą epochą, nei jos įpėdinės. O kaip ji ir dabar būtų pravartu! Labai malonu, kad Tamsta (J. T.) ir kiti trys „V." redaktoriai gyvi, sveiki susilaukėte „V." sidabro jubiliejaus. Linkiu

geros sveikatos ir ilgiausių metų! Man bus labai malonu susitikti „V." jubiliejaus dieną".

3. Kun. Juozas Dabužinskas iš Pašvitinio. „Sveikinu Viltininkus. Jų sukeltos idėjos ir nuveikti darbai temokina jaunąsias kartas gyventi Dievui ir tėvynei, o ne tarnauti gyvenant vien sau".

4. Juozas Likas – J. Paukštelis, Čyvilėlis, J...s ir k. iš Skapiškio. „Viltis" buvo vedama tikrai tautiškai – patriotiškai – krikščioniškoje dvasioje. Man gi ir malonu prisiminti „Vilties" laikai, kad ir aš, kaip ta mažutė skruzdelė, prisidėjau prie to didelio bendro tautinio skruzdėlyno, prie bendro darbo, rašinėjant žineles „Vilčiai" iš Skapiškio ir apylinkės ir straipsnelius. Pageidautina, kad „Vilties" 25 m. sukaktuvėms paminėti būtų išleistas vienkartinis leidinys su „Vilties" istorija, su bendradarbių atvaizdais. Lėšas tam leidiniui mes patys buvusieji viltininkai – bičiuliai suaukotume".

5. Petras Klimka iš Kauno. „Aš tebesu gyvas. Dr. J. Tumui progą išbraukti mane iš gyvųjų davė mano neberašymas laikraščiams, tikriau, rečiau bepasirodymas juose".

Labai malonu. Prašom ir kitus atsiliepti. X. 16 d. 3 val. pranešimai viltininkams bus Neo-Lituanijos salėje, Parodos g. 10, paskui kukli nemokama arbatėlė.

1. Matas Grigonis – M. Gojelis etc. iš Anykščių. „Rudenį 1907 m. Apygardos teismo nubaustas su p. J. Sabaliausku už slaptą mokytojavimą, nudžiugau, „Vilties" kvieslį išvydęs. Pirmieji „Vilties" NNr. man padarė tokios įtakos, kad visą savo 25 metų tarnybą, su mažais svyravimais karo metu, pasilikau „viltininku"; vadinas, pradėjau nuo „Vilties", o dabar einu su „Vairu".

„Vilties" 25 m. sukaktuvių proga, kaip Dr. J. Basanavičiaus Liaudies universiteto Anykščių skyriaus dekanas, rengiausi Anykščiuose laikyti paskaitą apie „Viltį", bet netikėtai sunkios ligos suimtas išvykstu gydytis ir spalių m. 16 d. Anykščiuose apie „Viltį" paskaitą laikys kas kitas, o aš būsiu arti Jūsų kurioje Kauno ligoninėje, džiovininkų skyriuje.

Betgi mintimis dalyvausiu „Vilties" 25 m. sukaktuvių iškilmėse, kuriose prašau ir mano nuoširdų sveikinimą „Viltininkams" pareikšti".

2. A. Rucevičius iš Kauno. „Norėčiau ne tik pamatyti buvusius „Vilties" bendradarbius, kaip jie šiandien po 25 metų atrodo, bet ir pasidalyti su jais iš tų laikų, tikrai idealistinių, įspūdžiais".

3. Jonas Rinkevičius iš Kauno – Jonas Adomiškis. „Apie trejetą metų rašinėjau „Vilčiai" korespondencijas ir straipsnelius iš Dzūkijos, ypač iš Seinų. Dirbau ir kitokį darbą; būtent persiėmęs „Vilties" vedama tautine mintimi, stengiausi jai skaitytojų rasti. Rasdavau. Kitu būdu paremti negalėjau – neturėjau iš ko. Malonu atsiminti „Vilties" laikai, kada buvo sėjami grūdeliai tautinėn dirvon, ilgainiui davę didelių vaisių. Tatai nepaprastai malonu, nors mažu to darbo dalyviu buvus.

„Vilties" daug padaryta. Tvirtinu tai, nes jaučiuos, kad „Vilties" tautiškai žadinamas pasidariau knygų leidėju. Leidžiau „Vaivorykštę", almanachą „Švyturį"[2] ir lietuvių rašytojų dailiosios literatūros veikalus. Darbas buvo ne pelnui; to jo negalėjo būti. Buvo dirbama, nusimanant, kad dediesi į tautinį darbą ir iš to turi didesnio malonumo nei piniginis pelnas. Tada buvo tokie laikai. Gaila, kad dabar daugumas kitaip darbą supranta. „Vilties" obalsis buvo – dirbti tautinį darbą, tai kas ką sugebėjo dirbo tautinei minčiai stiprinti. „Viltis" buvo tautinio darbo žadintoja ir įkvėpėja. Labai noriu pabūti viltininkų tarpe".

3. V. Staugaitis iš Aukštadvario – Vincė, V-cė ir Cė. „Viltyje" 1911–14 m. rašinėjau korespondencijas iš Naumiesčio ir kitų Suvalkijos vietų... Prisimenu pirmus jaunystėje darytus plunksnos žygius ir pasitenkinu, kad to laiko tautos vienijimo linija dabar tų pačių vadų ar jų auklėtinių vedama toliau... Mielai prisidėsiu prie bet kurio per susirinkimą iškelto sumanymo".

4. P. Jakubėnas iš Biržų. „Kauno „Vilties" 25 metų paminėjime noriu būti".

5. Kun. A. Juozapavičius – Poškiečių Antanas iš Varnių. „Visas kliūtis nugalėjęs būsiu Kaune".

Tikrai ačiū, kad atsiliepiate ir savo pravardes parodote. Tai įdomu ir neviltininkams. Pakartoju: viltininkų susirinkimas bus Neo-Lituanijos salėje, Parodos g. 10, nuo 3–5 val. Kalbės: kan. J. Tumas, Liudas Gira, M. Yčas ir k. Įėjimas laisvas bet kam.

Paskui viltininkai renkasi prezidentūroje į five-o-clocką[3] į pašnekesį. Atskirų kvietimų nebus: gana viltininko vardo.

1. Juozas Kairiūkštis iš Kauno. Iš Kielcų Andriejavo[4] kėlęs balsą, kad susidarytų tūkstantis žmonių, paaukavusių po šimtą kapitalui, kurs dirbtų lietuvių idėjai rytuose, „100 = 100 000". Palaikė su „Viltimi" nuolatinius idėjinius ryšius ir pats tas pat idėjas skleidė, sugrįžęs į Vilnių.

2. Teofilis Kolalis – Stračnietis etc. (žiūr. Nr. 232) „Esu linkęs visomis keturiomis palaikyti Paukštelio-Civylėlio sumanymą išleisti „Vilties" 25 m. sukaktuvinę monografiją su viltininkų atvaizdais".

3. Kastas Stiklius iš Marijampolės. „Tuomet mažai lietuviškų laikraščių esant, o „Vilniaus Žinioms" merdint, labai džiaugiaus naujai gimusiu „Vilties" laikraščiu ir buvau mėginęs šį tą rašinėti; vienas kitas mano eilėraštpalaikis „Viltyje" buvo išspausdintas. Parašo nebeatmenu".

4. Augustinas Vronevskis – Livonijos Augustinas iš Rygos. „Vartydamas „Vilties" pageltusius lapus, mintimis persikeliu į tuos laikus, kai minėtasis laikraštis mums švietė ir šildė geresnių laikų viltimi. Man, svetur gyvenančiam, jis buvo ramstis ir palydovas, skatino mylėti savo tautą ir jai tarnauti. Rašinėjau trumpas žinutes iš Latvijos lietuvių gyvenimo.

Dabar, kad garbingi mūsų tautos veteranai prisimena „Vilties" 25 metų sukaktuves, prašau priimti mano kuo geriausius linkėjimus sveikiems toliau dirbti Tautos ir Tėvynės labui".

5. Kazimieras Žalys – Pilypas, iš Kauno. „Ir man bus malonu susitikti su nebe gausingais viltininkais, kuriuos dar pažįstu".

Ačiū! Prašom ir daugiau atsiliepti ir paaiškinti nežinomas slapyvardes.

1. Kun. J. Vyšniauskas iš Ilguvos. „Viltis" tai vienatinis laikraštis, kuris mokėjo suvesti vienybėn visus lietuvius; labiausia sugebėjo sukonsoliduoti įvairių luomų ir pasaulėvaizdžių inteligentus. Dabartiniame prieštaravime tik atgaivinkime „Viltį" ir pasijusim persiėmę troškimu vieningumo Lietuvai iškelti ir sustiprinti. „Viltis" pamokytų besimokinančią jaunuomenę, kad kilniesiems idealams skleisti „Naujosios Gadynės" ir „Giltinės"[5]

metodai netikę, kad tam reikalingesnis švarus patriotizmas, kad jaunimas privalo darnumo, bet ne su tais, kurie ruošiasi į gyvenimą revoliucijos mokyklose, tik su tais, kurie jau išbandė gyvenimą, su vyresniaisiais; kad karšta tėvynės meilė ir susirūpinimas jai pasiaukoti, nė kiek nekliudo būti gerais katalikais. Ir uolūs dvasiškiai iš krikščioniškai suderinto luomų sugyvenimo netrukus praktikoj patirtų, kad savo krašto meilė nejučiomis veda prie religinės ir dorinės meilės; kad boikotas ir baslių kaišiojimas į išsvajotųjų tikėjimo priešininkų, su prakaitu sukančių valstybės gyvenimo ratą, šaldo ir tolina nuo darančių tai dvasiškių, drauge ir nuo Bažnyčios. Bet kas supranta, kad asmenį ar draugiją, taigi ir religiją, prievarta negali mylėti. Kitaip mes įgyvendintume naują taisyklę, priešingą tikrojo tikėjimo Įsteigėjo Kristaus nuostatams. Štai dėl Kardininkų žiaurumo tikėjimą skelbiant ir skleidžiant latviai ir šiandien protestantai; taip estus nuo katalikybės kardu atstūmė jų apaštalas vysk. Albertas[6], taip kryžiuočiai ugnimi ir kardu nuniogė Katalikų Bažnyčią Prūsuose.

Katalikų Veiksmas iš esmės tai pasauliečių apaštalavimas drauge su kunigais. Pas mus Lietuvoj su pasauline vyriausybe, kuri pati siūlosi Bažnyčiai į pagalbą, kai kurie visiškai nesiskaito, net ją neigia. Taip mes visi lengvai galime susilaukti laikų, kaip anuomet, kada džiaugėmės, jog „Viltis" mus apgynė nuo karštuolių, kurie grasė mums už tariamąją mūsų atgaleinybę ir lietuvių bažnyčių lenkinimą; taip netrukus vėl pasigesime išmintingų viltininkų, kurie šiandien vairuoja Lietuvos vyriausybei ir vėdina įtūžimą užsidegėlių prieš dvasiškius, kurie, beskaldydami visuomenę į partijas ir kastas, ypač pilną emancipacijos ir revoliucionizmo jaunimą, bešaldydami vieningą patriotizmą, prisideda prie praradimo jau atgautos nepriklausomybės. Negelbės čia pasiteisinimai, kad mes tik norėjom laikyti tikėjimą aukščiau už tautą.

Dieve, duok, kad to nesulauktume. Bet mažiausia norėkime tų liūdnų laikų, kad atostogoms parvykdami, du tikri broliai, vienas iš Maskvos studentas, antras iš seminarijos klierikas, dėl aštriai nusistačiusių skirtingų pasaulėvaizdžių, negalėdavo susitikti tėviškėje pas senąją abiejų močiutę. Tik „Viltis" juos įsąmo-

nino, kad, nepaisant abiejų užsimotų vertingų darbų skirtumo, reikalui iškilus, abudu stotų už Lietuvos nepriklausomybę.

Kad „Viltis" šiandien pasirodytų, neabejotinai vėl suvestų vienybėn suskilusius lietuvius.

P. S. Esu tas vienas kunigas, tai mano pareigos neatleidžia manęs dalyvauti viltininkų sueigoje. Priimkite bent tą porą mano minčių!

Red. Dabar „Viltį" atstoti mėgina „Naujoji Romuva" ir jos redaktorius J. Keliuotis.

2. Pranas Ysakas iš Kaboriškių,

3. Baltras Miliušis iš Babtų.

4. Ignotas Jurkūnas-Šeinius iš Stokholmo. „Širdingiausių sveikinimų! Linkėjimų „Vilties" tėvams! Džiaugiuos tupėjęs jos motiniškoje gūžtoje".

5. Vanagaitis iš Klaipėdos. „Širdingiausių sveikinimų visiems viltininkams! Geistina, kad dabartini laikraščiai persiimtų buvusios „Vilties" siela!"

6. Stasys Jackevičius – Karijotas-Vargo Sūnus iš Kauno. „Šviesaus atminimo „Vilties" laikraštyje rašiau iš Panevėžio nuo pat įsteigimo ir iki pat nustojimo".

7. Kan. Mykolas Karosas – A. Varnas. „Negalėdamas dalyvauti „Vilties" 25 metų sukaktuvių iškilmėse, siunčiu susirinkusiems Viltininkams nuoširdų sveikinimą. „Vilties" pajininkas".

8. Dekanas Juozapas Skinkis – Antupių Juozas iš Ž. Panemunės. „Sveikinu Draugus Viltininkus".

9. Liet. Stud. Taut. „Jaunosios Lietuvos" korp. iš Dotnuvos. „Šiandien minint viltininkų, mažos mūsų tautos veteranų, brangią sukaktį, mes nusilenkiam prieš jus ir siunčiame iš mūsų tėvynės pilkųjų laukų ir miškų apsuptos Ž. Ū. Akademijos savo skaisčius sūniškus pasveikinimus ir linkėjimus".

10. St. „Neolituanijos" korp. sveikino savo salėje.

11. V. Bičiūnas iš Kauno: „Viltis" mane susiejo su tautiškąja bei katalikiškąja visuomene ir padėjo įžengti į literatūros pasaulį".

12. Pranešimų salę X. 16 d. 3 v. aplankė šie viltininkai: kan. J. Tumas, kan. F. Kemėšis, kun. A. Sabaliauskas, kun. A. Juozapavičius, kun. Vl. Mironas, min. J. Tūbelis, min. K. Šakenis,

Juozas Kairiūkštis, P. Jakubėnas, inž. Žalys, L. Gira, S. Čiurlionienė, Ona Puidienė, Juozas Likas, Martynas Kukta, Petras Klimka, Petras Mažylis, Ed. Turauskas, A. Kriščiukaitis, inž. Br. Prapuolenis, J. Kriaučiūnas, Milašius B., St. Jackevičius, J. Rinkevičius, St. Nasvytis, J. Pajeda, M. Yčas, K. Jokantas, dr. P. Bielskus, Pr. Klimaitis, J. Balčikonis, Kolalis, Rucevičius, A. Dundzila, V. Bičiūnas ir T. Balanda. Viso 36.

13. A. Dundzila iš Kauno. „Pirmasis „Vilties" kvieslys 1907 m. pasiekė mane kaime prie žagrės. Sustabdęs arklą, atsidėjęs perskaičiau kvieslį. Ir ties tom vietom, kur pasakyta: „Lietuvos pramonė visai menkutė. Vienintelis jos turtas yra žemė. Mums ne vis tiek, kas ją valdo, kaip yra vedamas ūkis, kiek jis duoda pelno". „Amatas taip pat jau duoda pelno ir duonos".

Kadangi žemė, kurią aš tuomet arklu plėšiau, iš tikrųjų buvo ne lietuvio nuosavybė, todėl kvieslyje pasakyti dabartinio Ekscelencijos Respublikos Prezidento Pono Antano Smetonos žodžiai man artojui giliai širdin įsmego, ir aš susimąsčiau, nes aplinkui tos vietos, kur gyvenau, dar keturi dvarai priklausė įvairiems atėjūnams. Aplinkui kaimuose nė vienos mokyklos nebuvo. Laikraštis tik labai pas retą sodietį pareidavo.

Kaip pamename, anais priespaudos laikais lietuviui kaimiečiui nuo jungo svetimiems tarnaut, nuo jo pabėgti buvo vienintelis kelias emigruoti Amerikon. „Vilties" kvieslys pakreipė mane ne Amerikon bėgti, bet žemės ūkio draugijon prekyba ir pramone domėtis. Pagaliau ėmiaus lietuviškų knygų leidimo reikalą studijuoti.

Tat ačiū „Vilties" kviesliui, lietuviškų knygų leidimo darbą jau dirbu 24 metai. Šio kvieslio dėka šiandien yra išaugusi „Dirvos"[7] b-vė knygoms leisti, kuriai Kaune tenka man vadovauti.

Be to, iš nubertų anais 1907 m. „Vilties" kvieslyje grūdelių, kad „Lietuvos pramonė visai menkutė", viltininkams savo laiku mintį įžiebus, šiandien jau turime stiprią Lietuvių Prekybininkų, Pramonininkų ir Amatininkų sąjungą, kuri leidžia savo organą „Verslą"[8]. Ir mes verslininkai dabar savo organe nuolatos kartojame savo nariams: kad mums ne vis vien, kieno rankose šiandien verslai randasi.

Todėl Lietuvių Prekybininkų ir Amatininkų Sąjungos Centro Valdybos, „Dirvos" b-vės knygoms leisti ir savo vardu nuoširdžiai „Vilties" įsteigėjus sveikinu".

1. Dr. Mikelėnas iš Biržų. „Nebeskiria mūsų Sibiro kalnai. Duok, Dieve, kad neužilgo pranyktų ir tie dirbtinieji tarp atskirų gyventojų sudarytieji grupių kalnai, kad šaltos pūgos pasikeistų šilta visus mus vienijančia tėvynės meile, kokia tryško iš „Vilties" skilčių! Rašiau „Vilčiai" nuo 1909 m."

2. Antanas Vaičiūnas – Mėgėjas ir k. iš Kauno, kor. iš Marijampolės.

3. Juozas Sideravičius – J. S-čius, J. S., Dogupietis, Pavėsio ir k. iš Panevėžio. „Vilties" įdiegtos idėjos ir dabar teberusena mano sieloje. Manau, kad taip pat jaučia ir visi tie, kurie „Viltį" yra skaitę; jos ideologija, taktika ir tikslas yra pavyzdžiai ne vienam mūsų laikraščiui. Ir šiandien ne vieno lietuvio tautinė sąmonė nepakankamai skaidri: tauta trūksta vienybės, tėvynės meilės, supratimo, kas bendra, susiklausymo, darnumo, tolerantingumo. Tai, tautos veteranai – viltininkai, dar daug sveiki padirbėkite Tėvynės ir valstybės dirvoje, dar ilgai skleiskite jaunajai kartai šviesos spindulius".

PIRMIEJI VILTININKAI APIE „VILTĮ"

„Viltį" leidom įsitikinę, kad tuo bus pradėta smarki kova už lietuviškumą Rytų Lietuvoj. Reikėjo sudaryti Vilniaus krašte barjeras, kuris pradėtų sustabdyti rusų ir lenkų grūdimąsi Lietuvon. Be to, prie Vilniaus, kaipo Lietuvos širdies, reikėjo stovėti kuo artimiausiai. Tai Antano Smetonos ideologija. Idėja ne nauja, bet tas, kad stabdymas buvo organizuotas, buvo naujiena. Daugelis mūsų – Kudirka, Basanavičius ir kt. – kovojom, rašydavom, bet tai visa buvo platoniška. „Viltis" sujudino lietuvių visuomenę, ją suorganizavo toj kovoj. Ypač sujudo kunigija. Ji buvo reikalinga spausdinto žodžio paramos prieš lenkiškumą, žemą krašto kultūrą. Ir ji gyvai atsiliepė į laikraščio steigimo

sumanymą. Prie laikraščio leidimo prisidėjo daugiau kaip 100 kunigų, sumokėdami po 500 rublių. Tai jau 50 000 rublių – suma, kuriai sudaryti idėjos turėjo būt stipriai jaučiamos. Kunigai jas jautė. O mes atspėjom laiko pulsą. Laiku atėjom kunigijai talkon.

Redakcinės darbo sąlygos nebuvo lengvos. Bendradarbiai buvo tiek silpni, jog raštus tekdavo ne taisyti, o tiesiog rašyti iš naujo. Tas juodas darbas daugiausia teko dirbti man. Taip pat rinkau aukas. Idėjiškai laikraščiui vadovavo Antanas Smetona. Kaip aktingi anais laikais buvo skaitytojai, galime spręsti iš to, kad tarp 1600 prenumeratorių buvo 400, kurie laikraščiui rašinėdavo. Taigi kontaktas tarp laikraščio ir skaitytojų nepaprastas. Skaitytojų dauguma buvo sodiečiai. Žymesniems bendradarbiams, kaip V. Krėvei, Lazdynų Pelėdai ir kt., mokėdavom honorarus – po 5 kapeikas eilutei. Laikraštis, žinoma, duodavo deficitą – 7–8000 rbl. per metus, kurį padengdavom iš aukų. „Viltis" buvo leidžiama nuo 1907 iki 1915 metų, bet ne tai pačiai redakcijai redaguojant.

PAMINKLAS VYSK. M. VALANČIUI KAUNE

Dėl Gulbės aikštės ir vysk. Valančiaus paminklo

Gražieji miestai džiaugias gražiomis savo aikštėmis; aikštės prezentuoja miestus; jas pirmiausia ir fotografuojamės.

Kaunas turi nepaprastai gražią aikštę, dabar miesčioniškai vadinamą Rotušės aikšte. Vienas senesnis rašytojas, minėdamas Kauną, tepamini vieną jo įdomybę – gražią aikštę. Sako, antrą tokią teturįs Leipcigas. Gatvių reguliuotojai jau artinas prie jos, tai bet kurį kaunietį estetą ima nerimas, kaipgi kultūriškai pasidabins ši geografiškai ir architektoriškai graži, Kaune pati gražioji aikštė.

Pirmiausia dėl vardo. Prieš dešimtį metų menui (koncertams, oracijoms) skiriamos gražios salės mes nenorėjom vadinti ordinarišku patalpos, rotušės, vardu: buvome visą pastatą gana tin-

kamai, nors romantiškai, praminę – Baltąja Gulbe. Ir miesto valdybos būklei tai prigijo. Gražu, malonu ir originalu. Kodėl gi tuo vardu nevadinti ir aikštės – Gulbės aikštė? Juk ir tai gražu ir originalu. Rotušės aikštė tolygi Žuvies rinkai ar „Sennoj plošČadi"[1]. Banalu, ordinariška.

Daugiau, miesto valdybos būklės ar nepavelytų kalbininkai tarti taip, kaip lietuviškas mūsų liežuvis kruta: rotužė (su ž, ne su š)? Lenkiškas tarimas „ratuš" mums sunkiai įmanomas tarti; per dešimtį metų tardamas tą žodį, aš nė vieno karto neištariau mechaniškai, gamtiškai: vis turiu atminti sau, kad tai – lenkiškas tarimas, ir aš privalau liežuvį nenatūraliai pasukti. Kurio karaliaus naudai, ponai kalbininkai?

Kad Gulbės aikštė teks visa aplinkui aptaisyti ar apmeksfaltuoti, tai aišku; taip padaryta ir kitoms Kauno aikštėms: Vienybės, miesto sodelio etc. Ir ne tik važiuoti, bet ir pasižiūrėti, destis kol akys mato.

Belieka Gerbiamiesiems miesto Tėvams pasukti galva, kaip čia stilingiau padabinus Gulbės aikštės kraštai ir vidus. Priėmus gulbės pravardę, savaime pasiperša ir ornamentas – gulbės. Derėtų keturiuose kampuose gulbės ornamentai, o viduryje graži Gulbės tryškė. Tektų paskelbti konkursas tiems ornamentams (o tryškei, fontanui būtinai) originaliai sukomponuoti. Manau, nereiktų šiam pagražinimui šykštėti: jis estetika, džiaugsmu atsimokėtų ir būtų tikra atrakcija turistams, kaip Romos tryškės.

Kiek ir kur palikti smėlio aikštelių vaikams žaisti, o kur blokšti gazonų, tai, manau, inžinierių ir miesto daržininko galvosūkis.

O mano pasiūlymas: vietoje buvusio 1812 metų paminklo pastatyti paminklą vienam tautos tėvui, Žemaičių vyskupui Motiejui Kazimieriui Valančauskiui. (Tokio rašymo ir vadinimo, Embės – a. a. kun. Pr. Gaigalo[2] liudijimu, reikalaują žemaičiai).

Skulptorius Grybas[3], pastatęs už 24 000 litų, plius darbas medžiagai suvežti, visai padorų paminklėlį Vytautui Didžiajam Karo mokyklos parke, įrodė, kad ir daugiau tokių įmanomų paminklų mes tesėtume.

Ponas Burmistrai, Miesto Tėveliai! Jūs paaukokite dirbtiniam

granitui malinio, maltų akmenaičių, o aš pažadu visas išlaidas gyvais užmokėti. Tuojau galiu įnešti Komiteto Valančiaus paminklui pastatyti dar 1925 m. surinktą ir mano procentais padvigubintą sumą: 17 949,89 litų, plius 7% už šiuos metus. Tai sudaro 19 000, o kitais metais 20 t. su viršum. Dar galėtume keletą tūkstančių surinkti.

Gulbės ornamentai (tryškė etc.) ir mylimojo mūsų kultūrintojo paminklas, – bereikia gražesnio Gulbės aikštės sutvarkymo?

Pagalvokime.

VYSK. VALANČIAUS PAMINKLUI STATYTI

1925 m. buvo susidaręs trijų komitetas: iš vysk. Juozapo Skvireckio, pirmininko, iš kan. J. Tumo, iždininko rinkėjo, ir dailininko Kajetono Sklėriaus, žinovo. Kajetonui Sklėriui mirus, į vakavusią kurį laiką vietą dabar pakviestas inžinierius Antanas Graurogkas, Kauno m. burmistras. Jis pakvietimą priėmė ir sumanymą bendrai vykinti apsiėmė. Daugumas miesto valdybos narių visa širdžia sumanymui pritaria, belaukiama bendrojo nutarimo ir sąmatos patvirtinimo.

Aukos tad vysk. Motiejaus paminklui Kauno Gulbės aikštėje pastatyti tebepageidaujamos adresu: Kaunas, Aleksoto g. 6, kan. J. Tumui.

PROJEKTŲ KONKURSO SĄLYGOS

Visuomenei sumetus aukų (apie 20 t.) ir dar turint vilties jų gauti iš to pat šaltinio, o Kauno m. valdybai palinkus duoti vietos Rotušės aikštėje ir tašyto granito cokulą, Komitetas Žemaičių vyskupo Motiejaus Kazimiero Valančauskio-Valančiaus paminklui statyti mano jau laiką esant imtis darbo ir skelbia šias projektų konkurso sąlygas.

1. Paminklo projektų konkursas atviras, pažymint juos pavardėmis ar pravardėmis.

2. Paminklui vieta – Kauno Rotušės aikštė.

3. Paminklo situacija harmoningai suderinta su Baltosios Gulbės bokštu, su Bazilika, su visa aplinkuma.

4. Paminklo kaina, neskaitant cokulo, ne daugiau kaip 25 000 litų.

5. Statula išliedintina iš bronzos Lietuvos liejyklose.

6. Figūra gali būti pati viena arba gurguolėje su kitomis, iliustruojančiomis vyskupo Motiejaus gyvenimą, lietinėmis arba tašytinėmis.

7. Projektą gali sukomponuoti ir dviese susitarę: skulptorius su architektorium.

8. Projektai paduotini braižiniais arba modeliais.

9. Tinkamiausiam modeliui tuojau sumokama vienas tūkstantis litų ir jo autoriui pavedamas paminklo statymas.

10. Jury sudaro visi trys Komiteto nariai ir trys menininkai: skulptorius, architektorius ir dailininkas, dalyvaujant patariamaisiais balsais keturiems visuomenės atstovams, skiriamiems J. E. Kauno Arkivyskupo, J. E. Respublikos Prezidento, J. E. Švietimo Ministerio ir Vytauto Didž. Universiteto.

11. Projektams įteikti rakas – 1933 m. vasario 16 d. adresu: Aleksoto gatvė 6–4, Kaune.

P. S. Pageidaujamos viešos pastabos spaudoje ir pasiraginimas aukoti šiam aukštam ir simpatingam tikslui.

Komitetas vysk. M. Valančiaus paminklui statyti:

Kauno Arkivyskupas Metropolitas –

Juozapas Skvireckas,

pirmininkas

Kauno Burmistras Inžinierius –

Antanas Graurogkas,

narys

Kanauninkas Dr. Juozas Tumas,

sekretorius ir kolektorius

NB. Paminklo propagandai dar gaunama pas sekretorių vysk. Motiejaus atvaizdų atvirutėmis su tekstu.

TURTINGESNIEJI BAIGIA VYTAUTO D. PAMINKLĄ-MUZIEJŲ

Kai prieš dvejus metus dėjome pamatus Vytauto Didžiojo paminklui-muziejui Kaune, ne tik gerbėme savo didvyrį praeityje, bet norėjome, kad Vytautinė idėja auklėtų mūsų visuomenę ir ateityje. Muziejus – visuomenės mokykla – turėjo būti lietuviams lyg kuris perpetuum mobile, veikiąs amžinai, sykį užtaisytas. Kaip bus užtaisytas, taip ir veiks, tenka tad *gerai* užtaisyti, ir tai ištesėti privalo mūsų aukštuomenė. Aukoti amžinam tikslui malonu ir išmintinga – vis tiek tai mano turtas.

Piliečiai! Vykdomasis komitetas darbui tęsti turi jau apie 125 tūkstančius litų. Jei šį rudenį gautų bent antra tiek, jau tesėtų įrengti visą Karo muziejų ir žiemos laiku daug pigiau padirbtų medinius darbus. Atsiminkime tik, kad didesnėmis sumomis Vytautas Didysis yra iš mūsų kuo mažiausia gavęs, nors tų pavardės aukso raidėmis įrašydinamos marmuran ir duodami Vytautiniai pilietinės garbės diplomai.

Vykdomasis komitetas labai skatina visų Lietuvos tautų ir krypčių piliečius pajudinti patriotinę ir pilietinę savo sąmonę ir įsigyti tuos diplomus. Negi besunku tai padaryti ypač tiems, kurie dalį normos yra jau įmokėję. Labai laukiame, Gerbiamieji!

„VILTIES" FONAI

Pirmasis mūsų dienraštis, „Vilniaus Žinios", tiesą pasakius, nebuvo įsteigtas kurioms aiškiai formuluotoms idėjoms skelbti ar palaikyti. Matematikas ir kelių inžinierius Petras Vileišis, jau senosios gadynės žmogus, nebuvo kovos žmogus, o daugiau realistas, technikas. Instinktyviai visa savo esme atsidėjęs gimtajam savo kraštui, jis manė tautai pakaksią žemės kultūros, amatų, kiek nusimanymo apie esamąją valstybinę santvarką. Petras Vileišis tiek viršijo savo amžininkus, kad jau buvo „tautiškai apsisprendęs", destis aiškiai susiformavęs lietuvių tautos

idėją. Lietuviai – etniškai skirtingi nuo slavų; lietuviai – tauta; tautą veikslina savotiška aukštos moksliškos vertybės kalba, ne kurios kitos kalbos šnekta, kaip mėgdavo obskurantai lenkai sakyti; kalba privalo literatūros, o literatūra – dienraščio. Trumpiau: tauta neįmanoma be dienraščio, o kokio, tai jam vis tiek pat, bet tik aptarnautų dienos žiniomis. Šitą bendrą Petro Vileišio nusimanymą visi vilniečiai žurnalistai gerai žinojo ir travestavo šitaip: yra arklys, tai kinkyk jį į važelį, kad važiuotų. Tuo tarpu kultūros veiksniai yra priešingame santykyje: jie patys turi tautą vadžioti ar važioti, o ne jos įsikibę kaip erkė karoti. Didis patriotas, nieko Lietuvai nesigailėjęs, Petras Vileišis buvo, teisybė, nedidelis ideologas, bet Lietuvai atsidėjęs dirbo, davęs dienraštį, vardu „Vilniaus Žinios", bendravardį su rusų oficiozu „Vilenskij Vestnik"[1]. Nemint kodėl jis niekaip negalėjo to sunkaus kultūros ir politikos vežimo pavežti bendrai su jaunesnės kartos žmonėmis: „Vilniaus Žinios" taip ir nesusidarė pastovios redakcijos.

Atsakomajam redaktoriui leidėjui P. Vileišiui tinkamiausiu faktinuoju redaktorium ilgiausiai pabuvo Aleksandras Kazimieras Puida[2], lengvai rašąs, labai darbštus, bet nepakankamų kvalifikacijų. Jo laikų „V. Ž." buvo gavusios nepalankų joms pravardžiavimą, ir tat pabaigė jas diskredituoti. Prenumerata sparčiai smuko.

Mane į patį blogymetį P. Vileišis pasikvietė į „V. Žinių" redakciją toli gražu ne idėjiškai dienraščiui gerinti, bet materiališkai jam stiprinti. Kunigui atsiradus redakcijoje, manyta, kiti kunigai (o kas kunigas, tas kapitalistas) šoks puls, prenumeruosis (ir tų prenumeratorių tikrai padidėjo), o kas svarbiausia, ims ir visiškai atpirks leidinį, sumokėdami jo įsteigimo ir leidimo nuostolių 33 000 rublių. Apie tai man „V. Ž." redaktorius leidėjas nuolat kalbėjo ir prieš pasikviesdamas, ir pasikvietęs, o apie dienraščio tendenciją gangreit neužsimindavo. Viena tebuvo aišku, kad, sutikdamas priimti iš klerikalų pinigus, jis bijojo klerikalinės tendencijos, dėl kurios galėjo pasauliečiai atšokti. Pusiausvyrai man buvo priduotas Antanas Smetona, bet ir jam nebuvo duota tendencinių instrukcijų; o Al. Puida nebuvo atšauktas.

Susidarė mixtum compositum[3]. Ona Pleirytė-Puidienė[4] buvo kuo geriausiuose santykiuose su redaktorium, Puida jį patenkindavo, nes jam neprieštaraudavo kaip kiti faktinieji redaktoriai (jų buvo nemaža); tai ir redaktorius neprieštaravo, kai Puida vien savo raštais užimdavo bent pusę numerio, o feljetonus – atkarpas visas. Kadangi abudu Puidos buvo ir mano seni draugai, tai man nederėjo prieš juos „intriguoti", ką nors daryti, kad jie nebetektų tos duonos, kuria mito iš dienraščio. Taip mes visi per pusketvirto mėnesio ir nepasiskirstėm pareigų nei žinojome, katras mūsų didesnis, katras autoritetas. Nė nebuvo ko reorganizuotis, nes dienraščio likimas darėsi vis netikresnis: leidėjui baigės lėšos, du tris sykius buvo nutarta sustabdyti leidimą ir vėl ryžtasi leisti kurį laiką.

Iš dienraščio vis laukta ir nesulaukta krypties. Man atvykus, dr. J. Bagdonavičius vis vaikščiojo iš „L. Ūkininko"[5] teirautis, kada gi aš „pasisakysiąs", ir gyrė, kai ką rado pasisakyta: „Na dabar tai šis tas aišku". Nepakėlė „V. Žinių" idėjiškai nė bendradarbis, antrą kartą į „V. Ž." sugrįžęs A. Smetona. Ir jis varžės tuo, kad negalima „putros virti", atseit atvirai pradėti sakyti teisybės žodžius tautai, kuri dar nesusipratusi ir neapsisprendusi (nei tautiškai, nei sociališkai), ir tiems, kurie tą susipratimą ir apsisprendimą kliudo ir trukdo.

SVETIMŲJŲ VEIDAI

Rusų administracija veikė mechaniškai. Jos devizą kitkart mums formulavo Dinabarko direktorius A. Kniazevas: „Valstybės aparatas kaip sunkus garvežys su traukiniu: kai eina, traukis šalin, nes sutraiškins". Vadinas, patarė mums, mokiniams, nesikišti į kovą su valdžia, nes tai būsią veltui pastangos. Tai buvo tiesa: rusų režimas tebuvo galima pakeisti bendromis visuomenės pastangomis, ne kuo kitu, o iki to dar buvo toli.

Rusų tendencija buvo visus nerusus panaikinti, surusinti, vadinas, panaikinti ir lenkus Lietuvoje. O kad lenkai ar tik lenkuojantieji kliudė ir lietuviams, tai rodės lyg rusų ir lietuvių tie patys siekiniai ir galimas bendras darbas. Ultranacionalistai lie-

tuviai su kun. Ambraziejum, kun. Stakele, kun. Olšauskiu[6], dr. Basanavičium ir kitais ir pasišovė Vilniaus generalgubernatoriui talkininkais kovoje su polonizmu, ypačiai katalikų bažnyčiose. Buvo sudarę net sąjungą, kuri rašinėjo memorialus apie lietuvių lenkų santykius. Kai kurie šiandien iš Svetimųjų tikybų departamento yra patekę Vilniaus lenkams, ir jie juos spausdina. Šitie raštai lietuviams, sąjungos veikėjams, garbės nedaro.

Dr. Basanavičiaus masinami dėtis į formaliąją sąjungą, mes – aš, A. Smetona ir kiti – griežtai atsisakėme; kovoti mūsų pačių priešams smaugėjams rusams padedant, mums buvo koktu. Mes griežtai pažymėjome skirtumą tarp lietuviškųjų tautininkų ir „nacionalsocialistų". Mūsų priemonės turėjo eiti iš mūsų pačių ištesėjimo, iš to, ką lietuvis pilietis sumanys ginti ir tesės apginti. Ne protekcija tad, tik pačių susipratimas leis mums laimėti pilietines ir kultūrines teises. Tad geriau bus nacionalistų sąjungai eiti su viltininkais, o ne viltininkams su sąjunga. Taip ir buvo: dr. Basanavičius dirbo su mumis mūsiška kryptim, netekdamas savo ultranacionalizmo. Lenkai pasakydavo, kad ir viltininkai ultranacionalistai, ypač iškilus vyskupo Roppo bylai[7]. Bet neturėjo pagrindo: „Viltis" su vysk. Roppu kovojo atvirai ir savais postulatais, ne rusų.

Dešiniesiems lietuviams mėginant eiti su rusais, o kairiesiems griežtai einant prieš rusų režimą, reikėjo kam paimti vidurį ir veiksmo objektu pasirinkti ne neįveikiamas tuo tarpu režimas, bet galimas sunormuoti ir pagerinti savitarpis luomų santykis.

Lenkuojanti dalis Lietuvos piliečių dūsavo tokių politikos konjunktūrų, kurios lenkams sugrąžintų prieš šimtą su viršum metų turėtas Lietuvoje privilegijas, prerogatyvą lemti viso krašto likimą. Vadinas, paimti dabar rusų laikomas pozicijas. Bet tai darėsi vis sunkiau, vis problematingiau: ir patys netesėjo, ir į lemiamąsias roles iškėlė pretenzijas, iš vienos pusės, demokratija, stipriai socialinama, iš antros pusės, demokratija, dar stipriau tautinama.

Rusų valdžia, tebevartodama mechanines varžymo priemones, netesėjo duoti Lietuvai rusiškai pravoslavišką veidą. Ne daugiau šansų suteikti Lietuvai lenkišką veidą beturėjo ir

lenkuojanti Lietuvos bajorija. Devynioliktojo amžiaus pasisekimai lyg buvo įgalioję juos manyti, kad pavyks. Lietuvos rytai nuosekliai nulietuvėjo, viduje krašto sėkmingai lietuviškąją liaudį lenkino dvarai ir vienuolynai. Tačiau XX amžiuje jiems paaiškėjo, kad visą Lietuvos liaudies masę sulenkinti nebus nei lengva, nei praktiška. Veikti mases istorine unijų tradicija buvo tuščia ir vis mažiau bebuvo priemonių. Viena, rusų valdžia atėmė iš Lietuvos lenkų viešosios edukacijos priemones. Antras dalykas, Lietuvos bajorija, ypač smulkioji, pajuto istorinį savo uždavinį eiti su liaudimi, iš kurios ji nebuvo išrauta, nors ir į kitas privilegijuotųjų knygas įrašyta. Ji drąsiai ir lietuviškai atkakliai ėmė grįžti atgal į liaudies lietuviškumą, tuo pačiu silpnindama lenkiškąjį elementą Lietuvoje. Iš pradžių pravardžiuota jie renegatais, bet išvydus garbingus ir humaniškus jų darbus, sutikta su likimu. Minėtini Putvinskiai, Petkevičiai, Bortkevičiai, Sleževičiai, Landsbergiai, Pečkauskai, Ivanauskai, Gedgaudai-Didžiuliai, Bukontai, Pabrėžai, Zagurskiai, Rozanai, Savickiai, Kareivos, Anusavičiai, Butkevičiai, Dembskiai, Kasakauskiai, Račkauskiai, Fromai, Silvestravičiai, Paškevičiai, Pancerzyńskiai, Daugirdai, Zubovai, Vytartai, Kušeliauskiai, Šliogeriai, Biržiškai, Liutkevičiai, Juškevičiai, Lenkauskai, Šilingai, Nagevičiai, Fledžinskiai, Tornau, Tamoševičiai, Karevičiai, Chodakauskai, Bytautai, Plechavičiai, Daukantai, Ivinskiai ir daugybė kitų[8]; daugumo nė žinoti nebežinome, kad jie bajorai ir kad eo ipso[9] – Lietuvos „lenkai".

LIETUVIŲ ASPIRACIJOS

Ateities sudarymo pareigos vis aiškiau sviro pačios liaudies pusėn; ji sudarė Lietuvos visuomenėje daugumą, 85%, ir jau vienu savo masės svoriu lėmė. Lietuvos visuomenės gyvenimą pagrįsti mase buvo tiek natūralu, kad nė demokratinių teorijų nereikėjo, o jei ir buvo jos minimos, tai daugiau iš laikinai įsivyravusios mados.

Instinktyvus Lietuvos liaudies ideologas buvo prof. Al. Dambrauskas-Jakštas, kai rašė savo labai daug anais laikais svėrusias:

1) „Głos Litwinów do młodej generacji Litwy magnatów, obywateli i szlachty“ (žiūr. mano vertimą „Dirva – žinynas“, 1903 m., 1 nr.: „Lietuvių balsas į jaunesniąją kartą Lietuvos didžponių, dvarponių ir bajorų“, 21 p.) ir 2) „Jedność czy separatyzm“[10]. Prof. Dambrauskas kvietė luomus eiti išvien su krašto liaudim ir turėti bendrą to krašto idealą. Į tai Vilniaus lenkai dr. Czarkowskio plunksna atsakė taip pat daug nulėmusia lenkų lietuvių santykiuose brošiūra: „Przenigdy!“[11]. Vadinas, kirto ir nukirto bandymą „natione“[12] lietuvius apibendrinti, sugriovė nuomonę, kad tauta yra sudėtinė sąvoka iš visaip kalbančių. Teoretizuoti nebebuvo ko, teko rivalizuoti, daugumos gyventojų kalbą kelti ir reikalauti, nebe kviesti, kad mažumos prie jos taikytųsi, nes daugumas prie lenkų kalbos vis tiek neprisitaikys. Kad nebemanytų, jog lietuvių kalba paliekama tiems vieniems kaimiečiams, o aukštiesiems luomams, bajorams, kunigams ir šiaip jau suponėjusiems inteligentams, tebebūtų privaloma lenkų kalba, kunigai, ruošiami ganytojauti lietuviškai, kad nebebūtų lenkiškai auklėjami ir kad atsisakytų nuo lenkų kalbos hegemonijos bažnyčiose ir klebonijose.

Neilgai trukus, vieni obskurantai begynė lenkų kalbos reikalingumą lietuviams ir gudams, net lenkų rašybos reikalingumą lietuvių kalbai. Stigdami argumentų, obskurantai skelbė, kad pakeitimas keleto raidžių naujoje lietuvių rašyboje esąs jau separatizmas; lietuvių literatūra esanti visai nereikalinga liaudžiai, o inteligentai galį tenkintis lenkų literatūra, o jei vis dėlto lietuvių literatūra kyla, tai, aišku, rusų rubliais ar vokiečių markėmis, tyčia šimtametei lenkų kultūrai Lietuvoje sustabdyti ir separatizmui sukelti – kieno gi, jei ne trečiųjų, maskolių ar vokiečių, naudai? (Sk. Šiaulių Rymkiewicziaus „Divida et impera“)[13].

Buvo tačiau ir tarp pačių lenkų šviesesnių ir ne tiek egoistiškų lenkų ar lietuvlenkių, kurie nepadorėjos tais nedorų vaikų pliauškalais ir šaukė saviesiems, kad jie neaiškintų gyvenimo pasireiškimų kuriuo fatumu ar pigia mechanine priemone. Su visu kuo nauju psichologijoje tenką rimtai skaitytis ir to šaknų giliai ieškoti (Dr. Romunt-Roman Skirmunt, Konstancja Skirmuntówna iš Pinsko ir kt.)[14].

Atsirado naujas psichologinis reiškinys – užsigavimas, paneigiant ar paniekinant gimtąją jo kalbą. Atsirūgo Vilniaus romantikų bajorų pastangos išaukštinti lietuvišką kalbą, parodyti jos senumą ir reikšmę mokslui; juos palaikė garsiausieji Europos kalbininkai, o pabaigė dabartiniai kultūrininkai, kunigai ir šiaip inteligentai. Mes, kurie draudžiamus žurnalus leidome, tebuvome seniai jau sukeltos tautinės idėjos skleidėjai; jos pradžios ieškok XVI a. pas Mikalojų Daukšą. Mes tebuvome tautinės idėjos pionieriai, ne iniciatoriai. Deja, vos nuo Petro Vileišio ir Jono Basanavičiaus tepradėjom rimtai galvoti, kad tauta be savos kalbos neįmanoma, o tautinė kultūra – be laisvės. Separatizmas – sau gyvenimas – ne nuodėmė, tik kultūros viršūnė, jokiais prieštaravimais nenugriaunama. Mechaninis kliudymas kultūrai tik erzina ir nerimą kelia.

Galėčiau prirašyti „kalbos užsigavimo" pavyzdžių iš savo propagandos. Geriau teesie savaimas epizodas. 1907 m. rugsėjo 27 d. susirinko Varnių dekanato kunigai pasitarti ganytojavimo reikalais. Pirmininkauja Tverų klebonas, Varnių dekanas, garbės kanauninkas Niūniava-Noniewicz, mosėdiškis žemaitis, senosios kartos inteligentas; sekretoriauti pakviestas vikaras Pranas Vosyliauskas[15]. Va, gal pirmą kartą čia iškilo klausimas, kuria kalba nutarimai protokoluoti ir kurijai pasiųsti kaip atsakymą į jos paduotus klausimus. Labiausiai tiktų bažnyčios reikalui lotynų kalba, bet ji neįprasta; tai protokoluosiąs įprastine lietuviška kalba, pasisakė sekretorius. Pirmininkas Niūniava protestavo ir vertė protokoluoti lenkiška kalba – ji esanti įprastinė – ir klausimą atidavė balsuoti. Kad protokoluoti reikia lietuviškai, tebalsavo pats kun. Vosyliauskas ir Varnių nebe katedros klebonas Kazimieras Genys[16]; visi kiti klebonai reikalavo protokoluoti lenkiškai, o jų tarpe nebuvo nė vieno nors kiek panašaus į lenką. Kun. Vosyliauskas sekretoriauti atsisakė, tegu, sako, sekretoriauja kuris lenkuojąs, bet... ir jie atsisakė ir susirinkimą uždarė; rezoliucijoje pasakė dėl to, kad atsirado du kunigai: Vosyliauskas ir Genys, pareikalavę lietuviško protokolo. Jiedu, vadinas, tepageidavo, kad būtų užakcentuotas lietuvių kalbos oficialumas Lietuvoje, o nuo debatų lenkiškai

neatsisakė. Jų dviejų pasiaiškinimo susirinkimas nepriėmė ir prie savo rezoliucijos nepridėjo.

Prašom įsidėmėti, kad tai atsitiko vos prieš dvidešimt penkerius metus Varniuose, pačioje gilumoje Žemaičių. Ir man teko rašyti skaudus straipsnis: „Kova su „savaisiais" už „savąją" kalbą"[17]. Kai laikas ir pajėgos dabar reikalingos kovai už nesusipratusius pakraščius, kovok tu žmogus dar su tais, kuriems jau turėjo būti aiški pripažintoji tiesa, kad bet kuri bet kurio krašto gimtoji kalba turi oficialumo teisę. Ir baigiau drąsia ištarme: „Varnių dekanato klebonai ir jų dekanas Niūniava nusidėjo tautai ir Bažnyčiai". Vadinas, inteligentų nevartojimas gimtosios kalbos ėmė nukilti iš paprastos gyvenimo eilės į dvigubos nuodėmės eilę. Kai tautos protas seniai jau kalbėjo, prabilo ir tautos sąžinė. Jau buvo metas jos klausyti.

Ar klausė tautinės sąžinės bent tie lietuvių elementai, kurie dėjos pirmeiviais, kurie socialiai buvo susipratę ir apsisprendę? Deja, ne. Senesnioji dvasiškių karta tebesilaikė lenkiškumo, jaunesnioji pasauliškių karta, žymi jos dalis, nusitvėrė socializmo, demokratizmo, internacionalizmo, ateizmo ir kitokių izmų, to vieno nacionalizmo nepripažindami. Pilietiškai socialistine prasme tvirtai apsisprendę, jaunieji mūsų inteligentai buvo prisigėrę rusiško nihilizmo ir tautiškai buvo greičiau destruktoriai negu konstruktoriai. Tautiškas apsisprendimas jiems buvo žemosios rūšies, nes jis, girdi, siaurai tekirto, o kirsti derėjo ko plačiausiai, gangreit, per visą pasaulį, per visą žmoniją – griauti viso pasaulio sostus, dėtis prie viso pasaulio demokratijos. Vinco Kudirkos demokratizmas jiems buvo bereikšmis, tad nuo jo žymioji dalis atsimetė ir prisišliejo prie socialdemokratizmo, prie radikalizmo. Basanavičius su savo romantiškai tautiška programa jiems nebebuvo autoritetingas ir jo veikla netiksli. Kai vieniems Basanavičius buvo romantiškojo tautiškumo apoteozė Varnoje, visą savo turtą (200 000 frankų) ir visą savo sielą dabar sukrėtęs Vilniui vaduoti, lietuvių kultūrai čia kelti, kai tautiškos minties žmonės jo pėdas bučiavo, net jo ydoms pataikavo, – šitie suinternacionalėję mūsų inteligentai nuo pat jo parvykimo Lietuvon, nuo 1905 m. Vilniaus Seimo laikė atgyvenusiu pajuokos objektu,

kad jis oportunistas, pasiryžęs dirbti su bet kuo, bet tik lietuvių kultūros naudai.

Tolygiai traktavo ir dienraščio įsteigėją Petrą Vileišį; jo politiką vadino zakristijono politika, pagaliau ir paties dienraščio įsteigimas buvo jiems problematiškos vertybės. Tauta be dienraščio galinti būti, jos literatūra taip pat. Tos nuomonės laikėsi net pats tautinės kultūros šulas Jonas Jablonskis, kurį laiką kalbos darbą dirbęs „Vilniaus Žiniose". Jis išsitardavo, kad lietuvių liaudis dar nepribrendusi iki dienraščio; dienraštis liaudžiai dar nėsąs tiek reikalingas, kiek kasdienė duona; o pamokytieji vis tiek tuo vienu menkai redaguojamu dienraščiu nesitenkina, – jie privalo gero kurios didžiosios tautos dienraščio, be to, pasirinktos krypties.

TAUTAI NYKSTANT

Visi kaimynai aiškiai matė, kad nuo pradžios XIX a., ligi tik Lietuvos, Gudijos ir Ukrainos švietimo reikalą iš rusų valdžios gavo Vilniaus universitetas ir jo sudarytoji Edukacinė Komisija, lietuvių elementas ėmė tirpte tirpti, pradedant nuo kaimynystės su gudais – šiųjų naudai. Vyresnieji tebeatsiminė, kad dar čia ir čia kalbėta lietuviškai, o dabar štai visai nebekalbama. Paskiau jau mes patys matėme, kad lietuviškai tekalba tėvai, o jų vaikai jau sugudėję. Kitur ir tėvai beturėjo savo įprastinėje kalboje lietuviškų priemaišų ir geografiškuosius vietovardžius. Pamažu, bet nuosekliai iš rytų, nuo Gudų šono ritos lietuvių tautai pražūtis, o jos naikintojai buvo lenkai.

Tiesa, seniau rodės, lyg lenkai nedirbą savo naudai, lyg lietuvių nutautimo procesas einąs savaime, gaivališkai; tad ne lenkai esą atsakingi už jį. Bet tai buvo pigus apgavimas, o pradžioje ir apsigavimas. Pačioje pradžioje lietuviškumas Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštijoje, visokiomis priemonėmis prisispaustoje prie savo šono, buvo paneigtas, ir tai sudarė kultūrinę lenkams nuodėmę. Lietuvių kalbos visai nežiūrėta; ja nesinaudota net pakrikštytųjų vėlių išganymui – tam tikslui, kuriam buvo lenkai kunigai Lietuvon siunčiami. Ėjo slinko metų metai, šimtai metų

lenkų ganytojavimo lietuviuose; kunigai krikštijo, tuokė, laidojo, komunikavo visai mechaniškai, nepaliesdami sielų, nieko neapšviesdami. Patys kalti būdami, lenkai kunigai temokėjo lietuvius pravardžiuoti pagonais, neturėdami jokio sąžinės graužimo, kad patys kalti ir Dievui atsakys už pražudytas vėles. Patys be kultūros, lenkai dvasiškiai nekėlė ganomųjų kultūros, o kiek ir turėjo kultūros, negalėjo su ganomaisiais dalytis, nes tingėjo jų kalbos pramokti. Nebe „pagonai" buvo, kurie pradėdavo savo ganytojus suprasti, o suprasti juos galėjo gudiškai pakalbėdami, kaip kaimynai gudai kalba. Ir ėjo gudiškumo vilnis vis toliau į vakarus, silpnindama lietuviškąją tradiciją, naikindama lietuvių kalbą.

Lenkų Katalikų Bažnyčia savo nerūpestingumu nuskriaudė Lietuvos rytus – silpnindama lietuvių atsparumą svetimoms įtakoms, leisdama gudėti, kad paskui lengviau sulenkėtų. Labai įdomu būtų danguje pakontroliuoti, kiek Dievo malonė pati papildė tai, ko misionieriai išganymui nedavė. Mechaniškai tekrikštydami, žiūrėk, dėlto kaip lenkai aukštai vertino tai, kokio atsilyginimo reikalavo ir tebereikalauja iš lietuvių, kad jų vergais taptų su visu kūnu ir siela, su visa valdoma kunigaikštija.

Vos į galą XIX a. susigriebta taisyti ir iš pačių lenkų reikalauti atlyginimo už amžių nuostolius visai lietuvių tautai ir kiekvienam jos nariui skyrium. Kultūrinę reakciją pradėjo patys lietuviai dvasiškiai. Švystelėjo gryna ganytojiška sąžine kan. Silvestras Gimžauskas, stačiūkas kun. Aleksandras Burba[18]; jie be kompromisų pareikalavo, kad kunigai ištikimai eitų mokymo pareigas, vadinas, gimtąja ganomųjų kalba. Be kai kurių Dulkių, Taškūnų, Gintautų[19], visi jaunieji tarė tiesų žodį: niekas neturįs teisės išvogti ganomųjų kultūros turto, ir kas buvo pavogta, tenką grąžinti.

Jaunieji lietuvių kunigai herojiškai ėmės ginti ganomųjų teises. Vieni sugebėjo, kiti ne; o visi buvo ko gryniausios intencijos. Bet vadai ne jie buvo; jiems teko senoviškieji vadai nugalėti ir jie dairės padėjėjų nujausdami, kad jų turės atsirasti.

Teesie tam kartui gana. Tik pamanykite: 1) kaip sopamai reikėjo visai nepriklausomo laikraščio drąsiai ginti liaudies teisėms nuo bajorų ir kunigų lenkų hegemonijos; 2) rusų valdžia,

pati mus smaugdama, viliojo dalį mūsų eiti su jais – mūsų negarbei; 3) lenkuojantieji tebesikėsino atgauti lenkišką hegemoniją visuomenėje ir bažnyčioje; 4) tautiškas lietuvių susipratimas, kilęs seniai, o suformuluotas visai neseniai, laukė praktiško darbo, laukė gynimo; 5) nerimo sąžinės tautos vaikų ir dvasininkų; 6) tauta nyko nuo pakraščių ir visokių pelėsių buvo ėdama iš vidaus; 7) rodės reikalas apsispręsti, nes buvo jaučiama didelių įvykių Rusijos valstybėje, ir kad patiems teks tarti žodis už save.

Visa tai mudu su A. Smetona daugiau kaip pusę metų svarstėm, dėl to sielojomės ir ruošėmės pasiūlyti save plačiai organizacijai. O kai pasisiūlijome, tai šoko mums talkon šimtai bendradarbių, kas raštais, kas lėšomis. Su „Viltimi" Vilniaus krašto kunigai pasijuto stiprūs, su ja rimtai teko skaitytis lenkininkams. O visos Lietuvos kunigija, žinoma, jaunoji karta, pylė mums pinigus ir kepė mums savo širdis.

Nei buvo, nei bebus, man rodos, tokio momento, tokių konjunktūrų, kada tiek smarkiai būtų laukiama „Vilties" krypties laikraščio. A. Smetona buvo tam tikro laiko padaras ir daugiau jam lygių nebuvo nei inteligencija, nei pasiryžimu.

Aš tebuvau to Allacho Mahometas.

KALBA, PASAKYTA IŠLEIDUS ŠIMTĄJĮ „NAUJOSIOS ROMUVOS" NUMERĮ

Gerbiamieji sveteliai!

Naujosios Romuvos žurnalas štai išleido šimtąjį sąsiuvinį, planingai sudarytą, idėja pagrįstą. Šimto skaitmuo ne per didelis, bet žurnalo vertybę ne skaičiais, tik tuo pagrindu sveriame. *N. R.* ne gatvei patenkinti įsteigta, redaktorius p. Juozas Keliuotis[1] ne pasipelnyti pakviestas, – ne; *N. R.* užsimetė nudirbti nėkieno nedirbamą, o tiek reikalingą visuomeniškai valstybišką darbą – prarausti bendrą taką tarp priešingybių. Per dvejus metus darbas tiek pasireiškė, kad žymiosios mokslo ir meno pajėgos čia susitelkė, o priešingybės iš abiejų pusių ėmė reikšti nepasitenkinimą.

Tai geriausia atestacija, kai abudu peikia; tai reiškia, kad gyvai pataikyta į skaudžiamąją vietą, atrasta silpnoji gyslelė.

N. R. skaitytojų turi, tačiau ne tiek, kad būtų aprūpinta. Dažnai jai nabagei esti riestai: jai ir redakcijos personalui. Bet nesame girdėję kokių aimanų ir energijos nukritimo. Čia kaip tik ir pažymėtinas vertingumas malonaus redaktoriaus Juozo Keliuočio, – jis įrodė, kad dirba idėjai, ne pelnui, visuomenei, ne sau; o savo taikiu būdu sutelkė anąjį gausingąjį būrį bendradarbių, kurie ir patys neturiai, niekados nepasidomėjo – o kiek ir kada mums užmokėsi. Dirba redaktorius pusvelčiui, kantriai, jam padeda ir kiti idealistai.

Tais pat asmeniniais gražiais p. Juozo Keliuočio savumais aiškinamės, kad ir šio kuklaus jubiliejaus švęsti – obuoliuko pagraužti susirinko toks gausingas būrys.

Tai ir užuomazga, ir darbo tęsinys, viskas šaukte šaukia, kad *N. Romuva* gyvuotų visuomenės, Bažnyčios ir valstybės naudai, kad prenumeratorių ji kitais metais dvigubai turėtų.

Valio *N. Romuva* ir jos gerbiamasis redaktorius p. Juozas Keliuotis!

ŠALIN SVETIMUS ŽODŽIUS!

Jo Malonė arkivyskupas Pranciškus Karevičius, mosėdiškis žemaitis, kažin kuria proga yra pasisakęs jį, Petrapilio kunigų seminarijos profesorių[1], į naują tautinę lietuvių kultūrą patraukęs jo gimtosios parapijos vikaras J. Tumas – iš jo pradėjęs imlioti draudžiamųjų spaudinių ir juos atsidėjęs skaityti.

Prof. Karevičius buvo žmogus darbštus, ko nusitvėręs, to lengvai nepaleisdavo, tad ir iš lietuviškųjų knygelių norėjo visa gera iščiulpti. Deja, sakydavos: lietuvių raštai skaityti tenka dideliu pasišventimu. Jie parašyti nesklandžiai, prigrūsti naujadarų ir provincializmų, kurių prasmė sunkiai atspėjama. Ir lietuviškas skaitymas nenuteikia taip mielai, kaip kitoniškas – rusiškas, lenkiškas ar vokiškas...

Tai buvo „Tėvynės Sargo“ laikais, apie 1896–7 m.

Vieną kartą aš parašiau „T. Sargui“, man matės, labai inteligentingą, tad stebėtiną, gudrų straipsnį. Pasisodinau svetį kaimietį, savo brolį, ir panorau jam pasivaidinti ta savo gudrybe. Paklausyk, sakau, ką aš jums esu parašęs. Dėmėkis...

Ir ėmiau didele fanaberija balsiai skaityti. Kaimietis klausės atsidėjęs vieno puslapio, klausės antro, tretį beskaitant, jo akys, mačiau, nes vis dairiaus, kokį darau jam įspūdį, savaime nukrypo kažin kur šalin, susidomėjimas pavirto abejingumu. Dar klausės kantriai, bet jau lyg žiuže mušamas: gulkis, kad kaltas, ir kentėk!

Dabar aš ėmiau žeminti balsą. Ketvirtą puslapį beskaitydamas jau nebežvilgsėjau į savo „auditoriją“, o penktą pradėjęs taip išraudau, lyg mane būtų kas per veidus ištaškęs, taip susigėdau, lyg neleistiną kvailybę papliauškęs, ir ūmai nutraukiau savo skaitymą pasigyrimą pusėje penktojo puslapio, o buvo jų – aštuoni.

Gerokai patylėjom abudu. Pagaliau brolis sako:

– Tu manai, kas tave supras?..

Dabar ir aš mačiau, kad manęs nesupras. Tai kuriam galui buvo rašyti? Kam savo inteligentingumu vaidintis? Ne, mano nemokama vedamųjų, principinių straipsnių rašyti; geriau verstis gatavais faktais. Nuo to laiko įnikau kaupti atsitikimus, vos vos juos nudažydamas. Derlius buvo visai kitokis: „T. Sargo“ skaitytojai brendo ir ėmė nusimanyti, ko „T. Sargas“ iš jų nori. „T. Sargas“ būtų galėjęs didokas minias pastūmėti, jei būt matęs tinkamą laiką. Buvo visai drąsių bandymų. (Alsėdžiuose ir k.). Ir šiandien aš esu visai patenkintas, kad nerašiau formuluotų principų, programų, proklamacijų, o vis dėlto liaudies sąmonę brendinau – mažmožiais.

Praėjo 37 metai. Literatiškai brendome labai pamažu. Spartėliau ėmėm bręsti vos nuo keliolikos metų. Ir vis dar tebetenka nurausti, ėmus skaityti straipsnį. Aiškiai jauti, kad rašęs prieš save turėjo ne klausytoją, tik pats save, kaip veidrodyje; pats savim džiaugės ir stebėjos, kokio jo esama „filosofo“, kaip susuka mintį ir padabina tokiais žodžiais, kurius pasaulis vos pirmą kartą išgirsta; nė svetimų žodžių žodyne jų nerandi.

Aš tai jau esu kažkur parašęs, o pakartoju, nes nieko geresnio broliams rašytojams netesiu pasiūlyti, sulaukus 100 metų periodinės spaudos, kaip kad norėtų ir mokėtų prieš savo minties akis vis turėti ir nei akimirkai nepaleisti auditorijos, kuriai kalba.

Kuriam galui, gerbiamieji, mes vartojame tokią daugybę svetimųjų žodžių, kad galime lengvai verstis savaisiais? Vienas didžiausių nusidėjėlių – vėl aš pats. Surinko mano vieną knygelę, bet kai Švietimo ministerija papiršo ją pradžios mokyklos vyresniesiems skyriams, man teko duoti ištisas žodynas, kad mano „lietuvišką" raštą lietuviai suprastų... Nu, kuriam galui darkome vokiečių ir prancūzų kalbas lietuviška kalba, o šiąją vokiečių ir prancūzų kalbomis, lyg sumanę sudaryti visai naują kalbą ir jos išmokyti naujai atgimusios Lietuvos piliečius?

Prof. Jaunius[2] svetimybes braukydavo iš pratimų kaip klaidas. Ar nevertėtų dabar mums patiems taip daryti? Apsieikime be svetimtaučių pagalbos net labiausiai pasišiaušusį straipsnį rašydami!

RAŠYTOJAI – PATYS DIEVO GAZETOS

(Iš pamokslo XII. 4 d. Vytauto Didž. b.)

Ko išėjote į tyrus pamatyti? Ar vėjo supamos nendrės? Ar švelniais rūbais vilkinčio žmogaus? Mat. 11.

Išėjome, Gerbiamieji viešojo žodžio atstovai, išgirsti, kad iš girios pasirodęs Dievo pranašas Jonas neilgai trukus atsidūrė Erodo laikomoje Macheronto pilyje ties Negyvosiomis jūromis. Už kurį gi nusidėjimą? Ar Jonas įžeidė kieno turtą ir sveikatą? Gal ką negyvai užmušė ar valstybės įvestą tvarką maištu sudarkė? Kur tau! Jis buvo teisingas ir lojalus. Jis tik buvo – pavelykite dabartiniškai pasakyti – Dievo gazeta. Pranašo Jono sąmonės lape per tris dešimtis metų pasninkavimo girioje įsirašė nusimanymas, kad metas parodyti žmonijai nuo tūkstančių metų žadamąjį Mesiją, skelbiantį dorą, tiesą, teisę ir teisybę. Įsirašė ne jam pačiam žinoti, bet ir kitiems skelbti, kad jau metas dorai

gyventi – lyginti pasitaikančios gyvenimo kelio duobės, griauti puikybės kalvos. Ar tiesoje, teisėje ir teisybėje manė esant privilegijų? Nėmaž. Šiais žvilgsniais visi vienodi, didi ir maži, valdonai ir valdovai, – dora ir teisybė visiems ta pati, visiems privaloma, net ir patiems karaliams.

Antai aiškiausias nedorėlis buvo pats Palestinos valdytojas Erodas. Jis paviliojo ar net paveržė savo brolienę ir su ja prigyveno dukterį. Valdomieji žydai tai žinojo ir tuo piktinos. Gal kalbėjo: mums šis ir tas draudžiama, o didikams viskas leidžiama. Visuomenės balsai rašėsi į Jono sąmonę ir vertė jį tai pakartoti valdovui: netinka tau taip daryti – grąžink broliui žmoną! Erodui ar Erodienei toks skelbėjo statumas nepatiko, dėl to įsakė jį suimti ir kalinti.

Šios dienos Evangeliją įsidėmėdami, Broliai Rašytojai, pamėginkime į savo sąmonę žvilgterėti, ar nerasime ten panašumo.

Pirmiausia, kas tu esi, pats rašytojau, knygų ar gazetų, tiek to? Tu Dievo pašauktas būti gazeta, nes tau duotas talentas. Tu, rašytojau, moki raštu pasakyti, ką jauti ir išmanai, o kitas to nemoka; jis tegali tavęs klausyti. Štai tau ir pareina dairytis, ar gerai patarnausi rašydamas, ar blogai? Prieš paimdamas plunksną į savo rankas tu, autoriau, publicistai, jei esi sąžiningas, privalai patylomis, dar nakties glūdumoje, vakarą ar rytą savęs atsiklausti: ar skelbtina tai, ką esi pajutęs, ir kuriaip skelbtina.

Broliai Rašytojai! Ruošdamies į savo pašaukimo darbą, mes daug ruošiamės: mokomės, žinių renkamės, savo kalbą šlifuojame. Taip ir reikia, bet to negana. Mes vieną ir bene svarbiausį dalyką pamirštame – numatyti savo rašto tikslingumą; šauname nenusimanydami, kur pataikysime. Jei ką suvedžiosime savo raštu, tai kuo geresni būsime už paprastą sukčių, kurs panaudoja kaimiečio neprityrimą, ar apgaviką pirklyboje, kurs įperša blogą ar blogesnę prekę vieton norimos našios ar sveikos.

Mes pažįstame vieną kitą mediką, kurie, išėję tam tikrus mokslus, paskui atsisakė juos taikinti, o yra žinomi savo sąžiningumu. Va, šitas sąžiningumas ir daro juos nedrąsius, nepasitikinčius savim, ar tikrą nustatys diagnozą ir ar tinkamus parinks vaistus. Rašytojas toks pat gydytojas; aršiau, kad subtelingesnės

žmogaus dalies – sielos, sąmonės. Dažnai tenka su didele atodaira taikyti patarimai; dar atsargiau – siundyti, kad paklausęs pats nuostolio nepritirtų. Galbūt kur link pastūmėjęs kurį greituolį, visam amžiui sudarkysi asmeninį ir šeimyninį jo gyvenimą, pats gi, būdamas vyriausias atsakovas, niekuo neatsakysi.

Sakykimės drąsiai: dažnai mes, rašytojai, ypač publicistai, stingame bent paprastos, pilietinės sąžinės, kai paneigiame dieviškąją. Dažnai, vartodami rašytąjį žodį, neturime ploko nusimanymo apie jo esmę. Veizdėk, kiniečiai idealistai renka net numetamus prirašytus popierėlius ir degina juos neleisdami koneveikti.

O ką šv. Povilas kalbą Tim. 3, 16?

Kiekvienas Dievo įkvėptas Raštas yra naudingas mokyti, sudrausti, pataisyti, auklėti teisybėje, kad Dievo Žmogus būtų tobulas, tinkamas kiekvienam geram darbui.

Povilas kalba apie Šventąjį Raštą. Nedaug tenutolsime nuo tiesos, jei ir bet kokį raštą kiniškai šventinsime. Gausime šitokią tiesą: raštas atsiranda pačiam Dievui įkvepiant, idant būtų jis pavartotas žmonėms tobulinti, ne gadinti, žmones „Dievo žmonėmis" daryti, ne velnio žmonėmis: jiems mokyti, sudrausti, pataisyti, auklėti teisybėje, kad tokiuo būdu taptų tinkami bet kuriam geram darbui.

Rašytojas tad, didis ar mažas, net labai mažas korespondentėlis, privalo nusimanyti, kad jis gero ar blogo sėjėjas; kad iš garstyčios grūdo labai mažo išauga nemažas augmuo, toks, kad ant jo šakelių gali paukštis nusileisti; kad kibirkštis gaisrą padaro. Negi grožėtis mums padarytu gaisru ar audra. Šv. Povilas visai kitu kuo džiaugias:

Kaipgi dailios kojos skelbiančiųjų ramybę, skelbiančiųjų kas gera. Rom. 10, 15.

Giria kojas, kad jos atnešė gero skelbėjas, lyg kojomis tai skelbiama; suprantame, kad galva ir širdis daug pirmiau turi būti priruoštos.

Antra vertus, bepiga sėti, kai turi dirvą paruoštą, kuri šimteriopą vaisių išaugina. Ką gi padės dirbus vargus, turtą pylus berašant, bespausdinant, jei tavo sėkla – žodis krenta ant

neišpurentos dirvos, gal net ant uolos? Ant tako pabertą sumindžiuos, ant uolos sudžius nesudygus, – sėjimas niekais nueis.

Dar aršiau, kai geri rašytojo žodžiai, kai sveikos mintys, išminties patartys krinta kaip dilgėlynėn, tarp piktžolių. Jos vešlesnės už javą, jos lapuotesnės už kvietį, už rugį; tai padaro paunksnis, užstoja saulę, ir sudygusi gera sėkla vos vos mažu daigeliu bepasirodo. Nei ji aruodo pripildo, nei akies pradžiugina.

O tos mūsų piktžolės – tai nerangumas, gerai ir geresniai maitinant kūną, maitinti ir savo sielą – protą, nusimanymą, išmintį ir išmonę. Girdi, apsieiname ir be to. Žinoma, jei mums uždavinys tėra tas vienas – gyvybę palaikyti, tai gana ėdalo ir uždangos nuo žiauraus vėjo. Bet tiek tereikalavo žmogus, kai tebegyveno olose, kaip opšrus, ant medžio šakų trobelėje, kaip lūšis. Laikams pakitėjus, kitko ir iš žmonių reikalaujama, o urvinių žmonių mes tebeturime.

Urvinis žmogus tebėra tas kaimietis, kurs iš savo neturto tesi kas metai atskirti bent po keliolika, o ir po kelias dešimtis litų sau alkoholiu apsidūkinti, o netesi bent penkių litų prispausdintam popieriui atidėti.

Urviniai tebesame ir tada, kai mūsų urvas parketuotas, auksuotas sidabruotas, šilkais išklotas, o popieriai tėra reikalingi... toli gražu ne galvos dalykui, kai mūsų palociuose nesimato knygų ir žurnalų. Urviniai tebesame žmonės, kai mokslo ieškome, kartais ir labai aukšto, tik kūnui pamaitinti, kad jis būtų riebių riebesnis, o savo dvasią tebeskurdiname kaip laukiniai. Išėjus mokslą, pradžios ar aukštąjį, nesinaudoti spauda yra lygu išmokus „slebizavoti" neįžengti į maldaknygę.

Be spausdinto žodžio šiandien nėra valstybės tvarkos – tiek valdovai susiję su valdovais, nuo kits kito pareina; be spaudos neišauklėsi pilietinių visuomeninių dorybių; galop nesudarysi savosios, savo valdomos valstybės.

Be spaudos, sakysiu, sunkoka ir vėlės išganymui dirbti: gyvasis žodis bažnyčioje iš sakyklos retokai tegirdimas ir kartinis ne tiek veikia, kiek pakartotinis per knygelę. Regi, kokių psichologų būta Bažnyčios vadų, kai jie pratino tikinčiuosius melstis per oktavas ir novenas – nors trumpai, bet pakartotinai tiek

padarome, kiek šiaip jau mažajėgis lašas vandens: jis, nuolat krisdamas į tą pat vietą, kiaurina ir skaldo uolą.

Mieliausieji kaimo ir miesto lietuviai! Ši šimto metų mūsų gazetų sukaktis parodo mums dvasios skurdą, kai nesinaudojam spauda. Tegul kita kuri spaudos sukaktis nebebus reikalinga tai minėti.

Palaimintas Dievas, kad mums bent tiek suteikė, kiek turime!.. Jam padėkoti už tai daroma šios dienos Nekruvinoji Auka – Mišios. Palaimink, Viešpatie, ir pagausink ir būsimąjį veiksmą taip šviesos reikalingų, taip jos padavėjų – kūrėjų, mokinančių visokeriopos „tobulybės, tinkamos kiekvienam geram darbui"!

O už tuos, kurie jau išnyko iš Jo pasaulio, palikdami savo mokslo, meno ir vėlių ganymo darbus, pasimelsime čia pat 8 val.

LIETUVIŲ-ŠVEDŲ DRAUGIJOS SUSIRINKIMAS IR PASKAITA

Per šiomis dienomis įvykusį paskutinį šių metų draugijos susirinkimą patikrinta draugijos narių 73. Vienas miręs – prof. Kęstutis Šliūpas[1], jis pagerbtas atsistojimu; dar du išstoję, likta 70, jų tarpe dviejų garbės narių.

Pažymėta nepaprastai malonus faktas lietuviams su švedais suderinti – tai švedų operos primadonos p. Vettergrenienės[2] du dalyvavimu mūsų operoje. Taip giedojimas, taip pats giedotojos asmuo paliko kauniečiams iki šiol neužmirštamą įspūdį. L.–šv. dr. malonu buvo dalyvauti jos priėmime.

Didžiojoje universiteto salėje Dr. pirmininkas kan. dr. J. Tumas pasveikino susirinkusius atminimu dviejų švedams reikšmingų įvykių. Dabartinio jų karaliaus Gustavo V[3] dvidešimt penkerių metų vainikavimosi sukaktį. Švedų tautą ir valstybę Gustavo V asmenyje susirinkimas pagerbė atsistojimu. Ir antro jų karaliaus Gustavo Adolfo[4] 300 m. mirties sukaktį. Šiam švedams patiems reikšmingajam valstybės vyrui ir karo vadui apibūdinti ir įvertinti buvo įdomi pusantros valandos paskaita.

Jaunas mūsų istorikas Juozas Jakštas[5] pirmą kartą pasireiškė Kauno publikai gausybe savo specialybės žinių ir sklandžiu jų dėstymu. Gal tik per plačiai užsibrėžęs gavo skubytis, kad galėtų viską atpasakoti. Kauno publikai buvo įdomu paklausyti Gustavo Adolfo religinių motyvų karui su Lenkija-Lietuva. Dr. Juozas Jakštas ir parašo sklandžiai. Pamasinta Kauno publika gal bevelys ir toliau gyvu žodžiu išgirsti tai, ką bus patiekęs spaudai.

A. A. DR. V. SOEDERBERGAS

Švedijoj mirė Lietuvos bičiulis, Švedų–lietuvių draugijos pirmininkas

Stokholme XII 15 mirė ilgai sirgęs širdies liga Švedų–lietuvių draugijos Stokholme steigėjas, jos ilgametis pirmininkas, garbės narys ir nuoširdus Lietuvos bičiulis, dr. Verner Soederberg. Jis gimė 1872 m. 1895 m. jis baigė Upsalos universitetą. 1903 m. gavo filosofijos daktaro laipsnį, nuo 1902 iki 1904 m. skaitė tame pat Upsalos universitete istorijos paskaitas, vėliau, iki 1921 m., vedė „Stokholms Dagbladet" užsienio politikos skyrių, o nuo 1924 m. iki pat mirties redagavo kaipo vyriausias redaktorius Švedijos enciklopedijos žodyną „Nordisk Familjebok".

Dr. Soederberg buvo vienas iš šviesiausių Lietuvos bičiulių Švedijoj.

Lietuvai kuriantis, jis kėlė jos vardą švedų spaudoj, palaikė mūsų pastangas sukurti nepriklausomą valstybę ir rėmė Lietuvą ne tik žodžiu, bet ir darbu.

Jis suorganizavo Švedijos švedų–lietuvių draugiją, tuoj po karo pasiuntė maisto nuo karo nukentėjusiems šelpti ir Lietuvos ūkio organizacijoms padėjo išgauti švediškų žemės ūkio mašinų į kreditą. Vėliau ilgą laiką vadovavo Švedų–lietuvių draugijai, kol dėl nesveikatos turėjo ją apleisti, nes širdis dėl ilgo kasdieninio, dažnai iki 4 val. ryto, įtempto žurnalistinio, mokslinio ir publicistinio darbo pradėjo silpti. Šiemet, švęsdamas savo amžiaus 60 metų sukaktuves, jau nebegalėjo pakilti iš lovos ir priiminėti sveikintojų.

1917 metais rugsėjo–spalių mėn., kai vyko Viso pasaulio (antroji) lietuvių konferencija Stokholme ir pirmasis pasaulyje šis miestas pripažino mus, lietuvius, de facto et de jure nepriklausomus, paties didžiojo dienraščio politikos skyriaus redaktorius buvo dr. V. Soederbergas. Laikraštis ėjo progermaniškoj dvasioje, ir Soederbergas turėjo Vokioje autoritetą. Dėl ko ir kaip, ne mums dabar spręsti; tai buvo karo laikai, ieškojimas draugų kur tik galima. Meras Lindhagenas[1] mus priėmė tėviškai, o dr. Soederbergas broliškai. Sako, švedai esą sunkūs įjudinti. Bet kuo tuomet išaiškinti aną stokholmiečių prietelingumą mums? Soederbergas juokais išsitarė norįs būti pirmuoju nepriklausomosios Lietuvos garbės konsulu Švedijoje; ir iš tikrųjų taip elgės lyg jau jis būtų buvęs generalinis Lietuvos konsulas Stokholme. Jis globė mus, sustabdytus Švedijoje, kur buvome atsiradę „tranzitu" į Lietuvą, į Šveicariją ir kitur, o vokiečiai buvo mums rogatką užkėlę. Soederbergas raštais ir žodžiais dėjo pastangų tai rogatkai nukelti ir vieniems greičiau (Šveicarijos studentams), kitiems vėliau (man) nukėlė. Paskui niekieno neskatinamas ir savomis lėšomis pasišovė nukeliauti Lietuvon, Vilniun, ištirti karo kankinamą Lietuvos liaudį ir inteligentiją, jau tuomet beprasmius vokiečių žiaurumus, net sušaudymus. Tais parvežtaisiais daviniais lietuviai vertės savo politikoje. Soederbergo balsas, manau, daug nusvėrė ir tada, kai teko nugriauti visi oberostbefehleriai[2]. Mane dr. Soederbergas globote globojo, visur rašydamas, kad įsileistų; jei negreit laimėjo, tai tik dėl to, kad Vokioje maišės dvi galybės, O. ir G.[3], kurioms aš nebuvau pageidaujamas Lietuvoje. Betgi laimėjau kiek tiek ir 1918 m. gegužės pradžioje jau buvau Vilniuje.

Kodėl Lietuva vis dėlto nepagerbė dr. Soederbergo konsulo titulu? Tik dėl to, kad Lietuvos–Švedijos politiniai santykiai sparčiau ir aukščiau išsivystė, Lietuvai teko įsisteigti ištisa atstovybė, nebe konsulatas. O kai šalia jos teko ir keletas konsulatų turėti, dr. Soederbergas jau buvo paliegęs.

Šiaip ar taip Lietuva su Soederbergu nustojo vieno didžiausių ir grynai idėjinių prietelių. Tebūnie jo pavardė garbės raidėmis įrašyta nepriklausomos Lietuvos istorijoje.

KRISTUS KARALIUS IR MALONĖS PRAKILNYBĖ

– *Ji (Marija) pagimdys sūnų, tu gi (Juozapas) praminsi jį vardu Jėzus.* Mat. 1, 21.

– *Jisai bus didis ir vadinsis Aukščiausiojo Sūnumi. Viešpats Dievas duos jam jo tėvo Dovydo sostą: jis karaliaus Jokūbo namuose per amžius, ir jo karaliavimui nebus galo.* Luk. 1, 32.

Taip kalbėjo angelas Gabrielis.

– *Iš jo pilnybės mes visi ėmėm malonę po malonės. Nes įstatymas duotas per Mozę, malonė ir tiesa radosi per Jėzų Kristų.* Jon. 1, 16–17.

Taip kalbėjo Jonas Krikštytojas.

Dievo įstatymą paskelbė Mozė, Dievo malonių papylė Jėzus Kristus ir davė galios pažinti tiesą ir Dievą.

Lietuvos jaunimai! Laukdami Viešpaties mūsų Jėzaus Kristaus gimtosios dienos, pamanykime, dėl ko ji mums tokia maloni, dėl ko kitos šventės ne tiek malonios. Viršiau parinktos evangelijų žinios pareiškia: dėl to, kad Kalėdos atmena mums Amžių Karalių ir Pilnybę malonių, du dalyku, kurie mums teikia nepaprasto pastovumo. Dievas – Karalius nuo Jo sosto nenugriaunamas. Jis nuo mūsų nepareina, Jis mums nepasiekiamas ir mūsų neįžeidžiamas. Norim nenorim, o Kristaus, Dievo atžvilgiu turime būti „monarchistai", ir tiek. Jokiomis „revoliucijomis", jokiomis „respublikomis" Kristaus Karaliaus nedetronizuosime, vadinas, nuo Dangiškojo Sosto nenustumsime. Mėgina tai padaryti socialistai maksimalistai (bolševikai); jiems Kristus ir bet kuri religija esanti nebereikalinga. Bet ką jie tuo laimi? Jau seniau gerieji rusų filosofai skundės, nihilizmas jų sielas ištuštinęs; o kas dabar darosi? Europa ne tiek gailisi Rusijos žmonių vargo ir skurdo, kiek tos pasibaisėtinos jų tuštumos, kuri rados religiją naikinant. Jokios doros Rusijoje nebelikę, nei moralinės, nei pilietinės; belikęs vienų nachalumas, o kitų bailė. Vieni švaistąsi ištaigingai pasipuošę su revolveriais pajuostyje – tai valdytojai; kiti kenčią vargą ir ryt poryt laukią, kad juos užmuš. Tų „nachalų" eilėse esą nemaža ir merginų, daugiausia ne rusių. Ar to norime susilaukti, sutraukę ryšius su Kristum

Karalium? Neduok, Viešpatie! Tikime Kristum ir tikėkime Juo, ir džiaukimės Juo, ir ačiuokime Dievui, kad esame pamokyti, kaip ramiai ir pastoviai gyventi ir nusimanyti, kas net šiai patekčiai gera ir bloga – naudinga ir žalinga. Nežaiskime savo dvasia; ji iš gyvo tikėjimo išnešti į šaltą netikėjimą būtų lygu kūną iš bažnyčios išnešti į karčemą.

Dar brangiau ir maloniau nusimanyti, kad per V. Kristų mes nuolat gauname ypatingų malonių. Jų niekas neseikėja. Tai nepaprastas ramstis ne tik laimėti begyvenant amžinąjį dangų, bet ir vėlės išganymui dirbant, jaustis nusiteikusiam... kaip čia geriau pasakius... na, kaip Vydūnas nuolat kartoja, – kad didėja žmoniškumas. Taika, brolybė, teisingumas, gailestingumas, kultūra, vadinamasis švelnumas savo šeimoje ir visuomenėje, tai kas panašu į dangaus karalystę žemėje, – visa tai aiškiai jaučiamai plaukia mums iš dieviškojo šaltinio, iš paties Kristaus. „Iš Jo pilnybės mes visi imamės malonę po malonės". Kristaus taika ir švelnybė kai įsiviešpatauja sieloje, rojum darosi jos sudaroma šeima ir demokratina visuomenę. Jokiu kitu būdu nepasiekiamas žmoniškumas, tas pagarbių žmonių savitarpio santykis, kurį mes vadiname tobula lygybe. Ji vertinga ne tiek turtuose, kiek sugyvenime. Be Kristaus malonės ir Jo dvasios vargu bau ką laimėsime savo gudravimais socialinėje srityje. Svaras ir mastas nesulygins mūsų, kur beširdis milžinas niekina ir žemina neužaugą kuprį, nes pats nesušvelnėjęs krikščionybės dvasioje.

Jaunime, auk krikščioniškai, švelnėk ir stiprėk Dievo malone per Viešpatį mūsų Jėzų Kristų!

MOTINOS PAREIGOS BENDRUOMENEI

Psichologai žino faktą, kad luošam gimusiam motina atstoja jo trūkumą. Apie tai paprastai sakoma – motina daugiau myli nevykėlį savo kūdikį, kaip sveikuosius ir gražiuosius vaikus.

Ypatingas gamtos sutvarkymas. Štai jauna motina, jai vos 25–30 metų amžiaus. Ji labai graži, sveika, pilna gyvybės ir moteriško tuštumo. Ji linkusi džiaugtis gyvenimu: tai reiškia – būti draugėje su vyrais, su jais ūžti, šokti iki išnaktų ar net iki ryto. Kartais ji, motina, be visa to, turtinga ir aukšto mokslo. Jai skiriamas aukštas uždavinys visuomenėje, gal net tarptautiniuose santykiuose. Bet štai ima Dievulis ir „pabaudžia" tokį rinktinį savo padarą luošu kūdikiu, atseit kuriuo sužalotu nareliu, ir jis, vargšelis, negali laisvai elgtis, save aptarnauti, su kitais vaikais žaisti. Tai mažas „prometėjukas"[1], prikaltas prie uolos: mato laisvę ir visus jos gražumus, o atsitraukti nuo savo sienos negali.

Kas darosi ar gali darytis tokioje mažoje sieloje, tesuprantanti ta motina, kuri jam gyvybę davė, kitam – labai tai jam: lai sau kenčia, kas kenčia; ar maža kentančių? Tik viena motina nepajėgia taip atsakyti, ir jei taip kuri atsakytų, ta nebetektų motinos vardo. Motinai kūdikis – tai ji pati, jos dalis, jos narys, dar neseniai buvęs nuo jos neatskirtas: jo jutimo centrai tebebuvo bendri su motinos centrais. Gimdymas – amputacija. Nupjauna kam nebesveiką labai įskaudusį narį, o jį, tą nebesamą narį, dar ilgai sopa, – sopa užgautą centrą.

Vaikas motinai savo sope įsopina jutimo centrą, ir jai visai sopa tol, kol sopa jos daliai, vaikui, kad ir atskirtam jau. Žinoma, čia veikia nebe viena fizika – padeda ir psichika: motinai su vaiku toks pat sielos bendrumas kaip ir kūno, tie patys bendrieji centrai.

Ir štai kas pasidaro. Jauna, sveika, graži, inteligentinga, turtinga moteriškė virsta nepavykusio savo kūrinio verge. Berankiui atstoja ranką, bekojui – koją, kurtenikui – ausis, o aklam – akis. Motina luošam jos vaikui darosi gyva proteza, dirbtinis trūkstamas narys. Kokia tai auka, dar niekas nėra išmatavęs. O motina to nė justi nejunta. Jaunystė, linkimas pačiai džiaugtis, sviete figūruoti, ką reikšti ir sverti, kitus valdyti, – viskas atkrinta lyg nebuvę, lyg jauna moteriškė – nebe moteriškė.

Nuostabiausia, kad motina tos savo aukos nė juste nejuntanti. Nieko jai nebegaili, nes nieko pašalinio dabar ji nebegali be-

daryti, negi griaužiamės, kad negalime paukščiu paskrajoti. Ir verge motinos niekas nepavadina, kaip nepasako: sveika koja kūnui vergauja; ji – tarnauja, eina jai skirtą funkciją,

Kokia tad didelė Dievo dovana – Motina! Koks kilnus jos vardas! Koks laimingas žmogus, kai motiną tebeturi!

O kai nebeturi?.. Kai našlaitis lieka? Čia pasireiškia kolektyvinė motinystė: bendruomenė pajunta motinos pareigas ir skuba našlaičius pagloboti. Kas duoda prieglaudai vietos, kas maisto, o kas pats eina našlaičiams patarnauti, jų auklėti, jų žmoniškinti, jų guosti, kad neišaugtų be motiniškos globos kokie apskartėliai, sugižėliai, žmonių nekenčią, psichiškai suluošėję.

O kai toks našlaitėlis kurio nario netenka? Reikia gi bekojui pavalgyti atnešti, o berankiui apsivalyti. Ligos ir neturtas dažnai ir tebegyvą esančią motiną pašalina nuo luošo savo vaiko. Bendruomenė ir tada gauna motinos pareigas pasiimti. Kuri bendruomenė to nepadaro, tokia laikoma nenormalia, net ne bendruomene, tik gauja „bedušnikų“[2]: ji netenka savo vardo kaip motina, pametusi savo vaiką, išsižadėjusi savo motinystės.

Sunkiausia luošumo forma – akių netekti, šviesos netekti, nes be to organo kitų negali pavartoti. Bekojis gali rankom dirbti, o berankis kojom, bet aklys, rodos, yra gamtos išdėlis, jos aberacija[3]. Gamta viską daro tiksliai, nieko nepadaro, ko nereikia. O čia, davus rankas, davus kojas, davus daugybę kitokių narių, nedavė galėjimo visa tai pavartoti. Sliekui akių nėr, bet jam ir kitų nėra, – tas vienas raumenų judėjimas pasislinkti į naują valgymo vietą čia pat.

Motinystės jausmas bendruomenėje turėtų jautriausiai pasireikšti padedant akliesiems, kad ir be akių naudotųsi kitais sveikais savo nariais. Aklieji žmonės naudingi, tik reikia sumanumo juos darbui panaudoti. Dabar yra įstaigų, kurios moka visa tai padaryti toje bendruomenėje, kuri to nori.

Ar mes to norime? Ar mes nepametame nelaimingųjų savo vaikų? Kokia gėda būtų, jei svetimiems tektų ateiti ir rankioti mūsų pamestinukus, kaip kad daro misionieriai Kinuose ar kitur!..

TAUTIŠKOJI GRANDINĖ

Kai minėsime š. m. lapkričio 11 d. Neo-Lithuanios studentų korporacijos dešimties metų sukaktį, jau būsime spalių 16 d. atšventę „Vilties" ėjimo 25 m. sukaktį. Tai dvi grandys tos pat gangreit nenutrūkusios idėjinės grandinės, pradėtos kalti Vilniuje, kalinėtos Petrapilyje, pabaigtos Kaune. Vilniuje buvo nukaltos trys grandinės. Pirmoji 1907–13 m., „Smetonai, Tumui ir Ko" „Vilties" pusdienraštį leidžiant. Antroji 1913–15 m. šalia „Vilties", nes Tumą ištrėmus iš Vilniaus, o Smetoną Dovydaičiui pakeitus[1], „Viltis" nebebuvo „Viltis": pirmykštė persigabeno į „Vairą". Trečioji 1915–17 m., kada viltininkai, tautininkai atlaikė savo pozicijas, organizuojant vokiečių okupuotuosius lietuvius. Visas tris grandines kalo šaltkalvis Antanas Smetona, galop rinktinis Tautos Vadas. Petrapily naują grandinę kalo politikas Augustinas Voldemaras[2], Juozas Kubilius, Liudas Noreika[3] ir J. Tumas. Jie, Voldemarui vadovaujant, atlaikė tautines pozicijas Rusijos Tautų kongrese Kijeve ir Rusijos Lietuvių seime Petrapily[4]. Šen ir ten buvo smarkiai, sąmoningai iškelta tautinė lietuvių idėja. Jos vardan reikalauta teoretiškai ir laimėta praktiškai nepriklausomybė pirmajai Pabaltijo valstybei – Lietuvai, nors de jure tai jai buvo pripažinta paskutinei.

Vadinas, tautybė visur ir visados buvo dedama kuriamai valstybei pagrindan, ir tai buvo tvirta, neginčijama. Kas sudarė dabar sukurtos Lietuvos valstybės sienas? Natūralių ji beveik neturi. Truputį Nemunu, truputį Baltija. Nuo latvių, gudų, lenkų, vokiečių teeina etnografinė riba, ir jos pakanka. Kur tos ribos nesilaikoma, ten amžinai nepatenkinti, ten net karais grasoma. Dar negirdėta, kad naujos valstybės susidarinėtų tikybiniais pagrindais ar socialiniais. Nekalbant apie jėzuitų sukurtą ir Voltaire'o „Kandide" pašieptą respubliką Pietų Amerikoje[5]. Religijos nėra valstybių pamatai, tik jų cementas. Tautybė ir tikyba tad vaidina savas roles, ir joms kita kitai kliudyti nėra ko, o kliudant savomis rankomis ardoma savieji daiktai.

A. Smetona nuo tautos vadovavimo buvo pašalintas, bet jo dvasia valstybėje liko. Liko valstybę gynusioj kariuomenėj, liko

į valstybės vyrus besiruošiančioje jaunuomenėje. Buvo numanu, kad tenka kalti nauja tautinės idėjos grandis, nes kas tik buvo bandoma kurti netautiniais pagrindais, visa buvo amaruota, nesveika, vietomis išdžiūvę, kaip amaruotos avietės. Kitoki drąsūs bandymai pasirodė tiesiog pavojingi. Bet tai ketveriais metais vėliau.

O 1922 m., kada studentas Valentinas Gustainis[6] atėjo į mane, tik ką pakviestą lektoriauti Lietuvos universitete, visa to dar nebuvo išėję aikštėn, vos tik numanu, kad tautybė tenka gaivinti ir susidariusioje tautinėje valstybėje, gaivinti valdovuose ir valdomuose, gaivinti pradžios, vidurinėse ir aukštesnėse mokyklose.

Atmenu, tai buvo visai gryna idėja, „idėjinė idėja", juokais tariant. Lietuvos universitete, kurs vos antrą semestrą tegyvavo, dar nebuvo pradėję rūgti jokios partijos, jokios kryptys, jokie ypatingi tikslai, kurie suburia daugiau mažiau asmenų. Dirva tebebuvo laisva ar, tikriau, tebedirvonavo, ir pirmas savo išarą įbedė V. Gustainis – pirmininkas su savo draugais.

Pajutau naujus šaltkalvius naujai grandžiai kalti, tautinei grandinei tęsti, kad ji vėl apjuostų visą valstybės kūną. Kiek man buvo gryno džiaugsmo – kurti ten, kur dar nieko, kur niekam nekliudai, su niekuo nesirungi! Tuojau plačiai užsimota sava būstynė susikurti, šelptis medžiagiškai, stiprintis dvasiškai, tautinti internacionalėjančius. Jokios rivalizacijos – vienas gražus pagrindinis tautinės kultūros darbas.

Neminint kodėl aš visa iš mažens tautiška ir vėliau dar labiau sutautėjusia siela pritariau neolithuanams, stiprinau juos morališkai, padėjau literatiškai, pašelpiau pinigais ir neilgai trukus laimėjau iš jų brangų man ir garbingą garbės nario titulą. Juo tebesididžiuoju, jis mane seks iki grabo. Jaučiuos vėl įpintas į tautinę grandinę ir išlūžti iš jos laikau neištikimybe pačiai valstybei. Pažaisti idėjomis tomis tegalima, kurios žaismui ir tebuvo įgyjamos. O kai iš tų tautinių idėjų susidarė visa mano sielos struktūra nuo pat jauniausių dienų, nuo 1883 metų, kada Povilas Matulionis ton sielon su „Aušra" įsiliejo, aš tegaliu lūžti, o ne skeldėti.

Stebėtina Apvaizdos ranka po penkerių metų į tą mūsų organizaciją atvedė tą patį A. Smetoną ir padarė jį Šefu. Vadinas, be jokių pastangų vėl atsiradau jo šešėlyje. Gal bus kai kam suprantama, kad man ir dėl to nepiga būti jo priešininku, nors su kai kuo ir nesutikčiau.

Tik tokia tautiška siela, aš manau, tegalima visai suprasti ir įvertinti Benitą Mussolinį[7]. Socialistas teoretikas virsta tautininku praktiku. Savo tautoje, ne kur kitur, ne internacionale, ne masonizme, ne konfesijoje, jis ieško heroizmo, patvaros, darbštumo, garbės ir savigarbos, pilietinės vertybės. Visa to apsčiai tebesama gyvojoje tautoje ir formuojama istorijos pavyzdžiais.

Fašija[8] – vienybė yra branginama priežodžiais, įrašoma į pirmąsias sąvokas jaunuoliams. To nepaneigsi. Pasityčiojama tik iš fašizmo. Veltui ir tai. Mussolinis sakos – italų fašizmas teesąs jiems patiems, ne eksportui. Tačiau bet kuriai tautai patariąs susidaryti savąjį fašizmą.

Simbolinio kūlelio vytelių ženklo, fašijos, mes nesuprantame; geriau pavadinkime savaip – glaudžia tautine vienybe, produktingiausia panaudoti visas tautinėj sieloj esančias galias pažangai, visokeriopam gerėjimui. Mes esam kūnu dar gana sveiki, neapipūdinti; dvasia mes esam atkaklūs kaip Voldemarai; visiems mokslams gabūs; santykiuose tiesūs, žmoniški, kaip prieš karą buvusieji didrusiai; religiją mes turime stiprią – ji tautinės mūsų sielos dalis, itin brangintina ir nepaniekintina, kad ir kažin kaip mus nuo jos iš kairės ir iš dešinės atgrasytų. Sau lietuviais būti tad patogu ir pilna kuo geriausių perspektyvų. Ne tai bloga, kad būsime tvirti tautininkai, bet tai bus bloga, kai pasiryžę netesėsime.

Šiandien mums prikiša karjerizmą, pataikavimą valdantiems. Valstybiškai nusistatyti, valdžią gerbti, jai padėti, o ne kliudyti, – vis tai pilietinės dorybės, bet kam, bet kuriems privalomos. Dėl jų rausti netenka. Ir nebent nusišypsoti reikia, kai girdi: kas valdžią palaiko, tas „rządowik"[9] lenkų ir rusų prasmėje, o kas valdžią diskredituoja, griauna, tas tikras pilietis ir tikras Dievo tarnas.

Užtat tegul kiaura žemė praryja tuos, kurie tik apsimeta tautininkais, kurie tik dėl karjeros sudaro tautinę fašiją, kurie nors vieną skatiką uždirba tuo savo apsimetimu!

Neolithuanai! Draugai! Auklėtiniai! Dešimtį metų savo gyvavimo sukakę, grįžtelkite savo sielomis atgal, į pirmąją jūsų korporacijos užuomazgą ir jos karštame ideališkume, grynų gryniausioje tautinėje idėjoje nusivalykite gyvenimo rūdis, jei kur kas būtų pradėjęs rūdyti.

Atminkite, kad vienatinis mūsų skydas, vienatinis apsigynimas – tai grynos sielos, grynas idėjingumas ir pasiryžimas statyti – krauti, o nieko niekam neardyti.

VILNIUS – MŪSŲ JERUZALĖ

(Iš kalbos per Vilniečių kongresą 1933 m. sausio 6 d.)

Jeruzale, Dievo mieste!

Viešpats nuplakė tave už tavo rankų darbus.

Dėkok Viešpačiui... ir šlovink amžių Dievą, kad vėl pastatytų tavyj savo padangtę ir sugrąžintų tau visus belaisvius.

Palaimintas būsiu, jei liks mano ainijos liekanos, kad matytų Jeruzalės skaistybę. Tobijo Giesmė. 13.[1]

Mieliausieji Vilniečių kongreso dalyviai!

Jeruzalė, kas to nežino, buvo Žydų valstybės sostinė ir visos tautos vidurkis, taip sakant, jos smegenys, jos sąžinė. Sostinė atstovavo visai tautai. Kai tauta kilo garbėje, žydams rodės, taip gieda Tobijus, būk

Jeruzalės vartai statomi iš sapyro ir smaragdo ir iš brangaus akmens visos jos sienos aplinkui.

Blizgančiais ir nesuteptais akmenimis išklotos visos jos gatvės, ir jos gatvėje bus giedama aleliuja. 13.

Už tautos prasiradimą Viešpačiui pirmiausia Jis plakė jos garbę ir šlovę, jos džiaugsmą – sostinę.

Žydų tautos sąmonė pirmiausia ten statė sostą Aukščiausiajam pasaulio valdytojui Jehovai pavidale neregėto dydžio ir turtingumo šventyklos. Palestinos valdytojo sostas buvo jos ūksmėje. Tai reiškė, kad Jeruzalė pirmiausia yra Dievo miestas, pasiryžęs pirmiausia Jam tarnauti – garbinti ir šlovinti patį Dievą –

Karalių, o žemės karalius silpną ir siaurą savo sąprotį privalėjo gaubti dieviška išmintim.

Tiek ankštai buvo sutapusi kultūringa žydų tauta su savo sostine, o sostinė su šventykla. Argi ne taip pat susidarinėja ir jaunosios valstybės, deja, tik tolėliau arba ir labai toli nuo Dievo. Tautų smegenys, jų visas žmoniškumas – kultūra kaupiasi ir pasireiškia savuose vidurkiuose, sostinėse, ir iš čia savo šydu gaubia tautą. Juk Berlynas reiškia Germaniją, o Paryžius – Prancūziją: iš čia vokiečiams ar prancūzams visa gera ar bloga, šlovė ir nešlovė.

Taip pat ir pas mus. Mūsų sostinė Vilnius ne tik mums patiems, bet ir mūsų bendrapiliečiams žydams – Jerušalaim. Jis per ilgus šimtmečius buvo kaupikas valstybinio mūsų proto ir nepriklausomos sąmonės, kuri kaip ugnis tvykstelėdavo bet kuriuo kritiškuoju Didžiajai Kunigaikštijai momentu. Vilnius ir dabar tebėra kaupikas mūsų didvyrių, Vytauto ir daugybės kitų. Žydams buvo liepta įsitaisyti tam tikrą Sandoros Skrynią ir jon susikrauti tautos šventenybes – rašytus įstatymus, kunigų galios ženklą ir Dievo Apvaizdos įrodymą, kad būtų aplink ką spiestis pusantro milijono tautai ir jai neiškrikti. Jei ilgoj kelionėj vieni būtų nuėję sau į rytus, kiti į vakarus, jei būtų ištirpę svetimųjų jūroje, nebūtų atsivadavę savo senolių Kanaano žemės, iš kur buvo išėję prieš 500 metų. Nuo savo tautos brangenybių nenutoldami, tirštu būriu eidami, atsivadavo ir ilgai garbingai ten gyveno.

Argi nepanašu: lietuvių Kanaanas – Vilnius. Vergavome mes taip pat 500 metų. Mūsų tautos sandoros skrynia – Vilniaus katedra su Vytautu Didžiuoju, su Kazimieru šventuoju ir su kitais karaliais. Antra – Rasos kapinyne. Ji laiko dvasinį mūsų tautos turtą – mūsų pasiryžimą gyventi ir gintis nuo puolikų ir grobuonių. Ir niekas mūsų neabejoja, kad mes savo sostinę Vilnių kada nors atsivaduosime. Kodėl neabejojame? Ar kad neabejotinos mūsų teisės yra įrašytos į storas tarptautinių teisių knygas? Ne! Kad Vilniuje buvo ir tebėra Vytautas, Kazimieras, Basanavičius, ir tų naujųjų mūsų didvyrių pasiryžėlių vis daugiau ten kraunasi ir tebelaukia išvadavimo, kaip jie to laukė gyvi būdami. (Sk. mano pamokslą Vytauto Didž. myrio dienai)[2].

Mūsų skriaudėjai kaimynai mūsų valstybę vadina „Litwa Kowieńska"[3]. Pirmiau mums tai rodės užgaulus pravardžiavimas, o tai Balaamo asilės tartas teisybės žodis[4]. Tuo patys mūsų priešininkai pasako, kad tebėra ir „Litwa Właściwa"[5] su sostine Vilnium, kuri tačiau nebesivadins – „Litwa Wileńska". Čia priešininko lūpomis pareiškiama, koks nenormalumas susidaro, kai suverenę valstybę per nevalią nustumia į provinciją; ji ten nepabus su savo suvereninėmis teisėmis, jai privalu atsitaisyti. Didžiuoju karu vokiečiai buvo apžioję visą Belgiją, nepriklausomas tebuvo likęs jūros pakraštys, ir tas nuo 15 kilometrų. O betgi Belgija ten tebebuvo kaip buvus, sau ponia, su visomis pretenzijomis į visą savo dvarą. Puolikai grobikai išėjo sau, o tikrieji šeimininkai sugrįžo, viską pavogtą atsivadavę.

Šiuo tarpu prispausti prie Prūsų, mes išsitiesime Vilniaus link, ir visi tie, kurie dabar neteisėtai kemšasi ar tyčia kemšami į Lietuvą pro visas duris, gaus išsikimšti pro visus jos langus atgal į savo galicijas ir poznanius, anot amžinai minėtino J. Radvilos pareiškimo[6]. Dirbtinoji lenkų būklė Vilnijoje ne tiek tikra, kiek mūsų natūralioji.

Vilnių vaduodami, mes veikiame giliu tautiniu instinktu. Kaune kaupiasi mūsų protai, mūsų sąmonė, bet mūsų išmintis, kuri tiek šimtų metų kaupėsi Vilniuje, liko ten ir tebėra. Vilnius tebėra ir bus nė kieno neišvagiamas Lietuvos tradicijų arsenalas. Jo nesugebės panaudoti joks svetimtautis, nes jis rezervuotas tiems, kurie jį sukrovė savo kūno ir sielos pastangomis, kurie sudarinėjo Lietuvos istoriją. Tai ir yra, ką toli gražu ne romantikai vadina „užburtoji Gedimino pilis" – pilis ūdrota lietuviškomis istorinėmis tradicijomis, belaukianti sugrįžtant tikrųjų jos savininkų.

Rūpestingieji Vilniaus vaduotojai! Nenusiminkime, kad dalis tenykščių mūsiškių apsimeta mūsų nebepažįstą ar iš tikrųjų nebepažįsta. Visa tai nedaug ką reiškia. Jei anieji tik apsimeta, tai kaukė lengvai nuo jų nukris, kai mes jiems globos ir šalpos ranką ištiesime. Net jei ir iš tiesų jie nuo mūsų nusigręžtų, ir tai nieko nebūtų netikėta ir nieko nenulemtų mūsų nenaudai. Mesijo laukė žydai daug daug metų, ar ne 4000; laukė vis intensyvėjančiu

pasiilgimu, o kai pagaliau Kristus atėjo pas juos, tai ir nebepažino Jo ir nebepriėmė. Pats Išganytojas pasakė: „Iš tikrųjų sakau jums, nė vienas pranašas gerai nepriimamas savo tėvynėje". Luk. 4, 24.

Vis dėlto pranašai buvo siunčiojami, kad galvas guldytų už pamokomus atkakliuosius, nes jiems lemta dar vėliau susigriebti ir prikryžiuotaisiais pasinaudoti.

Mūsų nuotaika, savo sostinę Vilnių bevaduojant, tiek vilnietiška, kad šito savotiško mūsų jausmų radijavimo negali nejusti artimieji, vos žabų tvora nuo mūsų teatskirti. Jie ir atkaklaudami mums, ne kam kitam išsaugos Lietuvos tradicijas, o mes jiems nunešime turto, laisvės gėrybių ir politinės išmonės, kurios būsime pasigavę prityrimu, nepriklausomai pagyvenę.

Kad Apvaizda Vilnių „nuplakė" svetima lenkų ranka, tai jis pats šiandien jaučia ir nusimano. Esama jau ženklų, kad jis nebetrukus ims rankas sudėdamas Dievą maldauti, kad „sugrąžintų visus belaisvius", demarkomis skiriamus.

Radikalumas Vilniaus – sostinės klausimo, tai nelūžtanti mūsų viltis, kad taip ir bus, kaip lemia istorijos Nemezis[7], poetiškai tariant, ar tikriau – Viešpats. Kas paabejos, kad teisingų teisingiausis telaimina teisingumą? O mūsų byla – teisinga; tai visas pasaulis pripažįsta. Bepareina nuo mūsų štai kas.

Jei aš užmiršiu tave, (Vilniau) Jeruzale, tebūna užmiršta mano dešinė!

Teprilimpa mano liežuvis prie mano gomurio, jei neminėsiu tavęs, jei nelaikysiu (Vilniaus) Jeruzalės mano linksmybės pradžia. Ps. 136, 5–6.

IŠ VYTAUTO DIDŽIOJO BAŽNYČIOJE PASAKYTO PASKUTINIO VAIŽGANTO PAMOKSLO

1920 m. kovo 31 d. Jo Mylista Žemaičių Vyskupas Pranciškus Karevičius malonėjo man pavesti atitaisymą Dangun Ėmimo bažnyčios Nemuno paupyje. Laikinai jos rektoriaus pareigas nuo

1919 m. bal. 22 d. ėjęs Kauno įgulos kapelionas Bron. Bumšas[1] kaip tik tuo laiku buvo prie įgulos bažnyčios pritvirtintas – reikėjo ir jį priruošti katalikų pamaldoms laikyti. Iš tėvų pranciškonų konventualų-mažųjų brolių bažnyčios buvo belikę gangreit vienos sienos – nei stiklų, nei tinko, nei mobiliaro, nei stogo absidoje, o visam tam kapeliono Bumšo tesukalėdota Žemaičių ir Sūdavos parapijose 6601,21 auksinas, iš kurių 2395,70 auks. jau buvo pats išleidęs darbams.

Aš turėjau dar kitą pareigą – redagavau „Tautos" žurnalą, paskui ir „Trimito", tai man nepavirku buvo kalėdoti provincijoje; teko pasikliauti ta viena laikinąja sostine Kaunu, atseit valdininkija. Ir to pakako. Lietuviai inteligentai suprato tradicinę vytautinės bažnyčios reikšmę lietuvių valstybiškumui ir pasiryžo labai dosniai sušelpti. Jo Ekscelencija pirmasis Lietuvos Respublikos Prezidentas Antanas Smetona pirmas paskyrė iš amerikiečių aukų, paduotų jo dispozicijai, 30 000 auksinų; iki galo metų sumesta per 100 000 auksinų, kitais metais 76 344,73 auks., trečiais 157 913,47 auks.; iš viso iki įvedant litų valiutą auksinais buvo suaukota 336 258, įskaitant į tai ir gerą dalį rektoriaus honorarų už tuokimo moterystėn aktus ir krikštus privačiuose namuose.

Rodės, tada tai didelė suma, bet auksinai vis labiau pigo, tai ir mokėti teko didelėmis sumomis. Pav., už 10 didžiulių suolų (240 sėdimųjų vietų) 100 000 auksinų, šešiems liktoriams, kurie antai didžiajame altoriuje, 20 000, didžiajam paveikslui 15 000, šventoriui aptverti, be pačių tvorų, 13 000. Reikalų tiek būdavo daug, kad iki 1926 m. vis buvau apsibridęs skolose, kol pradėjau 1926–9 m. sumegzti galą su galu nedideliais pertekliais; 1930–32 m. vėl davė žymių nepriteklių, krizei paveikus piliečių ištesėjimą.

Litais vytautinė bažnyčia yra laimėjusi: 1922 m. – 1350,27, 1923 m. – 8279,55, 1924 m. – 12 754,17, 1925 m. – 14 790, 1926 m. – 9521,97, 1927 m. – 9687,94, 1928 m. – 9157,81, 1929 m. – 7576,71, 1930 m. – 8604,06, 1931 m. – 6151,60, 1932 m. – 3742,96, 1933 m. – 427,80. Iš viso 92 000. Rodos, ir tai didelė suma, bet išdėstęs į dešimtį metų, gauni po 9000 metams arba po 7–800 litų mėnesiui visai bažnyčios įstaigai laikyti: vargonininkui, zakristijonui,

gatvių ir šventoriaus valytojui, miesto iždui, žvakėms, elektrai, vynui, labdarybei ir t.t. Suma, skiriama tik vienai vidutinio tarnautojo šeimai. Bažnyčios rektoriui iš to nebetekdavo nė cento, dar jis savo pajamomis gaudavo dalytis su tarnais.

Trylika metų pradirbęs vytautinėje bažnyčioje, aš nesusidėjau jokio turto, neįsigijau namų gyventi – išeinu vėl įnamauti, kaip įnamavau kleboniją, o mano einamoji sąskaita teparodo 250 litų. Ačiū Dievui, kad bent ne skolų. O prisipažįstu jums, kad nemanytumėte, jog aš čia jūsų skatikais pasinaudojau. Kas kokį litą dėjo, tas litas prie bažnyčios, ne prie mano delnų prilipo, nes mano intencija buvo prirengti maldos namą tiems, kurie daugiau už mane moka ir tesi melstis – vienuoliams[2].

VAIŽGANTO, BAIGUSIO REKTORIAVIMĄ VYTAUTO DIDŽIOJO BAŽNYČIOJE, ATSAKYMAI Į A. MERKELIO KLAUSIMUS

– Nejaugi lengva širdimi šalinatės nuo tos pareigos, kuriai tiek energijos ir tiek savo lėšų esate padėję?

– Kur čia tau! Susigyvenau su gražia ir jaukiausia visame Kaune bažnytėle, su gražiausia gal visoje Lietuvoje jos pozicija panemunėje, su senamiesčiu, su Baltosios Gulbės aikšte, su Metropolijos Kunigų seminarija. Buvo laikų, kada buvau pasiryžęs ir rūsį gale bažnyčios lig laiku išmūryti ir ten atsigulti. Paskui ėmiau senti, šalti, atšalo man ir kiti. Belikau, nuo sąmojingo kai kieno pasakymo, „kazionnyj ravin"[1], ir pasidarė aišku, kad visą amžių toje pozicijoje nebeištesėsiu, nes ir užsimojimo nebuvo bažnyčią laikyti „civilinėje" savo globoje, kai yra kas „dvasiniai" ją paglobos. Neprisiduodamas iš esmės „nusikunigavęs", jaučiuos „nusiganytojavęs". Pats savim tapau nebepatenkintas ir beveik noromis užsivožiu grabo voku, nes kas gi tai yra – altarista? 691,10 litų pensijos pragyventi pakaks.

– Na jau, gerbiamasis! Apie grabą gal per anksti kalbėti. Vis dėlto Lietuvos visuomenė domisi tamstos negalojimu. Kas jis ir iš ko kilęs?

– Esu kūnu nusigyvenęs, nors neblogai atrodau; sugurintas puodas, no prof. Radzvicko[2] tariant. Esu nusidirbęs ir išklibęs. Sumaningų ir man itin prietelingų medikų globoje paaiškėjo, kad mano anemija kilusi iš storųjų žarnų ligos, vadinamos colitis. Jos mažiau rangos, o inteligento gyvenimas sėdomis daro jas dar labiau inertingas. Tad jų sienelės imą sunktis, versti dažnai laukinėtis, iš to nesunaudojimas maisto ir – maža kraujo. Seniau anaemia pernicioza[3] buvo nebepagydoma: 1910 m. nuo jos mirė mano seselė Severija Mėginienė; dabar gana vykusiai gydoma žaliomis jaknomis ir jų preparatu, įtrieškiamu į raumenis. Po mėnesio kuracijos, po keliolikos injekcijų, mano sveikata žymiai pagerėjo: hemoglobinų padaugėjo 63–70, raudonųjų kraujo rutuliukų 2700 tūkst. – 3520 tūkst., indeksas sumažėjo 1,16–1,00. Tai esą labai geri ženklai, kad toliau kuracija duos dar geresnių rezultatų.

– Ar tai pirmas priepuolis?

– Ne. Pirmas buvo 1929 m., kada aš labai nusidirbau, bespausdindamas savo ir ne savo knygas. Tada Pažaislyje atsigavau, dabar ketinu Vytauto kalne atsigauti[4].

– Ką gi beveiksi, pasitraukęs nuo privalomųjų pareigų? Ką berašysi? Ką bespausdinsi?

– Tai jau kaip Dievas duos. Atsakyti tegalėsiu po dvejeto mėnesių. Užsimojęs esu šiemet išleisti tris knygas:

1) Vaižganto gyvulėliai, iš jo raštų. Šv. Kazimiero leidinys.

2) Vaižganto Raštų XVIII tomas, beletristika. Šv. Kazimiero leidinys.

3) Naujieji literatūros nuotykiai, Vaižganto Raštų XIX tomas literatūros istorijai. I jau baigiamas, 3 jau pradėtas, nors dar sunku man redaguoti ir koreguoti[5].

ARKIVYSKUPAS JURGIS MATULEVIČIUS

Apie kun. Jurgį Matulaitį-Matulevičių man teko nebe sykį rašyti[1]; tai nebe kiek nauja bepridėsiu. Tačiau ir minėtieji dalykai malonu atpasakoti, kai randas tokių, kurie nori to paklausyti.

Kai Rymas 1918 m. nominavo (paskyrė) kun. Jurgį M. I. C.[2] Vilniaus vyskupu, mums, tuomet Vilniuje vargą vargusiems, pusbadžiu gyvenusiems, rodės, lyg pirmoji Lietuvos saulė nušvito. Mums rodės, kad Vilniaus vyskupijoje daugiau nebereiks kovoti už tautines lietuvių teises R. K. bažnyčiose, pasibaigs nelemti vyskupijos administratoriaus prel. Michalkevičiaus[3] kovos būdai, kad naujas, tikras vyskupas, kalbų mokėdamas, sugebės patenkinti lenkus, lietuvius ir gudus.

Tikras lietuvis, bet kilęs „z Królestwa Polskiego"[4] – iš Suvalkijos, kunigu tapęs ten pat Lenkuose, Kielcuose, daug metų dirbęs darbininkams ten pat Lenkuose, Varšuvoje, paskui bendrai lietuviams ir lenkams Petrapily ir Šveicarijoje, jis buvo lygiai priimtinas lietuviams ir lenkams. Lenkai sakėsi, kun. Matulevičiaus kandidatūra esanti priimtiniausia; tinkamesnė net už kun. Br. Žongalavičiaus[5] kandidatūrą.

Visa tai naujas vyskupas nominatas pats blaiviai nudažė, pasiskelbdamas politika nebūsianti jam galvoje: tam esanti Valstybės Taryba; jis tik kunigausiąs. Švitėjo viltis, kad Vilniaus bažnyčios virs galų gale maldos namais, ne tautinio, juoba ne šovinistinio kurstymo vieta.

Tad laukėme pasiilgę ne tik Bažnyčios Atstovo, bet ir šiaip jau išmokslinto inteligento, kuris nusimano socialinių dalykų, taip reikalingų visokių sukrėtų metų.

Tebebuvo vokiečiai. Visoje apylinkėje bebuvo tas vienas Žemaičių vyskupas Pr. Karevičius[6] Kaune. Seiniškis vyskupas Antanas Karosas[7] buvo išvažiavęs į Lomžą savo sufragano Jałbrzykowskio[8] (dabartinio Vilniaus arkivyskupo) konsekruotų; be to, turėjo priimti Apaštališkąjį Vizitatorių monsinjorą Ratti (paskui Popiežium išrinktą)[9], Minsko vyskupas Zig. Lozinskis[10] negalėjo prasimušti gelžkeliu, nes vokiečių kariuomenė begrįždama buvo užkimšusi.

Konsekracija tad buvo paskelbta Kauno katedroj, asistuojant prelatams iš Kauno, Vilniaus ir Seinų ir Valstybės Tarybos atstovams ir man, vilniškio „Lietuvos Aido" atstovui, gruodžio 1 d. 10 val.

Aš nebuvau gavęs jokių dokumentų, kurie mane įgaliotų

brukinėtis su vokiečių kareiviais. Buvo didelė malonė, kad kurį civilinį veža. Na, betgi Valstybės Tarybos Reikalų vedėjas juristas Kazimieras Vizbaras[11], dabar Rygos pilietis, padrąsino: „Važiuokime, ir gana! Aš gi oficialus asmuo, tai galėsiu ir neoficialųjį užtarti". Anksti rytą nuvykome į geležkelio stotį, nusipirkome po bilietą. Vilniaus stotyje žmonių – minių minios, o išėjimas užtvertas aukšta tvorele. Išeiti tegali po vieną, pro būdelę, kur kariškis tikrina dokumentus. Rodom bilietus, tik galvą purto ir nė nežiūri, tik burbsi: „Entlausungschein! Entlausungschein!" Vadinas, paliudijimo, kad esame išsiutėliavę. Ir juokai, ir pikta, ir desperacija. Kam gi? Mes tokie svarbūs delegatai ir į tokią lietuviams reikšmingą ceremoniją būsime nepatekę! Stovime pusę valandos ar daugiau – nieko. P. Vizbaras vokiškai baras – nieko. Pagaliau antras skambutis. P. Vizbaras piktai šaukia: „Išsiutėliauk tu pats! O mes, Valstybės Tarybos nariai, to nesame reikalingi!" – ir šoka per aukštą užtvarą. Aš paskui jį – nė sutana neužkliuvo. Cerberis griebė mus už skvernų, bet pro langelį nepasiekė, o išeiti negalėjo: būtų kiti pro angą prasistūmę neapklausti. Ir tiesiai į vagoną. Čia nieks nebekliudė, nematę, kad be dokumentų važiuojame.

Kaunas, kaip bičių avilys, pilnas kariuomenės ir lietuvių, paskubėjusių į mylimojo kunigo konsekraciją. Kur dėtis? Visi viešbučiai kariuomenės žinioje; karininkas administruoja ir numerius. Einam į „Levinsono" viešbutį, dabar – kooperatyvų namas kampe Laisvės alėjos ir Vasario 16 d. g-vės.

– Nė vienos vietos, ponai!

Čia kad suriks suriks p. Vizbaras:

– Ar ilgai mes vazosimės po miestą, mes, to krašto savininkai! Tai jūs, prošaleiviai, grūskitės į ankštybes. O aš, ar žinai, kas esu?? Aš Lietuvos Valstybės Tarybos Reikalų vedėjas!! Supranti? Kad tuojau mudviem būtų numeris!

Vokietis, labai mandagiai pradėjęs, dabar tik išsižiojo. P. Vizbaras savo titulą ištarė tokiuo aplombu, kad ir man pasirodė jis svarbesnis už paties Tarybos Pirmininko titulą. Karininkas, pasipainiojęs kojomis kaip nuobraukose, mostelėjo ranka.

– Na, ką gi bedarysi. Teks atituštinti kuris numeris.

Nebeatmenu, kaip ten išėjo, tik mudu numerio nepriėmėm ir nuklydom kur kitur.

Praėjo ceremonijos, prasidėjo lietuvių organizacijų sveikinimai. Jų buvo labai daug, o lenkų ta viena tarnaičių ar šiaip jau paliegusių moterų „Opieki M. B."[12] Aš visa tai esu aprašęs L. A. ir Vaižganto Raštų I t., 136–150 p.[13] Aš „Lietuvos Aido" – Laikinosios Vyriausybės organo vardu pasakiau, be ko kita: „Man pavedė pasakyti Mielajam Ganytojui štai ką: „Mes žmoniškai galime neteseti, galime pristigti išminties, tik niekados nepristigsime gerų norų ir geros valios... tikybos ir doros dalykuose ištikimai klausysime teisėto tos teritorijos Ganytojo. Ir džiaugsimės, jog vis daugiau yra, kas nuo grynų žemės sielvartų stengias žmonių sielas atitraukti į dvasios sritį".

Be galo reikšminga, kad į vyskupo Jurgio konsekraciją atvyko net Prūsų lietuviai nekatalikai. Jie įteikė adresą, bene pirmą kartą viešai pareikšdami savo norą susidėti su Didžiąja Lietuva, „sveikindami J. E. asmenyje atsigaivinantį tautinį vyskupišką sostą Lietuvos sostinėje".

Vyskupas atsakė dusyk lietuviškai ir sykį lenkiškai. Minėtina tai kalba. Visa taikos, meilės, teisybės ir nuolankumo dvasia sunku paskirais sakiniais atšviesti: jos tebuvo galima gerti. „Negi mano asmuo čia jus suvedė, tik tos idėjos, kurios pasaulį stumia priekin. Viena tokių jėgų – Bažnyčia... Žmones dorindamas, rodos, geriausiai visiems lygiai patarnausiu, geriausiai išpildysiu ne tik vyskupo, bet ir tos šalies piliečio pareigas... Krikščionybės dvasia neabejotinai sumažins visas esamąsias tautų neapykantas... Bažnyčiai nėra graiko nei romėno; nėra žydo nei stabmeldžio... Esu pasiruošęs visiems lygiai patarnauti... Rūpinsiuos palaikyti visas kilnias pastangas, kame tik jų išvysiu... Karas prasidėjo kažin kuriais tikslais, o pasibaigė daug aukštesniais. Kristus mirė lygiai už visas tautas, sluoksnius ir kryptis. Ir mano tad pareiga tarnauti visiems, ypač liaudžiai, iš kurios esu paimtas ir vėl jai skiriamas. Kas tik bus reikalingas Kristaus dvasios, visiems rūpinsiuos padėti jos gauti... Tikėjimas – gyvenimo veiksnys, idėja – pajėga... Taigi labai malonu, kad Laikinoji Valdžia pritaria tikybai... Visi auklėkime „žmonių", kad ko dau-

giausia būtų statančių galybių; griauti ir neauklėtas pataikys... Medis kirmino pagraužtas skursta ir geriausioje žemėje; gi sveikas ir uolynuose moka susirasti dirvos ir tarpti..."

Vyskupas kalbėjo įdomiais aforizmais. Viską perpindavo Kristaus role. Kalbėjo įtikinamai, nes buvo jaučiama, kad jis tiki tuo, apie ką sako, tiki giliai savo Siuntėju Kristumi ir jaučia tebeveikiančią Jo galybę savyje ir visuomenėje. Vyskupo Jurgio kalbose nebuvo užpakalinės minties religiją panaudoti kuriam pašaliniam tikslui: politikai, nacionalizmui, partijai.

Ta grynoji Kristaus dvasia numaldė ir aršiausius priešus vyskupo lietuvio. Laikinosios valdžios premjeras A. Voldemaras[14] reikalavo, kad Vilniaus vyskupas per savo ingresą į katedrą prašnekėtų galų gale senovine to krašto kalba, susidarančios valstybės kalba – lietuviškai. Jo nuomone, kada bus laikas ledui laužti, jei ne per extraatsitikimus? Vyskupas Jurgis nesutiko; norėjo pagerbti Vilniaus katalikų didumą – lenkiškai kalbančius – ir pirma prabilti lenkiškai, o paskui ir lietuviškai. Tai ir padarė, nors premjeras per kelis sykius vertė beveik jėga. Ir gerai padarė: bent pradžios lenkai endekai kunigai nesudrumstė. Popiežiaus laišką prelatas Anusas-Hanusavičius[15] paskaitė lotyniškai, lenkiškai ir lietuviškai, prabilo vyskupas lenkiškai ir lietuviškai. Tuo išmušė ginklą iš endekų rankų. Endekų vadas kun. kapelionas Maciejevičius, atstovas Rusų valstybės dūmoje, ir b. Vilniaus dekanas Černiauskis[16] savu pasiryžimu nusekė paskui vyskupą į sakyklą ir iš už jo pečių komandavo miniai. Minios būta laiku parengtos kelti Ganytojui lietuviui skandalą, triukšmauti. Bet, kunigui Maciejevičiui kilsterint ranką, gaudavo nutilti. Taip viskas sklandžiai įvyko.

Pietus Lietuvių Valstybės Taryba iškėlė gruodžio 12 d. Dalyvių buvo labai daug. Tenebuvo karininkų. Ir čia visus sujungė Ganytojo asmuo: kai jis kalbėjo apie meilę ir vienybę, jutai, kad jis myli ir neskaldo. Per tris valandas Ganytojas atsakinėjo sveikintojams visomis to krašto kalbomis. Sveikino ir žydas, Valstybės Tarybos narys dr. Rozenbaumas[17] Biblijos stilium ir dvasia, – kaip žmonės, susiskirstę kalbomis, ėmė kits kito nebesuprasti ir nebemylėti, kaip niekas to nebepataiso, nei Dievo reiškiniai, nei

mokslas. Belieka – malda už visas tautas ir jų taiką. Santarvės pavyzdys – dabartinė Lietuvių V. Taryba.

Kalbėjo St. Šilingas apie vaidilutes, M. Biržiška apie kultūrą, kun. Vl. Mironas[18] apie Bažnyčios eskadrą, ne apie Laivą, kun. Tumas apie Vilčių Žvaigždę – Kristų ir Jo atstovą dabartinį Ganytoją, A. Voldemaras apie A. Mickevičiaus Gustavą[19]. Prūsai, reformatai, lenkiškai kalbantieji lietuviai, betikybiai, socialistai, vyriausybė, Taryba, gudai, visi laukė iš naujo Ganytojo, kad padėtų išbristi iš vargų. Ir visi liko sustiprinti.

Iš Jo Ekscelencijos atsakų štai kaip galėtume atvaizdinti naująjį Lietuvos sostinės Vilniaus vyskupą Jurgį. (Citata ištisai iš Vaižganto raštų I t., 145 p.)[20].

„Esu lietuvis, tačiau lenkiškai pramokau, kalbu taisyklingai ir daug esu dirbęs tikrojoje Lenkijoje, teatmindamas – žmones. Žmones tematysiu ir dabar. Kalbų skirtumas neskirstys man žmonių, kaip neskirs jų valstybių sienos ar tikėjimas. Vienas tėra Kristaus pamatas dorai – visuomenės tvirtybei. Neskirs nei netikyba, nes žinau, kad tikėti tegalima gera valia, neliepiant; ir su tokiais gyvenau ir gyvensiu santarvėje. Neskirs nei partijų skirtumai, nes jas skiria ne „juodi" principai, kurie patyrinėjus stovi labai arti kits kito, nei žmonių neapykantos, kurios tyčia kits kitą nusijuodina ir ragus kits kitam atlipdo, idant būtų baisesni. Aš esu atstovas To, Kuris laimina rimtį ir geros valios žmones, tai ir būsiu geros valios. Gi mano ištesėjimas bus ne mano vieno, tik kiek padėsite visi, rodydami taip pat gerą valią man, stovinčiam aukščiau visų partijų, krypsnių ir kitokių skirtumų. Geros valios vaisių dėkime į bendrą valstybės iždą, kas dailę, kas mokslą, kas politiką, kas valdžią, kas šeimynėlės auklėjimą, viską paremta meile, lai iš tos nepeiktinos įvairybės susidarys tvirta, pastovi valstybės vienybė. Gi aš melsiuos už visus, tame skaičiuje ir už žydus, bendradarbius, už Tarybą ir Valdžią. Ieškosiu ir pasergėsiu bet kurią gerą pradžią, geros valios reiškimą ir remsiu, kiek tik pajėgsiu. Gudiškai dar nemoku, bet gudus pažįstu; didžiausias jų trūkumas – tai apsišvietimo, ir jį pakelti bus pirmiausis mano rūpestis".

Vyskupas Jurgis buvo mokslininkas sociologas, krikščionis

asketas, pažangus pilietis, stačiai žengiąs savuoju, nepasiskolintuoju, sveiku protu ir išmanymu. Ir tiek stiprios valios, kad, kai tikino per ingresą, išrausiąs savo širdies gyslas, jei žinosiąs, kad ten rados kas nors priešinga Dievo ir artimo meilei, tai rodės taip ir padarys.

Vilniaus katedros kunigai visa darė, kad lietuviškumas nebūtų per ingresą žymus. Prezbiterijoje nedavė vietos L. Valdžiai ir lietuvių organizacijoms; nesutiko ir kad Popiežiaus laiškas būtų paskaitytas gudiškai, nors buvo išverstas. Tai buvo įkyrieji atsitikimai, kurie sudrumstė ingresą, bet kurie atsitaisė Lietuvos Valdžios pastangomis per pietus po keturių dienų.

Vyskupiją valdyti vyskupas Jurgis tad pradėjo lenkiškai, ne lietuviškai ir ne gudiškai, ko norėjo Lietuvos Valdžia. Berods ir per visą savo vyskupavimą neparodė ypatingo savo lietuviškumo. Vis dėlto lietuviai kunigai (avinai) ir ganomieji (avelės) jautė Ganytoją esant savo žmogų, jautė tėvo širdį, ne šaltą biurokrato širdį. Šitie gerai nustatyti santykiai ir būtų palikę, kad nebūtų užplūdę varšuviečiai. Tada ir kun. Maciejevičius, veržęsis į Vilniaus dignitorius, o vyskupo Jurgio nepriimtas, griežtai persimetė lenkų pusėn ir pradėjo sistemingai koneveikti savo Ganytoją Varšuvos endekų laikraščiuose. Kiti dvasininkai, nors jam ir Ko nepadėjo agituoti, diskretiškai tylėjo ir, kviečiami protestuoti, atsisakydavo. Ujimas spaudoje Maciejevičiaus, Žongalavičiaus ir kitų, daugiausia visokiais kriptonimais: X. Y. Z. ir k., dažnai ir atvirai (teologų dekano) garbės lenkų kunigijai nepadarė, ir bus neišdildoma juodymė jų sąžinėje ir herbe.

Vyskupas Jurgis buvo lengvai prieinamas, nes visados buvo namie ir ypatingos etiketos nesilaikė. Kas tik panorėjo, beldės į duris, ir tarnas tave vedė ne į oficialųjį saloną, bet į privatųjį jo kabinetą be jokių papuošalų. Ir maišės ne oficialusis sekretorius, tik brolis vienuolis kun. J. Kriščiukaitis[21].

Man tekdavo dažnokai sudrumsti Ganytojo ramybę kuriais nors naujais audringais sumanymais ir ekscentriškais įvertinimais bėgamųjų dalykų. Ganytojas buvo visados kantrus ir maloningas, bet ir tiesos žodį atvirai pasakydavo. Atmenu du jo įspėjimus.

Tuo laiku, karo laiku, taip Rusijoje, taip sugrįžus į Vilnių, vilkėdavome trumpais rūbais, nors pasižymėdami kunigų luomą apykaklėmis, koloratkomis. Vilniaus lenkai manęs nemėgo; tai jautė ir davatkos, ir pirmos stengės tai pareikšti susitikdamos gatvėje ir prikalbėdamos impertinencijų. Tai buvo nepaprastai šlykštu, bet ir nepaprastai paprasta Vilniuje, kur viešpatavo fanatizmo sugadintoji kultūra. Pagaliau davatkos sudarė ypatingą delegaciją į vyskupą, kad jis uždraustų man trumpais vilkėti. Girdi, gražus kaip Deksnys[22] (buvusis katedros vikaras, paskui emigravęs į Ameriką), tai tuo gašavojas, o kunigo rūbai tai paslėps. Nežinau, kodėl vyskupas Jurgis garsiai juokės, bet ir pritarė. Girdi, jei kam tai akis žeidžia, nesunku patenkinti. Aš nieko neturiu prieš ilgą surdutą ir juodą krūtinę; pats pusę amžiaus taip išvaikščiojau, o dabar šiose aplinkybėse tenka kitaip. Ganytojo reikalavimas nesunku buvo patenkinti; aš sutaną mėgstu.

Antra, dėl politikos. Vyskupas Jurgis buvo skaitęs tik ką Vilniuje išleistas ir jam dovanotas mano parašytųjų „Pragiedrulių" pirmas dvi knygas. Tuo laiku visi džiaugės jais, nes ko įdomesnio dar neturėjo. Ir vysk. Jurgis man bent dusyk nurodinėjo „tikrąjį" mano neva pašaukimą – dailiąją literatūrą, o ne publicistiką, ne dienos feljetoną ir ne – politiką. Ji man nesisekanti, tai lai ją kiti dirba. Aš tos politikos ir taip nemėgau. Tai gangreit vyskupo Jurgio įtakoje parašiau brošiūrą „Politikos ar visuomenės kunigų darbas" (1919)[23], žinoma, piršdamas pirmon galvon visuomeninį darbą visose pozicijose.

Mano „politika" vyskupas Jurgis čia laikė mano nesuvaldomą individualybę, kuria aš bridau per gyvenimą visiems įkyrėdamas: politikams ir nepolitikams, kunigams ir nekunigams. Dažnai turėdavau visus prieš save, eidamas savu baudu ir neatsargiai vartodamas papeikimo ir pašaipos žodžius net broliams kunigams. Jie skundės vyskupui, kad tai girdį ir pasauliečiai ir t. t. Šiuo antruoju atžvilgiu likau nepataisomas saužmogis, niekur nepritapęs. Viena iš Vilniaus teišsivežiau – politikos ir partijų nepakentimą šiaip jau ir kunigijoje ypačiai.

Šiaip jau Ganytojas manęs nepeikė nė už tai, kad bolševikams užėjus, o jų tarpe matydamas vis pažįstamus ir net senuosius

prietelius, nesišalinau nuo jų ir net prašomas padėdavau jiems dirbti. Verčiau jiems žemės tvarkymo reguliavimą, ar kaip ten pavadinti, ir gavau arti šimto rublių („kerenkomis")[24] atlygi-nimo. Verčiau dar pedagogines knygas[25].

Iš pradžių bolševikuojantieji mūsiškiai norėjo pasinaudoti ūmai atsiradusiais resursais ir tepraturtinti lietuvių literatūrą mokslo knygomis. O tų butelinių „rublių" kariuomenė buvo atsivežusi daug centnerių ir jų negailėjo; vis tiek už juos neatsakė. Tik paskui užsimanyta tais resursais praturtinti lietuvių bedieviškąją literatūrą, nes, girdi, kitos tokios progos nebepasitaikys. Bet jiems niekas nepadėjo, ir jie nieko neišspausdino, kai grynojo mokslo knygų buvo šiaip ar taip išspausdinta bent keliolika, kitų nesuskubta baigti. Per 105 dienas bolševikų viešpatavimo tai daug. Lietuviams šviesuoliams, nenorėjusiems dirbti komunistinių darbų, literatūra, vertimai buvo tas vienas būdas gintis nuo bado, nes būdavo duodama avansų.

Vyskupas Jurgis buvo atsiradęs lyg bokšte uždarytas. Su vyskupija santykiai nutrūko, ir pačiame mieste nežinojai ko sulauksi. Iš pradžių bolševikų vadovybė, ji buvo mūsiškių rankose, nesmarkavo. Vienas Mickevičius[26] su savo štabu užėmė šv. Jurgio prospekte vieną didelį viešbutį. Grūdos ten minių minios bolševikų ir miestelėnų. Interesantų ėjo voromis, bet V. Mickevičius juos priimdavo ir palydėdavo tuščiais žodžiais. Jis ir pats nenusimanė, kas bus jam veikti, ką galės ir ko negalės, nes tuo tarpu visą vykinamąją valdžią buvo pasisavinęs Revkomas, revoliucinis komitetas, iš vienų kariškių. Jis buvo įsitaisęs Lietuvių Valstybės Tarybos neseniai pastatytame name, ten pat šv. Jurgio pr.

Aš gerai pažinau vadovybę: V. Mickevičių, Aleksą, Vl. Požėlą, Bielskį, Matulaitį, Petraškevičių, Z. Valaitį, V. Biržišką[27]. Su daugeliu iki pat bolševikų okupacijos dirbome Petrapily ir Vilniuje, tai buvo man jie lengvai prieinami, ir aš savaime buvau tapęs tarpininkas tarp vyskupo ir vilniškės bolševikų valdžios.

Santykiai tebebuvo neaiškūs. Lietuviai lenkų negailėjo, bolševikų dar nebijojo, nors jie, dar neįėję į Vilnių, Vileikos mieste[28] paskelbė mirties bausmes už visokius mažmožius, prieštaraujančius

bolševikams. Su vyskupu Matulaičiu bolševikams buvo ypač keblu: aš V. Mickevičiui įrodžiau, kad Vilniaus Ganytojas yra ne mažesnis demokratas už tuos, kurie tuo vardu vadinas. Jis keliolika metų buvo darbininkų dvasios vadas, ir darbininkiški jo nusistatymai aiškūs. Tam įrodyti aš išprašiau iš kan. (dabar vyskupo) J. Kuktos[29] „Draugijos" VIII tomą 1909 m.[30] ir įteikiau V. Mickevičiui. Jis sakės tuojau tai pradėjęs skaityti, ir matės buvo gerai, „demokratiškai", nusiteikęs.

Tai padėjo man ir kitais kartais ką ne ką laimėti pas V. Mickevičių. Pirmiausia, kai bolševikų kareiviai ėmė plėšti kur tik aptikdami sandėlius. Vokiečiams išeinant, jie likvidavo savo liekanas: valgymą ir gėrimą. Didelę partiją buvo nupirkusi lietuvių draugija, turinti vaikų prieglaudų ir šelpianti nukentėjusius dėl karo. Viską buvo gavusi pusvelčiui: vyno bonką, sakysime, už 5 markes, kai jų kaina buvo 15. Buvo manoma pelnyti prieglaudoms, o užėję grobuonys ėmė sandėlius plėšti ir vyną gerti; gangreit daugiau daužyti ne gerti, nes vynas buvo rūgštus. Tuo reikalu teko man kelis kartus bėgioti į V. Mic. ir į Revkomą. Iš pradžių nežinojo ką daryti; bolševikai senoviškai kariavo – ką aptikdami, grobė sau. Bet paskui tą dalyką sutvarkė, vyskupui įrodinėjant, kad tai bus jiems patiems gerai, nes girtaujančius kareivius negi suvaldysi.

Tolyn ėjo blogyn. Kunigus paskelbė „izjatymi iz pod zakona"[31]. Taip man paskelbė vienas snarglius žydelis Pohuliankoje Realinėje mokykloje, kur buvo kitas štabas neva krašto valdžiai ar tik miesto valdžiai sudaryti, o sėdėjo ir nežinojo ką veikti kažkokie šiaučiškos išvaizdos žydeliai. Man buvo pavesta įregistruoti rašytojų draugiją, ir nepasisekė, kad rūpinaus tuo aš – kunigas. Kunigams pažeminti šitas štabas įsakė sekvestruoti jų klebonijas ir ten apgyvendinti ateivius. Išimties nepadarė nė vyskupo rūmams. Ten prikimšo pilna žmonių, o į priėmimų salę, kuri šalia vyskupo gulimojo ir kabineto, įdėjo šešias nepasakomai triukšmingas ir įkyrias jaunas žydes. Padėjimas pasidarė ne tik nebepakenčiamas, bet ir nebepatogus bet kam. Tuo reikalu buvau gavęs dvi extraaudiencijas pas Vincą Kapsuką. Žydes iš salono atsiėmė.

Galop dar bent vieną epizodą. Šaukias mane vyskupas ir prašo jį nuvesti pas Joną Jablonskį. Daviau žinią Jablonskiui, kad mes kitą vakarą ateisime. Jablonskis buvo nudžiugintas tokiu garbingu vizitu ir laukė. O mudu su vyskupu, kai jau gerokai sutemo, pėsti pasileidome į kalną, į Pohulianką.

Vyskupas Jurgis sirgo tuberkula, jam kelis kartus skuto rankų ir kojų kaulus ir reikalavo, kad stipriai maitintųs. Nuo to jis buvo gerokai pasunkėjęs. Tačiau kai pasiūliau vežėją, nes kelio bus apie du kilometrus, griežtai atsisakė ir energingai, nors stijuliuodamas dideliais savo čebatais, pasileido eiti. Nuėjom ir parėjom.

J. Jablonskį vizitavo vyskupas dviem tikslais: kaipo lietuvis ir kaipo kunigas. Vyskupui lietuviui itin rūpėjo lietuvių kalba. Apie tai ir buvo pradėta šnekėtis. Vyskupas Jurgis primygtinai skatino gramatininką, kad jis pirmon galvon duotų linksnių mokslą tam tikroje sintaksės dalyje. Nurodinėjo, kaip dabartinė literatūra mūsų kalba nusususi palyginant su gyvąja kalba, kokių prašmatnių, tiesiog neįtikėtinų konstrukcijų gyvojoje kalboje esama, o mes, svetimomis kalbomis išlavinti, to nebejuntame. Ir pabėrė keletą tikrai nugirstų, bet tikrai neįtikėtinų pavyzdžių, ko linksniai reikalauja. J. Jablonskis džiaugės nurodymais ir sakės pasirūpinsiąs tą dalį sintaksės pirmiau parengti spaudai ir lenkės vyskupui labai žemai, lyg siekdamas jam ranką pabučiuoti, tačiau vyskupas šiaip jau pasibučiavo. Paliko Jablonskį sujaudintą.

Grįžtant vyskupas vis kalbėjo, kad Jablonskis blogas, jo liga nepagydoma, kad už visa, ką gera jis yra lietuvių kultūrai davęs, mes, kunigai, privalome atsidėkoti jam rūpesčiu apie jo vėlės išganymą, pastangomis, kad jis amželį pabaigtų ištikimu kataliku, Bažnyčios sūnum. Ir tą pareigą ypatingu būdu krovė ant manęs. Paskui dar pakartojo, aplankęs mane Kaune, ir dar kartą. Jam nuolat rūpėjo, kad mūsų didvyris nenumirtų be šv. Sakramentų.

Deja, ta misija ne man teko...

Lenkų tautininkai išėdė vyskupą Jurgį iš Vilniaus vyskupų sosto; ar laimėjo? Dvasiškai – nelaimėjo, politiškai – laimėjo. Ar tuo pasidžiaugs Bažnyčia?

Savo širdyje vyskupas Jurgis buvo tikras ir atviras lietuvis, ko palankiausias lietuvių tautai, ko rūpestingiausias dabotojas jos gerovės, kultūros, moralybės. Tačiau jis nebuvo tautininkas, specifiškai tą žodį suprantant. Jis buvo visos žmonijos darbininkas, nes buvo katalikiškosios, vadinas, visuotinės Bažnyčios tarnas. Jam net prikaišiojama, jog jis per uoliai tarnavęs „Rymui". O kam gi jis turėjo tarnauti? Jis, būdamas „Rymo katalikas"? Varšuvai, Maskvai, Kaunui? Tada jis būtų ministeris, ne vyskupas. Čia joks priekaištas. Reikia juk žmonių, kurie būtų nenusidažę politika.

Būkime a. a. arkivyskupui Matulevičiui teisingi: jis buvo toks, koks turi būti geras dvasininkas.

PAAIŠKINIMAI

SANTRUMPOS

JK – Jaunoji karta.
JL – Jaunoji Lietuva.
LA – Lietuvos aidas.
MV – Mūsų Vilnius.
NR – Naujoji Romuva.
TK – Tiesos kelias.
VR–4 – Vaižganto Raštai. – T. 4. – K. – V., 1922.
VR–12 – Vaižganto Raštai. – T. 12. – K., 1929.
VR–19 – Vaižganto Raštai. – T. 19. – K., 1939.

REDAKCINĖS PASTABOS

Tryliktuoju šių Raštų tomu baigiamas blokas devynių tomų, skirtų Vaižganto publicistikai. Tome dedami per paskutiniuosius ketverius su ketvirčiu rašytojo gyvenimo metus (1929–1933) parašyti tos rūšies jo darbai. Juos skelbę yra daugiau kaip dvi dešimtys laikraščių bei žurnalų („Lietuvos aidas", „Iliustruotoji apžvalga", „Trimitas", „Tiesos kelias", „Naujoji vaidilutė", „Jaunoji karta", „Jaunoji Lietuva", „Mūsų Vilnius", „Sekmadienis", „Diena", „Šaltinis", „Bangos", „Sargyba", „Rytas", „Šviesos keliai", „Naujoji Romuva", „Sėjos baras", „Saulutė", „Vairas"). Absoliuti jų diduma nebuvo kartoti.

Kaip ir ankstyvesnioji, paskutiniųjų metų Vaižganto publicistika įvairiatemė ir įvairiaformė. Žanrinis jos identifikavimas neretai svarstytinas. Iš šiame tome esančių tekstų kai kurie galėtų būti skiriami kitų rūšių raštijai (kultūros istorijai, teologijai, dokumentikai). Vis dėlto savo žodžio raiška ir visuomeninėmis autoriaus intencijomis jie pakankamai natūraliai pritampa ir prie publicistikos.

BIBLIOGRAFINIAI DUOMENYS IR KOMENTARAI

DĖL PAŽAISLIO DIEVO MOTINOS PAVEIKSLO. Publikuota: LA. – 1929. – Saus. 23. – Nr. 19. Parašas: *Kan. J. Tumas.*

[1] *Kilus polemikai dėl Pažaislio Madonos paveikslo* – remdamasis paveikslo restauratoriaus Igno Rudolfo duomenimis, Vaižgantas iškėlė hipotezę apie jo priklausymą P.P. Rubensui. Tokiai nuomonei prieštaravo menotyrininkai Halina Kairiūkštytė-Jacynienė ir Vytautas Bičiūnas. Plačiau apie tai žr. šių Raštų 12 t. str. „Pažaislio Dievo Motinos paveikslas – Rubenso darbas", „Pažaislio vienuolynas", „Stebuklingas Dievo Motinos paveikslas sugrįžo Pažaislin".

[2] Jurgis Šaulys (1879–1948) – diplomatas, publicistas, Vasario 16-osios akto signataras, Valstybės Tarybos narys, 1927–1931 m. Lietuvos pasiuntinys prie Šv. Sosto.

[3] Aleksandras VII (Fabio Chigi, 1599–1667), popiežius nuo 1655 m.

[4] Kristupas Zigmantas Pacas (1621–1684) – LDK politinis veikėjas, Pažaislio bažnyčios ir vienuolyno fundatorius.

[5] *rašiau „Lietuvos Aide" 1928 m. 27, 77–79, 88* – žr. šio str. 1 paaiškinimą.

[6] Sekretorija – Vatikano sekretoriatas, atliekantis vykdomosios valdžios funkcijas.

[7] *p. Rudolfas* – žr. šio str. 1 paaiškinimą.

BALTOJI LIEPSNA. Publikuota: Iliustruotoji apžvalga. – 1929. – Nr. 1. Parašas: *Vaižgantas.*

[1] *žr. „Pragiedrulių" I, 228* – nurodoma pirmojo „Pragiedrulių" leidimo I knyga (1918); žr. šių Raštų 4 t., p. 186.

[2] *Dega dega Mozės krūmas* – aliuzija į biblinį pasakojimą apie Dievo pasirodymą Mozei liepsnojančio, bet nesudegančio krūmo pavidalu (ST, Iš 3, 1–3).

MINTAUJOS KLASIKINĖS GIMNAZIJOS DEŠIMTIES METŲ SUKAKTIS. Publikuota: LA. – 1929. – Saus. 29. – Nr. 24; saus. 30. – Nr. 25 (pavadinimu „Iš Jelgavos gimnazijos šventės"). Parašas: *J. Tumas.*

[1] Petras Bironas (1724–1800) – Kuršo hercogas, Rusijos valstybės ir kultūros veikėjas.

[2] *„sapientiae et musis"* (lot.) – išminčiai ir mūzoms.

[3] „Academia Petrina" (lot.) – Petro akademija; Mintaujoje 1775 m. Petro Birono įkurta universitetinio tipo mokykla, nuo 1806 m. gimnazija.

[4] Janis Lapinis (Lapinš, 1885–1941) – latvių pedagogas, rašytojas, literatūros kritikas, publicistas, 1919–1931 m. Jelgavos gimnazijos direktorius.

[5] *Mitau* – šiuo vokišku pavadinimu Jelgava buvo vadinama iki 1918 m.

[6] *kunigaikštis Lieven* – vienas nuo XVIII a. Kurše gyvenusių švedų kilmės kunigaikščių Lievenų; greičiausiai A. Lievenas (Līvenss), latvių nepriklausomybės kovų dalyvis, kultūrininkas, valdą ir turto (plytų gamybos įmonę) turėjęs Bauskės apskrities Mežotnės valsčiuje.

[7] Kazimieras Jasėnas (1867–1954) – pedagogas, meno istorikas, rašytojas; klebonas Mintaujoje 1902–1944 m.

[8] Erichas Vilhelmas Diehl (Dīls, 1890–?) – latvių filologas klasikas, Peterburgo, Tomsko, Rygos universitetų profesorius, nuo 1922 m. ir Jelgavos gimnazijos mokytojas.

[9] *„Pamiatka Livenca"* (rus.) – lyveniečio (Lievenų giminės atstovo) atmintinė; tikriausiai tai memuarinio pobūdžio leidinys, kurio bibliografinių duomenų nustatyti nepavyko.

[10] *„konstatēja, ka J. Tumas ar gara varonību..."* (lat.) – konstatavo, kad J. Tumas su dvasios ištverme ir didžiule vidine disciplina dirba kaip brolių lietuvių tautos atgimimo veikėjas, literatūros kritikas ir mokytojas, visada buvęs artimas latvių tautai ir Jelgavos klasikinei gimnazijai, tuo darydamas garbę mūsų mokyklai.

[11] *„Augsti Cienījamās Kundzes un Kungi! Mīļā Jaunatne!* (lat.) – Didžiai gerbiamos ponios ir ponai! Mielas jaunime!

[12] *in potentia* (lot.) – potencialu.

[13] *in actu* (lot.) – veiksmu.

[14] *esu ėjęs realųjį mokslą vienoje Latvijos mokykloje* – Vaižgantas 1881–1888 m. mokėsi Dinabarko (Daugpilio) realinėje gimnazijoje.

[15] *„Lai dzīvo Latvju Tauta..."* (lat.) – Tegyvuoja latvių tauta, jos kultūra ir jos ugdytojai! Tegyvuoja latvių jaunimas, tautos viltis!

[16] *Ordnung* (vok.) – tvarka.

[17] Lietuvių–latvių vienybės draugija buvo įkurta 1923 m. Vaižganto ir E. Volterio iniciatyva, veikė iki sovietų okupacijos.

KADA BUVO REHABILITUOTOS LOTYNIŠKOS RAIDĖS. Publikuota: LA. - 1929. – Kovo 12. – Nr. 58. Parašas: *J. Tumas.*

[1] „Kovotojas" – 7-ojo pėstininkų Žemaičių kunigaikščio Butegeidžio pulko rankraštinis hektografu daugintas laikraštėlis, leistas Klaipėdoje 1924–1928 m. (1924 m. išėjo 12 nr., 1925 – 10, 1926 – 2, 1928 – 1 nr.); Butegeidis (Butigeidis) – XIII a. II pusėje gyvenęs (mir. apie 1290 m.) žemaičių kunigaikštis.

[2] Julijonas Kasperavičius (1865–1933) – religinis rašytojas, publicistas; kunigavo Kupiškyje, Kelmėje, Upytėje, Kaune, Palangoje, nuo 1926 m. vienuolis pranciškonas; *Ord. Fr. Min.* – Ordinis Fratrum Minorum (O. F. M., lot.) – Mažesniųjų Brolių ordinas, viena pranciškonų vienuolijos šeimų (šalia konventualų ir kapucinų).

[3] *„Iš nesenos praeities"* – „Kovotojo" laikraštėlyje (1924, Nr. 4, p. 7–11) įdėtų J. Kasperavičiaus atsiminimų pavadinimas; *„Mūsų spaudos leidimo pradžia"* – pirmojo jų skyrelio antraštė. Iš šio skyrelio (p. 7–8) cituojamą tekstą Vaižgantas yra smarkokai paredagavęs.

[4] Šembekas Jurgis (Jerzy Szembek, 1851–1905) – Plocko vyskupas, nuo 1903 m. Mogiliovo arkivyskupas metropolitas.

[5] Mečislovas Leonardas Paliulionis (1834–1908) – Žemaičių vyskupas nuo 1883 m.

[6] *Vilniaus vyskupas* – nuo 1903 m. Vilniaus vyskupu buvo Eduardas Roppas (1851–1939), iki tol klebonavęs Liepojoje; 1907 m. rusų valdžios iš Vilniaus jis buvo ištremtas.

[7] *didž. kun. Sergijaus* – Sergijus Aleksandrovičius (1857–1905), caro Aleksandro II sūnus, nuo 1891 m. Maskvos generalgubernatorius, nužudytas teroristų.

[8] *kunigaikštis Putiatinas* – greičiausiai tai Pavelas Putiatinas (1837–?), žymus rusų archeologas ir antropologas.

[9] *„St.-Peterburgskija Vedomosti"* („Sankt Peterburgo žinios") – Peterburge 1728–1917 m. leistas liberalios krypties dienraštis.

[10] *„I my pachali"* (rus.) – ir mes arėme.

[11] Jurgis Baltrušaitis (1873–1944) – poetas, diplomatas, 1920–1939 m. Lietuvos pasiuntinys Maskvoje.

[12] *„Russkija Vedomosti"* („Rusų žinios") – liberalus dienraštis, leistas Maskvoje 1863–1918 m.

[13] Leopoldas Bagdonas (1880–1941) – teisininkas, diplomatas, 1921–1940 m. dirbo Lietuvos atstovybėje Maskvoje.

[14] *Telegrafičeskija izvestija...* (rus.) – Telegrafo žinios: Vilnius. „Vilenskij vestnik" praneša, kad šių metų balandžio 24-tą Aukščiausiai patvirtintas Ministrų komiteto potvarkis, kuriuo įsakyta panaikinti visus anksčiau priimtus vyriausybės nutarimus ir potvarkius, ribojančius lietuvių ir žemaičių raštiją, leisti jos spaudiniuose šalia rusiško naudoti lotynišką ir kitokį šriftą.

„Vilenskij vestnik" („Vilniaus žinios") – rusų administracijos oficiozas, leistas 1841–1915 m. Vilniuje ir 1915–1916 m. Gomelyje.

TRADICIJA. DU DRAUGU. Publikuota: Trimitas. – 1929. – Kovo 28. – Nr. 13. – P. 204. Parašas: *Vaižgantas.*

[1] Vladislovas Putvinskis (1873–1929) – tautinio atgimimo veikėjas, literatas, lietuviškos spaudos organizatorius ir platintojas, Šaulių sąjungos įkūrėjas, 1919–1922 m. jos pirmininkas.

[2] *tėvo balsą* – V. Putvinskio tėvas Rapolas Putvinskis (1832–1904) buvo 1863 m. sukilėlis. 1863–1872 m. ištremtas.

[3] *„krese"* (lenk. *kres*) – pakraštyje.

[4] *pakėlė kalėjimą ir ištrėmimą* – 1906 m. Vladas Putvinskis už lietuvišką veiklą buvo kalinamas Šiauliuose ir Kaune, vėliau jam uždrausta gyventi Lietuvoje; 1914 m. grįžęs vėl buvo kalinamas Šiauliuose ir ištremtas į Nižnij Novgorodoguberniją, iš kur grįžo 1918 m.

[5] Česlovas Pancerzyńskis (1854–1908) – inžinierius, vienas Petrapilio lietuvių studentų draugijos organizatorių; Jonas Kymantas (1854–1924) – aušrininkas, advokatas; Gabrielius Landsbergis (1852–1916) – dramaturgas, publicistas, teatro veikėjas; *Petkevičiai, Pečkauskiai* – bajorų šeimos, davusios lietuvių literatūrai rašytojas Gabrielę Petkevičaitę-Bitę ir Mariją Pečkauskaitę-Šatrijos Raganą.

[6] Jonas Ambrozaitis (1856–1916) – visuomenės veikėjas, lietuvių spaudos platintojas, mėgėjų teatro organizatorius, publicistas, „Vilniaus žinių", „Naujos gadynės" bendradarbis.

[7] Povilas Višinskis (1875–1906) – tautinio atgimimo, visuomenės, politikos, spaudos veikėjas.

[8] „Ūkininkas" – varpininkų žurnalas, leistas Tilžėje 1890–1905 m.; P. Višinskis buvo faktinis jo redaktorius 1899–1905 m.

[9] *in verbo magistri* (lot.) – mokytojo žodžiu; plg. romėnų poeto Horacijaus (65–8 pr. Kr.) pasakymą iš jo laiškų: *In verba magistri jurare* – prisiekti mokytojo žodžiais, sekti mokytoju.

[10] Jonas Vizbaras (1869–1919) – Liepojos gimnazijos kapelionas, klebonavo Kurtuvėnuose, Darbėnuose, Liepojoje; publicistas, „Tėvynės sargo", „Vilties", „Rygos garso" bendradarbis.

[11] *mūsų socialistai... darė 1905 m. Vilniaus seimui obstrukciją* – kalbama apie šiame seime dalyvavusių kairiųjų destruktyvų elgesį, trukdymą pradėti jo darbą, sukliudymą priimti vieningą rezoliuciją.

LOTYNIŠKAS RAIDES LIETUVIAMS SUGRĄŽINUS. Publikuota: LA. – 1929. – Bal. 4. – Nr. 75. Parašas: *Doc. J. Tumas.*

[1] Leopoldas Bagdonas – žr. str. „Kada buvo rehabilituotos lotyniškos raidės" 13 paaiškinimą.

[2] „Vilenskij vestnik" – žr. str. „Kada buvo rehabilituotos lotyniškos raidės" 14 paaiškinimą.

[3] *„Komitet ministrov, razsmotrev predstavlenije..."* (rus.) – Ministrų komitetas, išnagrinėjęs vidaus reikalų ministro teikimą lietuvių-žemaičių leidinių šrifto klausimu, nutarė: panaikinant visus ankstesnius vyriausybės nutarimus ir potvarkius, ribojančius lietuvių ir žemaičių raštiją, leisti jos leidiniuose šalia rusiško vartoti ir lotynišką arba kitokį šriftą. Jo Didybė Imperatorius 1904 metų balandžio 24 dieną komiteto nutarimą teikėsi aukščiausiai patvirtinti.

[4] *„P. Vyriausiajam krašto viršininkui..."* – turimas omenyje Piotras Sviatopolkas-Mirskis (1857–1914), rusų valstybininkas, 1902–1904 m. Vilniaus generalgubernatorius.

[5] Juozapas Ambrozevičius (Ambraziejus, 1855–1915) – nuo 1892 m. Vilniuje kunigavęs lietuvių kultūrininkas, spaudos darbuotojas, žodynininkas; 1905 m. leido laikraštį „Lietuvos bitininkas".

[6] Emanuilas Vataci Kaune gubernatoriavo iki 1904 m. pradžios; buvo vienas lietuviškųjų gubernijų administratorių, kurie baigiantis XIX a. kėlė reikalą atšaukti lietuvių spaudos draudimą.

[7] Michailas Muravjovas (1796–1866) – rusų generolas, malšinęs 1863 m. sukilimą; 1863–1865 m. Vilniaus generalgubernatorius, lietuvių spaudos draudimo iniciatorius.

[8] *nusistačius šiuo klausimu... Mikuckiui, Gilferdingui* – žr. šiame tome toliau spausdinamą apybraižą „Raidžių grąžinimo 25 m. sukaktuvėms".

RAIDŽIŲ GRĄŽINIMO 25 M. SUKAKTUVĖMS. Publikuota: LA. – 1929. – Bal. 12. – Nr. 82; bal. 15. – Nr. 84; bal. 17. – Nr. 86; bal. 23. – Nr. 91; bal. 24. – Nr. 92;

bal. 25. – Nr. 93; geg. 3. – Nr. 99 (pavadinimu „Rusų rašmenims nepasisekus"). Parašas: *Doc. J. Tumas.* Pakartota: VR–12. – P. 251–283 (pavadinimu „Rusų rašmenims nepasisekus" ir paantrašte „25 metų sukaktuvėms"; po tekstu: *„Lietuvos Aidas" 1929 m. 82–99 nr.*) ir.VR–19. – P. 5–37 (pavadinimu „Raidžių grąžinimo 25 m. sukaktuvėms" ir paantrašte „Rusų rašmenims nepasisekus"; po tekstu: *L. Aidas, 1929 m. 82, 4, 6, 91–3, 99*).

VR–19 straipsnis pakartotas, matyt, neapsižiūrėjus pačiam jo autoriui, kuris šį tomą rengė, skaitė korektūrą (žr. A. Merkelis. Juozas Tumas Vaižgantas, K., 1934, p. 370, 373). Tomo gale (po turinio) esanti pokorektūrinė pastaba, jog „P. p. 5–38 įdėtas straipsnis „Raidžių grąžinimo sukaktuvėms" jau buvo išspausdintas t. XII, p. 251–283", priklauso greičiausiai nebe Vaižgantui. VR–12 straipsnis pakartotas padarius vieną kitą korektyvą (jos nurodomos komentaruose), o VR–19, išskyrus pakeistą antraštę, jis identiškas pirmajai publikacijai. Šių Raštų tomui panaudotas antrasis straipsnio pakartojimas.

[1] Vaclovas Biržiška (1884–1956) – bibliografas, kultūros istorikas, 1922–1940 m. Kauno universiteto profesorius; minimas jo straipsnis „Lietuvių Golgota", publikuotas „Mūsų žinyne" 1921 m. (Nr. 2, p. 105–119); „Mūsų žinynas" – karo mokslo ir istorijos žurnalas, leistas Kaune 1921–1940 m.

[2] *Babilonijos vergija* – aliuzija į S. Testamente aprašytą pietinių žydų giminių ištrėmimą į Babiloniją (VII–VI a. pr. Kr.), jas nukariavus Babilonijos valdovui Nabuchodonosarui.

[3] *sine ira et studio* (lot.) – be pykčio ir šališkumo; Romos istoriko Publijaus Kornelijaus Tacito (apie 55–120) posakis, pabrėžiantis istoriko pareigą būti objektyviam.

[4] Antanas Alekna (1872–1930) – istorikas, 1917–1922 m. Kauno kunigų seminarijos, 1922–1930 m. Universiteto profesorius.

[5] *Piro laimėjimas* – abejotina pergalė; pasakymas atsirado nuo Egipto karaliaus Piro 279 m. pr. Kr. prieš romėnus pasiektos pergalės, kuri pareikalavo nepateisinamai didelių aukų.

[6] Jurgis Šaulys – žr. str. „Dėl Pažaislio Dievo Motinos paveikslo" 2 paaiškinimą; „Klaipėdos žinios" – dienraštis, leistas Klaipėdoje 1924–1926 m., J. Šaulys jį redagavo 1924–1925 m. VR–12 šis J. Šaulį minintis sakinys praleistas.

[7] Vaižganto knyga „Lietuvių literatūra rusų raidėmis" išleista 1924 m.; „Vaiva" – knygų leidimo bendrovė, įsteigta ir vadovaujama Kazio Puidos, veikė Kaune 1922–1926 m.

[8] *A guerre comme à la guerre* (pranc.) – kare kaip kare.

[9] *Per... penkerius metus mokytojavimo* – Vaižgantas turi galvoje savo dėstymą Kauno universitete nuo 1922 m.

[10] Janas Baudouinas de Courtenay (1845–1929) – prancūzų kilmės lenkų kalbininkas, lituanistinių darbų autorius; rėmė lietuvių pasipriešinimą spaudos draudimui, pasirūpino A. Juškos surinktų liaudies dainų publikavimu.

[11] Jonas Juška (1815–1886) – kalbininkas; išleido lietuvių kalbos tarmių aprašą, rašė gramatiką ir žodyną; buvo parengęs raidyną lietuvių kalbai rusiškais rašmenimis.

[12] Laurynas Ivinskis (1810–1881) – pirmųjų lietuviškų kalendorių rengėjas, vertėjas, publicistas. Po 1863 m. sukilimo, 1864–1866 m., dirbo valdžios sudarytoje komisijoje lietuviškiems raštams rusiškomis raidėmis rengti.

Apie šį sk. „Šv. Darbe"... – nurodama 1924 m. žurnale „Švietimo darbas" (Nr. 3, p. 218–233; Nr. 4, p. 305–320; Nr. 5, p. 446–464) išspausdinta paties Vaižganto monografijėlė apie L. Ivinskį („Lietuvių literatūros paskaitos. Draudžiamasis laikas. Laurynas Ivinskis"), kuri tais pat metais ir tuo pačiu pavadinimu išėjo ir atskiru leidiniu.

Pirmojoje publikacijoje po šia pastraipa yra skyrelio numeris ir pavadinimas: *1. Keitimo procesas.*

[13] Ivanas Kornilovas (1811–1901) – vienas didžiųjų Lietuvos rusifikuotojų, 1864–1868 m. Vilniaus mokslo apygardos globėjas.

[14] *„Neskolko slov o litovskom i žmudskom plemeni"* (rus.) – „Keletas žodžių apie lietuvių ir žemaičių gentį"; šis A. Hilferdingo straipsnis išspausdintas laikraštyje „Den" 1864 m. 8 nr.; „Den" („Diena") – slavofiliškos krypties literatūros ir visuomeninio gyvenimo savaitraštis, leistas Maskvoje 1861–1865 m.

[15] *„Litva i Žmud"* (rus.) – „Lietuva ir Žemaitija"; straipsnis išspausdintas A. Hilferdingo raštų keturtomio, išleisto Petrapilyje 1868–1874 m., II tome.

[16] *Širvydo* – Sirvydo; Vaižgantas vartoja tuomet ir vėliau vartotą aplenkintą Konstantino Sirvydo pavardės formą (Szirwyd), kuri yra jo žodyno ir pamokslų rinkinio leidinių tituliniuose lapuose.

[17] Neaišku, ką čia Vaižgantas turėjo galvoje – gotiškus rašmenis ar kirčio ženklus. Pirmųjų niekas iš Didžiosios Lietuvos rašytojų XIX a. nebevartojo, antrieji – aptinkami. Vaižganto nurodytas Simonas Stanevičius (1799–1848), poetas, tautosakininkas, vertėjas, kirčio ženklus (kirčio vietai ir priegaidei žymėti) vartojo didumoje savo tekstų (išskyrus „Dainas žemaičių" ir „Istoriją šventą"), tuo tarpu Antanas Savickis (apie 1782–1836), poetas, vertėjas, kunigas Tirkšliuose, Židikuose, Gargžduose, Žemalėje, savo poezijos (satyrų, gamtos aprašymų, pasakėčių vertimų) bei Tomo Kempiečio ir šv. Augustino teologinių knygų vertimų nekirčiavo.

[18] *„Russkoje delo..."* – „Rusų reikalas šiaurės vakarų krašte", antras leidimas, Sankt Peterburgas. Knyga yra rinkinys dokumentų, nusakančių rusų administracijos Lietuvoje posukiliminiais ir vėlesniais metais vykdytą rusifikacinę politiką. I šios knygos leidimas išėjo 1901 m.

[19] *„inspektor klassov auditorskago učiliščia v Peterburge"* (rus.) – Peterburgo auditorių mokyklos klasių inspektorius.

[20] Michailas Muravjovas – žr. str. „Lotyniškas raides lietuviams sugrąžinus" 7 paaiškinimą.

[21] *kunigavo tikras jo brolis* – Antanas Juška (1819–1880) – folkloristas, leksikografas; kunigavo Zarasuose, Obeliuose, Pušalote, Veliuonoje.

[22] *L. c.* – loco citato (lot.) – cituotoje vietoje.

[23] Konstantinas Kaufmanas (1818–1882) – Vilniaus generalgubernatorius 1865–1866 m., galutinai įvedė spaudos draudimą.

[24] *„gonenija"* (rus.) – persekiojimo.

[25] Nikolajus Miliutinas (1818–1872) – rusų valstybininkas, nuo 1863 m. valstybės sekretorius Lenkijos karalystės reikalams.

[26] Antanas Petkevičius (1804–1880) – iš pradžių kunigas, vikaravo Vainute, Jurbarke, 1844 m. perėjo į stačiatikius, tapo jų šventiku; 1851–1857 m. lietuviškų raštų cenzorius prie Vilniaus generalgubernatoriaus, M. Valančiaus skundėjas valdžiai.

[27] Jonas Krečinskis (apie 1820–po 1884) – mokytojas Vilniuje, Marijampolėje, lietuviškų elementorių rusų raidėmis rengėjas.

[28] *primus movens* (lot.) – pradininkas, iniciatorius; aliuzija į lotynišką posakį *spiritus movens* – varomoji jėga.

[29] Lenkiškieji Infliantai – Lenkijos-Lietuvos valdžioje iki 1772 m. buvusi Livonijos vaivadija dešiniajame Dauguvos krante; Infliantais vadinta norint atskirti nuo istorinės Livonijos.

[30] Tomas Ferdinandas Žilinskas (Žilinskis, 1840–1925) – varpininkas, ilgametis Veiverių mokytojų seminarijos mokytojas.

[31] *Литовскія народныя песни съ переводомъ на русскій языкъ. И.А. Юшкевичъ. Санктъ-Петербургъ <...>. Предисловіе: Опытъ примененія русской азбуки къ литовскому языку* (rus.) – Lietuvių liaudies dainos su vertimu į rusų kalbą. J.A. Juškevičius. Sankt-Peterburgas <...>. Įžanga: Rusų abėcėlės taikymo lietuvių kalbai bandymas.

VR–12 šio J. Juškos leidinio pavadinimas perrašytas lotyniškomis raidėmis, o tolesnės pastraipos paskutinis sakinys ir rusiško alfabeto taikymo lietuvių kalbai pavyzdys („Атлек сакалас...") praleisti. Lotyniškais rašmenimis pateikiami taip pat žemiau straipsnyje nurodytų graždanka išleistų lietuviškų knygų pavadinimai (žr. p. 263). Greičiausiai Vaižgantas taip padarė dėl techninių kliūčių – spaustuvei neturint rusiškų šriftų.

[32] *„Kwestya alfabetu litewskiego w państwie Rosyjskiem i jej rozwiązanie", Kraków, 1904* (lenk.) – „Lietuvių raidyno klausimas Rusijos valstybėje ir jo išsprendimas", Krokuva, 1904.

[33] *Akeliui* – taip ano meto istoriografinėje literatūroje buvo dažnai vadinamas Mikalojus Akelaitis (1829–1887) – prozininkas, publicistas, vertėjas, 1863 m. sukilimo dalyvis, po jo emigravęs į Prancūziją.

[34] Ginčai dėl Elzaso ir Lotaringijos, istorinių žemių Prancūzijos ir Vokietijos pasienyje, buvo viena I pasaulinio karo priežasčių.

[35] *O Lenkija atsižvelgia į Ukrainą, į Gudiją?* – Ukrainos ir Baltarusijos vakarines teritorijas Lenkija laikė užėmusi 1921–1939 m.

[36] *deus ex machina* (lot.) – dievas iš mašinos; atsitiktinis dalykas.

[37] Vaižganto parengtas M. Valančiaus politinių religinių brošiūrų rinkinys „Maskoliams katalikus persekiojant" išleistas 1929 m.

[38] *primo* (lot.) – pirma.

[39] *nuo 1795 m.* – nuo trečiojo Lenkijos-Lietuvos padalijimo, per kurį visa Lietuva, be Užnemunės, atiteko Rusijos imperijai.

[40] *zapadnikai* (rus. *западники*) – XIX a. rusų idėjinės ir visuomeninės minties atstovai, orientavę Rusiją į vakarietišką raidos kelią; čia šiuo žodžiu Vaižgantas

ironiškai vadina vakarinei Rusijos imperijos daliai priklausiusių lietuviškų gubernijų administracijos valdininkus, vykdžiusius Lietuvos kolonizavimo ir rusinimo politiką.

[41] *„kramolą"* (rus.) – maištą, sąmokslą.

[42] *„ispolnitelnų nemcų"* (rus.) – pareigingų vokiečių.

[43] *„russkomu delu v severo-zapadnom kraje"* (rus.) – rusų reikalui šiaurės vakarų krašte.

[44] Piotras Valujevas (1814–1890) – Rusijos valstybės veikėjas, 1861–1868 m. Vidaus reikalų ministras, 1877–1881 m. Ministrų komiteto pirmininkas.

[45] *„russkij nemec"* (rus.) – rusiškas vokietis.

[46] Augustas Schleicheris (1821–1868) – vokiečių kalbininkas, Prahos, Jenos universitetų profesorius; išleido pirmąją mokslinę lietuvių kalbos gramatiką (1856), lietuvių tautosakos rinkinį (1857), parengė K. Donelaičio raštus (1865).

[47] Pirmojoje publikacijoje vietoje *Ariogalos bajorą nuo Dotnuvos* yra *Liaudies sūnų nuo Miškinių Vadaktų*. Dabar turimais duomenimis Daukša gimė Babėnuose prie Kėdainių, tėvų sodyboje, stovėjusioje Dotnuvėlės pakrantėje. Jo gimtosios vietos priklausė anuometiniam Ariogalos valsčiui.

[48] *Pabrėžos „Botanika"* – matyt, turima galvoje 1900 m. Amerikoje išleista Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos (1771–1849) knyga „Botanika, arba Taislius auguminis", sudaranti dalį rankraščiu likusio jo Lietuvos floros aprašymo „Taislius auguminis". Antras šios knygos leidimas išėjo irgi Amerikoje 1910 m.

[49] *„podstrekatelej"* (rus.) – kurstytojų.

[50] Anatolis Lewickis (1841–1899) – XI–XV a. Lenkijos istorijos tyrinėtojas, nuo 1883 m. Krokuvos universiteto profesorius.

[51] *buvę pradėta jau 1386 m.* – po Krėvos unijos, sudarytos 1385 m.

[52] Danielius Alseika (1881–1936) – Vilniaus lietuvių veikėjas, gydytojas; 1918 m. suorganizavo lietuvių polikliniką ir ligoninę, kur pats dirbo; nurodoma Lietuvių mokslo draugijos 1924 m. išleista jo istorinė apybraiža „Vytauto Didžiojo sumanymas vainikuotis Lietuvos karaliaus vainiku".

[53] *luce clarius* (lot.) – aiškiau už šviesą; aišku kaip dieną.

[54] *entente cordiale* (pranc.) – širdingas susitarimas, santarvė.

[55] Pavelas Briancevas (1845–po 1897) – rusų istorikas. Buvo baigęs Kijevo universitetą, 1875–1897 m. mokytojavo Vilniaus realinėje mokykloje. Darbuose («История Литовского государства», 1889; «Очерк древней Литвы и Западной России», 1891, ir kt.) laikėsi imperinės rusų istoriografijos idėjos apie LDK žemių istorinę priklausomybę Rusijai.

[56] *od morza do morza* (lenk.) – nuo jūros lig jūros; turima omenyje Lenkijos-Lietuvos valstybė iki pirmojo jos padalijimo.

[57] *„Dominus vobiscum"* (lot.) – Viešpats su jumis.

[58] Juozapas Silvestras Dovydaitis (1826–1883) – rašytojas, 1858–1864 m. vyskupo M. Valančiaus sekretorius, 1865 m. ištremtas į Sibirą. Apie J.S. Dovydaitį rašydamas, Vaižgantas yra raginęs Lietuvos Katalikų Bažnyčią kelti jo beatifikacijos klausimą (žr. Vaižganto Raštai, t. 11, K., 1929, p. 158).

[59] *„dejateliai"* (rus.) – veikėjai.

[60] Juozapatas Koncevičius (Kuncevičius, 1580–1623) – vienuolis Vilniuje, nuo 1618 m. Polocko vyskupas, nukankintas stačiatikių, kanonizuotas 1867 m.; Andriejus Bobola (1592–1657) – nuo 1611 m. jėzuitas Vilniuje, Šv. Kazimiero bažnyčios pamokslininkas, nuo 1633 m. misionierius Pinske, nužudytas į LDK įsiveržusios rusų kariuomenės, 1835 m. paskelbtas palaimintuoju; Ignotas Loyola (1491–1556) – jėzuitų ordino steigėjas, nuo 1541 m. jam vadovavo, kanonizuotas 1622 m.

[61] Juozapas Siemaška (1798–1868) – nuo 1829 m. Lietuvos unitų vyskupas, nuo 1839 m. Lietuvos stačiatikių metropolitas; vienas iniciatorių 1839 m. akto, kuriuo unitai prievarta buvo įjungiami į Stačiatikių bažnyčią.

[62] *„mirno vozsojediniat"* (rus.) – taikiai sujungti.

[63] *„chamskaja bezzastenčivost"* (rus.) – chamiškas begėdiškumas.

[64] *kova Dovydo su Goliatu* – Dovydas (1042–972 pr. Kr.) – pranašas ir poetas, antrasis ir žymiausias Izraelio valdovas; piemeniu būdamas, pagal Bibliją, svilksne paleistu akmeniu nukovė milžiną Galijotą.

[65] Minimos rusų rašmenimis išleistos lietuviškos knygos: „Abėcėlė žemaitiškai lietuviška" (Vilnius, 1864), „Abėcėlė lietuviškai rusiška" (Varšuva, 1865), „Bukvars žemaitiškai rusiškasis" (Kaunas, 1865), „Mokslas skaitymo rašto lietuviško" (Vilnius, 1867), „Mokslas dėl išmokimo rusiško–lietuviškos gromatos" (Vilnius, 1868), „Rusiškas mokslas dėl lietuvnikų" (Vilnius, 1875). „Rusiškas mokslas dėl lietuvių" (Varšuva, 1892), „Lietuviška gramatika. Vyresnio amžiaus kursas" (Varšuva, 1891), „Lietuviška gramatika. Jaunesnio amžiaus kursas" (Varšuva, 1891), „Lietuviška chrestomatija" (Varšuva, 1876), „Išleidęs ugnį, nebeužgesinsi" (Vilnius, 1888), L. Tolstojaus „Kaukazo nevalnikas" (Vilnius, 1891), L. Tolstojaus „Kur meilė, ten ir Dievas" (Vilnius, 1891).

[66] *„raspostranit v narode"* (rus.) – paskleisti liaudyje.

[67] *„taščit i nepuščat"* (rus.) – tempti ir neleisti; Michailas Saltykovas-Ščedrinas (1826–1889) – rusų rašytojas satyrikas.

[68] *„panurgovo stado"* (rus.) – Panurgo kaimenė, avių banda; Panurgas – prancūzų rašytojo François Rabelais (1494–1553) satyrinio romano „Gargantiua ir Pantagriuelis" veikėjas, kuriam iš laivo į jūrą išmetus vieną avį, paskui ją iššoko ir nuskendo ir visos ten buvusios.

„pušečnoje miaso" (rus.) – patrankų mėsa.

„platelščiki podatej" (rus.) – mokesčių mokėtojai.

[69] *eo ipso* (lot.) – tuo pačiu.

[70] *„lico polskavo proischoždenija"* (rus.) – lenkų kilmės asmuo.

[71] Aleksandras Potapovas (1818–1886) – generolas, nuo 1864 m. Vilniaus generalgubernatoriaus padėjėjas, 1868–1874 m. generalgubernatorius.

[72] Tadas Kosciuška (Kościuszko, 1746–1817) – generolas, politikas, JAV nepriklausomybės karo dalyvis, 1794 m. sukilimo Lenkijoje ir Lietuvoje vyriausiasis vadas.

[73] Adomas Čartoryskis (Czartoryski, 1770–1861) – Lenkijos ir Rusijos politinis veikėjas, caro Aleksandro I patarėjas, 1804–1806 m. Rusijos užsienio reikalų ministras, 1803–1824 m. Vilniaus švietimo apygardos kuratorius, 1830–1831 m.

sukilimo Laikinosios vyriausybės pirmininkas, po sukilimo emigrantas Prancūzijoje.

[74] *Ivinskis su savo „Aitvaru" ir Mikalojus Akelevičius su savo „Žeme"* – minimi nepasisekę bandymai leisti lietuvišką spaudą; Laurynas Ivinskis (žr. 12 šio str. paaiškinimą) laikraščio „Aitvaras" projektą buvo parengęs 1856 m., M. Valančiaus remiamas Mikalojus Akelaitis (žr. 33 šio str. paaiškinimą) laikraštį „Pakeleivingas" ketino pradėti leisti 1859 m.

[75] *„gramotos"* (rus.) – rašto.

[76] *„tri kita"* (rus.) – tris banginius.

[77] *Chłop z powiatu Marijampolskiego* (lenk.) – Marijampolės pavieto valstietis; šiuo slapyvardžiu M. Akelaitis pasirašinėjo korespondencijas ir kitas publikacijas lenkų spaudoje.

[78] Jonas Jablonskis 1906–1908 m. buvo Panevėžio mokytojų seminarijos lietuvių kalbos mokytojas.

[79] *„Klaip. Žinios", 1924 m. 79 nr.* – cituojama iš J. Bekampio slapyvardžiu pasirašyto str. „Prieš dvidešimt metų". „Klaipėdos žinios" – 1924–1926 m. leistas dienraštis, Jurgis Šaulys (žr. str. „Dėl Pažaislio Dievo Motinos paveikslo" 2 paaišk.) buvo jo redaktoriumi.

MEDŽIŲ IR PAUKŠČIŲ ŠVENTĖS. Publikuota: LA. – 1929. – Bal. 27. – Nr. 95. Parašas: *Kan. J. Tumas. Lietuvai pagražinti draugijos vardu.*

[1] Pirmojoje straipsnio publikacijoje po parašu prierašas: *Kitus prašom atsispausdinti ar savaip paagituoti.*

ŠUNAKARIAI BUDELIAI, NUOSTOLIŲ DARYTOJAI. Publikuota: LA. – 1929. – Geg. 2. – Nr. 98. Parašas: *Kanauninkas Juozas Tumas, universiteto docentas.*

[1] *„fatygą"* (lenk.) – darbą, vargą, patarnavimą.

KUNIGŲ VARGAI DRAUDŽIAMUOJU LAIKU. Publikuota: TK. – 1929. – Nr. 5. – P. 292–301; Nr. 6. – P. 347–351. Parašas: *Doc. J. Tumas.*

[1] *iki pat Japonų karo* – kalbama apie 1904–1905 m. Rusijos–Japonijos karą.

[2] Vaižganto parengti M. Valančiaus leidiniai – užrašų knyga „Pastabos pačiam sau" ir politinių religinių brošiūrų rinkinys „Maskoliams katalikus persekiojant" – pasirodė 1929 m.; „Žinija" – knygų leidimo bendrovė, veikusi 1925–1940 m. Kaune.

[3] *Mažosios revoliucijos* – turima omenyje Rusijos 1905 m. revoliucija.

[4] *„inovercus" ir „inorodcus"* (rus.) – kitatikius ir kitataučius.

[5] *„sostojavšimi pod sudom ili sledstvijem i ograničennymi v pravach"* (rus.) – teistais ar tardytais ir apribotomis teisėmis.

[6] Pranciškus Butkevičius (1821–1896) kunigavo Telšiuose, Pajūryje, Rietave, Kaune, 1870–1882 buvo ištremtas į Tobolsko guberniją; Vincentas Norvaiša (apie 1830–1883) kunigavo Žygaičiuose, 1870 m. ištremtas į Tomsko guberniją; Jonas Grigaliūnavičius – greičiausiai tai Pranas Grigaliūnas (apie 1840–?), Gardamo kunigas, 1871 m. suimtas, paleistas be teisės gyventi Lietuvoje; Pranciškus Struo-

pus (Stropus, apie 1844–apie 1910) kunigavo Salantuose, grįžęs iš tremties – Tryškiuose, Vilniuje; Kazimieras Eitutavičius (1833–1906) kunigavo Darbėnuose, 1871 m. ištremtas į Viatkos guberniją, vėliau kunigavo Vologdoje, Baltarusijoje; Matas Kaziliauskas (1844–1918) kunigavo Naujamiestyje, grįžęs iš tremties nuo 1904 m. Krakėse; Vincentas Butvydas (1841–1912) kunigavo Pagramantyje, Žiežmariuose, Marcinkonyse, Birštone, Stakliškėse, 1870 m. areštuotas, bet pritrūkus įrodymų tik perkeltas į Vilniaus vyskupiją; Vitalis Dembskis (1845–1918) kunigavo Gaurėje, Lapėse, Seredžiuje, 1870–1887 m. praleido tremtyje Kazanėje.

[7] Mykolas Šiuipa (Šiuipys, apie 1835–1900) kunigavo Darbėnuose, Pandėlyje, Kuršo parapijose, Leckavoje, Alsėdžiuose; knygnešių organizatorius.

[8] Adolfas Račkauskis (1842–1919) – ilgametis Ukmergės klebonas, vėliau kunigavo Šakynoje, Žagarėje; lenkomanas, Vaižgantui kunigaujant Micaičiuose, buvo vienas jo skundėjų dvasinei valdžiai.

[9] Pranciškus Graževičius (apie 1835–1883) kunigavo Obeliuose, Smilgiuose, vėliau dominikonų vienuolis Raseinių vienuolyne.

[10] Jonas Mickanievskis (1857–1918) kunigavo Kaune, Palangoje, Utenoje, Siesikuose.

[11] Mykolas Andriuškevičius (1865–1903) kunigavo Pajūryje, Ilūkstėje, Mintaujoje, Subačiuje.

[12] Izidorius Linkevičius (1862–1927) kunigavo Šeduvoje, Grinkiškyje, Betygaloje, Sidabrave.

[13] Cezaris Jačinauskis (1860–1923) kunigavo Panevėžyje, Kaune, Sidabrave, Raguvoje, Ramygaloje; tremtyje buvo 1889–1892 m.

[14] Aleksandras Dambrauskas (Adomas Jakštas, 1860–1938) – poetas, kritikas, visuomenininkas; kapelionavo Panevėžio gimnazijoje, profesoriavo Kauno kunigų seminarijoje ir Peterburgo dvasinėje akademijoje.

[15] *Vilniaus dekanas Petravičius juos viešai bažnyčioje sudegino* – nurodomas Stanislovas Petravičius (Piotrowicz, apie 1830–1897), XIX a. 7-ajame dešimtmetyje Vilniaus dekanas. Minimą protesto aktą įvykdė 1870 m. pavasarį šv. Rapolo bažnyčioje. Kartu sudegino ir vyskupiją tuomet valdžiusio Petro Žilinskio (žr. str. „Mintaujos istorija" 9 paaiškinimą) aplinkraštį, kuriuo liepta kunigams pamaldose naudoti rusišką liturginį apeigyną, bei pasakė valdžią ir vyskupijos valdytoją smerkiantį pamokslą.

[16] Aleksandras Vaitkevičius (1844–1920) kunigavo Žeimelyje, Čekiškėje, Leckavoje, Kruopiuose.

[17] Juozapas Kerpauskis (Kerpauskas, 1843–1912) kunigavo Gargžduose, Kaune, buvo kapitulos oficiolas.

[18] Pranciškus Landsbergis (1836–1921), be Vidžių, nuo 1891 m. iki mirties kunigavo Surviliškyje.

[19] Adomas Pronckūnas – „Tėvynės sargo" rėmėjas; knygnešių organizatorius; plačiau apie jį žr. p. 62).

[20] *Sk. mano raštą „Vilniaus žinių" 1905 m. 80 nr.* – nuoroda į str. „A. a. Adomas Pronckūnas"; jo tekstą žr. šių Raštų 6 t., p. 291–293.

[21] *„Na wypadek wygnania"* (lenk.) – tremties atvejui.

[22] Petras Barauskas (1859–1919), prelatas, Kauno kunigų seminarijos profesorius nuo 1887 m.

[23] Povilas Januševičius (1866–1948) – visuomenės veikėjas, spaudos darbuotojas, publicistas, kalbininkas; 1898–1919 m. Kauno kunigų seminarijos profesorius, vėliau kunigas Kaune.

[24] Antanas Karosas (1856–1947) – Kauno kunigų seminarijos profesorius ir rektorius 1883–1907 m., nuo 1910 m. Seinų vyskupas; 1920 m. lenkų ištremtas apsigyveno Marijampolės marijonų vienuolyne, 1926 m. paskirtas Vilkaviškio vyskupu.

[25] Felicijonas Lialis (1870–po 1940) – vienas „Tėvynės sargo" steigėjų, 1894–1897 m. kalintas Kretingos vienuolyne, kunigavo Kupiškyje, Antašavoje, Papilyje, Krekenavoje, Pumpėnuose; Pranciškus Gugys (1867–1917) – spaudos bendradarbis, 1894–1896 m. kalėjo Kretingos vienuolyne, buvo ištremtas į Kuršo guberniją, nuo 1912 m. gyveno JAV; Kazimieras Domarkas – „Tėvynės sargo" bendradarbis; plačiau apie jį žr. p. 62; Jonas Kanapeckas (1867–1939) – visuomenės veikėjas, 1900 m. ištremtas į Tverę, kur išbuvo iki 1924 m., grįžęs kunigavo Kaune, Kelmėje; Kazimieras Šleivys (mir. 1943 m.) – spaudos bendradarbis, 1902–1904 m. ištremtas; plačiau žr. p. 65; Aleksandras Bilekevičius (1871–po 1899) kunigavo Kaune, iš čia 1899 m. ištremtas; Vladislovas Apulskis (Opulskis, 1845–1917) kunigavo Upynoje, Klovainiuose, Šilalėje, buvo tremtas į Poltavą.

[26] Plačiau apie šią istoriją ir Kazimierą Bakšį žr. kn. A. Merkelis. Juozas Tumas Vaižgantas. K., 1934, p. 87–90.

[27] Vaižgantas čia greičiausiai turi galvoje iki 1869 m. (*incl.* – inclusive, lot., – imtinai) išėjusias M. Valančiaus religines politines brošiūras („Iš tamsybės veda tiktai kelias teisybės", „Perspėjimas", „Šnekesys kataliko su nekataliku", „Prajautimas" ir kt.), kuriose smerkiamas posukiliminiais metais rusų administracijos Lietuvoje vykdytas aršus katalikų dvasininkijos persekiojimas, bandymai primesti lietuviams stačiatikystę ir nusakomi pasipriešinimo šiai prievartai būdai.

[28] Stanislovas Stakelė (1862–1930) kunigavo Pasvalyje, Benekainyse, Dusetose, Rageliuose ir kitur; už lietuvišką veiklą persekiotas rusų valdžios ir lenkininkų.

[29] Mykolas Mežinys – iš tikrųjų Motiejus Miežinis (1851–1925) kunigavo Pakruojyje, Babtuose, Kaune, Vabalninke; 1894–1899 m. buvo ištremtas į Oriolo guberniją; draudžiamos spaudos platintojas, vienas šv. Kazimiero draugijos knygoms leisti steigėjų.

[30] Aleksandras Miliauskas (1835–1896) – 1863 m. sukilimo dalyvis, tremtinys, grįžęs kunigavo Kurše, vengdamas persekiojimo, 1892 m. išvažiavo misijoms į Tomsko guberniją; latvių kalba parašė religinių darbų.

[31] Antanas Beržanskis (1859–1923) – spaudos bendradarbis, kunigavo Smalvoje, Drūkšėje, Skuode, Šatėse; jo brolis Jonas Beržanskis (1862–1936), publicistas, genealoginės studijos „Lietuvių heraldika" (1930) autorius, kildino save iš gediminaičių.

[32] Juozapas Liasauskis (Lesauskis, 1861–1957) – spaudos bendradarbis, religinių raštų autorius; kunigavo Vyžuonose, Smalvose, Liepojoje, Dotnuvoje,

Zarasuose, Papilėje, nuo 1920 m. Kauno kunigų seminarijos profesorius, nuo 1925 m. vyskupijos kurijos viceoficiolas.

[33] *„plochoje vlijanije na narod"* (rus.) – bloga įtaka liaudžiai.

[34] *„Vosprešal vodku pit' i po russki govorit'"* (rus.) – draudė gerti degtinę ir kalbėti rusiškai.

[35] Marcijonas Jurgaitis (1855–1926) – lietuviškos spaudos bendradarbis ir platintojas; kunigavo Pasvalyje, Palangoje, Kurše, Kaune, Šiluvoje.

[36] Antanas Vytartas (1863–1932) – religinių raštų rengėjas, draudžiamos spaudos bendradarbis ir platintojas, Mosėdyje vikaravo 1886–1891 m., vėliau kunigavo Klovainiuose, Joniškyje, Kupiškyje, Šiauliuose, Kaune, Odesoje.

[37] Jonas Juozapaitis (1867–1924), be Kamajų, kunigavo Kalnujuose, Stakiuose, Jurbarke.

[38] *„komandovanije voiskami"* (rus.) – vadovavimą kariuomenei.

[39] *„Mūsų senovės" 642 p.* – nuoroda į 1922 m. „Mūsų senovėje" (I, 4/5) paskelbtą straipsnį „Kun. F. Lialis – komandiras ir „Tėvynės Sargo" pradžia", pasirašytą Petro Paystriečio slapyvardžiu; „Mūsų senovė" – istorijai skirtas žurnalas, leistas Kaune 1921–1922 ir 1937–1940 m., 1921–1922 m. redaguotas Vaižganto.

[40] Feliksas Sereika (1844–1913) – knygnešių organizatorius, kunigavo Kaltinėnuose, Dusetose, Tytuvėnuose, Lenkimuose, Radviliškyje; parengė ir be autoriaus leidimo ir pavardės 1896 m. išleido Kauno kunigų seminarijoje A. Baranausko skaitytą lietuvių kalbos kursą „Kalbamokslis lietuviškos kalbos".

[41] Juozapas Rimeikis (Remeikis, Rymeikis, 1866–1944), XIX a. pab. Šiaulių ir Panevėžio gimnazijų kapelionas, vėliau kunigavo Latvijoje, Tryškiuose, Varlaukyje; be katechetinių darbų, išleido pjesių saviveiklai.

[42] Martynas Kukta – vienas pirmųjų lietuvių spaustuvininkų; Vilniuje jo spaustuvė veikė 1906–1924 m., vėliau jis persikėlė į Kauną, dalyvavo steigiant „Švyturio", „Spindulio" spaudos bendroves.

[43] Mečislovas Leonardas Paliulionis – žr. str. „Kada buvo rehabilituotos lotyniškos raidės" 5 paaiškinimą.

[44] *S. T. C. – sanctae theologiae candidatus* (lot.) – šventosios teologijos kandidatas.

[45] Otto von Mauderodės (1852–1909) spaustuvė, įkurta 1881 m. Tilžėje, veikė iki 1944 m.; joje, ypač spaudos draudimo metais, buvo spausdinama daug lietuviškų knygų ir periodinių leidinių („Žemaičių ir Lietuvos apžvalga", „Varpas", Ūkininkas" ir kt.).

[46] Kastantinas Butkys (1851–1923) kunigavo Telšiuose, Zarasuose, Mosėdyje, Paberžėje, Upytėje.

[47] *Sk. „Vilties" 1913 m. 95(882) nr.* – nuoroda į Vaižganto str. „Žinių žiupsnelis iš praeities"; žr. šių Raštų t. 9, p. 19–20.

[48] Kazimieras Kazlauskas (1865–po 1940) – religinės literatūros vertėjas, spaudos bendradarbis; kunigavo Rumšiškėse, Rozalime, Svėdasuose, Krekenavoje, Gruzdžiuose, Lapėse ir kitur.

[49] Pranciškus Janulaitis (1874–po 1940) – publicistas, kunigavo Troškūnuose, Betygaloje, nuo 1931 m. Kauno vyskupijos kapitulos garbės kanauninkas.

[50] Domininkas Tumėnas (1860–1919) – publicistas, švietėjas, vienas „Tėvynės sargo" steigėjų, kunigavo Kamajuose, Šatėse, Vadokliuose.

[51] Justinas Tumėnas (1881–1946) – mokytojas Kaune; paskelbė poezijos, pjesių.

[52] *Antanas Dailidė* – Domininko Tumėno slapyvardis.

[53] *Sk. Vaižganto Raštų IV t., 220* – nuoroda į straipsnį „Kun. Damininkas Tumėnas"; žr. šių Raštų t. 10, p. 368–369.

[54] A. Itomlenskis – gimnazijos mokytojas Vilniuje, lietuviškų knygų cenzorius; kartu su J. Jablonskiu 1906 m. peržiūrėjo mokykloms siūlomus lietuviškus vadovėlius.

[55] Plačiau šią bylą Vaižgantas aprašė savo vaizdelyje „Aušros vartai"; žr. šių Raštų t. 2, p. 364–370.

[56] Antanas Eidimtas (1838–1909) – Kuršėnų klebonas nuo 1879 m., priešiškas tautiniam lietuvių atgimimui.

[57] Juozapas Zaleskis (1838–1910) – Viekšnių dekanas nuo 1868 m.

[58] *teisė Žemaičių konsistorijos teismas ir išteisino* – prisimenama 1902 m. spalio mėn. Žemaičių vyskupijos konsistorijoje svarstyta J. Tumo byla; apie A. Račkauskį žr. šio straipsnio 8 paaiškinimą.

[59] Silvestras Gimžauskas (1845–1897) – poetas aušrininkas; kunigavo įvairiose Vilniaus krašto vietose, mirė Varšuvoje, ten nuvykęs gydytis, būdamas Bagaslaviškio klebonu.

[60] *mano rašytoje Gimžausko monografijoje* – Vaižgantas mini savo straipsnį apie S. Gimžauską, išspausdintą jo knygoje „Lietuvių literatūros paskaitos. Draudžiamasis laikas" (Kaunas, 1924).

[61] Vaižganto knyga „Lietuvių literatūros paskaitos. Draudžiamasis laikas. Aušrininkų grupė" išleista 1924 m.

[62] Francas Jozefas Haydnas (1732–1809) – austrų kompozitorius; oratorija „Pasaulio sutvėrimas" – vienas reikšmingiausių jo kūrinių.

[63] *išvertė A. Wapplerio „Istoriją Katalikų Bažnyčios"* – S. Gimžauskui priskiriamas šios knygos vertimas išleistas Amerikoje 1892 m.; jos autorius – austrų teologas Vienos universiteto profesorius Antonas Wappleris; kaip vadovėlis aukštesniosioms gimnazijoms vokiečių kalba parašyta jo knyga („Geschichte der katolischen Kirche") išėjo 1864 m. ir susilaukė vėlesnių leidimų (trečiojo 1875 m.).

[64] *Sk. „Tėvynės Sargo" 1898 m. 6 nr.* – nurodomas nepasirašytas nekrologas „A. a. kun. Aleksandras Burba".

[65] *„Filotea" šv. Pr. Sal.* – šv. Pranciškaus Saleziečio (1567–1622) populiariausias veikalas „Įvadas į dvasinį gyvenimą, arba Filotėja". Išverstas A. Burbos, šis veikalas išėjo 1892 m. („Filiotea. Kelias į maldingą gyvenimą").

[66] Kazimieras Pakalniškis (1866–1933) – rašytojas, spaudos bendradarbis, kunigavo įvairiose Žemaitijos vietose; 1890–1896 m. ėjusios „Žemaičių ir Lietuvos apžvalgos" vienas redaktorių.

[67] Julijus Rodziewiczius (1868–?) Šiaulių gimnazijos kapelionu buvo 1898–1901 m.

[68] Petras Legeckas (1844–1934) – religinės literatūros rengėjas ir vertėjas; kunigavo Krinčine, Šeduvoje, Kavarske, 1889–1916 m. Ukmergės dekanas.

[69] Nurodomas „Tėvynės sarge" (1900, Nr. 4–5, p. 25–39) be parašo išspausdintas paties Vaižganto straipsnis (žr. šių Raštų t. 6, p. 121–135).

[70] *„Za litovskuju protivopravitelstvennuju propagandu"* (rus.) – už lietuvišką priešvyriausybinę propagandą.

[71] Kazimieras Nekrašius (1851–1930) kunigavo Ylakiuose, Salantuose, Papilėje.

[72] *pasiuntė savo seseriai* – minima Julija Janulaitytė-Biliūnienė-Matjošaitienė (1880–1976) – gydytoja, rašytojo Jono Biliūno žmona, 1918–1931 m. Vilniaus lietuvių veikėja.

[73] *„česnoje slovo"* (rus.) – garbės žodį.

[74] Petras Augla (1861–po 1932) – kunigas Smolenske, kitose Rusijos vietose.

[75] Vladas Požela (1879–1960) – teisininkas, socialdemokratų veikėjas, Steigiamojo ir I Seimų atstovas, 1926 m. vidaus reikalų ministras, tremtyje Smolenske gyveno 1901–1903 m.; Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis – žr. str. „Tradicija. Du draugu" 5 paaiškinimą; *dantistė nuo Subačiaus* – greičiausiai minima tuo metu tarp Smolensko lietuvių aktyviai veikusi Emilija Brazdžiūtė.

[76] Leonas XIII (Gioacchino Pecci, 1810–1903) – popiežius nuo 1878 m.

[77] *„Proboszczu, jak możesz puszczać na ambonę takiego polakożercę?!"* (lenk.) – klebone, kaip gali leisti į sakyklą tokį lenkų ėdiką?

[78] Petras Radzvickas (1864–1931) – gydytojas, varpininkas, 1896–1920 m. dirbo Smolenske, nuo 1924 m. Kauno universiteto profesorius.

[79] Antanas Stapulionis (1856–1918) kunigavo Želvoje, nuo 1896 m. Troškūnuose, persekiotas už katalikų teisių gynimą.

[80] Petras Bulvičius (Bulvyčius, 1874–po 1940) – spaudos platintojas ir bendradarbis, 1898–1905 m. ištremtas į Sibirą, vėliau vėl buvo tremtas iš Lietuvos; Nepriklausomoje Lietuvoje kunigavo Virbalyje, Kaune, Veiveriuose, Endriejave.

[81] Čia ir toliau cituojama, matyt, iš Vaižganto turėtos rankraštinės J. Rimeikio autobiografijos.

[82] Cituojama iš Vaclovo Biržiškos str. „Kaip Lietuva po Rusais vargo"; leidinys „Ir eikim Lietuvos keliu" išėjo Kaune 1928 m.; Vaclovas Biržiška – žr. str. „Raidžių grąžinimo 25 m. sukaktuvėms" 1 paaiškinimą.

[83] Pranciškus Pacevičius (1862–1926) Šilalėje kunigavo 1895–1919 m., vėliau dėstė Kauno kunigų seminarijoje, buvo vyskupijos kurijos viceoficiolas.

[84] Gasparas Cirtautas (1841–1913) – Žemaičių vyskupas nuo 1910 m.

[85] *Beiliso bylą* – minima plačiai pasaulyje nuskambėjusi byla, kurioje buvo kaltinamas žydas Menachemas Mendelis Beilis (1874–1924), Rytų Ukrainoje 1911 m. ritualiniais tikslais neva nužudęs krikščionį berniuką; vėliau jis buvo išteisintas.

[86] *„Knygnešio" knygos* – nurodomas rašytojo ir kultūros istoriko Petro Rusecko (1883–1945) parengtas atsiminimų iš spaudos draudimo laikų rinkinys „Knygnešys. 1864–1904", dviem tomais išėjęs Kaune 1926 ir 1928 m.

[87] Antiochas Kantemiras (1708–1744) – diplomatas, poetas satyrikas, rusų literatūrinio klasicizmo pradininkas.

[88] *„Ume, plod nezreloj nauki, neprinuždaj k peru tvojej ruki"* (rus.) – prote, vaisiau nesubrendusio mokslo, neversk tavo rankos imtis plunksnos.

[89] J. Remeikio „Katechetiški pamokymai" dviem knygomis išėjo 1906–1907 m. Vilniuje (M. Kuktos spaustuvėje), pataisytas ir papildytas jų leidimas trimis knygomis pasirodė 1931 m. Kaune.

[90] Pirmojoje straipsnio publikacijoje po paskutine jo pastraipa prierašas: *P. S. Kunigų vargai draudžiamuoju laiku tiek daug reiškia jiems patiems ir lietuvių visuomenei, jog prašyte prašos surejestruojami. „Tiesos kelias" atviras šios rūšies raštams.* Straipsnį pakartojant VR–12, tas prierašas praleistas.

PASIKALBĖJIMAS SU KUN. J. TUMU-VAIŽGANTU PER JO JUBILIEJŲ. Publikuota: Naujoji vaidilutė. – 1929. – Nr. 7–9. – P. 158–162.

[1] „Naujoji vaidilutė" – žurnalas, leistas 1921–1940 m. Kaune, iš pradžių ateitininkių moksleivių, 1931 m. pertvarkytas į žurnalą moterims.

[2] *Jie gi pirmieji sudarė komunistinę Paragvajaus respubliką* – jėzuitai 1609 m. Urugvajaus ir Paranos vidurupyje įkūrė savotišką „valstybę valstybėje", kurioje indėnai buvo suorganizuoti į kolonijas su bendruomenine ūkio sistema; ši respublika gyvavo iki 1721 m.

[3] *Almae Matris* (lot.) – motinos maitintojos; viduramžiais atsiradęs aukštųjų mokyklų, paprastai universitetų, pavadinimas.

[4] *Kirche, Kinder, Küche* (vok.) – bažnyčia, vaikai, virtuvė.

[5] *Lietuvių Mokslo ir Dailės draugijos* – Lietuvių mokslo draugija ir Lietuvių dailės draugija, įkurtos 1907 m., veikė atskirai, bet dažnai derino savo veiksmus.

[6] *Remedium* (lot.) – vaistai, priemonė.

[7] „Vapsva" – mėnesinis satyros ir humoro žurnalas, leistas Kaune 1929–1933 m.

AČIŪ AČIŪ! Publikuota: LA. – 1929. – Lapkr. 8. – Nr. 255. – Parašas: *Kunigas Juozas Tumas-Vaižgantas.*

BAŽNYTINIO KOMITETO VYTAUTO JUBILIEJUI ŠVĘSTI TREČIAS PAREIŠKIMAS. Publikuota: LA. – 1929. – Lapkr. 20. – Nr. 265. Parašas: *Bažnytinio komiteto vicepirmininkas ir vyriausiojo komiteto narys – kan. J. Tumas. Sekretorius kun. M. Vaitkus.*

Mykolas Vaitkus (1883–1973) – poetas, prozininkas, memuaristas, kunigavo Telšiuose, Kaune, 1918–1940 m. dirbo šv. Kazimiero draugijoje, nuo 1951 m. gyveno JAV.

[1] Petras Rimša (1881–1961) – dailininkas skulptorius, grafikas, medalininkas, skulptūrinių kompozicijų „Lietuvos mokykla 1864–1904", „Artojas" ir kt. autorius.

[2] *„T. K." 6 nr.* – nuoroda į „Tiesos kelyje" 1929 m. (Nr. 6, p. 397–398) išspausdintą Bažnytinio komiteto Vytauto jubiliejui švęsti antrąjį pareiškimą; jį yra pasirašę komiteto pirmininkas J. Mačiulis-Maironis ir sekretorius kun. M. Vaitkus.

[3] Stanislovas Ūsoris (1896–1955) – kunigas, visuomenės veikėjas, ilgametis ateitininkų dvasios vadas, nuo 1924 m. Kauno kunigų seminarijos profesorius, nuo 1927 m. arkivyskupo J. Skvirecko sekretorius.

„FRATERNITAS LITUANICA". Publikuota: LA. – 1929. – Gruod. 6. – Nr. 279. Parašas: *Vaižgantas*.

[1] Fraternitas Lithuanica (Lietuviška brolija) – lietuvių gydytojų korporacija, įsteigta 1908 m. Petrapilyje, iki 1917 m. nelegali; Lietuvoje veikė iki sovietų okupacijos, veiklą tęsė išeivijoje JAV.

[2] Vladas Nagevičius (Nagius, 1881–1954) – gydytojas, generolas, Lietuvos kariuomenės karo sanitarijos viršininkas, 1921–1925 m. Valstybinės archeologijos komisijos narys; rūpinosi Karo muziejaus steigimu, vadovavo jam nuo pat įkūrimo 1921 m.

[3] neolituanai – lietuvių studentų tautininkų korporacijos Neo Lithuania, veikusios 1922–1940 m., nariai.

[4] Jonas Šliūpas (1861–1944) – gydytojas, visuomenės veikėjas, publicistas, 1923–1930 m. Kauno universiteto profesorius.

K. BLAIVYBĖS DRAUGIJA. Publikuota: LA. – 1929. – Gruod. 17. – Nr. 288. Parašas: *Kan. J. Tumas*.

[1] „Sargyba" – Katalikų blaivybės draugijos 1922–1934 m. Kaune leistas laikraštis, 1929–1931 m. žurnalas.

[2] Antanas Gylys (1894–1966) – gydytojas, spaudos bendradarbis, visuomenės veikėjas, 1924–1934 ir 1942–1944 m. Kauno universiteto profesorius, 1944 m. pasitraukė į Vakarus.

[3] *kreipės į Ministerį Pirmininką* – tuo metu juo buvo Juozas Tūbelis (1882–1939), agronomas, visuomenės veikėjas, ministro pirmininko pareigas ėjęs 1929–1938 m.

„VILNIAUS ŽINIŲ" 25 M. SUKAKTIES PAMINĖJIMAS. Publikuota: LA. – 1929. – Gruod. 30. – Nr. 296. Parašas: *J. Tumas*.

[1] *Trijų kunigaikščių kambaryje* – greičiausiai tai svečių kambarys Kauno „Metropolio" restorane.

[2] Suminimi „Vilniaus žinių" redakcijos bendradarbiai: Juozas Grigaitis (1881–1947) – teisininkas, 1927–1933 m. Kauno apygardos teismo pirmininkas, 1933–1940 m. Vyriausiojo tribunolo teisėjas; Liudas Gira (1884–1946) – poetas, dramaturgas, kritikas, visuomenės veikėjas; Juozas Jesaitis (1880–1938) – teisininkas, pramonininkas, visuomenės veikėjas; Jurgis Karuža (1866–1955) – gydytojas, publicistas, 1923–1935 m. Kauno universiteto profesorius; Jonas Kriaučiūnas (1864–1941) – visuomenės veikėjas, spaudos darbuotojas, „Šviesos", „Varpo", „Ūkininko", 1905 m. „Vilniaus žinių" redaktorius; Pranas Klimaitis (1883–1940) – žurnalistas, visuomenės veikėjas, istorikas, 1922–1925 m. Šaulių sąjungos vadas; Jonas Kaunas (1873–?) – pedagogas, 1895–1897 m. „Vienybės lietuvninkų" Amerikoje redaktorius; Martynas Kukta – žr. str. „Kunigų vargai draudžiamuoju laiku" 42 paaiškinimą; Kazys Lekeckas (1877–1944) – pedagogas, rašytojas, visuomenės veikėjas, Steigiamojo seimo narys; Kazys Puida (1883–1945) – rašytojas, vertėjas, publicistas, spaudos bendradarbis; Rapolas Paškevičius – „Vilniaus žinių" administracijos ekspeditorius, prieš I pasaulinį karą Vilniaus lietuvių

scenos mėgėjų veiklos dalyvis; Vincas Palukaitis (1855–1932) – pedagogas, varpininkas, knygnešių organizatorius, spaudos bendradarbis; Vladas Pauliukonis (1872–1946) – inžinierius, visuomenės veikėjas, publicistas, 1941 m. ištremtas į Altajų; Antanas Rucevičius (1880–1949) – leidėjas, mėgėjų teatro organizatorius, vertėjas; Jonas Vileišis (1872–1942) – teisininkas, visuomenės veikėjas, politikas, 1907–1909 m. „Vilniaus žinių" leidėjas ir vienas redaktorių, 1921–1933 m. Kauno burmistras; Vytautas Vileišis (1887–1937) – inžinierius, diplomatas, 1929–1934 m. susisiekimo ministras, nuo 1934 m. pasiuntinys Latvijoje.

[3] Juozas Vaitiekūnas – teisininkas, Nepriklausomybės laikais Finansų ministerijos juriskonsultas. Lietuvių tautinio judėjimo dalyvis, prieš I pasaulinį karą vaidino „Vilniaus kanklių" draugijos spektakliuose. „Vilniaus žinių" redakcijoje dirbo jų leidimo pradžioje, pasitraukė 1905 m. vasaryje, kartu su A. Smetona, J. Grigaičiu ir J. Šlapeliu pasirašę pareiškimą, nesutinkantį su leidėjo ir redaktoriaus P. Vileišio nustatoma dienraščio kryptimi.

[4] Ona Pleirytė-Puidienė (slap. Vaidilutė, 1882–1936) – pedagogė, rašytoja, spaudos darbuotoja.

[5] Petras Vileišis (1851–1926), inžinierius, visuomenės veikėjas, 1904–1907 m. „Vilniaus žinių" leidėjas ir oficialus redaktorius, buvo palaidotas Kauno arkikatedros rūsyje, o 1936 m. jo palaikai perkelti į šeimos koplyčią Vilniaus Rasų kapinėse.

[6] *steigia mechaniškąją dirbtuvę* – Vilniuje P. Vileišis įkūrė žemės ūkio padargus gaminusį fabriką, kurį perėmė 1911 m. atsiradusi lietuviška „Vilijos" akcinė bendrovė.

[7] *„Vilenskij Vestnik"* – žr. str. „Kada buvo rehabilituotos lotyniškos raidės" 14 paaiškinimą.

[8] *brolį burmistrą ir mūsų ministerį* – Joną Vileišį ir Vytautą Vileišį (žr. 2 paaišk.).

[9] Jurgis Šlapelis (1876–1941) – gydytojas, vertėjas, kalbininkas, leidėjas, 1921–1932 m. Vilniaus lietuvių gimnazijos mokytojas.

RAMIOSIOS NAKTIES SULAUKUS. Publikuota: JK. – 1929. – Nr. 12. – P. 2. Parašas: *Kan. J. Tumas.*

[1] Andrius Oleka-Žilinskas (1893–1948) – aktorius, režisierius, 1929–1933 m. dirbo Valstybės teatre, 1930–1933 m. jo direktorius, 1933–1934 m. vadovavo savo įsteigtam Jaunųjų teatrui, 1935 m. išvyko į JAV.

GYVENIMO ROMANTIKA. Publikuota: JL. – 1929. – Nr. 10. – P. 1–3. Parašas: *Vaižgantas.*

[1] Aleksandras Dambrauskas (žr. str. „Kunigų vargai draudžiamuoju laiku" 14 paaišk.) 1922 m. įsteigtai Lietuvių katalikų mokslų akademijai vadovavo nuo 1926 m. iki mirties.

[2] Nurodomas A. Dambrausko-Jakšto straipsnių apie rašytojus bei kultūrininkus rinkinio „Užgęsę žiburiai" (1930) straipsnis „Vl. Solovjovas".

[3] Levas Tolstojus (1828–1910) – rusų ir pasaulinės literatūros klasikas; kūryboje

skelbė krikščioniškas nesipriešinimo blogiui smurtu ir žmogaus moralinio tobulėjimo idėjas.

[4] Vladimiras Leninas (Uljanovas, 1870–1924) – rusų politikas ir sociologas, marksistinės socializmo teorijos propaguotojas, vienas 1917 m. bolševikų perversmo iniciatorių, pirmasis sovietinės Rusijos vadovas.

[5] Vladimiras Solovjovas (1853–1900) – rusų filosofas; buvo palankus katalikybei, nemėgstamas valdžios ir slavofilų; darė įtaką lietuvių filosofinei minčiai.

[6] *„Poet svojego dela"* (rus.) – savo darbo, savo amato poetas.

JUOZAS KUBILIUS. Pirmoji straipsnio dalis („Iš kun. J. Tumo pamokslo laidojant") ir jos bibliografinis priedas publikuota: Ateities spinduliai. – 1917. – Nr. 5/6/7. – P. 243–248 (pavadinimu „Juozas Kubilius"). Parašas: *Kun. J. Tumas.* Tolesnės dalys („Nekrologas", „Biografija"), sujungtos su pakartojama pirmąja, išspausdintos Vaižganto parengtoje J. Kubiliaus publicistikos knygoje „Viltininko mintys" (K., 1929, p. 3–19) kaip jos įvadas. Pirmosios dalies tekstą kartojant, atsisakyta dviejų pradinių jo pastraipų (iš viso 15 eilučių; jose duoti glausti J. Kubiliaus gyvenimo duomenys perkelti į antrąją ir trečiąją straipsnio dalis), o bibliografinis priedas papildytas 1906–1910 m. paskelbtų J. Kubiliaus darbų sąrašu. Po pagrindiniu straipsnio tekstu parašas: *Kun. J. Tumas.*

[1] Marcelė Kubiliūtė (1898–1963) – visuomenininkė. Mokėsi Vilniaus gimnazijoje, studijavo Kauno universitete, 1925–1940 m. dirbo Užsienio reikalų ministerijoje, kalinta, tremta ir persekiota sovietų. Gyvendama Vilniuje, 1919–1922 m. pasipriešinimo lenkų okupacijai dalyvė, organizavo slaptą jų karinių ir represinių institucijų veiksmų sekimą, įgalino Lietuvos kontržvalgybą likviduoti peoviakų 1919 m. rengtą sąmokslą, kuriuo siekta okupuoti visą Lietuvą.

[2] Kauno kunigų seminarijoje J. Kubilius mokėsi 1900–1902 m., pašalintas buvo iš antro kurso.

[3] Pranciškus Kriškijanas (Kriškijonas, 1845–1928), kunigavo Kurše, 1896–1904 m. Kauno kunigų seminarijos profesorius ir inspektorius, vėliau benediktinių vienuolyno kapelionas; polomanas, priešiškas lietuvių tautiniam atgimimui.

[4] Mečislovas Leonardas Paliulionis – žr. str. „Kada buvo rehabilituotos lotyniškos raidės" 5 paaiškinimą; Antanas Karosas (1956–1947) – žr. str. „Kunigų vargai draudžiamuoju laiku" 24 paaiškinimą.

[5] Rusijos I Dūma veikė 1906 m. (nuo gegužės 10 iki liepos 21 d.). Paleista caro Nikolajaus II manifestu.

[6] Sergejus Muromcevas (1850–1910) – teisininkas, politikas, vienas konstitucinių demokratų (kadetų) partijos lyderių, I Dūmos pirmininkas.

[7] Kalbama apie 1906 m. gruodžio 10 d. Suomijoje, Vyborgo mieste, dalies paleistos Dūmos narių priimtą protesto atsišaukimą, kuriuo Rusijos visuomenė į Dūmos paleidimą buvo raginama atsakyti nepaklusnumu valdžiai.

[8] „Lietuvos ūkininkas" – savaitraštis, 1905–1915 ir 1918 m. leistas Vilniuje, 1919–1940 m. Kaune, iki 1915 m. Lietuvos demokratų partijos, vėliau Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos organas. Jame paskelbti J. Kubiliaus darbai (žr. šio straipsnio bibliografinį priedą) perspausdinti jo knygoje „Viltininko mintys" (p. 254–279).

[9] Vladas Mironas (1880–1953) – kunigas Vilniuje, Valkininkuose, Dauguose; 1917–1919 m. Lietuvos Tarybos pirmininkas, Vasario 16-osios akto signataras; tautininkų veikėjas, 1938–1939 m. Ministerių kabineto pirmininkas. Mirė kalėjime Rusijoje.

[10] *tarnauja pirmajam lietuvių bankui Vilniuje* – tokio banko nebuvo; J. Kubilius dirbo 1911 m. Vilniuje pradėjusioje veikti Lietuvių savitarpio kredito draugijoje, kuri straipsnyje minima toliau (žr. jo dalies „Nekrologas" pradžią).

[11] Sergejus Bulgakovas (1871–1944) ir Nikolajus Berdiajevas (1874–1948) – rusų filosofai, Dmitrijus Merežkovskis (1866–1941) – rašytojas ir filosofas, istorinių romanų ir dramų autorius. Po bolševikų perversmo visi turėjo palikti Rusiją, gyveno Paryžiuje. Kūryboje keliamas visuomeninio gyvenimo pertvarkymo ir žmogaus būties problemas svarstė remdamiesi krikščioniškos metafizikos nuostatomis.

[12] *„Bogoiskateliai"* (rus.) – dievaieškininkai; dievaieška – XX a. pradžios rusų filosofijos srovė, siekusi visuomenės atsinaujinimo atnaujintos krikščionybės pagrindais. Žymūs šios srovės atstovai buvo 11 paaiškinime minimi filosofai.

[13] Seinuose 1908–1914 m. ėjusiame kunigams skirtame teologijos ir kultūros žurnale „Vadovas" buvo paskelbti trys 1910 m. gegužės 5 ir 10 bei rugpjūčio 10 d. rašyti J. Kubiliaus laiškai Petrapilio dvasinės akademijos profesoriui P. Būčiui (1911, Nr. 29 ir 36, 1913, Nr. 59). Studijiniais svarstymais virtę pastarojo atsakymai į šiuose laiškuose keliamus tikėjimo ir pasaulėžiūros klausimus tame pat žurnale rubrikoje „Katalikybė ir tiesa" spausdinti 1911 (Nr. 29–32, 35–37, 40), 1912 (Nr. 48, 49) ir 1913 (Nr. 59) m.

Pranciškus Būčys (1872–1951) – teologas, profesoriavo Kauno universitete, 1924–1925 m. jo rektorius, nuo 1909 m. priklausė marijonų vienuolijai, buvo jos ordino generolu, 1930 m. įšventintas Rytų apeigų vyskupu, nuo 1939 m. gyveno Romoje.

[14] Kalbama apie nesutarimą dėl „Vilties" idėjinių nuostatų tarp jos leidimo bendrovės dalininkų (dauguma jų buvo kunigai), kurių daliai atrodė, jog laikraštis per daug liberalus ir per mažai katalikiškas. Bendrovės dalininkų susirinkimui 1913 m. pareiškus nepasitikėjimą „Vilties" redaktoriui A. Smetonai, šis atsistatydino, ir jį pakeitė Pranas Dovydaitis (1886–1942), katalikiškos orientacijos filosofas, vėlesnis Kauno universiteto profesorius. Oponavusius „Vilties" liberališkumui pavadindamas „tikriakatalikiais Maliauskiais, Dambrauskais", Vaižgantas įvardijo svarbiausius iš jų – kauniškius Antaną Maliauskį (1877–1941), kunigą, darbų iš apologetikos ir sociologijos autorių, šv. Kazimiero draugijos leidžiamų knygų redaktorių, ir Aleksandrą Dambrauską (Adomą Jakštą), šios draugijos pirmininką, katalikiško žurnalo „Draugija" redaktorių.

[15] *Tautos Pažanga* – Lietuvių tautos pažanga, įsteigta 1916 m. Petrapilyje, kaip partija dalyvavo 1917 m. čia vykusiame Lietuvių seime, 1924 m. įsijungė į Tautininkų sąjungą. J. Kubilius su J. Tumu-Vaižgantu buvo vienas svarbiausių jos iniciatorių.

[16] *Bliaga* (lenk. *blaga*) – akių dūmimas, gyrimasis; *humbugas* (angl. *humbug*) – apgavystė, kvailystė; *chlestakovščina* (rus.) – įžūlus, begėdiškas melas (žodis atsiradęs iš N. Gogolio komedijos „Revizorius" veikėjo Chlestakovo pavardės).

[17] *„abliubenyčiomis"* (sl.) – sužadėtinėmis.

[18] Lietuvių draugija nuo karo nukentėjusiems šelpti veikė 1914–1918 m. Lietuvoje ir Rusijoje. Jos darbams vadovavo du Centriniai komitetai – Vilniuje (pirm. A. Smetona) ir Petrograde (pirm. M. Yčas).

[19] Po šia pastraipa pirmosios straipsnio dalies publikacijos šaltinio nuoroda: *„Ateities spinduliai" 1917 m. 243–8 p.*

[20] Juozas Kubilius gimė 1878 m. gruodžio 28 d. (naujuoju kalendoriumi).

[21] Antanas Kaupas (1870–1913) – sociologas, publicistas, kritikas, vertėjas. Kartu su Vaižgantu mokėsi Kauno kunigų seminarijoje, vyresnybei nusprendus, jog yra nepakankamai religingas, iš jos pašalintas. Išvykęs 1892 m. į Ameriką, ten tapo kunigu, klebonavo lietuvių parapijose.

[22] Rinkimai į Rusijos Dūmą buvo nevienapakopiai. Jos narius rinko rinkikai, savo ruožtu išrinkti rinkimų teisę turėjusių pagal luominę padėtį grupėmis skirstomų rinkėjų.

[23] „Vechi" («Вехи»; „Gairės") – grupės idealistinių ir antirevoliucinių nuostatų filosofų (N. Berdiajevo, S. Bulgakovo, P. Struvės ir kt.) straipsnių almanachas, išleistas 1909 m. Maskvoje.

[24] Vilniškis – A. Smetonos slapyvardis, kuriuo pasirašyta diduma jo publicistikos straipsnių, skelbtų „Vilniaus žiniose", „Lietuvos ūkininke", „Viltyje" ir kt. laikraščiuose.

[25] Cituojama iš 1910 m. gegužės 14 ir rugpjūčio 10 d. laiško (žr. Viltininko mintys, p. 22, 26).

[26] Tarp XX a. pradžios kunigų lietuvių žinomi trys Maciejauskiai (Maciejauskai), visi kunigavę Žemaičių vyskupijoje. Kuris iš jų Vaižganto čia minimas, sunkoka nustatyti. Greičiausiai turėtas galvoje Julius Maciejauskas (1868–1947) – prelatas, 1899–1937 m. Švėkšnos klebonas, 1938 m. išvykęs į JAV; reiškėsi visuomeninėje ir kultūrinėje veikloje, bendravo su viltininkais.

[27] Justinas Staugaitis (1866–1943) – teologas, publicistas, Vasario 16-osios akto signataras, nuo 1926 m. Telšių vyskupas; „Vadovo" redaktorius 1908–1912 m., jame ir kitur spausdinamus darbus pasirašinėjo Meškaus slapyvardžiu, išleido J. Gintautu pasirašytą apysaką „Tiesiu keliu" (1934–1935), oponuojančią V. Mykolaičio-Putino romanui „Altorių šešėly".

Mykolas Vaitkus – žr. str. „Bažnytinio komiteto Vytauto jubiliejui švęsti trečias pareiškimas" paaiškinimus.

Leonas Bistras (1890–1971) – krikdemų veikėjas, dirbo „Vilties" redakcijoje, 1923–1925 m. Seimo pirmininkas, 1925–1926 m. Ministerių kabineto pirmininkas.

[28] *coup d'état* (pranc.) – valstybinis perversmas.

[29] Pranas Vilūnas (1882–1937) – publicistas, kritikas, spaudos darbuotojas; kunigavo Žemaitijoje, 1920 m. kunigystę metė, įsijungė į komunistinę veiklą, nuo 1928 m. gyveno Baltarusijoje. Per stalinistinį terorą suimtas ir sušaudytas.

[30] Terijokai (Terijoki, nuo 1948 m. Zelenogorskas) – kurortinis miestas prie Suomių įlankos; iki 1940 m. priklausė Suomijai, po 1939–1940 m. sovietų–suomių karo atiteko Rusijai.

[31] Vergofo – turėtų būti Verlhofo – vardu vadinama trombocito kiekio ma-

žėjimo kraujuje liga; pirmasis 1735 m. ją aprašė vokiečių gydytojas Paulius Werlhofas.

[32] *Kunigą gavau šv. Kotrynoje* – turima galvoje svarbiausia katalikiška Petrapilio šv. Kotrynos bažnyčia; XX a. pradžioje, šalia lenkų, joje kunigavo ir lietuvių kunigų, yra vargoninkavę kompozitoriai Č. Sasnauskas, S. Šimkus.

SOSTINĖ – NATŪRALUS PADARAS. Publikuota: MV. – 1930. – Saus. 1. – Nr. 1. – P. 5–7. Parašas: *Vaižgantas*.

[1] *Markonius ar j. p.* – Markonius ar jiems panašius; nurodomas Guljelmas Markonis (Guglielmo Marconi, 1874–1937), italų inžinierius, radijo išradėjas.

[2] *Bismarkai ir Štrezemanai* – turima galvoje Otto von Bismarckas (1815–1898) – vokiečių politikas ir valstybininkas, nuo 1871 m. suvienytos Vokietijos kancleris, ir Gustavas Štrezemanas (Stresemann, 1878–1929) – Vokietijos politikas, nuo 1923 m. jos užsienio reikalų ministras.

[3] *Volumina Legum* (lot.) – įstatymų knygos; taip vadinami XIV a. vidurio–XVIII a. pab. Lenkijos ir LDK įstatymų rinkiniai, kurių nuo 1732 iki 1889 m. išėjo 9 tomai (10-asis tomas, apimantis 1793 m. įstatymus, išleistas 1952 m.).

[4] *Ruś-Ukraina* – Kijevo Rusia; pirmoji slavų valstybė dabartinės Ukrainos teritorijoje, gyvavusi IX–XII a.

[5] *„Litovsko-Ruskavo gosudarstva* (rus.) – Lietuvos–Rusijos valstybės; taip LDK iki jos unijos su Lenkija iki šiol vadinama rusų istoriografijoje.

[6] *buvo „Mūsų Vilniuje" kalbėta* – turimas omenyje chemiko, pedagogo, visuomenės veikėjo, publicisto, vieno Vilniui vaduoti sąjungos steigėjų Andriaus Rondomanskio (1889–1943) straipsnis „Pažinkime Vilnių", išspausdintas 1929 m. „Mūsų Vilniaus" 2 nr.

[7] *„Dolina Świętoroga"* (lenk.) – Šventaragio slėnis.

[8] *Borutą, Naujapilį, Uteną, Trakus* – minimos legendinės ir istorinės Lietuvos sostinės; Boruta – Voruta (Varuta), viena svarbiausių Mindaugo pilių, kurios buvimo vieta nenustatyta; *Naujapilis* – Naugardukas, nuomonė, kad jis buvo LDK sostinė, ypač paplitusi gudų istoriografijoje, istoriniais šaltiniais nepagrįsta; Utena XV–XVI a. buvo didžiųjų kunigaikščių dvaras, valdomas jų vietininkų; Trakai vienu svarbiausių LDK centrų buvo XIV–XV a.

[9] Lucke 1429 m. įvyko Europos valdovų suvažiavimas, kuriame buvo pasiūlyta Vytautą vainikuoti karaliumi.

[10] *Hinterland* (vok.) – užnugaris.

[11] *Varsovija... Moskovija* – turima galvoje Lenkija ir Rusija, kurios čia įvardijamos sulotynintais jų sostinių pavadinimais.

VYTAUTO DIDŽIOJO TILTO PAŠVENTINIMO PROGA. Publikuota: LA. – 1930. – Saus. 13. – Nr. 9.

[1] *(Rituale)* – turėtų būti *Rituale Romanum* (lot.) – Romos ritualas, Katalikų Bažnyčios apeigų taisyklių rinkinys.

[2] *jo jubiliejaus metų* – 1930-ųjų metų; 500 m. sukaktuvės nuo Vytauto Didžiojo mirties buvo paskelbti jo metais.

[3] *devynių šimtų metų senio Kauno* – istoriniuose šaltiniuose Kaunas pirmą kartą paminėtas 1361 m., bet toje teritorijoje žmonių gyventa jau anksčiau.

[4] *Burmistras* – Jonas Vileišis – žr. str. „Vilniaus žinių" 25 m. sukakties paminėjimas" 2 paaiškinimą.

ATSAKYMAS Į „SEKMADIENIO" ANKETĄ „ŽYMŪS ASMENS APIE „SEKMADIENĮ". Publikuota: Sekmadienis. – 1930. – Vas. 2. – Nr. 5. Tame pat numeryje publikuoti generolo Vlado Nagevičiaus, Petro Vaičiūno ir kitų atsakymai.

[1] „Sekmadienis" – 1928–1940 m. Kaune ėjęs savaitraštis, skirtas nereikliems skaitytojams.

PAS GEDIMINO KAVALIERIŲ MINTAUJOJE. Publikuota: LA. – 1930. – Vas. 28. – Nr. 49. Parašas: *J. Tumas.*

[1] Bronius Edmundas Dailidė (1892–1981) – diplomatas, 1928–1933 m. Lietuvos atstovas Latvijai, 1929–1930 m. drauge ir Švedijai, vėliau diplomatas Estijoje ir Suomijoje.

[2] *Žr. „L. A." 47 nr.* – nuoroda į vasario 26 d. LA išspausdintą straipsnį „Lietuvos Respublikos Prezidento dovana mintaujiečiams", pasirašytą slapyvardžiu *Pikulis.* Juo pasirašinėjo Pranas Dailidė (1888–1965), teisininkas, diplomatas, publicistas, ilgametis Užsienio reikalų ministerijos darbuotojas, 1939–1940 m. pasiuntinys Latvijoje.

[3] Kazimieras Jasėnas – žr. str. „Mintaujos klasikinės gimnazijos dešimties metų sukaktis" 7 paaiškinimą.

[4] *fakelcūgui* (vok.) – eitynėms, procesijai su fakelais.

GREITOJI VAŽIUOTĖ. Publikuota: Lietuvos mokykla. – 1930. – Nr. 2. – P. 49–50. Parašas: *Vaižgantas.*

CETRA – ŠATRIJA. Publikuota: LA. – 1930. – Kovo 1. – Nr. 50. Parašas: *Kan. J. Tumas.*

[1] Antanas Juozapavičius (1872–1940) – Varnių klebonas nuo 1909 m.; prieš tai kunigavo Raseiniuose, Laukuvoje; visuomenės veikėjas, istorikas, spaudos bendradarbis; pasirašinėjo Poškiečių Antano slapyvardžiu.

[2] Teodoras Narbutas (1784–1864) – istorikas; minimas svarbiausias jo veikalas „Lietuvių tautos istorija" („Dzieje starożytne narodu litewskiego"), devyniais tomais išėjęs 1835–1841 m.

[3] Medininkų (iki XVI a. taip buvo vadinami Varniai) vyskupija buvo įsteigta 1417 m.

[4] Stanislovas Čerskis (1777–1833) – dailininkas grafikas, vidurinių mokyklų mokytojas, nuo 1825 m. Salantų klebonas; minimas jo veikalas „Žemaičių vyskupystės aprašymas" („Opis Żmudzkiey dyecezyi") išėjo 1830 m.

[5] *Sapienti sat* (lot.) – protingam užtenka.

DAUGŲ BAŽNYČIA. Publikuota: LA. – 1930. – Kovo 22. – Nr. 67. Parašas: *K.J. Tumas.*

[1] Vladas Mironas – žr. str. „Juozas Kubilius" 9 paaiškinimą.

[2] Kaišiadorių vyskupas nuo 1926 m. buvo Juozapas Kukta (1873–1942); prieš tai jis kunigavo Vilniuje, nuo 1922 m. administravo Lietuvai priklausiusią Vilniaus vyskupijos lietuviškąją dalį.

[3] „*Kopia Funduszu Xięcia Witolda...*" (lenk.) – Kopija Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Didžiojo kunigaikščio Vytauto fundacijos, kadais 1503 m. patvirtintos Šviesiausio Sarmatų ir Lietuvos tautų karaliaus Aleksandro II dėl atsiribojimo su Maloninguoju Gediminu, Lietuvos Trakų vaivadijos karūžu.

[4] Pernuvara – Pernaravos bažnytkaimio pavadinimo variantas, paliudytas gyvosios kalbos.

[5] Jadvyga Juškytė (1869–1948) – tautinio atgimimo veikėja, spaudos bendradarbė, 1920–1930 m. Pernaravos pradžios mokyklos vedėja.

[6] *Juozapas iš Konkirantų Sabaliauskas* – Naugarduko pavieto teisėjas Juzefas Sobolevskis (Sobolewski), 1830 m. lenkų kalba išleidęs knygą „Mahometo arba islamo tikėjimo aiškinimas"; Konkirantai – totorių kilmės Sobolevskių giminės pravardė, atsiradusi nuo kongratų genties, iš kurios ji kilusi, pavadinimo.

[7] Tamerlanas (Timūras, 1336–1405) – mongolų–totorių karvedys, Timūridų valstybės Vidurinėje Azijoje įkūrėjas, pagarsėjęs nukariavimais.

[8] Zigmantas I – Žygimantas Senasis (1467–1548), Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius nuo 1506 m.

[9] Apolinaras Šimkūnas (1894–1935) – tapytojas, skulptorius; nutapė portretų, peizažų, paveikslų istoriniais siužetais.

ATSAKYMAS Į „SEKMADIENIO" ANKETĄ „KUR MŪSŲ ĮŽYMENYBĖS PRALEIS VASARĄ?" Publikuota: Sekmadienis. – 1930. – Geg. 4. – Nr. 18. Ten pat publikuojami Kipro Petrausko, Petro Vaičiūno, Fausto Kiršos ir kt. atsakymai.

ATSAKYMAS Į „DIENOS" ANKETĄ „KAIP PRALEIDO VELYKAS MENININKAI". Publikuota: Diena. – 1930. – Geg. 4. – Nr. 17. Ten pat publikuojami Kipro Petrausko, Andriaus Olekos-Žilinsko, Stasio Šimkaus ir kt. atsakymai.

„TRIMITO" PRADŽIOJE. Publikuota: Trimitas. – 1930. – Liep. 3. – Nr. 27. – P. 536–538. Parašas: *Dr. J. Tumas.* Pakartota: VR–19. – P. 80–83 (po tekstu: *Trimito 500 nr.*).

[1] Vladislovas Putvinskis – žr. str. „Tradicija. Du draugu" 1 paaiškinimą.

[2] Mikas Mikelkevičius (1893–1943) – pedagogas, visuomenės veikėjas, vienas Šaulių sąjungos organizatorių, 1920–1923 m. „Trimito" redaktorius; Matas Šalčius (1890–1940) – žurnalistas, keliautojas, visuomenės ir kultūros veikėjas, vienas Šaulių sąjungos organizatorių, 1920 ir 1925–1926 m. „Trimito" redaktorius.

[3] Pirmojoje publikacijoje po šio sakinio išnašoje redakcijos ar redaktoriaus pastaba: *Tikrumoje M. Šalčius ir buvo 1-mojo numerio redaktorius. Jis jį sutvarkė ir išleido. Red.*

[4] Juozas Eretas (1896–1984) – šveicarų kilmės literatūros tyrinėtojas, publicistas, visuomenės veikėjas; vienas kultūrinio, sportinio, jaunimo gyvenimo tarpukario Lietuvoje organizatorių, 1922–1940 m. Kauno universiteto profesorius; „Trimito" 1 nr. išspausdintas jo straipsnis „Karinis auklėjimas šveicaruose".

[5] Straipsnį „Pulti ar gintis" ir prie jo pridėtą redakcijos prierašą žr. šių Raštų 11 t., p. 81–85, 473.

[6] Janis Rainis (1865–1929) – latvių poetas, dramaturgas, politinis veikėjas; minimas jo eilėraštis „Per amžius beplaukęs nevaržomas nieko..."

[7] *pag. fracta* (*pagina fracta*) (lot.) – puslapis dviem skiltimis.

[8] *„Tauta"* – kultūros ir politikos laikraštis, ėjęs Kaune 1919–1920 m. Leido Tautos pažangos partija, nuo 12 nr. redagavo J. Tumas.

[9] *V. Petrulis* – greičiausiai tai Vytautas Petrulis (1890–1942) – politikas, vienas krikščionių demokratų partijos lyderių, 1925 m. ministras pirmininkas, 1925–1926 m. Seimo prezidiumo pirmininkas, 1941 m. ištremtas.

[10] „Viltis" – 1907–1915 m. Vilniuje leistas tautinės ir krikščioniškos nuostatos laikraštis, įsteigtas ir ilgiausiai redaguotas Antano Smetonos ir Vaižganto.

[11] *mitraljeza* (pranc. *mitrailleuse*) – kulkosvaidis.

[12] Antanas Žmuidzinavičius (1876–1966) – dailininkas tapytojas, labiausiai pasižymėjęs peizažais, vienas I lietuvių dailės parodos organizatorių ir Lietuvių dailės draugijos kūrėjų, 1929–1934 m. Šaulių sąjungos pirmininkas.

[13] Minimus str. žr. šių Raštų 11 t., p. 85–118.

[14] *tą darbą padirbo* – po Vaižganto „Trimitą" redagavo žurnalistai Adolfas Klimas (1889–1985) ir Juozas Pronskus (1893–1984).

ATSAKYMAS Į „DIENOS" ANKETĄ „VISUOMENĖ APIE „DIENĄ". Publikuota: Diena. – 1930. – Liep. 13. – Nr. 27. Ten pat publikuojami Kipro Petrausko, Vinco Mykolaičio-Putino, Vytauto Bičiūno ir kt. atsakymai.

IŠ VYTAUTO DIDŽIOJO KELIONĖS PO LIETUVĄ. Publikuota: LA. – 1930. – Liep. 21. – Nr. 163. Po pavadinimu paantraštė: *Kan. Tumo kalba ties Vytauto bažnyčia liepos 15 d.*

[1] *atvyko Tavo atvaizdas* – vienas 1930-ųjų jubiliejinių Vytauto Didžiojo metų renginių buvo iškilmingas Vytauto paveikslo nešimas per visą Lietuvą; ši Vaižganto kalba pasakyta sutinkant paveikslą Kaune.

[2] *siūlo tris karaliaus vainikus* – be Lietuvos, Vytautui Didžiajam karaliaus vainiką siūlė Čekija; prisimenama ir kai kurių istorikų kelta hipotezė, kad už Jogailos nugaros Vytautui slapčia buvo siūloma Lenkijos karūna.

[3] *Tavo pusbrolis klastoja, Tavo tėvą žudo* – primenamas Krėvos pilyje Jogailos įsakymu 1382 m. klastingai nužudytas Vytauto tėvas kunigaikštis Kęstutis.

[4] *Kauno pilį degina* – minimas 1362 m. Kauno pilies sugriovimas.

[5] *savo brolį Kaributą* – Vytauto vietininku Prahoje 1422–1423 m. buvo kunigaikštis Žygimantas Kaributaitis (mir. 1435), Algirdo vaikaitis.

[6] Eglėkalnis – sulietuvintas vokiškas Tanenbergo pavadinimas.

[7] *iš Viesulavos kalno* – minimas Linksmakalnis (Vaižgantas gynė šį suslavintą jo pavadinimo variantą), nuo kurio pagal legendą 1362 m. Kęstutis su Vytautu žiūrėjo į kryžiuočių deginamą Kauno pilį.

[8] *devynerių, jei ne vienuolikos unijų* – turimos omenyje Krėvos (1385), Astravos (1392), Vilniaus–Radomo (1401), Horodlės (1413), Gardino (1432), Melniko (1501), Liublino (1569), Brastos bažnytinė (1596) unijinės sutartys ir 1697 m. Lenkijos–Lietuvos seimo priimtas įstatymas dėl abiejų šalių bajorų teisių sulyginimo.

A. A. KUN. VICENTĄ GRAŠĮ MININT. Publikuota: Šaltinis. – 1930. – Liep. 27. – Nr. 30. – P. 380–381. Parašas: *Kun. J. Tumas.*

[1] *A. a. kun. V. Grašio nekrologe* – minimas 1930 m. liepos 12 d. „Šaltinio" 28 nr. išspausdintas straipsnis „A. a. kun. Vincentas Grašis, M. I. C.", pasirašytas: *Br. Klemensas;* Vicentas Grašys (gim. 1870 m.) kunigavo Baltarusijoje, 1920–1921 m. bolševikų kalintas, 1927 m. įstojo į marijonų ordiną.

[2] *Dauguvapilio... realinėje mokykloje* – žr. str. „Mintaujos klasikinės gimnazijos dešimties metų sukaktis" 14 paaiškinimą.

[3] Antanas Markelis (apie 1866–1906) – Vaižganto bendramokslis Daugpilio mokykloje, dusetiškis, baigęs Peterburgo miškų institutą, girininkavo Jaltoje, kur ir mirė.

[4] Augustinas Losinskis (Łosiński, 1867–1937) – Mogiliovo dvasinės seminarijos rektorius, nuo 1910 m. Kielcų rytų Lenkijoje vyskupas.

[5] *„pristrastije"* (rus.) – palankumas.

[6] *Juozapą iš Popšutės* – užuomina į vieną Vaižganto slapyvardžių, jo vartotą „Žemaičių ir Lietuvos apžvalgoje".

VYKIME IŠ SAVO KRAŠTO GĖRIMO LIGĄ! Publikuota: Sargyba. – 1930. – Nr. 7. – P. 243. Parašas: *Dr. J. Tumas.*

DĖL VYTAUTO KATALIKIŠKUMO. Publikuota: LA. – 1930. – Rugs. 3. – Nr. 200. Parašas: *J. T.*

[1] Ghillebertas de Lannoy (1386–1462) – flamandų diplomatas, 1413–1414 m. keliavo per Lietuvą, kelionės įspūdžiuose aprašė Vilniaus, Kauno, Trakų pilis.

[2] *„Et porquoi je veux manger la chair et le poisson à sa table..."* (pranc.) – ir kodėl aš noriu valgyti mėsą ir žuvį prie savo stalo.

[3] Zigmantas Liuksemburgietis (1368–1437) – nuo 1387 m. Vengrijos, nuo 1410 m. Vokietijos karalius, nuo 1433 m. jos imperatorius.

[4] *Iš privačios Petro Klimo korespondencijos* – Vaižgantas čia turi galvoje 1930–1931 m. jam rašytus istoriko ir diplomato, Lietuvos pasiuntinio Paryžiuje Petro Klimo (1891–1969) laiškus, kuriuose buvo liečiami su Vytautu Didžiuoju susiję istorijos klausimai.

A.†A. PRELATAS TEODORAS BRAZYS-FREY. Publikuota: LA. – 1930. – Rugs. 11. – Nr. 206. Parašas: *Kan. J. Tumas.*

[1] Francas Ksaveras Haberlis (1840–1910) – vokiečių kompozitorius, bažnytinės muzikos renovatorius; jo įsteigtoje šios muzikos mokykloje Regensburge mokėsi nemaža lietuvių kompozitorių.

[2] Juozapas Kukta – žr. str. „Daugų bažnyčia" 2 paaiškinimą; Alfonsas Varnas (1884–1944) – kanauninkas, ilgai klebonavo Kaišiadoryse, ėjo įvairias pareigas šios vyskupijos kurijoje.

[3] Kazimieras Michalkevičius (Michałkiewicz, 1865–1940) – Vilniaus vyskupijos administratorius 1908–1918 m., vėliau Vilniaus vyskupas sufraganas.

[4] Antanas Vireliūnas (1887–1925) – pedagogas, kalbininkas, spaudos bendradarbis.

[5] *„Die Singweisen der litauischen Dainos"* (vok.) – „Lietuvių liaudies dainų melodijos"; *T. ir Ž.* – „Tauta ir žodis" – tęstinis lituanistikos darbų leidinys, ėjęs 1923–1931 m. Kaune; I jo knygą redagavo Kazimieras Būga, tolesnes – Vincas Krėvė.

[6] „Soter" – Kauno universiteto Teologijos-filosofijos fakulteto žurnalas, ėjęs 1924–1939 m.

[7] *„Muzikos aidas"* – turimas galvoje bažnytinės ir pasaulietinės muzikos mėnesinis žurnalas „Muzikos aidai", leistas Kaune 1926 m., redaguojamas Teodoro Brazio.

[8] „Lietuvos albumas" – įžymių Lietuvos žmonių (politikų, kariškių, dvasininkų, menininkų, rašytojų, kultūrininkų) fotografinių portretų ir grupinių nuotraukų, taip pat krašto įvykių ir vaizdų albumas su plačiu portretais eksponuojamų žmonių biografijų priedu. Albumas redaguotas L. Giros, išleistas Berlyne, be metų (laikomas išėjusiu 1921 m.). T. Brazio darbai albume nurodyti jo biografijoje (p. 304).

[9] „Tiesos kelias" – dvasininkams skirtas 1925–1940 m. Kaune ėjęs mėnesinis žurnalas, rašęs Bažnyčios gyvenimo ir religijos klausimais.

[10] Jurgis Tilvytis (1880–1931) – poetas, spaudos bendradarbis, kunigavo Krinčine, Pakruojyje, Paįstryje, Šėtoje, Marijampolėje.

EINU Į MINIĄ, KUR KRUTA JUDA! Publikuota: JK. – 1930. – Nr. 17–18. – P. 251–252. Parašas: *Vaižgantas.*

[1] *vienas mano draugas ir bendradarbis šiaip apibūdino* – matyt, tai buvo žodinis Vaižganto visuomeninio aktyvumo apibūdinimas, todėl kas jo autorius, sunku nustatyti.

[2] *fakelcūgą* – žr. str. „Pas Gedimino kavalierių Mintaujoje" 4 paaiškinimą.

ŠV. KAZIMIERAS KARALAITIS... Publikuota: MV. – 1930. – Rugs. 15. – Nr. 18. – P. 376–378; spal. 1–15. – Nr. 19–20. – P. 406–407; lapkr. 15. – Nr. 22. – P. 463–464; gruod. 1. – Nr. 23. – P. 486; gruod. 15. – Nr. 24. – P. 506–508. Parašas: *Kan. J. Tumas.*

[1] Šv. Kazimiero draugija – 1906–1940 m. Kaune veikusi katalikiška knygų leidimo draugija; iki 1938 m. jai vadovavo A. Jakštas-Dambrauskas, išleido apie pusaštunto šimto knygų.

[2] Šv. Kazimiero bažnyčia Vilniuje 1831 m. buvo atiduota stačiatikiams, 1864–1867 m. perdaryta į Nikolajaus soborą, 1925 m. grąžinta katalikams; 1965–1989 m. joje veikė sovietų įsteigtas Ateizmo muziejus.

[3] Petkevičius – žr. str. „Raidžių grąžinimo 25 m. sukaktuvėms" 26 paaiškinimą.

[4] Andriejus Bobola, Juozapatas Koncevičius – žr. str. „Raidžių grąžinimo 25 m. sukaktuvėms" 60 paaiškinimą.

[5] *endekai* (ND – Narodowa Demokracja – tautinė demokratija) – lenkų nacionalistų partija, ypač priešinusis Lietuvos nepriklausomybei.

[6] „Kraj" („Kraštas") – liberalios krypties lenkų savaitraštis, leistas Petrapilyje 1882–1909 m.; propagavo susitarimo su rusais idėjas.

[7] Erazmas Piltzas (1851–1929) – lenkų laikraštininkas, 1882–1905 m. laikraščio „Kraj" redaktorius ir leidėjas, nepriklausomoje Lenkijoje diplomatas, Užsienio reikalų ministerijos tarnautojas.

[8] Jonas Vytartas (Vitortas, 1853–?) – visuomenės veikėjas; studijuodamas Peterburge sutapo su rusų revoliucionieriais narodnikais, buvo ištremtas, nuo 1886 m. gyveno Panevėžyje.

[9] *„Šventųjų gyvenimai"* – šventųjų gyvenimų aprašymų rinkiniai; XIX a. II pusėje ir XX a. pradžioje jų išėjo nemaža (M. Valančiaus 1858 ir 1868 m. išleistos ir vėliau pakartotos, kitų parengtos šio žanro knygos).

[10] Antanas Alekna – žr. str. „Raidžių grąžinimo 25 m. sukaktuvėms" 4 paaiškinimą.

[11] Vilniui vaduoti sąjunga – visuomeninė politinė organizacija, veikusi Lietuvoje ir tarp užsienio lietuvių 1925–1938 m.; leido žurnalą „Mūsų Vilnius".

[12] Kazimieras (1427–1492) – Lietuvos didysis kunigaikštis (nuo 1440 m.) ir Lenkijos karalius (nuo 1447 m.).

[13] Sofija (XV a. pr.–1461) – ketvirtoji Jogailos žmona, Alšėnų kunigaikščio Jono Algimanto sūnaus Andriaus duktė, Lenkijos ir Vengrijos karaliaus Vladislovo ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Kazimiero motina.

[14] Elzbieta (Elžbieta) iš Habsburgų (1436–1505) – Lenkijos karalienė nuo 1454 m.; Albrechtas II Habsburgas (1397–1439) – nuo 1404 m. austrų kunigaikštis, nuo 1438 m. vokiečių imperatorius.

[15] Minimi Jogailaičiai: Vladislovas II (1456–1516), Čekijos karalius nuo 1471 m. ir Vengrijos karalius nuo 1490 m.; Jonas Albrechtas (1459–1501), Lenkijos karalius 1492–1501 m.; Aleksandras (1460–1506), Lietuvos didysis kunigaikštis nuo 1492 m. ir Lenkijos karalius nuo 1501 m.; Žygimantas Senasis (1467–1548), Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius nuo 1506 m.; Fridrichas Jogailaitis (1468–1503), lenkų bažnyčios ir valstybės veikėjas, nuo 1488 m. Krokuvos vyskupas, nuo 1493 m. Gniezno arkivyskupas ir kardinolas.

[16] *Motiejus Korvinas* – Matias Korvinas (1443–1490), Vengrijos karalius Matias I nuo 1458 m.

[17] *Popiežius* – Sikstas IV (Francesco dela Rovere, 1414–1484), popiežius nuo 1471 m.

[18] Mykolas Alelkaitis (Olelkaitis, ?–1481), politinis veikėjas, 1470–1471 m.

Lenkijos karaliaus Kazimiero vietininkas Novgorode; Jonas Alšėniškis (?–1481) ir Teodoras Bielskus (Fiodoras Bielskis) organizavo pasikėsinimą į kunigaikštį Kazimierą 1481 m.

[19] *Dėdė Ladislovas* – Vladislovas III Varnietis (1424–1444), Lenkijos (nuo 1434) ir Vengrijos (nuo 1440) karalius, žuvęs mūšyje su turkais ties Varna Bulgarijoje.

[20] *šv. Monikos įtakai sūnui Augustinui* – minima Katalikų Bažnyčios šventoji (331–387) ir jos sūnus Augustinas Aurelijus (354–430), vienas didžiųjų Bažnyčios mokytojų, įtakingas katalikų teologas.

[21] Krokuvos universitetas įkurtas 1364 m., 1400 m. Jogailos perorganizuotas; jame mokėsi nemaža studentų iš Lietuvos.

[22] Jonas Dlugošas (Jan Długosz, 1415–1480) – lenkų istorikas, kurio žymiausias veikalas – 12 t. „Lenkijos istorija" yra ir svarbus Lietuvos istorijos šaltinis.

[23] Filipas Buonaccorsi (1437–1496) – italų humanistas, poetas; Kallimachu vadinosi nuo 1470 m. gyvendamas Lenkijoje, kur buvo karaliaus Kazimiero patarėju; vėlesni tyrinėtojai jo įtaką karalaičio Kazimiero auklėjimui neigia.

[24] *sugriauti Gudų schizmą* – turimi omenyje stačiatikiai 1054 m. atsiskyrę nuo Romos Bažnyčios (gr. *schisma* – skilimas).

[25] Husitai – XV a. I pusės čekų judėjimas už savo krašto nepriklausomybę, prieš popiežiaus valdžią.

[26] Bernardas Klervietis (1091–1153) – Bažnyčios mokytojas, pamokslininkas, vienuolijų reformatorius; minima jo giesmė iš traktato apie švč. Mergelę Mariją komentaro Senojo Testamento „Giesmių giesmei".

[27] Leonas X (Giovani de Medici, 1475–1521) – popiežius nuo 1513 m.

[28] Zacharijus Vincentinas Ferreris (1479–1524) – italų vienuolis, politikas ir poetas, popiežiaus nuncijus Lietuvai, Rusijai, Lenkijai ir Prūsijai 1519–1521 m.

[29] *Vilniaus vyskupas Jonas* – Vilniaus vyskupas 1519–1536 m., kilęs iš Lietuvos kunigaikščių.

[30] Zigmantas Vaza (1566–1632) – Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis nuo 1587 m., Vazų dinastijos Lenkijos-Lietuvos valstybėje pradininkas.

[31] Benediktas Voina (Vaina, apie 1556–1615) – Vilniaus vyskupas nuo 1600 m.

[32] Grigalius Svencickis (Swięcicki, ?–1617) – nuo 1597 m. Vilniaus katedros kanauninkas, nuo 1606 m. prelatas archidiakonas.

[33] Klemensas VIII (Hipolito Aldobrandini, 1536–1605) – popiežius nuo 1592 m.

[34] Petras Dankersas (Danckers, Danckerts, 1583–1661) – olandų tapytojas, architektas, nuo 1640 m. Lenkijos-Lietuvos karalių rūmų dailininkas.

[35] Abraomas Voina (Vaina, apie 1569–1649) – Vilniaus vyskupas nuo 1600 m.; Jurgis Tiškevičius (1576–1656) – nuo 1633 m. Žemaičių, nuo 1649 m. Vilniaus vyskupas; įsteigė Žemaičių kalvarijas.

[36] Marijus Filonardi (?–1644) – Avinjono arkivyskupas, 1635–1643 m. popiežiaus nuncijus Lietuvoje ir Lenkijoje; Vladislovas Vaza (1595–1648) – Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius nuo 1632 m.

[37] Povilas V (Camillo Borghese, 1552–1621) – popiežius nuo 1605 m.

[38] *lietuvių kulturkampfo laikais* – kalbama apie spaudos draudimo laikus; *kulturkampfas* (vok.) – kova dėl kultūros; šiuo žodžiu, virtusiu tarptautiniu

terminu, vadinama suvienytos Vokietijos kanclerio O. von Bismarcko vyriausybės XIX a. 8-ajame dešimtmetyje vykdyta akcija prieš Katalikų Bažnyčios įtaką valstybės ir visuomenės gyvenimui; Vaižgantas tam terminui čia suteikė kitokią prasmę – juo įvardijo gynybinę kovą dėl kultūros prieš represinius rusų valstybės veiksmus.

[39] *Šv. Kazimiero seserų vienuolių ordinas* – Kazimierietės; lietuvių katalikių vienuolių kongregacija, įsteigta 1907 m. JAV; 1920 m. įsikūrė Pažaislyje, šviečiamąją ir globos veiklą vykdė Kaune, kitose Lietuvos vietose.

[40] Pranciškus Karevičius (1861–1945) – Žemaičių vyskupas 1914–1926 m., vėliau pakeltas tituliniu arkivyskupu, įstojo į marijonų ordiną ir apsigyveno Marijampolėje.

VYTAUTAS DIDYSIS IR ŠIŲ DIENŲ JAUNIMAS. Publikuota: LA. – 1930. – Rugs. 20. – Nr. 214.

Tai didesnės publikacijos, paantraštė *Iš kan. Tumo ir prof. Tamošaičio paskaitų jaunalietuviams*, pasirašytos kriptonimu *Alm.*, dalis. Publikacija reportažiška, jos pradžioje duodamas glaustas žurnalistinis įvadas, antrąja einanti Kauno universiteto profesoriaus filosofo Izidoriaus Tamošaičio (1889–1943) paskaita persakoma teziškai, o Vaižganto pateikiama, matyt, kiek patrumpinta.

Kriptonimu *Alm.* Pasirašinėjo Mikas Ilgūnas (1911–1967), LA ir kitų laikraščių bendradarbis.

[1] *pačiam imperatoriui* – turimas galvoje Zigmantas Liuksemburgietis – žr. str. „Dėl Vytauto katalikiškumo" 3 paaiškinimą.

[2] Pirmojoje publikacijoje po šio sakinio skliaustuose pastaba: *(salėj smarkus plojimas).*

[3] *„filioque"* (lot.) – ir sūnum.

[4] Pranciškus Būčys (1872–1951) – žr. str. „Juozas Kubilius" 13 paaiškinimą.

[5] *„Credo"* (lot.) – „Tikiu"; Tikėjimo išpažinimas, kalbamas švenčių dienų mišiose po evangelijos ir pamokslo.

[6] Kitame LA nr. (215, rugs. 22) dėl šios paskaitos publikacijos redakcijos rubrikoje „Pora atitaisymų" išspausdinta Vaižganto pastaba:

Mano paskaitoje apie Vytautą Didįjį 214 nr. 5 straipsnyje pataisytina.

Iš viso gerai atpasakota, tik gale vienos minties nenutverta. Būtent: Vytautas iki 36 m. tebebuvęs pagonas, ir nėra žinių, ar buvo krikščionių tikėjimo prieš greituoju pasikrikštijant Teplavoje pamokytas. Valdydamas nevienodo tikėjimo žmones, sekė savo valdonų tikėjimą. Vakarykščiam pagonui skirtumai tarp Vakarų ir Rytų Bažnyčių buvo tiek neesmingi, tiesiog niekai, kad vieną ar antrą išpažinti jam rodės nieko bloga. Jis lyg savo pavyzdžiu norėjo parodyti, kad tuodu tikėjimu ne taip jau sunku suvienyti.

Daugiau, vyskupas Būčys išpažinęs (ne buvę pagiedota) Credo be filioque.

Paskaitos turinys reiktų autorizuoti visados.

213 nr. žydų poetas Bialikas yra gimęs Ukrainoje, ne Ukmergėje. Tai skaudus rinkėjo pakeitimas.

Dr. J. Tumas

Pastabos pabaigoje Vaižgantas taiso klaidą savo straipsnyje „Ch. N. Bialikas", kuris buvo paskelbtas 1930 m. LA 213 nr. ir perspausdintas VR–19 (p. 159–162).

TEATRAS – MENO ŠVENTYKLA. Publikuota: LA. – 1930. – Rugs. 25. – Nr. 218. Autorystę nurodanti paantraštė yra greičiausiai redakcijos.

[1] *„Muza Podkasana"* (lenk.) – apnuoginta mūza; kabaretas; *podkasany* – pakeltas sijonas; nepadorus, nešvankus.

[2] *Sursum corda* (lot.) – aukštyn širdis.

DĖLEI MŪSŲ KALINIMO METODIKOS. Publikuota: LA. – 1930. – Rugs. 29. – Nr. 221. Parašas: *Dr. J. Tumas.*

[1] Kalinių globos draugija buvo įkurta 1921 m., 1937 m. perorganizuota į Patronato draugiją.

[2] Vincentas Jarulaitis (1859–1939), kunigavo Jurbarke, Joniškyje, Šiauliuose, Plungėje ir kitur, spaudos bendradarbis, I Rusijos dūmos atstovas.

[3] Jurgis Kubilius (1875–1961) – vienas Lietuvos kariuomenės kūrėjų, Nepriklausomybės kovų dalyvis, ilgametis Kalinių globos draugijos sekretorius; *tėvas pranciškonas Aloyzas* – Petras Janušaitis (1901–po 1970), kunigas pranciškonas, „Šv. Pranciškaus varpelio" redaktorius, Vaižgantui pasitraukus, kurį laiką buvo Vytauto bažnyčios Kaune rektorius; Elena Kutorgienė (1888–1963) – gydytoja įvairiose Kauno ligoninėse; Aleksandra Kaupelytė-Ragaišienė-Biliūnienė (1896–1953) – gydytoja, visuomenės veikėja; Juozas Keliuotis (1902–1983) – žurnalistas, vertėjas, literatūros kritikas, 1931–1940 m. žurnalo „Naujoji Romuva" redaktorius.

[4] *in status quo ante* (lot.) – ankstesnėje padėtyje, taip, kaip buvo.

[5] Vaižganto brolis Jonas Tumas garsiajame Petrapilio „Krestų" kalėjime sėdėjo už draudžiamos lietuvių spaudos platinimą. Jis įkliuvo žandarams 1896 m. grįždamas iš apsilankymo pas Mosėdyje vikaravusį Vaižgantą su jo įduota spauda. Brolio neišdavė, pats gavo pusantrų metų kalėjimo ir dvejus metus tremties.

[6] *Kauno k. viršininkas M.* – tikriausiai turimas galvoje Juozas Mikuckis (1891–1970), karininkas, III dešimtmetyje buvo Kauno karo komendantu, apskrities policijos vadu, sunkiųjų darbų kalėjimo viršininku, nuo 1940 m. sovietų saugumo agentu, atsidūręs JAV sekė lietuvių išeivijos veiklą; poetas, kelių lyrikos rinkinių autorius.

JUODASIS PAMINKLAS. Publikuota: LA. – 1930. – Spal. 9. – Nr. 230. Parašas: *Vaižgantas.*

[1] Vladas Nagevičius – žr. str. „Fraternitas „Lituanica" 2 paaiškinimą.

[2] *šeštąja Lenkų sostine* – kalbama apie lenkų pretenzijas laikyti Vilnių ketvirtąja savo sostine (šalia Krokuvos, Varšuvos ir lenkiškos kultūros centro Lvovo); primenant lenkus norint jį turėti šeštąja savo sostine, ketvirtosios ir penktosios vietos, matyt, priskiriamos Kijevui ir Minskui.

[3] Janas Baudouinas de Courtenay – žr. str. „Raidžių grąžinimo 25 m. sukaktuvėms" 10 paaiškinimą.

[4] *hajdamak* (lenk.) – valkata, plėšikas.

[5] *złodziej* (lenk.) – piktadarys.

[6] *„równy z równymi"* (lenk.) – lygūs tarp lygių; vienas 1863 m. sukilimo šūkių.

VYTAUTO PILIS – IKI PAT NEMUNO. Publikuota: LA. – 1930. – Spal. 22. – Nr. 241. Parašas: *dr. J. Tumas.*

[1] Kalbama apie po I pasaulinio karo Kaune atsikūrusius jėzuitus (vienuolyną, bažnyčią, 1924 m. įsteigtą gimnaziją); jėzuitų kolegija čia atsirado 1642 m., bažnyčia buvo pastatyta 1720 m.

VYTAUTO DIDŽIOJO TRADICIJA. Publikuota: LA. – 1930. – Spal. 30. – Nr. 248. Parašas: *Dr. J. Tumas.*

[1] *rekomendavo net krokuviškis profesorius („Dzień Kowieński")* – užuomina į šiame laikraštyje 1930 m. spalio 27 d. išspausdintą Vladislavo Semkovičiaus straipsnį „Witoldowe bojarstwo" („Vytauto bajorija"); Vladislavas Semkovičius (Semkowicz, 1878–1949) – lenkų istorikas, nuo 1919 m. Krokuvos universiteto profesorius, 1930 m. lankęsis Kaune, kur rinko istorinę medžiagą; „Dzień Kowieński" („Kauno diena") – 1920–1935 m. ėjęs lenkų dienraštis.

[2] *Noblesse oblige* (pranc.) – kilmingumas įpareigoja.

[3] Dmitrijus Ilovaiskis (1832–1920) – rusų istorikas ir publicistas, oficialiųjų carinės Rusijos istorijos vadovėlių autorius, ypač aukštinęs carų vaidmenį istorijoje.

[4] *in se* (lot.) – savyje.

[5] Minimi įvairių tautų ir laikotarpių vadai ir valdovai: Mozė (XIII a. pr. Kr.), išvedęs žydų tautą iš Egipto nelaisvės; Saliamonas (apie 965–apie 928 pr. Kr.), pastatęs Jeruzalės šventyklą; Kserksas (mir. 465 pr. Kr.), žymiausias senovės Persijos valdovas, pasižymėjęs nukariavimais; Nabuchodonosaras (valdė 605–562 pr. Kr.), nukariavęs Judėją ir sugriovęs Jeruzalę; Periklis (apie 490–429 pr. Kr.), padaręs Atėnus didžiausiu Graikijos miestu; Sokratas (469–399 pr. Kr.), žymus graikų filosofas; Karolis Didysis (742–814), sukūręs didžiulę Frankų valstybę; Atila (mir. 453), barbarų hunų genčių sąjungos vadas, niokojęs Romos imperiją; Napoleonas Bonapartas (1769–1821), Prancūzijos karvedys ir imperatorius.

[6] *Korsikietis* – viena iš Napoleono, kilusio iš Korsikos salos, pravardžių.

[7] Aleksandras Makedonietis (356–323 pr. Kr.) – antikos karvedys, Makedonijos karalius, pasižymėjęs nukariavimais ir neeiliniu protu.

[8] Bucefalas – legendinis Aleksandro Makedoniečio žirgas.

[9] Josefas Pfitzneris (1901–1945) – vokiečių istorikas, nuo 1932 m. Prahos vokiečių universiteto profesorius; minimas jo veikalas „Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas kaip politikas", vokiečių ir lietuvių kalbomis išleistas 1930 m. Čekoslovakijoje ir Kaune.

PAMOKSLAS VYTAUTO DIDŽIOJO MYRIO DIENAI. Publikuota: TK. – 1930. – Nr. 10. – P. 376–381. Parašas: *Kan. Dr. J. Tumas.*

[1] *gimęs 1350* – tiksli Vytauto gimimo data nežinoma, šie metai nurodomi apytiksliai.

[2] *valdovai, suvažiavę pas jį į Lucką* – žr. str. „Sostinė – natūralus padaras" 9 paaiškinimą.

[3] Minima 1398 m. taikos sutartis tarp Vytauto ir Kryžiuočių ordino, sudaryta Salyno saloje Nemune ties Nevėžio žiotimis.

[4] *Mateika jį nupiešė Tanenbergo mūšyje* – prisimenamas garsusis lenkų dailininko Jano Mateikos (Matejko, 1838–1893) paveikslas „Žalgirio mūšis".

[5] Batijus (1208–1255) – mongolų-totorių chanas, Volgos žemupyje įkūręs Aukso Ordos valstybę; Tamerlanas – žr. str. „Daugų bažnyčia" 7 paaiškinimą.

[6] *Zigmantas* – žr. str. „Dėl Vytauto katalikiškumo" 3 paaiškinimą.

[7] *(Apaštalų darbai)* – N. Testamentas, Apd 1, 6.

[8] Jonas Totoraitis (1872–1941) – istorikas, pedagogas, 1921 m. įsteigė Marijampolės marijonų gimnaziją, iki 1937 m. jos direktorius, 1923–1937 m. Kauno universiteto dėstytojas, 1930–1933 m. Lietuvos marijonų provincijolas; cituojamas jo veikalas „Vytautas katalikas" (1930).

[9] Husitai – žr. str. „Šv. Kazimieras karalaitis" 25 paaiškinimą.

[10] *Dlugašius* – žr. str. „Šv. Kazimieras karalaitis" 22 paaiškinimą.

[11] *Vengrijos Liudvikas* – Liudvikas I Didysis (Liudvikas Vengras, 1326–1382), nuo 1342 m. Vengrijos, nuo 1370 m. ir Lenkijos karalius, Lenkijos karalienės Jadvygos tėvas.

[12] Novogrudkas – lenkiškas Naugarduko pavadinimas.

TIK DĖL KARO MUZIEJAUS. Publikuota: LA. – 1930. – Lapkr. 8. – Nr. 255. Parašas: *Vaižgantas.*

[1] Vladas Nagevičius – žr. str. „Fraternitas „Lituanica" 2 paaiškinimą.

[2] *dekasterijų* (gr.) – valdžios institucijų.

[3] *„Desiat' let tam razsuždali..."* (rus.) – dešimt metų tenai svarstė.

[4] *latvių Brolių kapai, nei prancūzų Etoile* – minimos žymiausios Latvijos ir Prancūzijos memorialinės vietos; Brolių kapai (lat. *Brāļu kapi*) – karių, žuvusių kovoje už Latvijos nepriklausomybę, kapinės Rygoje; *Etoile* (pranc. *žvaigždė*) – viena centrinių Paryžiaus aikščių, kur susikerta 12 gatvių ir yra 1836 m. pastatyta Triumfo arka (dabar ši aikštė vadinasi Šarlio de Golio vardu).

PIRMAS BLAIVAUS JAUNIMO AUKLĖJIMO KONGRESAS. Publikuota: LA. – 1930. – Lapkr. 17. – Nr. 262. Parašas: *Dr. J. Tumas.*

[1] Katalikų blaivybės sąjunga – Lietuvių katalikų blaivybės draugija, įkurta Kaune 1908 m.; veikė iki I pasaulinio karo, veiklą atgaivino 1921 m.

[2] Angelo Sargo vaikų sąjunga – katalikiška vaikų organizacija, veikusi 1922–1940 m., globojama Katalikų blaivybės draugijos, vadovaujama daugiausia kunigų.

[3] Mečislovas Reinys (1884–1953) – visuomenės ir bažnyčios veikėjas, 1922–

1940 m. psichologijos profesorius Kauno universitete, vienas Katalikų mokslų akademijos steigėjų, 1925–1926 m. Užsienio reikalų ministras, nuo 1926 m. vyskupas, nuo 1940 – arkivyskupas, 1942–1947 m. Vilniaus vyskupijos bei Minsko ir Mogiliovo arkivyskupijos valdytojas, 1947 m. sovietų represuotas; Petras Juodakis (1872–1940) – chemikas, 1922–1923 m. švietimo ministras, vėliau Kauno universiteto profesorius; Fabijonas Kemėšis (1879–1954) – kunigas, vikaravo Tauragėje, Subačiuje, Vabalninke, 1911–1913 m. redagavo „Viltį", vėliau kunigavo Škotijoje, JAV, 1924 m. grįžęs į Lietuvą dėstė ŽŪA, 1948 m. ištremtas mirė Sibire; Feliksas Bartkus (1894–1973) – visuomenės veikėjas, nuo 1922 m. Vilkaviškio kunigų seminarijos profesorius, nuo 1938 m. jos rektorius, po II pasaulinio karo gyveno JAV; Juozas Gvildys (1884–1968) – pedagogas, publicistas; Stasys Tijūnaitis (1888–1966) – pedagogas, žurnalistas, įvairių leidinių redaktorius, tautosakos rinkėjas ir skelbėjas; *Tylenis* – nenustatytas asmuo; Karolis Dineika (1898–1980) – visuomenės veikėjas, įvairių sporto ir blaivybės organizacijų steigėjas ir vadovas, publicistas.

PIRMIESIEMS SEPTYNIEMS PAGERBTI. Publikuota: Trimitas. – 1930. – Lapkr. 20. – Nr. 47. – P. 963–964. Parašas: *Vaižgantas.*

[1] *„braci-litwinów"* – brolius lietuvius.

[2] *Polska ręka nie drgni...* (lenk.) – lenko ranka nesudrebės – baigtas. Duokš kitą. Taikyk – yra. Duokš trečią – yra, ketvirtą, penktą. Visi!

[3] *we krwi braci litwinów* (lenk.) – brolių lietuvių kraujyje.

[4] *Zwycięstwo! Jeszcze Polska nie zginęła, póki my żyjemy!* (lenk.) – Pergalė! Dar Lenkija nepražuvo, kol mes gyvi.

[5] Antanas Juozapavičius (1894–1919) – pirmas Lietuvos kariuomenės karininkas, žuvęs kovose už Nepriklausomybę Alytuje; Pranas Eimutis (1897–1919) – savanoris, nušautas eidamas sargybą prie JAV misijos Kaune; Povilas Lukšys (1886–1919) – pirmas kareivis savanoris, žuvęs kautynėse su bolševikais ties Kėdainiais.

[6] Vincas Dovydaitis (1899–1920) – pirmasis Nepriklausomybės kovose žuvęs šaulių būrio vadas.

KALBA, PASAKYTA PAŠVENTINANT KARO MUZIEJAUS PAMATUS. Publikuota: LA. – 1930. – Lapkr. 24. – Nr. 268. Tai didesnio reportažo „Vytauto Didžiojo muziejus jau pradėtas statyti", pasirašyto *Alm.* dalis. *Alm.* – žr. str. „Vytautas Didysis ir šių dienų jaunimas" paaiškinimus.

[1] *Per aspera ad astra* (lot.) – per kančias į žvaigždes.

AUGMENIJA KULTŪRINTOJA. Publikuota: LA. – 1930. – Lapkr. 27. – Nr. 271. Autorystę nurodanti paantraštė greičiausiai redakcijos.

[1] Melnikovu čia Vaižgantas klaidingai pavadina Valerioną Melnickį, Kauno gubernatorių 1881–1886 m.

[2] *nuo pat mūsų atsigabenimo iš Vilniaus* – į Kauną iš Vilniaus Vaižgantas persikėlė 1920 m.

KALĖDOS – DŽIAUGSMO ŠVENTĖ! Publikuota: JK. – 1930. – Gruod. 15–31. – Nr. 23–24. – P. 353–354. Parašas: *Kan. J. Tumas.*

[1] *Šv. Leonas I p.* – Leonas I Didysis (IV a. pab.–461), popiežius nuo 440 m.; vienas žymiųjų Romos popiežių, šventasis, Bažnyčios daktaras, universalios minties pamokslų ir laiškų autorius.

[2] *homo erectus* (lot.) – stačias žmogus – viena žmogaus evoliucijos stadijų.

ATSAKYMAS Į „RYTO" ANKETĄ DĖL MISS LIETUVA RINKIMŲ. Publikuota: Rytas. – 1930. – Gruod. 20. – Nr. 290. Parašas: *Vaižgantas.* Be Vaižganto, čia spausdinami Vinco Mykolaičio-Putino ir Juozapo Albino Herbačiausko atsakymai.

MINTAUJOS ISTORIJA. Publikuota: Šviesos keliai. – 1930. – Nr. 2. – P. 33–43. Parašas: *Dr. J. Tumas.*

[1] Kazimieras Jokantas (1880–1945) – gydytojas, pedagogas, Steigiamojo, I, II ir III Seimų narys, 1922–1927 m. „Lietuvos" dienraščio redaktorius, 1925–1926 ir 1939–1940 m. švietimo ministras, 1927–1939 m. „Aušros" mergaičių gimnazijos Kaune direktorius. Žuvo sovietų tremtyje.

[2] Jonas Jablonskis jokioje mokykloje K. Jokanto mokytoju nėra buvęs. Vaižgantas čia, matyt, turėjo galvoje šio žymaus kalbininko darbų poveikį apskritai anuometinės lietuvių šviesuomenės kalbos kultūros augimui.

[3] *dedame ir rūmus* – prie straipsnio publikuojama Mintaujos gimnazijos rūmų nuotrauka.

[4] *„Preblagij Gospodi"* (rus.) – maloningiausias Viešpatie.

[5] Juozas Tūbelis – žr. str. „K. Blaivybės draugija" 3 paaiškinimą.

[6] Pranciškus Urbonavičius (Urbanavičius, 1868–1941) – spaudos darbuotojas, religinis rašytojas; 1891 m. baigęs Kauno kunigų seminariją, trumpai vikaravo Plungėje, vėliau ilgametis Salantų klebonas.

[7] Jurgis Šlapelis – žr. str. „Vilniaus žinių" 25 m. sukakties paminėjimas" 9 paaiškinimą.

[8] Pijus IX (tikr. Giovanni Maria Mastai-Ferretti, 1792–1878) – popiežius nuo 1846 m.

[9] Minimi du Vilniaus vyskupiją valdę Žilinskiai. Iš jų pirmasis, Vaclovas Žilinskis (1803–1863), vyskupavo 1848–1858 m., pasireiškė kaip katalikų tikėjimo ir Bažnyčios teisių gynėjas, antrasis, Petras Žilinskis (apie 1816–1887), prelatas, Aušros Vartų bažnyčios klebonas, vyskupiją 1866–1883 m. administravo nepripažintas ir smerkiamas Apaštalų Sosto, paliko kolaboranto su rusų valdžia opiniją, Romoje turėjo atgailauti už savo elgesį.

[10] Valiukiškis – Kazimiero Jokanto gimtinė (Kupiškio raj.).

[11] *„incognito"* (lot.) – slaptai.

[12] Lionginas Šilinis-Šilinskis – gimęs apie 1880 m. Kupiškio krašte, seminariją išėjo Rusijoje, prieš I pasaulinį karą kunigavo Sibire, Tomsko gubernijoje.

[13] *Urbi et orbi* (lot.) – miestui ir pasauliui; visiems ir kiekvienam.

[14] *ad casum extremum* (lot.) – kraštutiniam atvejui.

[15] Reveliu taip nuo 1219 m. iki 1918 m. pagal Estijos žemę Revalą oficialiai buvo vadinamas Talinas.

[16] *Karapuzik takoj byl!* (rus.) – toks bambliukas buvai.

NELEISKITE GI NEPILNAMETĖMS EMIGRUOTI! Publikuota: NR. – 1931. – Saus. 1. – Nr. 1. – P. 13. Parašas: *Dr. J. Tumas.*

[1] *mūsų... išleistieji įstatymai* – turimas omenyje 1929 m. priimtas Emigracijos įstatymas.

APIE KINEMATOGRAFUS. Publikuota: NR. – 1931. – Saus. 11. – Nr. 2. – P. 56. Po pavadinimu: *Kan. Tumo kalba, švenčiant „Forum".*

APIE GROŽIO MISIJĄ. Publikuota: NR. – 1931. – Saus. 18. – Nr. 3. – P. 62. Po pavadinimu: *Iš kan. Tumo pamokslo V. Teatrui Vytauto b.*

[1] Hegelis (Georg Wilhelm Friedrich Hegel, 1770–1831) – vokiečių filosofas, Jenos, Heidelbergo, Berlyno universitetų profesorius, filosofinės sistemos, grindžiamos absoliučios idėjos savaiminės raidos teorija, kūrėjas.

[2] Šileris (Friedrich Schiller, 1759–1805) – vokiečių poetas, dramaturgas, vienas žymiausių romantikų.

KAIP VYTAUTĄ D. MINĖJO PINSKE. Publikuota: NR. – 1931. – Saus. 25. – Nr. 4. – P. 102. Parašas: *K. J. T.*

[1] Pinskas – miestas Baltarusijoje, Bresto srityje; nuo XIV a. pradžios priklausė LDK, 1920–1939 m. – Lenkijai.

[2] *Vyskupas Lozinskis* – žr. str. „A. a. kun. Vicentą Grašį minint" 4 paaiškinimą.

[3] Vaižganto publikacijoje pateikta Vytauto Didžiojo sukakties minėjimo Pinske lenkiška (ir keliakalbė) programa žemiau išverčiama lietuviškai.

I 1. Lachmano „Vėliavos virš Kremliaus" – atlieka choras.
  2. „Moralinė Vytauto didybė" – subdiakono Żydowo referatas.
  3. Schuberto impromtas As-dur op. 30 – atlieka subdiakonas Kubikas.
  4. Klieriko Buczkowskio „Šventoji baladė" – atlieka autorius.

II 1. „Vytautas kaip katalikas" – klieriko Stanevičiaus referatas.
  2. Lietuvių himnas „Lietuva Tėvyne mūsų" – atlieka choras.
  3. „Žalgirio mūšis" – atlieka klierikas Stanevičius.
  4. „Vytauto Didžiojo charakteristika ir jo nuopelnai mūsų kraštui" – klieriko Smiejano referatas.
  5. Baltarusių himnas „Kur skamba mūsų kalbos garsai" – atlieka choras.
  6. J. Kolaso (K. Mickevičiaus) „Gimtasis kraštas" – atlieka klierikas Kruhlinskis.
  7. Popuri iš Moniuszkos operos „Halka" – atlieka klierikas Chwalko.

III. Ukrainietiškai. 1. „Vytauto unija Rusioje" – klieriko Tarnavskio referatas.
  2. a) Ukrainiečių himnas „Didis, vienintelis Dieve",
  b) „Nusileido saulė už kalno" – atlieka choras.

Latviškai. 3. „Vytauto reikšmė šiandieninei Latvijos valstybei" – diakono Lukaszewicziaus referatas.

Vokiškai. 1. „Vytautas ir kryžiuočiai" – klieriko Siudzińskio referatas.

2. Kalba apie Vytauto santykį su totoriais ir skaitinys iš Evangelijos apie išmintingą statytoją totoriškai.

3. Karaimų kūrinio „Bir–bar–Edi" (lopšinė) skaitymas karaimiškai.

Užbaigimas: „Dieve, saugok Lenkiją" – atlieka choras.

[4] Lachmanas (Wacław Lachman, 1880–1963) – lenkų kompozitorius, chorų organizatorius ir dirigentas.

[5] Jakubas Kolasas (tikr. Konstantinas Mickevičius, 1882–1956) – vienas naujosios baltarusių literatūros kūrėjų, poetas, prozininkas, dramaturgas.

[6] *„Boże coś Polskię"* – patriotinė lenkų giesmė, giedama nuo 1828 m.; tekstas poeto A. Felińskio (1771–1820), melodija – prancūzų kompozitoriaus J.P. Solié (1755–1812) vienos operos mariologinės giesmės muzikos adaptacija.

KUNIGO PAREIGA LAIKU SUSIDARYTI TESTAMENTĄ. Publikuota: TK. – 1931. – Nr. 1. – P. 20–26. Parašas: *Kan. Dr. J. Tumas*. Po tekstu data: *1930. VIII. 28.* Straipsnyje cituojamus lotyniškus Bažnyčios kanonų teisės kodekso tekstus vertė S. Narbutas.

[1] *Corpus Juris Canonici* (lot.) – Kanonų teisės rinkinys. Šį Katalikų Bažnyčios kanoninės teisės kodeksą Vaižgantas čia duoda senuoju, nuo 1580 m. vartotu pavadinimu. Naujai įvestas 1918 m., jis vadinasi *Codex Juris Canonici.*

[2] *de personarum constitutione in Ecclesia* (lot.) – asmenų būkle Bažnyčioje.

[3] *de ultima sua voluntate* (lot.) – apie savo paskutinę valią.

[4] *„S. R. E. Cardinalis, Episcopus rezidentialis..."* (lot.) – Šventosios Romos Bažnyčios kardinolas, reziduojantis vyskupas ir kiti bažnytinių beneficijų valdytojai dvasininkai yra saistomi įpareigojimo pasirūpinti testamentu ir kitu pagal civilinės teisės reikalavimus turinčiu galią dokumentu, idant kanoniniai reikalavimai... net civiliniame teisme pelnytų reikalaujamą rezultatą.

[5] *„Novitius in Congregatione religiosa..."* (lot.) – Vienuolinėje kongregacijoje novicijus, prieš duodamas laikinus įžadus, laisva valia turi sudaryti testamentą dėl turimo ar galbūt gausimo turto.

[6] Zigmas Toliušis (1889–1971) – teisininkas, visuomenės veikėjas, 1922–1927 m. Seimų narys nuo valstiečių liaudininkų partijos, 1924–1944 m. advokatas Kaune, 1951–1955 m. buvo ištremtas į Sibirą.

[7] *„Inopinata mors – sacerdotum sors"* (lot.) – netikėta mirtis – kunigų lemtis.

[8] Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771–1849) – kunigas, vienuolis pranciškonas Kretingos vienuolyne; religinės literatūros rengėjas, botanikas, poetas.

[9] Nurodomas Žemaitės Raštų keturtomis, išleistas 1924–1931 m.

[10] *Qui ex jure naturae et ecclesiastico libere valet...* (lot.) – asmuo, pagal prigimtinę ar bažnytinę teisę galintis nuspręsti dėl savo turto, gali Dievo baimingoms reikmėms jį palikti arba dokumentu, sudarytu dalyvaujant liudytojams, arba dokumentu, sudarytu mirties akivaizdoje.

In ultimis voluntatibus... (lot.) – paskutinės valios pareiškimuose Bažnyčios naudai, jei tik įmanoma, turi būti paisoma civilinės teisės reikalavimų; jei pastarieji būtų praleisti, tai paveldėtojai turi būti skatinami įvykdyti testatoriaus valią.

[11] Mykolas Krupavičius (1885–1970) – kunigas, prelatas, krikščionių demokratų partijos pirmininkas 1919–1923 ir 1926–1927 m., Žemės ūkio ministras 1923–1926 m., vienas svarbiausių 1922 m. žemės reformos projekto autorių ir vykdytojų.

[12] *Liudija Antanas Smetona antrame savo feljetonų tome „Šviesos takais", 26 p.* – iš 1930 m. trimis knygomis išėjusio A. Smetonos publicistikos rinkinio („Vienybės gairėmis", I; „Šviesos takais", II; „Atgimstant", III) antrosios knygos cituojamas str. „Vis susivėluojame"; pirmą kartą jis buvo paskelbtas 1908 m. „Vilties" 91 nr.

[13] *žmogus nėra pilnas savo turto savininkas, tik jo valdytojas, no Evangelijos tariant* – tokio pasakymo Evangelijose nėra; analogiška mintis randama apaštalo Pauliaus laiške (NT, I Tim 6, 7).

[14] *superabundancija* (lot.) – perteklius; *premium stolae* (lot.) – stulos atlygis, t. y. atlygis už bažnytinius kunigo patarnavimus.

[15] *mala fama* (lot.) – piktas gandas.

[16] *zbytek* (lenk.) – perteklius; *in aeternum* (lot.) – amžiams.

[17] *expressis verbis* (lot.) – aiškiais žodžiais.

[18] *ex communiter contingentibus* (lot.) – dėl visuotinai pasitaikančių atsitikimų.

[19] *fama publica* (lot.) – viešoji nuomonė.

[20] *„Jak napisać testament własnoręcznie?" Opracował...* (lenk.) – „Kaip pačiam parašyti testamentą?" Parengė Henrikas Cederbaumas, prisiekęs advokatas. Varšuva, 1903, 187 p. Kas gali surašyti testamentą. Kas gali paveldėti testamentu. Ką galima vykdyti. Įvairios užrašymų rūšys. Testamento vykdytojai. Testamento forma. Testamento išsaugojimas. Testamento įvykdymas. Testamentų pavyzdžiai.

APIE ESTETIŠKĄJĮ AUKLĖJIMĄ. Publikuota: NR. – 1931. – Vas. 1. – Nr. 5. – P. 112–113. Parašas: *Dr. J. Tumas.*

[1] Platonas (427–347 pr. Kr.) – graikų filosofas, meno kaip objektyvaus pasaulio idėjų atspindžio teorijos ir idealios utopinės valstybės vizijos kūrėjas.

[2] Aristotelis (384–322 pr. Kr.) – graikų filosofas, Platono mokinys; meną laikė tikrovės imitacija, sistemiškai aprašė jo raiškos formas.

[3] Imanuelis Kantas (1724–1804) – klasikinės vokiečių filosofijos pradininkas, agnosticistinės pažinimo teorijos kūrėjas.

[4] Šileris – žr. str. „Apie grožio misiją" 2 paaiškinimą.

[5] Herderis (Johann Gottfried Herder, 1744–1803) – vokiečių filosofas, rašytojas.

[6] Hegelis – žr. str. „Apie grožio misiją" 1 paaiškinimą.

[7] *Lutze* – nurodomas greičiausiai vokiečių meno ar literatūros tyrinėtojas, kurio darbai plačiau nėra žinomi.

[8] Goethe (Johann Wolfgang Goethe, 1749–1832) – vokiečių ir pasaulinės literatūros klasikas, mąstytojas, gamtininkas, draminės poemos „Faustas", romanų, dramų autorius.

[9] Pirmojoje publikacijoje po šio sakinio nuoroda į išnašą: *Šį dalyką galima būtų tiksliau ir kiek kitaip nusakyti. Red.*

[10] *Hektoras* – graikų mitų herojus, vienas Trojos karo didvyrių, vaizduojamas Homero „Iliadoje"; *Aleksandras* – Aleksandras Makedonietis – žr. str. „Vytauto Didžiojo tradicija" 7 paaiškinimą; *Vytautas* – Lietuvos kunigaikštis Vytautas Didysis.

DĖL VYSK. M. VALANČAUSKIO PAMINKLO. Publikuota: NR. – 1931. – Vas. 1. – Nr. 5. – P. 126. Parašas: *Komiteto Valančiaus paminklui statyti iždininkas – Kan. J. Tumas.*

[1] Juozapas Skvireckas (1873–1959) – Kauno kunigų seminarijos profesorius, nuo 1919 m. Žemaičių vyskupo pagalbininkas, nuo 1926 m. Kauno arkivyskupas metropolitas, 1944 m. pasitraukė iš Lietuvos, mirė Austrijoje. 1911–1937 m. išvertė į lietuvių kalbą ir išleido visą Šv. Raštą.

KADA GI POLICIJA IMS REIKALAUTI. Publikuota: NR. – 1931. – Vas. 1. – Nr. 5. – P. 126. Parašas: *Senis Kanauninkas.*

TIKRA VISŲ MEILĖ KASDIENINIAME GYVENIME. Publikuota: NR. – 1931. – Vas. 8. – Nr. 6. – P. 150. Parašas: *K. J. T.*

(ZAPISKI S.J. MURAVJOVA-APOSTOLA). Publikuota: NR. – 1931. – Vas. 8. – Nr. 6. – P. 150. Parašas: *K. J. T.*

[1] *(Zapiski S.J. Muravjova-Apostola)* (rus.) – S.J. Muravjovo-Apostolo užrašai; Sergejus Muravjovas-Apostolas (1796–1826) – vienas dekabristų judėjimo, siekusio Rusiją padaryti konstitucine valstybe, vadų; pralaimėjus 1825 m. sukilimui, pakartas.

[2] Jemeljanas Pugačiovas (1740–1775) – Rusijos valstiečių sukilimo Pavolgyje 1773–1775 m. vadas.

[3] Piotras Čiaadajevas (1794–1856) – rusų visuomenės veikėjas, filosofas, dekabristų judėjimo dalyvis.

[4] Dmitrijus Merežkovskis (1866–1941) – rusų poetas, romanistas, kritikas ir kultūrfilosofas; *„14 Dekabria"* (rus.) – „Gruodžio 14" – jo romanas, vaizduojantis 1925 m. dekabristų sukilimą.

SOSTINĖ AR ŽEMAIČIŲ KALVARIJA? Publikuota: NR. – 1931. – Vas. 22. – Nr. 8. – P. 197. Parašas: *Dr. J. Tumas.*

[1] *dailininkės E. Römerienės* – greičiausiai turima omenyje Sofija Dembovskytė-Römerienė (1890–1972), dailininkė tapytoja, grafikė; šalia kitų lietuvių kultūros žmonių yra nutapiusi Vaižganto portretą.

[2] *„kamienne baby"* (lenk.) – akmens bobos; *„istukany"* (rus.) – stabai.

[3] *Pivošos „transformatorių" tipams* – Pivoša – feljetonisto, dramaturgo, prozininko Augustino Griciaus (1899–1972) slapyvardis; turima omenyje LA 1931 m. 21 nr. išspausdinta jo humoreska „Transformatorius", kurioje vaizduojamas pinigų kaulytojas, kasdien sugalvojantis vis kitą priežastį.

[4] Esmaitis – pedagogo, rašytojo, visuomenės veikėjo Stasio Matjošaičio (1877–1949) slapyvardis.

[5] „Parama" – Kauno vartotojų bendrovė; veikė 1919–1944 m., turėjo maisto parduotuvių tinklą.

DĖL NEPILNAMEČIŲ EMIGRANČIŲ. Publikuota: NR. – 1931. – Vas. 22. – Nr. 8. – P. 197. Parašas: *Dr. J. Tumas.*

[1] *Žr. N. Romuvos 1 nr. 13 p.* – nurodomas Vaižganto straipsnis „Neleiskite gi nepilnametėms emigruoti!" (žr. šio tomo p. 191–192).

KNYGŲ SPINTA LIETUVIAMS DAR NEŽINOMAS BALDAS. Publikuota: Sėjos baras. – 1931. – Nr. 1. – P. 1–2. Parašas: *Dr. J. Tumas-Vaižgantas.* Pakartota: VR–19. – P. 84–86 (po tekstu: *Sėjos Baras 1 nr.*).

[1] Mintauja buvo pirmoji Vaižganto kunigavimo vieta; paskirtas vikaru, jis čia išbuvo 1893–1895 m.

[2] *„polskich domów"* (lenk.) – lenkų, lenkiškų namų.

[3] *„Słowo"* („Žodis") – politikos dienraštis, ėjęs Varšuvoje 1882–1919 m.; *„Biržiovka"* – turimas omenyje 1880–1917 m. Peterburge leistas liberalios krypties laikraštis „Birževyje Vedomosti" („Biržos žinios").

[4] *„Przegląd Katolicki"* („Katalikų apžvalga") – nuo 1863 m. su pertraukomis Varšuvoje leidžiamas savaitraštis.

[5] *„co słychać"* (lenk.) – kas girdėti.

[6] *oleodrukai* (vok.) – oleografijos technika padarytos reprodukcijos.

[7] „Robinzonas Kruzas" – anglų rašytojo Defo (Daniel Defoe, 1660–1731) romanas, lietuviškai pirmą kartą išleistas 1894 m.; „Dėdės Tomo trobelė" – amerikiečių rašytojos Byčer-Stou (Harriet Beecher-Stowe, 1811–1896) romanas, lietuviškai pirmą kartą išėjęs 1914 m.

PAŽINKIME SAVE. Publikuota: NR. – 1931. – Kovo 1. – Nr. 9. – P. 201–202. Parašas: *Dr. J. Tumas.*

[1] *„Jaka jest, nasza główna wada", „Poznajmy naszą główną wadę"* (lenk.) – „Kokia svarbiausia mūsų yda", „Pažinkime svarbiausią mūsų ydą".

[2] Jonas Vabalas-Gudaitis (1881–1955) – pedagogas, psichologas, 1922–1940 m. Kauno, 1940–1941 ir 1944–1951 m. Vilniaus universiteto profesorius.

[3] *Žiūr. „L. Aidas" 21 nr.* – nuoroda į sausio 27 d. numerio straipsnį „Spėjamos žemaičių psichinės ypatybės", pasirašytą kriptonimu *K. B.*

[4] Pranas Lesauskis (1900–1942) – matematikas, publicistas, pulkininkas, 1940 m. sovietų ištremtas; minimas jo straipsnis „Dėl žemaičių psichinių ypatybių", išspausdintas LA 1931 m. vasario 7 d. 31 nr.

[5] Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė (1886–1958) – rašytoja, visuomenės veikėja; jos straipsnių rinkinys „Iš mūsų literatūros" išleistas 1913 m.

[6] Janas Baudouinas de Courtenay – žr. šio tomo str. „Raidžių grąžinimo 25 m. sukaktuvėms" 10 paaiškinimą.

[7] *dolichokefalų* – ilgagalvių.

[8] *Senis Alekna* – Kajetonas Aleknavičius (1804–1874), poetas, kunigas Obeliuose, Panemunėlyje, Kėdainiuose, Semeliškėse, 1848–1867 m. Merkinėje, vėliau Asavoje; toliau cituojama jo poezijos knygos „Pasakos, pritikimai, veselios ir giesmės" (1861) pratarmė.

[9] *guzų ieškojimo* – aliuzija į frenologiją – klaidingą teoriją apie ryšį tarp kaukolės formos ir protinių bei moralinių žmogaus savybių.

[10] *į Vilnių „strukcijų" parvežti važiavo* – užuomina į A. Vienuolio monologą „Parapijos komiteto įgaliotinio pasipasakojimas", išspausdintą knygoje „Keturi monologai" (1920).

[11] Arkadijus Averčenka (1881–1925) – rusų rašytojas, humoristinių apsakymų, parodijų autorius, nemaža verstas ir spausdintas to meto lietuvių periodikoje.

[12] Izidorius Gudavičius – žr. šio tomo str. „A. a. kun. Dzidaras Gudavičius-Valys" (p. 286–288).

PER BRANGŪS PATOGUMAI. Publikuota: NR. – 1931. – Kovo 1. – Nr. 9. – P. 221. Parašas: *Dr. J. Tumas.*

[1] *„gospodarstwo rabunkowe"* (lenk.) – grobuoniškas ūkis.

[2] *„chiščniki"* (rus.) – plėšrūnai.

ŠVENTAS KAZIMIERAS – LIETUVIŲ MYLIMAS UŽTARYTOJAS. Publikuota: Saulutė. – 1931. – Nr. 5. – P. 65–69. Parašas: *Kan. J. Tumas.*

[1] Šv. Kazimiero draugija – žr. str. „Šv. Kazimieras karalaitis" 1 paaiškinimą.

[2] *Jo vardo bažnyčią... ruskiai buvo atsiėmę sau* – žr. str. „Šv. Kazimieras karalaitis" 2 paaiškinimą.

[3] Kazimieras – žr. str. „Šv. Kazimieras karalaitis" 12 paaiškinimą; Jogaila (apie 1351–1434) – Lietuvos didysis kunigaikštis 1377–1392 m. ir Lenkijos karalius 1382–1434 m.

[4] Sofija – žr. str. „Šv. Kazimieras karalaitis" 13 paaiškinimą.

[5] *Šv. Kazimierui buvo penki broliai ir penkios seserys* – žr. str. „Šv. Kazimieras karalaitis" 15 paaiškinimą.

[6] Elzbieta – žr. str. „Šv. Kazimieras karalaitis" 14 paaiškinimą.

[7] Ladislovas Varnėnas – žr. str. „Šv. Kazimieras karalaitis" 19 paaiškinimą.

[8] Jonas Dlugošas, Kalimachas – žr. str. „Šv. Kazimieras karalaitis" 22 ir 23 paaiškinimą.

[9] Šv. Bernardo giesmė – žr. str. „Šv. Kazimieras karalaitis" 26 paaiškinimą.

[10] Vincas Šliogeris (1832–1913) – poetas, 1863 m. už sukilėlių atsišaukimo perskaitymą baustas Kretingos vienuolynu; kunigavo Akmenėje, Upynoje, Laukžemėje, Laižuvoje, Alsėdžiuose.

[11] Leonas X – žr. str. „Šv. Kazimieras karalaitis" 27 paaiškinimą.

[12] Povilas V – žr. str. „Šv. Kazimieras karalaitis" 37 paaiškinimą.

MUZIKA – ESMINIS DALYKAS. Publikuota: NR. – 1931. – Kovo 8. – Nr. 10. – P. 242. Parašas: *Kan. J. Tumas.*

[1] Muzikos mokykla Kaune įsteigta 1919 m., 1933 m. ji peraugo į konservatoriją.

[2] *Tertulijonas* – (Quintus Septimius Florens Tertullianas, apie 160–po 220) – krikščionių teologas, rašytojas.

[3] *qui cantat, bis laudat* (lot.) – kas gieda, dvigubai garbina.

[4] Dovydas – žr. str. „Raidžių grąžinimo 25 m. sukaktuvėms" 64 paaiškinimą.

[5] Saulius – pirmasis Izraelio karalius (apie 1020–1000 m. pr. Kr.).

[6] *Salomonas* – žr. str. „Vytauto didžiojo tradicija" 5 paaiškinimą.

[7] Juozapas Flavijus (apie 37–po 100) – žydų ir senovės Romos istorikas; parašė žydų istoriją nuo seniausių iki savo paties gyventų laikų.

[8] *heinalas* (lenk.) – rytmetinė giesmė, nuo XIV a. trimituota kariuomenės stovyklose ir iš bažnyčių bokštų auštant.

[9] Teodoras Brazys – žr. šio tomo str. „A.†a. prelatas Teodoras Brazys-Frey".

[10] Listas (Ferenc Liszt, 1811–1866) – vengrų kompozitorius.

[11] *Sk. „Naujoji Romuva" 6 nr.* – F. Listo mintys apie muziką cituojamos iš Teodoro Brazio straipsnio „Muzikos genijai ir religija", išspausdinto NR 1931 m. vasario 8 d. numeryje.

[12] Juozas Gruodis (1884–1948) – kompozitorius, dirigentas, Kauno muzikos mokyklos (nuo 1933 m. konservatorijos) direktorius 1927–1937 m.

PREKYBOS IR PRAMONĖS MOKYKLĄ ATIDARANT II 15 D. Publikuota: NR. – 1931. – Kovo 8. – Nr. 10. – P. 245. Parašas: *Dr. J. Tumas.*

[1] *palaiminau Trakų g. patalpą, skiriamą kitam tikslui* – greičiausiai turimas omenyje kino teatras „Forum"; žr. šio tomo str. „Apie kinematografus".

[2] *Pramonininkų ir amatininkų sąjunga* – Lietuvių prekybininkų, pramonininkų ir amatininkų sąjunga, įsteigta 1930 m., vėliau reorganizuota į Lietuvių verslininkų sąjungą.

[3] *iš nelaisvės paleisti* – turimas galvoje baudžiavos panaikinimas 1861 m.

[4] Aleksandras Merkelis (1907–1994) – literatūros istorikas, publicistas, bibliografas, visuomenės veikėjas; jo redaguota M. Valančiaus „Paaugusių žmonių knygelė" išėjo 1930 m.

[5] Jonas Šimkus (1873–1944) – chemikas, 1922–1940 m. Kauno universiteto profesorius, pirmasis jo rektorius 1922–1923 m.

[6] *in aeternum* (lot.) – amžinai.

[7] *grosisto* (vok.) – didmenininko, prekiautojo urmu.

TROŠKIO KALNAI KAUNE. Publikuota: NR. – 1931. – Kovo 15. – Nr. 11. – P. 269. Parašas: *Dr. J. Tumas.*

[1] Peršeronai – Prancūzijoje, Peršo krašte, išvesta sunkiųjų arklių veislė.

APIE MIESTĄ, KURS GIEDA. Publikuota: NR. – 1931. – Kovo 29. – Nr. 13. – P. 317. Parašas: *Dr. J. Tumas.*

[1] Eolas (Ajolas) – senovės graikų dievas, Poseidono sūnus, vėjų valdovas; jo arfa švelniai skambėjusi tekant saulei ir pučiant menkiausiam vėjeliui.

[2] Maironio namai (dabar Maironio literatūros muziejus) pastatyti Kristupo Paco XVII a. pabaigoje, turėjo įvairius šeimininkus, kol 1909 m. juos nusipirko Maironis.

[3] Jonas Garalevičius (1871–1943) – muzikos instrumentų meistras, vargonų statytojas, aviakonstruktorius.

[4] *Germopas* – farmacijos akcinė bendrovė „Germapo", įsteigta Kaune 1923 m.; jos pavadinimas sudarytas iš savininkų Adolfo Gerdvilio, Antano Malėlos ir Vinco Podliaskio pavardžių pirmųjų skiemenų.

[5] *nota bene* (lot.) – įsidėmėk gerai.

BŪKIME ARTI KRISTAUS. Publikuota: Šviesos keliai. – 1931. – Nr. 3. – P. 161–163. Parašas: *Kun. J. Tumas.*

[1] Nurodoma į Šv. Raštą, išverstą J. Skvirecko; žr. str. „Dėl vyskupo M. Valančauskio paminklo" 1 paaiškinimą.

[2] *„Kame du trys mano vardan susibūrę, ten ir aš esmi"* – N. Testamentas, Mt 18, 20.

KUO VARDU KRIKŠTYTI? Publikuota: NR. – 1931. – Geg. 10. – Nr. 19. Parašas: *K. J. Tumas.*

[1] *„Martyrologium"* (gr.) – viduramžiais taip buvo vadinami krikščionių kankinių aprašymai.

[2] Šį straipsnį žr. šių Raštų 12 t., p. 128–143.

VIENYBĖS MEDĮ SODINANT. Publikuota: – NR. – 1931. – Geg. 31. – Nr. 22. – P. 513–514.

[1] *Genčių Apaštalas* – apaštalas Paulius; jo laiškas Romiečiams, iš kurio 12 skirsnio Vaižgantas vardina pamokymus Romos krikščionių bendruomenei, yra vienas iš 14 šio apaštalo paliktų pastoracinių laiškų.

[2] *„towarzystwo wzajemnej adoracji"* (lenk.) – tarpusavio garbinimo draugiją.

[3] Šv. Jeronimas (apie 347–420) – vienas iš keturių didžiųjų Bažnyčios tėvų. Vaižgantas čia primena legendą, pagal kurią pas šv. Jeronimą atėjo sergantis liūtas, kuriam šis ištraukė pašiną iš letenos ir žvėrį prisijaukino.

KAIP TRADICIJOS VALSTYBINA. Publikuota: NR. – Birž. 7. – Nr. 23. – P. 540–541. Parašas: *Dr. J. Tumas.*

[1] *Alšėniškių stačiatikių kunigaikščių sąmokslas prieš karaliaus Kazimiero giminę* – žr. str. „Šv. Kazimieras karalaitis" 18 paaiškinimą.

[2] Reitanas (Tadeusz Rejtan, 1746–1780) – Naugarduko pasiuntinys Lenkijos-Lietuvos 1773 m. seime; išgarsėjo atkakliu pasipriešinimu rusų ir jiems talkinusių kolaborantų siekimui šiame seime patvirtinti 1772 m. valstybės padalinimo faktą; nusižudė.

[3] Jogaila 1400 m. perorganizavo Krokuvos universitetą, įsteigtą Kazimiero III 1364 m.

[4] Pregelis – suvokietintas Priegliaus, upės Prūsijoje, pavadinimas.

[5] Jonas Vanagaitis (1869–1946) – visuomenės veikėjas, vienas Prūsų lietuvių tautos tarybos ir Vyriausiojo Mažosios Lietuvos gelbėjimo komiteto vadovų, 1923–1940 m. vienas Klaipėdos krašto šaulių vadų; Vilius Gaigalaitis (1870–1945) – literatas, publicistas, 1905–1939 m. Mažosios Lietuvos „Sandoros" draugijos pirmininkas; Jokūbas Stikliorius (1871–1942) – spaudos bendradarbis ir leidėjas, Mažosios Lietuvos atgimimo veikėjas.

[6] *kultūrkampfą* (vok.) – kultūrinę kovą, kovą dėl kultūros.

[7] *Polizeistaatą* (vok.) – policinę valstybę.

[8] Pričkai ir Viliai – turimi galvoje sulietuvintai vadinami Prūsiją (nuo XVII a.) bei suvienytą Vokietiją (nuo XIX a. 8-ojo deš.) ir kartu Mažąją Lietuvą valdę karaliai ir kaizeriai Fridrichai ir Vilhelmai, kurių 1640–1918 m. laikotarpiu buvo 9.

ČIURLIONIES „AUKA". Publikuota: NR. – 1931. – Birž. 28. – Nr. 26. – P. 630. Parašas: *J. T.*

[1] Juozas Tallat-Kelpša (1889–1949) – kompozitorius, dirigentas, Kauno ir Vilniaus konservatorijų profesorius.

TEGUL PRIVALGO, PUNTA IR SPROGSTA. Publikuota: NR. – 1931. – Birž. 28. – Nr. 26. – P. 630. Rubrikoje „Kultūros vaizdai". Parašas: *Vaižgantas.*

GIRTOJI DISHARMONIJA. Publikuota: NR. – 1931. – Liep. 5. – Nr. 27. – P. 652. Parašas: *Vaižgantas.* Pakartota: Sargyba. – 1933. – Nr. 10. – P. 150–151. Parašas: *Dr. J. Tumas-Vaižgantas.*

[1] *Kame du trys susidarę Jo vardan, ten Jis pasižadėjo pats būti* – žr. str. „Būkime arti Kristaus" 2 paaiškinimą.

PABALTIJUI PRIVALOMOS VOKIEČIŲ IR RUSŲ KALBOS. Publikuota: NR. – 1931. – Rugs. 13. – Nr. 37. – P. 873–876. Parašas: *Dr. J. Tumas, Kaunas.*

[1] Pirmojoje publikacijoje po pavadinimo nuoroda į išnašą: *Paskaita laikyta Lietuvių–Latvių Vienybės VIII Kongrese rugs. 7 d. Straipsnis diskusinis. Red.*

[2] *Randstaatai* (vok.) – pakraščio valstybės.

[3] *„opekūnų"* (rus.) – globėjų.

[4] *Lango prakirtimas į Europą* – taip Rusijos caras Petras I vadino priėjimą prie Baltijos jūros, kurį Rusija gavo jo valdymo metu.

[5] *conditio sine qua non* (lot.) – būtina sąlyga.

[6] *„liberté, fraternité, égalité"* (pranc.) – laisvė, brolybė, lygybė – Didžiosios prancūzų revoliucijos šūkis.

[7] Pagal T. Narbutą Kovas – senovės lietuvių karo dievas, romėnų Marso atitikmuo; Temidė – senovės graikų teisingumo deivė.

[8] Ivanas Aivazovskis (1817–1900) – rusų tapytojas marinistas; minimas garsus jo paveikslas „Devintoji banga" (devintoji banga – aukščiausia, laivus skandinanti banga).

[9] *nach Osten* (vok.) – į rytus.

[10] *„Ostseeprovincijose" – Kurlande, Liflande, Estlande* (vok.) – Baltijos jūros (pabaltijo) provincijose – Kurše, Livonijoje, Estijoje.

[11] *1772 metų Respublikos sienos* – Lenkijos-Lietuvos valstybės sienos iki pirmojo jos padalijimo; *Inflanty Polskie* (lenk.) – Lenkiškieji Infliantai – žr. str. „Raidžių grąžinimo 25 m. sukaktuvėms" 29 paaiškinimą.

[12] *Vidžemys* – Vidžemė – istorinė šiaurės rytų Latvijos dalis su Rygos, Valmieros, Cėsių miestais.

[13] *Igauniai* (latv.) – Estija.

[14] *pučai Estijoje, teismai Latvijoje ir Lietuvoje* – primenama 1924 m. gruodžio 1 d. nesėkmingas komunistinis pučas Taline ir bolševikų teismai, kurių 1920–1939 m. Estijoje buvo daugiau kaip 400; Latvijoje taip pat vyko nemaža teismų prieš komunistus; Lietuvoje už priešvalstybinę veiklą 1920–1940 m. buvo nubausta daugiau kaip 3000 komunistinio pogrindžio veikėjų, po 1926 m. valstybės perversmo 4 jų nubausti mirtimi.

[15] Latgala – istorinė baltų sritis Latvijos pietryčiuose; Žiemgala – tokia pat sritis Latvijos pietuose ir Lietuvos šiaurėje.

[16] *„baltijskij nemec"* (rus.) – Pabaltijo vokietis.

[17] *žydus, tebekalbančius viena sena vokiečių tarme* – turimas omenyje ivritas, žydų kalba, susiformavusi XII–XIII a. iš vokiečių aukštaičių tarmės ir semitų kalbų elementų.

[18] *volens nolens* (lot.) – noromis nenoromis.

[19] Estijoje ir Latvijoje valdant Rusijai išliko XVII a. Švedijos įvesta dalinė savivalda, paremta bajorų luominėmis privilegijomis.

[20] *„Svod Zakonov"* («Свод Законов Российской Империи») – Rusijos imperijos įstatymų sąvadas; veikiančių teisinių aktų rinkinys, leistas nuo 1832 m., iki 1892 m. išėjo 16 tomų.

[21] *force majeure* (pranc.) – nepaprastos aplinkybės.

[22] *prancūzams turint ten mandatą* – po Napoleono žygio į Afriką Prancūzija praktiškai valdė Egiptą 1798–1882 m., o Palestiną 1799–1840 m., kol šias teritorijas sau užėmė Didžioji Britanija.

[23] *kalpui* (latv.) – samdiniui.

[24] Pirmosios Nepriklausomybės metais Kaune veikė lenkų, rusų, vokiečių, žydų gimnazijos.

[25] *universum* (lot.) – viską; pasaulį.

ANTANAS SMETONA – DIDIS RAŠTO ŽMOGUS. Publikuota: Saulutė. – 1931. – Nr. 17–18. – P. 259–263. Parašas: *Kan. J. Tumas.*

[1] *kol pateko Tautos vadu* – turimas omenyje antras A. Smetonos prezidentavimas, prasidėjęs po 1926 m. valstybės perversmo.

[2] „Lietuvos ūkininkas" – savaitraštis, leistas 1905–1915 ir 1918 m. Vilniuje ir 1919–1940 m. Kaune; A. Smetona jo redaktorium buvo 1905–1906 m.

[3] „Pažanga" – knygų ir laikraščių leidimo bei platinimo akcinė bendrovė; veikė 1928–1940 m. Kaune, leido LA, žurnalus „Vairas", „Jaunoji karta" ir kt.

[4] Minimos Antano Smetonos raštų knygos, išleistos 1930 m.

[5] „Jaunosios Antano Smetonos dienos" – Vaižganto apybraiža, išleista 1931 m.; jos tekstą žr. šio tomo p. 296–323.

[6] *„Prašykite, ir bus jums duota, ieškokite, ir rasite"* – N. Testamentas, Mt 7, 7.

[7] Mintaujos gimnazijoje Antanas Smetona mokėsi 1893–1896 m.

[8] Jonas Balvočius-Gerutis (1842–1915) – prozininkas, vertėjas, mokslo populiarintojas, kunigavo Kėdainiuose, Dusetose, Ėriškiuose, Uliūnuose.

[9] Petrapilio universitete A. Smetona studijavo 1898–1902 m.

[10] Slapta lietuvių moksleivių „Kūdikio" draugija Mintaujoje veikė 1894–1897 m.

[11] „Vilniaus žinios" – pirmasis dienraštis lietuvių kalba, leistas Vilniuje 1904–1909 m., 1906–1907 m. redaguotas Vaižganto; „Viltis" – laikraštis, įsteigtas Vaižganto su A. Smetona ir leistas Vilniuje 1907–1915 m.; „Vairas" – tautinės krypties žurnalas, ėjęs Vilniuje 1914–1915 m. ir Kaune 1923–1924 bei 1929–1940 m., iki 1924 m. redaguotas A. Smetonos; „Lietuvos aidas" ėjo Vilniuje 1917–1918 m. redaguojamas A. Smetonos, leidimas atnaujintas 1929 m. Kaune.

[12] *ruošė mokslo vadovėlius* – žr. apybr. „Jaunosios Antano Smetonos dienos" 62 paaiškinimą.

[13] Lietuvos Valstybės Tarybos pirmininku A. Smetona buvo 1917–1919 m.

DR. J. RALIO PAMINKLĄ PASTAČIUS. Publikuota: LA. – 1931. – Spal. 3. – Nr. 223. Parašas: *Komiteto vardu jo Pirmininkas: Dr. J. Tumas.*

[1] *be paskelbtų „Lietuvos Aide" 1930 m. spalių mėn. 4 d. Nr. 226 aukų* – minimame LA numeryje išspausdintas „Homero vertėjo dr. Jeronimo Ralio paminklui Jonavoje statyti aukų sąrašas". Jame dvi dešimtys individualių aukotojų (prezidentas A. Smetona, jo žmona, M. Yčas, J. Šliūpas, Vaižgantas ir kt., davę po 100–50 litų) ir šimtas keli kolektyviniai aukotojai (visų tipų mokyklos), surinkę po keletą, keliolika, kelias dešimtis, kartais daugiau kaip po šimtą litų. Iš viso suaukota 5494,79 Lt.

[2] *Hanusavičius* – Julius Anusavičius (1858–1934), gydytojas, visuomenės veikėjas, publicistas; Vladas Stašinskis (1874–1944) – valstybės ir visuomenės veikėjas, 1918 m. vidaus reikalų, 1938 m. teisingumo ministras, 1930–1938 m. Lietuvos banko valdytojas; *Brundza* – greičiausiai tai Juozas Brundza (1870–1946), ilgametis Prienų gydytojas ir Birštono kurorto administratorius; Vaižgantas jį mini str. „Birštono gydomoji vieta" (žr. šių Raštų 11 t., p. 286–297). Benediktas Ralys – vienas iš trijų J. Ralio brolių, ūkininkavo tėviškėje Antkapinyje (Kelmės raj.), mirė sulaukęs apie 90 m. amžiaus; Jonas Augūnas (Augevičius) – gydytojas.

[3] Konstantinas Šakenis (1881–1959) – inžinierius, pedagogas, 1927–1934 m. švietimo ministras, 1934–1940 m. valstybės kontrolierius; 1941–1956 m. kalintas sovietų lageryje.

[4] Juozas Vokietaitis (1872–1931) – pedagogas, publicistas, visuomenės veikėjas, 1919–1931 m. Švietimo ministerijos pradinio mokslo departamento direktorius, 1931 m. Kauno burmistras; žr. šiame tome spausdinamą str. „Juozas Vokietaitis – švietėjas" (p. 292–296).

[5] Antanas Daniliauskas (1876–1942) – pedagogas, Kudirkos Naumiesčio gimnazijos, Marijampolės mokytojų seminarijos įkūrėjas, 1923–1928 ir 1934–1940 m. Marijampolės Rygiškių Jono gimnazijos direktorius, 1941 m. ištremtas į Sibirą; Jonas Bočys (1871–po 1940) – mokytojas, 1924–1934 m. Švietimo ministerijos kanceliarijos viršininkas.

[6] Petras Vaitiekūnas (1891–po 1940) – Jonavos klebonas nuo 1927 m.

APSILANKYMAS PAS MŪSŲ GARBĖS NARĮ KAN. J. TUMĄ-VAIŽGANTĄ. Publikuota: JK. – 1931. – Spal. 15. – Nr. 19. – P. 2–3.

[1] Pirmojoje publikacijoje prieš interviu tekstą išspausdinta tokia įžanga: *Nėra turbūt Lietuvoj nė vieno žmogaus, kuris nebūtų ką girdėjęs apie Vaižgantą. Tas žmogus – tiek vertingas lietuvių tautai, kad vargu begalima tai žodžiais išreikšti. Drąsiai Jį galime vadinti Puošniu Karžygiu kovoje dėl Lietuvos laisvės, teisės ir gerovės. To garbingo Ricieriaus – Vaižganto žodis ir šiandien dar svarus Lietuvos kultūroj ir pažangoj. Jo pradėta kova dar nepabaigta ir misija – dar neapvainikuota, nors jau kapa metų apšarmojo Jam galvą sidabro plaukais. Tas baltutėlis „jaunuolis" tebegyvena dar ir šiandien Lietuvos jaunimo rūpesčiais ir siekimais. Jis myli tą jaunimą kaip žmogus, kaip patriotas, kaip kunigas. Ir jaunimas Jį myli kaip tikrą savo Tėvą. Juk ne veltui Jis yra ir kelių jaunimo organizacijų Garbės Narys. Jis yra ir mūsų – „Jaunosios Lietuvos" S-gos Garbės Narys. Žinodama to garbaus Patrioto žodį esant malonų ir svarų, ir ryžosi „J. Kartos" redakcija su Juo pasikalbėti.*

[2] „Jaunoji Lietuva" – tautininkų jaunimo organizacija, veikusi 1927–1940 m.

[3] Vilniui vaduoti sąjunga – visuomeninė-politinė organizacija, veikusi Lietuvoje ir tarp užsienio lietuvių 1925–1938 m.; Lietuvos Šaulių sąjunga – sukarinta kariuomenės rėmimo ir pilietinio bei patriotinio visuomenės ugdymo organizacija, veikusi 1919–1940 m., atkurta 1989 m.

[4] Pavasarininkai – lietuvių katalikų jaunimo sąjungos „Pavasaris", veikusios 1912–1940 m. daugiausia tarp kaimo jaunimo, nariai.

[5] „Jaunoji karta" – „Jaunosios Lietuvos" organizacijos žurnalas, leistas Kaune 1928–1940 m.

[6] Pirmojoje publikacijoje toliau redakcinis prierašas: *Tuo ir baigė pasikalbėjimą mūsų mylimas Garbės Narys kan. J. Tumas-Vaižgantas.*

DĖL RAUDONĖS PILIES. Publikuota: LA. – 1931. – Spal. 28. – Nr. 245. Parašas: *Dr. J. Tumas.*

A. SMETONOS 25 M. RAŠYMO SUKAKTUVĖMS. Publikuota: Vairas. – 1931. – Nr. 10. – P. 160–169 (pavadinimu „Viltininko Tumo Vilniaus atminimai", paantrašte „A. Smetonos 25 m. rašymo sukaktuvėms"). Rubrikoje „Atminimai". Parašas: *Dr. J. Tumas.* Pakartota: VR–19. – P. 99–112 (pavadinimu „A. Smetonos 25 m. rašymo sukaktuvėms", paantrašte „Viltininko Tumo Vilniaus atminimai"; po tekstu: *Vairas, 1931 m. 10 nr.*).

[1] „Jaunosios Antano Smetonos dienos" – žr. str. „Antanas Smetona – didis rašto žmogus" 5 paaiškinimą.

[2] Jurgis Alekna (1873–1952) – visuomenės veikėjas, spaudos bendradarbis, gydytojas Vilniuje, Rusijoje, Ukmergėje, Rozalime, Kaune.

[3] *Tautininkai demokratai (ND)* – lenkų nacionalistinė partija (Narodowa demokracja, endekai).

[4] *kresuose* (lenk.) – pakraščiuose; turimos galvoje Lenkijos-Lietuvos valstybės iki 1795 m. lietuvių, baltarusių ir ukrainiečių gyvenamos teritorijos.

[5] *„dvylika apaštalų"* – taip buvo vadinami pirmieji Vilniaus lietuvių veikėjai: Antanas (1856–1919), Jonas (1872–1942) ir Petras (1851–1926) Vileišiai, Jonas Bortkevičius (1871–1908) ir jo žmona Felicija Povickaitė-Bortkevičienė (1873–1945), Donatas Malinauskas (1869–po 1941), Povilas Matulionis (1860–1932), Elijošius Nonevičius (1863–1931), Juozas Stankevičius (1866–1958), Jonas Jošmantas (1849–1906), Juozas Ambraziejus (Ambrozevičius, 1855–1915), Andrius Domaševičius (1865–1935).

[6] Povilas Gaidelionis (1870–1935) – pedagogas, spaudos ir visuomenės veikėjas, 1906–1907 m. „Lietuvos ūkininko" redaktorius, vienas Vilniaus lietuvių gimnazijos steigėjų, jos mokytojas 1915–1931 m.; Svilas – plačiau kuo nors nepasireiškęs asmuo.

[7] Jurgis Šaulys – žr. str. „Dėl Pažaislio Dievo Motinos paveikslo" 2 paaiškinimą; Putramentas – žr. šio tomo str. „Vilties" 25 m. sukaktuvėms". Mykolas Biržiška (1882–1962) – literatūros ir kultūros istorikas, Vasario 16-osios akto signataras, 1922–1944 m. Kauno ir Vilniaus universitetų profesorius, 1940–1944 m. Vilniaus universiteto rektorius.

[8] Juozapas Montvila (1850–1911) – visuomenės veikėjas, nuo 1885 m. Vilniaus Žemės banko direktorius, 1897 m. Vilniaus burmistras, daugelio mokyklų, draugijų steigėjas.

[9] Jonas Jaks-Tyris (1877–1938) – visuomenės ir politikos veikėjas, vienas lietuvių socialdemokratų partijos organizatorių, už lietuvišką veiklą 1906 m. ištremtas, į Lietuvą grįžo 1922 m.

[10] Višinskis, Paknys – plačiau nepasireiškę asmenys; Česlovas Landsbergis (?–po 1946) – verslininkas, publicistas, 1919–1921 m. Vilniaus lietuvių prekybos ir pramonės banko vadovas, 1922 m. lenkų ištremtas į Lietuvą, čia vienas Lietuvos jūrininkų sąjungos steigėjų; Juozas Landsbergis (nuo 1939 Žemgaila, 1886–1943) – Česlovo Landsbergio brolis, pulkininkas, tarnavo kariuomenės teisme, Lietuvos banke, Finansų ministerijoje.

[11] Gabrielius Landsbergis – žr. str. „Tradicija. Du draugu" 5 paaiškinimą; Mečislovas Dovoina-Silvestravičius (Davainis-Silvestraitis, 1849–1919) – poetas, publicistas, kultūros veikėjas; Mykolas Sleževičius (1882–1939) – advokatas, 1918–1919 ir 1926 m. Ministrų kabineto pirmininkas.

[12] Juozas Tūbelis – žr. str. „K. Blaivybės draugija" 3 paaiškinimą; Juozas Kubilius – žr. šio tomo str. „Juozas Kubilius"; Kazimieras Žalys – inžinierius, bendradarbiavo „Viltyje", daug rašė ūkio ir ekonomikos klausimais; Jonas Jablonskis – kalbininkas, 1904–1905 m. gyveno Vilniuje, dirbo „Vilniaus žinių", „Lietuvos ūkininko" redakcijose.

[13] Kazys Grinius (1866–1950) – publicistas, politikas, 1920–1922 m. Lietuvos ministras pirmininkas, 1926 m. – prezidentas; Liudas Ciplijauskas (1878–1944) – teisininkas, lietuviškų vakarų organizatorius, 1918–1919 m. Marijampolės apskrities viršininkas, 1928–1933 m. Valstybės tarybos narys, 1934–1940 m. Vyriausiojo tribunolo pirmininkas.

[14] Liudas Gira, Pranas Klimaitis, Jonas Kriaučiūnas – žr. str. „Vilniaus žinių" 25 m. sukakties paminėjimas" 2 paaiškinimą; *Puidai* – Kazys Puida ir jo žmona Ona Pleirytė-Vaidilutė – žr. to pat str. 2 ir 4 paaiškinimus.

[15] Petras Vileišis – žr. str. „Vilniaus žinių 25 m. sukakties paminėjimas" 5 paaiškinimą; Jonas Kymantas, Česlovas Pancerzyńskis – žr. str. „Tradicija. Du draugu" 5 paaiškinimą; Juozas Brazaitis (1850–1926) – gydytojas, literatas, tautosakos rinkėjas.

[16] Trudovikai (Darbiečiai) – 1906–1917 m. veikusi kairiosios pakraipos partija; Rusijos Dūmose jos frakcijai yra priklausę 6 lietuvių atstovai.

[17] Andrius Bulota (1872–1941) – advokatas, visuomenės veikėjas, Rusijos II ir III Dūmų, Steigiamojo susirinkimo narys.

[18] *buvo kunigų seminarijos auklėtinis* – žr. str. „Juozas Kubilius" 2 paaiškinimą.

[19] Kalbama, matyt, apie „Vilties" leidimą iki 1913 m., iki viltininkų skilimo, kai iš laikraščio redaktorių pasitraukė A. Smetona (žr. šio tomo str. „Juozas Kubilius" 14 paaiškinimą).

[20] *„Vilniaus Žinios", išvirtusios į „Lietuvos Žinias"* – „Lietuvos žinios" pradėjo eiti užsidarius „Vilniaus žinioms", buvo leidžiamos 1909–1915 m. Vilniuje kaip Lietuvos demokratų partijos ir 1922–1940 m. Kaune kaip Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos organas.

[21] Jonas Siabas – „Vilniaus žinių" redakcijos buhalteris, nuo XIX a. pab. lietuvių kultūrinės veiklos dalyvis, bendravo su G. Landsbergiu, P. Višinskiu.

[22] Jadvyga Chodakauskaitė-Tūbelienė (1892–1988) – visuomenės veikėja, publicistė, Juozo Tūbelio žmona; atkūrus Lietuvos nepriklausomybę organizavo Lietuvių informacijos centrus Berne, Paryžiuje, moterų organizacijų veikėja.

[23] *„dworek'e"* (lenk.) – kiemelyje.

[24] *mechaninėj „Vilijos" dirbtuvėje* – žr. str. „Vilniaus žinių" 25 m. sukakties paminėjimas" 6 paaiškinimą.

[25] Petras Neris – vienas iš Petro Vileišio slapyvardžių.

[26] Andrius Domaševičius tremtyje Sibire buvo 1900–1904 m.

[27] *Lietuvos soc. dem. – Lietuvių soc. dem.* – Lietuvos socialdemokratų partija, 1902–1905 m. vadinusis Lietuvių socialdemokratų partija.

[28] Erfurto programa – Vokietijos socialdemokratų partijos programa, priimta 1891 m. Erfurto suvažiavime.

[29] Vladas Sirutavičius (1877–1967) – inžinierius, pramonininkas, vienas Lietuvos socialdemokratų veikėjų, šios partijos atstovas Steigiamajame seime.

[30] *Vokia-Reich* – Vokietijos imperija.

[31] *Staatų* (vok.) – valstybių, kunigaikštysčių.

[32] *Provinzų (Ostpreussen, Westpreussen)* (vok.) – provincijų (Rytų Prūsija, Vakarų Prūsija).

[33] *verbis magistrorum* (lot.) – mokytojų žodžiais.

[34] *vilkmergiškiai* – ukmergiškiai; iki I pasaulinio karo Ukmergė oficialiai vadinta Vilkmerge.

[35] Marija Piaseckaitė-Šlapelienė (1880–1977) – knygų leidėja, Vilniaus lietuvių kultūros veikėja.

[36] *Vilniaus Hinterlande* – Vilniaus krašte; *Hinterland* (vok.) – užnugaris.

[37] Mykolas Prószyński (Prušinskis) – dvarininkas, priklausė Minske gyvenusių lietuvių draugijai, jos kultūrinėje veiklos dalyvis; Elena Ceprinskaitė (1885–po 1917) – Vilniaus krašto rašytoja; rašė lenkiškai, gudiškai, nuo 1910 m. ir lietuviškai, kūrybos paskelbė „Rygos garse".

[38] Juozas Bagdonas (1866–1956) – gydytojas, varpininkas, 1922–1935 m. Kauno universiteto profesorius.

[39] *tłum, čerń, plebs* (lenk., rus., lot.) – prasčiokai, tamsuomenė.

[40] Petras Ruseckas (1883–1945) – spaudos darbuotojas, rašytojas, kultūros istorikas, vienas Lietuvos valstiečių sąjungos kūrėjų, jos atstovas Steigiamajame seime.

[41] „Lietuvos ūkininkas" – žr. str. „Antanas Smetona – didis rašto žmogus" 2 paaiškinimą.

[42] Jonas Biliūnas (1879–1907) – rašytojas, publicistas; nuo 1901 m. buvo įsitraukęs į socialdemokratų veiklą, į gyvenimo pabaigą iš jos pasitraukė.

[43] *Morkūnas* – greičiausiai minimas Pranas Markūnas (1873–1964), statybos inžinierius, 1923–1939 m. Kauno universiteto dėstytojas; Domininkas Bukontas (Bukantas, 1873–1919) – gydytojas, antropologas, publicistas; Juozas Jarašius (1873–1940) – gydytojas, spaudos bendradarbis, varpininkas; Jonas Staugaitis (1868–1952) – gydytojas, varpininkas, valstiečių liaudininkų atstovas Lietuvos seimuose, II ir III Seimų pirmininkas.

[44] Jonas Basanavičius iš Bulgarijos į Vilnių grįžo 1905 m.

[45] *„Wielmożny Pan"* (lenk.) – kilmingas ponas.

[46] Rūmus Antakalnyje Petras Vileišis pasistatė XX a. pradžioje; iki II pasaulinio karo juose buvo įsikūrusi Lietuvių mokslo draugija, o nuo 1941 m. iki šiol veikia mokslinių tyrimų lituanistikos institutai.

[47] Minima Vilniaus šv. Petro ir Povilo bažnyčia, statyta LDK didiko Mykolo Kazimiero Paco.

[48] *Ja – car* (rus.) – aš – caras.

[49] *į bendrą darbo vežimą kinkė vėžį ir gulbę* – užuomina į rusų rašytojo Ivano Krylovo pasakėčią „Gulbė, vėžys ir lydeka".

[50] Petras Vileišis turėjo 6 vaikus – tris sūnus ir tris dukteris. Iš sūnų vardą lietuvių kultūroje tepaliko Vytautas (žr. str. „Vilniaus žinių 25 m. sukaktuvėms paminėti" 2 paaiškinimą). Petras mirė vaikystėje, 12 metų. Jonas notaravo Kaune, nacių buvo išvežtas darbams į Vokietiją, po karo atsidūrė Lenkijoje, kur 1946 m. mirė. Visos dukterys ištekėjusios nutraukė ryšius su Lietuva; Elena ir Marija žuvo per 1944 m. Varšuvos sukilimą, Kazimiera gyveno Paryžiuje, ten 1977 m. žuvo autokatastrofoje.

[51] *„visšeje obščestvo"* (rus.) – aukštuomenė.

[52] „Times" – įtakingas pasaulyje Didžiosios Britanijos dienraštis, leidžiamas nuo 1785 m.

[53] Antanas Viskantas (1877–1940) – istorikas, visuomenės veikėjas, ilgą laiką kunigavo Vilniuje; Juozapas Kukta – žr. str. „Daugų bažnyčia" 2 paaiškinimą; Petras Kraujalis (1882–1933) – visuomenės veikėjas, publicistas, Vilniaus kunigų seminarijos profesorius, nuo 1922 m. vadovavo Vilniaus krašto lietuvių švietimo draugijai „Rytas"; Vladas Mironas – žr. str. „Juozas Kubilius" 9 paaiškinimą; Alfonsas Petrulis (1873–1928) – Vasario 16-osios akto signataras, kovotojas dėl lietuvių kalbos teisių Vilnijos bažnyčiose, mokyklų ir įvairių draugijų steigėjas, publicistas, kunigavo Pivašiūnuose, Paparčiuose, Musninkuose; Stasys Šlamas (1866–po 1940) – kovotojas prieš Vilniaus krašto lenkinimą, kunigavo Onuškyje, Žiežmariuose, Čiobiškyje, Inturkėje; Kazimieras Ribikauskas (1875–po 1940) – Vilniaus krašto lietuvių veikėjas, klebonavo Merkinėje, Čiobiškyje.

[54] *Fiziškai neapgynė* – kalbama apie 1911 m. pradžioje lenkiškos Vilniaus vyskupijos vyresnybės įvykdytą Vaižganto išvarymą iš Vilniaus.

[55] *Vilniaus vyskupas lietuviams neduoda niekieno nevartojamos bažnytėlės* – Vilniaus lietuviai 1897 m. vyskupui Zvierovičiui padavė prašymą atiduoti jiems šv. Mikalojaus bažnyčią, buvo delsiama, leidimas ja naudotis gautas tik 1901 m.

[56] Eduardas Roppas – žr. str. „Kada buvo rehabilituotos lotyniškos raidės" 6 paaiškinimą.

[57] *„pokušenije s negodnymi sredstvami"* (rus.) – pasikėsinimas netikusiomis priemonėmis.

[58] Mečislovas Leonardas Paliulionis – žr. str. „Kada buvo rehabilituotos lotyniškos raidės" 5 paaiškinimą; Gasparas Cirtautas – žr. str. „Kunigų vargai draudžiamuoju laiku" 84 paaiškinimą; Pranciškus Karevičius – žr. str. „Šv. Kazimieras karalaitis" 40 paaiškinimą.

[59] Pirmojoje publikacijoje toje pat rubrikoje toliau dedami, matyt, Vaižganto parengti Laukuvos provizoriaus Kajetono Struopaus, kuliškio, atsiminimai iš mokslo kartu su A. Smetona Palangos progimnazijoje metų („Kajelio Palangos atminimai").

VYTAUTO DIDŽIOJO MUZIEJUS KAUNE. Publikuota: LA. – 1931. – Lapkr. 18. – Nr. 263. Parašas: *V. D. C. Kom. vicepirmininkas: Dr. J. Tumas;* lapkr. 23. – Nr. 267. Parašas: *V. D. C. K. Vicepirmininkas – Dr. J. Tumas;* lapkr. 26. – Nr. 270. Parašas: *V. D. C. K. vicepirmininkas – Dr. J. Tumas.*

[1] Vytauto Didžiojo muziejaus pastatas Kaune baigtas statyti 1936 m.

[2] Švietimo ministeris tuo metu buvo Konstantinas Šakenis; žr. str. „Dr. J. Ralio paminklą pastačius" 3 paaiškinimą.

KADA P. A. SMETONA ILSISI. Publikuota: LA. – 1931. – Lapkr. 28. – Nr. 272. Parašas: *Dr. J. Tumas.*

[1] *Tiažela ty, šapka Monomacha!..* (rus.) – sunki tu, Monomacho kepure; Monomacho kepurė – XII a. – 1724 m. Rusijos valdovų karūna, kurios pava-

dinimas kilo iš legendos apie Kijevo kunigaikščiui Vladimirui Monomachui Bizantijos imperatoriaus atsiųstas regalijas.

[2] Jonas Siabas, Povilas Gaidelionis, Jadvyga Chodakauskaitė-Tūbelienė, Felicija Bortkevičienė – žr. str. „A. Smetonos 25 m. rašymo sukaktuvėms" 21, 6, 22, 5 paaiškinimus.

[3] Marija Smetonaitė-Valušienė (apie 1905–po 1990) – pirmagimė Smetonų duktė; jos vyras pulkininkas Aloyzas Valušis (1901–po 1990), 1926–1927 m. prezidento adjutantas.

[4] Jonas Vabalas-Gudaitis – žr. str. „Pažinkime save" 2 paaiškinimą.

A. A. KUN. DZIDARAS GUDAVIČIUS-VALYS. Publikuota: NR. – 1931. – Gruod. 13. – Nr. 50. – P. 1193. Parašas: *Kun. J. Tumas, Kaunas.*

[1] *cirkulo* (lot.) – parapijos.

[2] *Su Kauno daktaru* – turimas galvoje Pranas Gudavičius-Gudas (1876–1956), gydytojas, visuomenės veikėjas, 1935–1941 m. Kauno universiteto profesorius, 1934–1941 m. Lietuvos gydytojų sąjungos pirmininkas.

[3] Antanas Lenkevičius (1843–1907) – Svėdasų klebonas nuo 1899 m. iki mirties, prieš tai vikaravo Kuršėnuose, Šaukėnuose, klebonavo Plungėje; išsaugojo ir perdavė Vaižgantui A. Klemento poezijos rankraščius.

[4] Nekrologinį Vaižganto str. „Antanas Lenkevičius" žr. šių Raštų 7 t., p. 184–185.

[5] *in partibus infidelium* (lot.) – netikinčių kraštuose.

[6] Jonas Staševičius (1871–po 1940) – kanauninkas, ilgametis Šaukėnų klebonas ir Kuršėnų dekanas.

[7] Severija Mėginienė (mir. 1910 m.) – Vaižganto sesuo, jauniausioji iš trijų jo seserų; buvo nutekėjusi į gimtiesiems Maleišiams gretimus Kunigiškius.

[8] Bronė Klimienė (1892–1957) – Vaižganto sesers Severijos Mėgienės duktė, diplomato Petro Klimo (1891–1969) žmona, nuo III dešimtmečio pradžios gyveno Prancūzijoje; Barbora Lesauskienė (1896–1975) – irgi Vaižganto sesers Severijos duktė, pulkininko Prano Lesauskio (1900–1942), žuvusio sovietų lageryje, žmona, mokytojavo, dirbo įstaigose Kaune.

SVEIKI SULAUKĘ NAUJŲ GADYNIŲ! Publikuota: JK. – 1931. – Gruod. 15. – Nr. 23. – P. 4–6. Parašas: Kun. *J. Tumas.*

[1] Šv. Jonas Auksaburnis (apie 344–407) – Bažnyčios mokytojas; lietuviškai (rusų rašmenimis) 1887 m. buvo išleista jo liturgija.

[2] Šv. Tomas – N. Testamento personažas, Jėzaus Kristaus mokinys, vienas iš 12 apaštalų; apie jo abejonę savo nukryžiuoto mokytojo prisikėlimu žr. Evangeliją pagal Joną, 20, 24–29.

[3] Kalbama apie Pranciškaus Karevičiaus (žr. str. „Šv. Kazimieras karalaitis" 40 paaišk.) turėtą reiklaus ir objektyvaus tiesos siekiančio teologo opiniją, kurią jis buvo susidaręs profesoriaudamas Petrapilio dvasinėje akademijoje ir vadovaudamas Žemaičių vyskupijai. Apie tai žr. A. Jakšto str. „Arkivyskupui Pr. Karevičiui 70 metų sulaukus" („Tiesos kelias", 1931, Nr. 12, p. 689–693).

[4] Levo Tolstojaus apysakoje *„Smert Ivana Iljiča"* („Ivano Iljičiaus mirtis", 1884–1886) vaizduojamas mirštantį žmogų ištinkantis sielos praregėjimas.

[5] *zero* (lot.) – nulis, niekas.

[6] Pagal 1928 m. konstituciją 1931 m. gruodžio 11 d. Antanas Smetona buvo perrinktas prezidentu.

JUOZAS VOKIETAITIS – ŠVIETĖJAS. Publikuota: LA. – 1931. – Gruod. 29. – Nr. 295. Parašas: *Kan. J. Tumas.* Pakartota: VR–19. – P. 173–178 (po tekstu: *L. A. 1931 m. 295 nr.*).

[1] *mažoji revoliucija* – 1905 m. revoliucija.

[2] „Saulės" draugija – 1905 m. įkurta ir iki 1940 m. sovietų okupacijos veikusi švietimo draugija. Steigė ir išlaikė pradžios mokyklas ir gimnazijas, organizavo mokytojų kursus. Centras buvo Kaune, čia 1913 m. pasistatė „Saulės" rūmus.

[3] Mečislovas Leonardas Paliulionis – žr. str. „Kada buvo rehabilituotos lotyniškos raidės" 5 paaiškinimą.

[4] Mussolinis (Benito Mussolini, 1883–1945) – italų politinis veikėjas, 1922–1943 m. fašistinės Italijos diktatorius.

JAUNOSIOS ANTANO SMETONOS DIENOS. Publikuota: Vaižgantas. Jaunosios Antano Smetonos dienos. Žemės Ūkio Akademijos Lietuvių Studentų Tautininkų „Jaunosios Lietuvos" 2 leidinys. Kaunas. „Spindulio" b-vės spaustuvė. 1931, 31 psl.

[1] Minimas P. Avižonio straipsnis „Petro Kriaušaičio „Lietuviškos kalbos gramatikos" istorija"; „Mokykla ir gyvenimas" – mėnesinis pedagoginis žurnalas, ėjęs 1920 m. Šiauliuose, 1921–1941 m. Kaune.

[2] *rengė spaudai... Valančiaus raštus* – A. Smetona „Tėvynės sargo" iniciatyva rengė naują kai kurių M. Valančiaus raštų leidimą; greičiausiai tai buvo 1902 m. išėjusios „Paaugusių žmonių knygelė" ir „Palangos Juzė".

[3] Susivienijimas lietuvių Amerikoj – JAV lietuvių savišalpos organizacija, įkurta 1886 m.; be šalpos, rūpinosi švietimo, kultūros reikalais.

[4] *aš esu nupasakojęs „Vairo" 1930. 6 (9) nr. 235–9. psl.* – nurodomas recenzinis Vaižganto straipsnis apie A. Smetonos publicistikos rinkinį „Vienybės gairėmis" (1930).

[5] P. Avižonio „Lietuviška gramatikėlė" hektografu buvo išspausdinta 1899 m.

[6] Vladas Sirutavičius – žr. str. „A. Smetonos 25 m. rašymo sukaktuvėms" 29 paaiškinimą; *Variakojis* – kuo nors plačiau nepasireiškęs asmuo.

[7] Rudaminos, Radvilos, Brunovai, Montvilai – bajorų giminės, turėjusios dvarus Panevėžio, Ukmergės, Kėdainių kraštuose.

[8] *Mackeučius* – kunigas Antanas Mackevičius (1828–1863) – vienas 1863 m. sukilimo Lietuvoje vadų.

[9] Nikolajus Ganeckis (1815–1904) – rusų generolas, 1863 m. malšinęs sukilimą Ukmergės, Panevėžio, Kauno, Marijampolės apskrityse, nuo 1886 m. Vilniaus karo apygardos kariuomenės vadas.

[10] „Švedai" – mokiniai, privačiai išeidinėję keturių gimnazijos klasių kursą ir eksternu laikę egzaminus.

[11] Adomas Smetona (1901–1942) – dailininkas, dėstė Kauno meno mokykloje, 1938–1940 m. Lietuvos dailininkų sąjungos pirmininkas, mirė sovietų tremtyje.

[12] *„Dėdė Ambrazaitis"* – Jonas Ambrozaitis (1856–1916) – žr. str. „Tradicija. Du draugu" 6 paaiškinimą.

[13] Pranciškus Turauskas (1876–1919) – publicistas, spaudos bendradarbis, kunigavo Kaune, Mažeikiuose, Utenoje; Antanas Vytuvis (1873–po 1940) – klebonas Paežeryje, nuo 1919 m. Kelmėje; Juozas Jasas (1872–1935) – spaudos bendradarbis, kunigavo Subačiuje, Viešintose, Tauragnuose, Šėtoje, nuo 1919 Lapių klebonas.

[14] Marcijonas Jurgaitis – žr. str. „Kunigų vargai draudžiamuoju laiku" 35 paaiškinimą; Juozas Viksva (1861–1920) – knygnešių organizatorius, spaudos bendradarbis, kapelionavo Liepojos ir Palangos mokyklose, kunigavo Šateikiuose.

[15] *„Apžvalgų"* – turima galvoje 1889–1896 m. ėjusi „Žemaičių ir Lietuvos apžvalga".

[16] Adomas Garasimavičius (Harasimavičius, 1873–po 1940) – nuo 1909 m. Šiluvos altaristas, nuo 1936 m. kunigas Kretingos pranciškonų vienuolyne; vadindamas jį ir Rašimu, Vaižgantas, matyt, supainiojo su kitu kunigu – Vaclovu Gerasimavičium (1906–1960), Telšių kunigų seminarijos profesoriumi, kuris pavardę buvo pasikeitęs į Rašimą.

[17] Jonas Balvočius-Gerutis – žr. str. „Antanas Smetona – didis rašto žmogus" 8 paaiškinimą.

[18] Juozapas Marma (1837–po 1913) – nuo 1880 m. Griškabūdžio klebonas; Jonas Vizgirda – iš tikrųjų Vincentas Vizgirda (1874–1966) – pedagogas, visuomenės veikėjas, vienas Marijampolės ir Šakių „Žiburio" gimnazijų, Vilkaviškio kunigų seminarijos steigėjų, 1947–1949 m. Vilkaviškio vyskupijos valdytojas, 1949–1954 m. buvo ištremtas į Sibirą.

[19] „Kūdikio" draugija – žr. str. „Antanas Smetona – didis rašto žmogus" 10 paaiškinimą.

[20] Povilas Gaidelionis – žr. str. „A. Smetonos 25 m. rašymo sukaktuvėms" 6 paaiškinimą; Juozas Skripkus (1870–1937) – inžinierius, 1901–1906 m. Petro Vileišio mechanikos dirbtuvės direktorius, Nepriklausomoje Lietuvoje dirbo Susisiekimo ministerijoje; Konstantinas Jašinskas (1875–1958) – ilgametis Vilkaviškio apskrities veterinarijos gydytojas, spaudos bendradarbis; Juozas Maciūnas (1874–1946) – gydytojas, literatūros tyrinėtojo Vinco Maciūno tėvas, gydytojavo įvairiose Lietuvos vietose, ilgiausiai Linkuvoje, 1930–1938 m. Sveikatos departamento direktorius.

[21] Jurgis Šlapelis – žr. str. „Vilniaus žinių" 25 m. sukakties paminėjimas" 9 paaiškinimą; Povilas Jakubėnas (1871–1953) – visuomenės veikėjas, publicistas, leidėjas, Lietuvos evangelikų-reformatų generalinis superintendentas, Kauno universiteto evangeliškosios teologijos profesorius; Kazimieras Jokantas – žr. str. „Mintaujos istorija" 1 paaiškinimą.

[22] Antanas Kriščiukaitis (1864–1933) – teisininkas, Kauno universiteto profesorius, rašytojas; Motiejus Čepas (1866–1962) – teisininkas, varpininkas, nuo 1923 m. Vyriausiojo tribunolo teisėjas, jo vicepirmininkas 1929–1938 m.

[23] *Šleicherio lentelėmis* – pagal Augusto Schleicherio gramatikos (žr. str. „Raidžių grąžinimo 25 m. sukaktuvėms" 46 paaiškinimą) linksniavimo pavyzdžius.

[24] *„Hładko kłamaleś"* (lenk.) – sklandžiai melavai.

[25] *„Šviesos kelių 1930 m. 2 nr.* – minimas straipsnis „Mintaujos istorija".

[26] Jurgis Tilvytis – žr. str. „A.† a. prelatas Teodoras Brazys-Frey" 10 paaiškinimą; NR išspausdintas jo laiškas Vaižgantui, pavadinimu „Mintaujos istoriją", ir straipsnis „Iš nepertolimos praeities (1896 m.)".

[27] Pranas Vaiciuška (Vaičiuška, 1876–1939) – gydytojas, visuomenės veikėjas, 1920 m. Lietuvos atstovas Estijoje, 1925–1927 m. Kauno universiteto dėstytojas.

[28] Ivanas Delianovas (1818–1897) – Rusijos švietimo ministras 1882–1897 m., pasižymėjęs reakcingumu.

[29] Karlas Marksas (Marx, 1818–1883) – vokiečių filosofas ir sociologas, jo vardu pavadintos revoliucinės pasaulio pertvarkymo teorijos pagrindėjas; „Kapitalas" – žymiausias jo veikalas.

[30] *gradonačalniko* (rus.) – miesto viršininko; Rusijoje taip buvo vadinamas miesto policijos viršininkas.

[31] *Petro Vileišio buvo fabrikas* – žr. str. „Vilniaus žinių" 25 m. sukakties paminėjimas" 6 paaiškinimą.

[32] Česlovas Sasnauskas (1867–1916) – kompozitorius, vargonininkas, dirigentas, Petrapilyje gyveno 1894–1916 m., čia vadovavo lietuvių labdaros draugijos chorui.

[33] Liudas Vaineikis (1869–1938) – gydytojas, socialdemokratinių pažiūrų visuomenės veikėjas, kultūrininkas.

[34] *„grosistai"* (vok.) – žr. str. „Prekybos ir pramonės mokyklą atidarant" 7 paaiškinimą.

[35] Andrejus Vonsiackis (?–1910) – žandarų rotmistras, lietuvių tautinio atgimimo persekiotojas; Marijampolėje sudarė „Sietyno" bylą, Liepojoje 1900 m. – Vaineikio bylą.

[36] *Oekonomische Lehren* (vok.) – Ekonominės doktrinos; *Christentum und Sozialismus* (vok.) – Krikščionybė ir socializmas.

[37] *Petro Nerio knygynėliui* – Petro Nerio slapyvardžiu leistų šviečiamųjų knygelių serijai, kurioje 1876–1903 m. išėjo keliolika leidinių; Petras Neris – Petras Vileišis.

[38] *Ograničitelnyje zakony po zemlevladeniju v Severo-Zapadnom kraje, Kak otbyvat voinskuju povinnost* (rus.) – Žemės nuosavybės teises ribojantys įstatymai Šiaurės vakarų krašte, Kaip atlikti karo prievolę; šios A. Smetonos išverstos brošiūros išleistos tokiais pavadinimais: „Kas ir kiek gali pirktis žemės Lietuvoj" (1903) ir „Kam, kada ir kaip reikia atbūti karūmenė" (1904); brošiūra *Apie sodus* iš tikrųjų vadinasi „Miškų, laukų, sodų, daržų eibės ir bausmės už jas" (1903).

[39] Antanas Vileišis (1856–1919) – gydytojas, Vilniaus lietuvių veikėjas, lietu-

viškos spaudos bendradarbis; Jonas Vileišis – žr. str. „Vilniaus žinių" 25 m. sukakties paminėjimas" 2 paaiškinimą; Povilas Matulionis (1860–1932) – miškininkas, literatas, visuomenės veikėjas, 1924–1928 m. Lietuvos Žemės ūkio akademijos rektorius; Jonas Bortkevičius (1871–1908) – inžinierius, Vilniaus lietuvių veikėjas, lietuviškos spaudos bendradarbis; Felicija Bortkevičienė (1873–1945) – publicistė, leidėja, filantropė, 1922–1926 m. „Lietuvos žinių" redaktorė; Elijas Nonevičius (1863–1931) – veterinarijos gydytojas, varpininkas, Vilniaus lietuvių veikėjas, 1923–1929 m. Kauno universiteto profesorius; Jonas Jašmantas (Jošmantas, 1849–1906) – lietuvių tautinio atgimimo veikėjas Vilniuje ir Petrapilyje; Emilija Jasmantaitė-Vileišienė (1861–1935) – Vilniaus lietuvių veikėja; Donatas Malinauskas (1869–po 1941) – agronomas, visuomenės veikėjas, diplomatas, Vasario 16-osios akto signataras.

[40] *Liubauskio* – minimas Matviejus Liubavskis (1860–1936) – rusų istorikas, tyrinėjęs LDK istoriją; Maskvos universiteto profesorius, 1911–1917 m. jo rektorius, 1932 m. jam buvo suteiktas Kauno universiteto garbės daktaro vardas.

[41] Juozapas Kukta – žr. str. „Daugų bažnyčia" 2 paaiškinimą; Juozapas Ambraziejus (Ambrozevičius) – žr. str. „Lotyniškas raides lietuviams sugrąžinus" 5 paaiškinimą.

[42] *„glasnym"* (rus.) – su balso teise.

[43] *Cenzui įsigyt* – kandidatams į miesto valdybą galiojo turto cenzas – jie privalėjo turėti nekilnojamojo turto.

[44] *Ir gavo visą galą Pranciškonų mūrų* – po 1863 m. sukilimo uždaryto Vilniaus pranciškonų vienuolyno patalpose lietuvių dviklasė mokykla veikė 1907–1924 m.

[45] *školy gramoty* (rus.) – rašto mokyklos; taip carinėje Rusijoje vadintos dvimetės pradinės mokyklos.

[46] *Vilniaus Lietuvių Mokslo ir Dailės draugija* – tai dvi draugijos – Lietuvių mokslo ir Lietuvių dailės; abi įkurtos 1907 m., pirmoji veikė iki 1940 m., antroji – iki I pasaulinio karo.

[47] „Lietuvos ūkininkas" – žr. str. „Antanas Smetona – didis rašto žmogus" 2 paaiškinimą; „Ūkininkas" – žr. str. „Tradicija. Du draugu" 8 paaiškinimą.

[48] Kaz. Žalys – žr. str. „A. Smetonos 25 m. rašymo sukaktuvėms" 12 paaiškinimą.

[49] Jonas Vileišis – žr. str. „Vilniaus žinių" 25 m. sukakties paminėjimas" 2 paaiškinimą; Kazys Grinius žr. str. „A. Smetonos 25 m. rašymo sukaktuvėms" 13 paaiškinimą; Felicija Bortkevičienė – žr. to pat str. 5 paaiškinimą; Petras Ruseckas – žr. to pat str. 40 paaiškinimą.

[50] *ką Pr. Klimaitis... buvo paskelbęs – A. Smetoną socialistu* – Pranas Klimaitis – žr. str. „Vilniaus žinių" 25 m. sukakties paminėjimas" 2 paaiškinimą; greičiausiai turėta galvoje 1931 m. „Židinyje" (Nr. 1–2) paskelbtuose jo atsiminimuose apie 1905 m. Vilniaus seimą („Didysis Vilniaus Seimas") randamas teiginys, jog vykstant ginčui taip dešiniųjų ir kairiųjų Seimo dalyvių dėl kovos už Lietuvos autonomiją taktikos, A. Smetona įrodinėjęs, kad šalia kultūros darbo priimtina ir ginkluota kova, kuriai prioritetą teikė socialistai.

[51] Juozas Bagdonas – žr. str. „A. Smetonos 25 m. rašymo sukaktuvėms" 38 paaiškinimą.

[52] Jurgis Šlapelis – žr. str. „Vilniaus žinių" 25 m. sukakties paminėjimas" 9 paaiškinimą; J. Vaitiekūnas – žr. to pat str. 3 paaiškinimą.

[53] Jonas Kriaučiūnas (žr. str. „Vilniaus žinių" 25 m. sukakties paminėjimas" 2 paaišk.), Jonas Jablonskis, Povilas Višinskis (žr. str. „Tradicija. Du draugu" 7 paaišk.) „Vilniaus žinių" redakcijoje dirbo 1904–1905 m., du pastarieji trumpai – pirmasis iki 1905 m. kovo mėn., antrasis iki jų pradžios.

[54] Juozas Kairiūkštis (1855–1937) – pedagogas, visuomenininkas; mokytojavo Vilniaus lietuvių gimnazijoje ir mokytojų seminarijoje, pastarąją lenkams uždarius persikėlė į Kauną.

[55] Antanas Maliauskis – žr. str. „Juozas Kubilius" 14 paaiškinimą.

[56] Pranas Dovydaitis – žr. str. „Juozas Kubilius" 14 paaiškinimą.

[57] Fabijonas Kemėšis – žr. str. „Pirmas blaivaus jaunimo auklėjimo kongresas" 3 paaiškinimą.

[58] Juozapas Dabužis (Dabužinskis, Dobužinskas, 1878–1934) – kunigas, visuomenės veikėjas; iki karo kunigavo Dotnuvoje, Kaltinėnuose, Kaune, karo metais – Amerikoje, grįžęs – Mažeikiuose, Telšiuose, Pašvitinyje; 1913 m. dirbo „Vilties" redakcijoje, 1919–1922 m. buvo Lietuvos delegatas prie taikos konferencijos Paryžiuje.

[59] Martynas Yčas (1885–1941) – teisininkas, visuomenės veikėjas; Rusijos IV Dūmos narys, pirmųjų Lietuvos vyriausybių prekybos ir pramonės, finasų ministras, vėliau bankininkas; parūpino lėšų 1914 m. pradėtam leisti „Vairui".

[60] Visos nurodytos A. Smetonos publicistikos knygos išleistos 1930 m.

[61] *Ruthenische Rundschau* (vok.) – turėjo būti *Ukrainische Rundschau* („Ukrainiečių apžvalga"). Šiame prieš I pasaulinį karą Vienoje vokiečių kalba ėjusiame mėnesiniame žurnale (iki 1906 m. jis vadinosi „Ruthenische Revue") 1909–1910 m. buvo išspausdinta keleta slapyvardžiu *Lenas* pasirašytų A. Smetonos straipsnių („Katalikų bažnyčia kaip lenkinimo įrankis", „Mūsų sąjungininkai – ukrainiečiai", „Lietuviškas elementas etnografinėje Lietuvoje" ir kt.).

[62] Vaižganto minimi A. Smetonos rengti (versti, kompiliuoti) vadovėliai išėjo tokiais pavadinimais: „Elementarinės algebros vadovėlis", 1 d. (1916); „Trumpas aritmetikos vadovėlis" (viršelyje: „Aritmetikos teorijos vadovėlis", 1916); „Geografijos pradžia" (1915).

ATSISVEIKINANT SU PIRMUOJU VALSTYBĖS PREZIDENTU. Publikuota: Tauta. – 1920. – Liep. 2. – Nr. 26. Parašas: *J. Tumas*. Pakartota: VR–4. – P. 225–226 (po tekstu: *Tauta, 26, 20 m. VII–2*).

Straipsnis turėjo patekti į šių Raštų 11 tomą. Dėl neapsižiūrėjimo ten nepatekęs, jis šliejamas prie 13 tome dedamų A. Smetonai skirtų Vaižganto darbų.

[1] Lietuvos Tarybos ir Valstybės Tarybos pirmininku A. Smetona buvo 1917–1919 m., pirmuoju prezidentu – 1919. IV. 4–1920. VI. 19.

[2] *kitados kirto lenkui į veidą...* – dirbdamas Vilniaus Žemės banke,

A. Smetona susikirto su jo tarnautoju lenku Zajančkovskiu, o kai šis pasakė, jog Smetona meluoja kaip ir visi lietuviai, jam, draugų raginamas, skėlė antausį.

[3] *dukart buvo pavaromas iš universiteto, sėdi kalėjime* – žr. šio tomo apybraižą „Jaunosios Antano Smetonos dienos".

[4] Žr. str. „Antanas Smetona – didis rašto žmogus" 11 paaiškinimą.

LIETUVIŲ-ŠVEDŲ DRAUGIJA KVIEČIA SUSIRINKIMĄ. Publikuota: LA. – 1932. – Saus. 5. – Nr. 3. Parašas: *L.–Šv. dr. vardu: Dr. J. Tumas.*

[1] Ignas Jurkūnas-Šeinius (1889–1959) – rašytojas, diplomatas, visuomenės veikėjas, 1923–1927 m. Lietuvos atstovas Švedijoje; Irvis Gedainis – vienas jo slapyvardžių.

[2] Petras Kregždė (1894–1947) – agronomas, kooperacijos veikėjas, 1927–1940 m. Žemės banko direktorius; Vladimiras Zubovas (1887–1959) – agronomas, vienas pažangaus ūkininkavimo Lietuvoje skatintojų; Antanas Smetona – Lietuvos prezidentas; Jonas Fledžinskis (1885–1965) – visuomenės veikėjas, 1928–1940 m. Žemės ūkio rūmų valdybos pirmininkas; Juozas Tonkūnas (1894–1968) – agronomas, 1924–1941 m. Žemės ūkio akademijos profesorius, 1928–1934 m. rektorius, 1934–1939 m. švietimo ministras; Petras Šalčius (1893–1958) – ekonomistas, 1922–1940 m. Kauno, 1940–1950 m. Vilniaus universiteto profesorius; Jurgis Alekna – žr. str. „A. Smetonos 25 m. rašymo sukaktuvėms" 2 paaiškinimą; Petras Leonas (1864–1938) – teisininkas, nuo 1922 m. Kauno universiteto profesorius; Petras Janulaitis (1887–1966) – pramonininkas, vienas Lietūkio bendrovės organizatorių, 1923–1930 m. jos vadovas, kurį laiką Lietuvių–švedų vienybės draugijos pirmininkas, nuo 1949 m. gyveno JAV; Petras Variakojis (1892–?) – agronomas, visuomeninkas, publicistas, evangelikų–reformatų veikėjas; Liudas Mikšys (1888–1968) – inžinierius, verslininkas; Jonas Vileišis – žr. str. „Vilniaus žinių" 25 m. sukakties paminėjimas" 2 paaiškinimą; Adomas Varnas (1879–1979) – dailininkas, visuomenės veikėjas; Petras Avižonis (1875–1939) – gydytojas, spaudos bendradarbis, nuo 1922 m. Kauno universiteto profesorius, 1925–1926 m. rektorius; Juozas Tūbelis – žr. str. „K. Blaivybės draugija" 3 paaiškinimą; Peliksas Mikšys (1892–po 1944) – veterinarijos gydytojas, Steigiamojo ir III Seimo narys, 1944 m. sovietų ištremtas; Rapolas Skipitis (1887–1976) – advokatas, visuomenės veikėjas, 1920–1922 m. vidaus reikalų ministras; Jurgis Baltrušaitis – žr. str. „Kada buvo rehabilituotos lotyniškos raidės" 11 paaiškinimą; Vladas Masiulis (1883–po 1941) – prekybininkas, 1920–1927 m. diplomatas Vokietijoje, 1941 m. ištremtas, mirė Sibire; Marija Ambraziejūtė-Kundrotienė (?–1933) – spaudos darbuotoja ir visuomenės veikėja, redagavo „Laisvąją Lietuvą", „Lietuvos ūkį"; Vladas Mačys (1867–1936) – varpininkas, teisininkas; Martynas Yčas – žr. „Jaunosios Antano Smetonos dienos" 59 paaiškinimą; Jurgis Krikščiūnas (1894–1947) – agronomas, kooperacijos veikėjas, 1926–1943 m. profesoriavo Žemės ūkio akademijoje.

[3] Aleksandras Kutkauskas (Kutkus, 1889–1969) – dainininkas, 1922–1944 m. Kauno Valstybės teatro solistas, Kauno konservatorijos dėstytojas, nuo 1949 m. gyveno JAV.

[4] Jurgis Savickis (1890–1952) – rašytojas, diplomatas, 1930–1937 m. Lietuvos pasiuntinys Švedijoje.

[5] 1930–1932 m. Apuolės piliakalnio (Skuodo raj.) kasinėjimuose dalyvavo Latvijos ir Švedijos archeologai.

[6] Jonas Yčas (1880–1931) – istorikas, pedagogas, nuo 1922 m. Kauno universiteto profesorius.

ATSAKYMAS Į „NAUJOSIOS ROMUVOS" ANKETĄ „VISUOMENĖ APIE GELTONĄJĄ SPAUDĄ". Publikuota: NR. – 1932. – Saus. 10. – Nr. 2. – P. 26. Parašas: *Vaižgantas.*

[1] *Lubokas* (rus.) – pigus masinis leidinys liaudžiai.

JONAS VILEIŠIS – JUBILIATAS. Publikuota: LA. – 1932. – Saus. 16. – Nr. 12. Parašas: *Dr. J. Tumas.*

[1] Piotras Struvė (1870–1944) – Rusijos politinis veikėjas, ekonomistas, filosofas, legaliojo marksizmo teoretikas; *Michail.* – greičiausiai tai Nikolajus Michailovskis (1842–1904) – rusų revoliucionierių narodnikų teoretikas.

[2] *V. Kudirka... parodė jį pavyzdžiu kitiems* – tai V. Kudirka padarė prie minimo kriptonimais *J. B.* pasirašyto J. Vileišio straipsnio „Varpe" pridėdamas kriptonimu *Rd.* pasirašytą prierašą, kur pabrėžė straipsnyje pateiktų žinių svarbumą ir kvietė jo autorių bei kitus „Varpo" bendradarbius toliau rinkti tokias žinias, iš kurių būtų matyti ekonominė Lietuvos padėtis ir ateities perspektyvos.

[3] Lištas (Franz Liszt, 1851–1919) – vokiečių teisininkas, Gieseno, Marburgo, nuo 1899 m. Berlyno universitetų profesorius.

[4] Tadas Vrublevskis (Wróblewski, 1858–1925) – advokatas, Vilniaus krašto visuomenės ir kultūros veikėjas, Vilniui palikęs turtingą biblioteką.

[5] *„Laisvės bonų" skleisti...* – 1919 m. J. Vileišis vadovavo lietuvių misijai į Ameriką, kuri siekė išgauti iš JAV Lietuvos nepriklausomybės pripažinimą de jure ir platino paskolos lakštus Lietuvai finansiškai paremti.

JAUNIMUI BEDIEVĖJANT. Publikuota: NR. – 1932. – Saus. 17. – Nr. 3. – P. 49–51. Parašas: *Dr. J. Tumas.*

[1] *krepostničestvo* (rus.) – baudžiava.

[2] *prancūzų hugenotai* – XVI–XVIII a. prancūzų protestantai kalvinistai, jų sąjūdžio konfrontacija su katalikais sukėlė vadinamus hugenotų karus; *Ukrainos zaporožėnai ir dvarininkai* – Zaporožės, istorinės Ukrainos srities, kazokai ir bajorai, dalyvavę karuose su Turkija, Rusija, Lenkija; *maurų valdytieji katalikai* – minimi Ispanijos gyventojai, priešinęsi X–XII a. juos užkariavusiems maurais vadintiems arabams musulmonams.

[3] *gente lituanorum, natione polonorum* (lot.) – kilme lietuvių, tautybe lenkų.

[4] *„poczciwi litwini"* (lenk.) – dori, sąžiningi lietuviai; *„uparci żmujdzini"* (lenk.) – užsispyrę žemaičiai.

[5] Prévost (Antoine François Prévost D'Exiles, 1697–1763) – prancūzų rašytojas švietėjas.

[6] *Vilniškis (A. Sm.)* – Antanas Smetona; Vilniškis – vienas iš jo slapyvardžių.

KALBA, PASAKYTA PAŠVENTINANT CENTRINIUS PAŠTO RŪMUS. Publikuota: NR. – Saus. 17. – Nr. 3. – P. 67. Vaižganto kalba pateikta nepasirašytame reportaže „Nauji pašto rūmai".

[1] Feliksas Vizbaras (1880–apie 1970) – inžinierius, architektas.

A. A. KAJETONAS SKLĖRIUS – SPALVININKAS. Publikuota: LA. – 1932. – Saus. 19. – Nr. 14. Parašas: *Dr. J. Tumas.*

[1] Kajetonas Sklėrius gimė 1876 m. liepos 27 d.

[2] Feliksas Kapočius (1895–1971) – nuo 1920 m. Kauno katedros vikaras, nuo 1927 m. Prisikėlimo bažnyčios klebonas ir statytojas; 1944 m. pasitraukė iš Lietuvos, mirė Čikagoje.

[3] Dailėtyros literatūroje šis 1931 m. tapytas portretas vadinamas „Ponios St. portretu". Su kokia nors realia asmenybe jis nesiejamas.

[4] *filosofas, kurs ir mirdamas reikalavo, kad būtų šviesiau* – greičiausiai tai vokiečių rašytojas Johannas Wolfgangas Goethe (1749–1832); legenda pasakoja, kad paskutiniai jo prieš mirtį pasakyti žodžiai buvę: „Šviesos! Daugiau šviesos!" (Licht! Mehr Licht!).

[5] Štiglico mokykla – mecento bankininko A. Štiglico įkurta 1879–1922 m. Peterburge veikusi techninio piešimo mokykla, rengusi taikomosios dailės mokyklų dėstytojus; K. Sklėrius 1903 m. baigė jos skulptūros skyrių.

[6] Vincas Čepinskis (1871–1940) – fizikas, chemikas, Kauno universiteto profesorius, 1923–1924 ir 1929–1933 m. rektorius, 1926 m. švietimo ministras.

PABŪKIME SVEIKI! Publikuota: LA. – 1932. – Saus. 23. – Nr. 18. Parašas: *L. K. Blaivybės Dr. vardu: Dr. J. Tumas, vicepirmininkas.*

[1] *L. K. Blaivybės draugija* – žr. str. „Pirmas blaivaus jaunimo auklėjimo kongresas" 1 paaiškinimą.

MŪSŲ VIZITAS ŠVEDAMS. Publikuota: LA. – 1932. – Vas. 24. – Nr. 44. Parašas: *Kan. J. Tumas.*

[1] Ignas Jonynas (1884–1954) – istorikas, diplomatas, 1924–1939 ir 1944–1946 m. Kauno, 1940–1943 ir 1944–1954 m. Vilniaus universitetų profesorius.

[2] Izidorius Tamošaitis (1889–1943) – filosofas, visuomenės veikėjas, 1920–1924 m. Kauno kunigų seminarijos, 1924–1940 m. Kauno universiteto profesorius.

[3] Sigurd Curman (1879–1966) – švedų meno istorikas, muziejininkas, ilgametis Švedų–lietuvių draugijos pirmininkas.

[4] Svenas Hedinas (1865–1952) – švedų keliautojas, daugiausia tyrinėjęs Tibetą ir centrinę Aziją.

[5] Adolfas Schückas (1897–1958) – švedų istorikas, nuo 1926 m. Stockholmo universiteto profesorius; Švedų–lietuvių draugijos sekretorius, 1929 m. skaitė paskaitas Kauno universitete.

[6] Nilsas Lithbergas (1883–1934) – etnologas, kultūros istorikas; Richardas Ekblomas (1874–1959) – kalbininkas, Upsalos universiteto profesorius; parašė darbų iš lietuvių kalbos akcentologijos ir leksikologijos.

[7] Jurgis Savickis – žr. str. „Lietuvių–švedų draugija kviečia susirinkimą" 4 paaiškinimą.

[8] Sigurdas Emanuelis Erixonas (1888–1968) – švedų etnologas ir kultūros istorikas, 1935–1955 m. Stockholmo universiteto profesorius.

[9] Birgeris Nermanas (1888–1971) – švedų archeologas, Upsalos, Tartu universiteto profesorius, 1938–1955 m. Stockholmo istorijos muziejaus direktorius; 1931–1932 m. kartu su lietuviais kasinėjo Apuolės piliakalnį.

[10] Karlas Lindhagenas (1860–1946) – švedų politikas, 1903–1930 m. Stockholmo burmistras, Lietuvos reikalų gynėjas.

LIETUVIŲ-ŠVEDŲ DRAUGIJOS ANTRAS ŠIEMET SUSIRINKIMAS. Publikuota: LA. – 1932. – Kovo 2. – Nr. 50. Parašas: *J. T.*

[1] Balys Vitkus (1898–?) – agronomas, 1941–1944 m. Žemės ūkio akademijos rektorius, nuo 1949 m. gyveno JAV; Kęstutis Šliūpas (1888–1932) – fizikas, dirbo Užsienio reikalų ministerijoje, 1922–1931 m. Kauno universiteto dėstytojas, nuo 1929 m. profesorius; Paulius Galaunė (1890–1988) – grafikas, meno istorikas ir muziejininkas; jo žmona – Adelė Nezabitauskaitė-Galaunienė (1899–1962), dainininkė, 1920–1931 m. Valstybės teatro solistė; Antanas Gylys (1894–1966) – gydytojas, publicistas, 1924–1935 m. Kauno universiteto profesorius; Konradas Aleksa (1881–1956) – veterinarijos gydytojas, nuo 1924 m. Žemės ūkio akademijos profesorius; Izidorius Tamošaitis – žr. str. „Mūsų vizitas švedams" 2 paaiškinimą; Vladas Dubas (1887–1937) – literatūrologas, rašytojas, nuo 1922 m. Kauno universiteto profesorius; Vladas Nagevičius – žr. str. „Fraternitas „Lituanica" 2 paaiškinimą; Aleksandras Dambrauskas – žr. str. „Kunigų vargai draudžiamuoju laiku" 14 paaiškinimą; Vladas Mironas – žr. str. „Juozas Kubilius" 9 paaiškinimą; Aleksandras Kutkauskas – žr. str. „Lietuvių–švedų draugija kviečia susirinkimą" 3 paaiškinimą; Jonas Pikčilingis (1889–?) – teisininkas, 1932–1940 m. Kauno viceburmistras, 1934–1940 m. Valstybės tarybos narys; Aleksandras Žilinskas (1885–1942) – teisininkas, kultūros ir visuomenės veikėjas, nuo 1920 m. dirbo Kauno apygardos teisme, 1928–1934 m. teisingumo ministras, 1941 m. ištremtas.

[2] Magnus Olausas (1490–1558) – švedų istorikas, kartografas, 1539 m. Venecijoje išleido Skandinavijos ir gretimų kraštų žemėlapį, kuriame pavaizduota ir beveik visa Lietuva.

[3] Vytautas Marijošius (1911–1996) – dirigentas, 1928–1944 m. dirbo Valstybės teatre, 1944 m. pasitraukė į Vakarus, profesoriavo Hartfordo universitete JAV.

VISUOTINIS ŠV. KAZIMIERO DRAUGIJOS SUSIRINKIMAS ŠV. ZITOS DR. SALĖJE. Publikuota: LA. – 1932. – Kovo 5. – Nr. 52. Parašas: *J. T.*

A. A. POVILAS MATULIONIS. Publikuota: LA. – 1932. – Kovo 16. – Nr. 61. Parašas: *Dr. J. Tumas.*

[1] Minimas „Lietuvos aide" (1932 m. kovo mėn. 15 d., 60 nr.) išspausdintas nepasirašytas nekrologas „A. a. prof. Povilas Matulionis".

[2] *filistrai* – t. y. filisteriai, buvę korporantai ar studentų organizacijos nariai, baigę mokslą ir nenutraukę ryšių su savo buvusia korporacija.

[3] Kleofas Kozmianas (1840–1893) – ilgametis Kupiškio klebonas, švietėjas, lietuvybės, blaivybės skleidėjas.

[4] *Jono Šliūpo leidinyje aptikau Bevardžio eilių rinkinį* – minimas V. Bevardžio slapyvardžiu 1888 m. JAV išėjęs P. Matulionio poezijos rinkinys „Margumynai". Rinkinys išleistas „Lietuviškojo balso" lėšomis; „Lietuviškasis balsas" – J. Šliūpo redaguotas Amerikos lietuvių laikraštis, ėjęs 1885–1889 m. Niujorke ir Šenandore.

[5] *„12 apaštalų"* – žr. str. „A. Smetonos 25 m. rašymo sukaktuvėms" 5 paaiškinimą.

[6] Gabrielius Landsbergis – žr. str. „Tradicija. Du draugu" 5 paaiškinimą.

KAN. VICENTAS JARULAITIS. Publikuota: LA. – 1932. – Bal. 13. – Nr. 82. Parašas: *Dr. J. T.* Pakartota: VR–19. – P. 208–211. Straipsnį pakartojant, prie jo prijungtas vėliau skelbtas artimos temos straipsnis „Kan. V. Jarulaičio sekundicijos – Aukštelkiuose" (žr. šio tomo p. 392–393), ir jų junginys pavadintas „Kan. Vicento Jarulaičio sekundicijoms". Kadangi straipsnių jungtis yra gerokai mechaniška, čia jie paliekami atskirai, kaip buvo paskelbti.

[1] Karolis Eduardas Strandmanas – Palangos, Švėkšnos, Salantų, Kelmės bažnyčių architektas (visos pastatytos pirmajame XX a. dešimtmetyje).

[2] Stanislovas Durskis (1859–1943) – ilgametis Kulių klebonas, St. Akyžados slapyvardžiu pasirašinėjęs poetas.

[3] Minimi Kauno gubernijos atstovai I Rusijos dūmoje: Juozas Sabalis (1860–prieš 1932) – aluntiškis valstietis, mokėsi Liepojos gimnazijoje ir Kauno kunigų seminarijoje, kurios nebaigė, nuo 1901 m. teisėjavo Aluntoje; Leiba Bramsonas (1869–po 1917) – kauniškis, Maskvos universitete baigęs teisę, advokatavo Peterburge, po bolševikų perversmo pasitraukė į Vokietiją; Laurynas Lopas (1878–po 1932) – šiauliškis valstietis, baigė Kauno kunigų seminariją, bet neįsišventino, Tartu universitete studijavo veterinariją; Česlovas Milvydas (1870–1936) – bajoras, Maskvos universitete baigė teisę, advokatavo Šiauliuose, 1928–1933 m. Vyriausiojo tribunolo teisėjas; Juozas Kubilius – žr. šio tomo str. „Juozas Kubilius".

[4] *Žemės reformos įstatymais nusavinta* – turima galvoje 1922 m. žemės reforma, vykdyta krikščionių demokratų.

[5] *„Bene meriti"* (lot.) – „Už žymius nuopelnus".

KĘSTUČIO MEDIS. Publikuota: LA. – 1932. – Bal. 28. – Nr. 95. Parašas: *Lietuvai Pagražinti Draugija.*

[1] Dendrolatrija (gr.) – medžių kultas.

[2] *naują jiems lietuvių sudarytą Klaipėdos užtvarą...* – greičiausiai primenamas incidentas, kai Klaipėdos krašto direktorijos pirmininkas Otto

Boettcheris 1932 m. vasario 6 d. buvo atšauktas iš pareigų, nes, nusižengdamas Lietuvos valstybingumui, vyko į Berlyną tartis dėl krašto reikalų; Vokietijos vyriausybė dėl Boettcherio atšaukimo iškėlė Lietuvai bylą Hagos tribunole, bet ją pralaimėjo.

PUOŠKIMĖS VYTAUTO DIDŽ. DIPLOMAIS! Publikuota: LA. – 1932. – Bal. 30. – Nr. 97. Parašas: *Dr. J. Tumas, Vytauto D. K. vicepirmininkas.*

MŪSŲ SANTYKIAI SU ŠVEDAIS. Publikuota: Vairas. – 1932. – Nr. 4. – P. 473–482. Parašas: *Dr. J. Tumas.*

[1] Turima galvoje 1920 m. taikos sutartis su Rusija, kuri Lietuvą pripažino de jure ir kaip karo padarytų nuostolių kompensaciją jai davė 3 milijonus aukso rublių.

[2] Stockholmo II lietuvių konferencija vyko 1917 m. spalio 18–20 d.; joje priimtoje rezoliucijoje buvo pritarta prieš mėnesį Vilniuje įvykusios lietuvių konferencijos rezoliucijai, reikalavusiai Lietuvai nepriklausomybės.

[3] *Lithuania rediviva* (lot.) – atgimusi Lietuva; *Lozorius, išeinąs iš akmeninės olos* – užuomina į N. Testamento pasakojimą apie Jėzaus prikeltą mirusį Lozorių (Jn 11).

[4] Piotras Kropotkinas (1842–1921) – rusų sociologas, geografas, geologas, anarchizmo teoretikas; Lindhagenas – žr. str. „Mūsų vizitas švedams" 10 paaiškinimą.

[5] *„ferry"* (angl.) – keltas.

[6] *„Extra gammal arraks Punch"* (šved.) – ypatingas, išlaikytas arako punšas.

[7] *pro memoria* (lot.) – atminimui.

[8] *superabundancija* (lot.) – ypatinga prabanga, perteklius.

[9] *„Co nagle, to po diable"* (lenk.) – kas skubota, tas velniui; skubos darbą velnias neša.

[10] Aage Benedictsenas (tikr. Meyer, 1866–1928) – danų etnografas; 1893 m. keliavo po Lietuvą, iš šios kelionės parašė knygą „Bundanti tauta. Lietuvos kultūros vaizdai" (1895; anglų k. 1924).

[11] *valdėme visas „Tris"* – turima galvoje Danijos unija su Norvegija (sudaryta 1380 m., truko iki 1814 m.) ir 1397 m. Danijos, Norvegijos ir Švedijos unija (Švedija ją nutraukė 1523 m.), kurioje viešpataujantis vaidmuo teko danų karaliams.

[12] *„Pater noster"* (lot.) – „Tėve mūsų".

[13] Vincas Totoraitis (1873–1966) – agronomas, spaudos darbuotojas.

[14] Hellada – senovės Graikija.

[15] Karlas Linėjus (Linné, Linnaeus, 1707–1778) – švedų gamtininkas, sukūręs pasaulio augalų ir gyvūnų sistemą; Svenas Hedinas – žr. str. „Mūsų vizitas švedams" 4 paaiškinimą.

[16] Gustavai, Karoliai – tradiciniai Švedijos karalių vardai.

[17] *„Svecorum et Polonorum"* (lot.) – švedų ir lenkų; prie savų šventųjų

lenkų šventuosius švedų katalikai gretino, matyt, iš tradicijos, gavusios pradžią Zigmanto Vazos laikais; šis 1587–1632 m. Lenkiją valdęs karalius 1592–1598 m. buvo ir Švedijos karaliumi, o joje viešpataudamas protegavo katalikybę, vykdė priešingą protestantams politiką.

[18] *„über alles"* (vok.) – virš visko, aukščiau visko; žodžiai iš patriotinės vokiečių giesmės „Deutschland, Deutschland über alles" („Vokietija, Vokietija aukščiau visko"), kuri 1922–1945 m. buvo valstybinis vokiečių himnas. Giesmę 1841 m. parašė poetas Hoffmannas von Fallerslebenas (tikr. August Heinrich Hoffmann, 1798–1874), taikydamas ją austrų kompozitoriaus J. Haydno giesmės „Gott erhalte Franz den Kaiser" („Dieve, saugok kaizerį Pranciškų", 1797) melodijai.

[19] Curmanas – žr. str. „Mūsų vizitas švedams 3 paaiškinimą.

[20] *„kräftig"* (vok.) – tvirtas, stiprus.

[21] *„sam pan"* (lenk.) – pats sau ponas.

[22] Karlas Hjalmaras Brantingas (1860–1925) – politikas, vienas švedų socialdemokratų partijos steigėjų ir vadų, 1920–1925 m. su pertraukomis ministras pirmininkas ir užsienio reikalų ministras, 1921 gavo Nobelio taikos premiją.

[23] *„handel byka na indyka"* (lenk.) – jaučio mainas į kalakutą.

A. A. POVILO MATULIONIES LAIDOTUVĖS. Publikuota: Vairas. – 1932. – Nr. 4. – P. 556–558. Parašas: *Dr. J. Tumas.*

[1] Andrius Matulaitis (1856–1932) – finansininkas, 1926–1932 m. Taupomųjų valstybės kasų valdytojas, visuomenės veikėjas.

[2] Vincentas Jarulaitis – žr. šio tomo str. „Kan. Vicentas Jarulaitis".

[3] Juozas Tonkūnas – žr. str. „Lietuvių-švedų draugija kviečia susirinkimą" 2 paaiškinimą.

[4] *Sk. Žemės ūkio akademijos metraštį, 1924–26 m., 154 p.* – nurodomas nepasirašytas straipsnis „Pauliaus Matulionio gyvenimo bruožai".

[5] *„12 apaštalų"* – žr. str. „A. Smetonos 25 m. rašymo sukaktuvėms" 5 paaiškinimą.

[6] Mitrofanas Turskis (1840–1899) – rusų miškininkas, nuo 1876 m. Rusijos žemės ūkio ir miškų akademijos profesorius; *L. Jašnovas* – plačiau nežinomas rusų miškininkas.

MOTINA – SAVO ŠEIMOS VIDURKIS. Publikuota: Bangos. – 1932. – Geg. 20. – Nr. 18. – P. 538–539. Parašas: *Kan. J. Tumas.*

[1] Turi būti: Tob 4, 3–4.

[2] Fiodoras Šaliapinas (1873–1938) – rusų dainininkas, vienas garsiausių pasaulio bosų.

[3] „Mykolo arkangelo sąjunga" (veikė 1908–1917 m.) ir „Rusų tautos sąjunga" (veikė 1905–1917 m.) – šovinistinės rusų monarchistų organizacijos, siekusios išsaugoti Rusijos imperiją, kovojusios prieš pažangesnę mintį ir tautinius judėjimus.

DĖL „LIETUVIŠKOSIOS ENCIKLOPEDIJOS". Publikuota: Rytas. – 1932. – Geg. 25. – Nr. 95. Parašas: *Dr. J. Tumas.*

[1] Kalbama apie 1933 m. pradėtą leisti „Lietuviškąją enciklopediją". Redaguoti vyriausiojo redaktoriaus Vaclovo Biržiškos, iki 1944 m. jos išėjo nepilni 10 tomų (iki „J" raidės).

NUTVERKITE KAUNO CHULIGANUS! Publikuota: LA. – 1932. – Geg. 30. – Nr. 119. Parašas: *Dr. J. Tumas.*

VYTAUTO DIDŽ. SENAPILĖ VĖL TERŠIAMA! Publikuota: LA. – 1932. – Geg. 31. – Nr. 120.

ŠVEDŲ VĖLIAVOS ŠVENTĖ. Publikuota: LA. – 1932. – Birž. 7. – Nr. 126. Ši Vaižganto kalba, pasakyta 1932 m. birželio 5 d. Karo muziejaus sodelyje, minint Švedų vėliavos dieną, pateikta nepasirašytame reportaže „Švedų vėliavos šventė". Reportažo pradžioje prieš Vaižganto kalbą įvadinė pastraipa:

Švedų vėliavos pagerbti į karo muziejaus sodelį VI.5 d. susirinko gerokai žmonių. Orkestrui pagrojus švedų ir lietuvių himnus, pirma prabilo lietuvių–švedų draugijos pirmininkas dr. Tumas.

Reportažas baigiamas sakiniu: *Antras kalbėjo dr. Kaškelis.*

[1] Ivaras Kreugeris (1880–1932) – švedų finansininkas ir pramonininkas, 1913 m. įsteigęs degtukų trestą, kuris kontroliavo ir šios šakos pramonę Lietuvoje; iškilo spekuliacijomis ir apgavystėmis, joms išaiškėjus, nusižudė.

[2] Karolis XII (1682–1718) – Švedijos karalius nuo 1697 m.; jo vadovaujama kariuomenė Šiaurės karo metu 1702–1709 m. ne kartą žygiavo per Lietuvą.

[3] Jonušas Radvila (1612–1655) – didysis Lietuvos kariuomenės etmonas, Vilniaus vaivada, LDK valstybingumo gynėjas; inicijavo ir su kitais bajorais 1655 m. pasirašė Kėdainių sutartį, kuria buvo nutraukiama Lietuvos unija su Lenkija ir pereinama į švedų karaliaus valdžią.

Opulskis – turėjo būti Opalinskis; Kristofas Opaliński (1609–1655) – lenkų diplomatas ir rašytojas; įsiveržus švedams į Lenkiją, 1655 m. su jais pasirašė į Kėdainių sutartį panašią Ujście sutartį, kuri lenkų istoriografijoje vertinama kaip kapituliacija.

DEMOKRATINĖ PUOTA. Publikuota: LA. – 1932. – Birž. 16. – Nr. 134. Parašas: *Dr. J. Tumas.*

[1] *Sk. Vaižganto „Jaunosios Antano Smetonos dienos", 7 p.* – žr. šio tomo p. 296–323.

[2] Jurgis Kazakevičius (1880–po 1940) – vienuolis pranciškonas; kunigavo Anykščiuose, Akmenyje, Dambavoje, Lėne, Spirakiuose ir kitur; Jonas Laugalis (1881–1935), vikaravo Debeikiuose, nuo 1925 m. Vadoklių klebonas.

[3] Jonas Maciejauskas (1878–1938), kunigavo Liepojoje, Šiauliuose, Panevėžyje, Raguvoje; publicistas, visuomenės veikėjas, ilgametis Panevėžio miesto tarybos narys.

[4] *bairišiu* – bavarišku alumi.

[5] Platonas – žr. str. „Apie estetiškąjį auklėjimą" 1 paaiškinimą.

VYSKUPAS ANTANAS KAROSAS. 1907.VI.16 D. KONSEKRUOTAS. Publikuota: NR. – 1932. – Birž. 19. – Nr. 25. – P. 577–579. Parašas: *Kan. J. Tumas.*

[1] *in p. inf.* (lot., *in praesul infulatus*) – titulinis vyskupas, kuriam popiežius neskiria valdyti vyskupijos, tik suteikia vyskupo titulą.

[2] Karolis Niedzialkovskis (Niedziałkowski, 1846–1911) – Petrapilio dvasinės akademijos rektorius, Mogiliovo arkivyskupijos administratorius, nuo 1901 m. Lucko-Žitomiro vyskupas; lenkų rašytojas.

[3] *Sk. „Vilties" 1910 m. 70–71 nr.: „Seinų vyskupo Antano II ingresas"* – nurodomas Vaižganto straipsnis apie A. Karoso įvesdinimą į vyskupus Seinuose; žr. šių Raštų 7 t., p. 358–364.

[4] Kazimieras Karosas – platesni jo gyvenimo duomenys nežinomi; Klemensas Karosas (1866–1933) – inžinierius, 1918–1929 m. tarnavo Susisiekimo ministerijoje; Nikodemas Meškauskis (apie 1833–1881), kunigavo Daniuševe (Baltarusija); Tadas Meškauskis (apie 1823–1897), klebonavo Čiobiškyje, nuo 1882 m. Vilniaus labdarių draugijos koplyčios kapelionas.

[5] Juozapas Katilius (apie 1840–1897), filialistas Skiemonyse 1865–1871 m., vėliau kunigavo Rudiškių filijoje, nuo 1891 m. Šiaulėnų klebonas.

[6] Dmitrijus Tolstojus (1823–1889) – Rusijos valstybės veikėjas, 1866–1880 m. švietimo ministras; Nikolajus Sergijevskis, Vilniaus mokslo apygardos globėjas 1869–1898 m.

[7] *A kakovo on veroispovedanija?* (rus.) – o kokios jis tikybos?

[8] *Eto ničevo* (rus.) – tai nieko; zapadnikas – žr. str. „Raidžių grąžinimo 25 m. sukaktuvėms" 40 paaiškinimą.

[9] Antanas Baranauskas Kauno kunigų seminarijoje profesoriavo (dėstė homiletiką ir lietuvių kalbą) 1867–1884 m.; Kaune kunigavęs Antanas Pavilonis (1847–1918), publicistas, religinis rašytojas, seminarijoje šias disciplinas dėstė 1884–1911 m.

[10] Vysk. Paliulionis – žr. str. „Kada buvo rehabilituotos lotyniškos raidės" 5 paaiškinimą.

[11] Kunigas ir kalbininkas Kazimieras Jaunius Kauno kunigų seminarijoje profesoriavo 1880–1898 m., dėstė lietuvių ir lotynų kalbas bei iškalbą.

[12] Eduardas Barauskis (Borovskis, 1835–1894) – vyskupo M. Valančiaus, vėliau vyskupo sufragano A. Beresnevičiaus sekretorius, Kauno kunigų seminarijos prokuratorius, inspektorius; polomanas, lietuvybės priešininkas.

[13] *„Bismarkais"* – griežtais žmonėmis; aliuzija į O. von Bismarcką – žr. str. „Sostinė – natūralus padaras" 2 paaiškinimą.

[14] „Nedėldienio skaitymai" – katalikiškas savaitraštis, leistas 1905–1907 m. Kaune.

[15] Justinas Silvestras Dovydaitis (1834–1901) – 1860–1864 m. vyskupo M. Valančiaus sekretorius, nuo 1885 m. Petrapilio dvasinės akademijos, nuo 1894 m. Kauno kunigų seminarijos profesorius, rektorius.

[16] Pranciškus Ksaveras Kriškijonas (1845–1928) – kanauninkas, kunigavo Kaune, Tytuvėnuose, 1896–1904 m. Kauno kunigų seminarijos profesorius ir inspektorius; buvo priešiškas lietuvybei.

[17] *F. K.* – greičiausiai turimas omenyje Fabijonas Kemėšis; žr. str. „Pirmas blaivaus jaunimo auklėjimo kongresas" 3 paaiškinimą.

[18] *martyrium* (lot.) – kančių kelias.

ŠVĘSKIME, KOL PRAŠO... Publikuota: LA. – 1932. – Birž. 21. – Nr. 138. Parašas: *Kan. J. Tumas.*

[1] „Ganytojas" – žurnalas kunigams, leistas 1919–1924 m. Kaune.

[2] Romos ritualas (lot. *Rituale Romanum*) – Katalikų Bažnyčios apeigų taisyklių rinkinys.

[3] *Rituale Sacramentorum etc. ex decreto synodi provin. Petricoviensis (1621)* (lot.) – Sakramentų ir kt. ritualas iš Petrakavo provincinio sinodo dekreto; *„Benedictio vexilli processionalis"* (lot.) – procesijų vėliavų pašventinimas. 1621 m. Petrakavo bažnytiniame sinode buvo priimtas bendras apeigų ritualas visai Gniezno bažnytinei provincijai, kuriai priklausė ir Lietuvos vyskupijos.

[4] *Rituale sacramentorum etc. ex rit. syn. pr. Petricoviensis deprompttum, Vilnae* (lot.) – Sakramentų ir kt. ritualas, paimtas iš Petrakavo sinodo ritualo, Vilnius; *„Benedictio vexilli bellici"* (lot.) – karo vėliavų pašventinimas.

[5] *Rituale Romanum parvum, Kanae* (lot.) – Trumpasis Romos ritualas, Kanai.

[6] *„Aspergit vexillum aqua benedicta, traditque dicens... Deinde dat illi osculum pacis, dicens: Pax tibi"* (lot.) – apšlaksto vėliavą švęstu vandeniu ir įteikia sakydamas... Po to ją pabučiuoja sakydamas: Ramybė tau."

[7] *„cujuslibet Societatis"* (lot.) – bet kurios draugijos.

[8] *Svadente diabolo* (lot.) – piktajai dvasiai patariant.

KAN. V. JARULAIČIO SEKUNDICIJOS – AUKŠTELKIUOSE. Publikuota: LA. – 1932. – Liep. 23. – Nr. 165. Parašas: *Dr. J. T.*

[1] Juozapas Bikinas (1875–1956), kunigavo Endriejave, Rietave, Kaune, Rygoje, nuo 1924 m. Jurbarke; publicistas, spaudos darbuotojas, redagavo „Rygos garsą", „Vienybę", „Laisvę" ir kt. laikraščius.

[2] *Žiūr. apie tai platesnį mano raštą „L. A." Nr. 82* – nuoroda į straipsnį „Kan. Vicentas Jarulaitis" (žr. šio tomo p. 352–355).

[3] Stanislovas Sarapus (1872–1953) kunigavo Rozalime, Radviliškyje, 1926–1940 m. Šiaulių šv. Petro ir Povilo bažnyčios klebonas; Jonas Novickas (1864–1941) kunigavo Viekšniuose 1923–1941 m., nužudytas bolševikų; Vladislovas Tamoševičius (Tomaševičius, 1878–1955) Kražiuose klebonavo 1913–1955 m.; Benediktas Laukšas (1870–po 1940) Dotnuvoje kunigavo nuo 1917 m.; Bronislovas Strumila (1890–po 1940) kunigavo Lukštuose, Vyžuonose, Velykiuose; Andrius Rakauskas (1862–1936) Kurtuvėnuose klebonavo 1911–1936 m.; Vaclovas Dambrauskas (1879–1941) Kuršėnų klebonas nuo 1924 m.; Julijonas Jasienskis (1874–1934) – spaudos darbuotojas, publicistas, 1911–1915 ir 1918–1926 m. kuni-

gavo Šiauliuose; Petras Bružas (1864–po 1940) kunigavo Lioliuose, 1930–1934 m. Kairių klebonas, nuo 1934 m. Šiluvos altaristas.

[4] Minimi tarpukario Šiaulių šviesuomenės žmonės: Kazimieras Ubeika (apie 1891–1942) – pedagogas, 1922–1925 m. Šiaulių burmistras, vėliau mokyklų inspektorius, 1941 m. ištremtas, žuvo Rešiotų lageryje; kiti suminėtieji sunkiai identifikuojami, yra miesto administracijos, verslo, advokatūros atstovai.

[5] Sofija Čiurlionienė – žr. str. „Pažinkime save" 5 paaiškinimą; Danutė Čiurlionytė-Zubovienė (1910–1995) – rašytoja, dramaturgė; Čiurlionienės motina Elžbieta Jarulaitytė-Kymantienė buvo gimusi apie 1858 m., mirė po 1932 m.

A. A. KASTĄ MEŠKAUSKĄ PALYDINT. Publikuota: LA. – 1932. – Rugpj. 8. – Nr. 178. Parašas: *Kan. J. Tumas*. Pakartota: VR–19. – P. 185–188 (po tekstu: *L. A. 1932 m. 171 nr.*).

[1] Konstantinas Meškauskas buvo gimęs 1905 m.; pedagogas, kalbininkas, publicistas; baigė Kauno universitetą, mokytojavo Ukmergėje ir Kaune, dirbo Švietimo ministerijos sudarytoje rašybos komisijoje, „Vairo" redakcijoje kalbos, teatro ir kt. klausimais rašė „Lietuvos aide", „Vaire", „Karyje" ir kitur.

[2] „Vairas" – tautinės minties žurnalas, leistas 1914–1915 m. Vilniuje, 1923–1924 ir 1929–1940 m. Kaune; „Fiziškas auklėjimas" – žurnalas sporto ir sveikatos klausimais, ėjęs Kaune 1931–1940 m.; A. Smetonos raštų III, IV tomai – tai jo publicistikos rinkiniai („Atgimstant" ir „Lietuvių santykiai su lenkais"), išėję 1930 m.

[3] *kaip Dovydas Goliatą* – žr. str. „Raidžių grąžinimo 25 m. sukaktuvėms" 64 paaiškinimą.

SUSIRINKIMŲ ORO NUODYTOJAI – FOTOGRAFAI. Publikuota: LA. – 1932. – Rugpj. 22. – Nr. 189. Parašas: *Dr. J. Tumas.*

[1] Jonas Kirlys (1891–1985) – pedagogas, spaudos kolekcionierius, publicistas.

VYSKUPAS ANTANAS KAROSAS. KONSEKRUOTAS 1907.VI.16. Publikuota: Vairas. – 1932. – Nr. 7–8. – P. 430–432. Parašas: *Dr. J. Tumas.*

[1] *Kazimieras ir Klemensas* – žr. str. „Vyskupas Antanas Karosas. 1907.VI.16 d. konsekruotas" 4 paaiškinimą.

[2] Augustas Šleicheris – žr. str. „Raidžių grąžinimo 25 m. sukaktuvėms" 46 paaiškinimą.

[3] Hugo Weberis (1838–1904) – vokiečių filologas; 1875–1898 m. susirašinėjo su Antanu Baranausku lietuvių kalbos, rašybos, tarmių tyrimo klausimais.

[4] *aversijos* (lot. *aversio*) – nepalankumo, priešiškumo.

[5] *peroruoti* (lot.) – smulkintis, leistis į svarstymus.

[6] *„delovoj"* (rus.) – dalykiškas.

[7] *tarp Scilos ir Charibdės* – tarp didžiausių pavojų; senovės graikų mitologijoje Scila ir Charibdė – dvi jūros pabaisos, Sicilijos sąsiauryje grobusios jūreivius.

[8] *prašom pasiskaityti mano rašte „Naujosios Romuvos" Nr. 25* – žr. šio tomo str. „Vyskupas Antanas Karosas. 1907.VI.16 d. konsekruotas".

SU PASAULĖVAIZDŽIAIS IR BE JŲ. Publikuota: JK. – 1932. – Rugs. 15. – Nr. 17. – P. 335–337. Parašas: *Rašo Dr. J. Tumas.*

[1] *prancūzų hugenotai* – žr. str. „Jaunimui bedievėjant" 2 paaiškinimą.

[2] *„Vsia vlast nam!"* (rus.) – Visa valdžia mums! Aliuzija į Rusijos bolševikų šūkį „Visa valdžia taryboms!"

[3] *„bezbožnają piatiletką"* (rus.) – bedievišką penkmetį.

[4] *„Egipto bausmę" kaimui – muses* – aliuzija į S. Testamento pasakojimą. (Iš 8, 16–28), kaip dievas Jahvė užleido Egiptą musėmis, bausdamas jo faraoną už tai, kad jis atmetė pranašo Mozės prašymą paleisti iš tremties ir vergijos žydų tautą.

„VILTIES" 25 M. SUKAKTUVĖMS. Publikuota: LA. – 1932. – Rugs. 24. – Nr. 217 (antraštė „Vilties" 25 m. sukaktį atminus"). Parašas: *Dr. J. Tumas.* Pakartota: VR–19. – P. 38–51 (po tekstu: *L.A. 1932 m. 217 nr.*).

Nemaža šio straipsnio teksto dalis tenka alfabetiniam „Vilties" bendradarbių išvardijimui. Jų pavardės (ir slapyvardžiai), kurių surašyta netoli 150, čia neaiškinamos. Vienos jos gerai žinomos arba paminėtos kituose tomo straipsniuose ir yra aiškintos, kitos marginalinės, neįmanomos išaiškinti.

[1] Antanas Bajorinas (1876–1927) – „Vilniaus žinių" bendradarbis, kunigavo Kaune, Kupiškyje; *„Krivulės" 1924 m. 4 nr.* – nurodomas str. „Kaip aš patekau į „Vilniaus žinias" (žr. šių Raštų 11 t., p. 405–415).

[2] Vladas Mironas – žr. str. „Juozas Kubilius" 9 paaiškinimą; Konstantinas Olšauskas (1867–1933) – prelatas, visuomenės veikėjas, nuo 1904 m. Kauno karmelitų parapijos klebonas; Antanas Smetona nuo 1903 m. dirbo Žemės ūkio banke; Jonas Stonkus (1871–1946) – nuo 1905 m. gydytojas Kaune, visuomenininkas, spaudos bendradarbis; Rokas Šliūpas (1865–1959) – gydytojas, visuomenės veikėjas; Valentinas Urbonas-Urbanavičius (tikr. Antanas Urbonas, 1845–1929) – visuomenininkas, nuo 1895 m. gyvendamas Vilniuje, rūpinosi knygų platinimu, šelpė lietuvių organizacijas.

[3] Pranas Mašiotas (1863–1940) – rašytojas, pedagogas; Domininkas Bukantas – žr. str. „A. Smetonos 25 m. rašymo sukaktuvėms" 43 paaiškinimą.

[4] Petras Leonas – žr. str. „Lietuvių-švedų draugija kviečia susirinkimą" 2 paaiškinimą; Augustinas Paškevičius (1843–1914) – gydytojas, generolas, „Ryto" švietimo draugijos steigėjas, pirmininkavo sąjungai lietuvių kalbos teisėms Vilniaus bažnyčiose ginti; Klemensas Maliukevičius (1876–1934) – Vilniaus krašto lietuvių veikėjas, dėstė lietuvių kalbą Vilniaus kunigų seminarijoje, klebonavo Trakuose, Valkininkuose; Alfonsas Petrulis – žr. str. „A. Smetonos 25 m. rašymo sukaktuvėms" 53 paaiškinimą.

[5] Juozas Bikinas – žr. str. „Kan. V. Jarulaičio sekundicijos – Aukštelkiuose" 1 paaiškinimą; Jonas Jogminas (1874–po 1940) Ukrinuose kunigavo nuo 1922 m.; Povilas Januševičius – žr. str. „Kunigų vargai draudžiamuoju laiku" 23 paaiškinimą; Kazimieras Kazlauskas – žr. to pat straipsnio 48 paaiškinimą; Mykolas Prószyński – žr. str. „A. Smetonos 25 m. rašymo sukaktuvėms" 37 paaiškinimą; Martynas Kukta – žr. str. „Kunigų vargai draudžiamuoju laiku" 42 paaiškinimą; Juozapas Kukta – žr. str. „Daugų bažnyčia" 2 paaiškinimą.

[6] *1931 m. „Vairo" 10 nr., 161 ir 168 p.* – nurodomas str. „Viltininko Tumo Vilniaus atminimai"; žr. šio tomo str. „A. Smetonos 25 m. rašymo sukaktuvėms".

[7] *„povilinę" kelionę* – aliuzija į apaštalą Paulių, lankiusį įvairias tautas ir rinkusį aukas Jeruzalės krikščionims.

[8] *„nadskakiwać"* (lenk.) – pataikauti, gerintis.

[9] Jonas Totoraitis – žr. str. „Pamokslas Vytauto Didžiojo myrio dienai" 8 paaiškinimą.

[10] Vincentas Jurgilas (1861–1939) – Metelių klebonas ir Seirijų dekanas, visuomeninių reikalų rėmėjas.

[11] *„bez przysmaków"* (lenk.) – be prieskonių.

[12] Viktoras Šilkevičius (1881–po 1923) – Vilniaus šv. Petro ir Povilo bažnyčios vikaras 1906–1909 m., vėliau kunigavo Visų šventųjų ir Šv. Dvasios bažnyčiose, Baltarusijoje, Lenkijoje; poleminį Vaižganto straipsnį apie jį žiūr. šių Raštų 10 t., p. 370–371 („Kun. V. Šilkevičius vėl drabstosi").

[13] Antanas Tulaba (1873–po 1934), vikaravo Ūdrijoje, Žemojoje Panemunėje; tapęs marijavitu, 1906 m. ekskomunikuotas; Kriūkuose įkūrė marijavitų bendruomenę, pastatė koplyčią, 1933–1934 m. Kaune leido laikraštį „Marijavitas".

[14] *ponios Petrienės (redaktorienės)* – minima Petro Vileišio žmona Alina Mošinskaitė (Moszyńska)-Vileišienė (1866–1930).

[15] Domas Šidlauskas (1878–po 1937) – visuomenininkas, spaudos darbuotojas, 1910–1915 m. redagavo „Rygos garsą", „Rygos naujienas"; bandė atgaivinti senąjį lietuvių tikėjimą, buvo įkūręs vienminčių bendruomenę.

[16] *„osobniako"* (rus.) – rūmo; *„dworek Rzewuskich"* (lenk.) – Rzewuskių dvarelis.

[17] *„Vilniaus albumo"* – turimas omenyje gydytojo ir kultūrininko Jono Kazimiero Vilčinskio (1806–1885) rengtas „Vilniaus albumas"; apie 350 jo litografijų (raižinių, paveikslų) išėjo 1846–1862 m.

[18] Jadvyga Chodakauskytė-Tūbelienė – žr. str. „A. Smetonos 25 m. rašymo sukaktuvėms" 22 paaiškinimą.

[19] *paminėtuose „Atminimuose"* – žr. 6 paaiškinimą.

[20] Juozapas Ambrozevičius (Ambraziejus) – žr. str. „Lotyniškas raides lietuviams sugrąžinus" 5 paaiškinimą.

[21] Straipsnį rengdamas pakartojimui VR–19, Vaižgantas toliau išbraukė pirmosios publikacijos įrašymą: *kun. Antanas Maliauskis-Antanas Šaltūnas, prof. Kaune* (apie jį žr. šio tomo str. „Juozas Kubilius" 14 paaišk.).

[22] *Žemaitis* – Antano Žmuidzinavičiaus slapyvardis.

[23] Tolesnis tekstas prirašytas straipsnį rengiant pakartoti. Pirmojoje jo publikacijoje po *Eduardas Volteris, prof. Kaune* eina:

Viso 131.

Kitų nebeatmenu, o buvo jų daug, nebeskaitant tų, kurie bendradarbiavo su red. Dovydaičiu.

VILTININKAI. Publikuota: LA. – 1932. – Rugs. 30. – Nr. 222; spal. 8. – Nr. 229; spal. 12. – Nr. 232 (parašai: *Dr. J. Tumas*); spal. 13. – Nr. 233 (parašas: *Dr. J. T.*);

spal. 19. – Nr. 238; spal. 25. – Nr. 243 (be parašų). Be paties Vaižganto teksto, čia pateikiami ir jo surinkti bei paruošti spaudai buvusių „Vilties" bendradarbių atsiminimai ir jubiliejiniai sveikinimai.

[1] *Stračniečio, Pavasario Vėjo* slapyvardžiais pasirašinėjo Teofilis Kolalis (1891–po 1932); *C. L. B.* – Centrinis lietuvių biuras (arba Sibiro lietuvių biuras), 1918 m. Tomske įkurta organizacija, kuri rūpinosi Sibire gyvenusių lietuvių reikalais; 1919–1920 m. jai pirmininkavo tuo metu Tomsko universitete profesoriavęs kalbininkas K. Būga.

[2] „Vaivorykštė" – 1913–1914 m. Vilniuje leistas pirmasis lietuvių literatūros ir dailės žurnalas, redaguojamas L. Giros; „Švyturys" – literatūros almanachas, leistas 1911–1912 m. Vilniuje.

[3] *five-o-clocką* (angl. *five o'clock* – penkta valanda) – arbatėlė.

[4] Kielcų Andriejavas – miestas pietryčių Lenkijoje netoli Kielcų – Jędrzejów; Juozas Kairiūkštis (žr. str. „Jaunosios Antano Smetonos dienos" 54 paaišk.).

[5] „Naujoji gadynė" – revoliucines gyvenimo pertvarkymo idėjas propagavęs socialdemokratų žurnalas, leistas Vilniuje 1906–1907 m.; „Giltinė" – Vilniuje 1907 m. įkurta slapta anarchistinė organizacija, plėšimais bandžiusi vykdyti turtingųjų turto ekspropriaciją; buvo greitai likviduota valdžios.

[6] Minimas Rygos vyskupas Albertas (?–1229), Kalavijuočių ordino įkūrėjas, latvių ir estų krikštytojas ir nukariautojas.

[7] „Dirva" – 1918 m. Vilniuje įkurta, 1919 m. į Marijampolę perkelta knygų leidimo ir prekybos bendrovė; jos savininkai buvo Adomas Dundzila ir Bronius Sirutis, veikė iki 1940 m.

[8] Lietuvių prekybininkų, pramonininkų ir amatininkų sąjunga – žr. str. „Prekybos ir pramonės mokyklą atidarant" 2 paaiškinimą; „Verslas" – savaitraštis, leistas Kaune 1932–1940 m.

PIRMIEJI VILTININKAI APIE „VILTĮ". Publikuota: LA. – 1932. – Spal. 15. – Nr. 235. Šioje publikacijoje, be Vaižganto, pateikiami Antano Smetonos, Kazio Žalio ir Liudo Giros prisiminimai.

PAMINKLAS VYSK. M. VALANČIUI KAUNE. Publikuota: pirmoji straipsnio dalis („Dėl Gulbės aikštės ir vysk. Valančiaus paminklo") LA. – 1932. – Rugs. 30. – Nr. 222. Parašas: *Vaižgantas*; antroji („Vysk. Valančiaus paminklui statyti") LA. – 1932. – Spal. 6. – Nr. 227. Be parašo; trečioji („Projektų konkurso sąlygos") Rytas. – 1932. Visas tris dalis sujungus, pakartota: VR–19. – P. 268–272 (po jų tekstais: L. *A. 1932 m. 222 nr.*; L. *A. 1932 m. 227 nr.*; *Rytas, 1932 m.*).

[1] *„Sennoj ploščadi"* (rus.) – Šieno aikštei; turima galvoje aikštė Peterburge, kurioje buvo prekiaujama ir vyko viešos sueigos.

[2] Pranciškus Gaigalas (1866–1930), kunigavo Josvainiuose, Surviliškyje, Adakave, Čekiškėje ir kitur; „Tėvynės sargo" bendradarbis.

[3] Vincas Grybas (1890–1941) – skulptorius, S. Daukanto paminklo Papilėje, V. Kudirkos Kudirkos Naumiestyje, „Žemaičio" Raseiniuose autorius.

TURTINGESNIEJI BAIGIA VYTAUTO D. PAMINKLĄ-MUZIEJŲ. Publikuota: LA. – 1932. – Lapkr. 3. – Nr. 250. Parašas: *Vytauto D. Komiteto vardu – Dr. J. Tumas, vicepirm.*

„VILTIES" FONAI. Publikuota: Vairas. – 1932. – Nr. 11. – P. 154–162. Parašas: *Dr. J. Tumas*. Pakartota: VR. 19. – P. 52–63 (po tekstu: *Vairas 1932 m. 11 n.*).

[1] „Vilenskij vestnik" – žr. str. „Kada buvo rehabilituotos lotyniškos raidės" 14 paaiškinimą.

[2] Kazys Puida – žr. str. „Vilniaus žinių" 25 m. sukakties paminėjimas" 2 paaiškinimą.

[3] *mixtum compositum* (lot.) – įvairus mišinys, t. y. mišri kompanija.

[4] Ona Pleirytė-Puidienė – žr. str. „Vilniaus žinių" 25 m. sukakties paminėjimas" 4 paaiškinimą.

[5] Juozas Bagdonavičius (Bagdonas) – žr. str. „A. Smetonos 25 m. rašymo sukaktuvėms" 38 paaiškinimą; 1906 m. grįžęs į Vilnių, jis metus redagavo „Lietuvos ūkininką".

[6] Juozapas Ambrozevičius (Ambraziejus) – žr. str. „Lotyniškas raides lietuviams sugrąžinus" 5 paaiškinimą; Stanislovas Stakelė – žr. str. „Kunigų vargai draudžiamuoju laiku" 28 paaiškinimą; Konstantinas Olšauskas – žr. str. „Vilties 25 m. sukaktuvėms" 2 paaiškinimą.

[7] Eduardas Roppas – žr. str. „Kada buvo rehabilituotos lietuviškos raidės" 6 paaiškinimą.

[8] Išvardijamos stambesnių ir smulkių Lietuvos bajorų giminės, kurių atstovai savo kultūrine, literatūrine ar visuomenine veikla yra nusipelnę tautiniam lietuvių atgimimui.

[9] *eo ipso* (lot.) – kartu.

[10] „Głos Litwinów do młodej generacji magnatów, obywateli i szlachty na Litwie", „Jedność czy separatyzm?" – Aleksandro Dambrausko brošiūros, išleistos 1902 ir 1903 m.; Vaižgantas jas išvertė į lietuvių kalbą; antrosios („Vienybė ar separatizmas?") vertimas išėjo atskiru leidiniu 1904 m.

[11] Ludwikas Michałas Czarkowskis (1855–1928) – Vilniaus lenkų veikėjas, gydytojas, etnografas; publicistikos straipsnius pasirašinėjo Sobiesławo Sęktos slapyvardžiu; priešiškas lietuviams. „*Przenigdy!*" (lenk.) – „Niekada!"; šiuo žodžiu prasideda antraštė 1903 m. Krokuvoje anonimiškai išleistos brošiūros, kurios autoriumi, be Czarkowskio, laikomas A. Meysztowiczius (1864–1943) – Pajuostės prie Panevėžio dvarininkas, lenkų politikas, siekęs Lietuvos prijungimo prie Lenkijos.

[12] „*natione*" (lot.) – tauta, tautiškai.

[13] Nurodoma tautiniam lietuvių atgimimui priešiška Vilniuje 1907 m. išėjusi brošiūra *Divide et impera! Myśli niepolemiczne na tle stosunków polsko–litewskich M. R. Jastrzębca* (Skaldyk ir valdyk! Nepoleminės mintys lenkų–lietuvių santykių fone). Slapyvardžiu M. R. Jastrzębiec pasirašęs jos autorius Mykolas Rimkevičius (Rymkiewicz, 1861–1938) buvo kilęs nuo Žeimelio, bajoras, gyveno Šiauliuose ir jų apylinkėse, 1915 m. išvyko į Lenkiją. Varšuvoje studijavo dailę, laikė save

laisvu dailininku, yra nupiešęs žinomą satyrinį piešinį „Muravjovas – korikas, 1863)".

[14] Romanas Skirmuntas (1868–1939) – baltarusių politinis veikėjas, 1917–1918 m. Baltarusių tautinio komiteto Minske vadovas, vienas 1918 m. paskelbtos Baltarusijos Liaudies Respublikos organizatorių; Konstancija Skirmuntaitė (apie 1885–1934) – istorikė, publicistė, lenkų ir prancūzų kalbomis parašiusi darbų iš Lietuvos istorijos.

[15] *Niūniava-Noniewicz* – Juozapas Nonevičius (1840–1918), nuo 1889 m. Tverų klebonas ir Varnių dekanas; Pranas Vosyliauskas (Vasiliauskas, 1871–1955), kunigavo Dotnuvoje, Betygaloje, Varniuose ir kitur, publicistas, lietuviškos spaudos skleidėjas.

[16] Kazimieras Genys (1866–po 1940), kapelionavo Palangos progimnazijoje, klebonavo Sedoje, Varniuose, Darbėnuose, 1921–1925 m. dėstė Kauno kunigų seminarijoje, vėliau buvo Palangos gimnazijos, Aukštadvario progimnazijos direktoriumi; rašė spaudoje, išleido teologinių darbų.

[17] Minimas Vaižganto straipsnis paskelbtas 1907 m. „Viltyje" (Nr. 7); žr. taip pat šių Raštų 7 t., p. 169.

[18] Silvestras Gimžauskas – žr. str. „Kunigų vargai draudžiamuoju laiku" 59 paaiškinimą; Aleksandras Burba (1854–1898) – lietuvybės Vilniaus krašte gynėjas, literatas; kunigavo Žasliuose, Vidiškiuose, Labanore, nuo 1889 m. Amerikoje.

[19] *Dulkių, Taškūnų, Gintautų* – apibendrinančia daugiskaitine forma suminimi į lenkystę nuėję Vilniaus vyskupijos kunigai lietuviai: Aleksandras Dulkė (1856–po 1923), klebonas Sužionyse, Karkažiškėse; Vincentas Taškūnas (1880–po 1923), klebonas Lydos dekanate, šv. Stepono bažnyčios Vilniuje rektorius; Juozapas Gintautas (1861–prieš 1922), klebonas Eišiškėse; Vincentas Gintautas (1880–prieš 1922), klebonas Trakeliuose Lydos krašte.

KALBA, PASAKYTA IŠLEIDUS ŠIMTĄJĮ „NAUJOSIOS ROMUVOS" NUMERĮ. Publikuota: NR. – 1932. – Gruod. 4. – Nr. 49. – P. 106. Parašas: *Dr. J. Tumas-Vaižgantas.*

[1] Juozas Keliuotis – žr. str. „Dėlei mūsų kalinimo metodikos" 3 paaiškinimą.

ŠALIN SVETIMUS ŽODŽIUS! Publikuota: LA. – 1932. – Gruod. 5. – Nr. 276. Parašas: *Vaižgantas.*

[1] Pranciškus Karevičius (žr. str. „Kazimieras karalaitis" 40 paaišk.) Petrapilio kunigų seminarijoje dėstė 1886–1914 m.

[2] Kazimieras Jaunius – kunigas, kalbininkas; 1880–1892 m. dėstė lietuvių kalbą Kauno kunigų seminarijoje, 1898–1906 m. profesoriavo Petrapilio dvasinėje akademijoje.

RAŠYTOJAI – PATYS DIEVO GAZETOS. Publikuota: LA. – 1932. – Gruod. 6. – Nr. 278. Parašas: *Kan. J. Tumas.* Pakartota: VR 19. – P. 64–68.

LIETUVIŲ-ŠVEDŲ DRAUGIJOS SUSIRINKIMAS IR PASKAITA. Publikuota: LA. – 1932. – Gruod. 13. – Nr. 283. Be parašo.

[1] Kęstutis Šliūpas (1888–1932) – žr. str. „Lietuvių–švedų draugijos antras šiemet susirinkimas" 1 paaiškinimą.

[2] *Vettergrenienė* – Gertruda Palson-Vettergren (1897–1991), švedų operos solistė, pasaulinio garso mecosopranas.

[3] Gustavas V (1858–1950) – Švedijos karalius nuo 1907 m.

[4] Gustavas II Adolfas (1594–1632) – Švedijos karalius nuo 1611 m., Karolio IX sūnus, siekė Švedijos įsiviešpatavimo Baltijoje, tęsė tėvo pradėtus karus su Danija, Rusija ir Lenkija.

[5] Juozas Jakštas (1900–1989) – istorikas, 1932–1944 m. dėstė Kauno universitete, 1944 pasitraukė į Vakarus, gyveno JAV.

A. A. DR. V. SOEDERBERGAS. Publikuota: LA. – 1932. – Gruod. 16. – Nr. 286 (antraštė „Dr. Söderbergui mirus"). Parašas: *Dr. J. Tumas*. Pakartota: VR–19. – P. 198–200 (po tekstu: *L. A. 1932 m. 286 nr.*). Kartojant straipsnis nežymiai redaguotas, kiek pakeistas jo pavadinimas, duota paantraštė ir papildytas tekstas – parašyta nauja pradžia (pirmos 4 pastraipos).

[1] Karlas Lindhagenas – žr. str. „Mūsų vizitas Švedams" 10 paaiškinimą.

[2] *oberostbefehleriai* (vok.) – Oberosto viršininkai; Oberostas (Ober-Ost) – I pasaulinio karo metais vokiečių užimta Rusijos imperijai priklausiusi teritorija, administruota karinės vadovybės.

[3] *O. ir G.* – greičiausiai tai Konstantinas Olšauskas (žr. str. „Vilties 25 m. sukaktuvėms" 2 paaišk.) ir Juozas Gabrys (Paršaitis, 1880–1951), politikas, publicistas, abu intrigomis trukdę Vaižgantui grįžti į Lietuvą.

KRISTUS KARALIUS IR MALONĖS PRAKILNYBĖ. Publikuota: JK. – 1932. – Gruod. 22. – Nr. 23. Parašas: *Rašo Kan. J. Tumas.*

MOTINOS PAREIGOS BENDRUOMENEI. Publikuota: alm. Aklųjų dalia. – 1932. – P. 15. Parašas: Vaižg*antas.*

[1] *„prometėjukas"* – aliuzija į Prometėją, senovės graikų mitų herojų; už tai, kad iš dievų Olimpo jis pavogė ugnį ir atidavė ją žmonėms, aukščiausio dievo Dzeuso paliepimu buvo prikaltas prie uolos.

[2] *„bedušnikų"* (rus.) – bedvasių.

[3] *aberacija* (lot.) – nukrypimas.

TAUTIŠKOJI GRANDINĖ. Publikuota: kn. Lietuvių studentų tautininkų korp. Neo-Lithuania 1922–1932. – Kaunas, 1932. – P. 47–50. Po antrašte: *Rašo Dr. J. Tumas.*

[1] *Smetoną Dovydaičiui pakeitus* – apie tai žr. str. „Juozas Kubilius" 14 paaiškinimą.

[2] Augustinas Voldemaras (1883–1942) – politikas, istorikas, vienas Tautos pažangos partijos steigėjų, Lietuvos ministeris pirmininkas 1918 ir 1926–1929 m.; profesoriavo Permės (1917–1918) ir Kauno (1922–1926) universitetuose, 1940 m. sovietų suimtas, mirė kalėjime Maskvoje.

[3] Liudas Noreika (1884–1928) – politikas, publicistas; vienas Tautos pažangos partijos steigėjų, teisingumo ministeris 1919–1920 m. Lietuvos vyriausybėse; redagavo „Lietuvių balsą", „Ateities spindulius", „Lietuvos aidą", „Lietuvį", rašė visuomeniniais klausimais.

[4] Rusijos tautų kongresas Kijeve vyko 1917 m. rugsėjo 8–16 d.; svarstė šių tautų valstybinio gyvenimo perspektyvas, lietuvių delegatų siūlymu pritarė rezoliucijai, remiančiai Lietuvos nepriklausomybės siekimą. Rusijos lietuvių seimas Petrapilyje buvo susirinkęs tų pat metų birželio 9–16 d., dešiniųjų delegatų pastangomis priėmė analogišką rezoliuciją.

[5] *apie jėzuitų sukurtą... respubliką Pietų Amerikoje* – žr. str. „Pasikalbėjimas su kun. J. Tumu-Vaižgantu per jo jubiliejų" 2 paaiškinimą.

[6] Valentinas Gustainis (1896–1971) – žurnalistas, publicistas, politologas; 1927–1932 m. „Lietuvos aido" redaktorius, 1939–1940 m. Eltos direktorius; 1941–1957 m. ištremtas į Sibirą, kalintas lageriuose.

[7] Benitas Musolinis – žr. str. „Juozas Vokietaitis – švietėjas" 4 paaiškinimą. Palankiai vertindamas diktatoriaus B. Musolinio valdomą Italiją kaip tvarkos ir tautinės vienybės valstybę, Vaižgantas dar negalėjo įžiūrėti fašizmo esmės, kuri išryškėjo kiek vėliau – Vokietijoje į valdžią atėjus A. Hitleriui.

[8] *Fašija* (ital. *fascio*, iš lot. *fascis* – ryšulys) – susivienijimas, organizacija, grupė.

[9] *„rządowik"* (lenk.) – vyriausybininkas.

VILNIUS – MŪSŲ JERUZALĖ. Publikuota: MV. – 1933. – Saus. 10. – Nr. 1. – P. 4–5. Parašas: *Dr. J. Tumas.*

[1] *Jeruzale, Dievo mieste!* – S. Testamentas, Tob 13, 10–11, 17.

[2] Žr. šio tomo p. 161 („Pamokslas Vytauto Didžiojo myrio dienai").

[3] *„Litwa Kowieńska"* (Kauno Lietuva) – taip Lietuvos Respubliką tarpukariu dažnai vadino lenkų šovinistai, siekę sumenkinti jos valstybingumą.

[4] *Balaamo asilė* – biblinio žynio asilė, šeimininko mušama prakalbusi žmogaus balsu (S. Testamentas, Sk 22, 28–30); perkeltine prasme – nelauktai prabylantis tylus, nekalbus žmogus.

[5] *„Litwa Właściwa"* (lenk.) – tikroji Lietuva.

[6] *minėtino J. Radvilos pareiškimo* – Jonušas Radvila (žr. str. „Švedų vėliavos šventė" 3 paaišk.) taip pareiškė Lenkijos-Lietuvos seime susikirtęs su lenkų senatoriumi K. Opalińskiu (žr. tą patį paaišk.).

[7] *Nemezis* (Nemezidė) – senovės graikų teisingumo deivė.

IŠ VYTAUTO DIDŽIOJO BAŽNYČIOJE PASAKYTO PASKUTINIO VAIŽGANTO PAMOKSLO. Publikuota: LA. – 1933. – Vas. 25. – Nr. 46.

Šį pamokslą Vaižgantas pasakė 1933 m. vasario 16 d. per mišias, laikytas Vytauto Didžiojo bažnyčią, kurioje nuo 1920 m. jis rektoriavo, perduodant vienuoliams pranciškonams. Kiek patrumpinta pirmoji pamokslo dalis įkomponuota į Vaižganto biografo A. Merkelio parengtą reportažą „Kan. dr. Tumą-Vaižgantą iš Vytauto Didžiojo bažnyčios palydint".

Reportažas pradedamas tokia įžanga:

Kan J. Tumas dėl ligos, numatoma ilgesnės, pats, niekieno neverčiamas, gal net bent kiek stabdomas generalvikaro, sausio 21 d. paprašė metropolijos kuriją, kad ji atleistų jį nuo visų eitųjų pareigų, tad ir nuo Vytauto Did. bažnyčios rektoriavimo ir pavelytų pensionierium gyventi Kaune, Vaižganto g. Nr. 17, ten įsitaisius privatinį altorėlį mišioms laikyti. Atsistatydinimas buvo priimtas. Vasario 16 d. kan. Tumas Vytauto D. bažn. pasakė paskutinį, šiuo kartu ilgą pamokslą ar, tikriau, net du: apie valstybę (Dvas. Vyr. įsakymu tai dienai) ir su ja sutapusią Vytauto D. bažnyčią. Paimame iš tos kalbos bent kiek davinių.

[1] Bronislovas Bumšas (Bumša, 1888–po 1940) po kapelionavimo kariuomenėje Kaune kunigavo Amerikoje, nuo 1938 m. buvo Pumpėnų klebonas.

[2] Po perteikto pamokslo teksto – reportažo autoriaus pastraipos:

Toliau sekė tikroji pamokslo dalis apie vienuoliškąją maldą ir jos reikšmę visam kraštui ir džiaugsmas, kad tėvai pranciškonai susiorganizavo kaip tik tuo laiku, kada vytautinės bažnyčios restauratoriui buvo lemta nuo jos pasišalinti. Tėvams ir be to liks sunkus uždavinys aptvarkyti bažnyčią iš oro.

Iškilmingas pamaldas laikęs provincijolas tėvas Pranciškus (Bizauskas) atsakyti kan. Tumui pasižadėjo per šv. Kazimierą, nes tik nuo kovo 1 d. pranciškonai tampa teisėtais Vytauto Did. bažnyčios valdytojais.

VAIŽGANTO... ATSAKYMAI Į A. MERKELIO KLAUSIMUS. Publikuota: LA. – 1933. – Vas. 25. – Nr. 46.

Pokalbis, kaip ir aukščiau duodamas Vaižganto pamokslas, išspausdintas A. Merkelio reportaže „Kan. dr. J. Tumą-Vaižgantą iš Vytauto bažnyčios palydint", sudaro jo antrąją dalį. Prieš pirmąjį A. Merkelio klausimą įvadinė pastraipa:

Šių žinių gavęs, aš patiekiau ilgamečiui vytautinės bažnyčios rektoriui kan. dr. Juozui Tumui-Vaižgantui keletą klausimų. Pirmiausia:

[1] *„kazionnyj ravin"* (rus.) – valdiškas rabinas.

[2] Petras Radzvickas – žr. str. „Kunigų vargai draudžiamuoju laiku" 78 paaiškinimą.

[3] *anaemia pernicioza* (lot.) – piktybinė mažakraujystė.

[4] Vaižgantas čia kalba apie savo vasarojimą Pažaislio vienuolyne (čia jis ilsėjosi po darbų prie 1929 m. išėjusių septynių Vaižganto Raštų tomų ir M. Valančiaus bei J. Kubiliaus raštų publikacijų) ir persikėlimą gyventi į Vytauto kalne pastatytą P. Klimo vilą (joje apsigyveno 1933 m. vasario 28 d.).

[5] Nurodytos paskutinės paties Vaižganto rengtos knygos išėjo: „Vaižganto gyvulėliai" ir „Vaižganto Raštai", XIX t. – 1933 m., „Vaižganto Raštai", XVIII t. – 1938 m.

ARKIVYSKUPAS JURGIS MATULEVIČIUS. Publikuota: kn. Arkivyskupas Jurgis Matulevičius, Marijampolė, 1933, p. 129–138. Parašas: *Kan. J. Tumas.*

[1] Vaižganto straipsnius apie Jurgį Matulaitį-Matulevičių žr. šių Raštų 10 („Kun. dr. Jurgis Matulaitis-Matulevičius – Vilniaus vyskupas", „Kunigo d-ro

Jurgio Matulaičio-Matulevičiaus įšventimas vyskupu", „Vilniaus vyskupo Jurgio ingresas") ir 12 („Jurgis Matulaitis", „Arkivyskupas Jurgis Matulaitis-Matulevičius") tomuose.

Jurgis Matulaitis-Matulevičius (1871–1927) – Bažnyčios veikėjas, sociologas. Baigė Petrapilio dvasinę akademiją ir Fribourgo universitetą, profesoriavo Kielcų kunigų seminarijoje ir Petrapilio dvasinėje akademijoje. Nuo 1911 m. marijonų vienuolijos generolas. 1918 m. paskirtas Vilniaus vyskupu, lenkų spaudžiamas, 1925 m. šių pareigų atsisakė, persikėlė į Kauną. Vienas 1926 m. įsteigtos Lietuvos bažnytinės provincijos projekto rengėjų; paskelbė darbų iš sociologijos, paliko memuarų.

[2] *M. I. C.* – marijonų ordino pavadinimo sutrumpinimas: *Mariae immaculatae conceptionis* (lot.) – Marijos nekalto prasidėjimo.

[3] Kazimieras Michalkevičius (Michalkiewicz, 1865–1940) – Vilniaus vyskupas administratorius 1908–1918 m., vėliau vyskupas sufraganas; buvo priešiškas lietuviams.

[4] *„z Królestwa Polskiego"* (lenk.) – iš Lenkijos karalystės; minima 1815 m. Vienos kongrese sudaryta Lenkijos karalystė, personaline unija susieta su Rusijos imperija; į šios karalystės teritoriją įėjo ir lietuviškos Užnemunės žemės.

[5] Bronislovas Žongolavičius (Żongołłowicz, 1870–1944) – 1895–1914 m. Kauno kunigų seminarijos profesorius, 1920 m. Vilniaus universiteto prorektorius, nuo 1930 m. Lenkijos viceministras tikybos reikalams; pasižymėjo priešiškumu lietuviams.

[6] Pranciškus Karevičius – žr. str. „Šv. Kazimieras karalaitis" 40 paaiškinimą.

[7] Antanas Karosas – žr. str. Kunigų vargai draudžiamuoju laiku" 24 paaiškinimą.

[8] Romualdas Jałbrzykowskis (1876–1955) – 1902–1918 m. Seinų kunigų seminarijos profesorius, nuo 1918 m. Seinų vyskupas sufraganas, nuo 1926 m. Vilniaus arkivyskupas; buvo priešiškas lietuviams.

[9] Achille Ratti (1857–1939) – apaštališkasis vizitatorius ir nuncijus Lenkijai ir Lietuvai 1918–1921 m.; nuo 1922 m. popiežius Pijus XI.

[10] Zigmantas Lozinskis (Lodzinskis) – Minsko vyskupas 1917–1925 m.

[11] Kazimieras Vizbaras (1872–1941) – teisininkas, Rygos lietuvių veikėjas, Valstybės Tarybos narys, nuo 1925 m. Lietuvos konsulas Rygoje.

[12] *„opieki M. B."* (*Opieki Matki Boskiej*, lenk.) – Dievo Motinos globos.

[13] *Vaižganto raštų I t., 136–150 p.* – nurodomi straipsniai: „Kun. dr. Jurgis Matulaitis-Matulevičius – Vilniaus vyskupas", „Kunigo d-ro Jurgio Matulaičio-Matulevičiaus įšventimas vyskupu", „Vilniaus vyskupo Jurgio ingresas" (žr. šių Raštų 10 t., p. 97–107).

[14] Augustinas Voldemaras – žr. str. „Tautiškoji grandinė" 2 paaiškinimą.

[15] Jonas Hanusavičius (1864–1940) – nuo 1901 m. Vilniaus katedros oficiolas, 1918 m. vyskupijos valdytojas.

[16] Stanislovas Maciejevičius (Maciejewicz, 1869–1940) – Vilniaus šv. Kotrynos bažnyčios klebonas, endekų veikėjas, „Dziennik Wileński" redaktorius, 1912 m. buvo išrinktas į IV Rusijos dūmą; Antanas Černiauskis (Czerniawski, 1865–po

1923) – šv. Jono bažnyčios klebonas, Vilniaus dekanas, prieš I pasaulinį karą nenorėjęs įsileisti į sau pavaldžias bažnyčias lietuvių kalbos, daugiausia pasistengęs, kad iš Vilniaus būtų išvarytas „Vilties" redakcijoje dirbęs Vaižgantas.

[17] Simanas Rozenbaumas (1859–1935) – advokatas, politikas, Lietuvos žydų veikėjas, Rusijos I Dūmos narys; 1917 m. kaip žydų atstovas kooptuotas į Lietuvos Valstybės Tarybą, 1919–1924 m. Lietuvos Žydų tarybos pirmininkas ir ministras žydų reikalams, Steigiamojo seimo narys, nuo 1929 m. Lietuvos generalinis konsulas Palestinoje.

[18] Stasys Šilingas (1885–1962) – teisininkas, valstybės ir visuomenės veikėjas, 1918–1920 m. Lietuvos tarybos narys, 1928–1938 m. Valstybės Tarybos pirmininkas; Mykolas Biržiška – žr. str. „A. Smetonos 25 m. rašymo sukaktuvėms" 7 paaiškinimą; Vladas Mironas – žr. str. „Juozas Kubilius" 9 paaiškinimą.

[19] Gustavas – Adomo Mickevičiaus poemos „Vėlinės" pagrindinis veikėjas, romantinis maištautojas ir kentėtojas.

[20] *iš Vaižganto raštų I t., 145 p.* – cituojama iš str. „Kunigo dr-o Jurgio Matulaičio-Matulevičiaus įšventimas vyskupu" (žr. šių raštų 10 t., p. 103–104).

[21] Jonas Kriščiukaitis (1866–1946) – kunigas marijonas, 1920–1925 m. Jurgio Matulaičio sekretorius marijonų reikalams, 1925–1930 m. generalinis Lietuvos marijonų vikaras, nuo 1933 m. ėjo įvairias marijonų pareigas Romoje.

[22] Antanas Deksnys (1867–1949) – 1892–1901 m. Vilniaus katedros vikaras, vėliau kunigavo Semeliškėse, Pivašiūnuose, 1909–1934 m. ir nuo 1940 m. įvairiose JAV lietuvių parapijose.

[23] *„Politikos ar visuomenės kunigų darbas?"* – Vaižganto brošiūra, išleista 1919 m. Vilniuje.

[24] Kerenkos – Rusijos laikinosios vyriausybės, valdžiusios nuo 1917 m. vasarį carą nuvertusios revoliucijos iki spalio bolševikinio perversmo, išleisti rubliai; kerenkomis buvo vadinami pagal tuometinio ministro pirmininko A. Kerenskio pavardę.

[25] Bolševikų valdžios užsakymu iš rusų kalbos Vaižgantas išvertė tris pedagogines brošiūras: N. Krupskajos „Liaudies švietimas ir demokratija", J. Kiršenšteinerio „Darbo mokykla" ir J. Janžul „Darbo pradas Europos mokyklose". Iš jų išleista 1919 m. buvo tik paskutinioji, kitų vertimai liko rankraščiais.

[26] Vincas Mickevičius-Kapsukas (1880–1935) – revoliucionierius, komunistų veikėjas; 1918–1919 m. vadovavo Vilniuje veikusiai bolševikų vyriausybei, nuo 1921 m. gyveno Maskvoje.

[27] Zigmas Aleksa-Angarietis (1882–1940) – bolševikų veikėjas, vienas Lietuvos komunistų vadų ir ideologų, įkalintas ir sušaudytas per stalinistinį terorą; Vladas Požela – žr. str. „Kunigų vargai draudžiamuoju laiku" 75 paaiškinimą; Vaclovas Bielskis (1870–1938) – inžinierius, socialdemokratas, vėliau liaudininkas, 1919 m. žemės ūkio komisaras bolševikų vyriausybėje Vilniuje, Nepriklausomybės metais gyveno Kaune, Šiauliuose; Stasys Matulaitis (1866–1956) – gydytojas, istorikas, rašytojas, vienas Lietuvos socialdemokratų partijos steigėjų, nuo 1918 m. laikėsi probolševikinės orientacijos, nuo 1927 m. gyveno Minske, 1937–1945 m. kalintas lageryje, paleistas grįžo į Lietuvą, iki 1948 m. dirbo Istorijos

institute; Česlovas Petraškevičius (1886–1941) – Petrapilio lietuvių veikėjas, 1917 m. Rusijos lietuvių seimo dalyvis, Lietuvoje advokatas Panevėžyje; Zigmas Valaitis (1892–1942) – rašytojas, komunistų partijos veikėjas, nuo 1923 m. gyveno Rusijoje, 1940 m. represuotas; Vaclovas Biržiška – žr. str. „Raidžių grąžinimo 25 m. sukaktuvėms" 1 paaiškinimą.

[28] Vileika – suslavintas Naujosios Vilnios pavadinimas.

[29] Juozapas Kukta – žr. str. „Daugų bažnyčia" 2 paaiškinimą.

[30] *„Draugijos" VIII tomą 1909 m.* – A. Jakšto redaguotame „Draugijos" žurnale 1909 m. 31/32 nr. buvo paskelbtos visuomeniniuose kursuose Kaune 1909 m. sausio 3–5 d. J. Matulaičio skaitytos sociologinės tematikos paskaitos „Trumpas išaiškinimas šių dienų socialinio klausimo", „Bažnyčia ir nuosavybė", „Miestų ir apskritai pramonijos darbininkų klausimas".

[31] *„izjatymi iz pod zakona"* (rus.) – už įstatymo ribų.

ŽODYNĖLIS

adyna (sl.) valanda
aktingas, -a veiklus
akuratumas (hibr.) tvarkingumas, rūpestingumas
aldra audra
almužna (sl.) išmalda
apglušti, -glūšta, -o (hibr.) apkvaišti, pakvaišti
aptieka (sl.) vaistinė
aptiekorius (sl.) vaistininkas
atadvastis atsigavimas, atsikvėpimas
atmušti, -a, -ė atspausti
atsigodoti, -ja, -jo susivokti, suprasti
atsitūrėti, atsituri, -ėjo atsilaikyti, atsispirti
aversija (lot.) priešiškumas

banicija (sl.) ištrėmimas, tremtis
barabonytojas (hibr.) būgnytojas
beneficiumas (lot.) pelninga vieta
bevelyti, -ija, -ijo (sl.) labiau norėti, teikti pirmumą
biednuomenė (hibr.) varguomenė
bigotas (pranc.) šventeiva
bigoterija (pranc.) perdėtas religingumas
bonka (sl.) butelis
broma (sl.) vartai
brovaras (sl.) alaus darykla

calūnas (sl.) patiesalas prie karsto
cicilikas socialistas
cūdas (sl.) stebuklas

čielybė (hibr.) visuma, nedalomumas
čysčius (sl.) skaistykla

delikatnas, -a (sl.) delikatus
dėmė domė, dėmesys
dyvas (sl.) keistenybė, stebuklas

egzekvuoti, -ja, -avo (hibr.) vykdyti
ekscituotis, -uojasi, -avosi (hibr.) jausmintis

fundytojas, -a (hibr.) vaišintojas
fušeriškas, -a (hibr.) netikęs, prastas

gaspadorius (sl.) šeimininkas
gašavotis, -ojasi, -ojosi (sl.) puikuotis
gaudešis gaudytojas
gazeta (sl.) laikraštis
gešeftas (germ.) biznis, sandėris
girckus pagyrūnas
glodėti, -i, -ėjo; glodyti, -o, -ė naikinti
griekas (sl.) nuodėmė
gvoltas (sl.) prievarta

iclius (sl.) šungaudys, budelis

impertinencija (lenk.) įžūlybė, akiplėšiškumas
insurekcija (lot.) sukilimas
išmislas (sl.) išmonė, pramanas
įštempliuoti, -ja, -avo (hibr.) įspausti, įspauduoti
įžagti, įžaga, įžagė suteršti, sudrumsti

jeibė žala, nuostolis
jomarkas (sl.) prekymetis, turgus

kacapas (sl.) rusas
kanivolas (sl.) arklių gydytojas, veterinaras
kapa (lot.) liturginis dvasininko apsiaustas
kiksas (sl.) žaidimas kortomis
kirvelninkas valetas, berniukas
klepsidra (gr.) skelbimas apie mirtį
koloratka (hibr.) balta kunigų apykaklė
kolportavimas (sl.) gabenimas, platinimas
konduitas (pranc.) elgesys, elgimasis
krasė kėdė, krėslas
kredensas (pranc.) bufetas
kromas (sl.) parduotuvė; biznis
kučeris (germ.) vežikas
kuracija (lot.) gydymas
kurtenikas kurčiasis, apkurtėlis
kustarinis, -ė (hibr.) primityvus, namų darbo
kvartirantas (sl.) buto nuomininkas
kvotimas egzaminas

laukinėtis, -ėjasi, -ėjosi atlikinėti gamtos reikalą
liarmas (sl.) triukšmas
liatarnia (sl.) žibintas
liežuvis kalba
liuosas, -a (germ.) laisvas
loska (sl.) malonė

mačyti, -ija, -ijo (sl.) padėti, pagelbėti
magazinas krautuvė, parduotuvė
maskolis (sl.) rusas
matūra (lot.) brandos atestatas
mendrė nendrė
metresa (pranc.) meilužė
mišiurinis, -ė (sl.) netikras, išoriškai blizgantis
mobiliaras (it.) *apstatymas*, baldai
mūka (sl.) kančia, vargas

nabašninkas (sl.) mirusysis
nažutka (sl.) palaidinė
nedėldienis (hibr.) sekmadienis
*nefatigavimas (hibr.) ne*paisymas
negantas (lot.) neigėjas
nemint štai, užtai
neprietelius (sl.) nedraugas, priešas
nikocijana nikotinas
novena (lot.) devynių dienų maldos, devyndienis
nuniogti, -ia, -ė suniokoti, sunaikinti

obalsis (sl.) šūkis
obrusitelis (sl.) rusintojas
oktava (lot.) aštuonių dienų maldos
oliejarka (sl.) tepalinė
ominė omė, instinktas

pagalam (lat.) visiškai
pajuokas vaiduoklis
pakalys užpakalis
palakas (sl.) kepurės snapelis
palmetis nuometas
palocius (sl.) rūmai
paravys (hibr.) pagriovys
parejos kiaurai
pasergėti, -i, -ėjo pastebėti, pamatyti
pasingas, -a abejingas, pasyvus
pavelyti, -ija, -ijo (sl.) leisti
pėdelis (lot.) pedelis, klasės auklėtojo padėjėjas
permaliavoti, -oja, -ojo (sl.) perdažyti
pėstekis pėsčiasis
pielčiai (sl.) rėmai
plonybė subtilybė, smulkmena

ploščius (sl.) apsiaustas
plotkelė (sl.) kalėdaitis
pokristas sargas, policininkas (?)
postponuoti, -ja, -avo (hibr.) mažiau vertinti, nepaisyti
potam (sl.) be to, paskui, taip pat
pravarnas, -a (sl.) vikrus, sumanus, apsukrus
prevalencija (lot.) pirmenybė, pranašumas
priepuolis atsitikimas
prieteliautis, -iaujasi, -iavosi (hibr.) bičiuliautis, draugauti
prietelius (sl.) draugas, bičiulis
prigulėti, priguli, -jo priklausyti
pristavas (sl.) policijos viršininkas
producentas (lot.) gamintojas
promotorius (lot.) iniciatorius, pramanytojas
psalomščikas (sl.) cerkvės giedotojas, choro vedėjas
pupilius (sl.) pavaldinys, globojamasis

rairėti, raira, -ėjo niekus taukšti, plepėti; klaidžioti; skursti
rakalis (germ.) odalupys, nenaudėlis
rakas (sl.) nustatytas laikas, terminas
razumnas, -a (sl.) protingas
rebelija (lot.) sukilimas
regė taikinys, tikslas
repetuoti, -uoja, -avo mokyti mokinį namie
rivalizuoti, -uoja, -avo konkuruoti, varžytis
rodus, -i (sl.) smagus
rogatka (sl.) kliūtis, užtvara
rota (sl.) kuopa
rubežiuoti, -iuoja, -iavo (hibr.) nustatyti ribas, sienas

salka (sl.) kambarys po stogu
santvaras tvoromis aptverta kaimo gatvė
sąprotis supratimas, suvokimas
savabaudiškumas savivalė
savinis, -ė savas, nuosavas
sekundicijos (lot.) 50 metų kunigavimo sukaktuvės
skaitliavimas skaičiavimas, buhalterija
sklepas (sl.) rūsys
sklepinti, -ina, -ino (hibr.) daryti skliautuotą, skliautuoti
skūrlupys (hibr.) odlupys
smertis (sl.) mirtis
spaceras (sl.) pasivaikščiojimas
spatas (germ.) kastuvas
spelčiai (sl.) rėmai
spraunінkas (sl.) apskrities policijos viršininkas
spryskas (sl.) laiptai prieš lauko duris
statmenų leidimas įstatymų leidimas
subagatelizuoti, -uoja, -avo (hibr.) sumenkinti
subata (sl.) šeštadienis
subteliškas, -a subtilus
subuntavoti, -oja, -ojo (sl.) sukurstyti, pakelti maištą
suklomis vienas po kito, pagrečiui
sumadekruoti, -uoja, -avo sudarkyti, sumaitoti
supremacija (sl.) viršenybė, viešpatavimas
sutrefninti, -ina, -ino (hibr.) suteršti, sutepti
suvyčioti, -ioja, -iojo surasti, suieškoti
sviegas, -a (lat.) naujas, šviežias
svoti, -ja, -jo siūlyti

šarfa (sl.) juosta
šarmanka (sl.) vargonėliai, ryla
šelmuotojas (hibr.) gadintojas, darkytojas
šiaučiškas, -a (hibr.) prastas
šinka (sl.) kumpis
šliūbas (sl.) jungtuvės, sutuoktuvės
špalerai (germ.) eilės iš abiejų pusių
štempelis (germ.) antspaudas, spaudas

štuka (sl.) išdaiga, pokštas

taliaris (lot.) ilgas drabužis
tramenti, -a, -o trikdyti, gąsdinti
travestuoti, -ja, -avo (sl.) parodijuoti
trejenė trejų metų terminas
triūba (sl.) vamzdis

uriadnikas (sl.) policininkas
uždas mokestis
užlai klėties lubos
užunarvė užutekis

vagoriauti, -iauja, -iavo (hibr.) būti ūkvedžiu, prievaizdu
vagzolas (sl.) geležinkelio stotis
velyti, -ija, -ijo leisti; linkėti
verpelė (germ.) statinė
vojevoti, -ja, -jo (sl.) kariauti
vopnėti, -ja, -jo (hibr.) kalkėti

žmudiakas (sl.) žemaitis

TURINYS

VAIŽGANTAS
RAŠTAI
XIII TOMAS

Redaktorius Vytautas Rakauskas
Dailininkas Saulius Chlebinskas
Maketuotoja Vida Daškuvienė

Spaudai parengė ir išleido Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
Antakalnio g. 6, 2055 Vilnius, tel. 225 332, fax 61 62 54

Spausdino P. Kalibato IĮ „Petro ofsetas"
Žalgirio g. 90, 2600 Vilnius, tel. 73 33 47

Vaižgantas

Va-133 Raštai / Vyr. redaktorius V. Vanagas. – V.: LLTI, 2001.

ISBN 9986-513-38-3

T. 13: Publicistika, 1929–1933 / Parengė Eglė Bielskytė, Eligijus Daugnora. – 564, [1] p.: portr. – Bibliogr. paaišk. ir komentarai, p. 473–552. – ISBN 9955-475-09-9.

Vaižganto Raštų XIII tome spausdinama 1929–1933 m. rašytojo publicistika (straipsniai, apybraižos, kalbos), skelbta „Lietuvos aide", „Jaunojoje kartoje", „Mūsų Vilniuje", „Naujojoje Romuvoje", „Tiesos kelyje" ir kt. Tomo pabaigoje – tekstų bibliografija, komentarai, žodynėlis.

UDK 888.2–3